20/8/1957. Rs. 5/-

॥ ఓమ్ ॥

ఆపస్తంబ గృహ్యసూత్ర, సస్వరమన్త్ర, వినియోగవాక్య ప్రమాణ వచనైశ్చ సహితః

యాజుష పూర్వప్రయోగ రత్నాకరః

మైసూరు సంస్థాన మహా విద్వద్భిః
స్మార్త, యాజ్ఞికప్రయోగ, కృష్ణయజుర్వేద సలక్షణఘనాన్త విద్వద్భిః

క. వేంకటరామావధానిభిః

కల్పసూత్ర, ధర్మశాస్త్రాది సహాయేన విరచితః
యథాశక్తి సంశోధితశ్చ

ప్రథమ ముద్రణమ్ ౧,౦౦౦ ప్రతి

భావ మార్గశీర్షే అముద్రాప్యత

ఇదానీమేవ తన్మూల్యం సార్ధరూప్యత్రయమ్

౧౯౩౮

 క్రయ: ౩—౮—౦

BANGALORE CITY
PRINTED AT THE MODI POWER PRINTING WORKS
SRI NARASIMHARAJA ROAD

1935

ఉపోద్ఘాతః

సన్తి కిల భూయాంసః ప్రయోగాధ్యేతౄణాం అధ్యాపయితౄణాం చ ఉపయోగినః పారిజాతాది గ్రంథాః ముద్రితాః ప్రకటీకృతాశ్చ తైస్తైః. తేషు గుణదోషగవేషణే సతి తత్ర తత్ర దృశ్యంతే సూత్రాదిషు అప్రతిపాదితాని బహూని కర్మజాలాని ,,నదృశ్యంతే చ ప్రకృత కర్మోపయోగ ప్రయోగ వాక్యాని తత్ప్రమాణవచనానిచ. అతః అభినవ రచనం శాస్త్ర సంప్రదాయానుబద్ధం సస్వరమంత్రం ఏకం గ్రంథమాశాసానైర్మహాశయైర్బహుభిస్సూచితేన ఆస్థాన మహావిదుషా కట్టెమళలవాడి వేంకటరామావధాన్యభిజనేన నామ్నా మహీశూర పురవాసినామయా యథాశాస్త్ర సంప్రదాయం సంగృహ్య ,,తత్తదుపయుక్త ప్రమాణవచనాని పృథగ్విలిఖ్య యథామతి సంశోధ్య అయం గ్రంథో నిరమాయి. అస్మిన్గ్రంథేగర్భాధానాది పంచదశ సంస్కారాః సప్త పాకయజ్ఞసంస్థాః కానిచిత్ శాంతి కర్మాణి చ వర్ణ్యంతే. తత్తత్కర్మణాముపయుక్తాని ప్రమాణవచనాని ప్రయోగస్య అధః, పార్శ్వేవా, ప్రదర్శితాని భవంతి. అతోఽయంగ్రంథః ప్రయోగాధ్యేతౄణాం, అధ్యాపయితౄణాంచ నితరాం సౌకర్యజనన ద్వారా మమ ఏతాదృశం శ్రమం సదనుగ్రహేణ సఫలయత్వితి విజ్ఞాప్యతే.

యద్యత్ర ముద్రణాదినా వర్ణస్ఖలనాద్యశుద్ధాఃభవేయుః సుధీభిః తే శోధనీయాః క్షంతవ్యాశ్చేతి చ

॥ శ్రీః ॥

మహీశూర శ్రీమన్మహారాజాస్థాన మహావిద్వద్భ్యః

వే॥ బ్ర॥ కట్టే మళలవాడీ గ్రామాభిజన

వేఙ్కటరామావధాని

మహాశయేభ్యః

భవద్భిః కల్పసూత్రాద్యనేక ప్రామాణిక గ్రంథేభ్యః విషయాన్ సంగృహ్య తత్ర తత్ర యథామతి అవశ్యాపేక్షిత ప్రమాణ వచనాని స్పష్ట ముదాహృత్య విరచితః యాజుష పూర్వప్రయోగ రత్నాకరాఖ్యగ్రంథః ఆమూలాంతం సమ్యగవలోకి మయా, సత్స్వపి యాజుష ప్రయోగ పారిజాతాద్యనేక గ్రంథేషు తత్ర అపేక్షితవిషయే ప్రమాణవచనానామనిర్దేశాత్ మతభేదానామకోడీకరణాచ్చ సర్వసాధారణ్యేన ఉపయోగాభావాత్ క్లిశ్యమానానాం ప్రయోగాధ్యయనాధ్యాపన బద్ధాదరాణాం సర్వేషామప్యయం గ్రన్థోఽనితర సాధారణముపకారం జనయిత్వా భవతాం తద్రచనప్రయత్నం సఫలయతీత్యత్ర నకోఽపిసంశయః.

ఇత్థం ఏతద్గ్రంథవిలేఖనేన సర్వేషాం సౌకర్యమావహతాం తత్ర భవతాం భవతాం దీర్ఘాయురారోగ్య సంపదం వితీర్య నిరంతరం పరిపాలయతు భగవాన్ చంద్రచూడ ఇతి ప్రత్యహమాశాస్యతే.

శివస్వామి భవనమ్

మైసూరు

౨౨-౧౨-౧౯౩౪.

విద్యావిశారదః

కె. రామశాస్త్రీ,

ప్యాలెస్ ధర్మాధికారీ.

॥ శ్రీః ॥

శ్రీమన్మహారాజాస్థాన మహావిద్వద్భ్యః, వే॥ బ్ర॥ కట్టే మళలవాడి గ్రామాభిజన వేఙ్కటరామావధాని మహాశయేభ్యః :—

భవద్భిః ప్రణీతః యాజుష పూర్వప్రయోగ
రత్నాకరాఖ్య గ్రంథః :-

ఆమూలాగ్రం సమ్యగవలోకితో మయా ॥ తత్ర అనేక కల్పసూత్రాది ప్రామాణిక గ్రంథేభ్యః బహవో విషయాః సంగృహీతాః ॥ తత్ర తత్ర అవశ్యాపేక్షిత ప్రమాణవచనాని చ స్పష్టముదాహృతాని, మతభేదాశ్చ తత్ర తత్ర ప్రదర్శితాః. అతః అనితర సాధారణోఽయం గ్రన్థః, అత్యుత్తమః, అత్యంత ముపకారకశ్చ ప్రయోగాధ్యేతౄణాం తదధ్యాపయితౄణాం చ. అతః భవతాం ఏతద్గ్రంథ రచన ప్రయత్నః అతీవ సఫల ఇతి దృఢం విశ్వసిమి. ఏవమేతద్గ్రంథ కరణేన సర్వేషాం సౌకర్య మావహతాం తత్రభవతాం భవతాం దీర్ఘాయురారోగ్య సంపదాదికం వితీర్య అనుగృహ్ణాతు. భగవాన్ పార్వతీరమణ ఇతి ముహుర్ముహురాశాస్యతే

శంకరమఠః
బెంగళూరు,
౨౬-౧౨-౧౯౩౮.

మహీశూరుసంస్థాన మహావిద్వాన్
మీమాంసాకంఠీరవః
మీమాంసారత్నమ్.
వైద్యనాథశాస్త్రీ,
శంకరమఠీయ పాఠశాలాధ్యక్షః.

విషయానుక్రమణికా

ఓం

॥ శ్రీ వేంకటేశాయనమః ॥

యాజుష పూర్వప్రయోగ రత్నాకరః

శ్లో॥ నమస్తస్మై గణేశాయ జ్ఞాన విజ్ఞాన దాయినే।
శతధారాయతేయశ్చ నిత్యం విఘ్నాద్రిభేదనే ॥ ౧ ॥

శ్రుతిః స్మృతిశ్చయస్యాజ్ఞే యస్యయజ్ఞాస్స భాజనం ।
నమః పరస్మై జగతాం పత్యే శ్రీవత్సవక్షసే ॥ ౨ ॥

వీణావాణీం విశాలాక్షీం పూర్ణచంద్రనిభాననామ్ ।
ఫణివేణీం పృథుశ్రోణీం వాణీమంబాముపాస్మహే ॥ 3 ॥

గురుబ్రహ్మా గురుర్విష్ణుః గురురేవ మహేశ్వరః ।
గురుస్సాక్షాత్పరబ్రహ్మ తస్మై శ్రీగురవేనమః ॥ ౪ ॥

గోత్రే భరద్వాజమునేః ప్రసూతః కృష్ణావధా
న్యాత్మజనిః వినీతః ? తనోతి మోదాయ విదాం ప్రయోగ
రత్నాకరం వేఙ్కటరామనామా ॥ ౫ ॥

ప్రాచీనేషు నిబంధనేషు గహనాన్ సంగృహ్యచార్థాన్
బహూన్ అల్పజ్ఞేన విధాస్యతే పరమయం విద్వజ్జనాఽను
గ్రహాత్ । ధీరా గ్రంథమిమం విలోక్య సుధియోదోషా
నపాస్యాదరాత్ । నీరక్షీరనయేన సద్గుణగణాన్ గృహ్ణం
త్వితిప్రార్థయె ॥ ౬ ॥

అథ పరిభాషా

॥ సంస్కారరత్న మాలాయామ్ ॥

వాక్యమ్ ॥ అథ వక్ష్యమాణ కర్మణాం సర్వేషామపి
పరిభాషాఽధీనత్వాదాదౌ సంక్షేపతః పరిభాషాఽర్థః కారి
కాభిర్నిబధ్యతె :—

శ్లో॥ స్నాతః కుర్వీతోపవీతీ సర్వం కర్మ పవిత్రవాన్
ఆచాన్తః పునరాచామేత్తిలకీ బద్ధచూడకః॥

శ్రద్ధయా కర్మ కుర్వీత ధౌతవస్త్రధరో భవేత్ ।
అవ్యగ్రోఽలంకృతో మౌనీదమ్భాసూయాదివర్జితః॥

ఆపద్యుక్తోఽపి శుద్ధస్సన్నైవ కర్మ సమాచరేత్ ॥
జపహోమాదిషు పరమన్యం నాకారణాత్స్పృశేత్ ॥

అబుద్ధిపూర్వసంస్పర్శే శ్చేత్తదా వార్యుపస్పృశేత్ ।
బుద్ధిపూర్వకసంస్పర్శే ప్రాణాయామత్రయం చరేత్ ॥

సంస్పర్శే ప్రతిలోమానాం స్నానమేవ విధీయతే ।
ఖల్వాటత్వాదిదోషేణ విశిఖశ్చే న్నరోభవేత్ ॥

కౌశీం తదా ధారయీత బ్రహ్మగ్రన్థియుతాం శిఖామ్ ।
కార్యేయం సప్తభిర్దర్భైర్ధార్యా శ్రోత్రే తు దక్షిణే ॥

నైకవాసా నచ ద్వీపే నాన్తరాళే కదాచన ।
శ్రుతి స్మృత్యుదితం కర్మ న కుర్యాదశుచిః క్వచిత్ ॥

పరితో వేష్టితో దేశోఽద్భిర్యస్స ద్వీపఉచ్యతే ।
అనావృతస్తుయో దేశస్సోఽన్తరాళం ప్రకీర్తితమ్ ॥

దానం ప్రతిగ్రహో హోమో భోజనం బలిరేవచ ।
సాఙ్గుష్ఠేన సదా కార్యమసురేభ్యోఽన్యథా భవేత్ ॥

అప్రౌఢపాదః కుర్వీత కృతాస్వాయామ ఏవచ ।
త్రిమాత్రః ప్రణవో వాచ్యః కర్మారమ్భేచ సర్వదా ॥

ఉపోషితం కర్మ కుర్యాద్విధ్యనుజ్ఞై వినా సదా ।
పతితాన్త్యజచణ్డాలాదీనాం యావచ్ఛ శబ్దకః ॥

తావత్కర్మ న కర్తవ్యం తథా సన్ధ్యాద్వయేఽపిచ।
అనల్లంఘ్య స్వశాస్త్రోక్తవిధిం కర్మ సమాచరేత్ ॥

కర్మాన్యథాకృతం జ్ఞాత్వా తావదేవ పునశ్చరేత్ ।
ప్రధానస్యాక్రియాయాంతు సాఙ్గం తత్పునరాచరేత్ ॥

తదఙ్గాకరణే ప్రాయశ్చిత్తమేవ న కర్మతత్ ।
ప్రాచీ దిశామనుక్తౌ స్యాదథ వైశాన్యదక్స్మృతా ॥

అనుక్తౌ ప్రహ్వతాదీనా కర్తురాసీనతా భవేత్ ।
కరణానామనుక్తౌ తు దక్షిణాఙ్గం ప్రకీర్తితమ్ ॥

చతురాదిషు నైతత్స్యాదితి నారాయణస్సుధీః ।
అవైధం నాభ్యధస్స్పర్శం కర్మకాలె న చాచరేత్ ॥

రక్తపూయో రేత ఆదిస్పర్శే స్నానం ప్రకీర్తితమ్ ।
ప్రాక్సంస్థం కర్మ దేవానాముదగ్దిగపవర్గకమ్ ॥

ఉదగ్దిక్సంస్థ మథవా ప్రాచీదిగపవర్గకమ్ ।
దక్షిణాశావవర్గం తు ప్రత్యగ్దిక్సంస్థమేవ హి ॥

పిత్ర్యం కర్మ ప్రకర్తవ్యం స్పష్టం యదివచో భవేత్ ।
అధోవాయుసముత్సర్గే ప్రహాసేఽనృతభాషణే ॥

మార్జాలమూషకస్పర్శే ఆక్రన్దే క్రోధసంభవే ।
నిమిత్తేష్వేషు సర్వేషు కర్మ కుర్వన్నపస్స్పృశేత్ ॥

సౌమ్యాఖ్యదిశి కర్తవ్యో నిరాసో దేవకర్మసు ।
పితృకర్మసు యామ్యాఖ్య దిశ్యేవ పరికీర్తితః ॥

హవనం భోజనం దానం శ్రాద్ధం దేవార్చనాది చ ।
బహిర్జాను న కార్యం స్యాత్తద్వదాచమనం స్మృతమ్ ॥

అవిజ్ఞాతస్వరా మన్త్రాః ప్రయోక్తవ్యాః ప్రయోక్తృభిః ।
ఏకశ్రుత్యైవ సర్వత్ర జయన్తస్వామి భాషణాత్ ॥

సౌత్రమన్త్రా వేదవిద్భిర్వామ దేవర్షయస్స్మృతాః ।
లిఙ్గాదితో భవేద్దేవోఽస్పష్టే దేవోఽనలః స్మృతః ॥

సౌత్రే హ్యృష్యాది విజ్ఞానం నేత్యుక్తం పారిజాతకే ।
వైతానికమఖ శ్రాద్ధే బ్రహ్మయజ్ఞే తథైవ చ ॥

ఋష్యాద్యవగతేర్నైవాపేక్షాస్తీతి పురాతనాః ।
శ్రౌతే శ్రాద్ధే చ మన్త్రాదౌ ప్రణవోఽపి నహీష్యతే ॥

మన్త్రాన్త్యస్య త్వతురస్య పాఠకాలేహి కర్మణః।
సర్వతోఽపక్రమః కార్యః సూత్రకారస్య వాక్యతః॥

స్వాహాకారో హి మన్త్రాన్తే నిత్యోగాహ్యః ప్రకీర్తితః।
పిత్ర్యమన్త్రేఽపి నో యత్ర స్వధాకార నిదర్శనమ్॥

స్వాహాన్త ఏవ తత్ర స్యాదితి భాష్యకృతేరితమ్।
మన్త్రాదౌ మన్త్రమధ్యే వా స్వాహాశబ్దోఽస్తి చేత్తదా॥

నాన్తే ప్రయోక్తవ్య ఇతి ప్రోక్తవానాశ్వలాయనః
భవేదవ్యవధానేన దేవతాపదతః పురా॥

స్వాహాకారస్య పాఠశ్చేత్తదా నాన్తే భవేదయమ్।
సచేద్భవేత్పాఠ ఇత్థం తదాఽన్తేఽపి భవేత్సతు॥

స్వాహాధిమితి మన్త్రేఽస్మిన్నర్థేహ్యస్తి నిదర్శనమ్।
ఇదేమేవాను సర్తవ్యమత ఏవ మనీషిభిః॥

మన్త్రాన్తే యా వహ్నిజాయా సా తు మన్త్రస్వరూపిణీ।
తదన్తేఽన్యాం ప్రయుఞ్జీత సాహోమాఙ్గతయా మతా॥

స్వాహాన్తో నామమన్త్రస్స్యాదమన్త్రాస్వాహాఽతిష్వథో।
కర్మశిష్టోదకం కర్మసమాప్తౌ తు పరిత్యజేత్॥

న త్వన్యత్రోపయుఞ్జీతాఽచమనక్షాళనాదిషు ।
మన్త్రముచ్చారయేన్మన్త్రి ప్రతిపాద్యం తు శేషిణమ్ ॥

సంస్తువన్తన్మనా భూత్వా స్యాదేతదనుమన్త్రణమ్ ।
అభిముఖ్యేక్షణాధిక్యాదేత దేవాభిమన్త్రణమ్ ॥

శేషిణశ్చిన్తనం కుర్వంత్సమ్యక్స్థిత్వా సమీపతః ।
నతిముద్రాయుతో మన్త్రం పఠేదియముపస్థితిః ॥

తిష్ఠతా శ్రవణం చేత్స్యాదత్ర సా నియతా తదా ।
అభిమర్శే మన్త్రపాఠః సంస్పర్శసమకాలికః ॥

చతుస్స్వరోచ్చారణాత్తా జపతీతి విధా జపః ।
అభిమర్శానుమన్త్రాభిమన్త్రోపస్థితి కర్మణామ్ ॥

ప్రసాధితం జపత్వం హి వ్యాఖ్యాకృద్భిరతస్త్వయమ్ ।
చతుస్స్వరత్వధర్మస్తు మన్త్రేష్వేతేష్వపి స్మృతః ॥

తతోఽన్యత్ర తు మన్త్రాణాం నియమైకశ్రుతిర్భవేత్ ।
కాత్యాయనమతాదత్రాపి స్యుర్వాస్వరసంయుతాః ॥

కుర్యాదుపనయాదీని వివాహాన్తాని లౌకికే ।
ప్రాయశ్చిత్తాఖ్యకర్మాణి కామ్యకర్మాణి వై తథా ॥

ఔపాసన లౌకికే వా కర్తవ్యాని సదా బుధైః ।
ఉపాకర్మోత్సర్జనేతు కుర్యాచ్ఛిష్యయుతో యది ॥
లౌకికాగ్నౌ తదా కుర్యాదశిష్యశ్చేత్స్వవహ్నికే ।
గృహ్యానలే ప్రకర్తవ్యో హోమః పారాయణీయకః ॥
పారాయణస్య కర్తాచేత్ప్రవృత్తోల్లౌకికానలే తదా ।
అవశిష్టం గృహ్యకర్మ కార్యమౌపాసనేఽనలే ॥
ఔపాసనాగ్నిసాధ్యేషు ప్రజాసంస్కారకర్మసు ।
ముఖ్యకర్తురభావేన యది కర్త్రన్తరం భవేత్ ॥
లౌకికాగ్నౌ తదా కర్మ నతు గృహ్యే కదాచన ।
ప్రజాసంస్కారకర్మాణి స్యుర్లౌకికానల ఏవ తు ॥
శాస్త్రాన్తరప్రోక్తచిత్తహోమాస్సన్ధాన హేతవః ।
నష్టస్య కర్మణో యస్మాత్తస్మాత్స్యుర్గృహ్య ఏవ తే ॥
స్వతన్త్రత్వాల్లౌకికాగ్నావేవ శాస్త్రాన్తరేరితమ్ ।
గ్రహయజ్ఞాదికం కార్యం నతు గృహ్యానలే చరేత్ ॥
గృహ్యసూత్రోక్తం లౌకికాగ్నౌ గృహ్యాగ్నావథవాఽచరేత్ ।
వివాహో యది నిర్మథ్యస్తదాఽత్ర స్యాత్సుమన్థనమ్ ॥

యది ద్వితీయః పక్షస్స్యాత్స్వీకారోఽత్ర స ఏవతు ।
ఏవంరూపా వ్యవస్థా తు వ్యాఖ్యాకృద్భిః ప్రదర్శితా ॥

బహుశుష్కేన్ధనే చాగ్నౌ సుసమిద్ధే విధూమకే ।
సాఙ్గారే లేలిహానే చ హోతవ్యం నాన్యథా క్వచిత్ ॥

ఆజ్యహోమే సూత్రకృతా దర్వ్యేవ విహితా యతః ।
అతస్తత్ర భవేత్సైవ న స్రువేణాహుతిర్భవేత్ ॥

సాధనం క్షీరదధ్యాది హోమే దర్వీస్రువోఽథ వా ।
సూత్రకృద్విహితే హోమే ద్రవ్యస్య కఠినస్య తు ॥

దర్వీ హస్తోఽథవా జ్ఞేయశ్చాన్త్యాదా హస్త ఏవ తు ।
హోమే శిష్టైరాదృతోఽస్తి యతోఽత్ర స ఏవ హి ॥

హస్త ఏవాచార్యవాక్యాదౌపాసనహుతౌ భవేత్ ।
హోమద్రవ్యే త్వనాదిష్టే సర్వత్రాజ్యం ప్రకీర్తితమ్ ॥

కణ్ఠోక్త్యా సమిధాం స్యాచ్చేద్యత్ర ప్రాదేశమాత్రతా ।
తత్రైవ సా స్యాదన్యత్ర త్వైచ్ఛికీయం సమీరితా ॥

ఓషధ్యస్సక్తవః పుష్పం కాష్ఠం మూలం ఫలం తృణమ్ ।
ఏతద్ధస్తేన హోతవ్యం నాన్యత్కిఞ్చిదచోదనాత్ ॥

అనాదేశే దక్షిణాగాం హేమ వా పూర్ణపాత్రికమ్।
దేవకార్యేనైవ దేయం రజతం త్వశ్రుజం హితత్ ॥

పాత్రంపాదోప సంస్పృష్టం ప్రక్షాళ్యం సర్వథాబుధైః।
హుతం యన్మాంసధాతేన తన్నభుక్త్వా హి దేపతా॥

పాత్రాణాం శోధనం నాతః కార్యం కేవలహస్తతః।
కింతుదర్భైస్తృణైర్వాఽపివర్ణైర్వావాససాఽపివా॥

సర్వేషు ధర్మకార్యేషు పత్నీ దక్షిణతో భవేత్।
అభిషేకె విప్రి పాదక్షాళనే వామతస్స్మృతా॥

ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్తతె।
స నాప్నోతి ఫలం తస్య పరత్రేతి శ్రుతిస్స్మృతిః ॥

బహ్వాల్పంవా స్వగృహ్యోక్తంయస్య యావత్ప్రచోదితమ్।
తస్య తావతి శాస్త్రార్థే కృతె సర్వం కృతం భవేత్ ॥

యన్నామ్నాతంస్వశాఖాయాం పారక్యమవిరోధియత్।
ఆకాంక్షితం శేషభూతమనుష్ఠేయం విచక్షణైః ॥

శతకృతౌ ఫలవైశిష్ట్యం న దోషస్త్వకృతౌ భవేత్।
సామయాచారికా ధర్మా దేశజాతికులోద్భవాః ॥

గ్రామాచారాః పరిగ్రాహ్యా యే చ శాస్త్రావిరోధినః ।
యుగధర్మాగ పరిగ్రాహ్యాస్సర్వత్రైవ యథోచితమ్ ॥

ఇతి సంస్కారరత్నమాలాగ్రన్థస్థపరిభాషాకారికాః ॥

అథ స్నానాది విచారః

సర్వత్రకర్మాదౌ స్నానం, ధౌతవస్త్రధారణం చ విహితం-శాన్తిమయూఖే—

అస్నాత్వా నాచరేత్కర్మ దైవం పిత్ర్యమథాపి వా ॥ ఇతి ॥

శ్రుతిశ్చ—స్నాతి । అహతం వాసః పరిధత్తే । పాప్మనోపహత్యై ॥ ఇతి ॥ అహతలక్షణమాహ కపర్దీ—

ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశం యన్న ధారితమ్ ।
అహతం తద్విజానీయాత్సర్వకర్మసు పావనమ్ ॥ ఇతి ॥

అథోత్తరీయశిఖాబన్ధనాచమనాన్యుక్తాని స్మృతిముక్తాఫలే—

సదోపవీతినా కార్యం సదా బద్ధశిఖేన చ ।
అశిఖోఽనుపవీతీ చ యత్కరోతి న తత్కృతమ్ ॥ ఇతి ॥

మార్కణ్డేయః—దేవార్చనాదికర్మాణి తథా గుర్వభివాదనమ్।
కుర్వీత సమ్యగాచమ్య ప్రయతోఽపి సదా ద్విజః ॥ ఇతి ॥

శ్రుతిశ్చ—అపోఽశ్నాత్యన్తరత ఏవ మేధ్యోభవతి ॥ ఇతి ॥

అథ యజమానః స్వస్వకులధర్మానుసారేణ పుణ్డ్రాదీని ధృత్వా పత్నీపుత్రాదిభిస్సహ భద్రపీఠ ఉపవిశ్య గురుణాఽఽశీర్వాదపురస్సరమనుగృహీతం పవిత్రం గృహీత్వాఽనామికాఙ్గులిమధ్యే ధృత్వా కర్మ కుర్యాత్ ॥

పవిత్రధారణస్యఆవశ్యకతోక్తా ప్రయోగప్రాణవల్లభగ్రన్థే

స్నానే దానే జపే హోమే స్వాధ్యాయే పితృకర్మణి।
పవిత్రంతు కరే కుర్యాత్సౌవర్ణం రాజతం తు వా ॥
జపహోమహరా హ్యేతే అసురా దివ్యరూపిణః।
పవిత్రకృతహస్తస్య విద్రవన్తి దిశో దశ ॥ ఇతి ॥

పవిత్రదర్భసంఖ్యామాహ స్మృత్యన్తరే

చతుర్భిర్దర్భపుఞ్జీలైర్ద్వాభ్యాం వాఽథ పవిత్రకమ్।
దైవే కర్మణి కర్తవ్యం పిత్ర్యే తత్త్రిభిరీరితమ్ ॥ ఇతి ॥

అథ పవిత్రస్య లక్షణస్థానగ్రన్థివినియోగా నిర్ణీయన్తే
ప్రయోగప్రాణవల్లభే

అఙ్గుష్ఠం ఘర్షయేదూర్ధ్వం తర్జన్యాతు పునః పునః ।
జ్ఞానముద్రామథః కృత్వా కూర్చస్య గ్రన్థిరిష్యతే ॥
అనన్తర్గర్భితం సాగ్రం కౌశం ద్విదళమేవ చ ।
ప్రాదేశమాత్రం విజ్ఞేయం పవిత్రం యత్రకుత్రచిత్ ॥
వలయం స్యాద్ద్వ్యఙ్గులమానం గ్రన్థిరేకాఙ్గులో భవేత్ ।
చతురఙ్గులమగ్రం స్యాత్తస్య స్థానమనామికా ॥
మూలేఽఙ్గుల్యా అనాయుష్యమగ్రేఽఙ్గుల్యాస్తపఃక్షయః
తస్మాదఙ్గులిమధ్యే తు పవిత్రం ధారయేద్ద్విజః ॥
బ్రహ్మయజ్ఞే జపే హోమే బ్రహ్మగ్రన్థిర్విధీయతే ।
భోజనే వర్తుళం ప్రోక్తం పవిత్రస్య చ లక్షణమ్ ॥ ఇతి ॥

సంస్కారరత్నమాలాయామపి—

ద్వయోస్తు పర్వణోర్మధ్యే పవిత్రం ధారయేద్బుధః ॥ ఇతి ॥

పవిత్రదేవతాః ప్రయోగప్రాణవల్లభే

వలయగ్రన్థికాగ్రాణాం బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః ।
పవిత్రస్య భవన్త్యేతాః క్రమేణైవాధిదేవతాః ॥ ఇతి ॥

పవిత్రశబ్దార్థ స్తత్రైవ

త్రాయతే పాపవిఘ్నాభ్యాం పవిత్రమితి గీయతే।
యథా పవిస్సురాన్ పాతి భూమిదేవాన్ యథా హవిః॥
తస్మాత్పవిత్రమిత్యుక్తం బ్రహ్మణా నిర్మితం పురా॥ ఇతి॥

హేమ పవిత్రస్య ప్రాశస్త్యమాహ తత్రైవ

అన్యాని చ పవిత్రాణి కుశదూర్వాత్మకాని చ।
హేమాత్మకపవిత్రస్య త్వేకాం నార్హన్తి వై కలామ్॥ ఇతి॥

ధారణమన్త్రశ్చ తత్రైవోక్తః

మన్త్రేణ ధారయేద్విప్రః పవిత్రం సర్వకర్మసు।
పవిత్రవన్త ఇత్యాదిమన్త్రద్వితయమత్ర తు॥ ఇతి॥

పవిత్రహస్తస్య ఆచమననిషేధః-సంస్కారరత్నమాలాయామ్

స బ్రహ్మగ్రన్థినాఽఽచామేన్న దూర్వాభిః కదాచన।
కాశహస్తశ్చ నాచామేత్కదాచిద్విధిశఙ్కయా॥ ఇతి॥

తస్యైవాచమనం విహితం-ప్రయోగప్రాణవల్లభే

సపవిత్రేణ హస్తేన కుర్యాదాచమనక్రియామ్॥ ఇతి॥
అత్ర యథాఽఽచారమనుష్ఠేయమ్॥

ధృతం పవిత్రం కర్మాన్తే గ్రన్థిం విస్రస్య భూమౌ సంత్యజేత్

తథాచ సంస్కారరత్నమాలాయామ్ :—

నిత్యే నైమిత్తికే వాఽపి కర్మోపక్రమణే ద్విజః ।
ధృతం పవిత్రం కర్మాన్తే గ్రన్థిం ముక్త్వా భువి త్యజేత్ ॥

ప్రయోగప్రాణవల్లభేఽపి :

ధృతం పవిత్రం కర్మాన్తే గ్రన్థిం ముక్త్వాఽథ తత్త్యజేత్ ॥ఇతి॥

కర్మమధ్యేఽపి పవిత్రత్యాగ ఉక్తః-ప్రయోగప్రాణవల్లభే-

యదుచ్ఛిష్టాద్యుపహతం పవిత్రం ఛేదితం యదా ।
తదైవ గ్రన్థిముత్సృజ్య త్యజేదితరథా నహి॥ ఇతి.

పవిత్ర పాతే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం సంస్కారరత్న మాలాయామ్

పవిత్రే పతితేఽజ్ఞాతే తథా జపమణానపి । ప్రాణాయామత్రయం కుర్యాత్ స్నాత్వా విప్రోఽఘమర్షణమ్॥ ఇతి.

అథ యజమానః హరిద్రాకుఙ్కుమాదిమఙ్గళద్రవ్యాణి గృహీత్వా మఙ్గలతూర్యఘోషైస్సహ ప్రాగ్ద్వారమాశ్రిత్య దక్షిణపాదప్రక్షేపపురస్సరం మణ్డపం ప్రవిశేత్ ॥

☞ తథాచ శాన్తిమయూఖే—

యజమానస్సపత్నీకః పుత్రపౌత్రైస్సమన్వితః।
ద్వారం పశ్చిమామాశ్రిత్య ప్రవిశేద్యాగమణ్డపమ్॥ ఇతి.

☞ పంచత్వక్పంచపల్లవాః బ్రహ్మాండపురాణే

న్యగ్రోధపిప్పలప్లక్షజంబూచూతతరూద్భవాః।
-పల్లవాః పంచ విజ్ఞేయాః త్వక్చ తేషామపీష్యత-ఇతి॥

న్యగ్రోధో వటః। పిప్పలోఽశ్వత్థః। ప్లక్షః-భాషాయాం ఫణియాల ఇతి। జంబూః-ప్రసిద్ధా॥ భవిష్యత్పురాణేతు-జంబూస్థానె ఉదుంబర ఉక్తః। చూతః ఆమ్రవృక్షః। ఏతేషాం తరూణాం—

కలశధాతవః పంచరత్నానిచ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే:—

హైమ రాజత తామ్రా వా మృన్మయా లక్షణాన్వితాః।
సువర్ణం రజతం ముక్తా మాణిక్యం చ ప్రవాళకం॥

పంచరత్నమితి ఖ్యాతం సమస్త సురవల్లభం, ఇతి।
పంచరత్నాభావె హేమ అభావె సర్వరత్నానాం హేమ సర్వత్రయోజయేత్॥ ఇత్యాదిత్యపురాణాత్॥

హోమయోగ్యసమిధః స్మృత్యర్థసారే తు

పలాశఖదిరాశ్వత్థశమ్యౌదుంబరజా సమిత్ ॥

అపామార్గాశ్చ దూర్వాశ్చ కార్యా ఇత్యపరేవిదుః ।

సత్వచస్సమిధః కార్యాః కృశాః శ్లక్ష్ణాః సమాస్తథా ॥

ఆర్ద్రాస్సుసమాస్సమిచ్ఛేదాః తజ్జన్యగుణవర్జితాః

అపాటితాశ్చ ద్విశిఖాః క్రిమిదోషవివర్జితాః ॥

సమిత్పవిత్రం వేదశ్చ ప్రాయం ప్రాదేశసమ్మితమ్ ।

ఇధ్మస్తు ద్విగుణం కార్యః త్రిగుణః పరిధిః స్మృతః ॥

స్నాతే ప్రాదేశ ఇధ్మోవా ద్విగుణః పరిధిః స్మృతః ।

ప్రాదేశన్యధికానాత్ర సమిత్స్థూలతా న హ్యం క్వచిత్ ॥

ననపర్ణా న నిర్వీర్యా ననకీటా న పాటితా :—

సమిద్ధోమవిశేషః ॥

మూలతః కర్మనాశః స్యాత్ మధ్యతః పుత్రనాశనమ్।

అగ్రేణ ముంచతో వ్యాధిః ఏకపాణేధన సమ్యక్ ॥

మూలమధ్యమ మధ్యేనసమిద్ధోమస్య లక్షణమిదం ।

మూలేన మధ్యేన ముంచతి ఇత్యన్వయః

మూలమధ్యాను ప్రాదేశ యోమధ్య భాగేధృత్వా

సమిధో హోతవ్యాః ।అత్రైకపాణినా సమిద్ధోమ నిషేధేన

సవ్య పాణ్యాన్వారబ్ధ దక్షిణనాపాణినా హోమవిధిగమ్య

మ్యతే। ఇతి ప్రయోగ పారిజాతే

హోమకాలే స్రుగ్గ్రహణమ్

కఠిన ద్రవ్య హోమేతుముష్టినా ధారణం స్రుచః ।
ద్రవద్రవ్యస్య హోమేతు ఉత్తానాంగుళిభిస్స్మృతమ్ ఇతి ।
స్రువస్యాపి ఉత్తానాంగుళిభి రేవ ధారణమ్ ।
స్రుగ్గ్రహణం స్రువస్యాప్యుపలక్షణమ్ । ఏతచ్చ ।
స్రుక్స్రువధారణం సౌమ్యతీర్థేన కారయేత్ । దైవేన
దైవికమ్ ॥ పిత్ర్యేణ పైతృకమ్ । అత్ర దైవికమితి ।
విశేషణాత్ । పిత్ర్యే స్రువధారణం పితృతీర్థేనైవ ।
స్రువగ్రహణం దైవికం సౌమ్యేన । ఆగ్నేయేన ప్రతి
గ్రహం కుర్యాత్ సౌమ్యాగ్నేయతీర్థలక్షణం బోధా
యనోక్తమ్ । అంగులిమూలే సౌమ్యమ్ । కరమధ్యే
ఆగ్నేయం । ఇతి । దర్వ్యా అప్యేవం తస్యాః స్రువ
స్థానీయత్వాత్ ।

జ్ఞాత్వానుష్ఠానమ్.

కర్మ జ్ఞాత్వైవానుష్ఠేయమ్ అన్యథా దోష శ్రవణాత్ ॥
తదాహ గార్గ్యః । ప్రాయశ్చిత్ప్రాయాత్యుతక్షమర్యాయశ్చిం
చిద్జ్ఞానవర్జితమ్ ॥ క్రీడాకర్మైవ బాలానాంతత్సర్వం
నిష్ప్రయోజనం । హుతం జ్ఞాన క్రియాహీనం హోతాస్య

ష్ఠానినః క్రియాః ॥ అపశ్యన్సంధ్యాం దగ్ధః పశ్యన్నపి చ పాతక ఇతి ।

ఋత్విగ్వరణమ్..

ఆపస్తంబ ధర్మసూత్రే ॥ నానూచానమృత్విజం వృణీత నపణమానం ॥ ౨ । ౧౧ । ౮ ॥ భాష్యం ॥ సాంగస్య వేదస్య అధ్యేతా ప్రవక్తా చానూచానః । అనూచానమృత్విజం న వృణీతే ॥ నాప్యేతావద్దేయమితి పరిభాషమాణః :— తత్రైవ :— అయాజ్యో ఽనధీయానః ॥ ౨ । ౧౦ । ౯ ॥ అనధీత వేదం న యాజయేత్ ॥ తదానీమపేక్షితం మాత్రం యథాశక్తి నాచరేత్ ఇతి ॥

పాద పాణి ప్రక్షాళనాద్యాచమన విధిః.

తత్ర వృద్ధపరాశరః :—

కృత్వాథ శౌచం ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చ మృజ్జలైః ॥
కృత్వోపవీతం సవ్యాంసే వాఙ్మనః కాయసంయతః ।
బద్ధకచ్ఛశిఖస్సోఽథ ద్విజ ఆచమనం చరేత్ ॥ దేవలః ॥
ఇత్యేవ మద్భిరాజాను ప్రక్షాళ్య చరణౌ పృథక్ ।
హస్తౌ చామణిబంధాభ్యాం కుర్యా దాచమనం తతః ॥
కేశాన్నాభిరధః కాయాన్న స్పృశే ద్ధరణీ మపి ।

యది స్పృశతి చైతాని భూయః ప్రక్షాళయే త్కరమ్ ॥

యాజ్ఞవల్క్యః—

అన్తర్జాను శుచౌదేశే ఉపవిష్ట ఉదఙ్ముఖః ।

ప్రాగ్వా బ్రాహ్మేణ తీర్థేన ద్విజో నిత్యముపస్పృశేత్ ॥

ఉపస్పృశేత్. ఆచామేదిత్యర్థః ।

అన్తర్జాను. జాన్వోరంతరే-అరత్నిం కృత్వేతి శేషః । అన్తరూర్వోరరత్నిం కృత్వా ప్రరపా హాదాః పిబే దితి హారీతస్మరణాత్ — భారద్వాజః ।

జంఘాన్తా జాను పర్యంత మపివా చరణద్వయం ।

కూర్పరాన్తం కరౌ సమ్యక్ క్షాళయే త్ప్రథమం బుధః ॥

స్మృతిభాస్కరే—

దక్షిణం తు కరం కృత్వా గోకర్ణాకృతి వత్పునః ।

త్రిః పిబే ద్దక్షిణేనాంబు ద్వి రాస్యం పరిమార్జయేత్ ॥

దీపికాయాం—

సంహతాంగుళినా తోయం గృహీత్వా పాణినా ద్విజః ।

ముక్తాంగుష్ఠ కనిష్ఠే తు శేషేణా చమనం చరేత్ ॥

వ్యాసః—

గోకర్ణాకృతి హస్తేన మాషమగ్నజలం పిబేత్ ।

తన్న్యూన మధికం పీత్వా సురాపానసమం భవేత్ ॥

హృత్కంఠతాలుగాభి శ్చ అద్భి శ్శుద్ధాః క్రమా ద్ద్విజాః।
స్త్రీ శూద్రా నుపవీతా స్తు సకృత్స్పృష్టాభి రంతత ఇతి।
మాషమజ్జనమాత్రా ఆపః హృదయంగమా భవంతీతి।
ఉష్ణం సమృత్తికం క్షారం త్యజే దాచమనే జలం।
తిష్ఠన్ నమన్ హసన్ జల్పన్ శృణ్వన్నంత్యజభాషణమ్
అన్యం స్పృశన్ దిశః పశ్యన్ న కదాచిదుపస్పృశేత్।
కాక శ్వ ఖర విట్ క్రోడ తామ్రచూడ రజస్వలాః॥
వ్రాత్యాంత్యజాం శ్చ పతితాన్ పశ్యన్నోపస్పృశే ద్ద్విజః।
వివర్ణం గంధవత్తోయం ఫేనిలం చ వివర్జయేత్।
ఏలాలవంగకర్పూరగంధాద్యై ర్వాసితై ర్జలైః।
నాచామే దద్భి రుష్ణాభి రన్యాచమనశేషితైః॥
పాత్రశిష్టం తు యచ్ఛౌచే పానే పాదావనేనేజ।
భూమౌ తదంబు నిస్స్రావ్య శేషేణాచమనం చరేత్।
నాగ్న్యుదకశేషేణాచామే ద్యద్యాచామే ద్భూమౌ జలం స్రావయిత్వాచామేత్। అగ్న్యుదకశేషేణ—
అగ్నిపరిషేచనావశిష్టేనేత్యర్థః। బోధాయనః।
ప్రాఙ్ముఖో దఙ్ముఖో వా సీనః శ్శౌచ మారభేత శుచౌ దేశే దక్షిణబాహుం జాన్వంతరా కృత్వా ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చా మణిబంధాత్॥ పాదప్రక్షాళన శేషేణ నాచామే ద్యదాచామే ద్భూమౌ స్రావయిత్వా

ఽఽచామేత్ । నాంగుళీభిర్నసబుద్బుదాభి ర్న సఫేనాభి ర్నోష్ణాభి ర్న క్షారాభి ర్నలవణాభి ర్నకలుషాభి ర్నకటుకాభి ర్నదుర్గంధరసాభి ర్నహసన్నజల్పన్నతిష్ఠ న్నావలోకయ న్న ప్రహ్వో నప్రణతో నవిముక్తశిఖో నప్రావృతకంఠో నప్రావేష్టితశిరా నత్వరమాణో నాయజ్ఞోపవీతీ నప్రసారితపాదో నా నబద్ధకచ్ఛో ఽబహిర్జాను ర్న శబ్దం కుర్వ న్నితి ।

యమః —

అపః కరనఖస్పృష్టాః య ఆచామతి వై ద్విజః ।
సురాం పిబతి స వ్యక్తం యమస్య వచనం తథా ॥
న బహిర్జాను రాచామే న్నానవస్థో నచోత్థితః ।
భుక్త్వాఽఽసనస్థోఽప్యాచామేన్నాన్యకాలే కదాచన ॥
నాన్తరీయైకదేశన్తు కృత్వా వై చోత్తరీయకమ్ ।
ఆచ్ఛన్నదక్షిణాంస స్తు నాచామేత్తు కదాచన ।
యామ్య ప్రత్యఙ్ముఖస్థేన కృత మాచమనం యది ।
ప్రాయశ్చిత్తం తదా కుర్యాత్ స్నాన మాచమనం క్రమాత్ ॥
నాన్తర్వాససా బహిర్వాసః కుర్వ న్నాచామేదితి ।

ప్రచేతాః :—

ఉద్ధృత్య వామహస్తేన యత్కిఞ్చిద్బ్రాహ్మణో జలమ్ ।
సురాపానేన తత్తుల్యం మను స్స్వాయం భువోఽబ్రవీత్ ॥

కాంస్యపాత్రే చ యత్తోయం యత్తోయం తామ్రభాజనే ।
సౌవర్ణే రాజతే చైవ నైవాశుద్ధం తు కర్హిచిత్ ।

తప్తాభి శ్చాకారణాత్ । ఇత్యత్ర । తప్తాభి రితి వచనాత్ — శృతశీతాభి రదోషః । తథా చోష్ణానామేవ ప్రతిషేధః స్మృతిషు ప్రాయేణ భవతి । జ్వరాదౌ చ కారణే ఉష్ణాభి రపి నదోష ఇత్యర్థః ॥

ఆపస్తంబధర్మసూత్రే । ఆచమనవిధిః ।

తిష్ఠా న్నాచామే త్ప్రహ్వో వా । ఆసీన స్త్రిరాచామే ద్ధృదయంగమాభి రద్భిః । త్రి రోష్ఠౌ పరిమృజేత్ । ద్వి రిత్యేకే । సకృదుపస్పృశేత్ । ద్వి రిత్యేకే । దక్షిణేన పాణినా సవ్యం ప్రోక్ష్య పాదౌ శిర శ్చేన్ద్రియాణ్యుపస్పృశే చ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే చ । ఇన్ద్రియాణ్యుపస్పృశే దంగులీభిః సర్వేషా మింద్రియాణాం ప్రసంగే పరిసంచష్టే । చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే చేతి । తత్రాంగుష్ఠానామికాభ్యాం చక్షుషీ । అంగుష్ఠప్రదేశినీభ్యాం నాసికే । అంగుష్ఠ కనిష్ఠికాభ్యాం శ్రోత్రే । అథాప ఉపస్పృశేత్ । ఇంద్రియస్పర్శనానంతరం హస్తప్రక్షాళనమ్ ॥

యాజ్ఞవల్క్యః । త్రిః ప్రాశ్యాపో ద్విరున్మృజ్య ఖాన్యద్భిస్సముపస్పృశేత్ । ఇతి । వ్యాసః =

త్రిః పిబే ద్దక్షిణేనాంబు ద్విరోష్ఠం పరిమార్జయేత్ ।
అంగుష్ఠమూలేన తలో ముఖం వై సముపస్పృశేత్ ॥
అంగుష్ఠానామికాభ్యాం తు స్పృశే న్నేత్రద్వయం తతః ।
తర్జన్యంగుష్ఠయోగేన స్పృశే న్నాసాపుటద్వయమ్ ॥
కనిష్ఠాంగుష్ఠయోగేన శ్రవణే సముపస్పృశేత్ ।
సర్వాసామేవ యోగేన హృదయం తు తలేన వై ॥
సంస్పృశే ద్వై శిర స్తద్వ దంగుష్ఠేనా థవా ద్వయమ్ ।
త్రిః ప్రాశ్నీయా దపో యస్తు ప్రీతా స్తేనా స్య దేవతాః ॥
బ్రహ్మావిష్ణుమహేశా శ్చ భవ న్తీ త్యనుశుశ్రుమ ॥
గంగా చ యమునా చైవ ప్రీయేతే పరిమార్జనాత్ ॥
సంస్పృష్టయో ర్లోచనయోః ప్రీయేతే శశి భాస్కరౌ ।
నాసత్యసంజ్ఞౌ ప్రీయేతే స్పృష్టే నాసాపుటద్వయే ॥
కర్ణయోః స్పృష్టయో స్తద్వ త్ప్రీయేతే చా నిలానలౌ ।
సంస్పృష్టే హృదయే త్వస్య ప్రీయన్తే సర్వదేవతాః ॥
మూర్ధ్ని సంస్పర్శనా ద్దేవః ప్రీయతే పురుషోత్తమః ।
య ఏవం బ్రాహ్మణో నిత్య ముపస్పర్శన మాచరేత్ ॥
బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతం జగత్సపరితర్పయేదితి ।

గౌతమః । వాగ్యతో హృదయస్పృశ స్త్రి శ్చతు ర్వాప ఆచామె ద్ద్విః పరిమృజ్యా త్పాదౌ చాభ్యుక్షే త్ఖాని చోపస్పృశే చ్ఛీర్ష ణ్యాని మూర్ధ్ని చ దద్యా దితి ॥ అత్రతుష్ట్యభిప్రాయేణ త్రి శ్చతుర్వే తి వికల్పః । యత్ర మంత్రవదా చమనమ్ తత్ర తేనసహ చతుః । అన్యత్ర త్రి రితి వ్యవస్థా మాహుః॥

హారీతః—

త్రిః పిబె ద్వీక్షితం తోయ మాస్యం ద్విః పరిమార్జయేత్ ॥
పాదౌ శిర స్తతో భ్యుక్ష్య త్రిభి రాస్య ముపస్పృశేత్ ॥
అంగుష్ఠానామికాభ్యాం చ చక్షుషీసముపస్పృశేత్ ॥
అంగుష్ఠేన ప్రదేశిన్యా నాసికే సముపస్పృశేత్ ।
అథాంగుష్ఠకనిష్ఠాభ్యాం కర్ణౌ తు సముపస్పృశేత్ ।
అగుష్ఠేన ప్రదేశిన్యా నాభిం చ సముపస్పృశేత్ ॥
తథైవ పంచభి ర్మూర్ధ్ని స్పృశె దేవం సమాహితః ।
అంగుష్ఠోగ్ని రితి ఖ్యాతః ప్రోక్తా వాయుః ప్రదేశినీ ।
అనామికా తథా సూర్యః కనిష్ఠా మఘవా స్మృతా ।
ప్రజాపతి ర్మధ్యమా తు జ్ఞేయా శుద్ధి మభీప్సతా ॥ ఇతి॥

బోధాయనః । అశబ్దం కుర్వన్ త్రి రపో హృదయంగమాః పిబె త్త్రిః పరిమృజె ద్ద్విరిత్యేకె । సకృ దుభయం శూద్రాశ్చ స్త్రియ శ్చ ఖాన్యద్భిః సంస్పృశ్య పాదౌ నాభిం శిరస్సవ్యం పాణి మన్తత ఇతి.

ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే సఏవ । ఓం పూర్వాభి ర్యాభి ర్వ్యాహృతీభి స్సర్వపాపేభ్యా చామేత్ । యత్ప్రథమ మాచామతి తేన ఋగ్వేదం ప్రీణయతి । యద్ద్వితీయం తేన యజుర్వేదమ్ । యత్తృతీయమ్ తేన సామవేదం । యత్ప్రథమం పరిమార్ష్టి తేనా థర్వణవేదమ్ । యద్ద్వితీయం తేన ఇతిహాసపురాణాని । యత్సవ్యం పాణిం ప్రోక్షతి పాదౌ శిర స్తథా హృదయం నాసికే చక్షుషీ శ్రోత్రే నాభిం చోపస్పృశతి తేషా మధివన స్పతీః సర్వా శ్చ దేవతాః ప్రీణయతి ఆప్నోతి ప్రతిష్ఠాం చ ఆచమనాదేవ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యత ఇతి । ఇత్యాచమనప్రశంసా ।

జలేఆచమనప్రకారః ॥

జలమధ్యే తిష్ఠన్నప్యాచామేదిత్యాహ విష్ణుః ॥

జాన్వో రూర్ధ్వం జలే తిష్ఠ న్నాచాన్త శ్శుచితా మియాత్ ।
అధస్తా చ్ఛతకృత్వో హి సమాచాన్తో న శుధ్యతీతి ॥
నతిష్ఠ న్నాచామే దిత్యేతత్ — స్థలవిషయమ్ ।

తథాచంద్రికాయామ్

జానుమాత్రే జలే తిష్ఠ న్నాసీనః ప్రాఙ్ముఖః స్థలే ।
సర్వత శ్శుచి రాచాన్త స్త యో స్తు యుగప త్ స్థితః ॥ ఇతి ॥

। యదా జానుమాత్రే జలే స్థిత్వా ఆచామే త్తదా జలే క్రియమాణే కర్మణ్యధికృతో భవతీత్యర్థః ।

తథాచాపస్తంబః —

అంత రుదకే మాచాన్తోఽన్త రేవ శుద్ధ్యతి బహి రాచాన్తో బహిరేవ శుద్ధ్యతి—తస్మా దంతరేకం బహిరేకం- చ కృత్వా పాదం ఆచామే త్సర్వత శ్శుద్ధో భవతి । శౌనకః—

పుష్కరిణ్యాం తథా వాప్యాం జానుదఘ్నే జలంపిబేత్ ।
శుద్ధ స్స్యాత్ జానునో ఽధస్తా దశుచి స్స్యా న్న సంశయః।
తత్తోయం యః పిబే ద్విప్రః కామతో వా ప్యకామతః ।
అకామాన్న క్త భోజీ స్యా దహోరాత్రం తు కామతః ॥

భరద్వాజః ॥

బద్ధచూడః కుశకరో ద్విజ శ్శుచి రుపస్పృశే దితి ।
అథపౌరాణికాఽఽచమనవిధిః । ధర్మప్రవృత్తౌ ।
కేశవాద్యైస్త్రిభిః పీత్వా ద్వాభ్యాం ప్రక్షాళయే త్కరౌ ।
గండోష్ఠౌ సంమృజే ద్విద్వాన్ ఏకైకం పాణి పాదయోః ॥
బాహ్వో ర్నాభౌ చ హృద్దేశే మూర్ధ్ని చైవం వినిక్షిపేత్ ।
ప్రణవపూర్వం తన్నామ చతుర్వింశతి సంఖ్యయా ॥
స్వాహాన్తం ప్రాశయే ద్వారి నమోన్తం స్పర్శయే దథ ।

అథ శ్రుత్యాచమనమ్ ॥ తత్రైవ ।

దేవ్యాః పాదైః స్త్రిభిః పీత్వా చా ల్లింగై ర్నవభిః స్పృశేత్ ।
సప్త వ్యాహృతిభి శ్చైవ శిరో మంత్రే స్పృశే దథ ॥
ఆదా వంతే చ సంధ్యాయాం ద్విర్ద్వి రాచమనం స్మృతమ్ ॥
తథైవార్ఘ్య ప్రదానాన్తే మధ్యేమధ్యే సకృత్స్పృశేత్ ।
ఆచమనా సంభవే కర్తవ్య మాహ :- చంద్రికాయామ్ ।
చండాలాదీ జపే హోమే దృష్ట్వా చామే ద్విజోత్తమః ॥
శ్వాదీ న్స్పృష్ట్వా తథైవాపి కర్ణం వా దక్షిణం స్పృశేత్ ।

వసిష్ఠః :—

క్షుతే నిష్ఠీవితే సుప్తే పరిధానే శ్రుపాతనే ।
పంచస్వేతేషు చాచామే చ్ఛ్రోత్రం వా దక్షిణంస్పృశేత్ ।

సంవర్తః :—

క్షుతే నిష్ఠీవనే చైవ దన్తశ్లిష్టే తథాఽనృతే ।
పతితానాం చ సంభాషే దక్షిణం శ్రవణంస్పృశేత్ ॥
అగ్ని రాపశ్చ దేవాశ్చ చంద్రసూర్యానిలా స్తథా ।
సర్వే తే ఖలు విప్రాణాం కర్ణే తిష్ఠన్తి దక్షిణే ।

పరాశరః :—

ప్రభాసాదీని తీర్థాని గంగాద్యా స్సరిత స్తథా ।
విప్రస్య దక్షిణేకర్ణే పంతీతి మనురబ్రవీత్ ॥

ఆదిత్యో వరుణ స్సోమో వహ్ని ర్వాయు స్తథైవ చ।
విప్రస్య దక్షిణే కర్ణే నిత్యం తిష్ఠన్తి దేవతాః ॥

స్మృత్యర్థసారే :—

అగ్ని స్తీర్థాని దేవాశ్చ వరుణార్కేన్దు వాయవః।
విప్రస్య దక్షిణే కర్ణే నిత్యం తిష్ఠన్తి పూజితాః ॥ ఇతి.

తథా మార్కండేయ పురాణే:—

సమ్యగాచమ్య తోయేన క్రియాః కుర్వీత వై శుచిః।
దేవతానామృషీణాఞ్చ పితౄణాఞ్చ ప్రయత్నతః ॥
కుర్వీతాలమ్భనం చాపి దక్షిణశ్రవణస్య వా।
యథా విభవతో హ్యేత త్పూర్వాభావే తతః పరమ్ ।
న విద్యమానే పూర్వోక్తే ఉత్తరప్రాప్తి రిష్యత—ఇతి ॥

కుశప్రశంసామాహ దేవలః ॥

కుశమూలే స్థితో బ్రహ్మా కుశమధ్యే తు కేశవః।
కుశాగ్రే శంకరం విద్యాత్ సర్వేదేవా స్సమన్తతః ॥

హారీతోఽపి :—

కుశహస్తేన యజ్జప్తం దానం చైవ కుశైః సహ।
కుశహస్త స్తు యో భుఙ్క్తే తస్య సంఖ్యా నవిద్యతే ॥
కుశమాలాం తు యః కంఠే సదావహతి సర్వదా।

లిప్యతేన సపాపేన పద్మపత్రమివాంభసా ॥
కరే కంఠే శిఖాయాం చ కర్ణయో రుభయో రపి ।
పవిత్రధారకో యశ్చ న స పాపేన లిప్యతే ॥
జప హోమ హరా హ్యేతే అసురా వ్యక్తమూర్తయః
పవిత్రయుత హస్తస్య విద్రవంతి దిశో దశ ॥

గోభిలః :—

వజ్రో యథా సురేంద్రస్య శూలం హస్తే హరస్య చ ।
చక్రాయుధం యథా విష్ణోః ఏవం విప్రకరే కుశః ॥
భూతప్రేత పిశాచా శ్చ యే చాన్యే బ్రహ్మరాక్షసాః ।
విప్రాంగులి కుశాన్ దృష్ట్వా దూరం గచ్ఛంత్యధో ముఖాః ॥

మార్కండేయః :—

కుశపాణి స్సదా తిష్ఠేత్ బ్రాహ్మణో దంభవర్జితః ।
స నిత్యం హన్తి పాపాని తూలరాశిమివానలః ॥

కౌశికః :—

కుశాసనం పరం పూతం ఋషీనాన్తు విశేషతః ।
కుశాసనో పవిష్టస్య యోగ స్సిద్ధ్యతి చోత్తమః ॥
యథా పుష్కరపర్ణేషు అపాం లేపో న విద్యతే ।
తథా కుశకరే విప్రే పాపలేపో న విద్యతే ॥

అపవిత్రకరః కశ్చిత్ బ్రాహ్మణో య ఉపస్పృశేత్ ।
అపూతం తస్య తత్సర్వం భవత్యాచమనం తథా ॥
ఇతి కుశప్రశంసా ॥

పవిత్రనిర్మాణముక్తం పారిజాతే

తర్జన్యంగుష్ఠయోరగ్రం దోర్జితం తు యథా భవేత్ ।
జ్ఞానముద్రాం తథా కుర్యాత్ కూర్చే వద్గ్రంథిబంధనమ్ ॥

స్మృతిరత్నే.

అంగుష్ఠం ఘర్షయేదూర్ధ్వం తర్జన్యా చ పునః పునః ।
జ్ఞానముద్రామయం కృత్వా కూర్చపర్గ్రంథిబంధనమితి ॥

ఆశ్వలాయనః.

సంగృహ్య మృజు దర్భాభ్యాం పాదదక్షిణేన మధ్యతః ।
మూలాగ్రాభ్యాం ద్విధా కృత్వా కుర్యాద్గ్రంథిం చ మంత్రవత్ ॥
శాస్త్రేణ కుర్యాత్ తద్గ్రంథిం పవిత్రస్య ద్విజోత్తమః ।
గ్రంథిరేకాంగులీ తస్య తదూర్ధ్వం చతురంగులమ్ ॥

స్మృతిభాస్కరే:—

చతురంగుల మగ్రం చ గ్రంథిరేకాంగుల స్తథా ।
వలయం ద్వ్యంగులం చైవ పవిత్రస్య చ లక్షణమితి ॥

పవిత్రధారణమాహ-అత్రిః :—

ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యాం ద్విజైర్దర్భపవిత్రకే ।
ధారణీయే ప్రయత్నేన బ్రహ్మగ్రంథి సమన్వితే ॥ ఇతి ।
ప్రయత్నేన బ్రహ్మగ్రంథి సమన్వితే ధారణీయే॥

ఇతియోజనా॥ సఏవ.

బ్రహ్మయజ్ఞే జపే చైవ బ్రహ్మగ్రంథి ర్విధీయతే ।
భోజనే వర్తులః ప్రోక్తః ఏవం ధర్మోనహీయత ఇతి ।

బ్రహ్మగ్రంథిలక్షణం హేమాద్రిణోక్తమ్.

ద్విగుణీకృతానాం దర్భశిఖానాం పాశః ప్రదక్షిణమర్ధావేష్టనం విధాయ పశ్చాద్భాగేన యదా ప్రవేశ్యతే తదా వర్తులో గ్రంథిః । సఏవ యదా ప్రాదక్షిణ్యేన సర్వావేష్టనం విధాయ పురోభాగేన ప్రవేశ్యతే తదా బ్రహ్మగ్రంథిరితి ||

కాత్యాయనః :—

అనంతర్గర్భిణం సాగ్రం కౌశం ద్విదళ మేవచ ।
ప్రాదేశమాత్రం విజ్ఞేయం పవిత్రం యత్రకుత్రచిత్ ।

సూత్రకారోపి :—

సమౌ ప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ దర్భౌ ప్రాదేశమాత్రౌ పవిత్రే కురుత ఇతి । పవిత్రత్యాగ కారణమ్ || పాదస్పర్శే విశేషమాహ :— సఏవ.

విప్రాణాం చరణస్పృష్టం పాద ప్రక్షాళనే యది ।
త్యజేత్ ప్రారబ్ధ కర్మాన్తే పవిత్రం దర్భ నిర్మిత మితి ॥

భరద్వాజః :—

కూర్చేన వా పవిత్రేణ యస్య కర్మాణి కారయేత్ ।
తస్య గ్రంథిం విసృజ్యైవ కర్మాన్తే తు తత స్త్యజేత్ ॥
పవిత్ర కూర్చయో స్త్యాగే సగ్రంథ్యో స్తు ప్రమాదతః ।
ఉపవాసంచ రేదేకం ఉపవాస ద్వయం తు వా ॥

దర్భపవిత్రమాత్రస్య త్యాగాభిధానా ద్రూప్యాది నిర్మితస్య పవిత్రస్య న త్యాగః ॥

మార్కండేయః:—

సపవిత్రేణ హస్తేన కుర్యాదాచమనక్రియామ్ ।
నోచ్ఛిష్టం తత్పవిత్రం తు భుక్తోచ్ఛిష్టం తు వర్జయేత్ ॥

ఏత ద్గ్రంథి విహీన దర్భాభిప్రాయమ్:—

తథాచ హారీతః ॥

గ్రంథి ర్యస్య పవిత్రస్య న తేనాచమనం చరేత్ ।

కాశిష్ఠః.—

న బ్రహ్మగ్రంథినా చామే న్న దూర్వాభిః కదాచన ।

స్మృత్యర్థసారే:—

గ్రంథీకృత పవిత్రేణ న భుంజీయా న్న చాచమేత్ ।

నపిబేద్యది కుర్వీత తదా తచ్ఛోణితం భవేత్ ॥

భరద్వాజః —

గ్రంథియుక్తపవిత్రేణ కుర్యాదాచమనం యది ।
తత్పవిత్రం పరిత్యజ్య పునరాచమ్య శుధ్యతి — ఇతి ॥

కేచిత్తేతాని వచనాని కేవలాచమన విషయాణి । కర్మాంగా-
చమనే న దోష ఇతి. :—

సపవిత్రస్సదర్భో వా కర్మాఙ్గాచమనంచరేత్ ।
నోచ్ఛిష్టం తత్సదర్భశ్చ భుక్తోచ్ఛిష్టంతు వర్జయేత్ ।
పవిత్రగ్రంథి ముత్సృజ్య మండలే నిక్షిపేద్బుధః ॥
పాత్రే చ నిక్షిపేద్యస్తు స విప్రః పఙ్త్తిదూషకః ।
ముక్తదర్భైర్నభోక్తవ్యం భుక్త్వా దేవ్యాశ్శతం జపేత్
ఇతి స్మరణాదిత్యాహుః ॥ సారసముచ్చయే, —

దర్భపాణిస్తోయపానే సోమపానఫలం లభేత్ ।
సపవిత్రేణ హస్తేన భుక్త్వా యజ్ఞఫలం లభేత్ ॥
అథవాఽనామికాభ్యాం తు గ్రంథహీనం కుశాదికమ్॥
హేమాదీన్వాపి బిభృయాత్సర్వకర్మస్వపి ద్విజః ॥
పవిత్రం సర్వదుఃఖఘ్నం తథైవానన్దదాయకమ్ ।

స్వర్ణాది పవిత్రమ్ :—

హేమ్నారూప్యేణ తామ్రేణ పవిత్రం ధారయేత్సదా ।

కాత్యాయనః :—

తర్జన్యా బిభృయా ద్రూప్యం స్వర్ణం చోపకనిష్ఠయా।
గృహస్థ శ్శ్రవణాభ్యాం చ శుభే రౌక్మే చ కుణ్డలే ॥

యాజ్ఞవల్క్యః —

గోవాల దర్భ సూత్రైశ్చ రత్నం కనక సంయుతమ్ ।
కాయేన ధారయే ద్విప్రః న స పాపై స్తు లిప్యతే ॥

స్మృతిరత్నే :—

కౌశం పవిత్రం తామ్రం వా రాజతం హైమ మేవ వా ।
బిభృయా ద్దక్షిణే పాణౌ పవిత్రం చోత్తరోత్తరమ్ ॥
అనామికాధృతం హేమ తర్జన్యా రూప్య మేవ చ ।
కనిష్ఠికా ధృతం ఖడ్గం తేన పూతో భవే న్నరః ॥

హారీతః — న రూప్యం కేవలం ధార్యం దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి।
అనామికాధృతే హేమ్ని తర్జన్యా ధారయే చ్చ తదితి॥

వ్యాసః — హేమ్నైవ సర్వదా సర్వం కుర్యా దేవా విచారయన్।
రూప్యం దక్షప్రదేశిన్యా బిభృయా త్సర్వదా ద్విజః॥
దక్షానామికయా విప్రో బిభృయా ద్గ్రంథి సంయుతమ్।
అగ్రంథి కంచ హైమం తు తథా లోహాత్రయోద్భవమ్॥
గాయత్ర్యక్షరసంఖ్యాతం గృహ్ణీయా త్తామ్ర ముత్తమమ్।
ఆనుష్టుభం తథా రౌప్యం త్రైష్టుభం కరకోత్తమమ్॥

తామ్ర రూప్య సువర్ణై ర్యథాక్రమ మష్ట ద్వాదశై కాదశాంశ పరిమితై ర్నిర్మిత మిత్యర్థః —

ఏవం లోహత్రయేణైవ కృతం రక్షోఘ్నముత్తమమ్ ।
అఘఘ్నం చ పవిత్రం స్యా ద్రక్షాకర మనుత్తమమ్ ॥
ఆయుష్కర మనాధృష్య మభేద్యం రోగనాశనమ్ ।

జీవత్పితృకస్య జీవజ్జ్యేష్ఠస్య చ రౌప్యాంగుళీయక నిషేధమాహ
ఏవ :— యోగపట్టోత్తరీయం చ తర్జన్యాం రజతం తథా।
నజీవపితృకై ర్ధార్యం జ్యేష్ఠో వా విద్యతే యదీతి ॥

గోవాలపవిత్రం ప్రత్యాహ కాశికః —

గవాం వాలపవిత్రేణ ధార్యమాణేన నిత్యశః ।
నస్పృశంతీహ పాపాని శ్రీశ్చ గాత్రేషు తిష్ఠతి॥
గవాం వాలపవిత్రేణ వహ్న్యుపాస్తిం కరోతియః ।
మంచాగ్నయో వాలు తాస్తేన యావజ్జీవం నసంశయః ॥
గవాం వాలపవిత్రేణ సంధ్యోపాస్తిం కరోతియః ।
స వై ద్వాదశ వర్షాణి కృతసంధ్యో భవే న్నరః ॥
గవాం వాల పవిత్రస్య సువర్ణస్య తథైవచ ।
న బ్రహ్మగ్రంథి నియమః ధారయే త్తు యథా తథ మితి ॥

ప్రాణాయామవిధిః :— నారదః —

ప్రాణో వాయు శ్శరీరస్థ ఆయామ స్తస్య నిగ్రహః ।

ప్రాణాయామ ఇతి ప్రోక్తః ద్వివిధః ప్రోచ్యతే హి సః ।
అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయశ్చ తయోర్వరః ।
అభిధ్యానం వినాఽగర్భః సగర్భ స్తత్సమన్వితః ॥

కర్మ పదీపే:—

దేవార్చనే జపే హోమే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకర్మణి ।
స్నానే దానే తథాధ్యానే ప్రాణాయామా స్త్రయ స్త్రయః ॥
ఆదావంతే చ గాయత్ర్యాః ప్రాణాయామా స్త్రయః స్మృతాః ।
సంధ్యాయా మర్ఘ్యదానే చ స్మృత ఏకోఽసు సంయమః ॥
అంగుష్ఠానామికాభ్యాం తు తథైవ చ కనిష్ఠయా ।
ప్రాణాయామ స్తు కర్తవ్యః మధ్యమాం తర్జనీం వినా ॥
తర్జనీ మధ్యయో ర్యోగం ప్రాణాయామే తు వర్జయేత్ ।
తర్జనీంమధ్యమాం స్పృష్ట్వా కుర్వన్ శూద్రసమో భవేత్ ॥

తత్రైవ:— గణనా వామహస్తేన ప్రాణాయామ జపే ద్విజః ।
కుర్యా ద్ధోమే చ సర్వత్ర తథా కుత్సిత కర్మణీ, తి ॥

ప్రాణాయామలక్షణమాహ — మనుః—

సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ ।
త్రిః పఠే దాయతప్రాణః ప్రాణాయామ స్స ఉచ్యతే ॥

పఠ న్మనసే తి విశేషః— తథాచ సంవర్తః ।

ప్రణవేన తు సంయుక్తా వ్యాహృతీ స్సప్త నిత్యశః ।
సావిత్రీం శిరసా సార్ధం మనసా త్రిః పఠే ద్ద్విజ ఇతి ॥

ప్రతివ్యాహృతి ప్రణవేనసంయుక్తాం గాయత్రీం ముఖనాసికాసం
చారిణం వాయుం నిరుంధ్య మనసా త్రివారం జపే దిత్యయం
సర్వత్ర ప్రాణాయామ ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః॥

యోగ యాజ్ఞవల్క్యో ఽపి:—

భూ ర్భువ స్సువ ర్మహ ర్జన స్తప స్సత్యం తథైవచ।
ప్రత్యోంకార సమాయుక్తం తథా తత్సవితుః పరమ్।
ఓమాపో జ్యోతి రిత్యేత చ్ఛిరః పశ్చా త్ప్రయోజయేత్॥
ఓమాపో జ్యోతి రిత్యేష మంత్రో వై తైత్తిరీయకః।
త్రిరావర్తన యోగా త్తు ప్రాణాయామ స్తుశబ్ద్యతే। ఇతి॥

అశక్తస్య జప మాహ— భరద్వాజః॥

అశక్య స్యా ప్యది ప్రోక్తః ప్రాణాయామో ద్విజన్మనః
బాలస్య చె తరేషాం చ దశకృత్వో జప స్స్మృతః॥

అత్యంతాశక్తాః స ఏవ—

సప్తైవ వ్యాహృతీ రేతాః కేవలా వా ద్విజో జపేత్॥
జపక్రమోఽ యమేవ స్యా త్సర్వపాప ప్రణాశన ఇతి

నచ ప్రాణాయామః పూరక కుంభక రేచక భేదేన త్రివిధః।

తథాచ యోగయాజ్ఞవల్క్యః :—

పూరకః కుంభకో రేచ్యః ప్రాణాయామ స్త్రి లక్షణః।
నాసికాఽ కృష్ట ఉచ్ఛ్వాసః ధ్మాతః పూరక ఉచ్యతే॥

కుంభకో నిశ్చలోచ్ఛ్వాసో రిచ్యమాన స్తు రేచకః।

బాహ్యస్థితం ఘ్రాణపుటేన వాయు మాకృష్య
యత్నేన శనై స్సమస్తం । నాడ్య శ్చ సర్వాః
పరిపూరణీయాః స పూరకో నామ మహా నిరోధ ఇతి॥

కుంభక రేచకయోః విశేషమాహ :— అత్రిః ॥

ఆకేశాగ్రా న్నఖాగ్రా చ్చ నిరోధ శ్శస్యతే బుధైః ।
నిరోధా జ్జాయతే వాయుః వాయో రగ్ని శ్చ జాయతే।
అగ్నే రాప శ్చ జాయంతే తతోఽన్తః శుద్ధ్యతే త్రిభిః।
శనై ర్నాసాపుటే వాయు ముత్సృజే న్నతు వేగతః।
న కంపయే చ్ఛరీరం తు స యోగీ పరమో మత ఇతి॥

యోగయాజ్ఞవల్క్యః —

పూరకే విష్ణుసాయుజ్యం కుంభకే బ్రహ్మణోఽన్తికమ్॥
రేచకేన తృతీయేన ప్రాప్నుయా దైశ్వరం పదమ్ ॥

ఇడయా వాయు మారోప్య బాహ్యం ద్వాదశ మాత్రకమ్
పూరయిత్వో దరం తేన నాసాగ్ర నయన ద్వయమ్
ధ్యాయ న్విరేచయే త్పశ్చా న్మందం పింగళయా పునః॥

ఇడా = వామనాడీ। పింగళా = దక్షిణ నాడీ ॥

కుంభకే మానస జపః । స్మృతిరత్నే :—

దక్షిణా రేచకం కుర్యా ద్వామేనా పూర్య చోదరమ్।
కుంభకేన జపం కుర్యా త్ప్రాణాయామస్య లక్షణమ్ ॥ఇతి—

ఏవం కుర్వతః ఫలమాహ సంవర్తః

మానసం వాచికం పాపం కాయేనైవతు యత్కృతమ్।
తత్సర్వం నశ్యతి క్షిప్రం ప్రాణాయామత్రయే కృతే।
యత్రాచమనముద్దిష్టం తత్రాపత్సు సమాహితః।
ప్రాణసంయమనం కుర్యాద్దక్షిణాం సంస్పృశే చ్ఛ్రుతిమ్
విప్రాణాం దక్షిణే శ్రోత్రే గంగాద్యాస్సరితోఽఖిలాః।
వసన్తిసతతం పుణ్యాస్తస్మాత్తాం సంస్పృశేచ్ఛ్రుతిం॥

ఇ తి ప్రా ణా యా మ వి ధిః

అథాగ్న్యుత్తారణ విధిః- సంస్కారరత్నమాలాయామ్

అశ్మన్నూర్జమిత్యనువాక మన్త్రాణాం అగ్నిర్ ఋషి రగ్ని ర్దేవతా। త్రిష్టుబాదీని ఛందాంసి। అగ్న్యుత్తారణేవిని యోగః।

ఓమ్ అశ్మన్నూర్జం పర్వతే శిశ్రియాణాం వాతే పర్జన్యే వరుణస్య శుష్మే। అద్భ్య ఓషధీభ్యో వనస్పతిభ్యోఽధి సంభృతాం తాంన ఇషమూర్జంధత్త మరుతస్సగ్ం రరాణాః। అశ్మగ్ంస్తే క్షుదముం తే శుగృచ్ఛతు యం ద్విష్మః। సముద్రస్య త్వాఽవాకయాఽగ్నే పరి వ్యయామసి। పావకో అస్మభ్యగ్ం శివో

భవ । హిమస్య త్వా జరాయుణాఽగ్నే పరి వ్యయామసి । పావకో అస్మభ్యగ్ం శివో భవ । ఉప జ్మన్నుప వేతసేఽవత్తరం నదీష్వా । అగ్నే పిత్తమపామసి । మణ్డూకి తాభిరాగహి సేమం నో యజ్ఞమ్ । పావకవర్ణగ్ం శివం కృధి । పావక ఆ చితయన్త్యా కృపా । క్షామన్రురుచ ఉషసో న భానునా తూర్వన్న యామన్నేతశస్య నూ రణ ఆ యో ఘృణే । న తతృషాణో అజరః । అగ్నే పావక రోచిషా మన్ద్రయా దేవ జిహ్వయా । ఆ దేవాన్ వక్షి యక్షి చ । స నః పావక దీదివోఽగ్నే దేవాగ్ం ఇహాఽఽవహ । ఉప యజ్ఞగ్ం హవిశ్చ నః । అపామిదం న్యయనగ్ం సముద్రస్య నివేశనమ్ । అన్యం తే అస్మత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యగ్ం శివో భవ । నమస్తే హరసే శోచిషే నమస్తే అస్త్వర్చిషే । అన్యం తే అస్మత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యగ్ం శివో భవ । నృషదే వట్ అప్సుషదే వట్ వనసదే వట్ బర్హిషదే వట్ సువర్విదే వట్ । యే దేవా దేవానాం యజ్ఞియాః

యజ్ఞియానాగ్ం సంవథ్సరీణ ముప భాగ మాసతే, అహుతాదో హవిషో యజ్ఞె అస్మిం థ్స్వయంజుహు ష్వం మధునో ఘృతస్య। యె దేవా దేవెష్వధి దేవత్వ మాయ న్యె బ్రహ్మణః పురఏతారో అస్య। యెభ్యో న ఋతే పవతె ధామ కించ న న తె దివో న పృథివ్యా అధిస్నుషు। ప్రాణదా అపానదా వ్యానదా శ్చక్షుర్దా వర్చోదా వరివోదాః। అన్యం తె అస్మత్తపన్తు హేతయః పావకో అస్మభ్యగ్ం శివో భవ। అగ్ని స్తిగ్మేన శోచిషా యగ్ం సద్విశ్వం న్యత్రిణమ్। అగ్నిర్నో వగ్ంసతె రయిమ్। సైనానీకేవ సువిదత్రో అస్మె యష్టా దేవాగ్ం ఆ యజిష్ఠ స్స్వస్తి। అదబ్ధో గోపా ఉత నః పరస్పా అగ్నె ద్యుమ దుత రెవ ద్దిదీహి॥ (సం-కాం ౪-౬-౧ ఇత్యనువాకేన ప్రతిమానా మగ్న్యుత్తారణం కృత్వా పంచామృతైః శుద్ధోదకేన ప్రక్షాళ్య పంచోపచారైః పూజయేత్॥ ఇత్యగ్న్యుత్తారణ విధిః॥

అథ కలశ స్థాపన విధిః—సంస్కార రత్నమాలాయామ్.

ఓమ్ మహీ ద్యౌః పృథివీ చ న ఇమం యజ్ఞంమి మిక్షతామ్।

పిప్రృతాం నో భరీమభిః॥ కలశ స్థాపన భూమిం స్పృష్ట్వా।
ఓమ్ ఓషధయ స్సంవదంతే సోమేన సహ రాజ్ఞా। యస్మై కరోతి బ్రా
హ్మణ స్తగ్ం రాజ న్పారయామసి।— స్పృష్టదేశోపరి ప్రస్థపరి
మిత తండుల రాశిం కృత్వా।— ఓమ్ ఆజిఘ్ర కలశం మహ్యారు
ధారా పయస్వత్యా త్వా విశంత్విందవ స్సముద్ర మివ సింధవస్సా
మా సహస్ర ఆభజ ప్రజయా పశుభి స్సహా పునర్మాఽఽవిశతాద్ర
యిః॥ తద్రాశేరుపరి అచ్ఛిద్రం నూతనం హేమ రజత తామ్రా
న్యతమ నిర్మితం అభావే మృన్మయం వా సూత్రవేష్టితకంఠం
సుధాలిప్తం కలశం నిధాయ— ఓమ్ ఇమం మే గంగే
యమునే సరస్వతి శుతుద్రి స్తోమగ్ం సచతా పరుష్ణియా। అసిక్ని
యా మరుద్వృధే వితస్త యార్జీకీయే శృణుహ్యా సుషోమయా।
ఉపకల్పిత కలశ మద్భిః పూరయిత్వా।— ఓమ్ గంధద్వారాం
దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాం కరీషిణీమ్। ఈశ్వరీగ్ం సర్వభూతా
నాం తామిహోపహ్వయే శ్రియమ్॥ తస్మిన్ గంధం ప్రక్షిప్య।
ఓమ్ కాండాత్కాండాత్ప్రరోహన్తీ పరుషః పరుషస్పరి। ఏవా

నో దూర్వే ప్రతను సహస్రేణ శతేన చ॥ తస్మిన్ దూర్వాః
ప్రక్షిప్య। ఓమ్ అశ్వత్థే వో నిషదనం పర్ణే వో వసతిః కృతా।
గోభాజ ఇత్కిలాసథ యత్సనవథ పూరుషమ్॥ తస్మిన్
పూర్వోక్త తరూణాం త్వచః పల్లవాం శ్చ ప్రక్షిప్య॥
ఓమ్ యాః ఫలినీర్యా అఫలా అపుష్పా యాశ్చ పుష్పిణీః।
బృహస్పతిప్రసూతాస్తానో ముంచత్వగ్ం హసః॥ తస్మిన్
ఫలం ప్రక్షిప్య। ఓమ్ అగ్నేరేతశ్చంద్రగ్ం హిరణ్యమ్। అద్భ్య
స్సంభూతమమృతం ప్రజాసు। తత్సంభరన్నుత్తరతో నిధా
య। అతిప్రయచ్ఛందురితిం తరేయమ్। తస్మిన్ హిరణ్యం
ప్రక్షిప్య। ఓమ్ బృహస్పతే జుషస్వ నో హవ్యాని విశ్వదేవ్య।
రాస్వ రత్నాని దాశుషే॥ తస్మిన్ పంచరత్నాని ప్రక్షిపేత్॥
అభావే హేమ వా। హేమప్రక్షేపే ప్యయమేవ మంత్రః॥
ఓమ్ యువా సువాసాః పరివీత ఆగాత్స ఉశ్రేయాన్భవతి జాయమా
నః। తంధీరాసః కవయ ఉన్నయంతి స్వాధియో మనసా దేవయంతః
వస్త్రాభ్యాం తం వేష్టయిత్వా। ఓమ్ పూర్ణా దర్వి పరాపత

సుపూర్ణా పునరాపత। వస్నేవవిక్రీణా వహై ఇష మూర్జ గ్ం శతక్రతో।ఉపకల్పిత కలశోపరి కస్మింశ్చిత్ నూతనపాత్రే తండులం పూరయిత్వా సతండులేన పాత్రేణ కలశ స్యాననే అపిదధ్యాత్। కలశాధిక్యే సర్వత్ర ప్రతి కలశం మంత్రావృత్తిః ఉత్తర సంస్థతా చ జ్ఞేయా ॥ ఓమ్ తత్వా యామి బ్రహ్మణా వందమానస్తదా శాస్తై యజమానో హవిర్భిః। అహేడ మానోవరుణేహ బోధ్యురు శగ్ంస మాన ఆయుః ప్రమోషీః। ఇతి వర్త్తత్తన్మంత్రేణ తత్తద్దేవతా మా వాహ్య। ఓమ్ సర్వప్రజాం మే గోపాయ। అమృతత్వా యజ్ఞే వసే। జాతాం జనిష్య మాణాంచ। అమృతేసత్యే ప్రతిష్ఠితామ్। ఇతి ప్రతిష్ఠాప్య పూజయెత్ ॥ పుణ్యాహేతు కలశద్వయేపి వరుణా వాహన మితి కేచిత్। ఇతి ప్రయోగ దర్పణె ॥ ఇతికలశ స్థాపన విధిః ।

॥ కర్మదేవతా నామాన్యాహ। బోధాయనః। అథ పుణ్యాహ దేవతా వ్యాఖ్యాస్యామః। వివాహస్యాగ్నిః। గర్భాధానస్య బ్రహ్మ। ఔపాసనస్యాగ్ని సూర్య ప్రజాపతయః। స్థాలీపాకస్యాగ్నిః। పుంసువనస్య ప్రజాపతిః। సీమంతస్య ధాతా। జాతకర్మణో మృత్యుః

నామకర్మణాన్వితా । ఇత్యుపక్రమ్య – ఏవమనాదిష్ట కర్మసు ప్రజాపతిరిత్యాహ భగవాన్బోధాయనః ॥

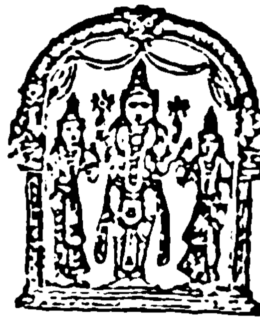
సంస్కారక సంస్కార్యయో రుపవేశన క్రమః

కృష్ణభట్టీయే। సంస్కారక స్తు సర్వత్ర తిష్ఠేదుత్తరత స్సదా సంస్కార్యః పురుషో వాథ స్త్రీ వా దక్షిణతో భవేత్ ॥ జాతాది స్నాన పర్యంతం తిష్ఠే దుత్తరతః పితా । కుమారో దక్షిణే తస్య నామాదౌ కన్యకాపి చ ॥ వర శ్చోత్తరత స్తిష్ఠే ద్వివాహే దక్షిణా వధూః ।సర్వత్ర ప్రాఙ్ముఖౌ స్యాతాం సూత్రకారోదితం వినా ॥ ఇత్థం వ్యవస్థా నిర్ణీతా కపర్ది ప్రముఖై రిహ। తస్మాత్కర్మసు సర్వేషు ప్రాఙ్ముఖో విహితం చరేత్ ॥ ॥ఇతి పరిభాషా ప్రకరణమ్

విజ్ఞాపనా,

ప్రతి ప్రయోగం పూర్వోక్తను । శాస్త్రావన్న పునః లిఖ్యన్తే- అపితు పూర్వోక్త మంత్రప్రతీక సన్నిధావిద్యమాన సంఖ్యా పుట సమాత్రో వర్తనే ఇతి జ్ఞాతవ్యమ్

। శుభమస్తు ।

గృహ్యసూత్ర. సస్వర మన్త్ర. ప్రమాణ వచనైశ్చ సహితః—

యాజుష పూర్వప్రయోగ రత్నాకరః

గ్రన్థకర్తుః ప్రతిజ్ఞా.

ఇష్ట దేవతామ్–గురుజనాం శ్చ నమస్కృత్య:—

గర్భాధానాది వివాహాన్తానామ్ పంచదశ సంస్కారాణామ్ తత్రతత్రో పయోగినాం పుణ్యాహాదీనాం ఔపాసనాది సప్త పాకయజ్ఞానాం గృహప్రవేశాదీనాం కేషాంచిచ్చాన్తి కర్మణాంచ ప్రయోగో లిఖ్యతే ॥

ఓం వాగీశాద్యాః సుమనసః సర్వార్థానా ముపక్రమే ।
యన్నత్వా కృతకృత్యాః స్యుః తన్నమామి గజాననమ్॥

మంగళ వాద్య ఘోషైః స్వహరిద్రా కుంకుమ కుసుమాక్షతఫలతాంబూల హస్తాభిః సువస్త్ర.భూషణ భూషితాభిః పత్నీ పుత్రాది సువాసినీభి స్సాకం యజమాన ఉద పాత్రం గృహీత్వా దేవతాఽయతనం ప్రవిశ్య :—

కల్యాణాద్భుత గాత్రాయ కామితార్థ ప్రదాయినే।
శ్రీమద్వేంకటనాథాయ శ్రీనివాసాయ మంగళమ్॥

ధ్యాత్వా ఇష్ట దేవతాం సంపూజ్య నమస్కృత్య। తజ్జప ॥ తదేవలగ్నం సుదినం తదేవతారాబలం చంద్రబలం తదేవ విద్యాబలం దైవబలం తదేవ లక్ష్మీపతే తేంఘ్రియుగం స్మరామి॥ దేవీం వాచ మజనయంత దేవాః। తాం విశ్వరూపాః పశవో వదన్తి సానో మంద్రేష మూర్జం దుహానా। ధేనుర్వాగస్మానుప సుష్టుతైతు॥ ఇతి వరణ కల్యాణ మణ్డప మాంగల్యా

కర్తృనియమః :—

సర్వత్ర కర్మాదౌ సుస్నాతో బద్ధ శిఖః ప్రయతః శుద్ధవస్త్రధరః సోత్తరీయః పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య ధృత త్రిపుండ్రో ధ్వర్ధ్వ పుండ్రో వా నిత్యకర్మనిర్వర్త్య మహాగణపతిం ధ్యాత్వా కులదేవతాం నమస్కృత్య బ్రాహ్మణై రనుజ్ఞాతః సుముహూర్తే ఆచార్యాదీ న్నమస్కృత్య ప్రాఙ్ముఖః శుభాసనే దర్భేష్వాసీనః పవిత్ర పాణిః త్రిః ప్రాణానాయమ్య దేశ కాలౌ సంకీర్త్య కరిష్య మాణస్య కర్మణః నిర్విఘ్నతా సిద్ధ్యర్థం యజమానః సపత్నీకః మహాగణపతి పూజాం కుర్యాత్ ॥ కర్మాదౌ గణేశ పూజనస్యాఽవశ్యకతా నిర్విఘ్నార్థత్వాత్ ॥ తచ్చ గణేశ పూజనం సర్వ కర్మసు ఆదౌ కర్తవ్యమ్।

ఋధ్యాస్మ హవ్యైర్నమసోప సద్య। మిత్రం దేవం మిత్రధేయం నో అస్తు। అనూరాధాన్ హవిషా వర్ధయంతః। శతంజీవేమ శరదస్సవీరాః ॥ । ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధి రస్తు

ఆచార్యం నత్వా తదను గృహీతం సాక్షతం పవిత్రం గృహీత్వా శిరస్య క్షతాన్ నిక్షిప్య పవిత్ర మనామికాయాం ధృత్వా కుసుమాక్షతాన్ గృహీత్వా। ఓమ్ నమస్సదసే। నమస్సదసస్పతయే। నమస్సఖీనాం పురోగాణాం చక్షుషే। నమో దివే। నమః పృథివ్యై। సర్వేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నమః।

బ్రాహ్మణాన్ సంపూజ్య నత్వా సుముహూర్తోఽస్త్వితి భవంతో బ్రువంతు। సంప్రార్థ్య। సుముహూర్తోఽస్తు ఇత్యనుజ్ఞాతః,

పృథ్వి త్వయా ధృతా లోకాః దేవి త్వం విష్ణునా ధృతా।
త్వం చ ధారయ మాం దేవి। పవిత్రం కురు చాసనమ్।
శుభాసనే ఉపవిశ్య।

అపసర్పంతు యే భూతాః యే భూతా భువి సంస్థితాః।
యే భూతా విఘ్నకర్తారః తే నశ్యంతు శివాజ్ఞయా ॥

ప్రాణానాయమ్య। శుభే శోభనే ముహూర్తే। ప్రారిప్సితస్య కర్మణః నిర్విఘ్నేన ఉత్తరోత్తరాభివృద్ధ్యర్థం :—

ఆదౌ శ్రీ మహాగణపతి పూజాంకరిష్యే

సుముఖశ్చైకదంతశ్చ కపిలో గజకర్ణకః ।
లంబోదరశ్చ వికటో విఘ్ననాశో గణాధిపః ॥

గణపతి పూజా ప్రకరణమ్

శాన్తి మయూఖే:—

ఆదౌ వినాయకః పూజ్యః కర్మాన్తే కుల దేవతాః ॥ఇతి ॥

న ఋతే త్వత్క్రియతే కించన-ఇతి మంత్ర లింగాత్ ॥

నార్చితో హి గణాధ్యక్షః యజ్ఞాదౌ య త్సురోత్తమాః ।

తస్మాద్విఘ్న స్సముత్పన్నః తతో౽ధ్వజ మిదం ఖలు ॥

ఇతి పద్మపురాణాచ్చ ॥

ఏవం శ్రుతిస్మృతి విహితత్వా దాదౌ గణేశ పూజనస్య శ్రుతిస్మృత్యుదితం కర్మ ద్విజానాం నిత్య మేవ హీ తివచనాత్ శ్రుత్యాది జ్ఞాన మావశ్యక మితి చంద్రికాయాంబృహస్పతిః:-

శ్రుతిస్మృతీహి విప్రాణాం చక్షుషీ పరమే మతే ।
కాణ స్త్వేకయా హీనః ద్వాభ్యా మన్ధః ప్రకీర్తితః ॥

కించ-అధీత్య చతురో వేదాన్ షడంగంచ పదక్రమాన్ ।
స్మృతిహీనా న శోభంతే చంద్రహీనేవ శర్వరీతి ॥

ధూమ్రకేతుర్గణాధ్యక్షః ఫాలచంద్రో గజాననః ।
ద్వాదశైతాని నామాని యః పఠే చ్ఛృణుయాదపి ॥
విద్యారంభే వివాహే చ ప్రవేశే నిర్గమే తథా ।
సంగ్రామే సర్వ కార్యేషు విఘ్న స్తస్య న జాయతే ॥

॥ అథ ప్రసంగా త్పూజా భేదా నిరూప్యన్తే ॥

పూజానామ; సంతోష జనకః కర్మ సముదాయః । సా చ ప్రాయేణ చతుర్ధా భవతి । తత్ర-చతుష్షష్ట్యుపచారః చతుష్షష్ట్యుపచారాఢ్యా ఇతి లలితా సహస్ర నామ స్తోత్రే ప్రసిద్ధ ఆద్యః॥ చతుర్వింశత్యుపచారః-చతుర్వింశతి సంఖ్యాకై రైతై రేవోపచారకై రితి సూర్య నమస్కారే ప్రసిద్ధో ద్వితీయః తృతీయ స్తు సుప్రసిద్ధః షోడశోపచారః । అత్ర ప్రతిష్ఠిత ప్రతిమాయాం ఆవాహన విసర్జనయో రభావేన చతుర్దశో పచారైరేవ పూజా భవతి ॥ తథాచ మాధవీయే ॥ ప్రతిష్ఠిత ప్రతిమాసు సాలిగ్రామాదిషు చ చతుర్దశో పచారా ఏవ కార్యాః॥ ఆవాహన విసర్జన వర్జం సర్వం కుర్యాదితి॥ నూతన ప్రతిమాయాం తు ప్రతిష్ఠాకాలే పంచ దశోప చారాఏవ। తత్ర విసర్జ నాభావాత్ । విసర్జనే ప్రతి మాయాం కలా సాన్నిధ్యా భావాచ్చ । గ్రహ యజ్ఞాదౌ తు । ఏవం సమగ్రం నిష్పాద్య సర్వ దేవా న్విసర్జయేదితి ।

శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ ।
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నోపశాంతయే ॥
అభీప్సితార్థ సిద్ధ్యర్థం పూజితో యస్సురైరపి ।
సర్వవిఘ్నచ్ఛిదే తస్మై గణాధిపతయే నమః ॥

గణానాం త్వా గణపతిగ్ం హవామహే కవిం కవీనాముప మశ్రవస్తమమ్ । జ్యేష్ఠరాజం బ్రహ్మణాం బ్రహ్మణస్పత ఆనః శృణ్వన్నూతిభిస్సీద సాదనమ్ ॥

మహాగణపతిం ధ్యాత్వా అస్మిన్మండలె (బింబెవా)

ఓమ్ భూర్భువస్సువః। సిద్ధి బుద్ధి సహితం మహాగణపతిమావాహయామి । ఓమ్ భూర్భువస్సువః రత్నసింహాసనం సమర్పయామి। ఓమ్ భూ-వః పాద్యం స-మి । ఓమ్, భూ - వః అర్ఘ్యం స-మి।

,, ఆచమనీయం ,, ,, స్నపయామి
,, ఆచమనీయం ,, ,, వస్త్రం ,,
,, ఉపవీతం ,, ,, ఆచమనీయం ,,
,, గంధం ,, ,, అక్షతాః ,,
,, పుష్పాణి ,, హరిద్రాచూర్ణం కుంకుమచూర్ణం,,

మాతౄణాం విధానాదంతే విసర్జనముచ్యతే।
షోడశోపచారాస్తు గౌతమ ధర్మే క్రియాకాండే

నామపూజాం కరిష్యే

ఓమ్ సుముఖాయ నమః	ఓమ్ విఘ్ననాశాయ నమః
,, ఏకదంతాయ ,,	,, గణాధిపాయ ,,
,, కపిలాయ ,,	,, ధూమ్రకేతవే ,,
,, గజకర్ణకాయ ,,	,, గణాధ్యక్షాయ ,,
,, లంబోదరాయ ,,	,, ఫాలచంద్రాయ ,,
,, వికటాయ ,,	,, గజాననాయ ,,

ఇతి నామపూజాం సమర్పయామి

ఓమ్ భూ—వః ధూప మాఘ్రాపయామి | ఓమ్ భూ—వః దీపం దర్శయామి | ఓమ్ భూ—వః కదళీ నారికేళఫల గుడ శర్కరా మోదకాదీని నివేదయామి। ఓమ్ భూ—వః పూగీఫల తాంబూలం స—మి। ఓమ్ భూ—వః ఉత్తర నీరాజనం

ఆవాహనాసన పాద్యార్ఘ్య స్నానోద్వర్తన వస్త్రోపవీత గంధ పుష్ప ధూప దీప నైవేద్యాఽచమన ఫల తాంబూల ప్రదక్షిణై రుపచారైః షోడశభి రిష్టదేవం సమర్చయేత్ ఆవాహనేన శతక్రతు ఫలం లభేత్। ఆసనేన శక్రత్వంలభతే। పాద్యేన పాతకం హన్యాత్ |అర్ఘ్యేణ పాపాని|స్నానేన సర్వ క్షయం| వస్త్రేణా యుష్య వర్ధనం| యజ్ఞోపవీతేన బ్రహ్మలోకా

దర్శయామి । ఓమ్ భూ—వః మంత్రపుష్పం స—మి ।
ఓమ్భూ --వః సువర్ణ పుష్పం స- మి। ఓమ్ భూ---వః
సర్వోపచార పూజాస్సమర్పయామి ।

అగజానన పద్మార్కం గజానన మహర్నిశమ్ ।
అనేకదం తం భక్తానా మేకదంత ముపాస్మహే ॥

ప్రదక్షిణ నమస్కారాన్ స-మి ।

వక్రతుండ మహాకాయ సూర్యకోటి సమప్రభ ।
అవిఘ్నం కురు మే దేవ సర్వ కార్యేషు సర్వదా ॥

ప్రార్థనాం సమర్పయామి । అనయా పూజయా మహా
గణపతిః ప్రీయతామ్ సుప్రసన్నో వరదో భవతు ।

ప్రసాదం గృహీత్వా యథాస్థానం ప్రతిష్ఠాపయామి ।

వాప్తిః। గంధవత్త్వం గంధేన। పుష్పైః పుణ్యమవాప్నుయాత్।
ధూపః పాపాని దహతి। మృత్యు వినాశనో దీపః। నైవేద్యం వివిధం
సర్వకామ ప్రాప్త్యై । శుచితాం వ్రజే దాచమనేన। ఫలేన
స్వర్గం । తాంబూలేన రూపం। ప్రదక్షిణేన సత్యలోకం। పురుష
సూక్తేన గాయత్ర్యా వ్యాహృత్యా వా షోడశోపచారైః
తల్లింగైరపి మంత్రైః నమోంతైః ఇష్టదేవతా మర్చయేదితి

పంచోపచారపూజాతు యత్ర స్థాపిత దేవానాం విసర్జ
నాత్ప్రాక్ప్రోక్తా తద్విషయా।

అథ పుణ్యాహ వాచన ప్రయోగః

అథ సపత్నీకః కర్తా కృత మాంగళిక స్నానః కృతనిత్యక్రియః॥ స్వలంకృతో బద్ధశిఖః । *గోమయేనోపలిప్తాయాం భూమౌ కంచిత్ప్రదేశం పుణ్యాహవాచనాది కర్మ కర్తుం రంగవల్ల్యా భూషితం కృత్వా సర్వాన్సంభారాన్ ఉత్తరతః ప్రతిష్ఠాప్య పశ్చాద్వస్త్రాద్యాచ్ఛాదితే పీఠే ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య

☞ అథ పుణ్యాహ వాచన ప్రకరణమ్

తత్ర పూర్వకర్తవ్యతా మాహ। హారీతః :—
*గోమయేనోపలిప్యోర్వీం రంగవల్లిక యాదర్శయేత్। ప్రస్థధాన్యం ప్రతిష్ఠాప్యం పూర్ణం హి కలశద్వయమ్॥ పూర్ణం ఉదకపూర్ణమ్। సంగ్రహే:— శుభే కర్మణి పుణ్యాహ వాచనే కలశద్వయమ్। స్థాపయేద్ శుభ త్వేకమ ఇతియజ్ఞవిదో విదుః॥ ఇతి॥ బోధాయనోక్త రీత్యా శుభసంబంధి పుణ్యాహ వాచనే కలశైకత్వేపి న క్షతిః॥ తత్ర ప్రాచీన కారికా। దక్షిణ కలశ చాలన నిషేధః। సత్ప్రయోగాంతరే- పుణ్యాహ వాచనే నైవ యః కుర్యాత్కలశ చలనమ్। దక్షిణస్థః స్థిరశ్చైవ ఉత్తరస్థశ్చరో భవేత్॥ ఇతి॥
। ధారాపాతాత్ప్రాక్ స్థిరతా॥ యామ్యాదేశే విధాతా చ ఉత్తరే వాస్తు దేవతా। దక్షిణం కుంభ ముద్ధృత్య కర్తవ్యం కారయి ద్బుధ ఇతి। తత్రైవ —కారికాంతరమ్॥ ॥ చరం దక్షిణతస్తస్య స్థిర ముత్తరస్తథా॥ శుభ కర్మణి సర్వత్ర తర్పణం చోత్తర దిశి॥ చరంతు దక్షిణే భాగే కలశం స్థాపయేద్బుధః। అచలం వామభాగే తు పుణ్యాహే కలశ ద్వయమ్॥

పత్నీం స్వస్య దక్షిణతః ఉపవేశ్య తద్దక్షిణతః సంస్కార్యో
ప్యుప వేశనీయః । అథ స్వస్య పురతః పాత్రే వ్రతయోర్వా
ప్రస్థపరిమిత తండులోపరి అవ్రణాం వారిపూర్ణానాం సుధాలేపితం
కలశద్వయం ఆమ్రపల్లవ కుంభరత్న నారికేళఫల సహితం
నిధాయ . దక్షిణకలశే । ఇమం మే వరుణ శ్రుధీ హవమ
ద్యాచ మృడయ । త్వామవస్యురాచకే॥ తత్త్వాయామి. (౧౫)
ఇతి అస్మిన్ కలశే వరుణమావాహయామి । ఉత్తర కలశే—

తజ్జలం ప్రోక్షణార్థం స్యాత్ త్వాత్రం వరుణాలయేత్ । చలనం యత్తు మార్గేణ పునఃకరణమాచరేత్ ॥ అరిష్ట నిరసం చైవ శాంత్య ఘోరాణి కర్మయుతా । అన్యానిత్తు క్షిప్రేసైవ కర్తా రాయుఃక్షయో భవేత్ ॥ఇతి॥ అస్మిన్పక్షే కలశయోరపి వరుణదేవతాఽఽవాహనమ్ ॥ ఇతి॥ యథాచారం వ్యవస్థా ॥

పుణ్యాహమితి కర్మ నామధేయమ్ ॥

వైదికే తాంత్రికే చాదౌ స్వస్తి వాచన మిష్యతే । ఇత్యాశ్వలాయనః ॥
స్మృత్యంతరే —గర్భాధానాది సంస్కారే ష్విష్టాపూర్తే క్రతుష్వపి ।
వృద్ధి శ్రాద్ధం పురాకార్యం కుర్యాదౌ స్వస్తి వాచనమితి ॥ బోధాయన
గృహ్యేఽపి —యద్దైవత్యం భవతి తస్య పుణ్యాహం వాచయిష్యన్నాను
గృణీష్వేష క్రియతామితి॥ పుణ్యాహం వాచయిష్యన్ బ్రాహ్మణాన్
పర్యుపాసతి ॥ అక్తాన్ పాణయః ప్రాఙ్ముఖా యుగ్మా ప్రశస్తమితి ॥

వాస్తోష్పతే ప్రతి జానీహ్యస్మాన్ స్వావేశో అనమీవో భవా నః। యత్త్వేమహే ప్రతి తన్నో జుషస్వ శన్న ఏధి ద్విపదే శం చతుష్పదే॥ అస్మిన్ కలశే ఓం వాస్తోష్పతిమావాహయామి।
వరుణ వాస్తోష్పతిభ్యాం నమః ఆసనం సమర్పయామి।
వరుణ–నమః–పాద్యం–స–మి। వరుణ–నమః–అర్ఘ్యం స–మి।
వరుణ–నమః–ఆచమనీయం–స–మి। వరుణ–నమః స్నపయామి।
ఆచమనీయం స–మి। యువాసు వాసాః– (౨౨) వరుణ–నమః
వస్త్రం స–మి।
యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ప్రజాపతేర్యత్సహజం పురస్తాత్।
ఆయుష్యమగ్రియం ప్రతిముంచ శుభ్రం యజ్ఞోపవీతం బలమస్తు తేజః॥
వరుణ–నమః యజ్ఞోపవీతం స––మి। ఆచమనీయం స––మి।

కించిత్ తైత్తిరీయ–ఓమితి సంధాయేత్యాదినా పుణ్యాహశబ్దార్థోఽప్యుక్తః। పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు–ఇత్యేతేన – అహోరాత్ర–నక్షత్రాది–రూపా దేవతాః। తేనైవం ప్రీతా పునరః। ఏవమేవ– ఓం స్వస్తి భవన్తో బ్రువన్తు–ఇత్యేతేన–గో బ్రాహ్మణ స్వస్తిశ్చాభవతి। ఋద్ధిం మాంసా సమర్ధయన్తి। ఋద్ధిం భవన్తో బ్రువన్తు ఇత్యేతేన – ఋద్ధ్యా జాస్వామ్యా మృద్ధిరుక్తా। తైరేవ ఋద్ధిమాన్భవతి। య ఏవం విద్వాన్ పుణ్యాహం వాచయతి నాస్య కర్మోపహతం భవతీతి।
స్వస్త్యాషాఢమాత్రేపి। యుగ్మాన్ బ్రాహ్మణానన్నేన పరివిష్య పుణ్యాహం స్వస్త్యయనమితి వాచయిత్వా। ఇతి। వృత్తిశ్చార్థస్తు। యుగ్మాన్ యుగ్మ

గంధద్వారాం (ఋ3) గంధాన్ధార యామి। అక్షతాంత్సమర్పయామి। మాంగళద్రవ్యాణి స--మి। పుష్పాణి పూజయామి।
వరుణాయ నమః। ప్రచేతసే-। సురూపిణే-। అపాంపతయే-।
మకర వాహనాయ-।వాస్తోష్పతయే నమః। నామ పూజాం
స--మి। వనస్పతి రసోపేతో గంధాఢ్యో గంధ ఉత్తమః।
ఆఘ్రేయ స్సర్వదేవానాంధూపోయం ప్రతిగృహ్యతామ్॥
వరుణ-నమః ధూపమాఘ్రాపయామి।
భక్త్యాదీపం ప్రయచ్ఛామి దేవాయ పరమాత్మనే।
త్రాహిమాం నరకాద్ఘోరాద్దివ్య జ్యోతి ర్నమోస్తుతే॥
వరుణ-నమః-దీపం దర్శయామి। ఆచమనీయం స--మి।
ఓమ్ భూరిత్యాది గాయత్ర్యా ప్రోక్ష్య॥ సత్యమితి పరిషిచ్య॥

ప్రభృతీన్ సమసంఖ్యాకాన్ బ్రాహ్మణాన్ వృద్ధా ఫలభూయస్త్వాత్ అన్నేనపరివిష్య తర్పయిత్వా పుణ్యాహం మదిరత్వం సర్వకాలమహాని - స్వస్త్యయనం రక్షా పుష్టి ప్రుత్ర ధనధాన్యాద్యభివృద్ధిః। పుణ్యాహం భవంతో బ్రువన్తు। స్వస్తి భ..........తు। ఋద్ధిం భ..........తు। ఇత్యేవం పుణ్యాహవాచన విధినావాచయిత్వేత్యర్థః। ఇతి శబ్దోన్యాయ్యాభివాచనానాం పరిగ్రహార్థః॥ (సాడశ నేతు) పుణ్యాహోస్త్యహ్నో నవధావిభక్తస్యాద్యులో భాగాః। ప్రాతస్సంగవ మధ్యాహ్నపరాహ్ణ సాయం శబ్దవాచ్యాః - పుణ్య నక్షత్రా పరపర్యాయాః పంచ ఇత్యుక్తం॥ (భ - భా - భాష్య) పుణ్యాకర్మణో౽నురూపం ఆత్మనశ్చానుకూలం యన్నక్షత్ర మిష్టం తత్సత్యం చిహ్నం

ఆపోశన ప్రాణాహుతి మంత్రాన్నుక్త్వా। ఫల గుడ శర్కరా దీని నివేద్య। ఉత్తరాపోశన హస్తప్రక్షాళన పాదప్రక్షాళనాచమనార్థమపోదత్వా। పూగీఫల సమాయుక్తం నాగవల్లీదళైర్యుతమ్। కర్పూర చూర్ణసంయుక్తం తాంబూలం ప్రతిగృహ్యతామ్॥ వరుణ——నమః తాంబూలం స-మి। సువర్ణ దక్షిణాం స-మి।

నీరాజనం ప్రయచ్ఛామి హ్యంధకార వినాశనమ్।
జ్ఞానప్రద మిదం భక్త్యా కృపయా స్వీకురుష్వ భో॥

వరుణ-నమః కర్పూర నీరాజనం దర్శయామి। నీరాజనానంతరం ఆచమనీయం స-మి

యానికానిచ పాపాని జన్మాంతరకృతాని చ।
తానితాని వినశ్యంతి ప్రదక్షిణ పదే పదే।
వరుణ-నమః ప్రదక్షిణం స-మి
అన్యథా శరణంనాస్తి త్వమేవ శరణం మమ।
తస్మాత్కారుణ్య భావేన రక్ష రక్ష సురోత్తమ

కుర్వీత। తథాసతి పుణ్యాహ మితి కురుతే - ఏవ ముక్తం భవతి - ఏవం క్రియమాణం సర్వ్వపి దోషేషు పుణ్యాహే కృతం భవతి। అజ్ఞాతానామపి మహాపాతాదిదోషాణాం శాంత్యై భవతీతిభావః। అథ యత్ర సచేత్కర్మయోగ్యం నక్షత్రం తదహర్నాతీవ పుణ్యమితి॥ (సాయణభాష్య) యత్కామ్యం కర్మ కరోతీతి యత్కారీ స పురుషస్తత్కర్మ దేవనక్షత్రేషు కుర్వీత ఇతరేషాం కాలదోషాణాం ఉపశాన్త్యై పుణ్యాహ మివకృతవాన్భవతీతి

వరుణ వాస్తోష్పతిభ్యాంనమః నమస్కారం స—మి॥
పుష్పాక్షతైరేవ ఛత్రచామరవ్యజన దర్పణా ద్యుపచారాన్
సమర్పయామి ॥ అనయా పూజయా వరుణ వాస్తోష్పతీ
ప్రీయేతామ్ ॥ కలశం స్పృష్ట్వా జపేత్ :—
సర్వేషు కాలేషు సమస్త దేశేష్వశేష కార్యేషు తథేశ్వరేశ్వరః
సర్వస్వరూపీ భగవాన నాదిమాన్మమాస్తు మాంగల్య
వివృద్ధయే హరిః ॥

యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః ।
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిః ధ్రువా నీతిర్మతిర్మమ ॥
అనన్యాశ్చింతయన్తో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే ।
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్॥
స్మృతే సకలకల్యాణభాజనం యత్ర జాయతే ।
పురుషం తమజం నిత్యం వ్రజామి శరణం హరిమ్ ॥
సర్వమంగళమాంగల్యే శివే సర్వార్థసాధకే ।
శరణ్యే త్ర్యంబకే దేవి నారాయణి నమోఽస్తుతే ॥

తదేవ లగ్నం—స్మరామి ॥ (౭౮)

పుణ్యాహం - ప్రశస్తం - ఇతి ధర్మసూత్రే। కించ - ఆద్యంతయోస్తు కర్తవ్యం పుణ్యాహానాం సర్వకర్మణాం। ఇతి శౌనక వచనాత్ యథా పుణ్యాహం స్వస్త్యృద్ధిమిత్యాధావప్యాలేఖ్య! (అదౌ విహితమాద్యం-తత్రావిహితం కర్మాన్తే.)

లక్ష్మీనారాయణాభ్యాం నమః । ఉమామహేశ్వరాభ్యాం నమః ।
వాణీహిరణ్యగర్భాభ్యాం నమః ॥ శచీపురందరాభ్యాం నమః ।
అరుంధతీ వసిష్ఠాభ్యాం నమః । సీతా రామాభ్యాం నమః ।
మాతృభ్యో నమః । పితృభ్యో నమః । గురుభ్యో నమః ।
ఆచార్యేభ్యో నమః । ఇష్ట దైవతాభ్యో నమః । కుల దేవతాభ్యో
నమః । గ్రామాధి దేవతాభ్యో నమః । సర్వేభ్యో మహా
జనేభ్యో నమః । సుముహూర్తోఽస్త్వితి భవన్తో బ్రువన్తు ।
సుముహూర్తోఽస్తు ॥

ప్రాణాయామ్య

దక్షిణే జానుని దక్షిణోత్తరౌ పాణీ కుర్యాత్ । తత్ర చ
సవ్యస్య పాణే రఙ్గుష్ఠతర్జనీమధ్యే దక్షిణస్య పాణేరఙ్గుష్ఠ
వర్జితాశ్చతస్రోఽఙ్గుళీః కృత్వా సవ్యాఙ్గుష్ఠం దక్షిణాఙ్గుష్ఠేనా
వేష్ట్య (సంకల్పం కుర్యాత్)

(ఆపస్తంబ ధర్మే) । లౌకేవ భూతికర్మస్వే తదాదీన్యేవ వాక్యాని యథార్థా
పుణ్యాహం స్వస్త్యృద్ధిమితి మాత్రం । భూతి కర్మసు - పాణిగ్రహణాదిషు ।
పుణ్యాహవాచనే - ఓమ్ కర్మణః పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు - ఇతి వాచ
యితావదతి । ఓమ్ పుణ్యాహం కర్మణోఽస్తు - ఇతి ప్రతివక్తారః ।
ఓమ్ కర్మణే స్వస్తి భవన్తో బ్రువన్తు - ఇతి వాచయితా । ఓమ్ కర్మణే స్వస్తి
ఇతిపర । ఓమ్ కర్మణ ఋద్ధిం భవన్తో బ్రువన్తు - ఇతి వాచయితా ।
ఓమ్ కర్మ ఋధ్యతాం - ఇతి పర ॥ తస్మాదేవం ప్రశస్త ఓంకారః ॥ (తద్వ్యా
ఖ్యాయాం) ॥

* శుభె-శోభనె ముహూర్తె-అద్య (ఆద్య) బ్రహ్మణః-ద్వితీయ పరార్ధే - శ్వేతవరాహ కల్పె - వైవస్వత మన్వన్తరె - కలియుగె - ప్రథమపాదె - జంబూద్వీపె - భ(భా) రత వర్షె - భరత ఖండె - అస్మిన్వర్తమానె - వ్యావహారికె - చాన్ద్రమానేన - ప్రభవాది - షష్టి సంవత్సరాణాం- మధ్యె

---

* అథ సర్వాణ్యపి కర్మాణి సంకల్ప్య కర్తవ్యాని। యద్యపి సంకల్పః కర్మ మానసం—ఇతి కోశాత్। సంకల్పః మనోవ్యాపారః సమ్యక్ కల్ప్యతే అనేనేతి సంకల్పః। సంకల్పశబ్దస్య ఇదం కర్మ కరిష్యామీత్యాకారకో మానసికోద్దేశః। తథాపి కపర్దికారికాయామ్:—

శ్రుతిస్మృతి ప్రచోదితం కరిష్యతే యదా తదా। స్వకర్మ యత్తదాదితో యతాసు రాగురం వదేత్॥ ఆగూః—సంకల్పః। అత్ర వదేదితి వదధాతు ప్రయోగాత్ శ్రౌతస్మార్త కర్మసు ఇదం కరిష్య ఇతి వ్యక్తతయా వాచా ఉచ్చారణ మేవ సంకల్పశబ్దేన వివక్షితం। యతాసుః— కృతప్రాణాయామః। ఆగురం=సంకల్పం। వదేత్=ఉచ్చరేత్।

సంకల్పస్యాఽవశ్యకతా నిరూప్యతే స్మృత్యర్థకారికాయామ్:—
సత్యం తపస్తు శ్రద్ధాయాం జుహోమీత్యాది దర్శనాత్।

అముక - నామ సంవత్సరే - అయనే - ఋతౌ - మాసే - పక్షే - తిథౌ - వాసర యుక్తాయాం - శుభ నక్షత్ర యోగ కరణ,విశిష్టాయాం - శుభ తిథౌ - మమోపాత్త - ప్రీత్యర్థం అస్మాకం సహ కుటుంబానాం - క్షేమ స్థైర్య వీర్య విజయాయు

ఉక్షైమి సత్య మితి చో పాగా మిత్యాది దర్శనాత్ ।
తదైక్షత బహుస్యామ్ ప్రజాయేయేత్యాది దర్శనాచ్చ ।
ఫలాభిసంధాన బుద్ధి స్థిరీకరణ సిద్ధయే ॥

సంకల్పస్తుపురా కార్యః శ్రౌతే స్మార్తేచ కర్మణి ।
ప్రరోచనాఽప్యంగ తయా యథా కర్మసు యుజ్యతే॥
కర్మాదావపి సంకల్పో రోచనార్థతయాఽర్థవాన్। ఇతి

శాంతి మయూఖేఽపి:—

సజలైరేవ చ కర్తవ్యం స్నాన దానవ్రతాదికమ్।
అన్యథా పుణ్యకర్మాణి నిష్ఫలాని భవన్తిహి। ఇతి।
సంకల్పే మాస పక్షాదీనామపి ఉచ్చారణం కార్యమ్, అనుచ్చారణే ప్రత్యవాయ శ్రవణాత్॥

తథాచ-శాన్తిమయూఖె

మాస పక్ష తిథీనాం చ నిమిత్తానాం చ సర్వశః।
ఉల్లేఖన మకుర్వాణో న తస్య ఫలభాగ్భవేత్। ఇతి ।

ఆరోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధ్యర్థం-సమస్త దురితోపశాన్త్యర్థం
సమస్త మంగళావాప్త్యర్థం - ధర్మాది (నిఖిల) చతుర్విధ
పురుషార్థ సిద్ధ్యర్థం - నక్షత్రే - రాశౌ - జాతస్యాస్య

సఙ్కల్పవచనవిషయమస్తు

వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాది ద్విజన్మనామ్।
కార్యః శరీర సంస్కారః పావనః ప్రేత్యచేహచ॥ ఇతి—
నిషేకాదీనాం శరీర సంస్కార పరత్వ స్మరణాత్ యదర్థం
కర్మ క్రియతే తత్ క్రియాఫలస్య తద్గామిత్వాత్ కరిష్యామి
ఇతి - బ్రూయాత్ - యథా- జాత కర్మణా సంస్కరిష్యామి-
అన్నప్రాశన కర్మణా సంస్కరిష్యామి-ఇత్యాది॥ క్రియాఫలస్య
ఆత్మగామిత్వే కరిష్యే- ఇతి సంకల్పయేత్। యథా।
ఉద్వాహమహం కరిష్యే-స్నానమహంకరిష్యే- ఇత్యాది।—
క్వచిచ్ఛేదనాను సారేణ వా ఆత్మనేపద పరస్మైపదే భవతః।
బ్రాహ్మణముపనయీత - పుత్రస్య నామదధాతి। యథా ఉప
నేష్యే - నామధాస్యావహే - సమిధ ఆధాస్యామి- ఇత్యాది।
కేచన ఔపాసనం తండులైర్హోష్యే - యవైర్హోష్యే।
ఇతి సంకల్పం కుర్వంతి- తన్మందం। హుధాతోరాత్మనేపదత్వా
భావాత్ తద్రూపాసిద్ధేః - తండులైర్హోష్యామి- యవై
ర్హోష్యామి- ఇతి సంకల్పమెదితిభావః।

కుమారస్య జాతకర్మ నామకరణ కర్మ కరిష్యమాణః- తదంగం నాందీ అభ్యుదయకర్మ కరిష్యమాణః - తదాదౌ శుద్ధ్యర్థం వృద్ధ్యర్థం అభ్యుదయార్థం చ - మహాజనైస్సహ స్వస్తి పుణ్యాహ వాచనం కరిష్యే ॥

అత్ర పుణ్యాహవాచనే విచారాంశః

పుణ్యాహ, స్వస్తి, ఋద్ధి, శబ్దానామర్థః। అత్ర, కిం ప్రధానం, కిమప్రధానం। కిమర్థం, పుణ్యాహవాచనం, కర్తవ్యం। కదా ఆదౌ అంతే వా। కృతే కిం ఫలం। (ప్రయోజనం) అనేకే సంప్రదాయ భేదాస్సంతి। త ఏతే ప్రధానాః ఉత అప్రధాన। కించ, సర్వేషు కాలేషు ప్రాచ్యాందిశి దేవా ఇత్యాది చ కుత్ర సూత్రాదిషు విహితం। సంకల్పాత్పూర్వం వరుణ పూజా కథం ప్రవర్తతే। బౌధాయనాదౌ సంకల్పానంతరమేవ వరుణ పూజాయాః విహితత్వాత్। దధి క్రావ్ణ్ణః హిరణ్యవర్ణా ఇత్యాది మంత్రాః కుత్ర విహితాః బోధాయనాదౌ కేద ప్రోక్షణకర్తారః। వాస్తోష్పతే ఇత్యాదీనాం చతుర్ణాం కుత్ర వినియోగః కృతః। పుణ్యాహే కలశద్వయం నైకం వా। త ఏతే విషయాః పాత్రమేణాత్రస్థ పుణ్యాహ ప్రకరణ పఠన పూర్వకో మననేన వ్యవస్థితా భవంతీతి శివం.

సర్వకర్మసు పుణ్యాహం వాచయేత్॥ ॥ అత్ర హారీతః :—
చతుర్భిః బ్రాహ్మణైస్సార్ధం పుణ్యాహం సర్వకర్మసు।

పుణ్యాహాంగం చతురో బ్రాహ్మణాన్ భోజయిష్యే। - ఓమ్ పుణ్యాహం - నదనదీగిరి విష్ణుపదానామాయుః ప్రమాణేన దీర్ఘమాయురస్తు। ఓమాప ఇత్యాదివాక్యై రుదకాక్షతగంధ పుష్ప తాంబూల దక్షిణాభిః క్రమేణ విప్రాన్ పూజయేత్ । ఓమాపః - ఓమ్ శివా ఆపస్సన్తు । ఓమ్ సుమనసః ఓమ్ సౌమనస్యమస్తు । ఓమక్షతం- ఓమక్షతం చారిష్టంచాస్తు । ఓమ్ గంధాఃపాన్తు-ఓమ్ సౌమంగల్యం చాస్తు। ఓమ్ పుష్పాణి పాన్తు-ఓమ్ సుశ్రియ మస్తు। ఓమ్ తాంబూలాని పాన్తు-ఓమ్ ఐశ్వర్యమస్తు। ఓమ్ దక్షిణాఃపాన్తు - ఓమ్ బహు దేయం చాస్తు। యంకృత్వా సర్వవేద యజ్ఞక్రియాకరణకర్మారంభాశ్శుభాశ్శోభనాః ప్రవర్తంతే తమహ మోంకారమాదిం కృత్వా భవద్భిరనుజ్ఞాతః పుణ్యం పుణ్యాహం వాచయిష్యే-ఓమ్ వాచ్యతామ్ ।

వాచయేద్భుక్తవద్భి స్తైర్దత్తాన్నాఽథ పూరితోదరైః ॥ అన్నేన భోజనేన తండుల ద్రవ్యదానేన వా ప్రీతై ర్విప్రైః పుణ్యాహం వాచయేదితి సిద్ధమ్ ॥

అక్షతమితి - వ్రీహిమిశ్రాస్తండులా ఉచ్యన్తే భోధాయనేన :— తదభావే కేవలావా ఇతి సంస్కార రత్నమాలాయామ్:—

అతి యోగ్యాయోగ్య విప్రానాహ తత్రైవ ।

వాచనీయా ద్విజా స్సమ్యక్ వేదశాస్త్రపరాయణాః । న తత్ర కుణఖీ కాణో హీనాంగో వికలస్తథా॥ క్షయరోగీ చ కుష్ఠీ చ శ్యావదంతో ఽభిశాపకః,

భద్రం కర్ణేభి శ్శృణుయామ దేవాః। భద్రంపశ్యేమాక్షభి
ర్యజత్రాః। స్థిరైరంగై స్తుష్టువాగ్ంసస్తనూభిః। వ్యశేమ
దేవహితం యదాయుః। — ద్రవిణోదా ద్రవిణస స్తురస్య
ద్రవిణోదా స్సనరస్య ప్రయంసత్। ద్రవిణోదా వీరవతీమి
షంనో ద్రవిణోదారాసతే దీర్ఘమాయుః। — సవితా
పశ్చాతాత్సవితా పురస్తాత్సవితోత్తరాత్తాత్సవితాఽధరాత్తాత్।
సవితా న స్సువతు సర్వతాతిం సవితానోరాసతాం దీర్ఘమా
యుః॥ — నవోనవో భవతి జాయమానోఽహ్నాం కేతు
రుష సామేత్యగ్రే। భాగం దేవేభ్యో విదధాత్యాయన్ప్ర చం
ద్రమాస్తిరతి దీర్ఘమాయుః॥ - అప ఉందంతు జీవసే దీర్ఘా
యుత్వాయ వర్చసే॥ - యస్త్వాహృదా కీరిణా మన్యమానో
ఽమర్త్యం మర్త్యో జోహవీమి। జాతవేదో యశో అస్మాసు ధేహి
ప్రజాభిరగ్నే అమృతత్వమశ్యాం॥ — యస్మై త్వగ్ం సుకృతే
జాతవేద ఉ లోక మగ్నే కృణవ స్స్యోనమశ్వినగ్ం సపుత్రిణం
వీర వంతం గోమంతగ్ం రయింనశతే స్వస్తి॥ సంత్వా సించామి
యజుషా ప్రజామాయుర్ధనంచ॥

దక్షిణ కలశోదకం - ఉత్తర కలశే - తదుదకం - దక్షిణ కలశేచ కించిత్కించిత్సంసృజ్య । మనస్సమాధీయతాం విప్రాః ప్రార్థయేత్ ।సమాహితమనస స్స్మః వదేయుః। ప్రసీదంతు భవంతః - ప్రసన్నాస్స్మః । ఉత్తర కలశోదక మాదాయ శాన్తి రస్త్విత్యాదివాక్యాని పఠన్ ప్రతివాక్యం పాత్రాంతరే కించి త్కించి న్నినయతి । శాన్తిరస్తు । పుష్టిరస్తు । తుష్టిరస్తు । వృద్ధిరస్తు । అవిఘ్నమస్తు । ఆయుష్యమస్తు । ఆరోగ్యమస్తు । స్వస్త్యస్తు । శివం కర్మాస్తు । కర్మ సిద్ధిరస్తు । పుత్ర సమృద్ధి రస్తు। ధనధాన్య సమృద్ధిరస్తు । ఇష్ట సంపదస్తు । (ఈశాన్యాం) అనిష్టనిరసనమస్తు । యత్పాపం తత్ప్రతి హతమస్తు । యచ్ఛ్రే యస్తదస్తు । శుక్రాంగారక బుధ బృహస్పతి శనైశ్చర రాహు కేతు సోమ సహితా ఆదిత్యపురోగాస్సర్వే గ్రహాః ప్రీయన్తాం । తిథికరణముహూర్తనక్షత్ర గ్రహలగ్నాధి దేవతాః ప్రీయన్తాం (నైరృత్యదేశే) శామ్యంతు ఘోరాణి। శామ్యంతు పాపాని ॥ శామ్యంతు ఈతయః । (పాత్రే)శుభాని వర్ధంతాం । శివా ఋతవస్సంతు। శివా ఓషధయస్సన్తు। శివా వనస్పతయస్సంతు।

తంధ్యశ్చ విధురో వాగ్మీ క్రూరస్తు ఖలసేవకః ॥ బకవృత్తిశ్చ దంభీ చ హైతుకో జ్ఞానదుర్బలః ॥సహాపపత్తి రున్మత్తో వ్యసనీ సోమవిక్రయీ॥ కన్యావిక్రయ కృద్వాజివిక్రయీ పిశునోఽనృతః । లోకదుష్టః పరాధీనః రాజద్రోహ తరాయణః ॥ ఏతే చాన్యేఽపి విప్రాశ్చ న వాచ్యాః స్వస్తి వాచనే ॥ ఇతి ॥

అహోరాత్రే శివే స్యాతాం । ఉత్తరే కర్మణ్య విఘ్నమస్తు ।
ఉత్తరోత్తర మహరహ రభివృద్ధిరస్తు।ఉత్తరోత్తర క్రియా శ్శుభా
స్సంపద్యంతాం।అగ్ని పురోగా విశ్వేదేవాః ప్రీయంతాం। మాహే
శ్వరీ పురోగా మాతరః ప్రీయంతాం। ఇంద్ర పురోగా మరుద్గణాః
ప్రీయంతాం । వసిష్ఠ పురోగా ఋషిగణాః ప్రీయంతాం।విష్ణు పు
రోగా స్సర్వేదేవాః ప్రీయంతాం।ఋషయశ్ఛందాం స్యాచార్యా
వేదా యజ్ఞా దక్షిణాశ్చ ప్రీయంతాం।బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చ
ప్రీయన్తాం । బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాశ్చ ప్రీయంతాం। శ్రద్ధా
మేధే ప్రీయేతాం। ప్రీయతాంభగవాన్నారాయణః। ప్రీయతాం
భగవాన్పర్జన్యః । ప్రీయతాం భగవాన్ స్వామీ మహాసేనః ।
సత్యా ఏతా ఆశిషస్సన్తు। పుణ్యాహ కాలాన్వాచయిష్యే।
వాచ్యతామ్ ।

ఉద్గాతేవ శకునే సామ గాయసి బ్రహ్మపుత్రఇవ సవనేషు శంససి॥
వృషేవ వాజీ శిశుమతీ రపీత్యా సర్వతో న శ్శకునేభద్రమావద
విశ్వతో న శ్శకునే పుణ్య మావద॥

యాజ్యయా యజతి ప్రత్తిరేవ యాజ్యా పుణ్యైవ లక్ష్మీః పుణ్యా
మేవ తల్లక్ష్మీం సంభావయతి పుణ్యాం లక్ష్మీం సంస్కురుతే॥

అత్రోక్త పుణ్యాహ వాచనస్య మూలంతు ॥ హేమాద్రౌ దాన కాండే
తృతీయాధ్యాయే అథ పుణ్యాహవాచనం:—ఆహవేదవ్యాసః।

ఓమ్ యత్పుణ్యం నక్షత్రం। తద్బట్కుర్వీతోపవ్యుషమ్। యదా వైసూర్య ఉదేతి। అథ నక్షత్రం నైతి। యావతి తత్ర సూర్యో గచ్ఛేత్। యత్ర జఘన్యం పశ్యేత్। తావతి కుర్వీత యత్కారీ స్యాత్। పుణ్యాహ ఏవ కురుతే।*యాన్యేవ దేవనక్షత్రాణి। తేషు కుర్వీత యత్కారీ స్యాత్। పుణ్యాహ ఏవ కురుతే ॥
మహ్యం సహ కుటుంబాయ మహా జనాన్ నమస్కుర్వాణాయ

*తానివా ఏతాని యమనక్షత్రాణి ఇతి వాక్యం కేచన పఠంతి। తద్వ్యాఖ్యార్థస్తు తాన్యేతాన్యనూరాధాదీని యమవదసురాణాం మరణ హేతుత్వాద్యమనక్షత్రాణి। తత్ర నామనిర్వచనాదేవ తేషామధమత్వేన వర్జనత్వం ప్రతీతే రితి। కించ యాన్యేవ దేవనక్షత్రాణీత్యాది వాక్యత్రయమేవైకో మంత్రః। తదర్థస్తు తత్ర కృత్తికాదిషు దేవనక్షత్రేషు లౌకిక వైదిక కామ్య కర్మాణి కుర్వన్ పురుషః ఇతరేషాం కాలదోషాణాముపశాన్త్యై పుణ్యాహ ఏవ కృతవాన్భవతీత్యుక్తః। అతః
తానివా ఏతానీతివాక్యం వర్జయిత్వా యాన్యేవ దేవనక్షత్రాణీతివాక్యత్రయస్యైవ పాఠో యుక్త ఇతి జ్ఞాయతే ॥

సంపూజ్య గంధమాల్యాద్యైర్బ్రాహ్మణాన్ స్వస్తి వాచయేత్। ధర్మ కర్మణి మాంగల్యే సంగ్రామేఽద్భుతదర్శనే ॥ యమః ॥ పుణ్యాహవాచనం దైవే బ్రాహ్మణస్య విధీయతే। ఏతదేవనిరోంకారం కుర్యాత్క్షత్రియ వైశ్యయోః ॥

ఆశీర్వచన మపేక్ష మాణాయ అముకకర్మణః పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు-ఇతి త్రిః కర్తావదేత్ । ఓమ్ పుణ్యాహమితి త్రిర్విప్రాః ॥

స్వస్తయే వాయుముప బ్రవామహై సోమం స్వస్తి భువనస్య యస్పతిః । బృహస్పతిం సర్వగణం స్వస్తయే స్వస్తయ ఆదిత్యాసో భవన్తు నః ॥ ఆదిత్య ఉదయనీయః పథ్యామైవేతః స్వస్త్యా ప్రయన్తి పథ్యాం స్వస్తిమభ్యుద్యన్తి స్వస్త్యైవేతః ప్రయన్తి స్వస్త్యాయన్తి స్వస్త్యుద్యన్తి ॥

స్వస్తిన ఇన్ద్రో వృద్ధశ్రవాః । స్వస్తినః పూషావిశ్వవేదాః । స్వస్తిన స్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిః । స్వస్తినో బృహస్పతిర్దధాతు ॥ అష్టౌ దేవా వసవస్సోమ్యాసః । చతస్రో దేవీరజరాశ్రవిష్ఠాః ॥ తే యజ్ఞంపాన్తు రజసః పురస్తాత్ । సంవత్సరీణ మమృతగ్గ్ం స్వస్తి ।

కశ్యపః ॥ లోకే భూరికర్మసు వైతదాదీన్యేవ వాక్యాని స్యుర్యథా పుణ్యాహం సుసమృద్ధ మితి ॥ భూరి కర్మసు—సంపస్కార కర్మసు... వాచనాదన్యైరియాపక్ । ఏతదాదీని ప్రణవాదీని ॥ త్రైవ = పుణ్యాహవాచన ముక్తం బహ్వృచ పరిశిష్టే ॥ఇతి॥

అవనికృత జానుమండలం కమల ముకుళ సదృశ మంజలిం శిరస్యాధాయ దక్షిణేన పాణినా సువర్ణ పూర్ణ కలశం ధారయిత్వా దీర్ఘా

మహ్యాంసహ కుటుంబాయ మహాజనాన్ నమస్కుర్వాణాయ ఆశీర్వచన మపేక్షమాణాయ అముక కర్మణె స్వస్తి భవన్తో బ్రువంతు-ఇతి త్రిః కర్తావదేత్। ఓమ్ స్వస్తిఇతి త్రిర్విప్రాః॥

ఋధ్యామ స్తోమం సనుయామ వాజ మానో మంత్రం సరథే హోపయాతన। యశో సపక్వం మధు గోష్వంతరా భూతాంశో అశ్వినో కామమప్రాః॥ సర్వా మృద్ధిమృధ్నుయామితి తంవై తెజసైవ పురస్తాత్పర్యభవ చ్ఛందొభి ర్మధ్యతో క్షరై రుపరిష్టాద్గాయత్ర్యా స్సర్వతో ద్వాదశాహంపరిభూయ సర్వా మృద్ధి మాధ్నో త్సర్వామృద్ధి మృధ్నోతి యఏవం వేద। ఋధ్యాస్మహవ్యైః (౪౯)

త్రీణి త్రీణివై దేవానా మృద్ధాని। త్రీణి ఛందాంసి। త్రీణి సవనాని। త్రయఇమే లోకాః। ఋధ్యా మేవ తద్వీర్య ఏషు లోకేషు ప్రతి తిష్ఠతి॥ మహ్యాం సహ కుటుంబాయ మహాజనాన్ నమస్కుర్వాణాయ ఆశీర్వచన మపేక్షమాణాయ అముక కర్మణః బుద్ధిం భవంతో బ్రువంతు ఇతి త్రిః కర్తావదేత్। ఓమ్ ఋధ్యతాం ఇతి త్రిర్విప్రాః॥ కలశం స్పృష్ట్వా।

నాగావద్యో(వదానవ్యో) గిరయ త్రీణి విష్ణు పదాని చ తెన ఆయుః ప్రమాణేన పుణ్యాహం దీర్ఘమాయురస్తు- శివా ఆపస్సంతు-సౌమనస్య మస్తు అక్షతం

దధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషం జిష్ణో రశ్వస్య వాజి నః । సురభినో
ముఖాకరత్ప్రణ ఆయూగ్ంషి తారిషత్ । ఆపోహిష్ఠామయో
భువ స్తానఊర్జే దధాతన । మహేరణాయ చక్షసే । యోవ
శ్శివతమోరస స్తస్య భాజయతేహనః । ఉశతీరివమాతరః।
తస్మా అరంగ మామ వో యస్య క్షయాయ జిన్వథ । ఆపో
జనయథా చనః ॥ హిరణ్య వర్ణాశ్శుచయః పావకా యాసు
జాతఃకశ్యపో యాస్వింద్రః। అగ్నింయా గర్భం దధిరే విరూపా
స్తాన ఆపశ్శగ్గ్ంస్యోనా భవంతు। యాసాగ్ంరాజా వరుణో

చాఽష్టం చాస్తు - గంధాః పాంతు - మాంగల్యం చాస్తు - పుష్పాణి పాంతు
సశ్రియ మస్తు - అక్షతా ని పాంతు - ఆయుష్య మస్తు - తాంబూలాని
పాంతు - ఐశ్వర్య మస్తు - దక్షిణాః పాంతు ఆరోగ్య మస్తు - దీర్ఘమాయుః
శాంతిః పుష్టిస్తుష్టిః శ్రీర్యశోవిద్యా వినయో విత్తం బహు పుత్రం చాయుష్యం॥
చాస్తు - యంకృత్వా సర్వ వేద యజ్ఞ క్రియా కరణ కర్మారంభాః శుభాః
శోభనాః ప్రవర్తంతే - తమహమోంకార మాదింకృత్వా - ఋగ్యజు స్సామా
శీర్వ చనం బహు ఋషి మతం స మను జ్ఞాతం భవద్భి రనుజ్ఞాతః పుణ్యం
పుణ్యాహం వాచయిష్యే - వాచ్యతాం - ద్రవిణోదా ద్రవిణస - స్తురస్య
సవితా పశ్చాతాత్ - నవోనవో భవతి జాయమానోహ్నాదివిదక్షిణాంతో
అస్తురిత్యేతా ఋచః పుణ్యాహం బ్రూయాత్ । వ్రతనియమ తపఃస్వాధ్యాయ

యాత్రి మర్త్యా సత్యా నృతే అవపశ్యం జనానాం । మధు శ్చుత శ్శుచ యో యాః పావకా స్తాన అపశ్శగ్గం స్యోనా భవంతు ॥ యాసాందేవా దివి కృణ్వంతి భక్షం యా అంతరిక్షే బహుధా భవంతి । యాః పృథివీం పయసోందంతి శుక్రా స్తాన ఆపశ్శగ్గం స్యోనా భవంతు ॥ శివేనమా చక్షుషా పశ్యతాప శ్శివయా తను వోపస్పృశత త్వచం మే । సర్వాగ్ం అగ్నీగ్ం రప్సు షదో హువేవో మయివర్చో బలమోజో నిధత్త ॥

క్రతుదమ దాన విశిష్టానాం సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం మనస్సమాధీయతాం సమాహిత మనసస్స్మః । ప్రసీదన్తు భవన్తః - ప్రసన్నాస్స్మః । శాన్తిరస్తు పుష్టిరస్తు - తుష్టిరస్తు - వృద్ధిరస్తు - అవిఘ్న మస్తు - ఆయుష్య మస్తు ఆరోగ్య మస్తు - శివం కర్మాస్తు - కర్మ సిద్ధి రస్తు - పుత్ర సమృద్ధి రస్తు - ధనధాన్య సమృద్ధి రస్తు - ఇష్ట సంపద స్తు - అనిష్ట నిరస నమస్తు - యత్పాపం తత్ప్రతిహత మస్తు - యచ్ఛ్రేయస్త దస్తు - ఉత్తర కర్మణ్యవిఘ్న మస్తు - ఉత్త రోత్తరమహరహరభివృద్ధి రస్తు - ఉత్తరోత్తర క్రియాశ్శుభాస్సం పద్యంతాం - తిథి కరణ ముహూర్త నక్షత్ర సంపదస్తు । తిథి కరణ ముహూర్త నక్షత్ర గ్రహ లగ్నాధి దేవతాః ప్రీయన్తాం । తిథి కరణ ముహూర్త నక్షత్రే సగ్రహే సదైవతే ప్రీయేతాం । దుర్గా పాంచాల్యౌ ప్రీయేతాం । అగ్ని పురోగా విశ్వే దేవాః ప్రీయన్తాం । ఇంద్ర పురోగా మరుద్గణాః ప్రీయన్తాం । వసిష్ఠ పురోగా ఋషిగణాః ప్రీయన్తాం । మహేశ్వరీ

పవమాన స్సువర్జనః। పవిత్రేణ విచర్షణిః। యఃపోతా సపునాతుమా ॥ పునంతుమా దేవజనాః। పునంతుమనవో ధీయా। పునంతు విశ్వ ఆయవః। జాతవేదః పవిత్రవత్। పవిత్రేణ పునాహిమా। శుక్రేణ దేవ దీద్యత్। అగ్నే క్రత్వా క్రతూగ్ం రను। యత్తే పవిత్రమర్చిషి। అగ్నే వితతమన్తరా। బ్రహ్మ తేన పునీమహే। ఉభాభ్యాం దేవ సవితః। పవిత్రేణ సవేనచ। ఇదం బ్రహ్మ పునీమహే। వైశ్వదేవీ పునతీ దేవ్యాగాత్। యస్యై బహ్వీస్తనువో వీతపృష్ఠాః। తయా మదన్తస్సధమాద్యేషు। వయగ్ం స్యామ పతయో రయీణాం। వైశ్వానరో రశ్మిభిర్మా పునాతు।

పురోగా ఉమా మహేశ్వరౌ ప్రీయన్తాం। అరుంధతీ పురోగా ఏకపత్న్యః ప్రీయన్తాం। విష్ణు పురోగాస్సర్వే దేవాః ప్రీయన్తాం। బ్రహ్మ పురోగా స్సర్వే వేదాః ప్రీయన్తాం। బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చ ప్రీయన్తాం। సరస్వత్యౌ ప్రీయన్తాం। శ్రద్ధా మేధే ప్రీయేతాం। భగవతీ కాత్యాయనీ ప్రీయతాం। భగవతీ మాహేశ్వరీ ప్రీయతాం। భగవతీ బుద్ధికరీ ప్రీయతాం। భగవతీ వృద్ధికరీ ప్రీయతాం। భగవతీ పుష్టికరీ ప్రీయతాం। భగవతీ తుష్టికరీ ప్రీయతాం। భగవన్తౌ విఘ్న వినాయకౌ ప్రీయేతాం। సర్వాః కులదేవతాః ప్రీయన్తాం।

వాతః ప్రాణేనేషిరో మయోభూః । ద్యావాపృథివీ పయసా పయోభిః । ఋతావరీ యజ్ఞియే మా పునీతాం । బృహద్భిస్సవితస్తృభిః । వర్షిష్ఠైర్దేవ మన్మభిః । అగ్నే దక్షైః పునాహిమా ।
యేన దేవా అపునత । యేనాపో దివ్యంకశః । తేన దివ్యేన బ్రహ్మణా । ఇదం బ్రహ్మ పునీమహే । యః పావమానీరధ్యేతి । ఋషిభిస్సంభృతగ్ం రసం । సర్వగ్ం స పూతమశ్నాతి । స్వదితం మాతరిశ్వనా । పావమానీర్యో అధ్యేతి । ఋషిభి స్సంభృతగ్ం రసం ॥ తస్మై సరస్వతీ దుహే । క్షీరగ్ం సర్పిర్మధూదకం । పావమానీ స్స్వస్త్యయనీః । సుదుఘాహి పయస్వతీః । ఋషిభి స్సంభృతో రసః । బ్రాహ్మణేష్వమృతగ్ం హితం । పావమానీ ర్దిశంతు నః । ఇమం లోకమథో అముం । కామాం

సర్వాః గ్రామ దేవతాః ప్రీయన్తాం । హతాశ్చ బ్రహ్మద్విషః । హతా విద్విషః ॥ హతాః పరిపన్థినః । హతాశ్చ విఘ్నకర్తారః । హతాశ్చ విఘ్నకరాః । శత్రవః పరాభవం యాన్తు । శామ్యన్తు ఘోరాణి । శామ్యన్తు పాపాని । శామ్యన్త్వీతయః । శుభాని వర్ధన్తాం । శివా ఆపస్సన్తు । శివా ఋతవస్సన్తు । శివా అగ్నయస్సన్తు । శివా ఆహుతయస్సన్తు । శివా వనస్పతయస్సన్తు ।

త్సమర్ధయంతు నః । దేవీ దేవైః సమాభృతాః । పావమానీ స్స్వస్త్యయనీః । సుదుఘాహి ఘృతశ్చుతః । ఋషిభిస్సంభృతో రసః । బ్రాహ్మణేష్వమృతగ్ం హితం । యేన దేవాః పవిత్రేణ । ఆత్మానం పునతే సదా । తేన సహస్రధారేణ । పావమాన్యః పునంతు మా । ప్రాజాపత్యం పవిత్రం । శతోద్యామగ్ం హిరణ్మయం । తేన బ్రహ్మవిదో వయం । పూతం బ్రహ్మ పునీమహే । ఇంద్రస్సునీతీ సహ మా పునాతు । సోమస్స్వస్త్యా వరుణస్సమీచ్యా

శివా ఆపస్సంతు । అహో రాత్రే శివే స్యాతాం । నికామే నికామే నః పర్జన్యో వర్షతు । ఫలిన్యో న ఓషధయః పచ్యంతాం । యోగక్షేమో నః కల్పతాం । శుక్రాంగారక బుధ బృహస్పతి శనైశ్చర రాహు కేతు సోమ సహితా ఆదిత్య పురోగా స్సర్వే గ్రహాః ప్రీయన్తాం । భగవాన్నారాయణః ప్రీయతాం । భగవాన్ స్వామీ మహాసేనః ప్రీయతాం పుణ్యాహకాలం వాచయిష్యే । వాచ్యతాం । ఉద్గాతేవ శకునే సామ గాయసి యాజ్యయా యజతి । యత్పుణ్యం నక్షత్రం పుణ్యాహ ఏవ కురుతే । తానివావ తాని యమనక్షత్రాణి । యాన్యేవ । పుణ్యాహ ఏవ కురుతే పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు ఓం పుణ్యాహం । స్వస్తయే వాయుముప బ్రవామహై । ఆదిత్య ఉభయ దీయః స్వస్తిన ఇంద్రో వృద్ధశ్రవాః - బృహస్పతిర్దధాతు । అష్టౌ దేవా వసవస్సోమ్యాసః సంవత్సరీణమవృతగ్ం స్వస్తి ॥ స్వస్తి భవంతో బ్రువంతు । ఆయుష్మతే స్వస్తి । ఋధ్యామ స్తోమం సర్వామృద్ధి మృధ్యాస్మ

యమో రాజా ప్రమృణాభిః పునాతు మా । జాతవేదా మోర్జయంత్యా పునాతు । భూర్భువస్సువః ॥

తచ్ఛంయోరావృణీమహే । గాతుం యజ్ఞాయ । గాతుం యజ్ఞపతయే । దైవీస్స్వస్తిరస్తు నః । స్వస్తిర్మానుషేభ్యః । ఊర్ధ్వం జిగాతు భేషజం । శన్నో అస్తు ద్విపదే । శం చతుష్పదే । ఓమ్ శాన్తిశ్శాన్తిశ్శాన్తిః ॥ వరుణాయ నమః - యథాస్థానం ప్రతిష్ఠాపయామి । ప్రాచ్యాం దిశి దేవా ఋత్విజో మార్జయంతాం

హవ్యైర్నమసాపసద్య శతం జీవేమ శరదస్సువీరాః । త్రీణి త్రీణి వై దేవానామృద్ధాని — ఏషు లోకేషు ప్రతితిష్ఠతి । ఋద్ధిం భవన్తో బ్రువన్తు ఋధ్యతాం - శ్రియో జాతః శ్రియ ఏత్యేనం - యస్మిన్ బ్రహ్మాభ్యజయత్సర్వమేతత్ - శ్రియం దధాత్వహృణీయమానం ॥ అహే బుధ్నియ మన్త్రం మే గోపాయ - సాహి శ్రీరమృతా సతాం । శ్రీరస్త్వితి భవన్తో బ్రువన్తు । అస్తు శ్రీః । పుణ్యాహ సమృద్ధిరస్తు । భగవాన్ ప్రజాపతిః ప్రీయతాం ఇతి దానకాండే పుణ్యాహం ।

ధనధాన్య - గోబ్రాహ్మణేభ్యః — అరిష్టనిరసనమిత్యాది అత్ర ఆశ్వలాయన తతో ఽస్త్వితి వ తైరుక్త సర్వశాన్తిముఖాశివః । వరుణయోః ప్రీయతామన్త్యేషు తే కించిజ్జలం స్పృశేత్ ॥ యజమానాం జలాదద్యాత్ ఆశిస్సు ప్రావితం జలం శుద్ధ్యర్థం యది పుణ్యాహం కూర్చేన ప్రోక్షయేద్గృహమితి ॥

దక్షిణాయాం దిశి మాసాః పితరో మార్జయంతాం ప్రతీచ్యాం దిశి గృహాః పశవో మార్జయంతా ముదీచ్యాం దిశ్యాప ఓషధయో వనస్పతయో మార్జయన్తా మూర్ధ్వాయాం దిశి యజ్ఞస్సంవత్సరో యజ్ఞపతి ర్మార్జయంతాం ॥

ఏతేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నానాగోత్రేభ్యో నానాశాఖేభ్య స్స్వస్తి పుణ్యాహవాచన మంత్రజపదక్షిణాః సంప్రదదే నమమ। తతో విప్రాః కర్తుర్వామతః పత్నీ ముపవేశ్య కలశోదకేన పల్లవకూర్చాదిభిః సపత్నీకం కర్తారమభిషించేయుః

శుచీవో హవ్యా మరుత శ్శుచీనాం। శుచిగ్ం హినోమ్యధ్వరగ్ం శుచిభ్యః। ఋతేన సత్యమృతసాప ఆయ౯। శుచిజన్మాన శ్శుచయః పావకాః॥—అగ్ని శ్శుచివ్రతతమ శ్శుచి ర్విప్ర శ్శుచిః కవిః। శుచీ రోచత ఆహుతః॥ ఉదగ్నే శుచయ స్తవ శుక్రా భ్రాజన్త ఈరతే। తవ జ్యోతీగ్ం ష్యర్చయః॥ యేనదేవాః—శంచతుష్పదే॥ ఓమ్‌శాంతిః త్రిః (2 2)

ఆప ఇద్వాఉ భేషజీ రాపో అమీవచాతనీః। ఆపస్సర్వస్య భేషజీస్తాస్తే కృణ్వంతు భేషజం॥ ఆమయావీ చిన్వీత। ఆపోవై భేషజం। భేషజమేవాస్మై కరోతి। సర్వ మాయురేతి॥

ఇతి పుణ్యాహ వాచన ప్రయోగః

అథ ద్రావిడపుణ్యాహవాచన ప్రయోగః :—

అథ గోమయేనోపలిప్తే శుచౌ దేశే శుభాసనే ఉప
విశ్య పురతః ప్రస్థపరిమిత తండులోపరి ప్రాగగ్రాన్ దర్భాన్
సంస్తీర్య తేషు సుధాలేపితం తంతువేష్టితం ధూపితం జలపూర్ణం
కుంభద్వయం (ఏకంవా) (అశుభే త్వేకమేవ) నిధాయ తస్మిన్
కూర్చం కుంభరత్న, ఆమ్రపల్లవ, నారికేళఫలాని చ నిక్షిప్య
దర్భేష్వాసీనః పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ
సంకీర్త్య నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాస్య కుమారస్య అముక
కర్మాంగం (గృహాదిశుద్ధ్యర్థం) మహాజనైస్సహ స్వస్తి
పుణ్యాహవాచనం కరిష్యే । పుణ్యాహాంగం చతురో బ్రాహ్మ
ణాన్ పూజయిష్యే—అన్నేనామేన హిరణ్యేన వా పరితోష్య
ఇమం మేవరుణ, తత్వాయామి, కుంభయోః (కుంభేవా) వరుణ

అథ బోధాయన పుణ్యాహ ప్రయోగః

దంపతీ మంగళస్నాతౌ ధూత్వాచమ్య పురతః శుచౌ, సమే, దేశే
ప్రస్థపరిమిత తండులోపరి దర్భాన్ సంస్తీర్య, తేషు; సుధాలేపితం, తంతు
వేష్టితం, ధూపితం, జలపూర్ణ కుంభం, నిధాయ, తస్మిన్, ఆమ్రపల్లవకూర్చ
కుంభరత్న, నారికేళ ఫలాని, నిక్షిప్య, దర్భేష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయ
మాణః, ప్రాణానాయమ్య - దేశకాలౌ సంకీర్త్య, నక్షత్రే, రాశౌ, జా
తస్యాస్య కుమారస్య అముక కర్మాంగం (గృహాది శుద్ధ్యర్థం వా) బ్రాహ్మ
ణైః పుణ్యాహం వాచయిష్యే —ఇతి సంకల్ప్య—దర్భాన్ ద్దూర్వాం

దేవతా మావాహ్య షోడశోపచార పూజాం కుర్యాత్ ||
బ్రాహ్మణాన్ గంధాక్షతపుష్ప తాంబూలదక్షిణాభిస్సంపూజ్య
కలశం స్పృష్ట్వా మనస్సమాధీయతాం - ఓం సమాహిత
మనసస్స్మః | ప్రసీదంతుభవంతః— ఓమ్ ప్రసన్నాస్స్మః |
ఓమ్ భవద్భి రనుజ్ఞాతః పుణ్యం పుణ్యాహం వాచయిష్యే |
ఓమ్ వాచ్యతాం | ఓమ్ అముకకర్మణః పుణ్యాహం భవంతో
బ్రువంతు — ఓమ్ పుణ్యాహం కర్మణోఽస్తు | ఏవంత్రిః ||
ఓమ్ అముక కర్మణె స్వస్తిభవంతో బ్రువంతు—ఓమ్ కర్మణె
స్వస్తి—త్రిః| ఓమ్ అముక కర్మణః బుద్ధిం భవంతో బ్రువన్తు|
ఓమ్ కర్మ బుధ్యతాం |త్రిః || పుణ్యాహ సమృద్ధిరస్తు–అస్తు|
శివం కర్మాస్తు - అస్తు | ఓమ్ ప్రజాపతిః ప్రీయతా మితి
భవంతో బ్రువంతు—ఓమ్ ప్రజాపతిః ప్రీయతాం || శాన్తి
రస్త్విత్యాది భిః కుంభజలం పాత్రాంతరే నిస్రావయన్ సర్వే

ధారయమాణాః చత్వారో బ్రాహ్మణా అరిక్తహస్తాః ప్రాఙ్ముఖా
యుగ్మాస్తిష్ఠంతి| తేషాం దక్షిణత ఉదఙ్ముఖో వా వాచయితా ||
తస్య దక్షిణా బాహుమాశ్రిత్య పత్న్యాస్తిష్ఠంతి || పుణ్యాహాంగం వరుణ తో
బ్రాహ్మణాన్ పూజయిష్యే| ఇమం మేవరుణ, తత్వాయామీతి పూర్ణాకుంభ
మభ్యర్చ్య, అపిహిత ముదకుంభం ధారయన్ అనుజ్ఞాం కుర్యాత్ - భవద్భి
రనుజ్ఞాతః పుణ్యాహం వాచయిష్యే—ఓమ్ వాచ్యతామ్ | అథ, స్థిత్వా,
తేషాం సపవిత్రేషు పాణిషు, జలం దదాతి, ఓమాపః, శివా ఆపస్సంతు ||
తతో 'గంధాః సుగంధాః పాంతు, ప్రతిగృహ్ణంతి || తేభ్యః సుమనసః,

స్వస్తికం బ్రూయాత్ । శాంతిరస్తు పుష్టిరస్తు తుష్టిరస్తు వృద్ధిరస్తు అవిఘ్నమస్తు ఆయుష్యమస్తు ఆరోగ్యమస్తు శివంకర్మాస్తు ॥ (ఈశాన్యాం) అరిష్ట నిరసనమస్తు (ఆగ్నేయ్యాం) యత్పాపం తత్ప్రతిహతమస్తు । సర్వా స్సంపద స్సంతు ॥ పాత్రస్థం జలం కుంభే నిషిచ్య - * కలశం స్పృష్ట్వా, దధిక్రావ్ణ్ణః-ఆపోహిష్ఠా-హిరణ్యవర్ణాః-పవమానః-తచ్ఛంయోః-శాన్తిః (73) సర్వోపస్థానకం జపేత్ ।పునఃపూజాం కృత్వా ప్రణవేన కుంభ ముద్ధాప్య।దేవస్య త్వేత్యాదినాసపత్నీకం యజమానంప్రోక్షయేయుః

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవే । అశ్వినోర్బాహుభ్యామ్ । పూష్ణోహస్తాభ్యామ్ । అశ్వినోర్భైషజ్యేన । తేజసే బ్రహ్మవర్చసాయాభిషించామి । దేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవే । అశ్వినోర్బాహుభ్యాం । పూష్ణోహస్తాభ్యాం । సరస్వత్యై భైషజ్యేన। వీర్యాయాన్నాద్యాయాభిషించామి । దేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవే । అశ్వినోర్బాహుభ్యాం । పూష్ణోహస్తాభ్యాం । ఇన్ద్రస్యేన్ద్రియేణ। శ్రియై యశసేబలాయాభిషించామి ।

పుష్పందదాతి । తే, సౌమనస్యమస్తు'పరిగృహ్ణంతి ॥ తేషాంపాణిషు, అక్షతం, వ్రీహిమిశ్ర తండులాన్ దదాతి । అక్షతంచారిష్టం చాస్తు, పరిగృహ్ణంతి ॥ బ్రాహ్మణా అభుక్తాశ్చేత్, ఓమన్నాహారః ఓదనం దదాతి। తే 'స్వన్నాహారోఽస్తు' పరిగృహ్ణంతి ॥ తేభ్యో' దక్షిణాం,

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యాగ్ం సరస్వత్యై వాచో యన్తుర్యన్త్రేణాగ్నేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామీన్ద్రస్య త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషిఞ్చామి బృహస్పతేస్త్వా సామ్రాజ్యేనాభిషించామి ॥ భూర్భువస్సువః॥ అమృతాభిషేకోఽస్తు ॥ అన్తశ్శుద్ధ్యర్థం పుణ్యాహ జలం పిబేత్, అకాలమృత్యుహరణం సర్వవ్యాధి నివారణం । సర్వపాప ప్రశమనం పాదోదకం పిబే (శుభం) ॥ గృహాదిశుద్ధి కామస్తు 'వాస్తోష్పతే - ఇతి చతుర్భిః ర్మన్త్రైర్మార్జనేన

దక్షిణాం దదాతి। స్వస్తి దక్షిణాః పాంతు-బహుదేయం (బహు దేయం) చాస్తు। ప్రతిబ్రూయుః ॥ తతో వాచయితా దక్షిణం జానుం భూమౌ నిధాయ సవ్యముత్థాప్య బద్ధాఞ్జలిః 'ఇడాదేవహూః' ఇతి జపతి । ఉదకుంభ మాదాయోపతిష్ఠ' ఇతి ప్రతిబ్రూయుః ॥ తతో వాచయితా, మనస్సమాధీయతాం. సమాహిత మనసస్స్మః, ప్రతిబ్రూయుః ॥ కర్తా' ప్రసీదంతు భవంతః- ప్రసన్నాస్స్మః॥ వాచయిత్వా. ఉద్యా సర్వైర్మంత్రైర్నవానః పఠేత్, శాంతిరస్తు, పుష్టిరస్తు తుష్టిరస్తు వృద్ధిరస్తు అవిఘ్నమస్తు ఆరోగ్యమస్తు శివం కర్మాస్తు ఏవమితరే ప్రతిబ్రూయుః॥ యద్దేవత్యం భవతి తస్య నామ గృహ్ణాతి 'అసౌ ప్రీయతాం' ఇతి। ఏవమేవేతరే ॥ వాచయితా పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు॥ ఓమ్ పుణ్యాహం' ఇతీతరే ప్రతిబ్రూయుః ఏవమేవ త్రిః ॥ తతః 'స్వస్తి భవన్తో బ్రువన్తు' 'ఓంస్వస్తి' ఇతీతరే ప్రతిబ్రూయుః ॥ త్రిః ॥ వాచయితా ఓమ్ ఋద్ధిం భవన్తో బ్రువన్తు'' ఓమ్ ఋధ్యతాం' ప్రతిబ్రూయుః। ఏవమేవ త్రిర్వాచయిత్వా 'ఓం పుణ్యాహ సమృద్ధిరస్తు 'అస్తు' ఓం శివం కర్మాస్తు' 'అస్తు

గృహాదీ ప్రోక్ష్య । వాస్తోష్పతే ప్రతి (౫౭)

వాస్తోష్పతే శగ్మయా సగ్ంసదా తె సక్షీ మహి రణ్వయా గాతు మత్యా । అవః క్షేమ ఉతయోగె వరం నో యూయం పాత స్వస్తిభిస్సదా నః॥ వాస్తోష్పతె ప్రతరణో న ఏధి గోభిరశ్వేభిరిందో। అజరాసస్తే సఖ్యే స్యామ పితేవ పుత్రాన్ప్రతినో జుషస్వ ॥ అమీవహా వాస్తోష్పతె విశ్వారూపాణ్యావిశన్। సఖాసుశేవ ఏధినః ॥

ఇతి గృహాదిప్రోక్షణమంత్రాః ॥ ఇతి ద్రావిడ పుణ్యాహః ॥

ఇతీతరె ప్రత్యాహుః ॥ యద్ద్రవత్యం భవతి తస్య నామ గృహీత్వా సౌ ప్రీయతామితి ప్రీయతా మసా ఇతి ప్రతి బ్రూయుః ॥ * అథ వ్యాహృతిభి ర్భూరమా కుంభజలం విసృజ్యోపవిశ్య సురభిమత్యా ఽబ్లింగాభి ర్వారుణీభి హిరణ్య వర్ణాభిః పావమానీభి ర్వ్యాహృతీభిరితి మార్జయిత్వా పత్నీంచ ప్రోక్షతీ త్యాహతు భగవా న్బోధాయనః ॥ ॥ ఇతి బోధాయన పుణ్యాహ ప్రయోగః॥

ద్రావిడ పుణ్యాహ ప్రకరణమ్

* అథ వ్యాహృతిభి భూరమా కుంభజలం విసృజ్యోపవిశ్య సురభి మత్యా (దధిక్రావ్ణ్ణ ఇతి) అబ్లింగాభిః (ఆపోహిష్ఠేతి) వారుణీభిః (ఉదుత్తమమిత్యాది) హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిః వ్యాహృతీభిరితి మార్జయిత్వా పత్నీం చ ప్రోక్షతి ॥ ఇత్యాహతుః భగవంతౌ బోధాయన సూత్రకారౌ ॥ *తథాప్యత్ర సంప్రదాయమనుసృత్య స్పష్టావబోధార్థం లిఖితమ్॥

ద్రావిడైః కైశ్చిదనుష్ఠీయ మాన పుణ్యాహ వాచన క్రమస్య మూలమన్వేష్యం। ఆపస్తంబ గృహ్యె తత్ప్రకియస్యా భావాత్ । అతో నిమూలత్వశంకా

నాందీ ప్రయోగః

పత్న్యా సహ ప్రాణానాయమ్య, ఏవంగుణేత్యాది శుభతిథౌ నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాస్య కుమారస్య అముక కర్మాంగ భూతం నాందీ శోభన దేవతా ముద్దిశ్య నాందీ శోభన దేవతా ప్రీత్యర్థం నాందీ శోభన దేవతా పూజాం కరిష్యే। ఏకస్మిన్ పాత్రే తండుల, ఫల, గుడ, తాంబూల, దక్షిణాది నిక్షిప్య తండులోపరి శ్రీకారం విలిఖ్య:—

పరిహారార్థం ప్రాయేణాస్మాభిః బోధాయన గృహ్యానుసారేణ లిఖితమిత్యలమ్ ||

పుణ్యాహాదింస్త్రి రాహుస్త్రిః ప్రతిబ్రూయుస్తథా ద్విజాః। కర్త్రా సహ సకృద్బ్రూయుః సర్వే శాన్తి ముఖాశిషః ॥ *అత్ర ప్రజాపతిః ॥ స్వవేద మాత్ర విద్భిశ్చ పుణ్యాహ కరణం భవేత్। చతుర్భి రథవా సర్వైః శుద్ధైర్ద్విజైస్త్రిభిస్తు తద్భవేత్ ॥*పుణ్యాహం స్వస్త్యృద్ధిమిత్యాపస్తంబేనోక్తమ్ తథా జాతకర్మ నామాదిషు బ్రాహ్మణానన్నేన పరివిష్య పుణ్యాహం స్వస్త్యృద్ధిమితివాచయిత్వా ఇతిచోక్తం॥*గృహ్యేపి బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా ఽఽశిషః వాచయిత్వా—ఇత్యేవసూచితం। * సత్యాషాఢ గృహ్యేపి। మంత్రవతో బ్రాహ్మణానన్నేన పరివిష్య పుణ్యాహం స్వస్త్యయన మితి వాచయిత్వా ఇతి।* అతోఽత్ర పుణ్యాహవాచనే కర్మణి ప్రయోగాధిక్యం న్యాయవిద్భ్యో నరోచత ఇత్యలం విస్తర ప్రపంచేన ॥ ఇతి ద్రావిడ పుణ్యాహ ప్రకరణమ్ ॥

అథ నాందీ ప్రకరణమ్

అథ నాందీ శబ్దార్థ విచారః। దేవద్విజ నృపాదీనాం స్తుతిర్యస్మాత

గౌరీ మిమాయ సలిలాని తక్షతీ। ఏకపదీ ద్విపదీ సా చతుష్పదీ। అష్టాపదీ నవపదీ బభూవుషీ। సహస్రాక్షరా పరమే వ్యోమన్॥ నాందీ శోభన దేవతాభ్యో నమః, ఇతి ధ్యానాది షోడశోపచార పూజాం కృత్వా సర్వమంగళ మాంగల్యే (౬౦) ఇతి సంప్రార్థ్య॥ నాందీ చతుర్వింశతి బ్రాహ్మణ భోజన ప్రత్యామ్నాయం యత్కించిద్ధిరణ్యదానం కరిష్యే। హిరణ్యగర్భ గర్భస్థం

ప్రవర్తతే। ఆశీర్వచన సంయుక్తా సా నాందీ పరికీర్తితా॥ ఇతి॥ జాతకాన్తే వివాహాన్తే స్నానాన్తే ప్రథమార్తవే। పుంసవనోపసర్గాన్తే ప్రథమా (అధ్యాయో) పక్రమే తథా॥ ఉత్సర్గే మధుపర్కే చ సంసర్గే హృదయే తథా। వధూ (నవ) గృహ ప్రవేశే చ అంతే అభ్యుదయం చరేత్॥ *ఇతి శాతాతపః। మాతృశ్రాద్ధం తు పూర్వం స్యాత్ పితౄణాం తదనన్తరం। తతో మాతామహానాంచ వృద్ధిశ్రాద్ధే త్రయం స్మృతమితి॥ *స్మృత్యర్థసారే। వృద్ధిముఖ్యాస్తు పితరః వృద్ధిశ్రాద్ధేషు భుంజత ఇతి। *కాత్యాయనః। ప్రపితామహ్యాదిమాత్రంతు తథా వర్గద్వయేఽపి చేతి॥ *ఆశ్వలాయనః। అథాభ్యుదయికే యుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ అమూలాన్ దర్భాన్ ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్ ప్రదక్షిణ ఉపచారో యవాస్తిలార్థే గంధాది దానం ద్విర్ద్విర్ఋజూన్ దర్భానాసనం దద్యాత్॥ *యాజ్ఞవల్క్యః। ఏవం ప్రదక్షిణావృత్కో వృద్ధౌ నాందీముఖాన్ పితౄన్ యజేత దధికర్కంధూమిశ్రాన్ పిండాన్ యవైః క్రియా ఇతి॥ ప్రారంభో వరణం యజ్ఞ సంకల్పో వ్రతసత్రయోః। నాందీశ్రాద్ధం వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రియా। *ఇతి సంగ్రహోక్తేః॥ యదితు బలవత్యనుపపత్తిస్తదా ఆశౌచ సంభావనాయాం పూర్వమపి

హేమబీజంవిభా వసోః । అనంత పుణ్య ఫలదం అత శ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛమే । ఇదం హిరణ్యం నాందీ శోభన దేవతా ప్రీతిం కామయమానః బ్రాహ్మణేభ్యః సంప్రదదే నమమ ।

స్థిర నాంద్యా హ్వానం

పత్న్యాసహ ప్రాణానాయమ్య, అస్య కుమారస్య ముక కర్మాంగం నాంద్యా హ్వానాఖ్యం కర్మ కరిష్యే । నూతన వైణవ పాత్రే పూర్వ వత్తండులాదీన్ కంచుకవస్త్రంచ నిక్షిప్య స్థాయై నమస్సదసే (రగ) నమః పృథివ్యై। అత్ర దేవతాః

నాందీముఖం కర్తవ్యమిత్యుక్తం। * యాజ్ఞవల్క్యేన స్మృతి చంద్రికాయాం। కార్యంతు మాతృక జ్ఞాత్వా మాతౄణాం పూజనం భవేత్। మాతృకం నవిశేత్తత్ర మాతరో యత్ర పూజితాః । తస్య చ కియద్దినం పూర్వమనుష్ఠాన మిత్యపేక్షాయాం తత్రైవోక్తం॥ ఏకవింశత్య హర్యజ్ఞే వివాహేదశవాసరాః। షట్చోపనయనేచైవ చౌలేచైవ త్రిరాత్రకం ॥ ఇతి ॥* వధూవరయోరన్యతర జనన్యాః రజోదర్శనే నిర్ణయః శాన్తికం చ చౌలప్రకరణే వక్ష్యత ఇతి। నేహోచ్యతే॥ వివాహే కన్యకాయాశ్చ వరస్యైవ గృహే తథా। నాందీ శ్రాద్ధంతు పూర్వేద్యుః, కర్తవ్యం స్మృతి శాసనాత్।*కాలచంద్రికాయాం। మాత్రాద్యావాహనం పూర్వం పిత్రాద్యావాహనం తతః । తతో మాతామహీనాం వృద్ధిశ్రాద్ధే త్రియం స్మృతం॥*శంఖః। దక్షస్య దుహితా సాధ్వీ విశ్వా నామ ప్రకీర్తితా । తస్యాగపుత్రా మహావీర్యాః విశ్వేదేవాస్త్రయోదశ ॥ ఇష్టిశ్రాద్ధ దక్షక్రతూ సంకీర్త్యా వైశ్వదేవికాః। నాందీ ముఖే సత్యవసూ తీర్థేక ధురివిలోచనా ॥ పురూరవార్ద్రవౌ చైవ పార్వణే సముపస్థితే । హేమశ్రాద్ధే

వృద్ధప్రపితామహీ, వృద్ధ పితామహీ, వృద్ధమాతరః, గోత్రాః నాందీ ముఖాః, నాందీ, । వృద్ధప్రపితామహ, వృద్ధపితామహ, వృద్ధ పితరః, గోత్రాః నాందీముఖాః, నాందీ । మాతామహ, మాతుః పితామహ, మాతుః ప్రపితా మహాః, సపత్నీకాః, గోత్రాః, నాందీముఖాః, నాందీ। సహోభాభ్యా ముభాభ్యాం సత్య వసు సంజ్ఞక విశ్వే దేవాభ్యాం । నాందీ దేవతాశ్చ (గృహసిద్ధాన్నేన) హిరణ్యాదిద్రవ్యేణవాద్యతోషయిష్యే । అత్ర దేవతాను మోదనార్థం ఇడావాచనం కరిష్యే ।

ధురురుచీ సపిండే కాలకామకౌ ॥ ఏకోద్దిష్టే రుద్ర సంజ్ఞౌ విశ్వే దేవాస్త్రిమోదశ ॥ అపిజీవపితా నాందీశ్రాద్ధం కుర్యాచ్ఛుభాగమే । పితుశ్చ ప్రపితామహాద్యుద్దిశ్య తు యథావిధి ॥ యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యో దద్యాత్స్వయం సుతః । జీవమానేఽపి పితరి నాందీశ్రాద్ధం ప్రసజ్యతే॥ నాందీశ్రాద్ధం పితా కుర్యాత్పుత్రీ పుత్ర వివాహయోః । ద్వితీయాది వివాహేషు సుతః కుర్యాత్తు నాందికమితి ।*సంగ్రహకారః। సత్యాం మాతరి జీవన్త్యాం శేషవర్గౌ సమర్చయేత్ । మాతృమాతామహాసంతౌ జీవంతౌ పితరం యజేత్ ॥ అసగోత్రస్సగోత్రో వా య ఆచార్య ఉపాయనే । సతూపనేయ పిత్రాదీనుద్దిశ్యాభ్యుదయం చరేత్ । కన్యకాయామయం మార్గో మునిభిః పరికీర్తితః । *స్మృత్యర్థసారే ॥ నాన్దీముఖే వివాహే చ ప్రపితామహ పూర్వకం । నామ సంకీర్తయేద్విద్వానన్యత్రపితృ పూర్వకం॥ గర్భాధానాది సంస్కారేష్విష్టాపూర్తకృతిష్వపి । వృద్ధిశ్రాద్ధం పురా కార్యం కర్మాదౌ స్వస్తి వాచనం॥ పూర్వేద్యుర్నాందీ శ్రాద్ధమపరేద్యుః స్వస్తివాచనమిత్యర్థః ॥ * అత ఏవాహ బోధాయనః । పూర్వేద్యురేవ

ఇడా దేవహూర్మనుర్యజ్ఞనీర్బృహస్పతిరుక్థా మదాని శగ్ంసిషద్విశ్వే దేవాస్సూక్తవాచః పృథివి మాత ర్మామా హిగ్ంసీర్మధుమనిష్యే మధుజనిష్యే మధు వక్ష్యామి మధు వదిష్యామి మధుమతీం దేవేభ్యో వాచముద్యాసగ్ంశుశ్రూషేణ్యాంమనుష్యేభ్యస్తంమా దేవా అవంతు శోభాయై పితరోఽను మదంతు ॥ ఏతా శ్శోభన దేవతా అత్రాగత్య సహ కుటుంబా మాం రక్షంతు। ఏవం నాంద్యావాహనం కృత్వా షోడశోపచారైః సంపూజ్య ॥ మాతా పితామహీ చైవ తథైవ ప్రపితామహీ। పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః॥ మాతామహాః సపత్నీకాః విశ్వేదేవాస్తథానంతరం। ఏతే రక్షంతు నః ప్రీతాః ప్రయచ్ఛంత్విహ మంగళం॥ ఇతి సంప్రార్థ్య ॥ విసర్జనపర్యంతం సురక్షితం గోపాయేత్ ॥ విసర్జనకాలే నాందీశోభనదేవతాః యథాస్థానం ప్రతిష్ఠాపయామి ఇతి విసర్జయేత్ ॥

యుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్భోజయే న్నాందీ ముఖానితి। ఏత దుక్తం భవతి, తేషు భుక్తవత్సు స్వధాస్థానే మధుమనిష్యే మధుజనిష్య ఇత్యాదిర్యజుర్జపిత్వా నాందీముఖాః పితరః ప్రీయన్తాం। ఇత్యుపాంశువదేత్। స్వస్త్యర్థాస్తు భవతి। నైతాహ్ని పిత్ర్యం నైవచ కుర్వన్తి। ప్రజాహాస్య ప్రమాయుకా భవన్తి ॥ తస్మాత్పితృభ్యః పూర్వేద్యుః క్రియతే। యత్పితృభ్యః పూర్వేద్యుః కరోతి। పితృభ్య ఏవతద్యజ్ఞం నిష్క్రీయ యజమానః ప్రతనుతే। ఇతి

నాందీ చతుర్వింశతి బ్రాహ్మణ భోజన ప్రత్యామ్నాయం యత్కించిద్ధిరణ్య దానం పూర్వవత్కుర్యాత్ ॥ ఇతి నాంద్యా హ్వాన ప్రయోగః ॥ అథహిరణ్యేనాభ్యుదయ ప్రయోగః॥ ప్రాణానాయమ్య - దేశ కాలౌ సంకీర్త్య - నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాస్య కుమారస్య అముక కర్మాంగం - హిరణ్యేన నాందీ అభ్యుదయం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య - హిరణ్యగర్భ

బ్రాహ్మణం । అథా పరేద్యుర్దేవానామితి ॥ ఏతచ్ఛ్రాద్ధం మాతృకాపూజ నం చ ఏకస్య అనేక సంస్కారేషు ఏక కర్తృకేషు యుగపదుపస్థితేషు సర్వాదౌ సకృదేవ కార్యం। నతుప్రతి సంస్కార మావృత్తిః। యథా దైవా దశ్రుతి జాతకర్మాది కస్య ఉపనయనకాలే జాతకర్మాద్యనుష్ఠానే, దేశా న్తరగతస్యామృత బుద్ధ్యాకృతౌర్ధ్వ దేహికస్య ఆగతస్య పునర్జాత కర్మాది సంస్కారాణాం విహితానాం యుగపదనుష్ఠానేవా ।

*తథాచ బ్రహ్మపురాణం ॥ గణశః క్రియమాణానాం మాతౄణాం పూజనం సకృత్ । సకృదేవ భవేచ్ఛ్రాద్ధం ఆదౌ నపృథగాదిషు ॥ ఇతి ॥ యత్ర యత్ర భవేచ్ఛ్రాద్ధం తత్ర తత్ర చ మాతరః ॥ ఏతచ్చ పూర్వస్మిన్నహని పూ ర్వాహ్ణ ఏవ పార్వణత్రయం తంత్రేణ కార్యం । తదారంభ దిన ఏవవా । వివాహాది మంగళ కర్మాదౌ క్రియమాణే దర్భస్థానే దూర్వా ఏవ। అగ్న్యాధాన సోమ యాగాదౌ క్రియమాణే నాన్దీశ్రాద్ధే దక్షక్రతూ । అన్యత్రసత్యవసూ ఇతి॥ ప్రాయేణ త్రిరాత్రాది దీక్షా సద్భావే నాంద్యాహ్వానాది కరణం॥ అన్యత్ర పూజా హిరణ్య దాన మిత్యాచారః ॥ ఇతి వివేకః ॥ — ॥

ధూర్తస్వామినోక్తనాందీశ్రాద్ధవిధిః:—

బ్రాహ్మణాన్భోజయేన్నాందీ శ్రాద్ధ విధినా। నాందీశ్రాద్ధం

గర్భస్థం, ప్రయచ్ఛమె - నక్షత్రె రాశౌ జాతస్యాస్య కుమారస్య అముక కర్మణ్యాభ్యుదయె మె విహితాః తెషాం ప్రీతిం కామయమానః నానాగోత్రేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యః సంప్రదదె నమమ ॥ ఇడా దెవహూః—పితరో౽నుమదన్తు ।(రా-)నాందీ శోభన దెవతాస్సుప్రీతాస్సుప్రసన్నా భవంతు॥

ఇతి హిరణ్య రూపేణాభ్యుదయ ప్రయోగః ॥

తదంగం పుణ్యాహ వాచనం కరిష్యే :—

తత్త్వాయామి, కుంభె వరుణ మావాహ్య షోడశోపచార పూజాంసమర్పయామి| భవద్భిరను జ్ఞాతః పుణ్యం పుణ్యాహం వాచయిష్యే। ఓమ్ పుణ్యాహం భవంతో బ్రువంతు | ఓమ్ పుణ్యాహం । త్రిః। ఓమ్ స్వస్తి భవంతో బ్రువంతు । ఓమ్ స్వస్తి। త్రిః। ఓమ్ ఋద్ధిం భవంతో బ్రువంతు। ఓమ్ ఋధ్యతాం। త్రిః। పుణ్యాహ సమృద్ధిరస్తు । ఇతి కర్మణః పుణ్యాహ ప్రయోగః ॥

ధూర్తస్వామినాయ ధోక్తం। ప్రదక్షిణముపచారః| యవాస్తి లాభే । బదరీమిశ్రం దధ్యోదనం పరిదాయ—నాందీముఖేభ్యః పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః స్వధాస్త్వితి స్వధాకారం| యుగ్మానాం సంకల్పః-నాందీముఖాః పితరః ప్రీయన్తాం F ఇతివాచనం। నాందీముఖేభ్యః పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్య ఇతి పిండాన్ప్రాచోదధ్యోదనేనదద్యాత్। నాందీముఖేభ్యః పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః స్వధా

స్త్వితి। స్వధాకారం కేచిన్న కుర్వంతి। నిత్యశ్రాద్ధస్యాఽగామినో వికారః। సవికార ఇత్యుపదేశః। ఏషవిధిః సర్వత్ర శ్రౌతస్మార్తేషు। నతునిత్యః ఆపస్తంబేనానుక్తత్వాత్। ఇత్యాండపిళ్ళాఖ్య గృహ్య ప్రయోగవృత్తౌ అభిహితమ్

మాతృకా పూజార్థం మాతృకా లిఖ్యన్తే

కర్మాదిషుచ సర్వేషు మాతరః సగణాధిపాః। పూజనీయాః ప్రయత్నేన పూజితాః పూజయన్తితాః॥ ప్రతిమాసుచ శుభ్రాసు లిఖితా వా పటాదిషు॥ అపివాఽక్షతపుంజేషు నైవేద్యైశ్చ పృథగ్విధైః॥ గౌరీ పద్మా శచీ మేధా సావిత్రీ విజయా జయా। దేవసేనా స్వధా స్వాహా మాతరో లోకమాతరః॥ ధృతిః పుష్టిః తథా తుష్టిరాత్మ దేవతయా సహ। గణేశేనాధికా హ్యేతా వృద్ధౌ పూజ్యాశ్చతుర్దశ॥ ఇతి॥ ఇతి నాందీప్రకరణం॥

అథ మహార్ణవే కర్మవిపాకే

నవగ్రహయజ్ఞః—తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః

శ్రీకామశ్శాన్తికామో వా గ్రహయజ్ఞం సమారభేత్। వృష్ట్యాయుః పుష్టి కామో వా తథైవాభిచరన్నపి॥ గ్రహానాహ:-

సూర్య స్సోమో మహీపుత్రః సోమపుత్రో బృహస్పతిః। శుక్రశ్శనైశ్చరో రాహుః, కేతుశ్చేతి గ్రహాః॥ *గ్రహప్రతిమానిర్మాణద్రవ్యాణ్యాహ* తామ్రికాత్ స్ఫటికా ద్రక్తచందనా త్స్వర్ణకా దుభౌ। రజతా దయస స్సీసా త్కాంస్యాత్కార్యా గ్రహాః క్రమాత్॥ స్వర్ణైర్వా పటే లేఖ్యా గంధైర్మండలకేషువా॥ పూజావిధిమాహ:—

యథావర్ణం ప్రదేయాని వాసాంసి కుసుమానిచ। గంధో మలయజశ్చైవ ధూపో దేయశ్చ గుగ్గులుః॥ కర్తవ్యా గ్రహణాశ్చైవ చరవః ప్రతిదైవతం॥

గ్రహ మన్త్రానాహ

ఆకృష్ణేన ఇమం దేవా అగ్నిర్మూర్ధా దివః కకుత్ । ఉద్బుధ్యస్వేతి చ ఋచో యథాసంఖ్యం ప్రకీర్తితాః ॥ బృహస్పతే అతి యదర్య స్తథాన్నాత్పరిస్రుతః । శంనో దేవీ స్తథా కాండాత్ కేతుంకృణ్వన్నిమాంస్తథా ॥

హోమే సమిధ ఆహ

అర్కః పాలాశః ఖదిరః అపామార్గోఽథ పిప్పలః । ఉదుంబర శ్శమీ దూర్వా కుశా శ్చ సమిధః క్రమాత్ ॥

హోమసంఖ్యామాహ

ఏకైకస్యత్వష్టశత మష్టావింశతి రేవవా । హోతవ్యా మధు సర్పిర్భ్యాం దధ్నా క్షీరేణ వా యుతాః ॥

నైవేద్యార్థం బ్రాహ్మణ భోజనార్థం చ ద్రవ్యాణ్యాహ

గుడోదనం పాయసం చ హవిష్యం క్షీరషాష్టికం । దధ్యోదనం హవి శ్చూర్ణం మాంసం చిత్రాన్న మేవచ ॥ దద్యా ద్గ్రహక్రమాదేవ ద్విజేభ్యో భోజనం బుధః ॥ శక్తితో వా యథాలాభం సత్కృత్య విధిపూర్వకం ॥ గుడమిశ్రమన్నం గుడోదనం । హవిష్యం ఉత్పన్నాది । క్షీరషాష్టికం క్షీర మిశ్రం షాష్టికం ! హవిః ఘృతౌదనః । చూర్ణం తిలమిశ్రఓదనః। మాంసం భక్ష్య మాంసమిశ్ర ఓదనః । చిత్రాన్నం నానావిధాన్నం। గుడోదనాదీనా మభావే యథాలాభ మోదనాని । సంమానపూర్వకం నైవేద్యార్థం బ్రాహ్మణ భోజనార్థం చ దద్యాదిత్యర్థః ॥

దక్షిణా మాహ

ధేనుశ్శంఖస్తథాఽనడ్వాన్ హేమ వాసో హయః క్రమాత్ । కృష్ణగా రాయసం ఛాగ ఏతా వై దక్షిణాః క్రమాత్ ॥ యశ్చ యశ్చ యథా దుష్ట స్తం తం యత్నేన పూజయేత్ । బ్రహ్మణైషాం వరో దత్తః పూజితాః పూజి

యిత్యర్థ॥ గృహాధీనా నరేంద్రాణా ముచ్ఛ్రయాః పతనాని చ । భావాభావా చ జగతః తస్మాత్పూజ్యతమా గ్రహాః ॥

ఇతియాజ్ఞవల్క్య ప్రోక్త గ్రహశాన్తిః

అథాస్యైవ ప్రయోగః

శుభ దినే నిత్యకర్మానంతరమముకప్రయోజన సిద్ధ్యర్థం నవగ్రహమఖేన యక్ష్యే। ఇతి సంకల్ప్య । స్వగృహ్యోక్తవిధానేన స్వస్తివాచనం విధాయ ఆచార్య వరణానంతరం బ్రహ్మాణం వృణీత। అథవా చతుర ఋత్విజో వృణీత॥ నవగ్రహ మఖే కుర్యా దృత్విజ శ్చతుర శ్శుభాన్ । అథవా చైక మధ్యర్చే ద్విధినా బ్రహ్మణా సహేతి ॥

ఏతచ్చోప లక్షణమ్

అత ఏవా ష్టోత్తర సహస్ర సంఖ్యయా హోమం కర్తుం యది చికీర్షతి తర్హి కర్మణో నిర్వాహాయ గ్రహసంఖ్యాకానృత్విజో వృణీత । సర్వత్రా ఽచార్య బ్రహ్మాణౌ నియతౌ ।

అథాచార్యం వరణ ప్రయోగః

వరణకాలే ఏకఋత్విగ్ద్వయ వస్త్రాలంకరణాది ద్విగుణముదఙ్ముఖోపవిష్టాయ గుణవత్తరాయైకస్మై బ్రాహ్మణాయ దత్వా స్వయం పూర్వాభిముఖ స్సన్నవగ్రహ యజ్ఞేన యక్ష్యే। తత్రైభి శ్చందన పుష్పతాంబూల హేమా లంకార వాసోభి రహం వృణ ఇతి - తతః వృతోఽస్మీత్యాచార్యో బ్రూయాత్ ।తదథాలంకారాన్నిత్వా హితకేభ్యో దత్వాఽస్మిన్కర్మణి ఋత్విక్త్వేన త్వా మహం వృణ ఇతి వృణీత । తత ఆచార్యాదయః కర్మ కుర్యుః ॥

కుండాది నిర్మాణ ప్రకారస్తు స్కాందే

నవగ్రహమఖే కుండం హస్తమాత్రం సమంతతః । చతురశ్రమధో హస్తం యోనివక్త్రం సమేఖలం ॥ చతురంగులవిస్తారా మేఖలా తద్వదుచ్ఛ్రితా।

మానహీనాధికం కుండ మనేకభయదం భవేత్ । చతుర్ణామపి కుండస్య హస్తమాత్రం సమం భవేత్ ॥ చతస్రృష్వపి దిక్షు కుండస్య హస్తమాత్రం కుండం భవతీత్యర్థః అధోహస్తం ఖాతమపి హస్తమాత్రం భవతీతియావత్॥ యోనివక్త్రం, కుండస్య, పశ్చిమదిగ్భాగే ఉపరి మేఖలాయా మధ్యే వక్ష్యమాణలక్షణోపేతా యోనిః । సైవ వక్త్రం యస్య తత్తాదృగ్గజోష్ఠ సన్నిభం। యోనిపరిమాణం। వక్త్రంవా । పిప్పలపత్రాకృతిః యోనిః వక్త్రం వా కంఠం భవతి । తన్మమధ్రితా ॥ ద్వ్యంగులోచ్ఛ్రితా కార్యాప్రథమా మేఖలా బుధైః । త్రిరంగులోన్నతా కార్యా ద్వితీయా సముదాహృతా॥ ఉచ్ఛ్రాయవిస్తారాభ్యాం చ తృతీయా చతురంగులా । ద్వ్యంగుల స్తత్ర విస్తారః పూర్వయోరపి శస్యతే॥ పూర్వయోః ప్రథమద్వితీయ మేఖలయోః॥

యోనిలక్షణ మభిహితం — మాత్స్యే

వితస్తిమాత్రా యోని స్స్యాత్ షట్సప్తాంగులివిస్తృతా । షడ్వా సప్త వేతి వికల్పః। కూర్మపృష్ఠోన్నతా మధ్యే పార్శ్వయోశ్చాంగులోచ్ఛ్రితా॥ గజోష్ఠ సదృశీ తద్వదాయతా ఛిద్రసంయుతా ॥ ఏతత్పర్వేషు కుండేషు యోని లక్షణ ముచ్యతే శారదాతిలకే।కుండమేవంవిధంశక్త్యాల్ స్థండిలంవాసమాశ్ర యేదితిసాంగ్రదేచ। మేఖలోపరిసర్వత్ర అశ్వత్థ దళసన్నిభా ॥ గజోష్ఠసదృశీ అశ్వత్థదళ సదృశీవా యోని భవతీత్యర్థః ॥ *లక్షణలక్షిత కుండాకరణా శక్తౌ స్థండిలం చతురశ్రం హస్తపరిమితం కల్పయేత్ నిత్యం నైమిత్తికం హోమం స్థండిలేవా సమాచరేదితిస్థండిలస్యాప్య గ్న్యధిష్ఠానత్వేనవిధానాత్ ॥

ఏవం కుండం స్థండిలంవా కృత్వా తస్యోపరి పూర్వభాగే గ్రహా ది స్థాపనార్థం స్థండిలం వేదింవా విదధీత ॥ తథాచసాంగ్రదే । తస్యైవోత్తరపూర్వేణ స్థండిలం హస్తమాత్రకం । ద్వివప్రంచతురస్రంచ వితస్త్యుచ్ఛ్రాయ సమ్మితం ॥ ద్వివప్రమిత్యనేన వేదికా నిర్మాణముచ్యతే॥ * అత ఏవమాత్స్యే॥ గర్తస్యోత్తరపూర్వేణ వితస్తిద్వయవిస్తృతాం। వప్రద్వయ

యుతాం వేదిం వితస్త్యుచ్ఛ్రాయ సమ్మితాం ॥ స్థాపనార్థం చ దేవానాం చతురశ్రాముదక్ ప్లవాం। గర్తస్యకుండస్యఉత్తర పూర్వేణ ఈశానదిగ్భాగే॥ తత్రైమేఖలా ॥ తత్రైకవయం మేఖలాద్వయం। తత్రైకద్వ్యంగులోచ్ఛ్రాయా ప్రథమః తత్రైః త్ర్యంగులోచ్ఛ్రాయో ద్వితీయః। విస్తారస్తు। ద్వయోరపి ద్వ్యంగులిపరిమితః। ఉదక్ప్లవాం ఉదఙ్నిమ్నాం పీనంస్థండిలం వేదింవా నిర్మాయ ఫలపుష్పాది వితతం వితానం తత్రోపరికుర్వీత।

తదధిష్ఠానే అగ్నిం ప్రణీయ గ్రహాయతనే గ్రహాదీన్

దేవాన్ స్థాపయేత్ ॥ తథా చ మత్స్య పురాణే ॥

అగ్నిప్రణయనంకృత్వాతస్యామావాహయేత్సురాన్ ।తస్యాం వేదికాయాం॥ సంఖ్యాసురాణాం విజ్ఞేయా వింశతిర్ద్వాదశాధికా ॥

తతస్సూర్యాదీనామధిష్ఠానకల్పనమ్

*తత్ర శుక్లతండులైస్సమంతతః పూరయిత్వా తతో మధ్యే తామ్రవర్ణైశ్చ తండులైః సూర్యస్య మండలాకారమధిష్ఠానం కుర్వీత ॥

*తస్మాత్సూర్యమండలాదాగ్నేయదిగ్భాగే శుక్లతండులైః చతురశ్రమధిష్ఠానం సోమాయ ॥

*సూర్యమండలాద్దక్షిణతో రక్తచందనలిప్తైస్తండులైః త్రికోణాకారమధిష్ఠానం మంగళాయ ॥

* సూర్యమండలాదైశాన్యాం సువర్ణవర్ణైస్తండులైర్బాణాకారమధిష్ఠానం బుధాయ ॥ * సువర్ణవర్ణైస్తండులైః సూర్యమండలాదుత్తరతో దీర్ఘచతురశ్రమధిష్ఠానం గురవే ॥ * మధ్యమండలాత్పూర్వే శుద్ధతండులైః పంచకోణమధిష్ఠానం భార్గవాయ॥*పశ్చిమాయాం కృష్ణవర్ణైస్తండులైర్ధనురాకృత్యధిష్ఠానం శనైశ్చరాయ ॥ మధ్యమండలాన్నైరృతి

కోణే నీలాఖ్య ద్రవ్యవర్ణై రక్తైః కృష్ణవర్ణైర్వా శూర్పాకృత్యధిష్ఠానం రాహవే ॥ మధ్యమండలాదేవ వాయవ్య దిగ్భాగ కుక్షౌ స్తండులై ర్ధూమ్రవర్ణైర్ధ్వజా కృత్యధిష్ఠానం కేతవే కుర్వీత ॥

తతశ్చ మండలాద్యాకారాః

మండలాకార చతురశ్ర త్రికోణ బాణాకృతి దీర్ఘచతుష్కోణ పంచ కోణ చాపాకృతి శూర్పాకృతి ధ్వజాకారేషు ॥

ప్రతిమా ద్రవ్యాణి

తామ్రస్ఫటిక రక్తచందన సువర్ణరజత లోహసీస కాంస్యమయేషు । మధ్యమాంగుళి మధ్యపర్వ ప్రమాణోన్నతేషు సూర్యాది ప్రతిమా నిర్మాణ ద్రవ్యేషు ॥

దిగ్వ్యవస్థా

వక్ష్యమాణప్రకారేణోల్లిఖితాన్ సూర్యాదీన్మధ్యమాఽగ్ని దక్షిణే శానోత్తర పూర్వ పశ్చిమ నిర్ఋతి వాయు దిగ్భాగేషు నివసీత ॥

తత్రాపరో విశేషః - స్కాందపురాణే ఉక్తః

శుక్రార్కౌ ప్రాఙ్ముఖౌ జ్ఞేయౌ గురుసౌమ్యా వుదఙ్ముఖౌ । ప్రత్యఙ్ముఖ శ్శని స్సోమ శ్శేషా దక్షిణతో ముఖాః ॥

ఆదిత్యాభిముఖానేవ తాన్గ్రహాదీన్ స్థాపయేత్

తథా చ చింతామణౌ

ఆదిత్యాభిముఖాస్సర్వే సాధిప్రత్యధిదేవతాః । స్థాపనీయా మునిశ్రేష్ఠ నాన్తరేణ పరాఙ్ముఖాః ॥ నాన్తరేణేతి - ఆదిత్యస్యాన్యస్య చ స్థాపితస్య

గ్రహస్య మధ్యే ఆద్యగ్రహో వ స్థాపనీయా ఇతి న పరాఙ్ముఖా స్థాపనీయా ఇత్యర్థః ॥

స్కాంద పురాణే మండలాద్యాకారః

భానుం తు మండలాకారం సోమంతు చతురశ్రకం। అంగారకం త్రికోణం చ బుధం బాణాకృతిం తథా ॥ దీర్ఘం గురుం చతురశ్రం పంచాశ్రం భార్గవం తథా। ధనుస్తుల్యం శనిం విద్యాద్రాహుం శూర్పాకృతిం తథా ॥ ధ్వజాకారం కేతుమేవ మాదిత్యాదీన్గ్రహాన్విదుః। భానుంతు మండలాకార మిత్యాది - అత్రభాన్వాది గ్రహాణాం తత్తద్వర్ణాక్షత విరచిత గ్రహాయతనాది. వర్తుళ, చతురశ్రాదీన్యపి వస్తూని దీర్ఘంగురుం చతురశ్రం। గురుం తదుల్లేఖనాది కరణ తథాయతనంచ దీర్ఘం చతుష్కోణంచ కుర్వీత ॥ పంచాశ్రం పంచకోణం ॥

యాజ్ఞవల్క్యః

తామ్రకాత్ స్ఫటికా ద్రక్తచందనాత్ స్వర్ణకాదుభౌ। రజతాదయ సస్సీసాత్కాంస్యాత్కార్యా గ్రహాః క్రమాత్ ॥ స్వవర్ణైర్వా పటే లేఖ్యా గంధైర్మండలకేషు వా ॥ స్వవర్ణైః తామ్రాదివర్ణైః। వర్ణకాభావే రక్తవర్ణేన వా సూర్యమూర్తిర్లేఖ్యా। గంధైస్తూక్త తత్తద్వర్ణైః తత్తన్మండలే తత్తద్గ్రహా స్థాపనీయాః ॥

గ్రహస్థాపనదేశం స్థండిలం వేదింవా

శుక్లతండులైః పరిపూర్య తత్తద్వర్ణ తండులై రుపలక్షితేషు ప్రదేశేషు ఆదిత్యాదీన్ గ్రహాన్ స్వస్వాయతనాఽవతి క్రమేణ స్థాపయేత్। అథవా తత్తద్వర్ణతండులోపలక్షితేషు ప్రదేశేషు గ్రహప్రతిరూపకాన్వా శుక్లతండులైః కృత్వా స్థాపయేత్ ప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్ ॥

గ్రహలక్షణాన్యపి మత్స్య పురాణే

పద్మాసనః పద్మకరః పద్మగర్భసమద్యుతిః। సప్తాశ్వరథ సంస్థశ్చ ద్విభుజ స్స్యాత్సదారవిః ॥ ॥ శ్వేత శ్శ్వేతాంబరధరో దశాశ్వ శ్శ్వేతభూషణః। గదాపాణి ద్విబాహుశ్చ కర్తవ్యో వరదశ్శశీ ॥ రక్తమాల్యాంబరధర శ్శక్తిశూల గదాధరః। చతుర్భుజో మేషగమో వరదస్స్యాద్ధరాసుతః ॥ ॥ పీతమాల్యాంబరధరః కర్ణికారసమద్యుతిః। ఖడ్గ చర్మ గదాపాణి స్సింహస్థో వరదో బుధః ॥ ॥

గురు శుక్రయో లక్షణ మాహ

దేవదైత్యగురూ తద్వత్ పీతశ్వేతౌ చతుర్భుజౌ। దండినౌ వరదౌ కార్యౌ సాక్షసూత్రకమండలూ ॥ ॥ ఇంద్రనీలద్యుతి శ్శూలీవరదో గృధ్రవాహనః। బాణచాపాసనధరః కర్తవ్యోఽర్కసుతస్తథా ॥ ॥ కరాళ వదనః ఖడ్గచర్మ శూలీవరప్రదః। నీల స్సింహాసనస్థ శ్చ రాహు స్తత్ర ప్రశస్యతే ॥ ॥ ధూమ్రా ద్విబాహవ స్సర్వే గదినో వికృతాననాః। గృధ్రాసన గతానిత్యం కేతవ స్స్యు ర్వరప్రదాః ॥ ॥

నవగ్రహ సాధారణ ధర్మాన్ పాదత్రయేణ, చతుర్థ చరణేన చ కేతోస్సంఖ్యామాహ

సర్వే కిరీటినః కార్యా గ్రహా లోకహితాఽఽవహాః। ద్వాదశాంగుళం లిఖే దర్కం సోమం తు ద్విగుణం లిఖేత్ ॥ ॥ భృగుం నవాంగుళం చైవ గురుశ్చైవ షడంగుళం ॥ ॥ బుధం భూమిసుతం సౌరిం చతుస్త్రి ద్వ్యంగుళం లిఖేత్। సోమాదర్ధాంగుళం రాహుం కేతుమధ్యర్ధమంగుళమ్ ॥

ఏవమగ్ని పరిణయనానంతరం గృహవేదికాయాం ముక్త స్థానేషు సూర్యాది ప్రతిమా నిధాయ వ్యాహృతీభిరావాహ్య స్థాపయేత్ :—తత్రాయం ప్రయోగః

ప్రణవస్య బ్రహ్మ ఋషిః। దేవీ గాయత్రీ చ్ఛందః। పరమాత్మా అగ్ని దేవతా। వ్యాహృతీనాం క్రమేణ జమదగ్ని భరద్వాజ భృగవో మహర్షయః। అగ్నివాయు సూర్యా దేవతాః। సూర్యాద్యావాహనార్థే వినియోగః॥ *ఓమ్ భూర్భువస్సువః; కళింగ దేశోద్భవ కాశ్యప గోత్ర ఆదిత్య ఇహాఽఽగచ్ఛేత్యావాహ్య ఇహతిష్ఠేతి రక్త పుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥ ॥ *ఓమ్ భూర్భువస్సువః, యమునా దేశోద్భవ ఆత్రేయగోత్ర సోమ ఇహాఽగచ్ఛేత్యావాహ్య శ్వేత పుష్పాక్షతైః ఇహ తిష్ఠేతి స్థాపయేత్ ॥ ॥ ఓమ్ భూర్భువస్సువః అవంతీ దేశోద్భవ భారద్వాజగోత్ర భౌమ ఇహాఽఽగచ్ఛేత్యావాహ్య రక్త పుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥ * ఓమ్ భూర్భువస్సువః॥ మగధదేశోద్భవ ఆత్రేయగోత్ర బుధ ఇహాఽఽగచ్ఛేత్యావాహ్య పీత పుష్పాక్షతైస్థాపయేత్ ॥ ॥ *ఓమ్ భూర్భువస్సువః॥ సైంధవ దేశోద్భవ ఆంగీరస గోత్ర బృహస్పతే ఇహాఽఽగచ్ఛేత్యావాహ్య పీత పుష్పాక్షతైఃస్థాపయేత్॥ *ఓమ్ భూర్భువస్సువః। భోజకట దేశోద్భవ భార్గవ గోత్ర శుక్ర ఇహాఽగచ్ఛేత్యావాహ్య శ్వేత పుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥ * ఓమ్ భూర్భువస్సువః సౌరాష్ట్రదేశోద్భవ కాశ్యప గోత్ర శనైశ్చర ఇహాఽఽగచ్ఛేత్యావాహ్య కృష్ణ పుష్పాక్షతైస్థాపయేత్ ॥ ॥ *ఓమ్ భూర్భువస్సువః విరాట పుర్యుద్భవ పైఠీనసి గోత్ర రాహో ఇహాఽఽగచ్ఛేత్యావాహ్య కృష్ణ పుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥ ॥ * ఓమ్ భూర్భువస్సువః। అంతర్వేది సముద్భవ జైమిని గోత్ర కేతో ఇహాఽగచ్ఛేత్యావాహ్య ధూమ్ర పుష్పాక్షతైః ఇహ తిష్ఠేతి స్థాపయేత్ ॥ ॥

యథోక్త కుసుమ తండులాభావే యథోపపన్నైః కుసుమ తండులైస్థాపయేత్ ॥ ॥ స్కాంద-పురాణె

జన్మభూర్గోత్ర మేతేషాం జన్మస్థాన సుఖానిచ। యోఽజ్ఞాత్వా కురుతే శాంతిం గ్రహాస్తేనావమానితాః ॥ ఉత్పన్నోఽర్కః కళింగేషు యమునాయాం చ చంద్రమాః। అంగారక స్త్వవంత్యాం చ మగధేషు హిమాంశుజః ॥ సైంధవేషు గురుర్జాతః శుక్రో భోజకటే తథా। శనైశ్చరస్తు సౌరాష్ట్రే రాహుర్వైరాధికే పురే ॥ అంతర్వేద్యాం తథా కేతుః ఇత్యేతా గ్రహభూమయః ॥ ఆదిత్యః కాశ్యపే గోత్రే ఆత్రేయశ్చంద్రమా భవేత్। భారద్వాజో భవేద్భౌమ స్తథాఽఽత్రేయశ్శశాంకజః ॥ సురపూజ్యోఽంగిరో గోత్రశ్శుక్రో వై భార్గవస్తథా। శనిః కాశ్యప గోత్రోద్భో రాహుః పైఠీనసి స్తథా ॥ కేతుర్జైమిని గోత్రశ్చ గ్రహా లోకహితావహాః ॥ భాను రంగారకో రక్తౌ శుక్లౌ శుక్ర నిశాకరౌ। సోమపుత్రో గురుశ్చైవ తావుభౌ పీతకౌ స్మృతౌ ॥ కృష్ణం శనైశ్చరం విద్యాద్రాహుశ్చిత్రాశ్చ కేతవః। కృష్ణరూపగుణైర్యుక్తాన్ వ్యాహృత్యాఽఽవాహయేత్సుతాన్ ॥ ఏవం సూర్యాదీనావాహ్య సంస్థాప్య అంగ దేవతాః ॥ అధిదేవతా దక్షిణతో వామే ప్రత్యధిదేవతాః ॥ స్థాపనీయాః ప్రయత్నేన వ్యాహృతిభిః పృథక్పృథక్ ॥ ఇతి సంగ్రహకారః।

ఏవం సూర్యాదీనావాహ్య నామ మంత్రైః అథవా తత్త ద్దేవతా ప్రకాశకై ర్వైదిక మన్త్రైరాసనాద్యు పచారాన్కుర్వీత

తత్ర పంచామృతాని—దుగ్ధ దధ్యాజ్య శర్కరా మధూని। ఏవం పంచామృత స్నానానంతరం వస్త్రాది సర్వాం సపర్యాం విధాయ శిష్టాచారాత్ గంధాది ప్రకాశకైర్మంత్రైః ॥

అథవా ఇంద్రాయ నమః ఇత్యాది తత్తద్దేవతానామ మన్త్రైర్లోకపాలాన్ పూజయేత్ - యాజ్ఞవల్క్యః

ధూపోదీపశ్చ గుగ్గులః ఇతి | * చిన్తామణౌ ॥ గుడోదనం రవేర్దద్యాత్ సోమాయ ఘృత పాయసం । లోహితాయ హవిష్యాన్నం బుధాయ క్షీర షష్టికం | దధ్యోదనం గురో ర్దద్యా చ్ఛుక్రాయ చ ఘృతోదనం॥ మిశ్రితం తిలమాషైశ్చ నైవేద్యం చ శనైశ్చరే। రాహవే ఛాగమాంసోదనం దద్యాత్కేతో శ్చిత్రోదనం తథేతి। హవిష్యాన్నం మున్యన్నం నీవారాది| క్షీరమిశ్రః షష్టికో దనః॥ పూర్వోక్త విధానా నైవేద్యాభావే యథోపపన్న మోదనాది నివేదయేత్ ॥

యథాహ యాజ్ఞవల్క్యః

శక్తితో వా యథాలాభం సత్కృత్య విధిపూర్వకమితి || ఏవమధి ప్రత్యధి దేవతానామపి। ఏవం నైవేద్యం దత్వా తాంబూల దానానంతరం గ్రహవేదికాయా మీశానదిగ్భాగే అవ్రణం కోమలం బహి గంధాక్షతాది భూషితం చూతాదిపల్లవసంపన్నం చూతాశ్వత్థవటౌదుంబర పల్లవసంయుక్తం ఫలవస్త్రయుగాన్వితమన్తః ప్రక్షిప్తపంచరత్నం . శుభవిమలజల పూర్ణం దృఢంకలశమక్షతానాముపరి స్థాపయేత్ । తత్రకలశే వరుణమావాహయేత్ । తథా గంగాదీని తీర్థాని చ ।

తథా చ మత్స్యపురాణే

ప్రాగుత్తరేణ తస్మాచ్చ దధ్యక్షత విభూషితం । చూతపల్లవసంపన్నం ఫలవస్త్రయుగాన్వితం || పంచరత్న సమాయుక్తం పంచభఙ్గ యుతంతథా। స్థాపయేదవ్రణం కుంభం వరుణం తత్ర విన్యసేత్ ॥ గంగాద్యా స్సరితస్సర్వా

సముద్రాశ్చ సరాంసి చ। పంచ గంగాశ్చ పూర్వోక్తాః పూర్వోక్తాః పంచ పల్లవాః। గజాశ్వరథ వల్మీక సంగమాద్ధ్రదగోకులాత్॥ మృదమానీయ విప్రేంద్ర సర్వౌషధి సమన్వితాం। స్నానార్థం విన్యసేత్తత్ర యజమానస్య శాస్త్రవిత్॥ జటామాంసి వచా కుష్ఠం శైలేయం రజనీద్వయం। (శ ఠీ) శటీ చంపకముస్తా చ సర్వౌషధి గణస్స్మృతః॥ వరుణమంత్రైర్నామమంత్రైర్వా వరుణమావాహయతి।

అథ గంగాద్యావాహన మంత్రః

సర్వే సముద్రాః సరితః తీర్థాని చ హ్రదా నదాః। ఆయాంతు యజమానస్య దురితక్షయకారకాః। ఇత్యావాహ్య సంపూజ్య॥

ఏవమాదిత్యాదేవతాఽఽవాహనాది వరుణస్థాపనాన్తం కర్మ నిర్వర్త్య పూర్వప్రతిష్ఠాపితాగ్నౌ వక్ష్యమాణవిధినా హోమకర్మ సమారభేత్

కర్తవ్యాః ప్రతిదేవతం మంత్రవంత శ్చరవః। ప్రతిష్ఠితాగ్నిధారణాన్తం కృత్వా। కేచన గృహే పాకాదోదనముద్ధృత్య గ్రహానుద్దిశ్య జుహ్వతి. తత్ర శిష్టాచార ఏవ ప్రమాణం। ఏవం చతుర్థ పటానన్తరం యథాగృహ్యం ఆజ్యభాగాన్తం ముఖాన్తం వా కృత్వా॥

యజమానోఽపి ద్రవ్యత్యాగమేవ కుర్వీత

తత్తద్దేవతోద్దేశేన హోమద్రవ్యత్యాగం కుర్వీత। యాజమానత్వాత్త్యాగస్య। యుగపదనేకర్త్విక్సాధ్యే కర్మణి ప్రత్యాహుతి స్వస్వత్యాగస్య కర్తుమశక్యత్వాత్॥ ఉద్దిష్టసూర్యాదిదేవతాభ్యః సమిచ్చర్వాజ్యతిలవ్రీహియవాదిమహం త్యజామీ త్యభిలపేత్॥

హోమ సంఖ్యాః సమిధశ్చ

ప్రతిగ్రహ మష్టోత్తర సహస్ర మష్టోత్తర శతమష్టావింశతి రష్టౌవా హోమః కార్యః । తత్రాఽపి సమిచ్చర్వాజ్యతిలాదయ ఇతి క్రమః । అధి ప్రత్యధి దేవతానాం ప్రధానత్వా ద్ధోమె న్యూన సంఖ్యా స్వీకరణం । ఆసాంచ సమిధః పలాశా ఏవ * మత్స్యపురాణే యాజ్ఞవల్క్యః ।

అర్కః పలాశః ఖదిర స్త్వపామార్గోఽథపిప్పలః। ఉదుంబరశ్శమీ దూర్వా కుశ శ్చ సమిధః క్రమాత్ ॥ ఏకైకస్యాష్టష్టశత మష్టావింశతి రేవవా । హోతవ్యా మధుసర్పిర్భ్యాం దధ్నాచైవ సమన్వితాః ॥ అనేన వాక్యాన్తరేణ చ మత్స్యాదీని సమిదంజనె వికల్పితాని ॥ * చింతామణౌ ॥ సమిధశ్చాత్ర కర్తవ్యా అష్టోత్తరసహస్రకాః ।అష్టోత్తరశతంవా ఽపి అష్ట వింశతి రేవవా॥సమిధాం లక్షణం వక్ష్యేసంఖ్యామాసాం తథైవచ ॥ విశీర్ణా విదళా హ్రస్వా వక్రాస్ససుషిరాః కృశాః॥అస్థూలా అతిహ్రస్వాశ్చ సమిధః కార్యనాశనాః॥విశీర్ణాఽఽయుఃక్షయం కుర్యాద్విదళా పుత్రనాశినీ।సుషిరావ్యాధిజననీ కృశా చ రిపువర్ధనీ ॥ దీర్ఘా విదేశగమనీ స్థూలా చా ఽఽర్థ వినాశినీ । అకృశా స్ససమా స్థూలా ఆర్ద్రా చ సుఫలాశినీ । ప్రాదేశా న్నాధికా న్యూనా స్సమిధ స్సర్వకర్మణి ॥ అర్కో నాశయతె వ్యాధీన్ పలాశ స్సర్వకామదః । ఖదిరశ్చాఽర్థలాభ శ్చ హ్యపామార్గస్తు పుత్రదః । అశ్వత్థ స్సర్వకామోఽయం సౌభాగ్యోదుంబరస్తథా । శమీ శమయతె పాపం దూర్వా ఽఽయుష్యవివర్ధనీ । కుశా ధర్మార్థ కామానాం రక్షణం రక్షసో విదుః । అష్టోత్తరం తుసాహస్రం శతమష్టాధికం తథా ॥ అష్టా వింశతి రష్టౌ వా ఏకైకస్య తు హోమయెత్ ॥ హోమాన్తె దక్షిణాం దద్యా చ్ఛాగం త్వర్ఘం పుష్టివర్ధనం ॥ దేవానామపి సర్వేషా ముపాంశు పర మార్థవిత్ ॥ స్వేన స్వేనైవ మంత్రేణ హోతవ్యాస్సమిధః పృథక్ ॥ హోత

ష్యంచఘృతాద్యత్ర చరుభక్తాదికం పున॥ మంత్రైర్దశాహుతీ దద్యా
ద్ధోమో వ్యాహృతిభిః పునః। మంత్రైర్దశాహుతీరిత్యాది హోమా
ర్థం సంపాదితేన సమిదాదినా గ్రహేభ్యః ప్రత్యేకం దశాహుతీ
ర్దద్యాత్॥ అధిదేవతాదీనాం ప్రత్యేకం త్రిసప్తిస్సప్తికాంవా దద్యా
దిత్యర్థః। హోమేవ్యాహృతిభిః పునరితి భూస్స్వాహేత్యాదిభిశ్చ త్రిభి
స్త్రిభి స్సమా అహుతయః। ఉదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖా వా కుర్యు బ్రా
హ్మణ పుంగవాః॥ మంత్రవంతశ్చ అదద్యా చ్చరవః ప్రతిదైవతం॥ కృత్వా
తత శ్చరూన్ సమ్యక్కృతహోమ స్తదారభేత్॥ ఆసత్యేనేతి సూర్యస్య।
ఆప్యాయస్వేతి సోమస్య। అగ్నిర్మూర్ధానేత్యంగారకస్య। ఉద్బుధ్యస్వేతి
బుధస్య। బృహస్పతే అతియదర్య ఇతి గురోః। దృష్ట్వాపరిస్రుతోరసం।
ఇతి శుక్రస్య। శన్నో దేవీరితి శనైశ్చరస్య। కయాన ఇతి రాహోః। కేతుం
కృణ్వన్నితి కేతూనాం॥ అధిప్రత్యధి దేవతానాంచ తత్తన్మంత్రైర్జపం
హుత్వా। మూర్ధానందివ ఇతి పూర్ణాహుతిం జుహోతి। జయంచ।
పూర్ణాహుతిః ఫలసంహితా భవతి। కేచన స్విష్టకృద్ధోమమిచ్ఛంతి।
తతస్స్విష్ట కృద్ధోమపక్షే ప్రాయశ్చిత్తాహుతిభ్యః పూర్వం జయాదిహోమాన
నరం స్విష్టకృద్ధోమః। జయాది హోమాకరణపక్షే ప్రాయశ్చిత్తాహుతిభ్యః
పూర్వ మేవ స్విష్టకృత్॥

తథాహగోభిలః

ప్రాక్స్విష్టకృత ఆవాప ఇతి। అస్యార్థః। ఆవాపః ప్రక్షేపః।
గ్రహయజ్ఞే చ సమిదాదిహోమా విహితాః। జయాదయోహి కర్మసమృద్ధి
కామేన హూయన్తే। అత స్సమృద్ధికామేన తత్ర పక్షేప్యన్త ఇత్యావాపో
జయాదయః। ఏవ మన్యత్రాప్యావాపశబ్దస్యార్థో జ్ఞేయః। ఆవాపః స్విష్ట
కృతః స్విష్టకృద్ధోమాత్ప్రాగ్భవతి। అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేతి

స్విష్టకృద్ధోమమంత్రః। అథవా కూశ్మాండ హోమప్రకరణోక్తో గ్రాహ్యః॥
హవ్యవాహగ్ం స్విష్టమితి॥ అతశ్చ స్విష్టకృద్ధోమాత్ప్రాక్ స్వకాణ్డోక్త
ప్రికౌశా జయాదిహోమప్రభృతీన్ ఉపహోమాన్ హుత్వా। అథ బహిః
రణవ పరిధి ప్రహరణాది ప్రాయశ్చిత్తాంతం కర్మ నిర్వర్త్య ఫలభూయ
స్త్వాహా వసోర్ధారాం జుహోతి॥—॥

తత్ప్రకారస్తు చింతామణౌ

ఘృతకుంభం వసోర్ధారాం పాతయేదనలోపరి। ఔదుంబరీ
మథార్ద్రాంచ ఋజ్వీంకోపరవర్జితాం। బాహుమాత్రాం స్రుచం
కృత్వా తతస్తంభద్వయోపరి॥ ఘృతధారాం తత స్సమ్యగగ్నేరుపరిపాత
యేత్। జాపయేత్సూక్తమాగ్నేయం వైష్ణవం రౌద్ర మైందవం॥ మహా
వైశ్వానరం సమ్యగ్జ్యేష్ఠసామ చ పాఠయేత్॥ వహ్నేరుపరి స్తంభద్వయ
విధృతామౌదుంబరీ ముక్తప్రమాణాం స్రుచం నిధాయ తదుపరి శృంఖలా
విధృతేన నిర్మలఘృతకుంభేన యవమాత్రచ్ఛిద్రేణాజ్యం ముంచన్నగ్నేరు
పరి వసోర్ధారాం పాతయేత్॥ తస్యాం ఘృతధారాయాం స్రుక్ప్రణా
లికయా అగ్నౌ నిపతంత్యాం ఆగ్నేయాదీని సూక్తాని జాపయేత్। తత్రా
గ్నేయం - అగ్నిమీళేపురోహితమిత్యాది। వైష్ణవంతు-విష్ణోర్నుక మిత్యాది
షడృచః। రౌద్రం ఆ తే పితరితి పంచదశర్చం। ఐందవం-స్వాదిష్ఠయేత్యా
దిదశర్చం గాయత్రం॥ మహావైశ్వానరం మహావైశ్వానరాఖ్య అరణ్యాక
షష్ఠప్రపాఠక సామద్వయం॥ జ్యేష్ఠ సామచ - మూర్ధానందివ ఇత్యస్యా
మృచీగీతం॥ వసుధారాయా విహితాశ్చమకానువాకా రుద్రవిధాన ప్రక
రణే దర్శితాః॥—॥ తేజోఽభూయిష్టత్వాదమ్బుధ్యస్వేతి।అసిమ్రేణ। పవె బుధ
వర్ణత్రుతేర్వా అప్యక్షర సామ్యాని బ్రూయాదితిశ్రుతేః। యథా కశ్యపః
పశ్యకో భవతీతి శ్రుతిః। శుక్రంతే అన్యదితిమన్త్రే శుక్రపదం వా। కణ్వో
దవీరితిమంత్రే శనినాపుస్మారకస్య వర్ణద్వయస్య విద్యమానత్వాత్ సః

మంత్రైః శనిద్యోతకః । శయానక్షత్ర అభ్యుదిత చిత్రపదం శ్రూయతే
చిత్రశ్చ రాహుః యతశ్శిరసా లక్ష్యతే । అనయైవ దిశాఽన్యత్రాప్యూహ్యః ।
ఏవం తత్తద్దేవతా ప్రకాశకత్వమవగంతవ్యం । యాతో నోచ్యతే సా దేవ
తేతి । సర్వానుక్రమణికా పరిభాషయా మభిధానాత్ । అన్యథా । అన్యా
పూజ్యా అన్యాభిధయేతి విరోధస్స్యాత్ ॥

ప్రకృత మనుసరామః

ఏవం పూర్ణాహుత్యనంతరం వసోర్ధారాం విధాయ । గృహ్యో
క్త ప్రకారేణ పూర్ణపాత్రవిమోకాఖ్య కర్మ కృత్వా పూర్వస్థాపితకలశమా
దాయ వక్ష్యమాణైర్మంత్రైః వక్ష్యమాణ లక్షణోపేతైః ద్విజైః పత్నీ
పుత్రాదిపరీతస్య యజమానస్యాభిషేకః కార్య॥

తథా చ మత్స్యపురాణే

అథాభిషేకమంత్రేణ వాద్యమంగళగీతకైః । పూర్ణకుంభేన తే
నైవ హోమాంతే ప్రాఙ్ముఖైర్ద్విజైః ॥ అవ్యంగావయవైః పూర్ణైర్హే
మస్రగ్దామ భూషితైః । యజమానస్య కర్తవ్యం చతుర్భిస్స్నాపనం
ద్విజైః । అభిషేకమంత్రేణేత్యేకవచనం మంత్రవిదుపాధ్యాయాభి
ప్రాయేణ । వాద్యమంగళ గీతకైరితి సహార్థే తృతీయా । కుంభేన తే
నైవేత్యవకారేణ కలశాంతరేణ తదుదకస్యాభిషేకో నిషిధ్యతే । ప్రాఙ్ముఖైరితి
స్నపనకర్తృద్విజ విశేషణం॥

అయమభిప్రాయః

యది యజమానః పూర్వాభిముఖః తర్హి ఋత్విగుత్తరాభిముఖః ।
ఈశానాభిముఖోవా । యదియజమాన ఉత్తరాభిముఖః తదా ఋత్విక్పూ

ర్వాభిముఖః । ఈశానాభిముఖోవేతి ద్విత్రికస్యాఽమంగళ త్వాచ్చతురితి। ఏకత్వేఽనుపలక్షణార్థం ॥

అథాభిషేక మంత్రాః

తత్ర వైదికాః స్వస్వశాఖోక్తా గ్రాహ్యాః ॥ స్మార్తా మంత్రాస్తు ॥ సురాస్త్వామభిషించంతు బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరాః । వాసుదేవో జగన్నాథస్తథా సంకర్షణో విభుః ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చ భవంతు విజయాయతే ॥ అఖండలోఽగ్నిర్భగవాన్ యమోవై నిరృతిస్తథా॥ వరుణః పవనశ్చైవ ధనాధ్యక్షస్తథా శివః । బ్రహ్మణా సహితా స్సర్వే దిక్పాలాః పాంతు తే సదా॥ కీర్తిర్లక్ష్మీర్ధృతిర్మేధా పుష్టిశ్శ్రద్ధా క్రియా మతిః బుద్ధిర్లజ్జా వపుశ్శాంతిస్తుష్టిః శ్రీర్విశ్వమాతరః ॥ ఏతాస్త్వామభిషించంతు దేవపత్న్యస్సమాగతాః॥ ఆదిత్యశ్చంద్రమా భౌమో బుధజీవసితార్కజాః ॥ గ్రహాస్త్వామభిషించంతు రాహుః కేతుశ్చ తర్పితాః। దేవదానవగంధర్వా యక్షరాక్షసపన్నగాః । ఋషయో మాతరో గావో దేవమాతర ఏవచ॥ దేవపత్న్యో ద్రుమా నాగా దైత్యాశ్చాప్సరసాం గణాః॥ అస్త్రాణి సర్వశస్త్రాణి రాజానో వాహనానిచ ॥ ఔషధాని చ రత్నాని కలాశ్చావయవాశ్చయే ॥ సరితస్సాగరాశ్శైలాస్తీర్థాని జలదా నదాః॥ ఏతే త్వా మభిషించంతు సర్వకామార్థసిద్ధయే । ఏవం స్నపయిత్వా పూర్వోపకల్పితై స్సర్వౌషధిభి ర్గంధాదిభి స్సపత్నీకం యజమానం స్నాపయేత్॥ సర్వౌషధిభిః స్నానం నామ మంత్రైర్మస్తకప్రభృతి గాత్రాణ్యనులిప్య యథా నిర్మలోదకేన స్నానం తతశ్శుక్లమాల్యాంబరధరస్సన్ అగ్నేః పశ్చాదవస్థితేభ్యో ఋత్విగ్భ్యో దక్షిణాం దద్యాత్ ॥

మత్స్యపురాణే

తత శ్శుక్లాంబరధర శ్శుక్లగంధానులేపనః । సర్వౌషధైః స్సవర్ణగంధైః

స్నాపితో దేవపుంగవైః ॥ యజమానస్సపత్నీక ఋత్విజశ్చ సమాహితః ॥
దక్షిణాభిః ప్రయత్నేన పూజయేద్గతవిస్మయః ॥

అత్రాఽయం దక్షిణాప్రకారః

వర్ణక్రమేణోదఙ్ముఖోపవిష్టాయ ఋత్విజే ప్రత్యఙ్ముఖోపవిష్ట యజమానః కుశజలయవపాణిస్సన్ వక్ష్యమాణతత్తద్దైవతా మన్త్రాన్ పఠిత్వా కృతస్యైతస్య కర్మణస్సాద్గుణ్యార్థం అముకగోత్రాయ ముక శర్మణే అముక దేవస్వరూపాయాముకద్రవ్యం దక్షిణాత్వేన దాన ముత్సృజామి చాదదతి ॥

దక్షిణా అపి మత్స్యపురాణే

సూర్యాయ కపిలాం ధేనుం దద్యాచ్ఛంఖం తథేందవే। రక్తం ధురంధరం దద్యాద్భౌమాయ కకుదాదికం ॥ బుధాయ జాతరూపంచ గురవే పీతవాససీ। శ్వేతాశ్వం భృగవే చైవ కృష్ణాం గామర్కసూనవే ॥ ఆయసం రాహవే దద్యాత్కేతవే ఛాగముత్తమం ॥ సువర్ణేన సమా కార్యా యజమానేన దక్షిణా ॥ ధురంధరోఽనడ్వాన్ । జాతరూపం సువర్ణం । సువర్ణేన సమేతి సూర్యస్య దక్షిణాం ధేనోః కపిలా మూల్యేన మాయా దక్షిణాం న్యూనా భవతి తావన్మూల్యం సువర్ణం తస్యాః పూరణాయ తత్సమ కాలమేవ దాతవ్యం । నతు సువర్ణమంత్రః పృథక్కృతస్సయః ॥ సువర్ణమథవా దద్యాత్ గురుర్వా యేన తుష్యతి । స్వమంత్రేణ ప్రదాతవ్యాస్సర్వాస్సర్వత్ర దక్షిణా ఇతి ॥

చింతామణౌ దర్శనాత్

ఏతచ్చాల్పధనవిషయం ॥ ప్రభూతధనేన మూల్యసమం స్వర్ణం దాతవ్యం । గవాద్యభావే తన్మూల్యస్వర్ణం దాతవ్యం । తత్రాప్యల్పధనేన

ప్రథమోపాత్త గోమూల్యం। తత్రాప్య శక్తత్వే। గవామభావే నిష్కం వా తదర్ధం పాదమేవవా। ఇలదశా సర్వత్ర పరికల్పనీయా॥

తత్ర క్రమేణదానమంత్రా మత్స్యపురాణే। కపిలాదానమంత్రః

కపిలే సర్వదేవానాం పూజనీయాసి రోహిణీ। తీర్థదేవమయీ యస్మాదతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛమే॥

శంఖదానమంత్రః

పుణ్యస్త్వం సర్వపుణ్యానాం మంగళానాం చ మంగళం। విష్ణునా విధృతో యస్మాదతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛ మే॥

వృషభదానమంత్రః

ధర్మస్త్వం వృషరూపేణ జగదానందకారక। అష్టమూర్తేరధిష్ఠాన మతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛమే॥

హిరణ్యస్య

హిరణ్యగర్భగర్భస్థం హేమబీజం విభావసోః। అనన్తపుణ్యఫలద మతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛమే॥

పీతవస్త్రస్య

పీతవస్త్రయుగం యస్మాద్వాసుదేవస్య వల్లభం। ప్రదానాత్తస్య మే విష్ణురతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛమే॥

అశ్వదానస్య

విష్ణురశ్వ స్వరూపేణ యస్మాదశ్వం న సంభవం । చంద్రార్క వాహనం నిత్యమతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛ మే ॥

ధేనుదానమంత్రః

ధేనుస్త్వం పృథివీ సర్వా యస్మాత్కేశవసన్నిభా । సర్వపాపహరా నిత్యమతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛ మే ॥

లోహదానస్య

యస్మాదాయసకర్మాణి త్వదాధారాణి సర్వదా । హే లోహ లాంగలాదీని అతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మే ॥

ఛాగదానమంత్రః

ఛాగస్త్వం సర్వయజ్ఞానామాహుతిత్వే వ్యవస్థితః । యానం విభావసోర్నిత్యమతశ్శాంతిం ప్రయచ్ఛ మే ॥ తత్ర గ్రహోక్తాది దక్షిణాభావే సర్వేభ్య ఆదిత్యాదిభ్యో యథాశక్త్యలంకృతామేకైకాం గాం దద్యాత్ ॥

తత్ర గోదానమంత్రః

గవామంగేషు తిష్ఠంతి భువనాని చతుర్దశ । యస్మాత్తస్మాచ్ఛివం మే స్యాదిహలోకే పరత్ర చ ॥ సర్వేష్వపి దక్షిణాపక్షేషు పూర్వోక్త దక్షిణా వ్యతిరేకేణ శయ్యా రత్నాని భూమిః ఋత్విగ్భ్యోఽన్యేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దక్షిణా దేయాః । ఏతచ్చ సతి సంభవే ॥ యస్మాదశూన్యం శయనం కేశవస్య శివస్య చ । శయ్యామవాప్య హూన్యాస్తు తస్మాజ్జన్మని జన్మని ॥ ఇతి శయ్యాదాన మంత్రః ॥

అథ రత్నదానమంత్రః

యథా రత్నేషు సర్వేషు దేవాస్సర్వే ప్రతిష్ఠితాః । తథా శాంతిం ప్రయచ్ఛంతు రత్నదానేన మే సురాః ॥

భూదానమంత్రః

యథా భూమిదానస్య కలాం నార్హంతి షోడశీం । దానాన్యన్యాని మే శాంతిర్భూమిదానాద్భవంత్విహ ॥ ఏవం సంపూజయేద్భక్త్యా విత్తశాఠ్యవివర్జితః । వస్త్రకాంచనరత్నాద్యైర్గంధమాల్యానులేపనైః ॥ ఏవం గ్రహాదీన్ సంపూజ్య దక్షిణాదానాంతం కర్మ కృత్వా వహ్నిం ప్రదక్షిణీకృత్య గ్రహవేదిసమీపం గత్వా సూర్యాదీంశ్చ ప్రదక్షిణీకృత్య నమస్కృత్య తేభ్యః పుష్పాంజలిం దత్వా విసర్జయేత్ ॥

అథ విసర్జనమంత్రః

యాంతు దేవగణాస్సర్వే పూజామాదాయ పార్థివాత్ । ఇష్టకామప్రదానార్థం పునరాగమనాయ చ ॥ పార్థివాత్ ప్రదేశాన్యతన్వయః ॥ అథవా పార్థివాత్ రాజ్ఞః పార్థివ ఇత్యధికారే యుజపలక్షణం ॥ అనేన విధినా యస్తు గ్రహపూజాం సమాచరేత్ ॥ సర్వాన్కామానవాప్నోతి ప్రేత్య స్వర్గే మహీయతే ॥ యస్తు పీడాకరో నిత్యమల్పవిత్తస్య వా గ్రహః । తం తు యత్నేన సంపూజ్య శేషానప్యర్చయేద్బుధః ॥ తంతు యత్నేనేతి పీడాకరం గ్రహం యత్నేన ప్రయత్నేన పూర్వోక్త రీత్యా అధిదేవతాప్రత్యధిదేవతాసహితం పూజయిత్వా శేషానపి గ్రహాన్ ముఖ్యమాల్యాదిద్రవ్యదానైస్తు సంపూజయేత్ । ఇయం చ ప్రతికూలగ్రహపూజా తద్వాసరే కర్తవ్యా రాహుకేత్వోః పృథగ్వారాభావాత్ మందవారో గ్రాహ్యః శన్యాదీన్ మందవారే తు పూజయేత్ప్రియతో నరః ॥

ఇతి బోధాయనకారికాతః

గ్రహా గావో నరేంద్రాశ్చ బ్రాహ్మణాశ్చ విశేషతః। పూజితాః పూజయంత్యేతే నిర్దహన్త్యవమానితాః॥ తస్మాన్నదక్షిణా హీనం కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతా॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషు ప్రతిష్ఠాదిషు కర్మసు। నిర్విఘ్నార్థం మునిశ్రేష్ఠ తథోద్వేగో(గా)ద్భుతేషు చేతి ॥__॥ ఇతి నవ గ్రహ యజ్ఞస్సమాప్తః ॥__॥

[illegible] మహార్ణవోక్త గ్రహ యజ్ఞప్రకరణ మత్ర సమగ్రం ముద్రాపితం। తన్మద్రణకారణంతు ప్రాయః అనేక జనాః గ్రహాణాం స్వరూప ? మహాత్మ్యాదికం జ్ఞాత్వా గ్రహ యజ్ఞానుష్ఠాన ప్రకారం నవిముః। అపిచాస్మిన్ప్రకరణే సర్వైరవగంతవ్యా అపూర్వా అసాధారణ విషయా బహవస్సన్తి।అతస్సర్వే ఆస్తికమహాజనా ఏతత్ప్రకరణం సావధానేన పఠిత్వా గ్రహ యజ్ఞానుష్ఠాన ప్రకారం సమ్యగ్జ్ఞాత్వా స్వతః అనుతిష్ఠన్తో వాంఛితం ఫలం సమగమనుభూయ సుఖినో భవంత్వేత్యాశయః॥

అథ నవగ్రహ యజ్ఞ ప్రయోగః

నవగ్రహ దేవతానాం దిఙ్మండల సమిధః

మధ్యే వర్తుళ మండల మర్క సమిధమాదిత్యాదిభ్యః ।

ఆగ్నేయ్యాం చతురశ్రం పాలాశం సోమాదిభ్యః ।

దక్షిణే త్రికోణం ఖాదిర మంగారకాదిభ్యః ।

ఐశాన్యాం బాణాకారమపామార్గం బుధాదిభ్యః ।

ఉత్తరే దీర్ఘ చతురశ్రమశ్వత్థం బృహస్పత్యాదిభ్యః ।

శాస్త్రద్వయోక్తం లఘుకల్పం సంగృహ్య గ్రహ దేవతావాహనాది క్రమోఽభిధీయతే

తథాచ సంస్కారరత్నమాలాగ్రంథే గ్రహదేవతాఽఽవాహనాది క్రమస్త్రివిధోఽభిహితః. తత్రియః ప్రథమః క్రమః?, బోధాయనాది కల్పోక్త క్రమశ్చ, సుసుభూతా । కించ, ప్రాచీన శిక్షితం మస్మ్యో కైశ్చన వైదికాభిమానిభిః పాఠ్యమానం గ్రహదేవతాఽఽవాహనక్రమ విశిష్టవాక్యం చ ఋష్యప్రోక్తమనన్వితం ప్రసిద్ధనిబంధనగ్రంథేఽప్యనుక్తమితి తత్క్రమ మప్యపహాయ, కర్మవిపాకోక్తం సంస్కార రత్నమాలోక్తంచ లఘుకల్పం సంగృహ్య అధ్యేతౄణామనుష్ఠాతౄణాంచ సౌకర్యార్థం ప్రాచీన సంప్రదాయా విరోధేన సులభశైల్యా ప్రమాణమనుసృత్య గ్రహాఽఽవాహనాదిక్రమ విశిష్టవాక్యం అస్మాభిర్నిబద్ధ మిత్య యమంశః అనేన సూచ్యతే॥

ప్రాచ్యాం పంచకోణమౌదుంబరం శుక్రాదిభ్యః ।

పశ్చిమే ధనురాకారం శమీమయం శనైశ్చరాదిభ్యః ।

నైర్ఋత్యాం శూర్పాకారం దూర్వారాహ్వాదిభ్యః ।

వాయవ్యాం ధ్వజాకారం కుశాః కేత్వాదిభ్యః ।

ప్రధానాధి ప్రత్యధి దేవతానాం మన్త్రాః

ఆసత్యేనాగ్నిం దూతం కద్రుద్రాయేత్యాదిత్యాగ్ని రుద్రేభ్యః । ఆప్యాయస్వాప్సుమే గౌరీమిమాయేతి సోమా

గ్రహమఖ ప్రకరణం

అథ గ్రహమఖం వక్ష్యే శ్రీదం కర్మసమృద్ధిదం । నవగ్రహాత్మా విష్ణుశ్చ తేన తుష్టోఽస్తు సర్వదా ॥ బోధాయనః ఆశ్రద్ధధానమశుచిం అజపం త్యక్తమంగళం । గ్రహా నయంతి సువ్యక్తం పురుషం యమసాదనం ॥ గ్రహాణాముగ్రచేష్టానాం నక్షత్రపథచారిణాం । ఉపచారాన్ ప్రవక్ష్యామి శాంత్యర్థం తు యథావిధి ॥ శౌనకః । శరీరస్థాస్సతే దేవాః గ్రహాస్సూర్యాదయో నవ । తస్మాత్తేషు ప్రశాంతేషు దేహశాంతిర్భవేన్నృణాం పూజయా జపహోమైశ్చపూజితా శ్శాంతిమిచ్ఛథ । శాంతాస్తృప్తాః ప్రదాస్యంతి హ్యేతేషామభివాంఛితాన్ ॥ గ్రహా గావో నృపా విప్రాః నార్యః స్వస్వపతిప్రియాః పూజితాః పూజయిష్యన్తి నిర్దహంత్యవమానితాః ఏతే పంచ భూతేషు చరేషు స్థావరేష్వపి । సర్వోపద్రవ విముక్త్యర్థం నిత్యం పూజ్యా నవగ్రహాః ॥ ఇతి ॥ స్మృతిచంద్రికాయాం ॥ యశ్చ యశ్చ ।

ఙ్గారీభ్యః । అగ్నిర్మూర్ధా సోనాపృథివీ క్షేత్రస్య పతినేత్యం గారక పృథివీ క్షేత్రపతిభ్యః । ఉద్బుధ్యస్వేదంవిష్ణుర్విష్ణోర రాటమసీతి బుధవిష్ణు విష్ణుభ్యః । బృహస్పతే అతీంద్ర మరుత్వో బ్రహ్మజజ్ఞాన మితి బృహస్పతీంద్ర బ్రహ్మభ్యః । శుక్రన్తే అన్యదింద్రాణీ మింద్రం న ఇతి శుక్రేంద్రాణీంద్రేభ్యః । (శమగ్నిః) శన్నో దేవీః ప్రజాపతే ఇమంయమేతి శనైశ్చర ప్రజాపతియమేభ్యః । కయాన ఆయంగార్యత్తె దేవీతి రాహు సర్పనిర్ ఋతిభ్యః । కేతుంకృణ్వన్బ్రహ్మదేవానాం సచిత్ర చిత్రమితి కేతుబ్రహ్మ చిత్రగుప్తేభ్యః ॥

యజమానః (శ్రద్ధయా) [illegible] యత్నేన పూజయేత్ । బ్రహ్మణైషాం వరో దత్తః పూజితాః పూజయిష్యథ ॥ గ్రహాధీనా నరేంద్రాణాం ఉచ్ఛ్రాయాః పతనాని చ । భావాభావౌ చ జగతః తస్మాత్పూజ్యతమా గ్రహాః ॥ దేవతా గ్రహరూపేణ దర్శయంతి శుభాశుభం ॥ ఇతి బోధాయనః ॥ గ్రహా గావో నరేంద్రాశ్చ బ్రాహ్మణాశ్చ విశేషతః । పూజితాః పూజయంత్యేతే నిర్దహంత్యవమానితా ఇతి ॥ బ్రహ్మోవాచ । గ్రహదాన మథో వక్ష్యే సర్వ సిద్ధికరం పరం । సర్వశాన్తికరం నృణాం సర్వపాప ప్రణాశనం ॥ జన్మర్క్షే సోమవారే చ పంచదశ్యాం తథైవ చ ॥

శుభకాలేషు సర్వేషు పుణ్యకాలే విశేషతః ॥ చతురశ్రాం సమాం భూమిం గోమయేనానులేపయేత్ ॥ రేఖాః ప్రాచ్య ఉదీచ్యశ్చ స్యుశ్చత

ధాన్యాని బోధాయనోక్తాని

యవాశ్శ్యామాకా ఆఢక్యో ముద్గాశ్చణక తండులాః ।
గోధూమాస్తండులాఢక్యా ముద్గాశ్చణక బర్బరాః ।
తిలమాషకుళుత్థాశ్చ గ్రహధాన్యం క్రమాత్ క్షిపేత్ (నవ ధాన్యాన్యనుక్రమాత్) ॥

అథ నవగ్రహాద్యావాహనమ్

*(ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాస్య కుమారస్య కరిష్యమాణ ముకకర్మణి గ్రహానుకూల్య సిద్ధ్యర్థం నవగ్రహ దేవతాపూజాం కరిష్యే ॥

గ్రహస్యైశానదిగ్భాగే గ్రహారాధనం కుర్యాత్ ॥

ప్రస్తథా సమాః ॥ నవకోష్ఠేషు పద్మాని విన్యసేత్ శ్వేతతండులైః ఆదిత్యశ్చంద్రమాభౌమో బుధజీవసితార్కజాః ॥ రాహుః కేతురితి ప్రోక్తా గ్రహా లోకసుఖావహాః ఏషాం హిరణ్యరూపాణి కారయిత్వా యథావిధి॥ త్రినిష్కేణాథ వా కుర్యాత్ యథాశక్త్యా పృథక్ పృథక్ । ఆదిత్యం మధ్యమే కోష్ఠే దక్షిణేంగారకం న్యసేత్॥ ఉత్తరే తు గురుం విద్యాత్ బుధముత్తరపూర్వకే । భార్గవం పూర్వతోన్యస్య సోమం దక్షిణపూర్వకే॥ పశ్చిమే౽ర్కసుతం న్యస్య రాహుం పశ్చిమదక్షిణే । పశ్చిమోత్తరతః కేతుం సన్నివేశ్య యథావిధి ॥ తద్వర్గం గన్ధపుష్పాద్యైః అర్చయేత్

సూర్య గ్రహావాహనం

ఆసత్యేనరజసావర్తమానోనివేశయన్నమృతంమర్త్యంచ।
హిరణ్యయెన సవితారథేనా దేవోయాతి భువనావిపశ్యన్ ।
అగ్నిందూతం వృణీమహే హోతారం విశ్వవేదసం । అస్య
యజ్ఞస్య సుక్రతుం ॥ కద్రుద్రాయ ప్రచేతసె మీఢుష్టమా
యతవ్యసె । వోచేమశంతమగ్ంహృదె ॥

ఓం భూర్భువస్సువః—భగవన్ గ్రహాధిపతె కిరీటిన్
కళింగ దేశోద్భవ కాశ్యపగోత్ర సూర్య ఇహాగచ్ఛ మధ్యె
(యవ) గోధూమ ధాన్యస్యోపరివర్తుళ మండలె అధిప్రత్యధి
దేవతాగ్నిరుద్ర సహితం త్వాం పూజార్థమావాహయామి
అత్రాధితిష్ఠ । ఇతి రక్తపుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥

స్వస్వమంత్రైః । దానం శూద్రోఽథవా కుర్యాత్ స్త్రీ వా తత్ర తు
వారద ॥ ధూలేపనాది యత్కార్యం సర్వం విప్రేణ కారయేత్ । స్నాన
కాలేతు సంప్రాప్తే స్నాత్వా తిలకుశోదకైః ॥ ప్రయతో యజమానస్తు
ధౌతవస్త్రః ప్రసన్నధీః । అర్చయిత్వా స్వయం దద్యాత్ ఆహుస్కార
ముఖాన్గ్రహాన్ ॥ ప్రత్యేకమేకం విప్రోసా స్వస్వమంత్రముదీరయేత్ ।
గ్రహస్య దక్షిణే భాగే స్థాపయేదధిదేవతాం ॥ గ్రహస్యోత్తరపార్శ్వేతు
న్యసేత్ప్రత్యధిదేవతాం ॥

చంద్రగ్రహావాహనం

ఆప్యాయస్వ సమేతు తే విశ్వతస్సోమ వృష్ణియం । భవా వాజస్య సంగథే ॥ అప్సుమే సోమో అబ్రవీ దంతర్విశ్వాని భేషజా । అగ్నించ విశ్వశంభువమాపశ్చ విశ్వభేషజీః ॥ (గౌరీమిమాయ) (౮౮)

ఓం భూర్భువస్సువః—భగవన్ శుక్రాధిపతే కిరీటిన్ యమునాతీరోద్భవ ఆత్రేయ గోత్ర సోమ ఇహాగచ్ఛ సూర్యస్యాగ్నేయ దిగ్భాగే (శ్యామాక) తండుల ధాన్యస్యోపరి చతురశ్ర మండలే అధి ప్రత్యధి దేవతాఽబ్గౌరీ సహితం త్వాం పూజార్థమావాహయామి అత్రాధితిష్ఠ ॥ ఇతి శ్వేతపుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥

హోమద్రవ్యాణ్యాహ

గుడౌదనం, పాయసాన్నం, సంయావం, క్షీరషాష్టికం । దధ్యోదనం, ఘృతాన్నం చ, కృసరం, మాంసచిత్రకం ॥ ఇత్యేతాని హవీంషి స్యుః సమిత్సంఖ్యాసమాహుతిః । సంయావో నామ ॥ యవాగూః క్షీరషాష్టికం క్షీరమిశ్రౌదనః । అర్కః, పాలాశః, ఖదిరో, హ్యపామార్గోఽథ పిప్పలః । ఉదుంబరశ్శమీ, దూర్వా, కుశాశ్చ, సమిధస్స్మృతాః ॥ ఏషామభావే శుద్ధాన్నం పాలాశీ వా సమిద్భవేత్ ॥

అంగారక గ్రహావాహనం

అగ్నిర్మూర్ధాదివః కకుత్పతిః పృథివ్యా అయం। అపాగంరేతాగ్ంసి జిన్వతి॥స్యోనాపృథివి భవానృక్షరానివేశనీ। యచ్ఛానశ్శర్మ సప్రథాః॥ క్షేత్రస్యపతినావయగ్ం హితేనేవ జయామసి। గామశ్వం పోషయిత్న్వాసనో మృడాతీదృశే॥

ఓం భూర్భువస్సువః—భగవన్నగ్న్యాకృతే కిరీటిన్ అవంతీ సముద్భవ భారద్వాజగోత్ర అంగారక ఇహాగచ్ఛ సూర్యస్య దక్షిణ దిగ్భాగే ఆఢకధాన్యస్యోపరి త్రికోణమండలే అధిప్రత్యధిదేవతా పృథివీక్షేత్రపతిసహితం త్వాం పూజార్థమావాహయామి అత్రాధితిష్ఠ॥ ఇతి రక్తపుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్॥

ఆహుతి సంఖ్యాస్కాందే

అష్టోత్తరం తు సాహస్రం శతమష్టాధికం తథా। అష్టావింశతిమష్టౌ వా ఏకైకస్య తు హోమయేత్ ఇతి॥ ఏతదుద్దిష్టసంఖ్యా ప్రధాన దేవతానాం। అధిప్రత్యధి దేవతానాం తు యదాఽష్టసహస్రం తదాఽధిప్రత్యధి దేవతానామష్టావింశతిం, యదాఽష్టశతం తదాఽష్టావష్టౌ యదావింశతిం తదాత్రిస్త్రిః యదాఽష్టౌతదైకమేకం ఆహుతీర్జుహుయాత్। ఏవమేవ లోకపాలాదీనాం॥ జుహుయాత్సమిదన్నాజ్యైరాభిర్ ఋగ్భి

బుధగ్రహావాహనం

ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే ప్రతిజాగృహ్యేనమిష్టాపూర్తే సగ్ం సృజేథామయంచ । పునః కృణ్వగ్గ్ంస్త్వాపితరం యువాన మన్వాతాగ్ంసీత్త్వయితంతుమేతం ॥ ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే త్రేధానిదధేపదం । సమూఢమస్య పాగ్ంసురే ॥ విష్ణోర్రరాటమసివిష్ణోః పృష్ఠమసి విష్ణోశ్శ్నప్త్రేస్థో విష్ణోస్స్యూరసి విష్ణోర్ధ్రువమసి వైష్ణవమసి విష్ణవేత్వా ॥

ఓం భూర్భువస్సువః — భగవన్ సౌమ్యాకృతే కిరీటిన్ మగధ దేశోద్భవ ఆత్రేయ గోత్ర బుధ ఇహాగచ్ఛ సూర్యస్యైశానదిగ్భాగే ముద్గధాన్యస్యోపరి బాణాకారమండలే అధి ప్రత్యధి దేవతా విష్ణుసహితం త్వాం పూజార్థ మావాహయామి అత్రాధితిష్ఠ ॥ ఇతి పీతపుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥

ర్యథాక్రమమితి । మధ్యే తు భాస్కరం విద్యాత్ శశినం పూర్వదక్షిణే । దక్షిణేలోహితం విద్యాత్ । బుధం పూర్వోత్తరేణ తు ॥ ఉత్తరేణ గురుం విద్యాత్ పూర్వేణైవతు భార్గవం । పశ్చిమేతు శనిం విద్యాత్ రాహుం దక్షిణ పశ్చిమే ॥ పశ్చిమోత్తరతః కేతుః స్థాప్యతే శుక్లతండులైః ॥

బృహస్పతి గ్రహావాహనం

బృహస్పతే అతియదర్యో అర్హాద్ద్యుమద్విభాతిక్రతుమజ్జనేషు । యద్దీదయచ్ఛవసర్తప్రజాత తదస్మాసుద్రవిణం ధేహి చిత్రం ॥ ఇంద్ర మరుత్వ ఇహపాహి సోమం యథా శార్యాతే అపిబస్సుతస్య । తవప్రణీతీ తవశూరశర్మన్నా వివాసంతికవయస్సు యజ్ఞాః ॥ బ్రహ్మజజ్ఞానం ప్రథమం పురస్తాద్విసీమతస్సురుచోవేన ఆవః । సబుధ్నియా ఉపమా అస్య విష్ఠాస్సతశ్చయోనిమసతశ్చవివః ॥

ఓం భూర్భువస్సువః—భగవన్ సర్వదేవతాచార్య కిరీటిన్ సింధుదేశోద్భవ ఆంగిరసగోత్ర బృహస్పతే ఇహాగచ్ఛ సూర్యస్య ఉత్తరదిగ్భాగే చణకధాన్యస్యోపరి దీర్ఘచతురశ్రమండలే అధి ప్రత్యధిదేవతేంద్రబ్రహ్మ సహితం త్వాం పూజార్థమావాహయామి అత్రాధితిష్ఠ ॥ ఇతి పీతపుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥

అథ గ్రహమఖః

స చ నిత్య నైమిత్తిక, కామ్య, భేదేన త్రివిధః । శుభవారత్రి జన్మనక్షత్రాయన విషువోపరాగాదిషు నిత్యః । ఉపనయనాది కర్మ ప్రారం

శుక్రగ్రహావాహనం

శుక్రంతే అన్యద్యజతంతే అన్యద్విషురూపే అహనీ ద్యౌరివాసి । విశ్వాహిమాయా అవసిస్వధావో భద్రాతే పూషన్నిహరాతిరస్తు ॥ ఇంద్రాణీమాసునారిషు సుపత్నీ మహ మశ్రవం । నహ్యస్యా అపరంచనజరసామరతేపతిః ॥ ఇంద్రం వో విశ్వతస్పరిహవా మహేజనేభ్యః । అస్మాకమస్తు కేవలః ॥

ఓం భూర్భువస్సువః—భగవన్ సర్వదైత్యాచార్య కిరీటిన్ భోజకటదేశోద్భవ భార్గవగోత్ర శుక్ర ఇహాగచ్ఛ సూర్యస్యపూర్వదిగ్భాగే (తండుల) నిష్పావధాన్యస్యోపరి పంచాశ్రమండలే అధిప్రత్యధి దేవతేంద్రాణీంద్ర సహితం త్వాం పూజార్థమావాహయామి అత్రాధితిష్ఠ ॥ ఇతి శ్వేత పుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥

శేషు నైమిత్తికః । విపదపగమ సంపదాది కామనా సుకామ్యః । తత్ర కామ్యే మంటపకుండాదికం నిత్యం । * నిత్య నైమిత్తికయోరనిత్యం— నిత్యం నైమిత్తికం హిత్వా సర్వ మన్యత్సమంటపం ఇతి * మాత్స్యోక్తే ॥ యదా స్థండిలం తదా వేదికేవనమంటపః ? తథైవ శిష్టాచార దర్శనాదితి ప్రయోగ పారిజాతే॥

శనిగ్రహావాహనం

శంనో దేవీరభిష్టయ ఆపో భవన్తు పీతయే । శంయో రభిస్రవన్తు నః ॥ (శమగ్నిరగ్నిభిస్కరచ్ఛన్నస్తపతు సూర్యః । శంవాతో వాత్వరపా అపస్రిధః) ॥ ప్రజాపతే నత్వదేతాన్యన్యో విశ్వాజాతాని పరితాబభూవ । యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు వయగ్ం స్యామపతయో రయీణాం । ఇమం యమ ప్రస్తరమాహి సీదాంగిరోభిః పితృభిస్సంవిదానః । ఆత్వామంత్రాః కవిశస్తా వహంత్వేనా రాజన్ హవిషామాదయస్వ ॥

ఓం భూర్భువస్సువః — భగవన్ క్రూరాకృతే కిరీటిన్ సౌరాష్ట్రదేశోద్భవ కాశ్యపగోత్ర శనైశ్చర ఇహాగచ్ఛ సూర్యస్య పశ్చిమ దిగ్భాగే తిలధాన్యస్యోపరి ధనురాకారమండలే అధిప్రత్యధిదేవతా ప్రజాపతి యమసహితం త్వాం పూజార్థమావాహయామి అత్రాధితిష్ఠ ॥ ఇతి కృష్ణాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥

గ్రహమఖప్రయోగే సంకల్పః, సంస్కార రత్నమాలాయామ్

కర్తా స్నాత్వా నిత్యకర్మ నిర్వర్త్య, హోమాగారే శోక్త కాలే ఆచమ్య, ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య కరిష్యమాణాఽ మఖ

రాహుగ్రహావాహనం

కయానశ్చిత్ర ఆభువదూతీ సదా వృధస్సఖా। కయా శచిష్ఠయా వృతా ॥ ఆయంగౌః పృశ్నిరక్రమీదసదన్మాతరం పునః। పితరం చ ప్రయంథ్సువః। యత్తే దేవీ నిరృతిరాబబంధ దామగ్రీవాస్వవిచర్త్యం। ఇదం తే తద్విష్యామ్యాయుషో నమధ్యాదథాజీవః పితుమద్ధి ప్రముక్తః ॥

ఓం భూర్భువస్సువః—భగవన్ క్రూరాకృతే కిరీటిన్ సింహళ (విరాట) దేశోద్భవ పైఠీనసి గోత్ర రాహో ఇహ ఆగచ్ఛ సూర్యస్య నిరృతి దిగ్భాగే మాషధాన్యస్యోపరి శూర్పాకారమండలే అధిప్రత్యధి దేవతా సహిత నిరృతి సహితం త్వాం పూజార్థమావాహయామి అత్రాధితిష్ఠ ॥ ఇతి కృష్ణపుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥

కర్మణి గ్రహానుకూల్య సిద్ధిద్వారా శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం గ్రహయజ్ఞం కరిష్యే। ఇత్యుపనయనాది కర్మ ప్రారంభేషు నైమిత్తిక గ్రహయజ్ఞ సంకల్పః ॥ త్రిజన్మ నక్షత్రాయన విషువోపరాగేషు త్రిజన్మ నక్షత్రే గ్రహయజ్ఞం కరిష్యే। అయనే విషువే ఉపరాగేవా గ్రహయజ్ఞం కరిష్యే. ఇతి నిత్యగ్రహయజ్ఞ సఙ్కల్పః ॥ విపదపగమ సంపదాది కామనాసు

కేతుగ్రహా వాహనం

కేతుం కృణ్వన్నకేతవే పేశో మర్యా అపేశసే । సముషద్భిరజాయథాః ॥ బ్రహ్మాదేవానాం పదవీః కవీనామృషిర్విప్రాణాం మహిషోమృగాణాం । శ్యేనోగృధ్రాణాగ్ం స్వధితిర్వనానాగ్ం సోమః పవిత్రమత్యేతిరేభన్ ॥ సచిత్రచిత్రంచితయంతమస్మే చిత్రక్షత్ర చిత్రతమం వయోధాం। చంద్రంరయిం పురువీరం బృహన్తం చంద్ర చంద్రాభిర్గృణతే యువస్వ ॥

ఓం భూర్భువస్సువః—భగవన్ క్రూరాకృతే కిరీటిన్ అన్తర్వేదిసముద్భవ జైమినిగోత్ర కేతో ఇహాగచ్ఛ సూర్యస్య వాయవ్య దిగ్భాగే కుళుత్థ ధాన్యస్యోపరి ధ్వజాకార మండలె అధిప్రత్యధి దేవతా బ్రహ్మచిత్రగుప్త సహితం త్వాం పూజార్థమావాహయామి అత్రాధితిష్ఠ । ఇతి ధూమ్రపుష్పాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥ * అత్ర కేచిద్గుడ లవణావా

*త్ర్యంబకం యజామహే సుగంధిం పుష్టివర్ధనం। ఉర్వారుకమివ బంధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయమా మృతాత్ ॥

విపదపగమనార్థం సంపత్ప్రాప్త్యర్థం పుష్టిప్రాప్త్యర్థం ఇల తత్తత్కామనానుసారేణ కామ్యగ్రహయజ్ఞ సఙ్కల్పః ॥

ఇతి మన్త్రేణ మృత్యుంజయమావాహ్య గ్రహైస్సమం పూజాం దానంచ కుర్వన్తి ॥

యథోక్త కుసుమాద్యభావే యథోపపన్నైః కుసుమాక్షతైః స్థాపయేత్ ॥ తతో లోకపాల సాద్గుణ్యా దేవతావాహనాది। ఏవం గ్రహాది దేవతాః ప్రతిష్ఠాప్య॥ * కాణ్డానుసమయేన పదార్థానుసమయేనవాషోడశోపచారపూజాం కుర్యాత్ ॥ అధి దేవతా ప్రత్యధి దేవతానాంచ ఏత ఏవోపచారాః। తతః పీఠాదైశాన్యాముదీచ్యాంవా పూర్వోక్తగుణయుక్తం కలశం సంస్థాప్య పల ఇమం మే వరుణ, ఇతి వరుణ మావాహ్య సంపూజ్య కర్మాన్తే తేనోదకేనాత్మానమభిషిచ్య కలశం స్నాన వస్త్రంచాచార్యాయదద్యాదితి సంక్షేపః ॥

ప్రతిమాసు అక్షతపుంజె ప్రాగాద్యష్టదశేషు వా లోకపాలానావాహయేత్ ॥

(౧) ఇన్ద్రం వో విశ్వత స్పరిహవా మహై జనేభ్యః। అస్మాకమస్తు కేవలః ॥ ఇన్ద్రం లోకపాలక మావాహయామి ॥

---

* ఏకస్య కృత్స్నాం పూజాం సమాప్యాన్యస్య కుర్యాదిత్యేష కాణ్డాను సమయః । పదార్థాను సమయస్తు సర్వేషామావాహనం కృత్వా క్రమేణైకైకస్మిన్నేకైకముపచారమర్పయేదితి । (ఏష గ్రహాణాంపూజనే) విశేషః ॥

(౨) అగ్నిం దూతం (౧౧౮) అగ్నిం లోకపాలక మావాహయామి ॥

(3) యమాయ సోమగ్ం సునుత యమాయ జుహుతా హవిః । యమగ్ం హ యజ్ఞో గచ్ఛత్యగ్ని దూతో అరం కృతః ॥ యమం లోకపాలక మావాహయామి ॥

(౪) యత్తే దేవీ నిర్‌ఋతిః (౧౨౫) నిర్‌ఋతిం లోకపాలక మావాహయామి ॥

(౫) ఇమం మే వరుణ (౫౬) వరుణం లోకపాలక మావాహయామి ॥

అథ ప్రయోగ ఇత్యుపక్రమ్య గ్రహయజ్ఞ సంకల్ప ఉక్తః శాన్తికమలాకరే

కర్తా దేశకాలౌ స్మృత్వా శ్రీకామః గ్రహపీడాయాం ఉత్పాతే రోగే వా తచ్ఛాంతి కామః శత్రుపరాజయ కామో వా అయుత హోమాఖ్య నవగ్రహయజ్ఞేన యక్ష్యే । కేచిత్తు గ్రహయజ్ఞం కరిష్యే ఇతి సంకల్పః ॥

మహార్ణవే కర్మవిపాకోక్త సఙ్కల్పః

శుభతిథౌ నిత్యకర్మానంతరమముకప్రయోజన సిద్ధ్యర్థం నవగ్రహ మఖేన యక్ష్యే ॥ ఇతి ॥

(౬) ఆనోనియుద్భిశ్శతినీభి రధ్వరం । సహస్రిణీభిరుపయాహియజ్ఞం । వాయో అస్మిన్ హవిషి మాదయస్వ । యూయంపాత స్వస్తిభిస్సదానః ॥ వాయుం లోకపాలక మావాహయామి ॥

(౭) సోమోధేనుగ్ం సోమో అర్వన్తమాశుం । సోమోవీరం కర్మణ్యం దదాతు । సాదన్యం విదథ్యగ్ం సభేయం । పితుశ్శ్రవణం యోదదాశదస్మై ॥ సోమం లోకపాలక మావాహయామి ॥

(౮) సహస్రాణి సహస్రధా బాహువో స్తవహేతయః । తాసామీశానోభగవః పరాచీనా ముఖాకృధి ॥ ఈశానం లోకపాలక మావాహయామి ॥

అష్టదళాన్తరేషు ప్రాగాదిషు దుర్గాది సాద్గుణ్య దేవతా ఆవాహయేత్ ॥

కమథఃమతాన్నేక గ్రంథోక్త సఙ్కల్ప ప్రకార పాఠానమిత జాత సంశయానాం యథేదానీం కర్మాచార్యః అస్మిన్కర్మణి సఙ్కల్పం లంబయిత్వా సర్వకామనాసిద్ధివాచనేనాఙ్గజనాన్వంచయన్తి న తథా ప్రాచీన గ్రంథకర్తార ఇతి సూచయితుం ॥

జాతవేదసే సునవామ సోమ మరాతీయతో నిదహాతి వేదః । సనః పర్‌షద తి దుర్గాణి విశ్వానావేవసిన్ధుం దురితాత్యగ్నిః ॥ దుర్గామావాహయామి ॥

గణానాంత్వా (౫_౨) గణపతి మావాహయామి ॥

క్షేత్రస్య పతినా (౧_౨౦) క్షేత్రపాలక మావాహయామి ॥

వాస్తోష్పతెప్రతి (౫౭) వాస్తోష్పతి మావాహయామి॥

త్ర్యంబకం యజామహే (౧_౨౬) త్ర్యంబకమావాహయామి ॥

యతఇన్ద్ర భయామహే తతోనో అభయంకృధి । మఘవం ఛగ్ధి తవతన్న ఊతయే విద్విషో విమృధోజహి ॥ స్వస్తిదా విశస్పతిర్వృత్రహా విమృధోవశీ। వృషేంద్రః పుర ఏతు న స్స్వస్తిదా అభయంకరః ॥ అభయంకర మావాహయామి ॥

కామ్యయజ్ఞేతు—సంస్కారరత్నమాలాయాం

ఆచార్య బ్రహ్మాదీన్ తత్తచ్ఛాఖోక్త విధినా మధుపర్కేణ సంపూజ్య యదత్రసంస్థితం భూతమితి గౌరసర్షపాన్వికీర్య శాస్త్రోక్త మండపాదౌ పూజాం కృత్వా కుండాద్యాహోమం కుర్యాదితి సంక్షేపః। ఇతి ॥ తతః సంభారాన్సం భరేత్ । తత్ర నిత్యనైమిత్తికయోః యథోక్త వస్తూని,

యే తే సహస్ర మయుతం పాశా మృత్యో మర్త్యాయ హన్తవే। తాన్ యజ్ఞస్య మాయయా సర్వానవయజామహే। మృత్యుమావాహయామి॥

మూర్ధానం దివో అరతిం పృథివ్యా వైశ్వానరమృతాయ జాతమగ్నిమ్। కవిగ్ం సమ్రాజమతిథిం జనానా మాసన్నా పాత్రం జనయన్త దేవాః। అగ్నిం వైశ్వానర మావాహయామి॥

తదభావే, ప్రతినిధి రూపాణి వా యథా సంభవం సంపాదయేత్। కామ్యేతు ప్రతినిధ్య భావాద్యథోక్తాన్యేవ। సద్యః పూర్వేద్యుర్వా సంభారసంభరణం॥ తతో గణపతిపూజాది నాందీశ్రాద్ధాన్తం కృత్వా॥

ఆచార్యాది వరణం కుర్యాత్

అముక ప్రవరాన్వితాముక గోత్రోత్పన్నాముక శాఖాధ్యాయ్యముకశర్మాఽహం। అముకప్రవరాన్వితమముక గోత్రోత్పన్నమముక శాఖాధ్యాయిన మముకశర్మాణ మస్మిన్గ్రహయజ్ఞే ఆచార్యత్వేన త్వాం వృణే ఇతి విధిజ్ఞం॥

కర్మకుశలం స్వశాఖావిదం సదాచారిణం బ్రాహ్మణం పాణినా పాణిం సంస్పృశ్య వృణుయాత్॥ తద్ధస్తే దక్ష, పవిత్ర, ఫలాది,

దద్యాదిత్యాచారః। తతస్తం వస్త్ర కుండల పాత్రాది సహితేన మధుపర్కేణ సంపూజ్య ప్రార్థయేత్ ॥ ఆచార్యస్తు యథాస్వర్గే శక్రాదీనాం బృహస్పతిః। తథా త్వం మమ యజ్ఞేఽస్మిన్నాచార్యో భవసువ్రత ॥ ఇతి॥ తతో బ్రహ్మాణం వృత్వా సంపూజ్య ॥—॥ యథా చతుర్ముఖో బ్రహ్మా స్వర్గేలోకే పితామహః। తథా త్వం మమ యజ్ఞేఽస్మిన్ భవ బ్రహ్మాద్విజోత్తమ ॥ ఇతి తం ప్రార్థయేత్ ॥—॥ తతస్సదస్యం వృత్వా సంపూజ్య ॥—॥ భగవన్ సర్వధర్మజ్ఞ సర్వధర్మభృతాంవర। వితతే మమయజ్ఞేఽస్మిన్ సదస్యో భవసువ్రత ॥ ఇతి తం ప్రార్థయేత్ ॥—॥ తతోహోమానుసారేణ ఋత్విజో వృత్వాసంపూజ్య ॥—॥ యస్య యాగస్య నిష్పత్తౌ భవన్తోఽభ్యర్థితామయా। సుప్రసన్నైః ప్రకర్తవ్యం కర్మేదం విధిపూర్వకమ్ ॥ ఇతి తాన్ ప్రార్థయేత్ ॥—॥ అథాచార్యః ఆయతనస్య పశ్చాదుపవిశ్యాచమ్య ॥—॥ యదత్ర సంస్థితం భూతం స్థానమాశ్రిత్య సర్వదా। స్థానం త్యక్త్వా తు తత్సర్వం యత్రస్థం తత్ర గచ్ఛతు ॥ అపక్రామన్తు భూతాని పిశాచా స్సర్వతో దిశమ్। సర్వేషామవిరోధేన బ్రహ్మకర్మ సమారభే ॥ ఇతి ప్రాగాదిక్రమేణ సర్వతః శ్వేతసర్షపాన్వికీర్య॥ శుచీవః– అగ్నిశ్శుచివ్రతతమః(౭౯)ఇతి పంచగవ్యేన శుద్ధోదకేన చ యాగభూమిం ప్రోక్ష్య ॥—॥ దేవా ఆయాన్తు యాతుధానా అపయాన్తు విష్ణో దేవయజనం రక్షస్వ ॥ ఇత్యాయతనస్య పశ్చాద్భూమి ముపస్పృశేత్ ॥

అథా యతనే తండులరాశిం ప్రక్షిప్య యథోక్తదేశే తత్తన్మండలే ప్రతిమాసు అక్షతపుంజేషు వా సూర్యాది దేవతా ఆవాహ్య పూజయేత్ ॥—॥

అథాగ్న్యుత్తారణ పూర్వక ప్రాణప్రతిష్ఠా

ప్రతిమాసు పూజాపక్షే పారిభాషికాగ్న్యుత్తారణం (౮౧) ప్రథా ర్య

ర్యంతం కృత్వా । తత్తద్దిగాననాః ప్రతిమాః స్థాపయిత్వా సూర్య ప్రతిమాయాః కపోలౌ స్పృష్ట్వా ప్రాణప్రతిష్ఠాం విదధ్యాత్॥

అస్య శ్రీ ప్రాణప్రతిష్ఠామంత్రస్య। బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరా ఋషయః। ఋగ్యజుస్సామానిచ్ఛందాంసి। చిద్రూపా పరా ప్రాణశక్తి ర్దేవతా। ఆం బీజం, హ్రీం శక్తిః క్రోం కీలకం। సూర్యప్రతిమాయాం ప్రాణప్రతిష్ఠాపనే వినియోగః। ఓం ఆం హ్రీం క్రోం యం రం లం వం శం షం సంహోం (* ఓం క్షం సం హంసః హ్రీం ఓం) హంసః సోఽహం సూర్య ప్రతిమాయాః ప్రాణా ఇహ ప్రాణాః। ఓం ఆం హ్రీం క్రోం యం రం లం వం శం షం సంహోం హంసః సోఽహం సూర్యప్రతిమాయాః జీవ ఇహ స్థితః। ఓం ఆం హ్రీం క్రోం యం రం లం వం శం షం సంహోం హంసః సోఽహం సర్వేంద్రియాణి వాఙ్మనశ్చక్షుః శ్రోత్రత్వగ్జిహ్వాఘ్రాణ ప్రాణి పాదపాయూపస్థా ఇహైవాఽగత్య స్వస్తయే సుఖంచిరం తిష్ఠన్తు స్వాహా ఇతిజపేత్॥ అస్యై ప్రాణాః ప్రతిష్ఠన్తు అస్యై ప్రాణాః క్షరన్తు చ। అస్యై దేవత్వమర్చాయై స్వాహా। ఇతి మన్త్రముక్త్వా ప్రతిమాం సజీవాం ధ్యాయేత్। ఏవం ప్రాణప్రతిష్ఠాం విధాయ ప్రతిమాం పంచామృతైః సంస్నాప్య శుద్ధోదకేన స్నాపయేత్॥

తత ఉదు త్యమిత్యస్య, సోమసూన్త్యో గాయత్రీ। సూర్యప్రతిమా నేత్రోన్మీలనే వినియోగః। ఓమ్ ఉదుత్యం జాతవేదసం...సూర్యమ్ ఇతి మంత్రేణ సువర్ణశలాకయా దర్భ శలాకయా వా గోఘృతం గృహీత్వా తేన ప్రతిమాయా దక్షవామనేత్రే మంత్రావృత్త్యా క్రమేణోన్మీల్య। అంజంతి త్వా మిత్యస్య విశ్వేదేవా వనస్పతిస్త్రిష్టుప్ । సూర్యప్రతిమా నేత్రయోర్మధునాఽభ్యంజనే వినియోగః॥

అంజన్తి త్వామధ్వరే దేవయన్తః । వనస్పతే మధునా దైవ్యేన । యదూర్ధ్వస్తిష్ఠా ద్రవిణేహ ధత్తాత్ । యద్వా క్షయో మాతురస్యా ఉపస్థే ॥

ఇతి మంత్రావృత్త్యా క్రమేణ మధునాక్తేన అఘ్యార్ఘ్యోపహారం నివేదయేత్ ॥ తతో గ్రహమండలమారభ్య ప్రతిమాయాః పురతో న తిష్ఠేత్ । ఏవం సోమాది ప్రతిమానామగ్న్యుత్తారణాదిక మూహేన । ప్రత్యేకం కర్తుమశక్తః సర్వాసాం సహైవోహేన । తత్ర హంసః సోఽహమిత్యనంతరం సూర్యాదిప్రతిమాసు ప్రాణప్రతిష్ఠాపనే ...... సూర్యాది ప్రతిమానాం ప్రాణా ఇత్యాదిరూహో యథా యథమ్ ॥

తతో గ్రహానావాహయేత్

తద్యథా—ఆసత్యేనేత్యస్య విశ్వేదేవాః సూర్యస్త్రిష్టుప్ । సమస్తవ్యాహృతీనాం ప్రజాపతిః ప్రజాపతిర్బృహతీ । సూర్యావాహనే వినియోగః । "ఓం ఆ సత్యేన......విపశ్యన్" ఓం భూర్భువస్సువః । భగవన్ గ్రహాధిపతే కిరీటిన్ త్రిదశామయ పద్మాసన పద్మాక్షయకర ద్విభుజ లోహితమాల్యాంబరధర లోహితగంధానులేపన మాణిక్యాభరణ భూషిత జపాపుష్పసమ్యుతే సప్తాశ్వరథారూఢ కళింగదేశోద్భవ కాశ్యపస గోత్ర సూర్య ఇహాఽఽగచ్ఛ ఇతి మధ్యే ద్వాదశాంగులే వర్తులే అరక్తాక్షతాపూరితే పీఠే ప్రాఙ్ముఖ్యాం తామ్రప్రతిమాయాం రక్తాక్షతైః సూర్యమావాహ్యాధితిష్ఠేత స్థాపయేత్ ॥

ఏవం క్రమేణ చంద్రాది సర్వగ్రహాణామావాహనాది కర్తవ్యమితి ప్రథమః కల్పః ॥ అయంతు అధ్యేతౄణాం, అనుష్ఠాతౄణాం చ గురు

భూతః. వసుకరః ఇతి గ్రంథకర్తృభిరేతేతరత్ప్రమాణమనుసృత్య లఘు భూతౌ ద్వితీయ తృతీయకల్పావభిహితౌ । తత్రవ్యాహృత్యాఽఽవాహనే ప్రమాణమాహ । * హేమాద్రౌ । వర్ణరూప గుణైర్యుక్తాన్, వ్యాహృత్యాఽఽ వాహయేత్తు తానితి ॥ * మదనరత్నే సంగ్రహే । అధిదేవా దక్షిణేతు వామే ప్రత్యధిదేవతాః । స్థాపనయాః ప్రయత్నేన వ్యాహృతిభిః పృథక్పృథక్ ॥ వరాన్ కిరీటినః కుర్యాదిత్యాది ॥

తత్ర ద్వితీయకల్పస్తు

భూర్భువస్సువ రిత్యాది దేవతా పదాంత ముక్త్వాఽఽగచ్ఛాగచ్ఛ త్వామా వాహయామీత్యావాహ్య ఇహాధితిష్ఠ, స్థాపయేదిత్యేవం వా సర్వత్ర ప్రయోగ ఇతి ॥

☞ మహాభారతాంతరాదికార్యగౌరవవశాద్ సంగ్రహేణ సప్రమాణం గ్రహారాధన మిచ్ఛతాం సంస్కార రత్నమాలోక్త ద్వితీయ తృతీయ క్రమయో రేక ఏవక్రమోఽనుష్ఠానాయాలం । తత్ర తృతీయ క్రమస్తు మహార్ణవోక్త గ్రహయజ్ఞ ప్రకరణే (౧౦౦) పుటే ప్రపంచితమితి తం విహాయ ద్వితీయక్రమ మాత్ర మత్ర ముదాహ్రియతే ॥

అస్మిన్పక్షే ఆవాహనాది క్రమః

ఓం భూర్భువస్సువః భగవన్, గ్రహాధిపతే, కిరీటిన్, ఆగచ్ఛాగచ్ఛ త్వామా వాహయామి ఇహాధితిష్ఠ । ఇతి సూర్యస్య ॥

ఓం భూర్భువస్సువః నక్షత్రాధిపతే కిరీటిన్ ఇత్యాది సోమస్య

„ ఆగ్నేయక్ష్మతే „ „ అంగారకస్య

„ సౌమ్యాక్ష్మతే „ „ బుధస్య

„ సర్వదేవతాచార్య „ „ బృహస్పతేః

ఓం ధూమధూమా విస్ఫురతి సర్వదైత్యాచార్య కిరీటిన్ ఇత్యాది శుక్రస్య
.. క్రూరాక్షతే .. .. శనైశ్చరస్య
.. .. రాహోః
.. .. కేతోః

తృతీయ క్రమ ప్రమాణాన్తు సంస్కార రత్నమాలాయాం

అనేన సర్వగ్రహదేవతా గోత్రే ఏకోచ్చార్యే అసంభవే ఇతరస్యాభిధానమాత్రం ... ॥ అస్మిన్ కల్పే ఆవాహనాది క్రమః తత్రైవ మహార్ణవే కర్మవిపాకే గ్రహయజ్ఞ ప్రకరణే ఉక్తః ఇతి తత్రైవ ద్రష్టవ్యమ్ ॥

తదిదం కల్పద్వయమాశ్రిత్య సంప్రదాయా విరోధేన గ్రహదేవతాఽవాహనాదిక్రమోఽభిహిత ఇత్యుక్తం

యథోక్త ప్రతిమానామలాభే సర్వాస్సువర్ణమయ్యః తదలాభే (తదభావే) తండుల పుంజాకారాః । యథోక్తాక్షతాలాభే సర్వాశ్శ్వేతా ఏవ । సర్వేగ్రహాః ఆదిత్యాభిముఖా ఏవ స్థాపనీయాః । అస్మిన్ పక్షేఽపి సూర్యః ప్రసిద్ధ ప్రాఙ్ముఖ ఏవ । * బోధాయనః । లోకపాలాన్ దుర్గాం, విఘ్నం, క్షేత్ర, వాస్తు త్ర్యంబకాన్ । అభయంకర మృత్యుంచ వ్యాఘ్నిం వైశ్వానరం క్రమాత్ ॥ ఇతి ॥

బోధాయన సత్యాషాఢోక్తా లోకపాలక్రతు సంరక్షణ దేవతామంత్రాః

౧ త్రాతారమింద్రం... హవిర్భిః ౩ యమోదాధారపృథివీం...వాయు రక్షితం ॥
౨ అగ్నిర్దాదద్రవిణం. .పురుత్రా ౪ అసున్వన్తం......తుష్యమస్తు ॥

సధమాదోద్యుమ్నినః—మాతృతమా | సోమోధేనుం—దదాశదస్మై ॥
ఆనోనియుద్భిః—సదానః ॥ | స్యోనా | సహస్రాణిసహస్రధా—ముఖాకృధి ॥

ఇతి లోకపాలానాం ॥

జాతవేదసే—అత్యగ్నిః ॥
గణానాంత్వా—సాదనం ॥
క్షేత్రస్యపతినా—ఈదృశే ॥
వాస్తోష్పతే—చతుష్పదే ॥
త్ర్యంబకం—మామృతాత్ ॥
యత ఇన్ద్ర—విమృధోజహి ॥
స్వస్తిదావిశస్పతిః—అభయంకరః ॥
యేతేసహస్రం—అవయజామహే ॥
మూర్ధానం దివః—దేవాః ॥

ఇతి మార్గాదీనాం

ఇతి నవగ్రహ దేవతాః క్రతుసంరక్షణ దేవతాః లోకపాల దేవతాశ్చ ఆవాహ్య - ప్రతిష్ఠాప్య కాండానుసమయేన పదార్థానుసమయేన వా పూజయేత్ ॥

ఏకస్య కృత్స్నాం పూజాం సమాప్య అన్యస్యకుర్యాదిత్యేషః కాండానుసమయః, పదార్థానుసమయస్తు సర్వేషామావాహనంకృత్వా క్రమశ ఏకైకస్మింస్తంతముపచారమర్పయేదితి ॥ గ్రహాణాం యథోక్త తత్తద్వర్ణ వస్త్ర గంధ పుష్పాణామలాభే శ్వేతాని । సర్వాసాం దేవతానాం ధూపోగుగ్గులుః ॥ రవయే-గుడౌదనం । సోమాయ ఘృతయుక్తం పాయసం । భౌమాయ-హవిష్యాన్నం । బుధాయ-షాష్టిక పాయసం । గురవే-దధ్యోదనం । శుక్రాయ-ఘృతౌదనం । శనయే-తిలమాష మిశ్రితమన్నం । రాహవే-లవణ మిశ్రక్షీరయుక్తమోదనం । కేతవే-ఆరక్తపిష్టయుత లవణమిశ్రాజాక్షీరయుత తిల తండుల మిశ్రితమోదనం । ఏతేషామలాభే తత్తద్వర్ణయుక్తౌదనో నైవేద్యం ఘృతౌదనం వా ॥ రవయే-ద్రాక్షా ఫలాని । సోమాయ-ఇక్షవః । భౌమాయ-పూగీఫలాని । బుధాయ-నారింగాణి । గురవే-జంబీరాణి । శుక్రాయ-

బీజపూరాణి । శనయో_ఖర్జూరఫలాని । రాహవే_నారికేరాణి (శా)। కేతవే_దాడిమాని ॥ యథోక్తఫలాలాభే నారికేర(ళ) ఫలాని ఖర్జూర ఫలానివా। సలసంభవె ఫల పుష్ప సమన్వితం వితానమప్యర్పణీయం। అధిదేవతా ప్రత్యధిదేవతానాంచ ఏత ఏవోపచారాః॥ * మాత్స్యే॥ ప్రాగుత్తరేణ తస్మాచ్చ సుధా (గంధా) క్షత విభూషితమ్॥ చూతపల్లవ సంయుక్తం ఫల వస్త్రయుగాన్వితమ్॥ పంచరత్న సమాయుక్తం పంచ పల్లవ సంయుతమ్॥ స్థాపయేదవ్రణం కుంభం వరుణం తత్రవిన్యసేత్॥ గంగా ద్యాస్సరితస్సర్వాః సముద్రాశ్చసరాంసి చ। గజాశ్వరథ్యా వల్మీక సంగమాద్ర్హద గోకులాత్॥ మృదమానీయ విపేన్ద్ర సర్వౌషధిసమన్వితమ్। స్నానార్థం విన్యసేత్తత్ర యజమానస్య ధర్మవిత్ ॥ * స్కాందే స్థాపనమంత్రా ఏవ హోమమంత్రా ఉక్తాః। అధిదేవాదీనాం చైవం ॥ఇతి॥

నృసింహ పారిజాతే

అష్టోత్తర సహస్రంవా అష్టోత్తర శతంతువా। అష్టావింశతిరష్టౌవా ప్రధానాహుతయఃక్రమాత్ ॥ అధి ప్రత్యధి దేవేభ్యః కుర్యాత్తన్న్యూన సంఖ్యయా। చరుంహుత్వైవ జుహుయాన్నవగ్రహవిధావితి ॥ లోకపాలాదీనామాజ్యేనైవ హోమ ఇతి కేచిత్ ॥

సమిచ్చర్వాజ్యహోమక్రమః

సమిధం మూలతోద్వ్యంగులం విహాయ తన్మధ్యమనామికాంగుష్ఠాభ్యాం గృహీత్వా జుహుయాత్ ॥ చరుంగ్రాస సమంపాణినైవ । ఆజ్యం స్రువేణైవ । తదభావే అశ్వత్థపర్ణేనవా । తతోవ్యస్తసమస్తవ్యాహృతిభిః ప్రభూత తిలవ్రీహీన్ పాణినాహుత్వా ॥ఇతి॥ * వాసిష్ఠేఽపి॥ శేషాణాం స్థాపనమంత్రైః హోమావ్యాహృతిభిస్తతః ॥ * స్కాందే । నైవేద్య శేషం హుత్వాతు హోమమంత్రైరనంతరం । అథవ్యాహృతిభిర్హుత్వా

ఏకైకస్య యథాక్రమం ॥ అష్టోత్తరంచ సాహస్రం శతమష్టాధికంతథా । అష్టావింశతిరష్టౌవాప్యేకైకస్యతు హోమయేత్ ॥ నైవేద్యశేషహోమః కేషాం చిన్మతం ॥ * హేమాద్రౌ ॥ తతోఽపి దానధర్మేణ స్రుచైవ జుహుయాచ్చరుం । ఘృతాక్తాస్సమిధశ్చ విప్రేణాజ్యం చ హావయేత్ ॥ తేన చరోః ప్రత్యాహుత్యపి దానధర్మః । కేచిద్ధస్తేన హోమమాహుః తచ్చింత్యం॥ ఉదఙ్ముఖాః, ప్రాఙ్ముఖావా కుర్యుశ్శాన్తిం ద్విజపుంగవాః । అత్రవ్యాహృతిభిరితిద్వంద్వాపవాదైకశేషాఽగత సాహిత్య బహుత్వయోః ఉపాదేయగతత్వాత్సర్వం వ్యాహృతిభిరేకాహుతిరిత్యపియుక్తం ॥ ఇతి శాంతి కమలాకర ॥

ప్రతిమాసు అక్షతపుంజేషువా ప్రాగాది దళాగ్రేషు లోకపాలానావాహయేత్ ॥

సదైవాఽయుత హోమోఽయం నవగ్రహ మఖస్స్మృతః । వివాహోత్సవ యజ్ఞేషు ప్రతిష్ఠాదిషు కర్మసు ॥ నిర్విఘ్నార్థం మునిశ్రేష్ఠ తథోద్వేగాద్భుతేషు చ । వశ్య కర్మాభిచారాదౌ తథైవోచ్చాటనాదికే ॥ నవగ్రహమఖం కృత్వా తతః కర్మ సమారభేత్ । అన్యథాఫలదం పుంసాం న కామం జాయతేక్వచిత్ ॥ అద్భుతం భూకంపాది ॥

ప్రయోగ పారిజాతే వామనః

ఆచార్య ఋత్విగ్భ్యశ్చ గ్రహార్చనఫలం తతః । సమిదాజ్యచరూణాం చ తిలహోమఫలం తథా ॥ తేషాం జపఫలం చైతద్గృహ్ణీయాజ్జల పూర్వకం । తతస్తేభ్యో యథాశక్తి దాతవ్యా దక్షిణాః పృథక్ ॥ తాశ్చ * యాజ్ఞవల్క్యనోక్తాః । ధేనుః శంఖ ఇత్యాద్యాః ।

భస్మగ్రహణధారణ నియమః

* వసిష్ఠః ॥ ఐశాన్యామాహరేద్భస్మ స్రుచావాఽథ స్రువేణవా । రక్షాస్తు కారయేత్తేన శిరః కంఠాదికేషుచ ॥

బలిప్రదానమన్త్రః

త్రైలోక్యయాని భూతాని స్థావరాణి చరాణిచ । మయైతాన్యధ్వరే దత్తం ప్రతిగృహ్ణన్తు ముదాసదా ఇతి । - మాత్స్యే ఏవం సమగ్రం నివేద్య సర్వదేవాన్విసర్జయేత్ ॥ యాన్తు దేవగణాస్సర్వే పూజామాదాయ పార్థివీం ఇష్టకామ సమృద్ధ్యర్థం పునరాగమనాయచ ॥ అనేన విధినా యస్తు గ్రహపూజాం సమాచరేత్ । సర్వాన్కామానవాప్నోతి ప్రేత్య స్వర్గే మహీయతే । యస్తు పీడాకరో నిత్యం అల్పవిత్తస్య వా గ్రహః ॥ తం తు యత్నేన సంపూజ్య శేషానప్యర్చయేన్నరః ॥ ఇతి గ్రహయజ్ఞ ప్రకరణమ్ ॥

ప్రాచీన సంప్రదాయ మూలకో గ్రహదేవతా మన్త్ర జపక్రమః

నవగ్రహ మంత్రానేవం విభజ్యాంగన్యాసం విధాయ జపః కార్య ఇత్యత్ర ప్రమాణం నాస్మాకం లబ్ధం ॥

శాన్తి కమలాకర గ్రంథేఽప్యేవముక్తమ్ :—

యత్తుశిష్టాః గ్రహమంత్రాణామయుత సహస్రాది సంఖ్యయా జపంకృత్వా తద్దశాంశేన తిలాది ద్రవ్యైః హోమం కుర్వన్తి । తత్కుత్రాపి జపోఽనుక్తేః ? కిం మూలకమితి

నవిద్మ ఇతి । అథాఽపీహ కేవలం ప్రాచీన సంప్రదాయానురోధేన గ్రహజప ప్రయోగ పారిజాతగ్రన్థస్థ మంత్రవిభాగ క్రమ మనుసృత్య జపార్థమంగన్యాసాదికమత్రలిఖితమ్ । పారిజాతగ్రన్థస్థావాహనాది క్రమవిశిష్టవాక్యాన్తు అశుద్ధమనన్వితమన్యథా ప్రోక్తమితి బోధాయనకల్పోక్తమేవ విశిష్ట వాక్యమావాహనార్థమస్మాభిర్నిబద్ధమితి ॥ న్యాసార్థం కృత మంత్ర విభాగక్రమే విపర్యాసో యది తద్దోషస్య నాహం పాత్రమితి చ సూచ్యతే ॥

ప్రాణానాయమ్య । దేశకాలౌ సంకీర్త్య । నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాస్య శర్మణః అముక గ్రహబాధా-నివృత్త్యర్థం గ్రహానుకూల్య సిద్ధ్యర్థం అష్టోత్తరశతాది సంఖ్యాకం ఆదిత్యాది నవగ్రహ దేవతా మంత్ర జపం కరిష్యే ॥

ఆదౌ కలశ పూజాం, గణపతి పూజాం, ఆదిత్యాది నవగ్రహపూజాంచ కరిష్యే ॥

 సూర్యస్య

* ఆసత్యేన, అగ్నిందూతం, కద్రుద్రాయ (౧౧౮) భాస్కరం, కలింగదేశజం, కాశ్యపగోత్రజం, విశ్వామిత్రార్షం, విశాఖానక్షత్రజం, త్రిష్టుప్ఛందసం, కపిలాగ్నికం,

పద్మాసనం, పద్మవర్ణం, ద్విభుజం, రక్తవస్త్రం, మాణిక్య రత్నాభరణభూషితం, కిరీటినం, రక్తచ్ఛత్రధ్వజ పతాకినం, ఛందోమయం, హరిత సప్తాశ్వం, సప్తరజ్జుకమేకచక్రం, రక్తం రథమారుహ్య, దివ్యం మేరుం ప్రదక్షిణీ కుర్వాణం, గ్రహమణ్డలేప్రవిష్టం, అధిదేవతాగ్నిం, ప్రత్యధిదేవతారుద్రం, మధ్యే (యవ) గోధూమధాన్యస్యోపరి, వర్తులాకారమణ్డలేప్రాఙ్ముఖం, ఓం భూర్భువస్సువః, సూర్యగ్రహమావాహయామి ॥ స్థాపయామీత్యాది పూర్వవత్ (౧౩౭) కాండాను సమయేన పదార్థానుసమయేనవా షోడశోపచారపూజాం కుర్యాత్ ॥

మన్త్రాణామృషిదేవతాదికంసంస్కార రత్నమాలాస్థం

ఆసత్యేనేత్యస్య - విశ్వేదేవా ఋషయః - సూర్యో దేవతా - త్రిష్టుప్ఛందః - సూర్యగ్రహ మంత్ర జపేవినియోగః ॥

ఆసత్యేన రజసా - అంగుష్ఠాభ్యాంనమః । వర్తమానో నివేశయన్ - తర్జనీభ్యాంనమః । అమృతం మర్త్యంచ - మధ్యమాభ్యాంనమః । హిరణ్యయేన సవితా రథేన - అనామికాభ్యాంనమః । ఆదేవోయాతి - కనిష్ఠికాభ్యాంనమః ॥ భువనానిపశ్యన్ - కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంనమః ॥

ఏవం హృదయాది న్యాసః। భూర్భువస్సువరోమితిదిగ్బన్ధః॥

ధ్యానం॥ వేదీమధ్యే లలితే కమలే కర్ణికాయాం రథస్థః సప్తాశ్వో౽ర్కో౽రుణ రుచివపుస్సప్తరజ్జుర్ద్విబాహుః। గోత్రే రమ్యే బహువిధగుణే కాశ్యపాఖ్యే ప్రసూతః కాళింగాఖ్యే విషయ జనితః ప్రాఙ్ముఖః పద్మహస్తః॥ పద్మాసనః పద్మకరో ద్విబాహుః పద్మద్యుతిః సప్తతురంగవాహః। దివాకరో లోకగురుః కిరీటీ మయి ప్రసాదం విదధాతు దేవః॥ * అష్టోత్తర శతాదిజపః। అగ్నిందూతం, కద్రుద్రాయ, అష్టావింశతి ర్వాష్టౌ వా॥ పూర్వవద్ధృదయాదిన్యాసో విమోకశ్చ॥

చంద్రస్య

ఆప్యాయస్వ, అప్సుమే, గౌరీమిమాయ (౧౧౯) నిశాకరం, యమునా దేశజం, ఆత్రేయగోత్రజం, ఆత్రేయార్షం, కృత్తికానక్షత్రజం, గాయత్రీ ఛందసం, పింగళాగ్నికం, అభయ గదాధరం, ద్విభుజం, శ్వేతామ్బర గంధమాల్య ముక్తాభరణ భూషితం, కిరీటినం, శ్వేతచ్ఛత్ర ధ్వజపతాకినం, వారి సంభూత దశాశ్వం, త్రిచక్రం శ్వేతరథమారుహ్య, దివ్యం మేరుం ప్రదక్షిణీ కుర్వాణం, గ్రహమణ్డలె ప్రవిష్టం, అధిదేవ

తాఽఽఽపం, ప్రత్యధిదేవతాగారీం, సూర్యస్య ఆగ్నేయ దిగ్భాగ (శ్యామాక) తండుల ధాన్యస్యోపరి, చతురశ్రాకార మండలె, ప్రత్యఙ్ముఖం, భూర్భువస్సువః చంద్రగ్రహమావాహయామి॥ స్థాపయామీత్యాది సూర్యవత్ ॥

ఆప్యాయస్వేత్యస్య - సోమఋషిః—(విశ్వేదేవావా) సోమోదేవతా - గాయత్రీచ్ఛందః-చంద్రగ్రహమంత్రజపేవిని యోగః ।

ఆప్యాయస్వ - అఙ్గుష్ఠాభ్యాంనమః - సమేతుతే - తర్జనీభ్యాంనమః విశ్వతః - మధ్యమాభ్యాంనమః । స్సామ వృష్ణియం-అనామికాభ్యాంనమః॥భవావాజస్య-కనిష్ఠికాభ్యాం నమః । సంగథే-కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంనమః ॥

ఏవం హృదయాదిన్యాసః ॥ భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బంధః । ధ్యానం ॥ ఆగ్నేయభాగే సగధోగతాశ్వేతశ్చచంద్రో యజ్ఞో యమునాదేశజశ్చ । ప్రత్యఙ్ముఖస్థశ్చతురశ్రపీఠే గదాధరాంగో హిమవత్స్వభావః ॥ శ్వేతాంబరః శ్వేతవిభూషణశ్చ శ్వేతద్యుతిర్దండధరోద్విబాహుః । చంద్రోఽమృతాత్మా

వరదః కిరీటీ శ్రేయాంసిమహ్యం విదధాతు దేవః ॥ ఆప్యాయ స్వేత్యాదిభిః పూర్వవజ్జపో విమోకాన్తః ॥

[illegible] అంగారకస్య

అగ్నిర్మూర్ధా, స్యోనా పృథివీ, క్షేత్రస్య పతినా (౧–౨౦) ధరాసుతమవంతీ దేశజం, భారద్వాజ గోత్రజం, జమదగ్న్యార్షం, గాయత్రీ ఛందసం, ధూమకేత్వగ్నికం, ఖడ్గశక్తిశూల గదాధరం। చతుర్భుజం। రక్తాంబరధరం। రక్తవిద్రుమరత్నాభరణ భూషితం, కిరీటినం। రక్తచ్ఛత్రధ్వజ పతాకినం। రక్తమేషవాహనం। అగ్నిజ రక్తాష్టాశ్వం। కాంచనం రథమారుహ్య। దివ్యం మేరుం ప్రదక్షిణీ కుర్వాణం। గ్రహమండలే ప్రవిష్టం। అధి దేవతాభూమిం। ప్రత్యధి దేవతాక్షేత్రపాలం। సూర్యస్య దక్షిణ దిగ్భాగే। అఢక ధాన్యస్యోపరి। త్రికోణాకారమండలే। దక్షిణాభిముఖం। భూర్భువస్సువః అంగారక గ్రహమావాహయామి। స్థాపయామీత్యాది!

అగ్నిమూర్ధేత్యస్య-ప్రజాపతిర్ ఋషిః (అగ్నిర్వా) అంగారకో దేవతా-గాయత్రీచ్ఛందః। అంగారక గ్రహమంత్ర జపేవినియోగః॥ అగ్నిర్మూర్ధా-అంగుష్ఠాభ్యాంనమః। దివః

క్షకుత్ - జ్ఞనీభ్యాంనమః। పతిః పృథివ్యాః-మధ్యమాభ్యాంన మః। అయం-అనామికాభ్యాంనమః। అపాగ్ంరేతాగ్ంసి-కని ష్ఠికాభ్యాంనమః। జిన్వతి-కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంనమః। ఏవం హృదయాదిన్యాసః। భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బంధః॥

ధ్యానం—యామ్యే గదా శక్తిధరశ్చ శూలీ వర ప్రదో యామ్యముఖో౽తిరిక్తః। కుజస్త్వవంతీ విషయస్త్రి కోణస్తస్మి న్భరద్వాజకులే ప్రసూతః॥ రక్తాంబరో రక్తవపుః కిరీటీ చతుర్భుజో మేషగమో గదాభృత్। ధరాసుతశ్శక్తి ధరశ్చ శూలీ సదా మమ స్యాద్వరదః ప్రశాంతః॥ అగ్ని ర్మూర్ధేత్యాదిభిః పూర్వవజ్జపా విమోకాన్తః॥

(బుధస్య)

ఉద్బుధ్యస్వ - ఇదంవిష్ణుః, విష్ణోరరాటమసి, (౧-౨౧) సోమాత్మజం, మగధదేశజమాత్రేయగోత్రజం, భారద్వాజా ష్ణం, శ్రవిష్ఠానక్షత్రజం, త్రిష్టుప్ఛందసం, జాఠరాగ్నికం, శక్తి ఖడ్గచర్మ గదాధరం, చతుర్భుజం పీతాంబరగంధమాల్య మరకతరత్నాభరణ భూషితం, కిరీటినం, పీతచ్ఛత్రధ్వజపతా

కినం, పీతసింహవాహనం, వాయ్వాగ్నిజ పీతాష్టాశ్వం, పీతం రథమారుహ్య దివ్యం మేరుం ప్రదక్షిణీ కుర్వాణం గ్రహ మండలే ప్రవిష్టం అధిదేవతా విష్ణుం, ప్రత్యధి దేవతావిష్ణుం, సూర్యస్యైశానదిగ్భాగే, ముద్గధాన్యస్యోపరి బాణాకార మండలె ప్రాఙ్ముఖం (ఉదఙ్ముఖం) భూర్భువస్సువః బుధగ్రహ మావాహయామి స్థాపయామీత్యాది ॥

ఉద్బుధ్యస్వేత్యస్య - అగ్నిర్ ఋషిః - బుధో దేవతా- త్రిష్టుప్ఛందః-బుధగ్రహమంత్ర జపేవినియోగః । ఉద్బుధ్యస్వాగ్నె-అంగుష్ఠాభ్యాంనమః।ప్రతిజాగృహ్యేనం-తర్జనీభ్యాం నమః। ఇష్టాపూర్తేసగ్ం సృజేథామయంచ-మధ్యమాభ్యాం నమః । పునః కృణ్వగ్గ్ంస్త్వా-అనామికాభ్యాంనమః । పితరం యువానమన్వాతాగ్ంసీత్ -కనిష్ఠికాభ్యాంనమః। త్వయితంతు మేతం - కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంనమః । ఏవం హృదయాది న్యాసః । భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బంధః ॥

ధ్యానం—ఉదఙ్ముఖో మాగధజో హరిస్థశ్చాత్రేయ గోత్రశ్శరమండలస్థః । స ఖడ్గచర్మోరు గదాధరోఽక్షస్త్రీశాన

భాగే వరదస్సుప్రీతః । పీతాంబరః పీతవపుః కిరీటీ చతుర్భుజో దండధరశ్చ హారీ చర్మాసిధృక్సోమసుతస్సదా మే సిహ్మాధిరూఢో వరదో బుధశ్చ ఉద్బుధ్యస్వేత్యాదిభిః పూర్వవజ్జపోవిమోకాన్తః ।

☞ గురోః

బృహస్పతే అతి-ఇన్ద్రమరుత్వ-బ్రహ్మజజ్ఞానం। (౧-౨-౨) గురుం, సింధు దేశజం, ఆంగీరసగోత్రజం, వసిష్ఠావర్ణం, ఉత్తరాఫల్గునీ నక్షత్రజం, త్రిష్టుప్ఛందసం, శిఖ్యగ్నికం, పీతముక్తసూత్రి దండకమండలువరదచతుర్భుజం, పీతాంబరగంధమాల్యపుష్యరాగరత్నాభరణ భూషితం, కిరీటినం, పీతచ్ఛత్రిధ్వజపతాకినం, విశ్వరూపాఖ్యపాండురాష్ట్రాశ్వం, కాంచనం రథమారుహ్య దివ్యం మేరుం ప్రదక్షిణీ కుర్వాణం, గ్రహమండలే ప్రవిష్టం, అధిదేవతేంద్రం, ప్రత్యధిదేవతా బ్రహ్మాణం, సూర్యస్యోత్తర దిగ్భాగే చణక ధాన్యస్యోపరి దీర్ఘ చతురశ్రమండలే, ఉదఙ్ముఖం, భూర్భువస్సువః। బృహస్పతి గ్రహమావాహయామి । స్థాపయామీత్యాది ॥

బృహస్పతే అతీత్యస్య-విశ్వేదేవా ఋషయః-బృహస్పతి ర్దేవతా-త్రిష్టుప్ఛందః। బృహస్పతిగ్రహమంత్రజపే వినియోగః॥

బృహస్పతే అతియదర్యో-అంగుష్ఠాభ్యాంనమః । అర్హాద్ద్యుమత్-తర్జనీభ్యాంనమః । విభాతి క్రతుమజ్జనేషు-మధ్యమాభ్యాంనమః । యద్దీదయచ్ఛవసా-అనామికాభ్యాం నమః । ఋతప్రజాత తదస్మాసు కనిష్ఠికాభ్యాంనమః । ద్రవిణం ధేహిచిత్రం-కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంనమః । ఏవం హృదయాది న్యాసః । భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బంధః ॥

ధ్యానం—సౌమ్యే సుదీర్ఘే చతురశ్రపీఠే రథేఽంగిరాః పూర్వముఖ స్వభావః । దండాక్షమాలా జలపాత్రధారీ సింధ్వాఖ్యదేశే నరదస్సు దేశః ॥ పీతాంబరః పీతవపుః కిరీటీ చతుర్భుజో దేవగురుః ప్రశాంతః । దధాతి దండంచ కమండలుంచ తథాక్షసూత్రం వరదోఽస్తుమహ్యం ॥ బృహస్పతే అతీత్యాదిభిః-పూర్వవజ్జపోవిమోకాంతః ॥

శుక్రస్య

శుక్రంతే అన్యత్-ఇంద్రాణీమాసునారిషు-ఇంద్రదంవః॥ (౧—౨౩)

భృగుం భోజకటకదేశజం, భార్గవగోత్రజం, శౌనకార్షం, తిష్య నక్షత్రజం, త్రిష్టుప్ఛందసం, హాటకాగ్నికం, శ్వేత మక్ష సూత్రదండకమండలు వరదచతుర్భుజం, శ్వేతాంబర గంధ మాల్య వజ్ర రత్నాభరణభూషితం, కిరీటినం, శ్వేత చ్ఛత్ర ధ్వజపతాకినం శ్వేతాశ్వవాహనం, భూసంభవ శ్వేత దశాశ్వం, శ్వేతం రథమారుహ్య దివ్యంమేరుం ప్రదక్షిణీ కుర్వాణం గ్రహమండలే ప్రవిష్టం, అధిదేవతేన్ద్రాణీం, ప్రత్యధి దేవతేంద్రం, సూర్యస్య పూర్వదిగ్భాగే, (తండుల) నిష్పావ ధాన్యస్యోపరి, పంచకోణాకారమండలె, ప్రాఙ్ముఖం, భూర్భువస్సువః, శుక్రగ్రహమావాహయామి, స్థాపయామీత్యాది ॥

శుక్రంత ఇత్యస్య-విశ్వేదేవాఋషయః-శుక్రోదేవతా త్రిష్టుప్ఛందః-శుక్రగ్రహమంత్ర జపేవినియోగః ॥

శుక్రంతే అన్యత్ - అంగుష్ఠాభ్యాంనమః । యజతంతే అన్యత్-తర్జనీభ్యాంనమః । విషురూపే అహనీ-మధ్యమాభ్యాంనమః । ద్యౌరివాసి-అనామికాభ్యాంనమః । విశ్వాహి మాయా అవసిస్వధావః - కనిష్ఠికాభ్యాంనమః । భద్రాతే

పూషన్నిహర్తాతిరస్తు-కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంనమః । ఏవం
హృదయాదిన్యాసః । భూర్భువస్సువరోమితిదిగ్బంధః ॥

ధ్యానం——ప్రాచ్యాం భృగుర్భోజకటప్రదేశః సభా
ర్గవః పూర్వముఖ స్వభావః । సపంచకోణేశ రథాధి
రూఢో దండాక్షమాలా వరదోంబు పాత్రః ॥ శ్వేతామ్బరః
శ్వేతవపుః కిరీటీ చతుర్భుజో దైత్యగురుః ప్రశాంతః ।
తథాక్షసూత్రంచ కమండలుంచ జయంచ బిభ్రద్వరదోఽస్తు
మహ్యాం ॥ శుక్రం తే అన్యదిత్యాదిభిః పూర్వవజ్జపోవిమో
కాన్తః ॥

శనైశ్చరస్య

శన్నో దేవీః (శమగ్నిః) ప్రజాపతే-ఇమంయమ-(౧_౨౮)
సూర్యపుత్రం కాశ్యపగోత్రజం, భృగ్వార్షేయం, రేవతీ నక్ష
త్రజం సౌరాష్ట్రదేశజం, గాయత్రీఛందసం, మహాతేజోగ్నికం,
నీలం, చర్మ బాణ ధనుశ్శూల చతుర్భుజం, నీలాంబర గంధ
మాల్య నీలరత్నాభరణ భూషితం, కిరీటినం, నీలచ్ఛత్ర ధ్వజ
పతాకినం, నీలగృధ్రవాహనం, ఆకాశజ జంబాలాష్టాశ్వం,
నీలం,రథమారుహ్య, దివ్యంమేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వాణం, గ్రహ

మండలే ప్రవిష్టం, అధిదేవతా ప్రజాపతిం, ప్రత్యధిదేవతా యమం, సూర్యస్య పశ్చిమ దిగ్భాగే, తిలధాన్యస్యోపరి-ధను రాకారమండలె, ఉదఙ్ముఖం, ఓం భూర్భువస్సువః శనైశ్చర మావాహయామి । స్థాపయామీత్యాది ॥

శంనో దేవీ రిత్యస్య - అగ్నిర్ ఋషిః (ప్రజాపతిర్వా) శనైశ్చరో దేవతా, గాయత్రీచ్ఛందః । శనైశ్చర గ్రహమంత్ర జపేవినియోగః ॥

శన్నో దేవీః-అంగుష్ఠాభ్యాంనమః। అభిష్టయె—తర్జనీ భ్యాంనమ । ఆపోభవంతు-మధ్యమాభ్యాంనమః । పీతయే- అనామికాభ్యాంనమః । శంయోః-కనిష్ఠికాభ్యాంనమః । అభి స్రవన్తునః-కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంనమః । ఏవం హృదయాది న్యాస భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బంధః ॥

ధ్యానం—చాపాసనో గృధ్రరథస్సునీలః ప్రత్యఙ్ముఖః కాశ్యపజః ప్రతీచ్యాం । సశూల చాపేషు వరప్రదశ్చ సౌరాష్ట్ర దేశే ప్రభవశ్చసౌరిః ॥ నీలద్యుతిః శూలధరః కిరీటీ గృధ్రస్థితో బాణకరోధనుష్మాన్ । చతుర్భుజస్సూర్యసుతః ప్రశాంతః వర ప్రదో మేఽస్తుసమందగామీ ॥ శన్నో దేవీరిత్యాదిభిః పూర్వవ జ్జపో-వినియోగః ॥

రాహుః

కయానశ్చిత్రః-ఆయంగౌః-యత్తే దేవీనిర్ ఋతిః ॥ (౧_౨౫)

చంద్రార్క వైరిణం, బర్బర దేశజం, పైఠీనసిగోత్రజం, అంగిరసార్ణం, అశ్వినీనక్షత్రజం, గాయత్రీ ఛందసం, హుతాశనాగ్నికం, కృష్ణం, ఖడ్గచర్మధరం, ద్విభుజం, కృష్ణామ్బర గంధమాల్య గోమేద రత్నాభరణ భూషితం, కిరీటినం, కృష్ణచ్ఛత్రధ్వజపతాకినం, కరాళవదనం, ఉరగాలంకారం, కృష్ణ సింహాసనేస్థితం, అష్టాశ్వం, రథమారుహ్య, దివ్యం మేరుమ ప్రదక్షిణీకుర్వాణం, గ్రహమండలేప్రవిష్టం, అధిదేవతాసర్పం, ప్రత్యధిదేవతా నిర్ ఋతిం, సూర్యస్య నైర్ ఋత దిగ్భాగే, మాషధాన్యస్యోపరి, శూర్పాకారమండలే, దక్షిణాభిముఖం, భూర్భువస్సువః—రాహుగ్రహమావాహయామి, స్థాపయామీత్యాది ॥

కయాన ఇత్యస్య-విశ్వేదేవాఋషయః-రాహుర్దేవతా గాయత్రీఛందః ॥ రాహుగ్రహమంత్రజపేవినియోగః ॥

కయానః-అంగుష్ఠాభ్యాంనమః। చిత్ర ఆభువత్-తర్జ

నీభ్యాంనమః । ఉత్తీ-మధ్యమాభ్యాంనమః । ప్రదాపృథు-అనామి
కాభ్యాంనమః । నఖా-కనిష్ఠికాభ్యాంనమః । కర్మాశదిష్టదా
వృతా-కరతల కరపృష్ఠాభ్యాంనమః । ఏవం హృదయాదిన్యాసః,
భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బంధః ॥

ధ్యానం—పైఠీనసో బర్బర దేశజాతః శూర్పాసనః
సింహగతస్సధూమ్రః । యామ్యాననో నైరృతి దిక్కరాళో
వరప్రదః శూల సచర్మఖడ్గః ॥ నీలామ్బరో నీలవపుః కిరీటీ
కరాళవక్త్రః కరవాళ శూలీ । చతుర్భుజశ్చర్మధరశ్చ రాహుః
సింహాసనస్థో వరదోఽస్తు మహ్యం ॥ కయాన ఇత్యాదిభిః పూర్వ
వజ్జపోవిమోకాన్తః ॥

కేతోః

కేతుం కృణ్వన్-బ్రహ్మదేవానాం-సచిత్రచిత్రం ॥ (౧-౨౬)
సర్వఫలప్రదం. అంతర్వేదిదేశజం, జైమినిగోత్రజం, రౌద్రా
గ్నికం, ధూమ్రం, వరద గదాధరం, ద్విభుజం, చిత్రాంబర
గంధమాల్యవైడూర్యరత్నాభరణభూషితం, కిరీటినం ధూమ్ర,
ఛత్రధ్వజపతాకినం, చిత్రగృధ్రవాహనం, ధూమారుణా

ష్టాశ్వం, ధూమ్రమంరథమారుహ్య, దివ్యం మేరుమ్రపదక్షిణీ కుర్వాణం, గ్రహమండలె ప్రవిష్టం, అధిదెవతా బ్రహ్మాణం, ప్రత్యధిదెవతా చిత్రగుప్తం, సూర్యస్య వాయవ్యదిగ్భాగె, కుళుత్థధాన్యస్యోపరి, ధ్వజాకారమండలె దక్షిణాభిముఖం, భూర్భువస్సువః— కేతుగ్రహమావాహయామి స్థాపయామీత్యాది ॥

కేతుంకృణ్వన్నిత్యస్య—విశ్వేదేవాఋషయః— కేతుదేవతా-గాయత్రీఛందః- కేతుగ్రహమంత్ర జపేవినియోగః॥

కేతుం కృణ్వన్ - అంగుష్ఠాభ్యాంనమః । అకేతవే- తర్జనీభ్యాంనమః । పేశోమర్యాః - మధ్యమాభ్యాంనమః । అపేశసే - అనామికాభ్యాంనమః । సముషద్భిః-కనిష్ఠికాభ్యాం నమః । అజాయథాః-కరతలకరపృష్ఠాభ్యాంనమః । ఏవం హృదయాదిన్యాసః ॥ భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బంధః ॥

ధ్యానం—ధ్వజాసనో జైమినిగోత్రజాతోఽంతర్వేది దేశేషు విచిత్రవర్ణః । యామ్యాననో వాయుదిశి ప్రఖడ్గశ్చ మాసిభిశ్చాప్టసుతశ్చ కేతుః ॥ ధూమ్రోద్విబాహుర్వరదో

గదాభృత్ గృధ్రాసనస్థోవికృతాననశ్చ। కిరీట కేయూర విభూషితాంగః సదాఽస్తుమె కేతుగణః ప్రశాంతః॥ కేతుం కృణ్వన్నిత్యాదిభిః పూర్వవజ్జపోవిమోకాంతః ॥—॥

అత్ర కేచిత్, గుడి, లనకేవా, త్ర్యంబకంయజామహే, ఇతి మన్త్రేణ మృత్యుంజయ మావాహ్య, గ్రహైస్సమం పూజాం దానం చ కుర్వంతి ॥

తతః తండులపుంజే పూర్వాద్యష్టదళేషు ఇంద్రాది లోకపాలా నావాహ్య అష్టదళాన్తరాళేషు దుర్గాది సాద్గుణ్య దేవతా ఆవాహయేత్ ॥

ఏవం యత్రకుత్రవా నవగ్రహ, లోకపాల, సాద్గుణ్య దేవతా ఆవాహ్యాన్తె తదనన్తరం శాస్త్రవిత్కర్తా యజమానస్యాభిషేకార్థం (౧౦-౨) పుటస్థ, మత్స్యపురాణోక్తరీత్యా, కుంభే వరుణదేవతా మావాహ్య యథాశక్తి కాండాను సమయాదినా సర్వాఅపిదేవతాః పూజయిత్వాఽన్తతః కలశోదకేనాత్మానమభిషిచ్య కలశం స్నానవస్త్రంచాచార్యాయదద్యాదితి సార్వత్రికమ్ ॥—॥

ప్రాణానాయమ్య— దేశకాలౌ సంకీర్త్య, ఆదిత్యాది నవగ్రహ ప్రీత్యర్థం కలశవస్త్ర ప్రతిమాదానం తత్తద్ధాన్యదానంచ కరిష్యే, ఇతి సఙ్కల్ప్య॥ తాంబూల దక్షిణామాదాయ ॥—॥

ప్రతిమాం దక్షిణోపేతాం కుంభవస్త్రఫలైర్యుతాం।
తుభ్యందాస్యామి విప్రేంద్ర ఉద్దిష్ట ఫలదోభవ॥

ఇమాం సూర్యగ్రహ ప్రీతిం కామయమానస్సంప్రదదే (నమమ)॥ ఏవంచన్ద్రాదీనాం ప్రతిమాదానం, అథవా ప్రతిమైకత్వ పక్షే ఆదిత్యాది నవగ్రహ ప్రీతిం కామయమాన ఇతి॥

గోధూమాభాస్కరస్యేష్టాః ప్రాణినామపి సర్వదా।
యస్మాదేతే సర్వభక్ష్యా స్తాన్దదామీష్ట సిద్ధయే॥

ఇదం గోధూమధాన్యం దక్షిణా తాంబూల సహితం ఆదిత్యగ్రహప్రీతయే సంప్రదదే (నమమ)॥

తండులావైశ్వ దేవత్యాః పాకేనాన్నం పచన్తియే।
నిఘ్నన్తి తేషాం క్షుద్వ్యాధిం తాన్దదామీష్టసిద్ధయే॥

ఇదం తండులధాన్యం దక్షిణా తాంబూల సహితం, చన్ద్రగ్రహప్రీతయే సంప్రదదే (నమమ)॥

ఆఢకా మంగళస్యేష్టా అన్నస్యరసదాశ్శుభాః ।
ప్రాణినాంబలదా యస్మాత్తాన్దదామీష్టసిద్ధయే ॥

ఇదం ఆఢకధాన్యం దక్షిణా తాంబూలసహితం అంగారక గ్రహ ప్రీతయె సంప్రదదె (నమమ) ॥

ముద్గా బుధగ్రహస్యేష్టా దేవానామపి సర్వదా ।
ప్రతినాముపకారా యతాన్దదామీష్టసిద్ధయె ॥

ఇదం ముద్గధాన్యం దక్షిణా తాంబూల సహితం బుధ గ్రహ ప్రీతయె సంప్రదదె (నమమ) ॥

గురోస్తు చణకా ఇష్టాద్విపదాంచ చతుష్పదాం ।
సర్వభక్ష్యాశ్చయే కే చిత్తాన్దదామీష్టసిద్ధయె ॥

ఇదం చణకధాన్యం దక్షిణా తాంబూలసహితం బృహస్పతిగ్రహ ప్రీతయె సంప్రదదె (నమమ) ॥

నిష్పావభార్గవస్యేష్టా తండులాఅపిసర్వదా ।
శాకానాం మేళనే యస్మాత్తాన్దదా మీష్టసిద్ధయె ॥

ఇదం నిష్పావాధాన్యం దక్షిణా తాంబూలసహితం శుక్రగ్రహ ప్రీతయె సంప్రదదె (నమమ) ॥

తిలాఃపాపహరానిత్యం విష్ణోర్దేహ సముద్భవాః ।
శనిగ్రహప్రియా యస్మాత్తాస్సదా మిష్టసిద్ధయె ॥

ఇదం తిలధాన్యం దక్షిణాతాంబూలసహితం శనిగ్రహ ప్రీతయె సంప్రదదె (నమమ) ॥

మాషాశ్చ పితృదేవత్యాః ప్రాణినాంబలదాయకాః ।
రాహోః ప్రియతమా యస్మాత్తాస్సదా మిష్టసిద్ధయె ॥

ఇదం మాషధాన్యం దక్షిణా తాంబూల సహితం రాహుగ్రహ ప్రీతయె సంప్రదదె (నమమ) ॥

కుళుత్థాగోఽశ్వజన్తూనాం బలదాః కాయనర్ధకాః ।
కేతోః ప్రియతమాయస్మాత్తాన్సదా మిష్టసిద్ధయె ॥

ఇదం కుళుత్థధాన్యం దక్షిణాతాంబూలసహితం కేతు గ్రహ ప్రీతయె సంప్రదదె (నమమ) ॥

గుడ ఇక్షుర సోత్పన్నాస్సత్వ మృత్యుంజయ ప్రియాః ।
యస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేన తాన్సదా మిష్టసిద్ధయె ॥

ఇమం గుడం దక్షిణాతాంబూల సహితం మృత్యుంజయ ప్రీతయె సంప్రదదె (నమమ) ॥

ఇతి నవగ్రహాఽఽవానాది మన్త్రజపక్రమః ।

అగ్ని ముఖ పరిభాషా

హోమార్థమగ్న్యాయతనంకృత్వా గోమయేనోపలింపేత్ ।

ఉపలేపన నిమిత్త మాహకారికాయాం

సర్వరత్నమయీ భూమిః సర్వతీర్థమయీ శుభా । సర్వౌషధి సమేతా చ కిమర్థముపలేపనం ॥ ఇన్ద్రస్య వజ్రేణ హతో వృత్రాసుర మహాఘుటః తస్యమేదో వసాచ్ఛన్నా తదర్థముపలేపనమ్ ॥ * స్మృతిరత్నాకరే॥ సర్వత్రై వసుధా మేధ్యా సశైలవనకాననా । అధ విష్ణుపదాక్రాన్తోపలేపన మిదం యతః ॥ పురాశకోహి వజ్రేణ వృతం హత్వా మహాసురమ్ ॥ తస్మేద సాహి నిర్లిప్తా తదర్థముపలేపనమితి ॥

అంగుళ్యాది ప్రమాణమ్

సహస్రకిరణాద్రశ్మిరణురేకం ప్రచక్షతే । అణుత్రయ సమాయుక్తం తిలమేకం ప్రచక్షతే ॥ తిలత్రయ సమాయుక్తం యవమేకం ప్రచక్షతే । యవత్రయసమాయుక్తమంగులముదాహృతమ్ ॥ అరత్ని మాత్రం కుర్వీత ద్వాదశాంగుళిమాత్రకం । అరత్నిద్వయ సంయుక్తం హస్తమాత్రం ప్రచక్షతే ॥ హస్తద్వయ సమాయుక్తం బాహుమేకం ప్రచక్షతే ॥ బాహుద్వయసమాయుక్తం కోదండం తత్ప్రచక్షతే ॥ కోదండస్య సహస్రేణ క్రోశకంతత్ప్రచక్షతే ॥ గ్రంథాన్తరే । తిర్యగ్యవోదరాణ్యష్టౌ ఊర్ధ్వావా వ్రీహయస్త్రయః । మానాంగుళమితిప్రోక్తం అంగుళిరంగులం ॥

స్థణ్డిల లక్షణం

ప్రాదేశతాల గోకర్ణాస్తర్జన్యాదియుతేరతే । అంగుష్ఠే స్యాద్వితస్తిర్ద్వాదశాంగుళః ॥ సరత్నిస్స్యాదరత్నిస్తు నిష్కనిష్ఠేన ముష్టినా ॥ స్మార్తే కర్మణి సర్వత్ర అరత్నిస్స్యాత్ప్రలోబుధః ॥ వితస్తిస్తు తదర్ధాకె వితస్తిర్న్యూనలో మానాదష్టహస్తో తరంనహి ॥

కుండరూపాగ్న్యాయతనలక్షణం
సాంగమాయతనం స్మృతావుక్తం

అరత్నిమాత్రం విజ్ఞేయమగ్నేరాయతనం శుభం ॥ శ్రౌతేచౌపాసనే కుండం ఖాతయోని వివర్జితం । మేఖలాద్వితయం కార్యం రేఖా లగ్నాంతు బాహ్యతః । బాహ్యద్వ్యంగులవిస్తారాఽఽభ్యంతరా చతురంగులా ॥ బాహ్యా షడంగులోత్సేధాఽఽభ్యంతరా ద్వాదశాంగులా ॥ ఇతి ॥

అత్రౌపాసనగ్రహణంగృహ్యోక్త లౌకికాగ్నిసాధ్య కర్మోపలక్షణం
కుండరూపాగ్న్యాయతనకరణాశక్తౌస్థండిలే కార్యమ్

కుండేవాస్థండిలేవాపి హోమకర్మ సమాచరేత్ ॥ ఇతి స్మృతి సారోక్తేః ॥ * ఏతన్మానం గృహ్యకారికాసు। హస్తమాత్రం చతుష్కోణం బాహుమాత్రమథాపివా । చతురంగుళ ముచ్ఛ్రాయం స్థండిలం సర్వకర్మసు ॥ అత్రోక్తస్య ప్రమాణద్వయస్య హోమానుసారేణ వ్యవస్థాశ్రయా ॥ చతుర్వింశత్యంగులయోఽరత్నిః —తదర్ధం ప్రాదేశ ఇతి క్లుప్తిః ॥ ఇషురత్నిత్రయాత్మకః ॥

సికతాభిఃస్థండిలం కార్యం సికతాప్రమాణం
వర్ణవిశేషేణాకారవిశేషశ్చ బోధాయన సూత్రే

* పంచప్రస్థసికతాః శుచయః శుక్లాః అనార్ద్రాః అరత్నిమాత్రం సమచతురశ్రం బ్రాహ్మణస్య ॥ * రక్తవర్ణం త్రికోణం క్షత్రియస్య * పీతవర్ణం రథచక్రవద్వైశ్యస్య । ప్రాక్ప్రవణముదక్ప్రవణం వా స్థండిలం కరోతి ॥ * సికతాః మృత్పాంసవః। పంచప్రస్థసికతా ఇతి ప్రమాణం హస్తమాత్రాభిప్రాయం ॥

స్థండిల కరణప్రకారమప్యాహ సఏవ

సికతాశ్చతురంగులం ప్రాచీనముచ్ఛ్రియతి । పంచాంగులం పశ్చాత్ । ఊర్ధ్వాంగులి ప్రమాణ విశేషం దక్షిణత ఉచ్ఛ్రియః । ఊర్ధ్వాంగులి విహీన ఉచ్ఛ్రియ ఉత్తరతః ॥

బోధాయనేనైతేషాం పక్షాణాం కామ్యత్వమప్యుక్తం

ప్రాచీన ప్రవణం బ్రహ్మవర్చసకామస్య । ఉదీచీన ప్రవణమన్నాద్యకామస్య । ప్రాగుదక్ప్రవణం ప్రజాకామస్య । సమం ప్రతిష్ఠాకామస్యేతి ॥

సికతా దోషానప్యాహ సఏవ

అథాతస్సికతాదోషాన్వ్యాఖ్యాస్యామః । భస్మ కేశ తుష కపాల శర్కరా తృణాస్థి పిపీలికావల్మీకాద్రాభిస్సికతాభిర్వర్జయేత్స్థండిల కరణం॥ భస్మనా యజమానక్షయః । కేశేన స్త్రీ మరణం, తుషైః పుత్ర నాశః । కపాలైరర్థనాశః । శర్కరాభిర్బంధువియోగః । తృణేన కర్మ క్షయః అస్థ్నా గ్రామనాశః । పిపీలికాభిరాష్ట్రనాశః । పిపీలికా గ్రహణం జంతూపలక్షణం । ఆర్ద్రసికతాభిర్భయం భవతీత్యాహ భగవాన్ బోధాయనః ॥ ఇతి ॥

విధాన పారిజాతే స్థండిలోచ్ఛ్రియే విశేష ఉక్తః

కార్యాశతాదర్వాంగుల సమ్మితోచ్ఛ్రితః శతాహుతౌ ద్వ్యంగుల సంమితోచ్ఛ్రితః ॥ సహస్ర హోమే చతురంగులోచ్ఛ్రితః షడ్వంగులో ప్యయుతే సముచ్ఛ్రితః ॥ నృపాంగులో లక్షహుతౌ సముచ్ఛ్రితః । వింశాంగులాస్యాత్ప్రియుతే సముచ్ఛ్రితః త్రింశాంగులా కోటిమఖే సముచ్ఛ్రితిస్తతోఽధికం నోవిదధీతమానకం ॥ ఇతి ॥ అంగులంతు అర్యాజ్ఞిహితాష్టయవప్రమాణం । స్వమధ్యమా మధ్యపర్వమితం వాజ్ఞేయం ॥ ముష్ట్యా వా చతురంగులాని ॥

ఉద్ధననోత్తరం యది శ్వా స్థండిలాదావధితిష్ఠతి తదా ప్రాయశ్చిత్తవిశేష ఉక్తో బోధాయనేన ॥

స్థండిలముద్ధతం గౌరశ్వోవా యది వికిరేత్ (మూత్రాదిభిర్వికీర్ణం కుర్యాత్)॥ అన్యద్వా శ్వాపదమధితిష్ఠేత్తస్య పదమభ్యుక్ష్య జపతి। పృథివి దేవియజన్యోషధ్యాస్తెమూలం మాహిగ్ంసిషం'। ఇతి॥ కృతాంతాత్కర్మ ప్రతిపద్యేత ఇతి॥ స్థండిల గ్రహణం కుండోపలక్షణం। శ్వగ్రహణం నిషిద్ధ ద్విపద చతుష్పద పశూప లక్షణం॥

ఉల్లేఖన పదార్థాః

నశర్కరాభిర్న నఖైర్నలోష్టైర్న దారుణా। శర్కరాభిః పుత్ర నాశో నఖైర్బంధువినాశనం॥ లోష్టేన కులనాశస్స్యాద్దారుణా వ్యాధితో భవేత్॥ తస్మాత్సువర్ణ రజత తామ్రైస్స్ఫ్యతిమేనవా। శకలేనాథ దార్భేణ (దర్భైర్వా) వ్రీహీణాం వా యవైస్తథా॥ శకలశబ్దః శమీ కాష్ఠపరః॥

ఉల్లేఖన ప్రకారః

అఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాన్తు సంగృహీతేన మూలవిత్। ఋజవస్సంహతం రేఖా విలేలిఖేత్తు యథావిధి॥

రేఖాకరణ ప్రకారాఽయః

ప్రాచీః పూర్వముదక్సంస్థం దక్షిణారం మాలిఖేత్ అథో దీచీః పురస్సంస్థం పశ్చిమారంభ మాలిఖేత్। శకలాదీన్నిరస్యాపఉపస్పర్శన మాచరేత్॥ సౌమ్యాఖ్యదిశి కర్తవ్యో నిరాసో దైవకర్మసు। పితృకర్మసు యామ్యాఖ్య దిశ్యేవ పరికీర్తితః॥ అవాక్కరోఽభ్యుక్ష్య నిధాయ వహ్నిముత్సిచ్య తేఽవోక్షణతోయశేషం। ప్రాక్తోయమన్యన్నిదధాత్యుదగ్వా యథా బహిస్స్యాచ్చ పరిస్తరాణాం॥

రేఖాధిదేవతాః

ప్రాగగ్రాణాంచ రేఖాణాంముకుందేశపురందరాః । రేఖాణాముద గగ్రాణాం బ్రహ్మవైవస్వతేందవః ॥

అవోక్షణ ప్రోక్షణ అభ్యుక్షణ లక్షణమ్

అవాచీనేన హస్తేన కర్తవ్యం స్యాదవోక్షణమ్ ॥ ఉత్తానేనతు హస్తేన కర్తవ్యం ప్రోక్షణం భవేత్ ॥ అవాఙ్ముష్టి ప్రకారేణ అభ్యుక్షణ ముదీరితమ్ ॥

అగ్నిప్రణయనం పారిజాతే

స్థాప్యమగ్నిం సౌవర్ణరాజతతామ్రపాత్రాదినా ప్రణయేత్ । * తదుక్తమ్స్మృతౌ ॥ పాత్రాన్తరేణాపిహితే తామ్రపాత్రాదికే శుభే । అగ్నిప్రణయనం కుర్యాచ్ఛరావే నాన్యతోఽపివా । ఇతి ॥ * యత్తుస్మృతి సారే ॥ శరావె భిన్నపాత్రేవా కపాలేవోల్ముకేఽపివా । నాగ్నిప్రణయ నంకుర్యాద్వ్యాధిహానిభయావహమితి ॥ అస్య ముఖ్య పాత్ర సంభవే శరావో అగ్రాహ్య ఇతి తాత్పర్యమ్ । స్థండిలేఽగ్నింవ్యాహృతిభిరభ్యా త్మం ప్రతిష్ఠాపయేత్ ।

అత్రవిశేషమాహ దేవలః—అగ్నావగ్న్యంతర ప్రక్షేప నిషేధ ఇతి

అగ్నౌ న ప్రక్షిపేదగ్నిమగ్నిర్నాశమియాత్తదేతి ॥

అగ్నిప్రణయనం కారికోక్తమ్

హోమస్థాన పురోభాగే హృత్వా వహ్నిం నిధాప్యచ । సముద్ధృత్య తతో వహ్నిం హృద్వ్యాహృత్యా సమాహితః ॥ పాణిభ్యాం పాత్రమాదాయ

వ్యాహృతీభిర్నిధాయచ। తత్పాత్రే పూరయేత్తోయం పూజయేచ్చ సువాసి
నీమ్। గంధ పుష్పాక్షతాద్యైశ్చ తతో వహ్నిం సమింధయేత్ ॥ అగ్న్యా
యతనపాత్రంచ ఆర్ద్రం కృత్వా సమూహయేత్। అకృతే ప్రష్ట హోమ
స్స్యాదాయుస్తత్ర నపూర్యతే ॥

అగ్నిధమనమ్

దేవలః। ఏస్త్రీణాం పర్ణేన పాణి శూర్పాఽస్యాదాయుభిః।
వ్యజనేనాగ్నిధమనం న కుర్యాదితి హి స్మృతిః ॥ పర్ణేన సైభవేద్వ్యాధిః
శూర్పేణ ధననాశనమ్। పాణినా మృత్యుమాప్నోతి ఆయుః క్షీణం ముఖా
ద్ధమే ॥ * యత్తుమనురాహ ॥ నాగ్నింముఖేనోపధమేన్నగ్నాం నేక్షేత
చ స్త్రియం। నామేధ్యం ప్రక్షిపేదగ్నౌ న చ పాదౌ ప్రతాపయేత్ ॥
కించ ముఖేన నోపధమేత్ అపితు వైణవేన ఆయసేన వా సుషిరేణ ధమనం
కార్యం ॥ * తథాచ ॥ ముఖేనాపి ధమన్యాదిసంహితేన ధమేత్తతః।
ధమనీ మన్తరే కృత్వా తృణం వా కాష్ఠమేవవా ॥ ముఖేనాగ్నిం సమింధత
ముఖాదగ్నిరజాయత ఇతి ॥

ప్రయత్నమన్త్రేణ ఔపాసనే స్వయం ప్రజ్వలితేఽగ్నౌ

కర్మకాలే ఔపాసనాగ్నౌ హోమాత్పూర్వం స్వయమేవ ప్రజ్వ
లితే, ఉద్దీప్యస్వ, మానోహిగ్ంసీత్। ఇతి ద్వాభ్యాం స్వాహాకార
వర్జం సమిద్ద్వయమాదధ్యాత్। అపన్మాస్త్రిః ' త్రిర్మాగాత్ ఇతివామన్త్ర
వికల్పః ॥

అగ్నిధ్యానం

అథధ్యానం ప్రవక్ష్యామి సాక్షాదగ్నేర్మహాత్మనః। ద్విశీర్షం
ద్వైకహృదయం చతుఃశ్రోత్రం ద్వినాసికం। అష్టద్వయంచ షణ్ణేత్రం

పింగలం సప్తహస్తకం॥ మేషారూఢం చతుశ్శృంగం బాలాదిత్య సమప్రభం॥ ఉపవీత సమాయుక్తం జటామకుట మండితం ॥ దక్షిణేతు చతుర్హస్తం త్రిహస్తం వామపార్శ్వకే । స్రుక్స్రువౌ చాక్ష మాలాం చ అభయం దక్షిణే కరే ॥ తోమరం వ్యజనంచైవ ఘృతపాత్రం తు సవ్యకే । స్వాహాంతు దక్షిణే పార్శ్వే స్వధాం దేవీం తథోత్తరే॥ దధానం పావకం ధ్యాయేదిత్థం సర్వేషు కర్మసు ॥

అగ్న్యభిముఖీకరణమ్

ప్రాఙ్ముఖోహి తతో హ్యగ్నిః ప్రాఙ్ముఖాశ్చైవ ఋత్విజః । ప్రాఙ్ముఖీహి ప్రణీతా చ కథం ప్రత్యఙ్ముఖో భవేత్ ॥ ఏషహి దేవ మంత్రేణ క్షిపేత్త్రిగుణితోదకం। హవ్యవాట్ సలిలం దృష్ట్వా భీతః ప్రత్యఙ్ముఖో భవేత్॥

పరిసమూహనమ్

కరేణతోయమాదాయ ప్రాగారభ్య ప్రదక్షిణం । పరితో మార్జనం యత్తదాహుః పరిసమూహనం ॥

పరిషేచన పరిధి పరిస్తరణ పూజనానాం అంగులి ప్రమాణేన స్థాననిర్దేశః

అష్టమే నవమేచైవ దశమైకాదశే తథా । సేచనం పరిధిం చైవస్తరణం పూజనం క్రమాత్ ॥

అగ్న్యలంకరణమ్ (మణిదర్పణే)

అగ్నేరభ్యర్చనం కుర్యాన్నామ మంత్రైః ప్రయత్నతః । ఏకాదశాంగులే దేశే స్థండిలాద్యాసమంతతః ॥ అగ్నయేనమ ఇత్యాద్యైరింద్రాద్యష్టసుపూజయేత్ ॥ ఏవం సంపూజ్య పశ్చాత్తు కార్యం కర్మసమారభేత్ ॥

పరిస్తరణ విన్యాసః స్తరణాదీనాం దర్భసంఖ్యాచ

పరిస్తరణదర్భాంశ్చ పరిధీనపి సంధిషు । ఉదీచ్యా నధరాన్కుర్యా త్పితృ్యే కర్మణితూపరి ॥ అగ్నిం షోడశభిర్దర్భైః పురతస్తు పరిస్తరేత్, పరిస్తరణ మన్యేషామేవం సంఖ్యావిధీయతే ॥ పాత్రాణాంతు ద్విషట్కం స్యాత్ప్రణీతాసాదనం తథా । అష్టభిశ్ఛాదనం తస్యత్రిభిర్బర్హిస్సనం భవేత్ ॥ ద్వౌతు దర్భౌ పవిత్రస్య తథా ప్రత్యసనస్యచ । సంమార్జనం త్రిభిర్దర్భైః జ్వలనస్యైక ఉచ్యతే ॥ పర్యగ్నికరణస్యైకమేవమష్టోత్తరం శతమ్ ॥

దర్భభేదాః

విశ్వామిత్రాః కుశాః కాశాః శాలీమాంజివయాః పునః । దూర్వాశ్చైవ మునిశ్రేష్ఠ సప్తదర్భాః ప్రకీర్తితాః ॥

దర్భేషుస్త్రీత్వాది భేదః

అగ్రస్థూలం భవేన్నారీ మూలస్థూలం నపుంసకం । మూలాదగ్రం సమంపుసాందర్భాణాం చైవలక్షణం ॥ వివాహేచైవపుందర్భాః స్త్రీ దర్భాశ్చైవపుంసవే । అన్యకర్మసు షండస్స్యాద్దర్భాణాంచైవలక్షణం ॥

తృణాదీనాం లక్షణమ్

విచ్ఛిన్నాగ్రం తృణం ప్రోక్తమవిచ్ఛిన్నం పవిత్రకం ప్రాదేశ మాత్రం దర్భాశ్చద్విః ప్రాదేశః కుశస్తథా ॥ త్రిః ప్రాదేశః పరిస్తీర్యః అత ఊర్ధ్వం తృణం భవేత్ ॥

త్యాజ్య దర్భా

బ్రహ్మయజ్ఞేచయేదర్భాః యేదర్భాః పితృకర్మణి । యజ్ఞభూమిషు యేదర్భాస్తేషాంత్యాగోవిధీయతే ॥

అగ్నిముఖ ప్రయోగః

ప్రాణానాయమ్య, దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాస్య అముకప్రయోజనసిద్ధ్యర్థం నవగ్రహమఖేన యక్ష్యే ॥ యత్రక్వచాగ్నిముపసమాధాస్యన్ స్యాత్తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్తిస్రో రేఖా లిఖిత్వాఽద్భిరవోక్ష్యాగ్నిముపసమింధ్యాదుత్సిచ్యైతదుదకముత్తరేణ పూర్వేణవాఽన్యదుపదధ్యాత్ ॥ యత్రాగ్నిః స్థాప్యతే తద్దేశం గోమయేనోపలిప్యారత్నిమాత్రం కుండం, సికతాభిః స్థండిలంవా, కల్పయిత్వా తత్ర దర్భాదినా ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్తిస్రో రేఖాలిఖిత్వా। ప్రాచీః పూర్వముదక్సంస్థం దక్షిణారంభమాలిఖేత్ । అథోదీచీః పురస్సంస్థం పశ్చిమారంభమాలిఖేత్ ॥ తం దర్భాదికముత్తరతో నిరస్యాపఉపస్పృశ్య, అవాచీనేన పాణినాఽద్భిరవోక్ష్య, అవాక్కరోభ్యుత్క్షిప్య నిధాయ వహ్నిముత్సిచ్యతేఽవోక్షణతోయశేషం । ప్రాక్తోయమన్యన్నిదధాత్యుదగ్వా యథాబహిస్స్యాచ్చ పరిస్తరాణామ్ ॥ భూర్భువస్సువరోం అగ్నిమభ్యాత్మం ప్రతిష్ఠాప్య, అవోక్షణతోయశేషం ప్రాగుదగ్వోత్సిచ్య తత్రైవ

వాన్యదుదకం తత్పాత్రే నిధాయ యథా పరిస్తరణాద్బహి
ష్ఠాన్యేత్ । అగ్న్యానయనపాత్రే అక్షతోదకమాసిచ్య ప్రోక్షిత
కాష్ఠాధానేనధమనాద్యాఽగ్నిమిద్ధ్వా ॥

చత్వారి శృంగాత్రయో అస్య పాదా ద్వేశీర్షే సప్త
హస్తాసో అస్య । త్రిధాబద్ధో వృషభో రోరవీతి మహో దేవో
మర్త్యాగ్ంఆవివేశ ॥ అగ్నింధ్యాయామి ॥

ఏషహి దేవః ప్రదిశోను సర్వాః పూర్వోహి జాతస్స
ఉగర్భే అన్తః । సవిజాయమానస్సజనిష్యమాణః ప్రత్యఙ్ముఖా
స్తిష్ఠతి విశ్వతోముఖః ॥ అగ్నేఃపురతోఽక్షతోదకం నినీయ,
ప్రాఙ్ముఖాగ్నే మమాభిముఖో భవ ॥ ఓం భూర్భువస్సువః-తత్స
వితుః-ప్రచోదయాత్ । సోదకేన పాణినా ప్రదక్షిణమగ్నిం
పరిసమూహ్య (పరితః పరిమృజ్య) ॥

౧ అగ్నయే నమః
౨ జాతవేదసే ,,
౩ సహోజసే ,,
౪ అజిరాప్రభవే ,,
౫ వైశ్వానరాయ నమః
౬ నర్యాపసే ,,
౭ పఙ్క్తిరాధసే ,,
౮ విసర్పిణే నమః ,,

ఇత్యేతైర్నామాఽన్త్రైః ప్రదక్షిణం ప్రాగాద్యష్టదిక్షు స్థండిలా
దేకాదశాంగులదేశే పుష్పాక్షతైరగ్నిం పరితోఽలంకృత్య...
(౧) ప్రాగుదగగ్రైః షోడశభిర్దర్భై రేకైకస్యాం దిశి స్థండిలా
ద్దశమేఽంగులదేశేఽగ్నిం పరిస్తృణాతి । పురస్తాత్-దక్షిణతః-
పశ్చాత్-ఉత్తరతః ॥ దక్షిణానుత్తరాన్కరోత్యుత్తరాంశ్చాధ
రాన్ ॥ (౨) ఉత్తరేణాగ్నిం ప్రాగగ్రాన్ దర్భాన్సంస్తీర్య,
ద్వంద్వం న్యంచి పాత్రాణి దక్షిణవామహస్తాభ్యామాదాయ-
(౩) దర్వ్యాజ్యస్థాల్యౌ-(ప్రోక్షణ పూర్ణపాత్రే)-ఇధ్మస్రువా
వితిపాత్రక్రమేణ ప్రయునక్తి ॥ (౪) సమావప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ దర్భౌ
ప్రాదేశమాత్రౌ పవిత్రే కృత్వా తృణం కాష్ఠం వాఽన్తర్ధాయ
ఛినత్తి న నఖేన-అప ఉపస్పృశ్య । తయోర్మూలాదారభ్యాఽగ్రా
దద్భిర్మార్జనం, సపవిత్రేణ పాణినా పాత్రాణి సంమృశ్య ప్రోక్షణ
పాత్రముత్తానం కృత్వా ప్రోక్ష్య తస్మిన్ పవిత్రాన్తర్హితేఽవ
ఆనీయాఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాముత్తానాభ్యాం పాణిభ్యాముద
గగ్రే గృహీత్వా, ప్రాచీస్త్రిరుత్పూయాభిమన్త్ర్య పాత్రాణ్యు
త్తానాని కృత్వా, ఇధ్మం చ విస్రస్య, ఉత్పూతాభిస్సపవిత్రేణ
పాణినా త్రిః ప్రోక్ష్య, తత్పాత్రం దక్షిణతో నిదధాతీత్యాచారః

ప్రణీతామోక్షపర్యన్తం తజ్జలంనస్పృశేత్ । (౫) అపరేణాగ్నిం పవిత్రాంతర్హితే ప్రణీతాపాత్రేఽపఆనీయోదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాంత్రిరుత్పూయసమంప్రాణైర్హృత్వా (ముఖనాసికాభ్యాం సమముద్ధృత్య) ఉత్తరేణాగ్నింపునస్తీర్ణేషు దర్భేషు పాత్రావ్యవధానం సాదయిత్వా దర్భైః ప్రచ్ఛాద్య । (౬) బ్రాహ్మణం దక్షిణతో దర్భేషు నిషాద్య, అస్మిన్నవగ్రహహోమేకర్మణి బ్రహ్మత్వం కురు బ్రహ్మాణం త్వాం వృణీమహే ॥ వృతోఽస్మి, కరిష్యామి, ఇతి బ్రహ్మావదేత్ ॥ (౭) ఆజ్యం విలాప్య, విలీనమపిహోమాగ్నావధిశ్రిత్యాపరేణాగ్నిం పవిత్రాన్తర్హితాయామాజ్యస్థాల్యామాజ్యం నిరుప్య, (౮) ఉదీచోంగారాన్నిరూహ్య తేష్వాజ్యమధిశ్రిత్యజ్వలతా తృణేనావద్యుత్య ద్వేదర్భాగ్రే అనియతాయామే ద్వ్యంగులే చతురంగులే వా తృణాద్యంతర్ధాయ, ఛిత్త్వాఽద్భిస్సంస్పృశ్యోర్ధ్వాగ్రే యుగపదాజ్యే ప్రక్షిపేత్ ॥ అథోల్ముకమాదాయాజ్యం ప్రదక్షిణం త్రిః పర్యగ్నికృత్వా, ఉదగుద్వాస్యాంగారాన్ప్రత్యూహ్య । ఆజ్యాన్తర్హితదర్భాగ్రే ప్రోక్ష్యాగ్నౌ ప్రహరేత్ । ఆచారాదపరేణాఽగ్నిముదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం పునరా

ఘారమాజ్యం త్రిరుత్పూయ పురస్తాదారభ్యపశ్చాన్నీత్వాపుర
స్తాత్పరిసమాప్తిః ? పసంత్రిః। (౯) పవిత్రగ్రంథిం విస్రస్యాపఉప
స్పృశ్యప్రాగగ్రమగ్నావగ్రమధ్యమూలాని క్రమాత్ప్రహరతి।
యేసజువహోతి-దర్భైస్స్రుక్స్రువావాదాయాగ్నౌ ప్రతి
తప్య దర్భైస్సంమృజ్య-పునః ప్రతితప్య, ప్రోక్ష్య, నిధాయ,
దర్భానద్భిస్సగ్ంస్పృశ్యాగ్నౌప్రహరతి॥ఇధ్మమాధాయ (౧౦)
। పరిధీన్పరిదధాతి । స్థవిష్ఠంపశ్చాత్ । దక్షిణతో౽ణీయాంసం
। దీర్ఘతం । అణిష్ఠంహ్రస్వముత్తరతః। ఉదగగ్రం మధ్యమం,
ప్రాగగ్రావితరౌ (౧౧) పరిధీనాం సంధ్యోః పరస్పరం సంస్పర్శ
యతి। మధ్యమం పరిధిముపస్పృశ్య పురస్తాదూర్ధ్వా ఆఘార
సమిధావాగ్నేయైశాన్యోరగ్నావాదధాతి॥ అగ్నిం పరిషించతి-
(౧౨) అదితే౽ను మన్యస్వ। దక్షిణతః ప్రాచీనం। అనుమ
తే౽నుమన్యస్వ। పశ్చాదుదీచీనం। సరస్వతే౽నుమన్యస్వ।
ఉత్తరతః ప్రాచీనం। దేవసవితః ప్రసువ॥ సమంతం పరిషిం
చతి॥(౧౩) ఇధ్మంస్రువాజ్యేనాభ్యజ్య? అస్మిన్నవగ్రహహోమే
కర్మణి బ్రహ్మన్ ఇధ్మమాధాస్యే। ఓమ్, ఆధత్స్వ, ఇతి బ్రహ్మ

ణాఽనుజ్ఞాతః ॥ హస్తాభ్యాం (౧౪) తూష్ణీమిధ్మమాదధాతి, (౧౫) ఆఘారా వాఘారయతి, దర్శపూర్ణమాసవత్తూష్ణీం। ఇతరదర్వ్యాజ్యమాదాయ, (౧౬) ప్రజాపతిం మనసాధ్యాయన్నుత్తరంపరిధిసంధిమన్వవహృత్య, వాయవ్యాదాగ్నేయాన్తం సంతతం దీర్ఘధారయాజుహోతి। (౧౭) ప్రజాపతయ ఇదం॥ ప్రధానదర్వ్యామితరేణాజ్యమాసీనైంద్రం దక్షిణం పరిధిసంధిమన్వవహృత్య। నైరృత్యాదీశానాన్తం, సన్తతందీర్ఘధారయాజుహోతి। ఇన్ద్రాయేదం॥ (౧౮) ప్రధానదర్వ్యైవ। అగ్నయేస్వాహా। (౧౯) ఉత్తరార్ధపూర్వార్ధేజుహోతి। అగ్నయ ఇదం॥ ఏవం దక్షిణార్ధపూర్వార్ధే సమం పూర్వేణ। సోమాయస్వాహా—సోమాయేదం॥ (౨౦) అగ్నయేస్వాహా మధ్యేజుహోతి। అగ్నయఇదం॥ చరుంశ్రపయిత్వాఽభిఘార్య। ప్రాచీనముదీచీనం వోద్వాస్య ప్రతిష్ఠితమభిఘార్య। హోమార్థమృత్విజోవృత్వా। (౨౧) సమిచ్చర్వాజ్యైర్యథా క్రమం హోమః కార్యః॥ (౧౦౩) ఫుటస్థవత్ త్యాగః కార్యః॥

(౨౨) ఆసత్యేన-విపశ్యంథ్స్వాహా-ఆదిత్యాయేదం నమమ॥

అగ్నిం దూతం-సుక్రీతుగ్గ్ం స్వాహా? అగ్నయఇదం॥ కద్రు

ద్రాయ-హృదేస్వాహా? రుద్రాయేదం॥ అపః ఉపస్పృశ్య,

ఆప్యాయస్వ-సంగథేస్వాహా? సోమాయేదం॥ అప్సుమెసోమః-

విశ్వశేమజేస్వాహా? అద్భ్యఇదం॥ గౌరీమిమాయ-పరమేవ్యో

మంథ్స్వాహా? గౌర్యాఇదం॥—॥ అగ్నిర్మూర్థా-జిన్వతిస్వాహా?

అంగారకాయేదం॥ స్యోనాపృథివి-సప్రథాస్స్వాహా? పృథివ్యా

ఇదం॥ క్షేత్రస్య పతినా-మృడాతీదృశేస్వాహా? క్షేత్రపాలకా

యేదం॥—॥ ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే-తంతుమెతగ్గ్ం స్వాహా! బుధా

యేదం ॥—॥ ఇదంవిష్ణుః—పాగ్ంసురేస్వాహా? విష్ణవ

ఇదం ॥—॥ విష్ణోరరాటమసి-విష్ణవేత్వాస్వాహా? విష్ణవ

ఇదం॥—॥ బృహస్పతెఅతి-ద్రవిణంధేహి చిత్రగ్గ్ం స్వాహా?

బృహస్పతయ ఇదం ॥—॥ ఇన్ద్రమరుత్వః-సుయజ్ఞాస్స్వాహా?

ఇంద్రాయేదం ॥—॥ బ్రహ్మజజ్ఞానం-అసతశ్చవివస్స్వాహా?

బ్రహ్మణఇదం ॥—॥ శుక్రన్తేఅన్యత్-ఇహరాతిరస్తుస్వాహా?

శుక్రాయేదం॥—॥ఇన్ద్రాణీమాసునారిషు-మరతేపతిస్స్వాహా?

ఇన్ద్రాణ్యాఇదం॥—॥ఇంద్రంవో విశ్వతః-కేవలస్స్వాహా? ఇన్ద్ర

యేదం ॥—॥ శమగ్నిరగ్నిభిస్కరత్ - అపసిధస్స్వాహా ?
(శంనోదేవీః-నస్స్వాహా) శనైశ్చరాయేదం ॥—॥ ప్రజాపతేన
త్వత్-పతయోరయీణాగ్ంస్వాహా? ప్రజాపతయ ఇదం॥—॥
ఇమం యమ-మాదయస్వస్వాహా? యమాయేదం ॥—॥
కయానశ్చిత్రః-వృతాస్వాహా? రాహవ ఇదం ॥—॥ ఆఽయం
గౌః-ప్రయంథ్సువస్స్వాహా? సర్పాయేదం ॥—॥ యత్తేదేవీ-
ప్రముక్తస్స్వాహా? నిర్ ఋతయ ఇదం ॥—॥ అపఉవ
స్ప్రశ్య ॥—॥ కేతుం కృణ్వన్-అజాయథాః స్వాహా? కేతవ
ఇదం ॥—॥ బ్రహ్మదేవానాం-అత్యేతి రేభంధ్స్వాహా? బ్రహ్మణ
ఇదం॥—॥ సుతమభిఘార్య। సచిత్రచిత్రం-గృణతేయువస్స్వాహా?
చిత్రగుప్తాయేదం॥—॥ (౨౩) ఇన్ద్రోంసః- కేవలస్స్వాహా? ఇన్ద్రా
యలోకపాలకాయేదం॥-॥ అగ్నిం దూతం-సుక్రతుగ్ంస్వాహా?
అగ్నయేలో...దం॥ యమామసోమం - అరంకృతస్స్వాహా?
యమాయలో...దం । యత్తేదేవీ...ప్రముక్తస్స్వాహా, నిర్
ఋతయే లో ..దం। అపః-శ్య ॥ ఇమంమేవరుణ—అచకే
స్వాహా? వరుణాయలో-దం ॥ ఆనోనియుద్భిః—సదానస్స్వాహా

వాయవేలో-ం ॥ సోమో ధేనుం-అస్మైస్వాహా? కుబేరా యలోద-ం॥ సహస్రాణి సహస్రధా-ముఖాకృధిస్వాహా? ఈశా నా యల్లో-దం ॥ (౨౮) జాతవేదసే-అగ్నిస్స్వాహా? దుర్గాయా ఇదం ॥ గణానాంత్వా-సాదనగ్గం స్వాహా? గణపతయ ఇదం॥ క్షేత్రస్యపతినా-మృడాతీదృశేస్వాహా? క్షేత్రపాలకాయేదం॥ వాస్తోష్పతె – శంచతుష్పదేస్వాహా? వాస్తోష్పతయ ఇదం॥ త్ర్యంబకం-మామృతాత్స్వాహా? త్ర్యంబకాయేదం॥ యత ఇన్ద్ర—విమృధోజహిస్వాహా? ఇన్ద్రాయేదం ॥ స్వస్తిదావి శస్పతి —అభయంకరస్స్వాహా? ఇన్ద్రాయేదం ॥యే తేసహ స్రం—అనయజ మహేస్వాహా? మృత్యవ ఇదం ॥ మూర్ధా నం—జనయన్త దేవాస్స్వాహా? అగ్నయె వైశ్వానరాయేదం॥ (౨౯) ఉత్తరార్ధాదద్భ్యాయిష్టం సకృత్ [ద్విర్వా] స్విష్టకృత మవదాయద్విరభిఘార్య-ఉత్తరార్ధపూర్వార్ధేజుహోతి-అగ్న యేస్విష్టకృతేస్వాహా? అగ్నయేస్విష్టకృతఇదం॥—॥హవ్యవా హగ్గం స్విష్టం, ఇతివా ॥—॥

అథ జయాదయః

(౨౬) ఏతత్కర్మ సమృద్ధ్యర్థం స్రువేణ జయాదిహోమం కరిష్యే ।—॥ ఓమ్ ॥ చిత్తంచ స్వాహా? చిత్తాయేదం । చిత్తిశ్చస్వాహా? చిత్త్యా ఇదం। ఆకూతంచ స్వాహా? ఆకూతాయేదం। ఆకూతిశ్చస్వాహా? ఆకూత్యా ఇదం। విజ్ఞాతంచస్వాహా విజ్ఞాతాయేదం। విజ్ఞానంచస్వాహా? విజ్ఞానాయేదం । మనశ్చ స్వాహా? మనసఇదం। (౨౭) శక్వరీశ్చ స్వాహా? శక్వరీభ్య ఇదం। దర్శశ్చస్వాహా? దర్శాయేదం । పూర్ణమాసశ్చస్వాహా? పూర్ణమాసాయేదం । బృహచ్చస్వాహా? బృహత ఇదం। రథంతరంచ స్వాహా? రథంతరాయేదం । ప్రజాపతిర్జయా నిన్ద్రాయ వృష్ణే ప్రాయచ్ఛదుగ్రః పృతనాజ్యేషు తస్మై విశస్స మనమన్త సర్వాస్స ఉగ్రస్సహిహవ్యో బభూవస్వాహా? ప్రజాపతయఇదం॥ (౨౮) అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమావత్వస్మిన్బ్రహ్మన్నస్మిన్క్షత్రేస్యామాశిష్యస్యాంపురోధాయామస్మిన్కర్మన్నస్యాం దేవహూత్యాగ్ం స్వాహా? అగ్నయఇదం॥ ఇన్ద్రో జ్యేష్ఠానామధిపతిస్సమావత్వస్మిన్... దేవహూత్యా

గ్ంస్వాహా! ఇన్ద్రాయేదం॥ యమః పృథివ్యా అధిపతిస్సమా౽వ వత్వస్మిన్... దేవహూత్యాగ్ంస్వాహా! యమాయేదం॥ వాయు రన్తరిక్షస్యాధిపతిస్సమా౽వత్వస్మిన్- దేవహూత్యాగ్ం స్వాహా! వాయవ ఇదం॥ సూర్యో దివో౽ధి పతిస్సమా౽వత్వస్మిన్ దేవహూత్యాగ్ం స్వాహా! సూర్యాయేదం ॥ చంద్రమా నక్షత్రాణామధిపతిస్సమా౽వత్వస్మిన్ ... దేవహూత్యాగ్ం స్వాహా! చన్ద్రమస ఇదం॥ బృహస్పతిర్బ్రహ్మణో౽ధిపతిస్స మా౽వత్వస్మిన్... దేవహూత్యాగ్ంస్వాహా! బృహస్పతయ ఇదం ॥ మిత్రస్సత్యానామధిపతిస్సమా౽వత్వస్మిన్ ... దేవ హూత్యాగ్ం స్వాహా! మిత్రాయేదం ॥ వరుణో౽పామధిపతి స్సమా౽వత్వస్మిన్...... దేవహూత్యాగ్ం స్వాహా! వరుణా యేదం ॥ సముద్రస్స్రోత్యానామధి పతిస్సమా౽వత్వస్మిన్... దేవహూత్యాగ్ం స్వాహా! సముద్రాయేదం॥ అన్నగ్ం సామ్రాజ్యానామధిపతితన్మా౽వత్వస్మిన్ ... దేవహూత్యా గ్ంస్వాహా! అన్నాయేదం॥ సోమ ఓషధీనామధిపతిస్సమా ౽వత్వస్మిన్... దేవహూత్యాగ్ంస్వాహా! సోమాయేదం॥ సవి

తా ప్రస్తవానామధిపతిస్సమాఽవత్వస్మిన్... ద్దేవహూత్యాగ్ం
స్వాహా-సవిత్ర ఇదం॥ రుద్రః పశూనామధిపతిస్సమాఽవత్వస్మిన్
... ద్దేవహూత్యాగ్ంస్వాహా। రుద్రాయేదం॥ (౨౯) అపఉప
స్పృశ్య॥ త్వష్టా రూపాణామధిపతిస్సమాఽవత్వస్మిన్ ... ద్దేవ
హూత్యాగ్ంస్వాహా। త్వష్ట్ర ఇదం॥ విష్ణుః పర్వతానామధిపతి
స్సమాఽవత్వస్మిన్ ... ద్దేవహూత్యాగ్ంస్వాహా। విష్ణవ ఇదం॥
మరుతో గణానామధిపతయస్తే మాఽవన్త్వస్మిన్ ... ద్దేవహూ
త్యాగ్ంస్వాహా। మరుద్భ్య ఇదం॥ (౩౦) పితరః పితామహాః
పరే వరే తతాస్తతామహా ఇహ మాఽవత। అస్మిన్బ్రహ్మన్నస్మిన్
క్షత్రేఽస్యామాశిష్యస్యాం పురోధాయామస్మిన్కర్మన్నస్యాం
ద్దేవహూత్యాగ్ంస్వాహా। పితృభ్య ఇదం॥ అపఉపస్పృశ్య॥ (౩౧)
ఋతాషాడృతధామాఽగ్నిర్గంధర్వస్తస్యౌషధయోఽప్సరస
ఊర్జో నామ స ఇదం బ్రహ్మక్షత్రం పాతు తా ఇదం బ్రహ్మక్షత్రం
పాన్తు తస్మై స్వాహా। అగ్నయే గంధర్వాయేదం॥ తాభ్యః
స్వాహా। ఓషధీభ్యోఽప్సరోభ్య ఇదం॥ సగ్ంహితో విశ్వ
సామా సూర్యో గంధర్వస్తస్య మరీచయోఽప్సరస ఆయువో

నామసఇ॰ం...తస్మైస్వాహా ! సూర్యాయ గంధర్వాయేదం। తాభ్యస్స్వాహా ! మరీచిభ్యోఽప్సరోభ్య ఇదం ॥ సుషుమ్న స్సూర్యరశ్మిశ్చన్ద్రమా గంధర్వస్తస్య నక్షత్రాణ్యప్సరసో బేకురయోనామస ఇదం...తస్మైస్వాహా ! చన్ద్రమసె గంధర్వాయేదం। తాభ్యస్స్వాహా ! నక్షత్రేభ్యోఽప్సరోభ్యఇదం॥ భుజ్యుస్సుపర్ణోయజ్ఞో గంధర్వస్తస్య దక్షిణా అప్సరసస్తవానామస ఇదం...తస్మైస్వాహా ! యజ్ఞాయ గంధర్వాయెదం । తాభ్యస్స్వాహా ! దక్షిణాభ్యోఽప్సరోభ్య ఇదం॥ ప్రజాపతిర్విశ్వకర్మామనో గంధర్వస్తస్యర్ క్సామాన్యప్సరసావహ్నయోనామస ఇదం ..తస్మైస్వాహా ! మనసె గంధర్వాయేదం । తాభ్యస్స్వాహా ! ఋక్సామేభ్యోఽప్సరోభ్య ఇదం ॥ ఇషిరో విశ్వవ్యచావాతో గంధర్వస్తస్యాపోప్సరసోముదానామస ఇదం ......తస్మైస్వాహా ! వాతాయ గంధర్వాయెదం । తాభ్యస్స్వాహా ! అద్భ్యఽప్సరోభ్యఇదం॥(3_౨) భువనస్యప తేయస్య తఉపరి గృహా ఇహచ । సనోరాస్వాజ్యానిగ్ంరాయస్పోషగ్ం సువీర్యగ్ం సంవత్సరీణాగ్ం స్వస్తిగ్గ్ం స్వాహా। ప్రజాపతయ

ఇదం॥ పరమేష్ఠ్యధి పతిర్మృత్యుర్గంధర్వస్తస్య విశ్వమప్సర సోభువోనామస ఇదం...తస్మైస్వాహా ? మృత్యవేగంధర్వా యేదం। తాభ్యస్స్వాహా ? విశ్వస్మా అప్సరోభ్య ఇదం। సుక్షితి సుభూతిర్భద్ర) కృత్సువర్వాన్పర్జన్యో గంధర్వ స్తస్యవిద్యు తో ఽ ప్సరసోరుచోనామస ఇదం...తస్మైస్వాహా ? పర్జన్యాయ గంధర్వాయేదం। తాభ్యస్స్వాహా? విద్యుద్భ్యోఽప్సరోభ్యఇదం॥ దూరేహేతిరమృడయో మృత్యుర్గంధర్వస్తస్య ప్రజా అప్సరసో భీరు వోనామసఇదం...తస్మైస్వాహా ? మృత్యవే గంధర్వా యేదం। తాభ్యస్స్వాహా ? ప్రజాభ్యోఽప్సరోభ్యఇదం॥ చారుః కృపణకాశీకామోగంధర్వస్తస్యాధయోఽప్సరస శ్శోచయంతీ ర్నామ సఇదం బ్రహ్మక్షత్రం పాతు తా ఇదం బ్రహ్మక్షత్రం పాన్తు తస్మై స్వాహా? కామాయగంధర్వాయేదం। తాభ్యస్స్వా హా ? ఆధిభ్యోఽప్సరోభ్య ఇదం॥ సనోభువనస్య పతే యస్యత ఉపరిగృహా ఇహచ। ఉరుబ్రహ్మణేఽస్మైక్షత్రాయమహిశర్మ యచ్ఛస్వాహా ? ప్రజాపతయఇదం ॥ ప్రజాపతే నత్వదేతాన్య- న్యోవిశ్వాజాతానిపరితాబభూవ। యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు వయగ్గ్ స్యామపతయో రయీణాగ్ంస్వాహా ? ప్రజాపతయ ఇదం ॥ భూస్స్వాహా ?

అగ్నయఇదం॥ భువస్స్వాహా ॥ వాయవఇదం॥ సువస్స్వాహా॥ సూర్యాయేదం॥ యదస్య కర్మణోత్యరీరిచం యద్వాన్యూనమిహాకరం। అగ్నిష్టత్స్విష్టకృద్విద్వాంథ్సర్వగ్గ్ంస్విష్టగ్ంసుహుతం కరోతుస్వాహా॥ అగ్నయేస్విష్టకృతఇదం॥ పరిధ్యంజనం। (33) నలెపకార్యం। (3౪) మధ్యమంపరిధిం ప్రహరతి। ఇతరౌ ప్రహరన్నుత్తరార్ధ్యస్యాగ్రమంగారేష్వాప గూహతి। పరిధీనభిమన్త్రణ్। ఆఘారసమిధౌప్రహృత్య (3౫) జుహ్వాం స్రువంనిధాయ సంస్రావేణాభిజుహోతి॥ వసుభ్యో రుద్రేభ్య ఆదిత్యేభ్యస్సంస్రావభాగేభ్యఇదం। (విశ్వేభ్యో దేవేభ్య స్సంస్రావభాగేభ్య ఇదమితివా) ।—॥ ప్రాణానాయమ్య (3౬) అస్మిన్నవగ్రహహోమె కర్మణ్యవిజ్ఞాత ప్రాయశ్చిత్తాని కరిష్యే॥

అనాజ్ఞాతం యదాజ్ఞాతం యజ్ఞస్య క్రియతేమిథు। అగ్నేతదస్య కల్పయత్వగ్ం హివేత్థయథాతథగ్ం స్వాహా॥ అగ్నయ ఇదం॥

పురుష సమ్మితోయజ్ఞో యజ్ఞః పురుషసమ్మితః। అగ్నేతదస్యకల్పయత్వగ్ం హివేత్థ యథాతథగ్ం స్వాహా। అగ్నయ ఇదం॥

యత్పాకత్రా మనసా దీనదక్షాన యజ్ఞస్య మన్వతే మర్త్యాసః । అగ్నిష్టద్ధోతా క్రతువిద్విజానన్యజిష్ఠో దేవాగ్ం ఋతుశో యజాతి స్వాహా ? అగ్నయ ఇదం ॥

(౩౬) త్వంనో అగ్నే వరుణస్య విద్వాన్దేవస్య హేడో ఽవయాసిసీష్ఠాః । యజిష్ఠో వహ్నితమశ్శోశుచానో విశ్వాద్వేషాగ్ం సి ప్రముముగ్ధ్యస్మత్స్వాహా ? అగ్నయ ఇదం ॥

సత్వంనో అగ్నే ఽవమో భవోతీ నేదిష్ఠో అస్యా ఉషసో వ్యుష్టౌ । అవయక్ష్వనో వరుణగ్ం రరాణో వీహి మృడీకగ్ం సుహవో న ఏధి స్వాహా ? అగ్నయ ఇదం ॥

ఆభిర్గీర్భిర్యదతో న ఊనమాప్యాయయ హరివో వర్ధమానః । యదా స్తోతృభ్యో మహి గోత్రా రుజాసి భూయిష్ఠభాజో అధ తేస్యామ స్వాహా ? ఇన్ద్రాయేదం ॥

(౧–౨౧) ఇదం విష్ణుః ..పాగ్ం సురే స్వాహా ? విష్ణవ ఇదం ॥

(౧–౨౬) త్ర్యంబకం...మామృతాత్స్వాహా ? త్ర్యంబకాయేదం ॥

యద్విద్వాగ్ంసో యదవిద్వాగ్ంసో ముగ్ధాః కుర్వం

త్వృత్విజః। అగ్నిర్మాతస్మాదేనసః శ్రిద్ధాదేవీచముంచతాగ్ం స్వాహా? అగ్ని శ్రద్ధాభ్యామిదం॥ (అగ్నయే శ్రద్ధా దేవ్యా ఇదం॥)

(౩౨) అస్మాకం ద్యాః పృథివీం। అస్మాన్ వృషభో యువా గాః। స్కన్నేమా విశ్వాభువనా! స్కన్నో యజ్ఞః ప్రజనయతు। అస్కాన్ అజని ప్రాజని। అస్కన్నాజ్జాయతే వృషా। స్కన్నాత్ప్రజనిషీమహి స్వాహా? స్కన్న దేవతాభ్య ఇదం॥

యన్మ ఆత్మనో మిందాభూదగ్నిస్తత్పునరాహార్జాతవేదా విచర్షణిస్స్వాహా? అగ్నయ ఇదం॥ పునరగ్నిశ్చక్షురదాత్పునరింద్రో బృహస్పతిః పునర్మే అశ్వినా యువం చక్షురాధత్తమక్ష్యోః స్వాహా? అగ్నీంద్ర బృహస్పత్యశ్విభ్య ఇదం।

పునస్త్వాదిత్యారుద్రావసవస్సమింధతాం పునర్బ్రహ్మాణో వసునీథ యజ్ఞైః। ఘృతేన త్వం తనువో వర్ధయస్వ సత్యాస్సన్తు యజమానస్య కామాః స్వాహా? అగ్నయే వసునీథాయేదం॥

భూస్స్వాహేత్యాది సువస్స్వాహేత్యన్తం పూర్వవత్।
ఓం భూర్భువస్సువస్స్వాహా? ప్రజాపతయ ఇదం॥ అస్మిన్కర్మణి సంభావిత సమస్త విధ్యపరాధ ప్రాయశ్చిత్తార్థం సర్వ ప్రాయ

శ్చిత్తంహోష్యామి । ...ఓం భూర్భువస్సువస్స్వాహా ? ప్రజాపతయ ఇదం ॥ శ్రీవిష్ణవేస్వాహా ? విష్ణవే పరమాత్మన ఇదం ॥

ద్వాదశ గృహీతేనస్రుచం పూరయిత్వా

(౩౭) సప్తతేఅగ్నేసమిధస్సప్తజిహ్వాస్సప్తఋషయస్సప్తధామప్రియాణి । సప్తహోత్రాస్సప్తధాత్వాయజన్తిసప్తయోనీరాపృణస్వాఘృతేనస్వాహా ॥ అగ్నయె సప్తవత ఇదం ।

ఆజ్యపాత్రముత్తరతోనిధాయ॥ ప్రాయశ్చిత్తార్థమాతమితోః ప్రాణాయామశ్చ కర్తవ్యః ॥

అదితేఽన్వమగ్ంస్థాః । అనుమతేఽన్వమగ్ంస్థాః । సరస్వతేఽన్వ మగ్ంస్థాః । దేవసవితః ప్రాసావీః । పూర్వవత్పరిషిచ్య ।

(౩౮) ప్రణీతాః పురతస్తూష్ణీమాసాద్య, తత్ప్రోక్షణపాత్రస్థం జలమానీయ, తూష్ణీం ప్రాగాద్యప్రతిదిశ మూర్ధ్వాయాంచ హస్తేన వ్యుత్సిచ్య తచ్ఛేషమవనాక్షిప్య, భూమిస్థం శిరసి ప్రోక్షేత్, శేషమాచారాత్పత్న్యంజలావానినయేత్ ॥

శాన్తిఃపుష్టిస్తుష్టిశ్చాస్తు ॥—॥ అక్షతాన్ శిరసిధారయేత్ ।

ప్రాగాది పరిస్తరణ ముత్తరే విసృజేత్। బ్రహ్మణేవరందదామి।
అగ్నౌ సమిధమాధాయ, (౪౦) అగ్నేరుపస్థానంకరిష్యే॥

అగ్నేనయసుపథారాయె అస్మాన్ విశ్వాని దేవ వయు
నాని విద్వాన్। యుయోధ్యస్మజ్జుహురాణమేనో భూయిష్ఠా
న్తేనమఉక్తిం విధేయ॥

అగ్నయేనమః - మన్త్రహీనం క్రియాహీనం భక్తి
హీనం హుతాశన। యద్ధుతన్తు మయాదేవ పరిపూర్ణం
తదస్తుతె॥ ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి తపఃకర్మాత్మకాని వై।
యాని తేషా మశేషాణాం కృష్ణానుస్మరణం పరం॥ స్వప్రివర
ముక్త్వానమేత్॥

బహ్వృచానామగ్న్యుపస్థానమన్త్రాః

అగ్నేత్వంన్నో అన్తమ ఉతత్రాతా శివోభవా వరూ
థ్యః। వసురగ్నిర్వసు శ్రవా అచ్ఛానక్షిద్ద్యు మత్తమం రయిం
దాః॥ సనోబోధి శ్రుధీహవ మురుష్యాణో అఘాయతస్స
మస్మాత్॥ తంత్వా శోచిష్ఠదీదివస్సుమ్నాయనూనమీమ
హేసఖిభ్యః। స్వస్తి॥ శ్రద్ధాం మేధాం యశః ప్రజ్ఞాం విద్యాం

బుద్ధిం శ్రియం బలమ్ । ఆయుష్యం తేజ ఆరోగ్యం దేహిమే హవ్యవాహన ॥ శ్రియం దేహి మే హవ్యవాహనఓంనమ ఇతి ॥ చతుస్సాగరపర్యన్తమిత్యుక్త్వా నమేత్ ॥ హోమాన్తే యజ్ఞేశ్వరాయనమః-గంధాదిసకలారాధనం కుర్యాత్ ॥ యస్య స్మృత్యేత్యాది కర్మసమాపయెత్ । ఆరాధితానాం ఛత్రాద్యుపచారాణ్ కృత్వా విసృజ్య (గ్రహప్రతిమా, కలశ వస్త్ర, ధాన్య దానాని చ, (౮౧) స్థరీత్యా కుర్యాత్ ॥

బృహత్సామక్షత్రభృద్వృద్ధవృష్ణియం త్రిష్టుభౌజశ్శుభితముగ్రవీరం । ఇన్ద్రస్తోమేన పంచదశేన మధ్యమిదం వాతేన సగరేణ రక్ష ॥

ఇత్యగ్నేరుత్తరతో దర్వ్యాదినా భస్మగృహీత్వా లలాటాదిస్థానేషు ధృత్వా పత్న్యాలపి రక్షాం కుర్యాత్ ॥ తతో హోమకర్తృభ్యః యథోక్తదక్షిణాం దత్వా ఫలదానమిత్యాద్యాశిషో వాచనాన్తం కుర్యాత్ ॥

ఇతి జయాద్యుత్తర తన్త్రమ్

ఇతి గ్రహయజ్ఞః ప్రయోగః

పరిధి పరిస్తరణ పరిషేచనార్చనానాం స్థాననిర్దేశః

(౧) పరిధిం తథా తత్ర పరిస్తరాణామన్తర్నిదధ్యాత్పరిషేచనంచ। కుర్యాత్తయోరన్తర ఏవ విద్వాన్ కపర్దిశిష్యైరిహ చేదముక్తం॥

పరిషించేదేవమగ్నిం పరిధ్యాదీన్విసర్జయేత్ । ఏకాదశాంగులే దేశే దశమే నవమేష్టమే॥ స్థండిలాదర్చనం బహిః। పరిధిః పరిషేచనం॥

పాత్రాసాదనం

(౨) ఆగ్న్యుత్మనోఽదగ్ధభాగః సమ్యగాస్తీర్య తేషుహి । దర్వ్యాదీనిచ పాత్రాణి తత్తత్స్థలేషు విన్యసేత్ ॥ దర్వ్యాజ్యపాత్రాణి సత్పవిత్రయోజ్యవైకం కతిప్రోక్షణభాజనస్రుక్ । ప్రణీతపాత్రేణ సహేధ్మదారూణ్యుపస్త్ర తేశాచ్ఛాపిస్రుతైశ్చదర్భ్యై । ఇధ్మస్యాధోముఖగ్రంథిం తత్స్రుగ్భాగే నియోజయేత్ । తదేవ విపరీతం స్యాముత్తానంతు విధీయతే ॥

హోమపాత్రలక్షణం

(౩) ఖాదిరేణ స్రువః కార్యః పాలాశేన జుహూర్భవేత్ । తదభావే పలాశస్యాత్ప్రణీతా హూయతే హవిః । పాలాశం మధ్యమం పర్ణం స్రుక్స్రువౌచ ప్రకల్పయేత్ । పాలాశపర్ణాభావే తు అశ్వత్థం విశ్వరూపిణం । అశ్వత్థపత్రపర్ణైస్తు స్రుక్స్రువౌ పరికల్పయేత్ । ఆజ్యప్రోక్షణపాత్రాణి జాత్యేకం పాత్రముచ్యతే । విపర్యయేణ కృత్వా తు కర్తురేవ విపర్యయః ॥

పవిత్రలక్షణమ్

(౪) సమౌ ద్వ్యస్థాల్య దైర్ఘ్యాభ్యాం సాగ్రప్రాదేశసమ్మితే। పవిత్రే గ్రథితే జ్ఞేయం దైవేకర్మణి చోదితే॥ సాగ్రాణి త్రీణి ప్రాదేశ సంమితాని సమానిచ। నైకమూలాన్యబద్ధాని పవిత్రాణీహ పైతృకే ॥ వైశ్వదేవేషు

దైవత్వాత్పవిత్రేద్వే సమేఖలు శ్రాద్ధాంగత్వాదబద్ధేచ సర్వేసున్యత్సమం భవేత్ ॥ సమిత్పవిత్రంచేధ్మం వాత్రయః ప్రాదేశ సంమితాః॥ అప్రచ్ఛిన్నాగ్రకాదర్భాశ్ఛింద్యాత్ప్రాదేశసంమితా । అన్తర్ధాయతృణం వాఽపి కాష్ఠం వా న నఖేన తు॥ ఏవం సర్వత్ర కుర్వీత దర్భాణాం ఛేదనే తదా। ప్రక్షాళ్యాద్భిస్సమున్మృజ్య కృత్వాచ బ్రహ్మబన్ధనమ్ ॥—॥

ప్రోక్షణ్యాద్యుత్పవనక్రమః

పవిత్రే ప్రోక్షణీపాత్రముదగగ్రే క్షిపే జ్జలం । ఆయపశ్చాదారభ్యప్రోక్షణ్యుత్పవనంభవేత్ । అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతుపాణ్యోరుత్తానతః పృథక్ । గృహీత్వా మూలమగ్రంచ త్రిరుత్పవనమాచరేత్ । పూర్ణ పాత్రస్యచాజ్యస్య ప్రోక్షణస్యతథైవచ । పశ్చాదుపక్రమం కృత్వా పూర్వ ముత్పవయేద్ధ్రువం । ఆజ్యస్యోత్పవనంతద్వదుపక్రమవిధానతః । వ్యావృత్య పూర్వతస్సమ్యక్పునరాహరమాచరేత్ । పురస్తాదారభ్య పశ్చాన్నీత్వా పురస్తాత్పరిసమాప్తిః । ఏవంత్రిః । కృతోత్పవనానిపాత్రాణి విన్యస్యేధ్మం తు తజ్జలైః । ప్రోక్షయేత్తానిసర్వాణి ప్రణీతాః ప్రోక్షణీసమాః । ప్రోక్షణాధారణిపాత్రాణి ప్రోక్షయేత్ప్రోక్షణీజలైః । ప్రణీతామాత్ర పర్యన్తంనస్పృశేత్ప్రోక్షణీజలం। ప్రయోగార్హాణిపాత్రాణిస్యుః ప్రోక్షణ మతఃపరమ్ ॥

పూర్ణపాత్రస్థానం

(౫) పాత్రాగ్న్యోరంతరం యత్తద్ద్విపంచాంగుళమాత్రకం।పూర్ణ పాత్రస్య తత్స్థానం కపర్ద్యాదిభిరీరితం। పాత్రేభ్య స్త్వన్తరం యత్తున్నేష్యతే దోషదర్శనాత్ । హోమసంరక్షణార్థాయ దోషాణామపి శాంతయే॥ స్థాపనం పూర్ణపాత్రస్య ప్రాచీనైరేవమీరితం॥

దక్షిణతో నిషాదిత బ్రాహ్మణ లక్షణం

(౧) అగ్నేర్దక్షిణ దేశేతు బ్రాహ్మణం చోపవేశయేత్। కులీనం వేద సంపన్నమాచారజ్ఞం తపస్వినం। షట్కర్మనిరతం శాంతం దయాళుం చ జితేంద్రియం। దక్షిణాం దిశమాశ్రిత్య యమోమృత్యుశ్చ తిష్ఠతః। తదీయదోషహరణే సమర్థం శాంతతేజసం। అగ్రామయాజకం శుద్ధం అప్రతిగ్రహలోలుపం। అమాయాకరహితం సత్యం సదా సజ్జనసేవితం। ఇతి। బ్రహ్మలాభే తత్స్థానే యజ్ఞోపవీతం వా స్యాత్। అథైకేషాముక్తం ఛత్రం యజ్ఞోపవీతం కమండలుం వా। ఇతి। తేన ఛత్రాదీనామేకో వా బ్రహ్మణః స్థానే అవశ్యం స్యాదితి సంస్కార రత్నమాలాయాముక్తం॥ ప్రాగగ్రం కూర్చం వేతి బోధాయనః॥

ఆజ్యసంస్కారః

(౨) అవిచ్ఛిన్నం యథా స్యాత్తు తథోదీచో నిరూహ్య చ। అంగారాన్ తేష్వధిశ్రిత్య సంస్కుర్యాద్విధిపూర్వకమ్॥

గ్రంథాంతరే

(౩) అథాజ్యపాత్రమాదాయ నిరూఢాగ్నౌ నిధాయ చ। ఉదగగ్నేర్నిరూఢేషు అంగారేషు చ భస్మసు। అప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ చ దర్భాగ్రౌ ఛిత్వా చైవ విధానతః। పవిత్రే చ సంస్కృత్య ప్రత్యస్యేదితి హి స్మృతిః। మధుకైటభ నామానౌ స్యాతాం వా ఆజ్యహారిణౌ। తయోః పరిహారార్థాయ దర్భాగ్రద్వయమస్యతః (తే) ఏకాంగారే భవేన్మృత్యుః ద్వాభ్యాం తుశ్చ భవేద్ధ్రువం। అథ త్రీనుదగంగారాన్ కర్మతః కర్మ ధారయేత్॥ పతంతి రాక్షసా హ్యాజ్యే పర్యగ్నికరణే కృతే తద్దోషపరిహారార్థం దర్భాగ్రే ప్రక్షిపేద్బుధః। ఆజ్యోత్పవనం చైవ పర్యగ్నికరణం తథా। నిరూఢాదేవ వహ్నేస్తు కర్తవ్యం సంప్రవేశతి। నిరూఢాన్యదితే స్యాతాం శేషం తత్రైవ నిక్షి

పేత్। ప్రధానాద్యదితేస్యాత్తాంతయోః శేషం బహిః క్షిపేత్। తౌకుశాగ్రా గ్రిమాత్రాప్య ఆజ్యేత్క్షిప్త్వాజలం స్పృశేత్। ఆజ్యాంతర్హితేత దర్భాగ్రే ప్రోక్ష్యాగ్నౌ ప్రహరేత్తథా। ఆజ్యస్యోత్పవనం కుర్యాత్కపర్దిస్వామినో మతం। ప్రత్యూహ్య పునరంగారానుత్పూతాజ్య యథావిధి। పవిత్రే ప్రహరేత్పశ్చాదనుశబ్దానుసారతః। ఏవహ్నాసునిక్షిపన్నగ్ని మధ్యమేచ వినిక్షిపేత్। మూలేచప్రహరేదేతదనుశబ్దస్య లక్షణమ్॥

స్రుక్స్రువసమ్మార్జనమ్

(౯) వామేనప్రథమాందర్వీం ద్వితీయాందక్షిణేనవై। దర్భైస్సహైవ సంగృహ్యహస్తాభ్యాం ప్రతితప్యచ। వామాంగులీషుతేదర్వ్యౌ ధారయేత్క్రమశోబుధః। ద్వితీయాముపరిష్టాత్తు ప్రథమా మధ్య ఏవచ। వామేతరస దర్భాగ్రైః స్రువమంతః ప్రదక్షిణం। సమ్మృజ్యాథతు దర్భాగ్రైః బిలం కుర్యాత్ప్రదక్షిణం। దర్భమూలైస్స్రువద్దండం స్థానం హస్తసమంతతః। దండమూల ముపక్రమ్య మధ్యగుల్భ ప్రదక్షిణం। సంమృజ్య చేతరాం దర్వీం వ్యుత్క్రమేణాత్ర ధారయేత్। పూర్వవత్తాంశ్చ దర్భాగ్రైః త్రిస్సంమృజ్యాథ మధ్యతః। దర్వీమూలముపక్రమ్య ప్రాచీం సంమృజ్య యత్నతః। తదగ్రాన్మూల పర్యన్తం ప్రతీచీం బహిరప్యధః। దండంపూర్వవదత్రాపిసం మృజ్యాథయథాక్రమం। దర్వ్యౌగృహీత్వాహస్తాభ్యాం పూర్వవత్ప్రతితప్యచ। కుశైస్సంప్రోక్ష్యతేదర్వ్యౌనిధాయాదయథాక్రమం। దర్భానద్భిస్తుసంస్పృశ్య వహ్నౌ యత్నేన హావయేత్॥

ఇధ్మలక్షణం

(౧౦) సమిత్కాష్ఠస్య చేధ్మస్య పరిధీనాంయథాక్రమం। స్థౌల్యం ప్రమాణం విజ్ఞేయం వృద్ధవాక్యానుసారతః। కనిష్ఠికాగ్రిపర్వణోర్యావత్ స్థౌల్యంప్రతీయతే। తావత్స్థూలం సమిత్కాష్ఠం గృహ్యభాష్యాద్వినిశ్చితం।

తథైవాఽనామికాగ్రస్య చేధ్మకాష్ఠస్య మానతః । కిష్ఠాఙ్గులిగ్రకస్థ్యౌ ధ్వర్ణమానాః పరిధయః ఖలు । తత్రాఽపి తారతమ్యాది కనిష్ఠాది కర్మాద్భవేత్ । సమిత్పవిత్రం వేదశ్చ త్రయః ప్రాదేశసమ్మితాః । ద్విస్త్రాది ధ్మం కుర్వీత, ప్రస్తాత్పరిధిః స్మృతః అయామేనేధ్మసమిధం ప్రాదేశద్వయముచ్యతే ॥ వితస్తిమాత్రమథవా సంఖ్యయా వింశతిర్మతా । త్రయః పరిధయోఽత్ర ద్వే ఆఘారసమిధావపి ॥ ఇధ్మం పంచదశశ్చైవానూయాజ సమిద్భవేదితి ॥ స్మార్తేఽప్రాదేశ ఇధ్మస్స్యాత్ ద్విగుణః పరిధిః స్మృత ఇతి ॥ వై-అ ॥ స్థూలః కుష్ఠం మృత్యుకరం కృశం వ్యాధికరం భవేత్ । సంవృతం కలహం చైవ నూనముద్వేగకారకం ॥ భగ్నం కించిత్వగ్నియుక్తం పత్నీనాశకరం భవేత్ । స్ఫుటితం తు యథా కాష్ఠం హన్యాత్తత్పశుబాంధవాన్ ॥ అతిదీర్ఘం చ హ్రస్వం చ ధననాశకరం భవేత్ । స్వప్రమాణాత్ హ్రస్వం చేదపత్యస్య వినాశనమ్ ॥

ఇధ్మసమిధః

పలాశ ఖదిరాశ్వత్థ వైకంకత శమీవటాః । వేణూదుంబర బిల్వాద్యాః గ్రాహ్యాస్సర్వత్ర శోభనాః ॥ ఏషాం ద్రుమాణాం శాఖాశ్చస్థూలాంధ పర్వ వివర్జితాః ప్రాదేశమాత్రాః సత్వకాః ఋజవో దోషవర్జితాః ॥—॥

పరిధ్యాద్యాసాదనం

(౧౧) దక్షిణోత్తరయోర్మూలే మధ్యమస్య యదాగ్రమం । ఉపరిష్టాదధస్తాచ్చ నిక్షిపేత్పరిధీనిహ ॥ సవ్యోత్తర కరేణాత్ర గృహీత్వోర్ధ్వాగ్రం సమిద్ద్వయం । యుగపన్మధ్యమం స్పృష్ట్వా పరిధిం పూర్వభుగ్దిశి ॥ ఊర్ధ్వాగ్రం సంస్థాప్య విధానతో దదిత్యేవమేవహి । సర్వత్రాఘార సమిధావేవమేవేతి సూత్రితః ॥—॥

పరిషేచనమ్

(౧౨) అదితేఽనుమన్యస్వేతి పరిషిచ్య యథావిధి॥ (యథావిధి అగ్నిమేవ పరిషించేదిత్యర్థః॥) * గృహ్యాన్తరేఽప్యేవముక్తమ్ పరిధిం తథా తతో ఇత్యాది॥

ఇధ్మప్రక్షేపణమ్

(౧౩) దక్షిణేనతు హస్తేన ఆదాయేధ్మం సపంచకం। సవ్యహస్తేన తత్సర్వం గృహీత్వోదక యథావిధి॥ ఏకం ద్వే గణయిత్వాపి చేధ్మం పంచదశైవతు। స్రువేణాజ్యం గృహీత్వాఽథచేధ్మదారూణి సేచయేత్॥ అనుజ్ఞాతస్తతస్తూష్ణీం ఇధ్మాధానం ప్రకల్పయేత్। హస్తాభ్యాంచ గృహీత్వైవ ప్రహారేముపవిశ్యచ॥ అమార ఇధ్మాదానేచ స్వాహాకారన్తు వర్జయేత్॥

స్రుక్స్రువధారణ లక్షణమ్

(౧౪) అగ్రే ధృత్వాతు విఫలం మధ్యేధృత్వా ప్రజాక్షయః మూలేతు మ్రియతే హోతా సుఖస్థానం కథం భవేత్॥ అగ్రాన్మధ్యోదగ్ర మధ్యాచ మూలాన్మధ్యోద మధ్యతః। స్రువస్తు ధార్యో విద్వద్భిః సర్వకార్యార్థ సిద్ధయే॥ మూల మధ్యమ మధ్యస్థమంగుళీ మధ్యమం తథా ప్రహ్వాదావుతథా కుర్యాత్స్రుక్ పాత్రి ప్రబర్ధనమ్॥—॥

ఆఘారహోమః

(౧౫) ఆఘార హోమేచ సకృద్గృహీత్వా దర్వ్యాహుతిః స్యాదృజు సంతతంచ। స్వాహాది ఎజరాం జుహుయాద్యథావదానీవ ఏవతి కపర్దినోక్తం॥ ఆఘారహోమే ప్రథమేతు కార్యే ద్వితీయా దర్వ్యా

సకృద్గృహీత్వా। ప్రక్రమ్య కోణే పవనస్య దిశ్యా ముషర్బుధాయాం తు హునేచ్చతూష్ణీం॥ ద్వితీయ మైన్ద్రం నిర్ ఋతే చకోణే ప్రధాన దర్వ్యాచ సకృద్గృహీత్వా। ఆశాంగిరీశస్య హునెచ్చ తద్వదాఘార యోర్నిర్ణయ ఏవమేవ॥

ప్రజాపతయె మనసాహోమ విచారః

(౧౬) (ఆత్రిభాష్యం) వాఙ్మన సాఖ్యౌ పదార్థౌ ప్రజాపతిం ప్రష్టవ్యౌ త్వేనా గచ్ఛతాం? వాచమబ్రవీత్ప్రజాపతిః॥ మనసాధ్యాతస్య బహిః ఖ్యాపయిత్రీఆదూత స్థానఏవత్వమసి॥ తస్మాన్మనఏవ హవిర్వోఢుమర్హతీతి। అథవాక్ప్రజాపతిమ బ్రవీత్॥ (౧౭) తర్హిన కేచి ద పితుభ్యం నవాచా మన్త్రేణ జుహవున్న జుహవుః॥ తస్మాద్వాచశ్శాపాత్ ప్రజాపతయె మనసైవ జుహ్వాత॥ అతః ప్రతమాఘారవత్సర్వత్ర తూష్ణీం హోమే ప్రజాపతిరేవ దేవతేతి॥ అఘారయోః ప్రజాపతిరపి వేంద్రః పరస్యతు॥ ఇతికపర్ది॥

స్రివేణకర్తవ్యాహుతయః

(౧౮) ప్రథమాఘార హోమశ్చ ప్రధానాహుత్యనంతరం యద్హోతవ్యంతు తత్సర్వం స్రివేణోక్తం కపర్దినా॥ పూర్వాఘారోజ యాద్యంచ ప్రాజాపత్యంచ వ్యాహృతీః। సాహిత్రయోదశే చైవప్రా యశ్చిత్తాహుత స్తథా॥ స్రువేణైవతు కర్తవ్యం న సందేహః। కపర్దినా। యత్ర స్రువేణహోమస్స్యాత్ తత్రైవం జుహుయాద్ఘృతం॥ తేనైవాజ్యం గృహీత్వేతి నిశ్చితోక్తం కపర్దినా॥

స్రిచాకర్తవ్యాహుతయః

(౧౯) ద్వితీయాఘార హోమశ్చ ప్రధానాహుత యస్తథా॥ అజ్య

భాగౌతు సర్వత్ర స్రువాహోమః కపర్దినా। స్రువేణైవాజ్య మాదాయ జుహ్వా సంపూర్య హోమయేత్ । యత్ర స్రువాదహోమస్స్యాత్ తత్రైవం కృతనిర్ణయః ॥

అథ చక్షుషీ దేవతేచ

(౨౦) ఆజ్యభాగౌ జుహుయాత్ ప్రాగ్భాగే చక్షుషీ స్మృతే ॥ తయోరుత్తర అగ్నేయో దక్షిణే సౌమ్య ఉచ్యతే। అగ్నిసోమ క్రమాత్ప్రోక్తే దేవతే ఆజ్యభాగయోః ॥

ఆహుతి కాలనిర్ణయః

(౨౧) సకారే మారకం విద్యాద్వకారే రిపువర్ధనమ్। హకారే వ్యాధిపీడాచ ఆహుతిః క్షురదీయతే॥ త్రీన్వర్ణాన్సమ్యగుచ్చార్య అకారే చాహుతిం హునేత్। తస్యాయుష్యం శ్రియం విద్యాద్విప్రస్సర్వలోకే మహీయతే॥

అథముఖాహుతిః

(౨౨) అగ్నిం స్విష్టకృతం చాన్తరేణేతి సూత్రభాష్యే=సర్వేషు తంత్రివత్స్వౌషధ హోమేషు, దధిహోమేషు చోపాకరణసమాపనయోశ్చ శిష్టాచారాదగ్నయే స్వాహేత్యేకైన అగ్నిముఖాఖ్య మంగహోమం పర్యేతయోః ప్రధాన హోమయోః పూర్వం జుహుయాదిత్యుక్తమ్॥ సూత్రకారికా- అగ్నిమధ్యేచజుహుయాన్ముఖాహుతిరితిస్మృతా। తత్రైవాఽన్యాశ్చ హోతవ్యాః పశ్చిమేత్వాజ్య భాగయోః। కర్మస్వౌషధహోమేషు వ్రతేషుహిచ సర్వదాపి॥ ముఖాహుతి రవశ్యం హి సర్వాచార్యైస్సునిశ్చితా। ముఖాహుతిహీన యత్రస్యాత్ స్రువాతత్రైవ హావయేత్॥ సకృద్గృహీత్వా తత్రాపి స్రువేణేతి వినిర్ణయః॥

సూ= యథోపదేశం ప్రధానాహుతీర్హుత్వా ।
సమిద్ధేగ్నౌ హోమః

(౨౨) యోఽనర్చిషి జుహోత్యగ్నౌ వ్యంగారిణి చ మానవః। మందాగ్ని రామయావీ చ దరిద్రశ్చోపజాయతే ॥ బహుశుష్కేంధనే చాగ్నౌ సుసమిద్ధే హుతాశనే। విధూమే లేలిహానే చ హోతవ్యం కర్మసిద్ధయే ॥ అగ్నికర్ణే హుతం రోగం నాసికాయాం మనః క్షయం। చక్షుషోర్నిధనం కుర్యాత్ కేశే దారిద్ర్యకృద్భవేత్ ॥ హుతం శిరసి పాపం స్యాత్తస్మాజ్జిహ్వాసు హోమయేత్। యత్ర కాష్ఠం తత్ర శ్రోత్రం యత్ర ధూమస్తు నాసికా ॥ యత్రాపి జ్వలనం నేత్రం యత్ర భస్మని తచ్ఛిరః। యత్రైవ జ్వలితో వహ్నిః జిహ్వా తత్రైవ కీర్తితే ।॥—॥

ప్రధానాది దేవతానాం హోమసంఖ్యావిధిః

(a) సమిచ్చర్వాజ్యహోమక్రమశ్చ॥ (౧౦౫) (౧౨౦) (౧౪౭) పూర్వేషు ప్రకరణే దర్శితః॥ (౨౩) ఇంద్రప్రత్యధిదేవేభ్యః కుర్యాత్ న్యూన సంఖ్యయా। చరుం హస్తేన జుహుయాన్నాగవావిదావితి ॥ ^ కేచిత్ =లోకపాలాదీనామాజ్యేనైవ హోమ ఇతి ॥

దుర్గాది సామాన్య దేవతానాం క్రమస్తు బోధాయన గృహ్యానుసారేణ లిఖితః

ఆహుతిప్రమాణమ్

(౨౪) పాణ్యాహుతిర్ద్వాదశ పర్వపూరితా పక్వాహుతిర్బాదరికపరిమాణా। ఆజ్యాహుతిర్మాషనిమగ్నధారా హుతాశనస్యోపరి ద్వాదశాంగులా॥ అన్నమంగుష్ఠమాత్రేణ లాజాముష్టిమితాస్తథా। తిలసర్షపసక్తూనాం శుక్తిమాత్ర ప్రమాణకం॥

హోమముద్రాలక్షణమ్

(౨) హోమ ముద్రాస్త్రయః ప్రోక్తాః మృగీహంసీచ సూకరీ। మధ్యమానామికాఙ్గుష్ఠైః సర్వకార్యే మృగీస్మృతా॥ తర్జనీ మధ్యమాంగుష్ఠైః హంసీశాంతిక కర్మసు। సూకరీ చోగ్రకర్మాణి సర్వైరంగులిభిః స్మృతా। ముద్రాహీనంతు యద్ధోమం తద్ధోమం నిష్ఫలం భవేత్। సమిధా హంస ముద్రాచ ఆజ్యస్య మృగముద్రికా। చరోస్తు సూకరీముద్రా ఏతా ముద్రాః ప్రదర్శితాః॥

స్విష్టకృద్ధోమః

(౨౫) ఉక్తాముఖాహుతిర్యత్ర ప్రధానాహుత్యనంతరం। తత్రాగ్నయే స్విష్టకృతేస్వాహేతి స్విష్టకృద్ధునేత్॥ స్థాలీపాకేషు సర్వేషు చరుణైవ విశేషతః॥ స్విష్టకృజ్జుహుయాద్విద్వాన్ నాన్యథేతి వినిర్ణయః॥—॥

(౨౬) అథ జయాదిషూద్దేశ్య విచారః

శక్వరీభ్య ఇతి బహువచనార్థః

(౨౩) శక్వరీః, చక్షురాది బాహ్యేన్ద్రియ శక్తయః। ఇ. సాయణ భాష్యే॥ శక్వరీః, శక్వర్యః, ఇత్యుక్త్వా ఛ-భా-భాష్యే ఉపేఽప్యేవమేవోక్తమ్॥ అతః శక్వరీభ్య ఇదం నతు శక్వర్యా ఇదమితి॥

అగ్నిర్భూతానామిత్యాది హోమేషు, దేవతాః, కింవిశిష్టాః, కేవలావేతి, విచారః

(౭౮) హోమ విధ్యనుపపత్త్యాహి మంత్రప్రతిపన్నానాం దేవతాత్వం కల్ప్యం। సాచదేవతా మాత్రకల్పనయాశామ్యతి ॥ నపునర్నిర్దిశాఖ్యర్వీం విశిష్టకల్పనాం ప్రయుక్తిగౌరవాపాదికామయుక్తామపేక్షతే, ఇతి ప్రాగ్ఘోమాదితిసూత్రే * సుదర్శనభాష్యే ఉక్తం। అతో భూతానామధిపతయ ఇత్యాది విశేషణోపాదానస్య ప్రయోజనం నాస్తీతి ॥—॥

కించాఽత్రకపర్దీ

(a) త్రయోదశజయా ఉక్తాః అభ్యాతానా దశాష్టచ। జయాభ్యాతానేషుచాద్యపదోక్తా ఏవదేవతాః ॥ ఇతి ॥

అథ ఉపస్పర్శన నిమిత్తాని

(౭౯) రౌద్ర, రాక్షస నైరృత పైతృక, ఛేదన, భేదన, నిరసనాత్మాభిమర్శనానిచ కృత్వాఽప ఉపస్పృశేత్ ॥—॥

ఆండపిణ్యాయాం జీవపితృ పితామహస్య మంత్రవికార విచారః

(౮౦) పితరః, పితామహా ఇత్యస్మిన్మంత్రే, జీవపితృకస్య పితర ఇత్యస్య లోపః। పితామహాః పరేఽవరే ఇత్యేవ మంత్రః ॥ జీవపితామహస్య, పితామహా ఇత్యస్యలోపః ॥ జీవప్రపితామహస్య ఉభయోర్లోపః ॥ కేచిదవికృతంజుహ్వతి జీవ పితృకాణాంచ విశేషానాస్తీత్యాహుః ॥

ఋతాషాడిత్యాదీనాం దేవతానిర్ణయాయ భాష్యార్థస్సంగృహీతః

(3a) ఋతాషాడిత్యత్ర గంధర్వః అగ్నిః । గంధర్వాణామప్సరసో భార్యాః । అతస్తస్య ఓషధయః అప్సరస్త్వేన రూప్యన్తే ॥ ఊర్జో నామ అన్నం భూత్వేత్యర్థః ॥ స ఇదం బ్రహ్మక్షత్రం పాతు-ఇతి గంధర్వేష్వనుషజ్యతే । తా ఇదం బ్రహ్మక్షత్రం పాన్తు-ఇత్యప్సరస్సు ఇతి. భ-భా-భాష్య ॥ అత్రోత్ర లిఖితా ఏకాదశ పర్యాయాః నత్యధికాః ప్రయోజనాభావాదితి ॥

(3-2) కించ ప్రజాపతిర్విశ్వకర్మా భువనస్య పతిః శ్రూయతే ॥ 'భువనస్యపతే' 'యస్య భువనస్యపతే' ఇత్యనయోః ప్రజాపతిర్దేవతా । కాత్యాయనస్తు బ్రహ్మదేవతేతి । అనయోః బ్రహ్మ ప్రజాపతి శబ్దయోరర్థైక్యాన్న భేద గన్ధ ఇతి ॥ అపిచాత్ర 'యస్య భువనస్యేతి మంత్రే పూర్వమే భువనస్యపత్యే బ్రహ్మణ ఇదమితి' కైశ్చిత్పఠ్యతే, తదసాధ్వ ॥ యతః 'తస్మై బ్రహ్మణేస్మై క్షత్రాయ' ఇత్యత్ర భాష్యే బ్రహ్మక్షత్ర శబ్దయోః జాత్యభిధాయిత్వాఙ్గీకారాత్ బ్రహ్మక్షత్ర జాతిరిత్యర్థస్సంపన్నః తథాచ స్మై బ్రహ్మణే అస్మై క్షత్రాయ భూరిసుఖం దేహీతి తాత్పర్యమ్ ॥

(a) అథాపి భువనస్యపత్యే బ్రహ్మణ ఇత్యత్ర బ్రహ్మపదం విశేష్యపరమితి యద్యుచ్యేత తదుభయత్రాపి సమానమితి। అతః 'భువనస్యపతే' 'యస్య భువనస్యపతే' ఇత్యనయోరపి భువనస్యపత్యే బ్రహ్మణ ఇదమితి నోచ్యత ఇతి ॥

అత్రకపర్దీ

(b) రాష్ట్రభృద్హోమ మంత్రాశ్చద్వావింశతిరుదీరితాః। పూర్వేషుదేవా

గంధర్వపదపూర్వపదాదితాః ॥ పరేషు చాప్సరశ్శబ్దపదపూర్వపదాదితాః । త్రయోదశాంత్యయోర్బ్రహ్మ, భువనస్య పతిర్ద్వయోః ॥ అథవా ద్వంద్వ దశకే గంధర్వాప్సరసః క్రమాత్ । దేవాస్త్రయోదశేవాత స్తథాంత్యే కామ ఉచ్యతే ॥ ప్రజాపతిః ప్రజాపతేనత్వదిత్యస్య దేవతా । భూరాదీనాం క్రమాదగ్నిర్వాయుస్సూర్యశ్చ దేవతాః ॥ యదగ్నిస్విష్టకృత్సర్వప్రాయశ్చిత్తే ప్రజాపతిః ॥ ఇత్థం దేవాజయాదీనామష్టపంచాశదీరితాః ॥ ఇ. ॥ అలో రాష్ట్రభృద్ధోమేషు అగ్నయే గంధర్వాయేదం-ఓషధీభ్యోఽప్సరోభ్య ఇదమితి ॥ అథవా గంధర్వాయాగ్నయ ఇదం—అప్సరోభ్య ఓషధీభ్య ఇదం। ఏవం రీత్యా సర్వత్రవక్తవ్యమితి కారికాలో నిర్ధారితమిత ॥

లేపకార్యవిచారః

(33) శ్రౌతే సమంత్రకం కుర్యాత్ స్మార్తకర్మణ్యమంత్రకం । బర్హిస్సమంజనం చేతి పూర్వాచార్యైర్విభాషితం ॥ ఆఘ్యాజ్యదర్వ్యా పరిధీన్వక్ష్యమాణప్రకారేణ సమంజనం స్యాత్ । పాత్రప్రయోగార్థ సమస్తదర్భైః ఆజ్యార్థపాత్రైస్స్రుచి చ స్రువే చ ॥ దర్వ్యా మనక్త్యాఽగ్ర మథేతరస్యాం మధ్యం చ మూలం పరిహాపి వాద్వ్యః । పక్షే ద్వితీయే సకృదేవ మూలం ద్వితీయదర్వ్యామితిరేచ దర్వ్యాం ॥ అనక్తి దర్వ్యోరపి వాగ్రమధ్య స్థాల్యాస్తుమూలం పరిహాపి వాద్వ్యః ॥ పక్షే తృతీయే సకృదేవమూలం స్థాల్యాముపక్రమ్య సమంజనం స్యాత్ ॥ అక్త్వాఽపనయాత్తుతృణం నిధాయదర్వ్యాం ప్రతిష్ఠాప్య కరద్వయేన । నిరస్తసవ్యః ప్రహరేత్ప్రవృత్య పురత్రచోద్యాతి తృణప్రహారః ॥ నిదేశనం చాగ్న్యభిమంత్రణం చ భూమౌ నిమృష్టిః పరిధి ప్రహారః। సంస్రావహోమాంతమమంత్రకం స్యాత్ పాత్రప్రయుక్తం తృణమత్రబర్హిః ॥

గ్రహమఖాదౌ లేపకార్యాభావః

వ్రతేషు సవనే చైవ తథైవాధ్యయనే మఖే । పరిధిప్రహరణం కుర్యాల్లేప

కార్యం న విద్యతే ॥ ఇత్యనేనాత్రితేపకార్యాభావః ప్రతీతే । యదేదముపసర్జనం తదాప్రధానవత్కార్యమ్ ॥—॥

పరిధిప్రహరణమ్

(౩౮) తతాఽపృత్తరార్ధ్యస్యాఽగ్రే మంగారేపూప గూహత్యుక్తరీత్యా ప్రహరేత్ ॥ శ్లోక ॥ పరిహృత్యాత్య మధ్యమం వా ఽన్యా ఇతరౌ యుగపత్ క్షిపేత్ । దహాన్యామపరిధ్యగ్రమంగారేష్వాపగూహతి ॥ ఆమూల సమిధావగ్నౌ సర్వ కర్మసు నిక్షిపేత్ । అద—త్రిశ సామర్థ్యాత్ నిశ్చిత్యోక్తం కపర్దినా ॥

శమ్యానాం న ప్రహరణమ్

(౩౮) జయాద్యాశ్చాహుతీర్హుత్వా శమ్యానాం చ విమోచనం । పశ్చిమాయాం తు పూర్వం స్యాత్ అన్యయోర్యుగపత్తతః ॥—॥

సంస్రావహోమః

(౩౫) స్రువాగ్రం స్రుచ్ముఖేనాప్యంస్రుచమన్యజ్య పూరితాం । ఉభానపికరాభ్యాంచ విపర్యాసేన ధారయేత్ ॥ యస్మాత్బ్రహ్మ యదా కామం దేవతా చోక్తవిద్యతే । నాశం ప్రాప్తాః పునయః యత్రస్యుర్గృహ్యభాష్యతః ॥ తత్రతతాఽభిసామర్థ్యాత్ సంస్రావోఽపి విధీయతే ॥—॥

సంస్రావ నిషేధః

(౩౫ ౧) శమ్యా యత్ర విధీయన్తే గార్హ్యకర్మసు సూత్రతః । అపోహ్యస్తత్ర సంస్రావో నాభిశబ్ద వియోగతః ॥

ప్రాయశ్చిత్తాహుతయః

(౩౬) అనాజ్ఞాత త్రయాఽగ్నిస్స్యాత్ త్వంనస్త్వంనయోర్గతే। అభిగీర్భిరితీన్ద్రస్స్యాత్ హరివాంశ్చేతి దేవతాః॥ ఇదంవిష్ణుశ్చ విష్ణుస్స్యాత్ సర్వచిత్తేప్రజాపతిః। సర్వచిత్తేతి భూర్భువస్స్వరితి సర్వప్రాయశ్చిత్తే ప్రజాపతిర్దేవతేత్యర్థః॥ త్వంనస్త్వంన మన్త్రయోః వరుణస్య ఉద్దేశ్యత్వాభావాత్ త్యాగే అగ్నేరేవ ఉద్దేశ్యత్వమ్॥ కారికాయాంతు అనాజ్ఞాతమయాశ్చేతి చతుర్ణామగ్నిరీరితః॥ త్వంన స్త్వంన యోరగ్నీ వరుణౌ ఇతి॥

(౩౭) ఆస్కానితమస్త్రి స్కన్నధాతుః ప్రాప్త్యర్థకః। తస్మాత్ప్రాప్త దేవతాభ్య ఇత్యర్థః॥ స్కన్నదేవతాభ్య ఇదమిత్యేవవక్తవ్యమిత్యు ॥—॥

పూర్ణాహుతి లక్షణమ్

(౩౮) ఆజ్యంద్వాదశకృత్వస్తు గృహీత్వా పూరయేత్స్రుచం। తయాచాజ్యాహుతిః కార్యా సాపూర్ణాహుతిరిష్యతే॥ స్రుచాపూర్ణాహుతిర్వా స్యాదిత్యేతేయాజ్ఞికావిదుః॥

పూర్ణపాత్రనినయనమ్

(౩౯) యద్యపికృతకార్యాణామాసాం ప్రతిపత్త్యపేక్షత్వాత్ స్మార్తేతన్మంత్రస్యఅనుక్తత్వాచ్చతూష్ణీంప్రణీతామోక్షణం న్యాయ్యమ్॥ * అత్ర కపర్దీ — ప్రణీతామార్జనం కుర్యాత్ స్మార్తకర్మణ్యమంత్రకం। పురతః ప్రస్తరస్థానే తూష్ణీమాసాద్య యత్నతః॥ పూర్ణపాత్రాత్తత్ర పాత్రీమాదాయానయతేజ్జలం। హస్తేనాఽమంత్రకంయయాత్ ప్రాగాదిష్వేవపంచసు॥ దిక్షుసంమార్జనం కృత్వా, తచ్ఛేషమవనౌక్షిపేత్। భూమిష్ఠ

మేవతత్తోయం శిరసి ప్రోక్షయేత్తతః ॥ భార్యాయా అంజలౌ శేషం నిన
యేత్ప్రియతో ద్విజః । బ్రహ్మణే దక్షిణాం దత్వా తముద్వాస్య స్వశక్తితః ॥
సదః పూజాంచ కృత్వాఽథ ఆశీర్వచనమాహరేత్ ॥

అథాగ్న్యుపస్థానం

(౪౦) సర్వతోఽపస్థితేః పూర్వం తదగ్నౌ సమిధం క్షిపేదితి వచ
నాత్ సమిధమాధాయ సర్వత్రాగ్న్యుపస్థానం కర్తవ్యమ్ । * యాజు
షాణామగ్న్యుపస్థానమంత్రః (అగ్నే నయేత్యాదిః) ॥

(౪౧) * బహ్వృచానామగ్న్యుపస్థానమంత్రః (అగ్నే త్వం నో
అన్తమః) ఇత్యాదిః ॥—॥

రక్షాధారణమ్

హుత్వాఽగ్నౌ విధివద్విప్రో రక్షాం కుర్యాత్తదనన్తరం । తస్మాద్వి
ధారణం కుర్యాత్ బృహత్సామేత్యృచైస్తు ॥ ౩౨ ॥

॥ ఇతి గృహ్యయజ్ఞే అగ్నిముఖప్రకరణమ్ ॥

శాస్త్రమంగారకర విశేష విషయ సహిత

ఆదిత్యాది నవగ్రహ పూజా

ప్రకారాన్తరేణోక్తా

పరిధానస్యోత్తర భాగే నవగ్రహ దేవతాః

గ్రహయజ్ఞోక్త ప్రకారేణ పూజయేత్ ॥

తత్ప్రకారః ప్రదర్శ్యతే ॥

గోధూమాస్తండులాశ్చైవ ఆఢకా ముద్గకాస్తథా।
చణకాః శ్వేత నిష్పావా స్తిలా మాషాః కుళుత్థకాః ॥
ఏతాని నవధాన్యాని ॥

మధ్యే గోధూమ ధాన్యస్యోపరి వర్తులాకార మండలే సాంగం సాయుధం సవాహనం సశక్తిం, పుత్ర, మిత్ర, పత్నీ పరివార మధిదేవతా ప్రత్యధి దేవతా సహితం భగవన్తం సూర్యగ్రహ మావాహయామి ॥

ఏవ మాగ్నేయ్యాం తండులోపరి చతురశ్రాకార మండలే సోమం ॥

దక్షిణస్యామాఢకధాన్యోపరి త్రికోణాకారమండలే అంగారక గ్రహం ॥

ఐశాన్యాం ముద్గధాన్యోపరి బాణాకార మండలె బుధ గ్రహం ॥

ఉత్తరస్యాం చణకధాన్యోపరి చతురశ్ర మండలే బృహస్పతి గ్రహం ॥

ప్రాచ్యాం నిష్పావధాన్యోపరి పంచకోణాకారమండలె శుక్రగ్రహం ॥

ప్రతీచ్యాంతిలధాన్యోపరి ధనురాకారమండలె శనైశ్చర గ్రహం ॥

నైరృత్యాం మాషధాన్యోపరి శూర్పాకారమండలె రాహుగ్రహం ॥

వాయవ్యాం కుళుత్థధాన్యోపరి ధ్వజాకారమండలె కేతుగ్రహం ॥

సర్వత్రసాంగం సాయుధ మిత్యాది పఠనీయం ॥

అత్ర సంభవె తద్ధ్యానాదికమపిగ్రాహ్యమ్, పద్మాసనః ఇత్యాది—ఆసత్యేనెత్యాదినా పూజా చ। అధిప్రత్యధి దేవతానామప్యేవం ధ్యానాది, తత్తన్మన్త్రేణ పూజాచ ॥

॥ ఇతి నవగ్రహయజ్ఞే పూజా, జపశ్చేతి ॥

☞ అంకురారోపణ ప్రతిసరబంధయోః ప్రయోగః ఆప స్తంబ గృహ్యేన విహిత ఇతి బోధాయన గృహ్యాదన్యా నాధికం సంగృహ్యా అస్మిన్ ప్రయోగె యోజిత ఇత్యావెద్యతె॥

అఙ్కురారోపణ ప్రయోగః

కర్తాఽఽచమ్య ! ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య అముక, కర్మ, సాఫల్య, నిరన్తర శుభతా సిద్ధిద్వారా, శ్రీపర మేశ్వర ప్రీత్యర్థం ! అఙ్కురారోపణ కర్మ కరిష్యామి॥ ఇతి సఙ్కల్ప్య॥ గణపతింసంపూజ్య—చతుఃప్రభృతి సమ సంఖ్యాన్ బ్రాహ్మణాన్ సంపూజ్యాన్నేన పరివిష్య అఙ్కురా రోప కర్మణః పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు! అఙ్కురారోప కర్మణె స్వస్తిభవన్తో బ్రువన్తు ! అఙ్కురారోప కర్మణ ఋద్ధిం భవన్తో బ్రువన్తు! ఇతి త్రిస్త్రిర్విప్రాన్వాచయేత్ ॥ ఓమ్- పుణ్యాహం, ఓమ్-స్వస్తి ! ఓమ్-ఋద్ధిః ! ఓమ్ ఋధ్యతా మితివా విప్రాస్త్రిస్త్రిః ప్రతిబ్రూయుః ॥ తతః కర్తా, బ్రహ్మాదయః ప్రీయన్తాం, ఇతి పాత్రె జలం క్షిప్త్వా। శుచౌ దేశే గోమయేన, గోచర్మమాత్రం చతురశ్రం స్థండిలముపలిప్య

రంగవల్ల్యాదిభిరలంకృత్య శ్వేతాక్షతాన్ సంప్రకీర్య, సువర్ణ, రజత, తామ్రాన్యతమనిర్మితాః, అభావే మృన్మయీర్వా। పంచ పాలికాస్తత్ర సంస్థాపయేత్ ॥ తతో వల్మీకమృదం, హ్రదమృదం, శుష్కగోమయచూర్ణం చైకీకృత్య మధ్యమాయాం పాలికాయాం ప్రక్షిప్య ప్రాగాదిషు క్రమేణ ప్రక్షిపతి ॥ తతస్తాసామధోభాగేషు దూర్వాంకురాశ్వత్థ, శిరీష, బిల్వ, పత్రాణి, ప్రక్షిప్య ? శ్వేతసూత్రేణ పాలికా ఆవేష్ట్య తాసు క్రమేణ దేవతా ఆవాహయేత్ ॥

మధ్యమాయాం పాలికాయాం	ప్రాచ్యాం
ఓమ్ భూః - బ్రహ్మాణమావాహయామి॥	ఓమ్ భూః - ఇన్ద్రమావాహయామి ॥
,, భువః - ప్రజాపతిం ,,	,, భువః - వజ్రిణం ,,
,, సువః - చతుర్ముఖం ,,	,, సువః - శచీపతిం ,,
,, భూర్భువస్సువః - హిరణ్యగర్భమావాహయామి ॥	,, భూర్భువస్సువః - శతక్రతుమావాహయామి ॥

దక్షిణస్యామ్	ప్రతీచ్యామ్
ఓమ్ భూః-యమమావాహయామి ॥	ఓమ్ భూః-వరుణమావాహయామి ॥
,, భువః-వైవస్వతం ,,	,, భువః-ప్రచేతసం ,,
,, సువః-పితృపతిం ,,	,, సువః-సురూపిణం ,,
,, భూర్భువస్సువః-ధర్మరాజమావాహయామి ॥	,, భూర్భువస్సువః-అపాంపతిమావాహయామి॥

ఉదీచ్యామ్

ఓమ్ భూః—శశినమావాహయామి ॥

ఓమ్ భువః—నిశాకరమావాహయామి ॥

ఓమ్ సువః—చన్ద్రమావాహయామి ॥

ఓమ్భూర్భువస్సువః—సోమమావాహయామి ॥

అథైనాన్ స్నాపయతి? ఆపోహిష్ఠేతి...తిసృభిః ॥ హిరణ్యవర్ణా...ఇతి చతసృభిః ॥ పవమాన...ఇత్యేతేనానువాకేన, సర్వాంతే, ప్రతిమంత్రం, వా, మూర్ధ్ని అభిషిచ్య, ప్రోక్ష్యవా...

బ్రహ్మాదిభ్యో నమ ఇతి తత్తన్నామ మంత్రైః గంధ, పుష్ప,
ధూప, దీప, నైవేద్యాదిభిరభ్యర్చ్య పుష్పాంజలిం సమర్ప్య
పాలికానాం పశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్నర్థానుపతిష్ఠతే॥ దిశాం
పతీన్ నమస్యామి సర్వకామఫలప్రదాన్ । కుర్వన్తు సఫలం కర్మ
కుర్వన్తు సతతం శుభం॥ తత ఉపవిశ్య, వ్రీహి, యవ, మాష,
తిల, ముద్గ, సర్షపాన్ మిశ్రీకృత్య క్షీరేణ ప్రక్షాళ్య, ఓషధి
సూక్తేన॥

యా జాతా ఓషధయో దేవేభ్యస్త్రియుగం పురా ।
మందామి బభ్రూణామహగ్ం శతం ధామాని సప్త చ । శతం వో
అంబ ధామాని సహస్రముత వో రుహః । అథా శతక్రత్వో యూ
యమిమం మే అగదం కృత । పుష్పావతీః ప్రసూవతీః ఫలి
నీరఫలా ఉత । అశ్వా ఇవ సజిత్వరీర్వీరుధః పారయిష్ణవః ।
ఓషధీరితి మాతరస్తద్వో దేవీరుప బ్రువే । రపాగ్ంసి విఘ్నతీ
రితరపశ్చాతయమానాః । అశ్వత్థే వో నిషదనం పర్ణే వో వసతిః
కృతా । గోభాజ ఇత్కిలాసథ యత్సనవథ పూరుషం । యదహం
వాజయన్నిమా ఓషధీర్హస్త ఆదధే । ఆత్మా యక్ష్మస్య

నశ్యతిపురాజీవగృభో యథా । యదోషధయస్సంగచ్ఛంతే
రాజానస్సమితావివ । విప్రస్స ఉచ్యతే భిషగ్రక్షోహాఽమీవ
చాతనః । నిష్కృతిర్నామవో మాతాఽథాయూయగ్ం స్థ
సంకృతీః । సరాః పతత్రిణీస్స్థనయదామయతినిష్కృత । అన్యావో
అన్యామవత్వన్యాఽన్యస్యా ఉపావత । తాస్సర్వా ఓషధయస్సం
విదానా ఇదంమేప్రావతావచః । ఉచ్ఛుష్మా ఓషధీనాంగావో
గోష్ఠాదివేరతే । ధనగ్ం సనిష్యంతీనామాత్మానంతవపూరుష ।
అతి విశ్వాః పరిష్ఠాస్తేన ఇవవ్రజమక్రముః । ఓషధయః ప్రాచు
చ్యవుర్యత్కించతనువాగ్ంరపః । యాస్త ఆతస్థురాత్మానంయా
ఆవివిశుః పరుః పరుః । తాస్తేయక్ష్మం విబాధంతాముగ్రోమధ్య
మశీరివ । సాకం యక్ష్మప్రపత శ్యేనేనకికిదీవినా । సాకంవాతస్య
ధ్రాజ్యాసాకంనశ్యనిహాకయా । అశ్వావతీగ్ం సోమవతీ
మూర్జయంతీముదోజసం । అవిత్సిసర్వా ఓషధీరస్మా అరిష్ట
తాతయే । యాః ఫలినీర్యా అఫలా అపుష్పాయాశ్చ పుష్పిణీః ।
బృహస్పతిప్రసూతాస్తానోముంచంత్వగ్ంహసః । యా ఓషధ
యస్సోమరాజ్ఞీః ప్రవిష్టాః పృథివీమను । తసాంత్వమస్యుత్తమా

ప్రణోజీవాతవేనువ । అవపతంతీరవదన్దివ ఓషధయఃపరి । యంజీవమశ్నవామహైన సరిష్యాతిపూరుషః । యాశ్చేదముప శ్రృణ్వంతియాశ్చ దూరం పరాగతాః । ఇహసంగత్యతాస్సర్వా అస్మై సందత్త భేషజం । మూలోరివ్రక్షన్నిశాయాస్సైచ్ఛాహాంఖ నామివః । ద్విపచ్చతుష్పదస్మాకగ్ం సర్వమస్త్వనాతురం । ఓష ధయస్సంవదంత్తే సోమేన సహరాజ్ఞా యస్మైకరోతిబ్రాహ్మణ స్తగ్ం రాజన్పారయామసి ॥

ఇత్యనువాకేనాభిమంత్ర్య, మధ్యమపాలికాది క్రమేణ మన్త్రాన్తే నివపతి, బ్రహ్మజజ్ఞానం (౧-౨-౨)

పితావిరాజామృషభోరయీణాం । అంతరిక్షం విశ్వ రూప ఆవివేశ । తమర్కైరభ్యర్చంతివత్సం । బ్రహ్మసంతం బ్రహ్మణావర్ధయంతః ॥ ఇతి ద్వాభ్యాం మధ్యమపాలికా యాంనివపతి ॥

యతఇన్ద్ర, స్వస్తిదాః (౧౩౦) ఇతిద్వాభ్యాం ప్రాచ్యామ్ పాలికాయామ్ ॥

యోస్యకౌష్ఠ్యజగతః పార్థివస్యైకఇద్వశీ । యమం

భంగ్యశ్శ్రివోగాయయోరాజా౽నపరోధ్యః ॥ యమంగాయ భంగ్యశ్శ్వోయోరాజా౽నపగోధ్యః । యేనాపోనద్యోధన్వా నియేనద్యాః పృథివీద్రృఢా । ఇతి ద్వాభ్యాం దక్షిణస్యాం॥

ఇమంమె వగుణ, తత్వాయామీతిద్వాభ్యాం ప్రతీచ్యాం॥ సోమోధేనుం (౧౨౯) ఆప్యాయస్వ, (౧౧౯) ఇతి ద్వాభ్యా ముత్తరస్యాం॥

తతో యథాక్రమం శుద్ధాభిస్సికతాభిః పంచపాలికాః ప్రచ్ఛాద్య పంచగవ్యేన యథాక్రమం సేచయేత్ ॥

ఓమ్, ఇతి మహతాపాత్రేణాపిధాయ కర్మసమాప్తి పర్యంతం సురక్షితంకుర్యాత్। సమాప్తే కర్మణి బ్రాహ్మణాన్ పంచ భోజయేత్ ॥ ఏతస్సంపూజ్య । ఓమ్ భూర్భువస్సువః! బ్రహ్మాదీన్ద్వాసయామి । ఇతి దేవతా యథాక్రమముద్వాసయేత్ ॥

॥ ఇత్యఙ్కురారోపణప్రయోగః ॥

అఙ్కురారోపణ ప్రకరణమ్

ఏతచ్చ చౌలోపనయన వివాహాది శుభకర్మసు కర్మారమ్భాదినా త్పూర్వం సప్తాహం పంచాహం త్ర్యహమేకాహం వా కార్యమ్ ॥ ఇదంచ రాత్రౌ కల్యాణ సంజ్ఞక ప్రథమముహూర్తే కర్తవ్యమ్ ॥ * తథాచ శౌనకః—రాత్రౌ ముహూర్తే కల్యాణే ప్రథమేఽఙ్కురా రోపణమ్ ॥ ఇతి ॥

రాత్రావఙ్కురారోపణే హేతు మప్యాహ-సఏవ

ఓషధీనాం హి సర్వాసాం చన్ద్రః ప్రోక్తోఽధి దైవతమ్ ॥ తస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేన రాత్రావఙ్కురరోపణమితి ॥ హి పాఠేతా ॥

అతిత్వరాయాం సద్యోదివైవ

అత్యన్తికేషు కార్యేషు సద్యోహన్యఙ్కురరోపణం ॥ ఇతి బృహస్పత్యుక్తేరితి కేచిత్ ॥

కర్మ విశేషే అఙ్కురారోపణస్య క్రియోక్తా, తేనైవ

నిషేకం గర్భసంస్కారం జాతకర్మచ నామచ ॥ హిత్వాఙ్కురారోపణం స్యాదన్యత్ర శుభకర్మసు ॥ఇతి॥ నిషేకో గర్భాధానమ్ ॥ * నారదః కర్తవ్యం మంగళస్యాదౌ మంగళాయాఙ్కురార్పణమితి ॥ మంగళస్యేతి సామాన్యోపాదానేఽపి, గర్భాధానాది, నామకరణాన్తవ్యతిరిక్త మంగళస్యేతి ద్రష్టవ్యం ॥ *తథ చశౌనకః—ఆధానం గర్భ సంస్కారం జాతకర్మచ నామచ । హిత్వాఽన్యత్ర విధాతవ్యం మంగళేఽఙ్కురవాపనమితి ॥ వ్రీహి, యవ, మాష, తిల, ముద్గ, మిశ్రిత సర్షపాః । తాన్ప్రక్షాళ్య చ తోయేషు వాపయేదఙ్కురార్పణమితి ॥

అసప్త మాతృశ్రిజాకామః అష్టాపుత్రినాశనమ్ । పంచమేభక్తి కామానాం విష్ణోస్సర్వాత్మన స్తథా ॥ చతుర్థేచాక్షరం విద్యాత్పాపీయాన్ జాయతె తు సః ॥ తస్మాద్ధి సర్వకామానాం సద్యోవాప్యక్షరార్పణమ్ ॥ ఇత్యాహ భగవాన్ బోధాయనః ॥

ఇత్యక్షరారోపణ ప్రకరణమ్ ॥

ప్రతిసరబంధ ప్రయోగః

అథాతః ప్రతిసరబంధం వ్యాఖ్యాస్యామః

యస్మిన్ దినె నాన్దీముఖం కుర్యాత్తస్యాం రాత్ర్యాం ప్రదోషాంతె ప్రతిసరమారభేత ॥

శుచావసమేదేశేగోమయేనగోచర్మమాత్రం చతురశ్రం స్థండిలముపలిప్యయుగ్మాన్, బ్రాహ్మణాన్, సుప్రక్షాళితపాణిపాదానుపఆచమయ్య । ప్రతిదిశమాసనేషూపవేశ్య పశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖ ఆచార్య ఉపవిశతి ॥ తస్య దక్షిణం బాహుమన్వితరః ॥ (సంస్కార్యః) ప్రాణానాయమ్య, దేశకాలౌ సంకీర్త్య, నక్షత్రేరాశౌ జాతస్యాస్య కుమారస్య అముక (అన్నప్రాశన)

కర్మాంగం ప్రతిసరబంధకర్మ కరిష్యామి ॥ అథ హస్తమాత్రం వ్రీహిభిర్యవైర్వా, స్థండిలం, కృత్వోల్లిఖ్య ॥

బ్రహ్మజజ్ఞానమితిమధ్యే

నాకే సుపర్ణముపయత్పతంతగ్ం హృదా వేనన్తో అభ్యచక్షత త్వా। హిరణ్యపక్షం వరుణస్య దూతగ్ం యమస్య యోనౌ శకునం భురణ్యుమ్ ॥ దక్షిణతః। ఆప్యాయస్వ, (౧౧౯) ఉత్తరతః। ప్రాచీస్తిస్రో రేఖాః ॥

యో రుద్రో అగ్నౌ యో అప్సు య ఓషధీషు యో రుద్రో విశ్వా భువనాఽఽవివేశ తస్మై రుద్రాయ నమో అస్తు ॥ మధ్యే। అప ఉపస్పృశ్య ॥

ఇదం విష్ణుః—పశ్చాత్ ॥ ఇంద్రం విశ్వా అవీవృధన్ । సముద్రవ్యచసం గిరః। రథీతమగ్ం రథీనాం। వాజానాగ్ం సత్పతిం పతిం। పురస్తాత్ ॥ ఉదీచీస్తిస్రో రేఖాః॥

ఉల్లిఖితం దర్భముత్తరతో నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య। అథాద్భిరభ్యుక్ష్య స్థండిలస్యమధ్యే ప్రాగగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య, తేషు కుంభం నిధాయ, వ్యాహృతీభిశ్శుద్ధోదకైః (కుంభం) పూరయిత్వా దూర్వాఽక్షతపత్రైరవకీర్య, ఇమం

మేవరుణ, తత్త్వాయామి,' వరుణ మావాహ్య ॥ ఉత్త రతః శాలితండులస్యోపరి ప్రతిసరసూత్రం, గంధానులిప్తం నిధాయ ॥

నమోఅస్తు సర్వేభ్యోయే కేచ పృథివీమను। యేఅన్త రిక్షే యేదివి తేభ్య స్సర్వేభ్యోనమః ॥

అస్మిన్ సూత్రే వాసుకి మావాహయామి। వరుణ వాసుకిభ్యాం నమః, గంధ, పుష్ప, ధూప, దీప, నైవేద్య, తాంబూల, సువర్ణ పుష్పైరభ్యర్చ్య, దూర్వాభిరశ్వత్థైర్వా ఉదకకుంభం ప్రచ్ఛాద్య ఆచార్యముఖాన్ (ఆచార్యముఖా) త్రీన్ప్రాణాయామాన్ ధారయిత్వా, ఉదకకుంభమన్వారభ్య సావిత్రీం తత్సవితుర్వరేణ్యమిత్యేతాం, 'పచ్ఛోఽర్ధర్చశోఽ నవానముక్త్వా' ॥

ఓమ్-భూః-తత్స వితుర్వరేణ్యం, ఓమ్ భువః-భర్గో దేవస్యధీమహి, ఓగ్‌ం సువః-ధియోయోనః ప్రచోదయాత్, ఓమ్ భూః-తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్యధీమహి, ఓ భువః-ధియోయోనః ప్రచోదయాత్, ఓగ్‌ం సువః-తత్స

వితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్యధీమహి ధియోయోనః ప్రచోద యాత్ ॥—॥

హరిః ఓమ్—అగ్నిమీళే పురోహితం యజ్ఞస్య దేవ మృత్విజం । హోతారం రత్నధాతమం ॥

హరిః ఓమ్—ఇషేత్వోర్జేత్వా వాయవస్థో పాయవస్థ దేవోవస్సవితా ప్రార్పయతు శ్రేష్ఠతమాయకర్మణే ॥

హరిః ఓమ్—అగ్న ఆయాహివీతయె గృణానోహవ్యదాతయె । నిహోతా సత్సిబర్హిషి ॥

హరిః ఓమ్—శన్నోదేవీరభిష్టయ ఆపోభవంతు పీతయె । శంయోరభిస్రవంతునః ॥

హరిః ఓమ్—కృణుష్వపాజః ప్రసితిం నపృథ్వీం యాహిరాజేవామవాగ్ం ఇభేన । తృష్వీమను ప్రసితిం ద్రూణానో ఽస్తాఽసి విధ్యరక్షసస్తపిష్ఠైః । తవభ్రమాస ఆశుయాపతంత్యనుస్పృశ ధృషతా శోశుచానః । తపూగ్ంష్యగ్నె జుహ్వాపతంగానసందితో విసృజవిష్వగుల్కాః । ప్రతిస్పశో విసృజతూర్ణితమో భవా పాయుర్విశో అస్యాఅదబ్ధః । యోనోదూరె అఘ

శగ్ంసో యో అంత్యగ్నే మాకిష్టే వ్యథిరాదధర్షీత్ ।
ఉదగ్నే తిష్ఠ ప్రత్యాతనుష్వ న్యమిత్రాగ్ం ఓషతాత్తిగ్మహేతే ।
యో నో అరాతిగ్ం సమిధాన చక్రే నీచాతం ధక్ష్యతసం న
శుష్కమ్ । ఊర్ధ్వో భవ ప్రతి విధ్యాధ్యస్మదావిష్కృణుష్వ
దైవ్యాన్యగ్నే । అవస్థిరా తనుహి యాతుజూనాం జామిమజా
మిం ప్రమృణీహి శత్రూన్ । స తే జానాతి సుమతిం యవిష్ఠ య
ఈవతే బ్రహ్మణే గాతుమైరత్ । విశ్వాన్యస్మై సుదినాని రాయో
ద్యుమ్నాన్యర్యో విదురో అభిద్యౌత్ । సేదగ్నే అస్తు సుభగ
స్సుదానుర్యస్త్వా నిత్యేన హవిషా య ఉక్థైః । పిప్రీషతి స్వ ఆయుషి
దురోణే విశ్వేదస్మై సుదినా సాఽసదిష్టిః । అర్చామి తే సుమ
తిం ఘోష్యర్వాక్సం తే వావాతా జరతామియం గీః । స్వశ్వా
స్త్వా సురథా మర్జయేమాస్మే క్షత్రాణి ధారయేరను ద్యూన్ ।
ఇహ త్వా భూర్యాచరేదుప త్మన్దోషావస్తర్దీదివాగ్ంసమ
ను ద్యూన్ । క్రీడంతస్త్వా సుమనసస్సపేమాభి ద్యుమ్నా త
స్థివాగ్ంసో జనానామ్ । యస్త్వా స్వశ్వస్సుహిరణ్యో అగ్న
ఉపయాతి వసుమతా రథేన । తస్య త్రాతా భవసి తస్య సఖా

యస్త అతిథ్యమానుషగ్జుజోషత్ । మహోరుజామి బంధుతావచోభిస్తన్మా పితుర్గోతమాదన్వియాయ । త్వంనో అస్యవచసశ్చికిద్ధిహోతర్య విష్ఠసుక్రతోదమూనాః । అస్వప్నజస్తరణయస్సుశేవా అతంద్రాసోఽవృకా అశ్రమిష్ఠాః । తేపాయవస్సధ్రియంచో నిషద్యాగ్నే తవనః పాంత్వమూర । యెపాయవోమామతేయంతే అగ్నేపశ్యంతో అంధం దురితాదరక్షన్ । రరక్షతాంత్సుకృతో విశ్వవేదా దిప్సంత ఇద్రిపవో నాహదెభుః। త్వయావయగ్ం సధన్యస్త్వోతా స్తవ ప్రణీత్యశ్యామవాజాన్ । ఉభాశగ్ంసా సూదయ సత్యతాతెఽనుష్ఠుయా కృణుహ్యహ్రయాణ । అయాతె అగ్నె సమిధా విధేమ ప్రతిస్తోమగ్ం శస్యమానం గృభాయ। దహాశసోరక్షసః పాహ్యస్మాంద్రుహోనిదో మిత్రమహో అవద్యాత్ । రక్షోహణం వాజినమాజిఘర్మి మిత్రం ప్రథిష్ఠముపయామిశర్మ । శిశానో అగ్నిః క్రతుభిస్సమిద్ధస్సనోదివా సరిషః పాతునక్తం । విజ్యోతిషా బృహతా భాత్యగ్నిరావిర్విశ్వాని కృణుతె మహిత్వా। ప్రాదేవీర్మాయాస్సహతె దురేవాశ్శిశీతె శృంగె రక్షసె వి

నిషే । ఉత స్వానాసో దివిషంత్వగ్నేస్తిగ్మాయుధా రక్షసే హంతవా ఉ । మదేచిదస్య ప్రరుజంతి భామా న వరంతే పరి బాధో అదేవీః ॥)

అగ్నే యశస్విన్ యశసేమమర్పయేంద్రావతీ మపచితీ మిహా వహ । అయమ్మూర్ధా పరమేష్ఠీ సువర్చాః సమానానా ముత్తమశ్లోకో అస్తు ॥ భద్రం పశ్యంత ఉపసేదురగ్రే తపో దీక్షా మృషయస్సువర్విదః । తతః క్షత్రం బలమోజశ్చ జాతం తదస్మై దేవా అభిసంనమంతు ॥ ధాతా విధాతా పరమోత సందృక్ప్రజా పతిః పరమేష్ఠీ విరాజా । స్తోమాశ్ఛందాగ్ంసి నివిదో మ ఆహురేతస్మై రాష్ట్రమభిసంనమామ ॥ అభ్యావర్తధ్వముప మే తసాకమయగ్ం శాస్తాఽధిపతిర్వో అస్తు । అస్య విజ్ఞానమను సగ్ం రభధ్వమిమం పశ్చాదనుజీవాథ సర్వే ॥ హిరణ్యవర్ణాః-నిధత్త ।23॥

యదదస్సంప్రయతీరహావనదతా హతే । తస్మాదా నద్యో నామ స్థ తా వో నామాని సింధవః ॥ యత్ప్రేషితా వరుణేన తాశ్శీభగ్ం సమవల్గత । తదాప్నోదింద్రో వో యతీస్తస్మాదాపో అను స్థన ॥ అపకామగ్గ్ం స్యందమానా అవీవరత వో హికమ్ ।

ఇందో్రవిశ్వ క్రిభిర్దేవీస్తస్మాద్వ్యాకౌమవో్హితం ॥ ఏకో్ద్వౌ అప్యతిష్ఠత్సూ్యం దమానాయథావశం । ఉపానిషర్మహీరిత్తి తస్మాదుకకముచ్యతే ॥ ఆపోభద్రా ఘృతమిదాప ఆసురగ్నీషోమా బిభ్రత్యాప ఇత్తా । తీవ్రో రసో మధుపృచామరంగమ ఆమాప్రాణేనసహవర్చసాగన్ ॥ ఆదిత్పశ్యామ్యుతవాశృణ్వా మ్యామాఘోషోగచ్ఛతివాఙ్నఆసాం । మన్యేభేజానో అమృతస్యతర్హిహిరణ్యవర్ణా అతృపం యదావః॥ఆపోహిష్ఠ... చన॥23॥దివిశ్రయస్వాంతరిక్షే యతస్వ పృథివ్యానంభవ బ్రహ్మవర్చసమసి బ్రహ్మవర్చసాయత్వా ॥

పవమానస్సువర్జన ....జాతవేద మార్జయంత్వాపునాతు ॥ (24)

ఉదుత్తమం వరుణపాశమస్మదవాధమం విమధ్యమగ్గ్ం శ్రథాయ । అథావయమాదిత్యవ్రతే తవానాగసో అదితయే స్యామ॥అస్తభ్నాద్ద్యామృషభో అన్తరిక్షమమిమీతవరిమాణం పృథివ్యా ఆసీదద్విశ్వాభువనానిసమ్రాడ్విశ్వేత్తాని వరుణస్య వ్రతాని॥ యత్కించేదంవరుణదైవ్యేజనేఽభిద్రోహంమనుష్యా

శ్చరామసి। అచిత్తీయత్తవధర్మాయుయోపిమమానస్తస్మాదేన
సోదేవరీరిషః ॥ కితవాసోయద్రిరిపుర్నదీవియద్వాఘాసత్యముత
యన్నవిద్మ। సర్వాతా విష్యశిథిరేవదేవాథా తేస్యామవరుణ
ప్రియాసః ॥ అవతేహేడోవరుణనమోభిరవయజ్ఞేభిరీమహేహ
విర్భిః। క్షయన్నస్మభ్యమసురప్రచేతోరాజన్నేనాగ్ంసి శిశ్రథః
కృతాని ॥ తత్త్వాయామి...(౮౫)

పరిణో రుద్రస్యహేతిర్వృణక్తు పరిత్వేషస్య దుర్మతి
రఘాయోః। అవస్థిరామఘవద్భ్యస్తనుష్వమీఢ్వస్తోకాయతన
యాయమృడయ ॥ స్తుహి శ్రుతగ్ం గర్తసదంయువానంమృగం
నభీమ ముపహత్నుముగ్రం। మృడాజరిత్రే రుద్రస్తవానో
అన్యంతే అస్మన్నివపన్తుసేనాః ॥ మీఢుష్టమ శివతమ శివో
నస్సుమనాభవ। పరమేవృక్ష ఆయుధం నిధాయ కృత్తింవసాన
ఆచరపినాకంబిభ్రదాగహి ॥

అర్హన్బిభర్షిసాయకానిధన్వ। అర్హన్నిష్కం
యజతం విశ్వరూపం। అర్హన్నిదం దయసే విశ్వమభ్వం।
నవాఓజీయోరుద్రత్వదస్తి ॥

త్వమగ్నె రుద్రో అసురో మహో దివస్త్వగ్ం శర్ధో మారుతం పృక్ష ఈశిషే । త్వం వాతైరరుణైర్యాసి శంగయస్త్వం పూషా విధతః పాసి ను త్మనా ॥ ఆవో రాజానమధ్వరస్య రుద్రగ్ం హోతారగ్ం సత్యయజగ్ం రోదస్యోః । అగ్నింపురా తనయిత్నోరచిత్తాద్ధిరణ్యరూపమవసె కృణుధ్వం ॥

బ్రహ్మజజ్ఞానం......అసతశ్చవివః (౧-౨-౨)

పితా విరాజామృషభో రయీణాం । అన్తరిక్షం విశ్వరూప ఆవివేశ । తమర్కైరభ్యర్చన్తి వత్సం । బ్రహ్మ సన్తం బ్రహ్మణా వర్ధయన్తః ॥ బ్రహ్మ దేవానజనయత్ । బ్రహ్మ విశ్వమిదం జగత్ । బ్రహ్మణః క్షత్రం నిర్మితం । బ్రహ్మ బ్రాహ్మణ ఆత్మనా ॥ అన్తరస్మిన్నిమే లోకాః । అన్తర్విశ్వమిదం జగత్ । బ్రహ్మైవ భూతానాం జ్యేష్ఠమ్ । తేన కోఽర్హతి స్పర్ధితుం ॥ బ్రహ్మన్దేవాస్త్రయస్త్రిగ్ంశత్ । బ్రహ్మన్నిన్ద్ర ప్రజాపతీ । బ్రహ్మన్హ విశ్వా భూతాని । నావీవాన్తః సమాహితా ॥ చతస్ర ఆశాః ప్రచరన్త్వగ్నయః । ఇమంనో యజ్ఞం

సయతు ప్రజానన్ । ఘృతంపిన్వన్నజరగ్ంసువీరమ్। బ్రహ్మసమి
ద్భవత్యాహుతీనాం ॥

విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం। యః పార్థివాని విమమే
రజాగ్ంసి। యో అస్కభాయదుత్తరగ్ం సధస్థమ్। విచక్రమాణ
స్త్రేధోరుగాయః॥ తదస్య ప్రియమభిపాథో అశ్యాం। నరో యత్ర
దేవయవో మదన్తి। ఉరుక్రమస్యసహిబన్ధురిత్థా। విష్ణోః పదే పరమే
మధ్వ ఉత్సః॥ ప్రతద్విష్ణు స్తవతే వీర్యాయ। మృగోనభీమఃకుచరో
గిరిష్ఠాః। యస్యోరుషు త్రిషు విక్రమణేషు। అధిక్షియన్తి భువనా
ని విశ్వా॥ పరోమాత్రయా తనువావృధాన। న తే మహిత్వమన్వ
శ్నువన్తి॥ ఉభే తే విద్మ రజసీ పృథివ్యా విష్ణో దేవత్వం। పర
మస్య విత్సే॥ విచక్రమే పృథివీమేష ఏతాం। క్షేత్రాయ
విష్ణుర్మనుషే దశస్యన్। ధ్రువాసో అస్య కీరయో జనాసః।
ఉరుక్షితిగ్ం సుజనిమాచకార॥ త్రిర్దేవః పృథివీమేష ఏతాం।
విచక్రమే శతర్చసం మహిత్వా। ప్రవిష్ణురస్తు తవసస్తవీయాన్।
త్వేషగ్ం హ్యస్య స్థవిరస్య నామ॥

జాతవేదసే సునవామ......దురితాత్యగ్నిః। (౧౩౦)

తామగ్నివర్ణాం తపసా జ్వలంతీం వైరోచనీం కర్మఫలేషు
జుష్టామ్। దుర్గాం దేవీగ్ం శరణమహం ప్రపద్యే సుతరసి తరసే
నమః ॥ అగ్నే త్వం పారయా నవ్యో అస్మాన్థ్స్వస్తిభిరతి
దుర్గాణి విశ్వా। పూశ్చ పృథ్వీ బహులా న ఉర్వీ భవా తో
కాయ తనయాయ శంయోః ॥ విశ్వాని నో దుర్గహా జాతవేద
స్సింధుం న నావా దురితాఽతిపర్షి। అగ్నే అత్రివన్మనసా గృణా
నోఽస్మాకం బోధ్యవితా తనూనామ్ ॥౪॥ పృతనాజితగ్ం సహ
మానముగ్రమగ్నిగ్ం హువేమ పరమాథ్సధస్థాత్ । స నః
పర్షదతి దుర్గాణి విశ్వా క్షామద్దేవో అతి దురితాఽత్యగ్నిః ॥౫॥

హిరణ్యవర్ణాం హరిణీం సువర్ణరజతస్రజామ్। చంద్రాం
హిరణ్మయీం లక్ష్మీం జాతవేదో మ ఆవహ ॥౧॥ తాం మ ఆవహ
జాతవేదో లక్ష్మీమనపగామినీమ్। యస్యాం హిరణ్యం విందేయం
గామశ్వం పురుషానహమ్ । ౨ ॥ అశ్వపూర్వాం రథమధ్యాం
హస్తినాదప్రబోధినీమ్ । శ్రియం దేవీముపహ్వయే శ్రీర్మా దేవీ
జుషతామ్ ॥3॥ కాంసోస్మితాం హిరణ్యప్రాకారామార్ద్రాం
జ్వలంతీం తృప్తాం తర్పయంతీమ్ । పద్మే స్థితాం పద్మవర్ణాం

తామిహోపహ్వయేశ్రియం ॥ ౪ ॥ చంద్రాంప్రభాసాంయశసా
జ్వలంతీం శ్రియం లోకే దేవజుష్టాముదారాం । తాం పద్మినీ
మీం శరణ మహం ప్రపద్యేఽలక్ష్మీర్మేనశ్యతాంత్వాంవృణే ॥
॥ ౫ ॥ ఆదిత్యవర్ణే తపసోఽధిజాతో వనస్పతిస్తవవృక్షోఽథ
బిల్వః। తస్యఫలానితపసానుదన్తుమాయాన్తరాయాశ్చ బాహ్యా
అలక్ష్మీః ॥ ౬ ॥ ఉపైతుమాందేవసఖః కీర్తిశ్చ మణినా సహ।
ప్రాదుర్భూతోస్మి రాష్ట్రేస్మిన్ కీర్తిమృద్ధిం దదాతుమే ॥౭॥
క్షుత్పిపాసామలాంజ్యేష్ఠామలక్ష్మీర్నాశయామ్యహం। అభూతి
మసమృద్ధించ సర్వాన్నిర్ణుదమే గృహాత్ । ౮ ॥ గంధద్వా
రాం దురాధర్షాన్నిత్యపుష్టాం కరీషిణీమ్। ఈశ్వరీం సర్వ
భూతానాం తామిహోపహ్వయే శ్రియం ॥ ౯ ॥ మనసః
కామమాకూతిం వాచస్సత్యమశీమహి । పశూనాం రూప
మన్నస్య మయిశ్రీశ్శ్రయతాం యశః ॥ ౧౦ ॥ కర్దమేన
ప్రజాభూతామయిసంభవకర్దమ। శ్రియం వాసయమేకులే
మాతరం పద్మమాలినీం ॥ ౧౧ ॥ ఆపస్సృజంతుస్నిగ్ధాని
చిక్లీతవసమే గృహే। నిచదేవీం మాతరం శ్రియంవాసయమే

క్షురే ॥ ౧౨ ॥ ఆర్ద్రాం పుష్కరిణీం పుష్టిం సువర్ణాం హేమమాలినీం । సూర్యాం హిరణ్మయీం లక్ష్మీం జాతవేదో మఆవహ ॥ ౧౩ ॥ ఆర్ద్రాం యః కరిణీం యష్టిం పింగళాం పద్మమాలినీం । చంద్రాం హిరణ్మయీం లక్ష్మీం జాతవేదో మ ఆవహ ॥ ౧౪ ॥ తాం మ ఆవహ జాతవేదో లక్ష్మీ మనపగామినీం । యస్యాం హిరణ్యం ప్రభూతం గావో దాస్యోఽశ్వాన్విన్దేయం పురుషానహం ॥ ౧౫ ॥

నమో బ్రహ్మణే నమో అస్త్వగ్నయే నమః పృథివ్యై నమ ఓషధీభ్యః । నమో వాచే నమో వాచస్పతయే నమో విష్ణవే బృహతే కరోమి ॥ ఏవం త్రిః ॥

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః ॥

కలశస్య పునః పూజాం కృత్వా ప్రణవేనోత్థాప్య తేనోదకేన,—ఓమ్ భూః, ఓమ్ భువః, ఓగ్ం సువః ? దధిక్రావ్ణ్ణః, ఆపోహిష్ఠ... (23) ॥ ఇతి ప్రతిసర సూత్రం ప్రోక్ష్యాదాయ, వాసుకిం ధ్యాత్వా 'త్ర్యంబకేన' (౧౨౬) త్రికూర్ధ్వం భస్మనా సమ్మృజ్య, ॥

అగ్నిరాయుష్మాన్త్స వనస్పతిభిరాయుష్మాంస్తేన త్వా ఽయుషాఽఽయుష్మన్తం కరోమి। సోమఆయుష్మాన్త్సఓషధీభిరాయుష్మాన్తేన త్వాఽఽయుషాఽఽయుష్మన్తంకరోమి। యజ్ఞఆయుష్మాన్త్స దక్షిణాభిరాయుష్మాంస్తేన త్వాయుషాఽఽయుష్మన్తం కరోమి। బ్రహ్మాయుష్మత్తద్బ్రాహ్మణైరాయుష్మత్తేన త్వాఽఽయుషాఽఽయుష్మన్తంకరోమి। దేవాఆయుష్మన్తస్తేఽమృతేనా యుష్మన్తస్తేన త్వాఽఽయుషాఽఽయుష్మన్తం కరోమి

ఇతి పంచభిః, తస్య (సంస్కార్యస్య) దక్షిణహస్తం, గృహీత్వా। బృహత్సామ.....(౧౮౭)

ఇతి బద్ధ్వా "స్త్రీణాం వామహస్తం॥ భస్మనా" ఘృతసూక్తేన।

యోబ్రహ్మ బ్రహ్మణ ఉజ్జభార ప్రాణైశ్వరః కృత్తివాసా పినాకీ। ఈశానో దేవస్సన ఆయుర్దధాతు తస్మై జుహోమిహవిషా ఘృతేన ॥ విభ్రాజమానస్సరిరస్యమధ్యాద్రోచమానోఘర్మ రుచిర్యఆగాత్। సమృత్యుపాశా దపనుద్యఘోరాదిహాయుషేణో ఘృతమత్తు దేవః ॥

బ్రహ్మజ్యోతిర్బ్రహ్మపత్నీషు గర్భం యమాదధాత్పురురూపం జయన్తం। సువర్ణ రంభగ్రహమర్క మర్చం తమాయుషే వర్ధయామో ఘృతేన॥

శ్రియం లక్ష్మీమౌపలామంబికాంగాంషష్ఠీం జయామిన్ద్రసేనేత్యుదాహుః। తాం విద్యాం బ్రహ్మయోనిం సరూపామిహాయుషే తర్పయామో ఘృతేన॥

దాక్షాయణ్య స్సర్వయోన్యస్సయోన్యస్సహస్రశోవిశ్వరూపా విరూపాః। ససూనవస్సపతయస్సయూథ్యా ఇహాయుషేణో ఘృతమిదం జుషన్తాం॥

దివ్యాగణా బహురూపాః పురాణా ఆయుశ్ఛిదోనః ప్రమథన్తువీరాన్। తేభ్యో జుహోమి బహుధాఘృతేన మానః ప్రజాంరీరిషో మోతవీరాన్॥

ఏకః పురస్తాద్య ఇదం బభూవ యతోబభూవ్భువనస్య గోపాః। యమప్యేతి భువనం సాంపరాయే సనో హవిర్ఘృతమిహాయుషేత్తు దేవః॥

వసూనుద్రా నాదిత్యాన్ మరుతోఽథ సాధ్యాన్

ఋభూన్యక్షాన్గంధర్వాంశ్చ పితౄంశ్చవిశ్వాన్ । భృగూన్త్సర్వాంశ్చాఙ్గిరసోఽథ సర్వాన్ ఘృతం హుత్వా స్వాయుష్యా మహయామశశ్వత్ ॥

(విష్ణోత్వంన్నో అన్తమశ్శర్మ యచ్ఛసహన్త్య । ప్రతే ధారా మధుశ్చుత ఉత్సందుహ్రతే అక్షితమ్ ॥)

ఇత్యృచేన రక్షాం కుర్యాదిత్యాహ భగవాన్ బోధాయనః ॥ రక్షాబంధముహూర్తః...సుముహూర్తోఽస్తు॥

॥ ఇతి ప్రతిసరబంధ ప్రయోగః ॥

ప్రతిసరబంధ ప్రకరణమ్

* అఖండాదర్శే ॥ ప్రదోషే సమతిక్రాన్తేదివా వానక్తమేవవా । కల్యాణసమయాత్పూర్వం సులగ్నే సుగ్రహేక్షితే ॥ స్థూలముక్తాఫలైః శ్వేతమాలా వస్త్రైరలంకృతం । భుక్తం ప్రాఙ్ముఖమాసీనం బధ్నీయాద్దక్షిణే కరే ॥ దళనిష్కత్రిభాగేన కాంచనేనకృతేనవా । కార్పాసకేన సూత్రేణ త్రివృతాత్రి గుణేనవా ॥ ఇతి బోధాయనేన ప్రదోషాన్తే ప్రతిసరమారభేతేత్యుక్తం ॥ * అత్రకారికా ॥ చౌలోపనీతి స్నానాన్న గర్భసంస్కారకర్మసు । ఉద్వాహాధాన సోమేషు రక్షాబన్ధః ప్రచోదితః । ఆధానేచ వివాహేచ దంపత్యోరుభయోరపి । తత్పూం సవనసీమన్తే స్త్రియా ఏవతు కౌతుకం ॥ ఇతి ప్రతిసరబంధ ప్రకరణమ్ ॥—॥

పాహిత్రయోదశ హోమః

పాణిగ్రహణాయమ్య......ఏవం గుణేత్యాది శుభతిథౌ స్వకాలేఽనుష్ఠేయాఽముకకర్మ ప్రాయశ్చిత్తార్థం పాహి త్రయోదశహోమం కరిష్యే—తదంగం స్థండిలోల్లేఖనాద్యగ్ని ప్రతిష్ఠాపనం కరిష్యే॥ చతుష్పాత్రప్రయోగః। పరిషేచనం కృత్వా॥స్రువేణత్రయోదశాజ్యాహుతీః కుర్యాత్॥

(౧) పునరూర్జా నివర్తస్వపునరగ్న ఇషాయుషా। పునర్నః పాహివిశ్వతస్స్వాహా॥ అగ్నయఇదం।—॥

(౨) సహరయ్యానివర్తస్వాగ్నే పిన్వస్వధారయా। విశ్వప్స్నియా విశ్వతస్పరిస్వాహా? అగ్నయఇదం॥—॥

(౩) పాహినోఅగ్న ఏనసేస్వాహా? అగ్నయఇదం॥-॥

(౪) పాహినోవిశ్వవేదసేస్వాహా? విశ్వవేదస ఇదమ్॥

(౫) యజ్ఞం పాహివిభావసోస్వాహా? విభావసవఇదం॥

(౬) సర్వం పాహిశతక్రతోస్వాహా। శతక్రతవఇదం॥

(౭) పాహినోఅగ్న ఏకయా। పాహ్యుతద్వితీయయా।

ప్రాహుత్యాగ్రం త్మతీయయా। ప్రాహిగీర్భిః శ్చత్తస్పృభిర్వప్తోస్వాహా।
నసనఇదమ్ ॥—॥

(౮) భూస్తగ్నయేచ పృథివ్యైచ మహ్హతేచస్వాహా?
అగ్నయే పృథివ్యై మహాతఇదమ్ ॥—॥

(౯) భువోవాయవేచాన్తరిక్షాయచమహ్హతేచస్స్వాహా?
వాయవేఽన్తరిక్షాయ మహాతఇదమ్ ॥—॥

(౧౦) సువరాదిత్యాయచ దివేచ మహ్హతేచస్స్వాహా?
ఆదిత్యాయదివే మహాతఇదం।—॥

(౧౧) భూర్భువస్సువశ్చన్ద్రమసేచ నక్షత్రేభ్యశ్చది
గ్భ్యశ్చ మహ్హతేచస్స్వాహా? చన్ద్రమసే నక్షత్రేభ్యో దిగ్భ్యోమ
హాతఇదమ్॥—॥

(౧౨) పునహూర్జాని.. విశ్వతస్స్వాహా? అగ్నయఇదం॥

(౧౩) సహరయ్యాని...విశ్వతస్పరిస్వాహా? అగ్నయ
ఇదమ్॥

సర్వపా యశ్చిత్తం కరిష్యే॥ భూర్భువస్సువస్స్వాహా?
ప్రజాపతయ ఇదమ్॥—॥ ఉత్తరపరిషేచనం కృత్వా, అనేన

పాహిత్రయోదశ హోమేన భగవాన్ సర్వాత్మకః శ్రీయజ్ఞే శ్వరః ప్రీణాతు ॥

॥ ఇ॰ సం॰ పాహి త్రయోదశ హోమః ॥

పాహి త్రయోదశ హోమ ప్రకరణమ్

శ్లో॥ నాఘారౌనాజ్యభాగౌచ నచేస్మింనజయాదయః।
చతుష్పాత్రప్రయోగేతు నిశ్చితోఽ్యుక్తం కపర్దినా ॥

పునరూర్జా సహోద్యంతే మధ్యేపాహీతి పంచకమ్।
మహావ్యాహృతిభిశ్చైవ పాహిహోమం సమాచరేత్ ॥

పాహి త్రయోదశైశ్చైవేతిస్రువేణ హోమః...(౧౬-౪)

॥ ఇ॰ పాహి త్రయోదశ హోమ ప్రకరణమ్ ॥

అథ విచ్ఛిన్నాగ్ని సంధాన ప్రయోగః

సూ=అనుగతోమన్థ్యః శ్రోత్రియాగారాద్వాహార్య ఉపవాస శ్చాన్యతరస్య భార్యాయాః పత్యుర్వాఽనుగతేఽపిహోత్రరయాజుహుయానోపవసేత్ ॥ ఇతిసూత్రం ॥

ఓమ్-నమస్సదసె...నమః పృథివ్యై (౪౯) అశేషే
పరిషత్ భవత్పాదమూలె మయానమర్పితాం ఇమాం స
వర్ణాం యత్కించిద్దక్షిణాం యథోక్తదక్షిణామివస్వీకృత్య
అవయోః విచ్ఛిన్నాపాసనాగ్ని సంధానం కర్తుం యోగ్యతా
సిద్ధిమనుగృహాణ॥ (యోగ్యతాసిద్ధిరస్తు)

దర్భేష్వాసీనః ర్భాన్ధారయమాణః, పత్న్యాసహ
ప్రాణానాయమ్య? దేశకాలౌ సంకీర్త్య, విచ్ఛిన్నం ఔపా
సనాగ్నిం పునస్సంధాస్యే। ఉత్తరతో ఒర్భాన్నిరస్యాప ఉప
స్పృశ్య। శ్రోత్రియాగారాదగ్ని మాహృత్య, యత్రక్వచేతి
విధినాఽగ్నే రుపసమాధానాది? పాత్రప్రయోగకాలె చతు
ష్పాత్రప్రయోగః॥ దర్వ్యాజ్యస్థాల్యౌ ప్రోక్షణస్రువావితి,
పవిత్రీకరణాది, ప్రోక్షణీ, ఆజ్య, దర్వీ, సంస్కారాన్ కృత్వా,
అదితేఽను మన్యస్వేతిపరిషిచ్య? ప్రాణానాయమ్య? అగ్న్య
నుగత ప్రాయశ్చిత్తం కరిష్యే। స్రువేణాజ్యం గృహీత్వా,
ఓమ్-భూర్భువస్సువస్స్వాహా? ప్రజాపతయఇదం॥ పునఃప్రాణా

శేయమ్య ? ఉపవాసస్థానె అయాశ్చహోమం కరిష్యే ? పూర్వ గృహీత్వా ॥

అయాశ్చాగ్నేఽస్యనభిశస్తీశ్చ సత్యమిత్త్వమయా అసి। అయసా మనసాధృతోఽయసా హవ్య మూహిషేఽయానో ధేహి భేషజగ్ంస్వాహా ? అగ్నయ ఇదం।

పునః ప్రాణానాయమ్య ? అనేకకాలం సాయం ప్రాతరౌపాసనాకరణ ప్రాయశ్చిత్తార్థం సర్వప్రాయశ్చిత్తం హోష్యామి। ఓమ్ భూర్భువస్సువస్స్వాహా ? ప్రజాపతయ ఇదం॥ ప్రాణానాయమ్య ? అనేకకాలం దర్శపూర్ణమాస స్థాలీపాక ప్రాయశ్చిత్తార్థం సర్వ ప్రాయశ్చిత్తం హోష్యామి ॥ ఓమ్ భూర్భువస్సువస్స్వాహా ? ప్రజాపతయ ఇదం। శ్రీవిష్ణవే స్వాహా ? విష్ణవే పరమాత్మన ఇదం ॥ అదితేఽన్వమగ్ంస్థాః- ఇత్యుత్తరం పరిషేచనం॥ అనేన విచ్ఛిన్నాగ్ని సంధానహోమేన భగవాన్ యజ్ఞేశ్వరః ప్రీణాతు ॥

ప్రాణానాయమ్య=ప్రీత్యర్థం, అనేకకాలం సాయం ప్రాతరౌపాసనాకరణ ప్రాయశ్చిత్తార్థం యథాశక్తి హోమ

క్షిప్రద్యదానం కరిష్యే ॥ తండులాన్వైశ్వదేవతాభ్యః-(ర్థం) (౧౫౭)
ఇదం హోమ ద్రవ్యం దక్షిణాతాంబూల సహితం యజ్ఞేశ్వర
ప్రీతిం కామయమాన స్తుభ్యమహం సంప్రదదే॥ (నమమ) తతః
ఔపాసనహోమం కుర్యాత్ ॥

ఇతి విచ్ఛిన్నాగ్ని సంధానప్రయోగః

విచ్ఛిన్నాగ్నిసంధాన ప్రకరణమ్

విశోధ్యకాయం విధివచ్చకృచ్ఛ్రైః ప్రాయశ్చిత్తప్రదానం కురు తేయథార్థం।
తతః పురస్తాత్స్వహ భార్యయాచయతాసురాగూఃకరణంవదేత్సః ॥ అధీత
వేదస్య గృహాద్గృహీత్వా నిధాయ వహ్నిం విధినాసమిద్ధే। ఆజ్యస్తు
సంస్కృత్యసకృద్గృహీత్వా పరిస్తృతేగ్నౌ జుహుయాదయాశ్చ ॥ ఇతి ॥
అనుగతోమంత్యః=యదాఽయమగ్నిరనుగతః తదాతేష్వ ఏవాఽవస్థానే
భ్యోఽధిమన్థితవ్యః ॥ అవస్థానం, కాష్ఠమిత్యర్థః ॥ శ్రోత్రియా గారా
ద్వాహార్యః * అథవా అధీత వేదస్య గృహాదాహార్యః? అయంచ వ్యవ
స్థితో వికల్పః ॥ యదిమథితేఽగ్నౌ వినాశః? తదా మన్థ్యః ॥ యద్యా
హృతేఽగ్నౌఽఽదాఽఽహార్యః । నష్టేఽపహృతేవాఽగ్నౌ ఇయమే
వోత్పత్తిః ॥ అనుగత ఇత్యస్య...నష్టాపహృతయోః ప్రదర్శనార్థత్వాత్ ॥
అథ మథిత్వాఽఽహృత్యవా, యత్రక్వచేతి విధినోపసమాధాయ—యద్య
విజాతా సన్నివ్యాపద్యా, భూర్భువస్సువరితి, సర్వా అనుమన్త్రయేతాయాత్।

ఇతి సర్వ ప్రాయశ్చిత్తం ॥ అతంత్రకత్వాత్ అసంస్కృతమాజ్యం స్రువేణాఽదాయజుహోతి, ఏవమేవ, అపినోత్తరయా జుహుయాన్నోపవసేత్. . ఇత్యుపవాసస్థానె అయాశ్చేత్యాద్యేన జుహుయాత్ ॥ నష్టాపహృతయోస్సర్వప్రాయశ్చిత్తముపవాసోఽపి ॥ ఉపవాసాన్తె ఔపాసనారంభః ॥ ఇతి గృహ్యతాత్పర్యే ॥ అనాకులాయామ్...ఉత్తరయచాఽయాశ్చేతి జుహుయాత్ । ఇయమాహుతిః తంత్రవతీనభవతి ॥ పరిసరణాఽజ్యసంస్కారదర్వీసంమార్జనాని భవంతి ॥ అపివేత్యవైకల్పికత్వే సిద్ధ ఉపవాసప్రతిషేధః ఇయమాహుతిరుపవాసస్యైవ ప్రత్యామ్నాయా యథాస్యాదితి ॥ తేనేహాఽపి సర్వ ప్రాయశ్చిత్తహోమస్య సముచ్చయో భవతి ॥—॥

కారికా—నాఘారౌనాజ్యభాగౌచ నచేధ్మం నజయాదయః । చతుష్పాత్రప్రయోగేతు నిశ్చితోక్తం కపర్దినా ॥ ఏవంచ అతంత్రికేఽపి కర్మణి ఉల్లేఖనాఽవోక్షణ, పరిస్తరణ, దర్వ్యాజ్య. సంస్కారాః కార్యాః ॥ ఇతి ॥—॥

వైద్యనాథీయే ఆహ్నికె

అనుగతేఽగ్నౌ సంధానమాపస్తంబః

నిత్యోధార్యోఽనుగతోమన్థ్యః శ్రోత్రియాగారాద్వాహార్య ఇతి-నిత్యఇతిసిద్ధ ధార్య ఇత్యారంభాత్ ఉఖాదౌ ధారణమేవాస్యముఖ్యం । నత్వరణ్యాదాఽవాత్మనివా, సమారోపః ॥ నచధ్రియమాణోఽగ్నిరనుగతశ్చేత్తదైవ సంధాతవ్య ఇతి వ్యాఖ్యాతారః ॥ ధ్రియమాణేత్వగ్నౌ విశేష మాహసఏవ,—చతూరాత్రమహుతోఽగ్నిఃలౌకికస్సంపద్యతే ॥ +స్మృత్యంతరే—ధార్యమాణశ్చతూరాత్రమహుతోఽగ్నిస్తు లౌకికః । సమిదాత్మసమారూఢో ద్వికాలమహుతస్తథా ॥ * శౌనకః—అగ్నావనుగతే యత్ర హోమకాల ద్వయంవ్రజేత్ । ఉభయోర్విప్రవాసేచలౌకికోఽగ్నిర్విధీయతే ॥ ఇతి ॥

* భారద్వాజః—ఏకాగ్నిర్ద్వాదశాహం విచ్ఛిన్నః పునరాధేయ ఇతి ॥ * బోధాయనోఽపి—అర్వాక్త్రిరాత్రాదయసేఽగ్నిరుపస్యాత్ తతః పరం తంతుమతీ చ కార్యా । అసప్తరాత్రాన్మనసే చ హుత్వా ఆ ద్వాదశాహాత్పునరాదధీత ॥ ఇతి ॥ ద్వాదశదినపర్యంతమగ్న్యనుగతిప్రాయశ్చిత్తమేవోక్తం,—నాగ్నిసంధానం॥ అత్ర, యథాస్వగృహ్యం వ్యవస్థా॥ *శౌనకః—విచ్ఛిన్నం వహ్నిమాధాయ కర్మాంగం విధివద్ద్విజః ॥ సాయమారభ్య హోమయాదాహుతీనాం చతుష్టయం॥ యదా సంధీయతే వహ్నిః ప్రాయశ్చిత్త పురస్సరం । తదా సాయం విజానీయాత్ ప్రాతర్హోమం తతః పరం ॥ ప్రతిపత్పర్వసంధానం కర్మకర్తుర్వినాశనం । సంధాయ త్రిదినం హుత్వా స్థాలీపాకం సమాచరేదితి ॥

కథంచిద్ధారణాశక్తౌ-బోధాయనః

ఏకాగ్నేస్త్రివిధం సమారోపణం,—ఆత్మన్యరణ్యోర్వా సమిధి వై ॥

సమిధశ్చ స్మృత్యర్థసారే దర్శితాః

పలాశాఽశ్వత్థఖదిరబిల్వోదుంబరజాః సమిధ ఇతి ॥ ఆత్మ సమారోపణం యజమానకర్తృకమేవ ॥ సమిదాది సమారోపణంతు అధ్వర్యుకర్తృకమపి భవతి ॥ * తథా చ. ఆపస్తంబః—ఉపర్యగ్నావరణీ ధారయన్ జపతి, అయన్తేయోనిర్ ఋత్వియ ఇతి—అపి వా, యజమాన ఏవాత్మన్ సమారోపయతే? యాతే అగ్నే యజ్ఞియా ...... సత్సయ ఏహీతి, హస్తం ప్రతాప్య ముఖాయాహరతే ॥ ఇతి ॥ యజమానాసన్నిధేఽపి పత్నీసన్నిధౌ అధ్వర్యుణాఽరణ్యాదౌ సమారోప్యాఽవరోప్య చ హోతుం శక్యతే ॥ యజమాన కర్తృకమప్యవరోహ—మంత్రజపం యజమానాఽసన్నిధావన్యః కుర్యాత్ ॥ పత్నీ న కుర్యాత్ ॥ శ్రౌతమంత్రోద్దేశ క్రియామంత్రేష్వతిరిక్త మంత్రేషు స్త్రియా అనధికారాదితి న్యాయవిదః ॥ * తథా శాతా

తపః—|శౌతంయత్తత్స్వయం కుర్యాదన్యోఽపి స్మార్తమాచరేదితి ॥
* బోధాయనః— ఆత్మారూఢో నిమజ్జేద్వాపతేద్వా పతితాదిభిః । అన్యతో చ స్త్రియంగచ్ఛేదథవా కామమోహితః॥ ఏతస్త్వేషు నిమిత్తేషు కేచిదగ్నివినాశనం । ఆపస్తంబస్య తన్నేష్టమాత్మారూఢస్సదాశుచిః ॥ ఇతి ॥—॥

పుంసవనాద్యా కర్మార్థమగ్నిసంధానె

అపవృత్తే కర్మణి లౌకికస్సంపద్యతె...ఇతి వచనాత్ పుంసవనాద్యా కర్మణి సమాప్తేసోఽగ్నిర్నధార్యః—తస్య లౌకికత్వాదితి ॥—॥

॥ ఇతి పునస్సంధాన ప్రకరణమ్ ॥

అథ గర్భాధాన ప్రయోగః

(౧) సూ యదా మలవద్వాసాస్స్యదథైనాం|బ్రాహ్మణ ప్రతిషిద్ధాని కర్మాణి నసంశాస్తి యాం మలవద్వాససమిత్యేతాసీత్యాది ఋతుగమన ఇత్యుపదిశన్తీత్యన్తం, సూత్రమ్॥

ఋతుస్నాతాయాం భార్యాయాం శుభేఽహని మంగళస్నాతౌ భూత్వా, ప్రాతరౌపాసనానన్తరందంపతీ కులదేవతా ప్రార్థనాది గణపతిపూజాన్తం పూర్వవత్కుర్యాతామ్॥

ప్రాణానాయమ్య...... దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రే,

రాశౌ, జాతాయా మమ ధర్మకాంతాయాః, ప్రథమరజః ప్రాదుర్భావకాలే రాత్రౌ గర్భధానకాలే చ తిథి, వార, నక్షత్ర, యోగ, కరణ, లగ్నైః యోదోషః, తద్దోషపరిహారార్థం అపమృత్యు పరిహారద్వారా, ఆయుష్యాభి వృద్ధ్యర్థం బోధాయనః కల్పోక్తోదకశాంతి కర్మకరిష్యే॥ ఇతిసఙ్కల్ప్య॥ (౨) యథాకల్పం ఉదకశాన్తి కర్మకుర్వంతి కేచన ॥(3) కేచిదాదావేవ పుణ్యాహ వాచనం, నాందీ (అభ్యుదయంచ) కుర్వంతి ,తచ్చింత్యం'॥ అన్యేతుగర్భాధానానంతరం పరేద్యుః ప్రాతరేవ నాందీకం కుర్వంతి॥ పుణ్యాహవాచనేతు, గర్భాధానకర్మణః పుణ్యాహంభవంతో బ్రువంతు, గర్భాధానకర్మణే స్వస్తిభవంతో బ్రువంతు, గర్భాధానకర్మణః ఋద్ధిం భవంతో బ్రువంతు, ప్రజాపతిః ప్రీయతామితి భవంతో బ్రువంతు॥ ఇతి విశేషః తత, ప్రాణానాయమ్య... దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రే, రాశౌ, జాతామిమాం ధర్మపత్నీం (౪) గర్భాధానేన కర్మణా (౫) సంస్కరిష్యామి॥ ఇతిసఙ్కల్ప్య॥ ప్రథమరజః ప్రాదుర్భావకాలే తిథివార నక్షత్రాది దోషసంభవే

తచ్ఛాన్త్యర్థం, గ్రహమఖ పురస్సరం శాంతిహోమం కృత్వా, ఆచారాత్, (ఫలపూజా) ఫలదాన, స్నాతక వస్త్ర ధారణ, బ్రాహ్మణాశీర్వచన, తాంబూల దక్షిణా దానాంతం, కర్మనిర్వర్త్య ఇష్టైస్సాకం భుంజీత॥ రాత్రావపి సంధ్యోపాసనాది నిత్యకర్మానంతరమిష్టైస్సహభుక్త్వా, ఆచారాద్దివావత్ (ఫలపూజా) ఫలదానాంతం కర్మకృత్వా (౬) రత్యర్థం (౭) సువస్త్రాం (౮) స్వలంకృతాం (౯) సమ్యక్ పరిశ్రితం (౧౦) సదీపం గర్భాధాన గృహమాహూయ హస్తంవాగృహీత్వా ప్రవిశ్య స్వశయ్యామధిరూఢాం సుగంధ తాంబూలాదినా, స్మితవక్త్రాం, ధర్మపత్నీం, స్వయమపి తాదృశోభూత్వా॥

సూ- (౧౧)రజసః ప్రాదుర్భావాత్స్నాతాం (౧౨) ఋతు సమావేశనే (౧౩) ఉత్తరాభిరభిమంత్రయతే॥ (౧౪) చతుర్థీప్రభృత్యా షోడశీముత్తరా ముత్తరాం యుగ్మాం ప్రజాని శ్రేయసం (౧౫) ఋతుగమన ఇత్యుపదిశన్తి।

విష్ణుర్యోనింకల్పయతు త్వష్టారూపాణిపింశతు। ఆసించతుప్రజాపతిర్ధాతాగర్భందధాతుతే। గర్భంధేహిసినీవాలి

గర్భంధేహిసరస్వతి। గర్భంతే అశ్వినా దేవావాధత్తాంపుష్కరస్రజా। హిరణ్యయీ అరణీయన్నిర్మంథతో అశ్వినా। తంతేగర్భగ్ంహవామహే దశమేమాసిసూతవే। యథేయం పృథివీమహీతిష్ఠంతీ గర్భమాదధే। ఏవంత్వంగర్భమాధత్స్వ దశమేమాసిసూతవే। యథా పృథివ్యగ్నిగర్భా ద్యౌర్యథేంద్రేణగర్భిణీ। వాయుర్యథాదిశాం గర్భఏవం గర్భందధామితే। విష్ణోశ్రేష్ఠేనరూపేణాస్యాం నార్యాం గవీన్యామ్। పుమాగ్ంసంగర్భమాధేహి దశమే మాసి సూతవే। నేజమేషపరాపత సుపుత్రః పునరాపత। అస్యైమేపుత్రకామాయైగర్భమాధేహియఃపుమాన్। వ్యస్యయోనిం పతిరేతో గృహాణపుమాన్పుత్రోధీయతాం గర్భోఅంతః। తంమాతాదశమాసోబిభర్తుసజాయతాం వీరతమస్స్వానామ్। ఆతేగర్భోయోనిమేతు పుమాన్బాణ ఇవేషుధిమ్। ఆవీరోజాయతాం పుత్రస్తేదశమాస్యః॥ కరోమితే ప్రాజాపత్యమాగర్భోయోనిమేతుతే। అనూనః పూర్ణోజాయతామశ్లోణో౽పిశాచధీతః। పుమాగ్ంస్తేపుత్రోనారితం పుమాననుజాయతామ్।

తానిభద్రాణి బీజాన్యృషభాజనయంతునౌ । యానిభద్రాణి బీజాన్యృషభాజనయన్తునః । తైస్త్వం పుత్రాన్విందస్వసా ప్రసూర్ధేనుకాభవ । కామప్రమృధ్యతాం మహ్యమపరాజితమేవమే । యంకామంకామయే దేవతం మేవాయో సమర్ధయ ॥

ఇత్యేతై స్త్రయోదశభి రభిమన్త్ర్య, (౧౬) మైథునం కుర్యాత్ ॥ (౧౭) రేతస్సేచనానంతరం పతిః శయ్యాం విహాయ (౧౮) కంఠస్నానం కృత్వాఽఽచమ్య పత్న్యపిలఘు శంకా ద్విగుణం శౌచం కృత్వాఽఽచమ్యపృథక్ శయానా భవేత్ ॥ శ్వోభూతే మంగళ స్నానానంతరం బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాఽఽశిషా వాచయిత్వేతి స్మృతిసిద్ధమ్ ॥

ఇతి గర్భాధాన ప్రయోగః

అథ గర్భాధాన ప్రకరణమ్

☞ (౧) యాదామలవద్వాసాస్యాదిత్యాది

యాదామలవద్వాసాః వివాహాదూర్ధ్వం కాలనిర్ణ తేన శోణితేన మలినం వాసః వసనం యస్యాస్సారజస్వలేత్యర్థః । యాదశబ్దత్వాద

దృష్ట్వయా నిర్మలవాసా అపి। యతేయం రజస్వలా స్యాత్తదాపతిరేవైనాం। యాం మంత్రవిద్యాస సమిత్యైతాన్ బ్రాహ్మణప్రసిద్ధాని కర్మాణి కారయేత్ ఛాందసయా శిక్షయ। శిక్షణంచ ప్రథమతో గర్భసంస్కారాత్—తదుపనయన పర్యన్తం భవతి॥

స్మృత్యంతరే ద్విజాతీనాం సంస్కారనైయత్యమ్

తతః పరం ద్విజాతీనాం సంస్కృతిర్నియతోచ్యతే। సంస్కార రహితా యేన తేషాం జన్మనిరర్థకమ్॥

షోడశ సంస్కారాః—జాతూకర్ణ్యః

ఆధాన, పుంస, సీమంత, జాత, నామాన్న, చౌళకాః। మౌంజీ, వ్రతాని, గోదాన, సమావర్తన, వివాహకాః॥ అంత్యం, చైతాని కర్మాణి ప్రోచ్యంతే షోడశైవతు శూద్రాణాం చైవ భవతి వివాహశ్చాంత్య కర్మచ॥ ౨౦॥

సంస్కార శబ్దార్థః

సంస్కారస్తు—అత్ర ఆత్మ శరీరాన్యతరనిష్ఠః విహిత క్రియాజన్యః అతిశయ విశేషః॥ సచద్వివిధః॥ ఏకస్తావత్—కర్మాంతరాధికారాత్ అనుకూలః యథా, ఉపనయనాదిజన్యః వేదాధ్యయనాద్యధికారాఽఽపాదకః॥ అపరస్తు—ఉత్పన్న దురితమాత్రనాశకః। యథాబీజగర్భ సముద్భవైనో నిహారణః—జాతకర్మాదిజన్యః॥

గర్భాధానమితి కర్మనామధేయమ్

గర్భః ఆధీయతే యేన కర్మణా తద్గర్భాదానం। నిషేకః, నిషిచ్యతే ఇతి నిషేకః, రేతస్సేచనమిత్యయాపత్॥

స్వగృహ్యోక్తా ఏవానుష్ఠేయాః... అంగిరా

స్వే స్వే గృహ్యే యథా ప్రోక్తాస్తథా సంస్కృతయోఽఖిలాః । కర్తవ్యా భూతికామేన నాన్యథా సిద్ధిమృచ్ఛతి ॥ భూతిః ఐహికమాముష్మికంచ ఫలమ్ ॥—॥

స్వసూత్ర త్యాగే దోషః

స్వసూత్రోక్తం పరిత్యజ్య యదన్యత్కురుతే ద్విజః । అజ్ఞానాద్వా జ్ఞానాద్వా తేన పతితో భవేత్ ॥—॥

స్వసూత్రాలాభే వృద్ధమనుః

స్వసూత్రేఽవిద్యమానేతు పరసూత్రేణ వర్తతే । బోధాయన మతం కృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥

స్వకాలాత్పూర్వం, పరంవా కర్మకర్తుః దోషః

అకాలేచేత్కృతం కర్మ కాలే ప్రాప్తే పునః క్రియా । కాలాతీతం తుయః కుర్యాత్ అకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥—॥

బ్రాహ్మణ, ద్విజ, విప్ర, శ్రోత్రియానూచాన, లక్షణమ్

జన్మనా బ్రాహ్మణో జ్ఞేయః సంస్కారైర్ద్విజ ఉచ్యతే ॥ విద్యయాచాపి విప్రత్వం త్రిభిః శ్రోత్రియ ఉచ్యతే ॥ వేద వేదాంగ తత్త్వజ్ఞః శుద్ధాత్మా పాపవర్జితః । శేషం శ్రోత్రియ వత్ప్రాప్తః సోఽనూచాన ఇతి స్మృతః ॥

గర్భాధానాది చత్వారింశత్సంస్కారాః

"యాజ్ఞవల్క్యః బ్రహ్మక్షత్రియ విట్ఛూద్రా వర్ణాస్త్వాద్యాస్త్ర

యోద్విజాః। నిషేకాదిశ్మశానాన్తాస్తేషాం వై మన్త్రితః క్రియాః * తూష్ణీ మేతాః క్రియాః స్త్రీణాం వివాహస్తు సమన్త్రకః॥ ఇతి స్మృతేః॥
అంగిరాః॥ చిత్రకర్మ యథానేకై రంగైరున్మీల్యతే శనైః। బ్రాహ్మణ్య మపితద్వత్స్యాత్సంస్కారైర్విధి పూర్వకైః॥

ప్రసంగాద్గర్భాధానాదీనాం ఫలమాహ

† మనుః ? గార్భైర్హోమైర్జాతకర్మ చౌలమౌంజీ నిబంధనైః। బైజికం గార్భికం చైనోద్విజానామప మృజ్యతే॥ బీజం శుక్లశోణితే తద్దోష జనితం తత్సంబంధ నిషిద్ధకాల మైథునాది ప్రయుక్తం బైజికమ్॥ అశుచి గర్భనివాస జనితం గార్భికమ్॥ † తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ఏవమేన శ్శమం యాతి బీజగర్భ సముద్భవమ్॥ ఇత్యేతద్వ్యాఖ్యానే వ్యాధ సంక్రాన్త్యాది నిమిత్తమేనః నతుపతితోత్పన్నత్వాది, ఇత్యాహ॥—॥

సంస్కారాస్తే గౌతమేన సంశితాః

గర్భాధాన, పుంసవన, సీమన్తోన్నయన, జాతకర్మ, నామకరణా న్నప్రాశన,చౌలోపనయన చత్వారివేదవ్రతాని స్నానం, సహధర్మచారిణా సంయోగః (వివాహః) పంచానాం యజ్ఞానామనుష్ఠానం (దేవ, పితృ. భూత మనుష్య బ్రహ్మణామేతేషాం) ఔపాసన హోమో వైశ్వదేవం, పార్వణ మష్టకా మాసి శ్రాద్ధం సర్పబలి, ఈశానబలి, ఇతిసప్త పాకయజ్ఞ సంస్థాః। అగ్నిహోత్రం, దర్శపూర్ణమాసౌ, చాతుర్మాస్యాన్యా, గ్రయ ణేష్టిర్నిరూఢ పశుబంధః సౌత్రామణిః పిండ పితృ యజ్ఞా దయోదర్వీ హోమాఇతి సప్తహవిర్యజ్ఞసంస్థాః॥ అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యః, షోడశీ వాజపేయోఽతి రాత్రోఽప్తోర్యామ, ఇతి సప్తసోమ సంస్థాః ఇత్యేతేచత్వారింశ త్సంస్కారాః॥

అష్టావాత్మగుణాః

దయా సర్వభూతేషు, క్షాన్తి, రనసూయా శౌచ మనాయాసో, మాంగళ్య, మకార్పణ్య, మస్పృహే , యస్యైతే చత్వారింశత్సంస్కా రా, అష్టావాత్మగుణాశ్చ, స బ్రహ్మణః సాయుజ్యమాప్నో ॥ ౩౨ ॥

(౨) ఉదకశాన్తిః సర్వశాన్తి స్థానీయా

తథాహి ఆపవై ధ్రువా శ్రద్ధావా ఆపః । శ్రద్ధామేవారభ్య యజ్ఞో వా ఆపో యజ్ఞమేవారభ్యేతి । వజ్రోవా ఆపో వజ్రమేవ భ్రాతృవ్యేభ్యః ప్రహృత్యైతి । ఆపోవై రక్షోఘ్నీ రక్షసామపహత్యై ॥ ఇ ॥ ఆపోవై దేవా నాం ప్రియం ధామ, ఇతి ॥ అమృతం వా అపస్తస్మా ద్బ్రాహ్మణాన్తమభి షించన్తి, ఇతి ॥ ఆపోవై సర్వాదేవతా దేవతా ఏవారభ్యేత్యా పోవై శాన్తా శ్శాంతాభిరేవాస్య శుచగ్ం శమయ , ఇతి బ్రాహ్మణం ॥ తస్మాత్పవిత్రేణ శాన్త్యుదకం కరోతి? జన్మనక్షత్రే పుణ్యేనక్షత్రే వివాహే చ ఉపనయన సమావర్తన సీమంతాగ్న్యాధేయాన్యన్యాని మంగళకార్యాణి గ్రహోప రాగ గ్రహోత్పాతేవా ద్విపాత్సు చతుష్పాత్సు యం వింద్యాత్తా ఏ శాన్తిమారభేత॥

అథగ్రహ గృహీతానాం జ్వరగృహీతానాం మూతోపసృష్టానాం మిత్ర బంధు సుహృజ్జ్ఞాతి సఖిసం బంధి బాంధవానాం జ్ఞాంచ రాజ పురోహితానాం చ బాలవృద్ధాన్తర్వత్నీ పాపరోగ దీర్ఘరోగ కృశాతు రాణాం పోత్రిష్యతి॥ హస్త్యశ్వోష్ట్ర గోమహిష్య జాదీనాం త్వాంశ్చ ధనధా న్యాని చపోత్రిష్యతి॥ ఏవమేకరాత్రిం త్రిరాత్రం పంచరాత్రం సప్తరాత్రం నవరాత్రమిత్యప పునర్మృత్యుం జయతీత్యాహ భగవాన్ బోధాయనః॥

తోయస్నానం ప్రకుర్వీత సర్వశాన్తిర్భవిష్యతీతి స్మృతేశ్చ ఉదక శాంతి కరణమితి ||

(3) అథాభ్యుదయవిచారః

౧ త్రికపదీ। జాతకాన్తే వివాహాన్తే స్నానాన్తే ప్రథమార్తవే ఇత్యుపక్రమ్య అన్తే అభ్యుదయం చరేదిత్యుక్తమ్॥ (౨౮) పుటే॥ కించ-యదాశిషాం స్మృతః విహితంహి వాచనం తదన్తతో భవతి వివాహకాదిషు। క్రియామాయతన్యేషూపనయనాదికే॥ ఏవ స్తదైవ తద్ద్విజవరభోజనం చ వేదితి॥ ౨ ధర్మేతు॥ శుచీన్మన్త్రవత స్సర్వకృత్యేషు భోజయేదితి సూత్రవ్యాఖ్యానే-ఏకాన్తేఽపి విధిప్రతిషేధానుసారిణాం సముచ్చయః॥ తాన్ మన్త్రవతః అధీతవేదాన్ సర్వకృత్యేషు శ్రౌతేషు మానుషేషుచ, భోజయేత్॥ ౩ అన్తతో బ్రాహ్మణభోజనమితి స్మృత్యన్తరే దర్శనాత్ ఇత్యుక్తమ్॥ గృహ్యోక్తాపత్ ఉపనయనవత్ అభ్యుదయం పురస్తాన్నవిహితం, అతో, ధర్మ గృహ్య సూత్ర కారికా రీత్యాపి గర్భాధానానంతరమేవ పరమ్యరభ్యుదయం కర్తవ్యమిత సిద్ధ్యతి॥ ఏవం సత్యాదావభ్యుదయ కరణస్య మూల మన్వేష్టవ్యం॥ కర్మసమాప్త్యనంతర కరణమేవ న్యాయ్యమితి॥ (౪) స్మృత్యన్తరేఽపి గర్భాధానాది (౫) సంస్కారేష్విత్యాది (౫౭) పుటే-పూర్వకర్తవ్యతా ప్రతిపాదకవచనమివాస్తి-తథాప్యస్యోక్త్యా చిత్యాత్, బోధాయనాది మతత్వాచ్చ తదుపేక్ష్య (౭౧) పుటే? ఆద్యన్తయోస్తు కర్తవ్యమితి [illegible]సకవచనస్య, ఆదావిహితమాదౌ—అన్తే విహితం కర్మాన్తే। ఇతి వ్యాఖ్యానాత్ స్వధర్మసూత్ర స్వగృహ్యోక్త ప్రయోగ కర్మాన్తేఽనుష్ఠానమేవ సాధ్వితి॥ సర్వకర్మసు ప్రత్యాహం నాందీముఖమితిస్మృతిః॥ ఇతి సామాన్యవచనం కాలస్యానుక్తత్వాత్॥

సంయోగవిషయః

(౬) ధాత ఎస్త్రంచ కుసుమం సంయోగేచశుభావహం ॥

సమావేశక్రమః

(౭) సమస్కృత్వా భర్త్రపాదౌ పశ్చాచ్ఛయ్యాం సమావిశేత్ ॥ నారీ సుఖమవాప్నోతి నచేద్దుఃఖస్య భాగినీ ॥

భర్తృచ్ఛిష్టభోజనమ్

భర్తృరుచ్ఛిష్టం సదాభోజ్య మన్నంతాంబూల మేవచ । ఉచ్ఛిష్టం నతుభుంజీత గృహస్థో హ్యధరంవినా ॥

సంయోగ నివారణం దోషః

కామాతురేణ పతినా సంయోగే యది యాచితా । నివారయతి నారీ బాలరండా భవేత్సదా ॥

సంయోగే అకంచుకాభవేత్

కంచుకేన సమం నారీ భర్తుః సంగం సమాచరేత్ । త్రిభిర్వర్షైః చ్ఛ మధ్యేవా విధవా భవతి ధ్రువం ॥

సంభోగకాలె స్త్రీయమకంచుకాం కృత్వా భోగం కుర్యాత్

సకంచుకరతం కృత్వా సచైలం స్నానమాచరెత్ । ఇతిరతి ప్రకాశ ప్రాయశ్చిత్త విధానాచ్చ ॥

సంయోగే పాదలగ్నాదానదోషః

పాదలగ్నరతస్త్రైవ ఉచ్ఛిష్టం తాడనంతథా ॥ కోపం రోషంచ నిర్భత్సనం సంయోగే న చ దోషభాక్ ॥

ప్రదోషకాలసంగే దోషః

ప్రదోషకాలే యానారీ పతిసంగం సమాచరేత్। ఆయుష్యంహరతే భర్తుః। సానారీ నరకం వ్రజేత్ ॥

రతివిధిః

(౮) కుంకుమం చాంజనం చైవతాంబూలం సిందూరం తథా। (౯) సంవృత్తే (పరిశ్రితె) దేశే మైథునాయాహ్వయీత। (౧౦) దీపసమీపేరతిం కుర్యాత్ ఇతిజ్యోతిర్నిబంధః। దీపేఽ ప్రదీప్తేయః సంగం కరోతి పురుషోయది ॥ యావజ్జన్మదరిద్రిత్వం లభతేనాత్ర సంశయఇతి ॥

అయంచ దీపోభార్యయైవ ప్రజ్వాలనీయః

(a) రాత్రిర-భార్యైవ దీపం ప్రజ్వాల్య పత్యుశ్చిత్తానువర్తినీ। నమస్కృత్య తు భర్తారం రమయేత్సహ తేన తు ॥ ఇతి ॥

దీపశలాకాం ప్రజ్వాల్య తేనాన్యదీప ప్రజ్వాలనం కార్యం, నతుసాక్షాద్దీపే

(b)దీపేనదీపం ప్రజ్వాల్య దరిద్రో (దీ) వ్యాధిమాన్భవేత్ ॥ఇతి॥

దీపలోపనం పురుషస్య నిషిద్ధమ్

(c) దీపప్రలోపనం పుంసాం కూశ్మాండచ్ఛేదనం స్త్రియాః। అచిరేణైవకాలేన వంశచ్ఛేదోభవేద్ధ్రువం ఇతివచనాత్ ॥ ఏతచ్చ సార్వత్రికం ద్రష్టవ్యమ్ ॥

కించ ఆచారప్రకాశే, స్మృతిసంగ్రహే

(d) కరంచూర్ణేన ముఖేనాదీపంనైవనివారయేత్। అనర్థేనవాతేన హస్తసంజాతవాయునా ఇతి ॥ అపిచ। విష్ణుకేలిసముచ్చార్య లోపయేద్దీప

మంచలాత్ । తావత్తూష్ణీం స్థాప్యం యావచ్ఛేషః పరిశామ్యతి ॥ ఇతి ॥ విసృజేత్యత్ర దీపస్సంబోధ్యః । హేదీప విసృజ జ్యోతిః ఇతి విసృజేత్యస్యార్థః । అంచలాత్ అంచలేన ॥ దీపేనాత్మ తనుచ్ఛాయాం చతుర్ణాశ్చోపరి చేత్త్యజేత్ । తౌ దంపతీ దరిద్రిత్వ మాప్నువీతాం వినిశ్చితమితి ॥

తాంబూలచర్వణవిధిః

తాంబూలమాదౌ చర్విత్వా భార్యాసంగం సమాచరేత్ ॥ అష్టపర్ణంచ సర్వేషాం సామాన్యం తుర్యపర్ణకమ్ ॥ అపర్ణస్తు సదా త్యాజ్య మేకపర్ణం తథైవచ ॥ పర్ణమూలే భవేద్వ్యాధిః పర్ణాగ్రే పాపసంభవః । చూర్ణపర్ణం హరత్యాయుః శిరా బుద్ధివినాశినీ ॥ ఊర్ధ్వాగ్రం వికటం ధార్యం పర్ణమేకం తథైవచ । అంగుష్ఠచూర్ణ లేపంచ చర్ణ (వర్ణ) తం ధనదాయకమ్ ॥ అనిధాయ ముఖే పర్ణం పూగం ఖాదతియో నరః । సప్తజన్మ దరిద్రీ (ద్రః) స్యాదన్తే న స్మరతే హరిమ్ ॥ తర్జన్యా చూర్ణ లిప్తంతు తాంబూలం నతు ఖాదయేత్ । యదివా ఖాదయేన్మూఢో రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ ఇతి ॥

ఋతౌగమనాభావేదోషః

(౧౧) రజసః ప్రాదుర్భావాత్స్నాతాం, శోణిత నిర్గమకారణాత్పానేత్రిరాత్రే స్నాతాం భార్యాం ॥ ఋతుస్నాతాంతు యోభార్యాం సన్నిధౌ నోపగచ్ఛతి । ఘోరాయాం భ్రూణహత్యాయాం యుజ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ అసన్నిధానే రోగేచ నదోషః ॥ సతిపుత్రే చైత్యేకే ॥

రజోదర్శనాత్ప్రాక్పత్నీం నగచ్ఛేదిత్యాశ్వలాయనః

ప్రాగ్రజోదర్శనాత్పత్నీం నేయాత్ గత్వా పతత్యధః । వ్యర్థీకారేణ శుక్రస్య బ్రహ్మహత్యామవాప్నుయాత్ ॥ * ఏతద్బహ్వృచాది విషయమ్ ॥

తైత్తిరీయస్తు

రాగప్రాప్తగమనం కార్యమేవ శేషగ్ం సమావేశనే జపేత్ । ఇతి గృహ్యోక్తేః । ఇతి సుదర్శనః ॥

మాత్స్య కశ్యపాభ్యాం వర్షద్వాదశకాదూర్ధ్వం ఋతౌ రాగప్రాప్తావపి గమనముక్తమ్

వర్షద్వాదశకాదూర్ధ్వం యదిపుష్పం బహిర్నహి । అన్తః పుష్పం భవత్యేవ పనసోదుంబరాదివత్ ॥ అతస్తత్ర ప్రకుర్వీత స్త్రీసంగం బుద్ధిమాన్నరః ఇతి । వర్షద్వాదశకాదితి వివాహాదర్వాక్తత్పూర్వం గమనం నిషిద్ధమితి జ్ఞేయం ॥ చతుర్థీకర్మసంబంధిగమనన్తు భవత్యేవ ॥ తస్య వైధత్వాదితి ॥

ఋతౌ గమనమాహ

షోడశర్తుర్నిశాః స్త్రీణాం తస్మిన్యుగ్మాసు సంవిశేత్ । బ్రహ్మచర్యేణ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రశ్చ వర్జయేత్ ॥ మనురపి ॥ ఋతుస్స్వాభావికః స్త్రీణాం రాత్రయః షోడశస్మృతాః । తాసామాద్యాశ్చతస్రస్తు నింద్యా ఏకాదశీ తథా ॥ త్రయోదశీచ శేషాస్స్యుః ప్రశస్తా దశరాత్రయః ॥

సఏవ-ఋతుదినసంఖ్యామాహ

ఋతుః స్వాభావికః స్త్రీణాం రాత్రయః షోడశస్మృతాః ॥ చతుర్భిరితరైః సార్ధం అహోభిః సద్విగర్హితైః ॥

యథాశాస్త్రం గమనేఽభ్యుదయః

(౧-౨) ఋతుసమావేశనే రజోనిర్గమనాదారభ్య షోడశదివసరూప ఋతుకాలీనసమావేశనకాలే ॥ (౧౩) విష్ణుర్యోనిమిత్యాదిభిస్త్రయోదశభి

ఋషిమంత్రయత ఇత్యర్థః ॥ (౧౮) చతుర్థీ ప్రభృత్యా షోడశీం. చతుర్థీం రాత్రిమారభ్య ఆషోడశ్యా ఇతి త్రయోదశసు రాత్రిషు ఋతుగమనే శుక్లాధిక్యే సత్యుత్తరోత్తరాసు యుగ్మాసు యథాక్రమం తరతమభావేన పుత్రాస్సద్గుణాధికా జాయన్తే ॥ యుగ్మాసు పుత్రా జాయన్తే స్త్రియోఽయుగ్మాసు రాత్రిషు । తస్మాద్యుగ్మా సుపుత్రార్థీ సంవిశేదార్తవే స్త్రియం ॥ ఇతి ॥ అత్ర రాత్రి గ్రహణాద్దివస ప్రతిషేధః ॥ * తథాచ శంఖలిఖితౌ ॥ నాఽఽర్తవేఽపి దివా వ్రజేత్ ॥ ఇతి ॥ * యాజ్ఞవల్క్యః ॥ షోడశర్తుర్నిశాః స్త్రీణాం తస్మిన్యుగ్మాసు సంవిశేత్ ॥ బ్రహ్మచార్యేచ పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రో వివర్జయేదితి ॥ స్త్రీణాం షోడశనిశాః ఋతుః గర్భగ్రహణయోగ్యకాలః ॥ (౧౯) * ఋతుగమన ఇతి—సంవేశనం ॥ ఋతుకాలాత్పూర్వమేవ స్త్రీగమనం * గర్భాధానం పునః ఋతుగమనం । ఇయతా గర్భధారణం గచ్ఛతీతి ఋతుః ॥ సచ నాభికమలాదుత్పన్నం శోణితం । తచ్చ—ఇన్ద్రకృత బ్రహ్మహత్యాయాస్తృతీయోంశః ॥ తదేతత్సర్వం తైత్తరీయ శాఖాయాం, 'విశ్వరూపో వై త్వాష్ట్రః' ఇత్యాది, 'సామలవద్వాసా అభవత్' ఇత్యన్తేనానువాకేన స్పష్టీకృతం ॥ తత్రసర్వాసు యుగ్మాసు గమనమావశ్యకం ॥ యుగ్మాస్వితి బహువచననిర్దేశాత్ ॥ అమావాస్యాఽష్టమీచైవ పౌర్ణమాసీ చతుర్దశీ । బ్రహ్మచారీ భవేన్నిత్యం ॥ ఇతి ॥ శ్రుతిరపి ॥ 'నామావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాంచ స్త్రియముపేయాత్', 'యదుపేయాన్నిరిన్ద్రియస్స్యాత్' ॥ ఇతి ॥ యత్ర శాస్త్రాదా బ్రహ్మచర్యం విహితం తత్రాపి ఋతౌ గచ్ఛతః న బ్రహ్మచర్యస్ఖలనదోషః ॥ * తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ షోడశర్తుర్నిశాః స్త్రీణాం తస్మిన్ యుగ్మాసు సంవిశేత్ ॥ బ్రహ్మచార్యేచ, పర్వాణ్యాద్యాశ్చతస్రో వివర్జయేదితి ॥

యస్తు—హేమాద్రౌ, శివరహస్యే

దివా. జన్మదినేచైవ నకుర్యాన్మైథునం వ్రతీ । శ్రాద్ధం కృత్వాచ

భుక్త్వాచ శ్రియోఽర్థీ న చ పర్వసు ॥ ఇతిశ్రాద్ధదాన, భోజన, దివసే, స్త్రీగమననిషేధః సోఽనృతువిషయః॥ దర్శాదౌ తు నభవత్యేవ। పర్వణాం పర్యుదస్తత్వాత్ ॥ ఇతి సంస్కారరత్నమాలాయామ్ ॥—॥

విష్ణుర్యోనిమితి త్రయోదశభీరహాసి స్త్రియమభిమన్త్ర్య

తథాచ గౌతమః ॥ విష్ణుర్యోనిం జపేత్సూక్తం యోనింస్పృష్ట్వా త్రిభిర్వ్రతీ। గర్భాధానస్య కరణాత్ తస్యాం జాతస్తుమష్యతీతి॥ పాణి నోపస్థమాలభ్య విష్ణుర్యోనిమితి జపేత్। నగ్నం కృత్వోర్యద మిత్రశ్రుతిః ॥

ఉపవీతం పృష్ఠతో నివీతం కృత్వా వాగ్యతో రేతస్సించేత్

మాను షిష్యం సయోస్సక్తం మైథునే పృష్ఠభాగికం। తర్పణేఽంగుష్ఠయోస్సక్తం నివీతం త్రివిధం స్మృతం॥ † భారద్వాజస్తు॥ భార్యాసంభోగ సమయే పుష్పకాలం వినాఽన్యదా। ఉపవీతంద్విజః కుర్యాన్నివీతం పృష్ఠ భాగతః ॥ ఇతి ॥ ఉపవీతీ స్త్రియం గచ్ఛేదృతుకాలేతు వైబుధః। నివీత మన్యతా కుర్యాత్తద్దోషస్యనివృత్తయే ॥ అముక్తవసనాయోషిదముక్తవసనః పుమాన్। సంవిశేతాముభౌ ముక్తవసనౌ కలిరావిశేత్ ॥ దారప్రియైర లంకారైరలం కృత్య ప్రసన్నధీః। ప్రియాకుమీపెశయనె సంవిశేత్పరిహార ద్వయం ॥ వృద్ధహారీతః। సుపుత్రకామోయస్సోఽపరరాత్రే స్వదార మైథునం కుర్యాత్ ॥ ఋతుగమనె యజ్ఞోపవీతీ॥ అనృతుగమనె నివీతమితి॥

కించ (స్త్రీవాసస్యైవ సన్నిపాతస్స్యాత్, ఇత్యాపస్తంబధర్మే

ఏవకారో భిన్నక్రమః। స్త్ర్యుపభోగార్థం వాసః. స్త్రీవాసః, తేన సన్నిపాత ఏవస్యాత్॥ నతేన సుపరిహితేనాపి బ్రహ్మయజ్ఞాది కృత్యమిత్యుజ్జ్వలాయామ్ ॥—॥

మైధునకాలే తర్జన్యాంరాప్యం చేత్తత్పరిత్యాజ్యం-శిఖాచ విసర్జనీయా

(౧౬) తర్జన్యాంరౌప్య సంయుక్తాం బ్రహ్మగ్రంథియుతాం శిఖాం। భోజనే మైథునే మూత్రే కుర్వన్ కృచ్ఛ్రేణ శుద్ధ్యతి ॥ ఇతి సంగ్రహే ప్రాయశ్చిత్త ప్రకరణాత్ ॥

చత్వారి ఖలుకర్మాణి సంధ్యాకాలేషు వర్జయేత్ ·

ఆహారం మైథునం నిద్రాం స్వాధ్యాయంచ తథైవచ ॥ ఆహారాజ్జాయతే వ్యాధిః క్రూరగర్భస్తు మైథునే। శ్రియం హరతి వై నిద్రా స్వాధ్యాయాన్మరణం ధ్రువమ్ ॥ ఆయుః క్షయోదివా నిద్రా దివా స్త్రీ పుణ్యనాశినీ। ప్రతిషిద్ధదినే గచ్ఛన్ స్త్రియం గచ్ఛత్యధోగతిమ్ ॥ ఆశ్వలాయనః ॥

శ్రాద్ధకర్తుః భోక్తుశ్చవ్యవాయాది నిషేధః

భోక్ష్యన్ కరిష్యన్వా శ్రాద్ధం పూర్వరాత్రౌ ప్రయత్నతః। వ్యవాయం భోజనం చైవ ఋతావపి విసర్జయేత్ ॥ శ్రాద్ధం కరిష్యన్ కృత్వా వా భుక్త్వా వాఽపి నిమన్త్రితః। ఉపోష్యచ తథా భుక్త్వా నోపేయాచ్చ ఋతావపి ॥—॥

దివామైథున నిషేధః

దివామైథునం వర్జయేదల్పభాగ్యా అల్పవీర్యా, అల్పాయుషశ్చ ప్రసూయన్తే। ఇతి నిషిద్ధ్య ॥

ప్రవాసాదాగతస్యదివాఽపిగమనమభ్యనుజానాతి * వ్యాసః

అనృతావృతుకాలేవా దివారాత్రావథాపివా। ప్రోషితస్తు స్త్రియం గచ్ఛేత్ప్రాయశ్చిత్తీ భవేన్నచ * తథాసకామాయామపి దివాగమనముక్తమ్ ॥

అగ్నిస్మృతౌ ॥ కామాం దాం మనుజో౽నిచ్ఛన్ అపిపత్నీం బహుప్రజాం॥ ప్రశస్తే౽హన్య శస్తేవా రాత్రౌవా మతిమాన్ వ్రజేత్ ॥ స్త్రియోరక్ష్యా యతస్స్మృతా ఇతివచనాత్ ॥

అపరరాత్రే సంవేశనం శుభం

* అఖండాదర్శే ॥ ప్రజాకామస్త్వపరరాత్రౌ స్వదారమైథునం కుర్యాత్। ఏకస్యాం రాత్రౌ ఏకస్మై ఏవ స్త్రియం గచ్ఛేత్, న ద్వౌ, స్త్రియౌవా। ధాతు క్షయో రోగవృద్ధి రశ్రీస్సత్కర్మ విప్లవః । సౌభాగ్యాయుర్యశో నాశః పుంసాం స్త్రీష్వతిసఙ్గినామ్ ॥ ఇతి * శాండిల్యః ॥ సర్వత్రవా ప్రతిషిద్ధవర్జమన్తరాలేఽపిదారానవేయాత్ గౌతమాపస్తంబాద్యుక్తమాహ ॥ *అంతరాలేఽపి అనృతావపి షోడశరాత్రానంతరకాలే౽పీత్యర్థః॥ * ప్రతిషిద్ధవర్జం పంచపర్వవర్జం, రతికామ్యయా౽పి, స్త్రియాప్రార్థితః స్వదారాగచ్ఛేదిత్యర్థః ॥ పర్వాదిప్రతిషిద్ధదినం వర్జయిత్వా, కామమావిజనితోః సంభవామ ॥ ఇతి ॥ యథాకామీ వావేద్యా౽పి స్త్రీణాం వర మనుస్మరన్ । స్వదార నిరతశ్చైవ స్త్రియోరక్ష్యాయతస్స్మృతా ఇతి॥ స్త్రియా౽భ్యర్థితో గచ్ఛేత్ ॥ ఇతి ॥

గర్భాధానాకరణే ప్రాయశ్చిత్తమాహాశ్వలాయనః

గర్భాధానస్యాకరణాత్తస్యాం జాతస్తుమష్యతి । అకృత్వాగాం ద్విజేదత్వా కుర్యాత్పుంసవనం పునరితి ॥

సంభోగోత్తరకృత్యం

(౧౭) మిథునే భూయశౌచం ప్రతిన విశంచేత ? తథాచ ధర్మసూత్రం॥ ॥ఉదకోపస్పర్శనమితి ఉదకోప స్పర్శనం స్నానం ॥ ఏతచ్చ ఋతు కాల ఏవ ॥ ఋతౌతు గర్భశంకిత్వాత్స్నానం మైథునినస్స్మృతమితి ॥

(౧౫) ఏతచ్చ స్నానమశిరస్కం ॥ ఋతుగమన నిమిత్తకస్నానంప్రకృత్య అశిరస్కమేవ మజ్జనం కుర్యాత్ ఇతి బృహద్వసిష్ఠోక్తేః ॥

అనృతౌతు ధర్మసూత్రే

లేపాన్ ప్రక్షాళ్య పాదావాచమ్య ప్రోక్షణమంగానామితి ॥
* పరాశరోఽపి ॥ అనృతౌతు యదాగచ్ఛేత్ శౌచం మూత్రపురీషవత్ ॥

స్త్రీణాన్తు నస్నానపాదప్రక్షాళనే

తాసామశుచిత్వాభావాత్ । † తథాచ వృద్ధశాతాతపః । ఉభావప్యశుచీస్యాతాం దంపతీశయనంగతౌ ॥ శయనాదుత్థితా నారీశుచిస్స్యాదశుచిః పుమాన్ ఇతి ॥

గర్భాధానం పరిష్కృత్యాహ

ప్రభూతదోషం యదిదృశ్యతే, తత్పుష్పంతతశ్శాన్తికకర్మకార్యం విసర్జయేచ్చైవ తథైవశయ్యాం యావద్ద్విజోదర్శన ముత్తమేఽహ్ని ॥ ఇతి ॥ ఋతౌ ప్రభూతదోషత్వం నామ అనేక దోషవత్త్వం, మహాదోషవత్త్వం. వేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ మహాదోషాస్తు, వైధవ్యప్రదత్వ, కుటిలత్వ, సంతతినాశకత్వాది రూపాః ॥ * ఏతచ్చ గర్భాధానం. మాసాది శుభా శుభ ఫలాని విచార్య స్వల్పదోషే పూర్వం శాన్తిం కృత్వా శుభేముహూర్తే కర్తవ్యమేవ । నతు శుభకాలిక త్వాపేక్షా । ప్రభూతదోషేతు ప్రథమర్తౌశాన్తిమేవ కృత్వాఽగ్రి శుభకాలిక ఋతౌ ప్రాప్తే కార్యమితి జ్యోతిర్వసిష్ఠ ఇతిశివమ్ ॥

ఇతి గర్భాధాన ప్రకరణమ్ ॥

అథ పుంసవన ప్రయోగః

(౧) పుంసువనం (౨) వ్యక్తేగర్భేతిష్యేణ, ఇత్యారభ్య పుమాంసం జనయతి, ఇత్యన్తం సూత్రమ్ ॥

శుభదినె దంపతీ మంగళస్నాతౌ భూత్వా।

సూ - న్యగ్రోధస్య యాప్రాచ్యుదీచీవా శాఖా తత స్సవృషణాం శుంగామాహృత్య॥ (౩) పుంసవన కర్తా, పూర్వ వత్కులదేవతా ప్రార్థనాది గణపతిపూజాన్తం కుర్యాత్ ॥ (౪)(అత్ర కేచిత్పూర్వేద్యూరాత్రౌ అద్యప్రాతర్వాఉదకశాంతి, ప్రతిసరబంధ, కర్మచ కుర్వంతి॥) (౫) అన్యేపునః ప్రాతరేవ ప్రతిసరబన్ధ, కర్మమాత్రం కుర్వన్తి ॥

ప్రాణానాయమ్య–దేశకాలౌ సంకీర్త్య, నక్షత్రేరాశౌ జాతాయా అముకనామ్న్యా అస్యా అన్తర్వత్న్యాః పుంస వనసీమన్తోన్నయన, కర్మాంగం ప్రతిసరబన్ధ కర్మకరిష్యామి, ఇతి సంకల్ప్య, కుర్యాత్ ॥ (౬) నాత్రాదానాన్దీ పుణ్యాహ వాచనె భవతః, అన్తేకర్తవ్యత్వాత్ ॥

ప్రాణానాయమ్య-దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రరాశౌ జాతామముక నామ్నీమిమాం ధర్మపత్నీం గర్భిణీం పుంసవనేన కర్మణా సంస్కరిష్యామి॥ (౭) ఔపాసనాగ్నౌ హోమః॥

(౮) సూ॥ సీమన్తవదగ్ని రుపసమాధానాది.

పాత్రప్రయోగాన్తే,(౯) ఫలద్వయసంయుక్త వటశుంగాం వస్త్రం దృషత్పుత్రౌ చ (౧౦) సకృదేవసాదయిత్వా పవిత్రకరణాది (౧౧) పరిధీన్నిధాయ (౧౨) ఆజ్యభాగాన్తే పత్న్యైమన్వారబ్ధాయాం (౧౩) స్రుచోత్తరా అష్టావాజ్యాహుతీర్జుహోతి॥

ధాతాదదాతునోరయిమీశానో జగతస్పతిః। సనః పూర్ణేనవావనత్స్వాహా। ధాత్ర ఇదమ్॥

ధాతాప్రజాయా ఉతరాయ ఈశే ధాతేదం విశ్వం భువనంజజాన। ధాతాపుత్రం యజమానాయ దాతా తస్మా ఉహవ్యం ఘృతవద్విధేమస్వాహా। ధాత్ర ఇదమ్॥

ధాతాదదాతునోరయిం ప్రాచీం జీవాతుమక్షితాం। వయం దేవస్యధీమహిసుమతిగ్ం సత్యరాధసస్స్వాహా। ధాత్ర ఇదమ్॥

ధాతాదదాతు దాశుషే వసూని ప్రజాకామాయ మీఢుషే దురోణే। తస్మై దేవా అమృతాస్సంవ్యయంతాం విశ్వే దేవాసో అదితిస్సజోషాస్స్వాహా? ధాత్ర ఇదమ్॥

యస్త్వా హృదా కీరిణా మన్యమానోఽమర్త్యం మర్త్యో జోహవీమి। జాతవేదో యశో అస్మాసు ధేహి ప్రజాభిరగ్నే అమృతత్వమశ్యాగ్ం స్వాహా? అగ్నయే పుత్రవత ఇదమ్॥

యస్మై త్వగ్ం సుకృతే జాతవేద ఉలోకమగ్నే కృణవస్స్యోనం। అశ్వినగ్ం సపుత్రిణం వీరవంతం గోమంతగ్ం రయింనశతే స్వస్తి స్వాహా? అగ్నయే పుత్రవత ఇదమ్॥

త్వే సుపుత్రశవసోఽవృత్రన్కామకాతయః। నత్వామిన్ద్రాతిరిచ్యతే స్వాహా? ఇన్ద్రాయ పుత్రిణ ఇదమ్॥

ఉక్థఉక్థే సోమ ఇన్ద్రంమమాద నీథేనీథే మఘవానగ్ం సుతాసః। యదీగ్ం సబాధః పితరం న పుత్రాస్సమానదక్షా అవసే హవంతే స్వాహా? ఇన్ద్రాయ పుత్రిణ ఇదమ్॥

ఏతత్కర్మ సమృద్ధ్యర్థం స్రువేణ జయాదిహోమం కరిష్యే (౧౨౨) చిత్తం చేత్యష్టపంచాశదుపహోమాన్ హుత్వా॥

(౧౪) నలేపకార్యం॥ పరిధీన్ప్రహృత్య, (౧౫) సంస్రావహో
మాది బ్రహ్మవిసర్జనాన్తె॥

సూ॥ అనవస్నాతయా కుమార్యా దృషత్పుత్రె దృష
త్పుత్రేణ పేషయిత్వా పరిప్లావ్యాఽపరేణాగ్నిం ప్రాచీముత్తా
నాం నిపాత్యోత్తరేణ యజుషాఽఙ్గుష్ఠేన దక్షిణే నాసికా
చ్ఛిద్రేఽపి నయతి ॥

అగ్నేరుత్తరతో దృషత్పుత్రే వటాఙ్కురం నిధా
యాఽప్రదుర్భూత రజసా కుమార్యా అన్యేన దృషత్పుత్రేణ
పేషయిత్వా వస్త్రేణపరిప్లావ్యాఽపరేణాగ్నిం ప్రత్యఙ్ముఖ
మాసీనాం, ప్రాక్ శిరసమూర్ధ్వముఖీం శాయయిత్వా, స్వయం
ప్రాఙ్ముఖస్థిత్వాదక్షిణేన హస్తేన రసంగృహీత్వా వధ్వా
దక్షిణే నాసికాచ్ఛిద్రే దక్షిణహస్తాంగుష్ఠాగ్రేణ॥

పుగ్ంస్తువనమసి ॥ ఇతియజుషా తద్ర
సమన్తః ప్రవేశయతి । సాఽపి పూరకేణాన్తః ప్రవేశయతి
నబహిః పాతయతి ॥

(౧౬) సూ=పుమాంసం జనయతి ॥

సమిధమాధాయాగ్న్యుపస్థానాది కర్మసమాపయేత్ ॥

॥ ఇతి పుంసవన ప్రయోగః ॥

తతో నాన్దీ (అభ్యుదయం) పుణ్యాహవాచనంచ, కృత కరిష్యమాణ, పుంసవన సీమన్తోన్నయనకర్మాంగం నాన్దీ (అభ్యుదయ) కర్మ కరిష్యామి—పుణ్యాహవాచనం కరిష్యామి—ఇతిచసంకల్ప్య॥

కృతకరిష్యమాణ పుంసవన సీమన్తోన్నయన కర్మణోః పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు-తథా కర్మభ్యాం స్వస్తిభవన్తో బ్రువన్తు-కర్మణోః ఋద్ధిం భవన్తో బ్రువన్తు॥ ఇతివిశేషః॥

పుంసవన ప్రకరణమ్

పుంసవనశబ్దార్థః

(౧) పుంసవనమితి కర్మనామధేయమ్। యేనకర్మణా నిమిత్తేన గర్భిణీ పుమాంస మేవ సూతే తత్పుంసవనం॥ సూతెఃపుంసువన మిత్యేవప్రాదేశ శ్ఛాందసః। పుమాన్ప్రసూయతె యేన తత్పుంసవనమీరితమితి శౌనకః॥

పుంసవనకాలః

(౨) వ్యక్తేగర్భే అస్తిగర్భ ఇతి నిశ్చిత ఇత్యర్థః॥ * జాతూకర్ణిః॥ ద్వితీయేచ తృతీయేవా మాసి పుంసవనం భవేత్। వ్యక్తేగర్భే భవేత్కార్యం సీమన్తేన సహాథవా॥

పుంసవనకర్తా

(౩) *బ్రాహ్మే॥ గర్భాధానాది సంస్కర్తా పితా శ్రేష్ఠతమస్స్మృతః। అభావే స్వకులీన స్స్యాద్బాంధవో వాఽన్య గోత్రజః ॥ మృతో దేశాన్తర గతో భర్తా స్త్రీయద్యసంస్కృతా । దేవరో వా గురుర్వాఽపి సపిండో వా (వంశ్యో వాపి) సమాచరేత్ ॥

సకృత్పుంసవనకరణమ్

పుంసవనమపి సీమన్తవత్ప్రథమగర్భ ఏవ నతుగర్భేగర్భే । పిష్ట పేషణ న్యాయాత్ ॥

సీమన్తేన వా సహ కుర్యాత్

చతుర్థే సావనే మాసి షష్ఠే వాఽప్యథవాఽష్టమే । సీమన్తోన్నయనం కార్యం కేచిత్పుంసవనం సహ ॥ ఇతివచనాత్ ॥

సహకరణేతు—పూర్వంపుంసవనమ్

పుంసవనం కృత్వా పశ్చాదేవ సీమన్తోన్నయనం కుర్యాత్ ॥ తథాహి ప్రథమం సవనంకార్యం సార్ధం సీమన్తకర్మణా। ఇతివచనాత్ । నిమిత్తస్య పూర్వభావిత్వాత్ప్రథమమ్ ॥ గర్భాధాన, పుంసవన సీమన్తోన్నయనేతి, గౌతమేన పుంసవనస్య పూర్వం పరిగణనాచ్చ ॥

అతీతం కృత్వైవోత్తరమ్

కాలాతీతాని కర్మాణి ప్రాప్నువన్త్యుత్తరాణి చ । కాలాతీతాని కృత్వైవ విదధ్యాదుత్తరాణి తు ॥ ఇతినియమాచ్చ పుంసవనస్య పృథక్కాలం న నిరీక్ష్యతేతి ॥ (౪) ఉదకశాంతి కరణే కారణమప్యుక్తం గర్భాధాన ప్రకరణే ॥ (౨౪౭)

కౌతుకబంధనవిచారః

(౫) ఆధానే చ వివాహే చ దంపత్యోరుభయోరపి। తత్త్వం సవన సీమన్తే స్త్రియా ఏవ తు కౌతుకమితి వచనాత్ స్త్రియా ఏవ। సహకరణే తూభయోర్దర్శమాదావేవ కార్యమ్॥

అభ్యుదయాదీనాం కాలవిచారః

(౬) పుంసవనాన్తే సీమన్తోన్నయనాత్పూర్వం కృతకరిష్యమాణయోః ద్వయోర్మధ్యే ఉభయార్థమభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనం చ కార్యం। అత్రోక్త గర్భాధాన ప్రకరణస్థ న్యాయవిచారవత్, నాత్రోక్త క్రమస్య తుల్యన్యాయత్వాత్। కించ-బ్రాహ్మణాన్భోజయేదన్తే, ఇతి పుంసవనే, కుర్యాన్నాందీ ముఖాదికమితి, సీమన్తే వక్ష్యమాణత్వాచ్చ॥

ఔపాసనాగ్ని కర్మాణి

(౭) వాస్తు పుంసవ సీమన్త కూశ్మాండ గణపైతృకే। సర్పేశానబలి స్థాలీపాకేష్వౌపాసనోఽనలః॥ పాకయజ్ఞే చ సీమన్తే పుంసవే వాస్తు కర్మణి। ఔపాసనాగ్నావేతాని కుర్యాదాగ్రయణం తథా॥ అష్టకాఽధ్యయనే చైవ గృహశాన్తి ప్రవేశనే। నవయాగశ్చతుర్థీ చ నిత్యహోమస్తథైవ చ॥ సీమన్తోన్నయనం శ్రాద్ధం సవనం పార్వణం తథా। ఔపాసనాగ్నావేతాని కుర్యాదన్యాని లౌకికే॥

అధికారిభేదే నాగ్నిభేదః

మస్స్వప్నబీతః యదివాఽప్యుతే చ వివాహావహ్నౌ జాయయా గృహస్థః। సర్వాహితే లౌకికే ఏవ కుర్యాద్యో బ్రహ్మచారీ స చ లౌకికాగ్నౌ॥ (౮) అగ్నిముప సమాదానం, యత్రక్వచాగ్నిమితి విధినాఽగ్ని ప్రతిష్ఠాపనం॥

పుంసవన పదార్థాః - సహైవ

(౯) ఫలద్వయేన సంయుతం ప్రాగ్యవాంకురం దృషత్స్వతా । సుపావనాయ వస్త్రకం క్షిపేత్సహైవ పుంసవే ॥ (౧౦) సకృదేవ మనుష్య సంయుక్తానితి స్మృతేశ్చ ॥

పరిధయ ఏవ - న శమ్యాః

(౧౧) నేష్టాః పుంసవనే శమ్యాః గృహ్ణీయాత్పరిధీనిహ । బ్రాహ్మణాన్భోజయేదన్తే వాచయేదాశిషస్తథా ॥ (౧౨) సీమన్తవదిహ కల్పితే నాదాజ్య భాగాన్తమేవ ॥ । ఆజ్యభాగాన్తమ్ — చక్షుష్యన్తమ్ । సోమాయ స్వాహేత్యన్తమిత్యర్థః ॥

హోమ మన్త్రాణాముద్దేశ్య దేవతాః

(౧౩) ధాత్రాదీనాం చతుర్ణాం తు ధాతా సీమన్త చాశయోః । యస్త్వా హృదా చ యస్మిన్ త్వం ద్వయోరగ్నిశ్చ పుత్రవాన్ ॥ ఇంద్రః పుత్రి దేవతా స్యాత్త్వే సుపుత్రోక్త ఉక్తయోః ॥

లేపకార్య పరిధి ప్రహరణ విచారః

(౧౪) ముఖాన్తం యత్ర లేపస్స్యాత్పరిధి ప్రహరణం తథా । పుంసవే త్వాజ్యభాగాన్తం న లేపః పరిధిం దహేత్ ॥ ప్రతేషు సవనేష్వపి (౨౦౦) ఇతి వచనాచ్చ న లేపకార్యమితి ॥

సంస్రావహోమః

(౧౫) అత్ర కేచిత్ దర్వ్యైకయా సంస్రావహోమః, ఆజ్యహోమత్వాత్ । దర్వ్యైకైవాజ్యహోమేషు ద్వే దర్వ్యౌ చరుకర్మసు । వికల్పస్సర్వతన్త్రేషు స్రువదర్వ్యోః పరిగ్రహః ॥ తస్మాదేకయైవ దర్వ్యా సంస్రావహోమః కార్య ఇతి ॥

పుంసవనఫలమ్

(౧౬) పుమాంసం జనయ-పుత్రం జనయేత్యర్థః । * స్మృతి సంగ్రహే ॥ నిషేకఫలవత్ జ్ఞేయం ఫలం సీమన్తకర్మణః నిషేకాద్బైజికం చైనో గార్భికం చాపమృజ్యతే ॥ క్షేత్రసంస్కారసిద్ధిశ్చ గర్భాధాన ఫలం స్మృతమ్ । గర్భస్యైవచ పుంసూతేః పుంస్త్వస్య ప్రతిపాదనమిత ॥ పుంసూతిః-పుంసవనమ్ ॥

నాత్రభార్గవ మౌఢ్యాధిమాసాది దోషాః

మాసప్రోక్తత్వాత్—తథాహి । మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మౌఢ్యం జీవశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధేర్బలాత్ ॥ ఇతి ॥

పత్న్యోర్ద్వయోరగ్ని సంసర్గే సంసృష్టాగ్నావేవ పుంసవనాది కుర్యాత్

భార్యాద్వయం యస్య భవేత్సతస్య సంసృష్టవహ్నౌ సవనాది కుర్యాత్ । తత్రైవ సీమన్తమపి ప్రశస్తం వదన్తి వహ్నౌర్నవిభాగ ఇష్టః ॥—॥

॥ ఇతి పుంసవన ప్రకరణమ్ ॥

అథ సీమన్తోన్నయన ప్రయోగః

(౧) సూ-సీమన్తోన్నయనం (౨) ప్రథమేగర్భే (3) చతుర్థే

మాసిబ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాఽఽశిషోవాచయిత్వా,

ఇత్యారభ్య 'వ్యాహృతీశ్చ జపిత్వావాచం విసృజేత్।

ఇత్యన్తమ్ ।—॥

ఏకస్మిన్నహని సహకరణపక్షే, ఆదౌ కృతానాం, గణపతిపూజా, రక్షాబంధాదీనాముభయార్థత్వాత్, నపునః కరణమ్॥ నాందీ, పుణ్యాహవాచనేతు కృతక్రియమాణ పుంసవన సీమన్తయోర్మధ్యే అనుష్ఠితె? అతో నపునరనుష్ఠేయే ఇతి॥

ప్రాణానాయమ్య—దేశకాలౌ సంకీర్త్య, నక్షత్రే, రాశౌ, జాతామిమాం గర్భిణీం ధర్మపత్నీం సీమన్తోన్నయనేన కర్మణా సంస్కరిష్యామి॥ ఔపాసనాగ్నౌహోమః॥—॥

సూ = అగ్నేరుప సమాధానాది॥

పాత్ర ప్రయోగాన్తె (౪) యవాన్వ్యామాధాన్, త్రేణీం శలలీం, త్రీన్‌దర్భ పుంజీలాన్, శలాలుగ్లప్సం, యవానాం బంధనం, చ, పాత్రాణా ముత్తరతస్సకృదేవ ప్రయుంజీత॥ పవిత్ర కరణాది పరిధ్యర్థే (౫) శమ్యాః॥—॥

సూ–ఆజ్యభాగాన్తెఽన్వారబ్ధాయా ముత్తరాఆహుతీర్హుత్వా॥

పత్న్యామన్వారబ్ధాయాం స్రుచోత్తరా అష్టావాజ్యా

హుతీర్జుహోతి పుంసవనవత్, ధాతా దదాతునోరయిమితి చతస్రో—యస్త్వా హృదాకీరిణేతి చతస్రః॥ (౨౫౯)

సూ—జయాది ప్రతిపద్యతే॥

అనన్వారబ్ధైత్యతత్కర్మ సమృద్ధ్యర్థమిత్యాద్యష్ట పంచాశదుపహోమాన్ హుత్వా॥ శమ్యా అప్యోహః, (౬) వినా సంస్రావ మవిజ్ఞాత ప్రాయశ్చిత్తాది—బ్రహ్మవిసర్జనాన్తే॥

సూ—అపరేణాగ్నిం ప్రాచీముపవేశ్య (౭) త్రేణ్యా (౮) శలల్యా (౯) త్రిభిర్దర్భ పుంజీలైః (౧౦) శలాలుగ్లప్సేనేతి (౧౧) ఊర్ధ్వాగ్ం సీమన్తమున్నయతి వ్యాహృతీభి రుత్తరాభ్యాం చ॥

అగ్నేః పశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖీం జాయాముపవేశ్య స్వయం ప్రత్యఙ్ముఖస్తిష్ఠన్, సాదితాః, త్రేణ్యాశలల్యా, త్రిభిర్దర్భపుంజీలైశ్శలాలుగ్లప్సేనేతి పదార్థా యుగపద్గృహీత్వా, త్రైర్ద్రవ్యైః?

భూర్భువస్సువః॥ రాకామహమాగ్ం సుహవాగ్ం సుష్టుతీహువేశృణోతునస్సుభగా బోధతుత్మనా। సీవ్యత్వ

పస్తూనచ్యా౽ఽచ్ఛిద్యమానయా దదాతు వీరగ్ం శతదాయ ముక్థ్యం ॥ యాస్తే రాకే సుమతయస్సు పేశసో యాభిర్దదాసి దాశుషే వసూని। తాభిర్నో అద్య సుమనా ఉపాగహి సహస్ర పోషగ్ం సుభగే రరాణా ॥

(౧౨) ఉత్తరస్యాం దిశి శలల్యాదీన్నిరస్య (౧౩) అప ఉపస్పృశ్య ॥

సూ-గాయతమితి (౧౪) వీణాగాథినౌ సగ్ం శాస్తి ॥

యా వీణయా, గాథాం గాయతః తౌ వీణాగాథినౌ, గాయతం, ఇతి, సంప్రేష్యతి ॥—॥

సూ-ఉత్తరయోః పూర్వా, సాల్వానాం ॥

సాల్వదేశీయానాం త్రయాణాం వర్ణానామపి యా గంధరిరిత్యేషా ॥

సూ-బ్రాహ్మణానామితరా । నదీనిర్దేశశ్చ యస్యాం వసన్తి ॥

అన్యదేశవాసినాం బ్రాహ్మణానామితరా స్వనివాస గ్రామసమీపనదీనామధేయం, అసౌశబ్దే సంబుధ్యానిర్దిశతి-యథా—

సోమప్రవన్తో రాజేత్యాహుర్బ్రాహ్మణీః ప్రజాః ।
వివృత్తచక్రా ఆసీనాస్తీరేణాసౌ కావేరి తవ ॥ ఇత్యేవం ॥

(౧౫) సూ = యవాన్విరూఢానాబధ్య వాచం యచ్ఛత్యా నక్షత్రేభ్యః ॥—॥

అంకురితాన్యవాన్, సూత్రగ్రథితాన్ పత్న్యాః (౧౬) శిరసి (కంఠే) ఆబధ్నాతి ॥ ఆ నక్షత్రోదయం వాచం (౧౭) యచ్ఛతి ॥

సూ = ఉదితేషు నక్షత్రేషు ప్రాచీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య వత్సమన్వారభ్య వ్యాహృతీశ్చ జపిత్వా వాచం (౧౮) విసృజేత్ ॥—॥

నక్షత్రోదయానన్తరం ప్రాచీముదీచీం వా దిశం గత్వా, పుమాంసం గోవత్సం స్పృష్ట్వా, భూర్భువస్సువః ఇతి చ జపిత్వా వాచం విసృజేత్ ॥ సమిధ మాధాయోపస్థానాది కర్మసమాపయేత్ ॥

తతో యథాచారం, యథావిభవం, (ఫలపూజా) ఫల

దాన, నవ, వస్త్రధారణ బ్రాహ్మణాశీర్వచనగ్రహణభూరి దక్షిణా తాంబూలదానాని కృత్వా బంధుభిస్సహ భుంజీత ॥

* ఇతి సీమన్తోన్నయన ప్రయోగః ॥

సీమన్తోన్నయన ప్రకరణమ్

సీమన్తోన్నయన శబ్దార్థ విచారః

(౧) సీమన్తోన్నయనమితి కర్మనామధేయమ్॥ యస్మిన్కర్మణి గర్భిణ్యాః సీమంత ఉన్నీయతే । తత్ సీమన్తోన్నయనం, † అత్రకపర్దీ ॥ స్త్రీణాం శిరోమధ్యగతాతురేఖాయథైవసీమంత ఇతి ప్రదిష్టా। తస్యాళ్ప్రతేనోన్నయనం తతఃస్యాత్ సీమంత ఇత్యుచ్యత ఏవకర్మ ॥

తచ్చ ప్రథమే గర్భే

(౨) నతు గర్భే గర్భే, గర్భార్థమేవాధార స్త్రీ సంస్కారః। స్త్రీ సంస్కారత్వాత్సకృదేవకృతస్సీమంతః సర్వాన్ గర్భాన్ సంస్కరోతీతి పాదర్శనమ్ ॥ — ॥

సీమన్తకాలః

(3) * బోధాయనః ॥ సచేత్ప్రథమగర్భస్స్యాత్ చతుర్థేమాస్యుపాగతే । పంచమేవాఽథ షష్ఠేవా కుర్యాన్నాందీముఖాదికమ్ ॥

* జ్యోతిర్వనిష్ఠః ॥ చతుర్థేవా సప్తమేమాసి షష్ఠేవాప్యథవాష్టమే । ఇతి ॥ * ఆత్రిః ॥ అథానాదష్టమేమాసి సీమంతోన్నయనం భవేత్ । నవమే మాసి వాకుర్యాద్యావద్గర్భవిమోచనమితి ॥ గర్భాలంభనమారభ్య యావిన్న ప్రసవిస్తదా । సీమంతోన్నయనం కుర్యాత్ శంఖస్య వచనం యథా ॥ శుభసంస్థే నిశానాథే చతుర్థీం చ చతుర్దశీమ్ । పౌర్ణమాసీం ప్రశంసంతి కేచిత్సీమంత కర్మణీతి ॥

కాలనిర్ణయే

* బృహస్పతిరపి=పూర్వపక్షః శుభః ప్రోక్తః కృష్ణశ్చాంత్యత్రికం వినా । చతుర్దశీ చతుర్థీ చ శుక్లపక్షే శుభప్రదే ॥ ఇతి ॥

సీమన్తనిమిత్తమ్

* ఆశ్వలాయనః=పత్న్యాః ప్రథమజం గర్భమత్తుం కామాస్సుదుర్భగాః ॥ ఆయాంతి కాశ్చిద్రాక్షస్యః రుధిరాశన తత్పరాః। తాసాం నిరసనార్థాయ సీమంతాఖ్యో విధీయతఇతి ॥—॥

సహకరణే పూర్వం పుంసవనమ్

కించ సీమన్తోన్నయనం కర్మ యస్మిన్నేకదినేభవేత్ । తత్ర పుంసవనం చేత్తు పూర్వా పుంసవన క్రియా ॥ ఏకస్మిన్దివసేచేత్తుయుగపద్గర్భకర్మణి। తత్ర పుంసవనం పూర్వం పశ్చాత్సీమన్తమాచరేత్ ॥

సీమన్తపదార్థానాం సహ ప్రయోగః

(౪) యవాన్విరూఢాన్ శలలీం సపుంజాన్గ్లప్సం యవానామపి బంధనం చ। ఏతాని సీమన్తవిదా ప్రయుంజ్యాత్పాత్రాణి సాకం ఖలు మానుషాణి ॥ ఇతి ॥ శమ్యావిధాన సూత్రే సీమన్తపద గ్రహణాత్

శమ్యాః యుగకీలకా భవన్తి। తాశ్చ పరిధిస్థానీయత్వాత్పరిధి స్థాల్యా యామాః కర్తవ్యాః ॥—॥ పరిధీన్ప్రహరతి। సుప్రోచ్చాసంపరిస్రావయతి। ఇతి శ్రుతేః శమ్యా (౬) విధానాత్ న సంస్రావహోమః ॥ శ్రౌత సూత్రేఽపి, పరిధీన్ప్రహృత్యాభిమన్త్ర్య సంస్రావేణాభి జుహోతీత్యుక్తత్వాత్, యత్ర యత్ర పరిధీనాం కార్యం తత్రైవ సంస్రావహోమః, న శమ్యానాం కార్యఇతి సిద్ధమ్ ॥ (౭) త్రేణీత్రిషుప్రదేశేషు ఏతాశ్వేతా? (౮) శలలీ సూచ్యాకారం శల్యలోమ। అరణ్యవారాహ కంటక ఇత్యర్థః॥ త్రేణీతి శలల్యా విశేషణమ్॥ (౯) త్రిభిర్దర్భపుంజీలైః? దర్భస్య పుంజీలాని త్రీణిభవన్తి॥ (౧౦) శలాటుగ్లప్సః? ఉదుంబరస్య తరుణఫలసంఘాత విశేషః॥ (౧౧) ఊర్ధ్వంగం సీమన్తమున్నయతి? * శిరసిమధ్యరేఖామూర్ధ్వముదూహతి॥ (౧౨) సౌమ్యాఖ్య దిశికర్తవ్యోనిరాహోదేకర్మసు॥ ఇతి పరిభాషణాత్ ॥ (౧౩) శాదిరాకృతి మాత్రాత్ ॥ (౧౪) వీణాగాథినా? వీణయాగాథాం గాయత ఇతి॥ సంశాస్తి? సంప్రేష్యతి, గాయతం, ఇతి ॥—॥ (౧౫) విరూఢాన్, అంకురితాన్, సూత్రబద్ధాన్, యవాశ్చ స్రగేవ వస్త్రాన్యాః యథాఽస్మిన్కాలె విరూఢా భవన్తి॥ (౧౬) శిరసీల కుతః ఆచారాత్ ॥ ఇహకేచిదధ్యాహారో (౧౭) యచ్ఛతః, (౧౮) విసృజతః ఇతి ద్వివచనంపఠన్తి, తస్మిన్పక్షే వాగ్యమనాది పదార్థపంచకముభౌ జాయాపతీ కురుతః॥ కేచిత్ యవాబంధనాది సర్వం నధూరేః, నపఠన్తి ॥ ఆన్వారభ్యతదా వత్సం వ్యాహృతీశ్చజపేదద। విసృజేత పునర్వాచం భుంజీత సహ బంధుభిః ॥—॥

అథ ప్రసంగాత్ గర్భిణీధర్మాః బహ్వృచ గృహ్యకారికాయాం

అంగార భస్మాస్థికపాల చుల్లీశూర్పాదికేషూపవిశేన్న నారీ। నోలూఖలాద్యే ద్రుపదాదికే వా యన్త్రేతుపాద్యే న తథోపవిష్టా॥ కోమార్జనం గోమయ పిండకాద్యా కుర్యాన్న వారిణ్యవగాహనం వా। అంగారభూత్యా న న

ఖైర్లిఖేద్వా రక్షాంకటిం ఎపుర్భగ్నమధోన కుర్యాత్ ॥ నోముక్తకేశీ వివ శాఽధ వాస్యాద్భుక్త్వేన సంధ్యా వి సరే వసేతో । నామంగలం వాక్యము దీరయేత్నాకూన్యాలయం వృక్షుతలం వయాయాత్ ॥ - కశ్యపః-గర్భిణీ కుంజరాశ్వాదిశైల హర్మ్యాధిరోహణం । వ్యాయామం శీఘ్రగమనం శక టారోహణం త్యజేత్ ॥ * స్కాందే-హరిద్రాం కుంకుమంచైవ సిందూరం కజ్జలం తథా । కూర్పాసకంచ తాంబూలం మంగళాభరణం తథా ॥ కేశసంస్కారకబరీకరకర్ణవిభూషణం । భర్తురాయుష్యమిచ్ఛన్తీధారయేద్గ ర్భిణీనహి ॥ * యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దౌహదస్యా ప్రదానేన గర్భోదోషమ వాప్నుయాత్ । వైరూప్యం మరణం వాపి తస్మాత్కార్యం ప్రియం స్త్రియః ॥ దోహదంగర్భః ॥—॥

గర్భిణీపతిధర్మాః

హారీతః-క్షౌరంచ, తీర్థయాత్రాంచ, శ్రాద్ధభోజనమేవచ । మా సాత్తు సప్తమాదూర్ధ్వం వర్జయేద్గర్భిణీపతిః ॥ *ఆశ్వలాయనః-వపనం మైథునం తీర్థం వర్జయేద్గర్భిణీపతిః । శ్రాద్ధంచ సప్తమాన్మాసాదూ ర్ధ్వం చాన్యత్రవేదవిత్ ॥ వపనం, క్షౌరం ॥ మైథునం, గర్భిణ్యాం ॥ తీర్థం తీర్థయాత్రాం । శ్రాద్ధం శ్రాద్ధభోజనం ॥ అన్యత్తు శవానుగమ నాం ॥ * కాలవిధానే-క్షౌరం శవానుగమనం నఖకృన్తనంచ యుద్ధంచ వాస్తుకరణం త్వతిదూరయానం । ఉద్వాహమంబుధి జలస్పృశనోపయోగం ఆయుః క్షయో ఎల గర్భిణీకాపతీనాం ॥

అకృతసీమన్తాయాః ప్రసవే సత్యవ్రతః

యద్యప్యకృత సీమంతా ప్రసూయేతకదాచన । గృహీత పుత్రా విధివత్పునస్సంస్కార మర్హతి । అతిక్రాన్త సంస్కారమిత్యర్థః ॥

అత్రభోజనేదోషమాహధాన్యః

బ్రహ్మౌదనేచ సోమేచ సీమంతోన్నయనే తథా । జాతకర్మనవ శ్రాద్ధ భుక్త్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥

భర్త్రభావే పిత్రాదిః కర్తా

అపిచ-వర్తతి దూరదేశాంతరస్థే పతితేమృతేవా తస్యాః పిత్రాదిః, శ్రోత్రియాగారాదాహృతేఽగ్నౌ పుంసవనాది కుర్యాత్ । బ్రాహ్మవచనాదితి ।

సీమంత ఫలమప్యాహస్మృతిసంగ్రహే తేదిదమ్మత్యా పుంసవన ప్రకరణే వర్తత ఇతి ॥—॥

॥ ఇతి సీమంతోన్నయన ప్రకరణమ్ ॥

క్షిప్రగ్ం సువన ప్రయోగః

సూ= క్షిప్రగ్ంసువనమ్—ఇత్యారభ్యఉత్తరాభిఃహోష్యేత్, ఇత్యన్తమ్ ॥

పాదౌప్రక్షాళ్యాచమ్య ప్రయతోభూత్వా యజమానః మహాగణపతిం ధ్యాత్వా, ప్రాణానాయమ్య, దేశకాలౌ సంకీర్త్య, నక్షత్రేరాశౌ జాతాయా అస్యా అన్తర్వత్న్యాః

ప్రసవపీడయా, శుష్యమాణాయాః, క్షిప్రం ప్రసవార్థం క్షిప్రం సువనకర్మ కరిష్యామీతి సంకల్ప్య.

సూ-అనాపీత్రేతేన శరావేణానుస్రోతసముదకమాహృత్య॥

అస్పృష్టోదకశరావేణ స్రోతో౽నులోమం గృహీత ముదకమాహృత్య॥

సూ-పత్త్యస్తూర్యన్తీం సన్నిధాయ॥

తస్యాః పాదయోః అధఃపుష్పితాఖ్యామోషధింనిధాయ॥

సూ-మూర్ధ్ని శోష్యన్తీ ముత్తరేణ యజుషాభిమృశ్య॥

ప్రసవపీడయా శుష్యమాణాంస్త్రియం...ఆభిష్ట్వా౽హం దశభిరభి మృశామిదశమాస్యాయ సూతవె-ఇతియజుషా ఉభాభ్యాం హస్తాభ్యాం మూర్ధన్యభిమృశ్య॥

సూ-ఏతాభిరద్భిరుత్తరాభిరవోక్షేత్॥

శరావేణాహృతాభిరద్భిః—యథైవసోమః పవతేయథా సముద్రఏజతి। ఏవం తేగర్భ ఏజతు సహజరాయుణా నిష్క్రమ్య ప్రతితిష్ఠత్వాయుషి బ్రహ్మవర్చసియశసివీర్యే౽న్నాద్యే॥ దశమాస్తాం చ శయానోధాత్రాహి తథా కృతమ్॥

ఐతుగర్భో అక్షితోజీవో జీవన్త్యాః॥ ఆయమనీర్య మయత్ర గర్భమాప్తో దేవీస్సరస్వతీః । ఐతుగర్భో అక్షితోజీవో జీవన్త్యాః॥ ఇతితిసృభిస్తాం సకృదేవావోక్షేత్ ॥ కేచిత్ప్రతి మన్త్రమితి ॥

॥ ఇతి క్షిప్రగ్ం సువనప్రయోగః ॥

అథాన్యద్భైషజ్యమాహ

సూ-యదిజరాయునపతేదేవం విహితాభిరేవాద్భిరుత్తరాభ్యా మవోక్షేత్ ॥

యదిప్రసూతాయాస్తస్యాః జరాయుః, గర్భప్రావరణం నపతేత్ ॥ తదా అనాప్రీతేన శరావేణ, ఇత్యాదివిధినా ఆహృతాభిరద్భిః—తిల్దదే౽వపద్యస్వ నమాగ్ంసదస్తినోదలమ్॥ స్థవిత్ర్యవపద్యస్వ నమాగ్ంసెష్టునస్నావస్తు నబద్ధమసిమజ్జసు। నిరైత్తుపృశ్ని శేవలగ్ం శునెజరాయ్వత్తవే॥ ఇత్యేతాభ్యాం తామవోక్షేత్ ॥ ఇతి ॥

ఇతి జరాయుపతన ప్రయోగః

క్షిప్రం సువన ప్రకరణమ్

యేన కర్మణా క్షిప్రం శీఘ్రం సూత్యేంతర్వత్నీ, న చిరంకాలం పీడ్యతే, తత్, క్షిప్రం సువనం నామ కర్మోచ్యతే । అనుస్రోతసం, ఉదకస్య ప్రస్రవతః, నప్రతీపం ॥ తూర్యంతీ, యస్యాః శ్వేతోపమానిపత్రాణి, పీతోపమాని పుష్పాణి, యాచమధ్యాహ్నే పుష్ప్యతి, సా, తూర్యంతీ, విశేషుజాయతే । యాంచ, అగ్నిశిఖేత్యాహుః ? సా, శోష్యంతీత్యనాకులాయామ్ ॥ తామోషధిం సమూలపత్రమాదాయ సుశ్లిష్టం నిదధాతి । దశభిరితి లింగాదుభాభ్యాం హస్తాభ్యామభిమృశతి ॥ అనులోమం, ముఖాదారభ్య । ఏతాభిరావృతాభిరేవాద్భిస్తామవోక్షేత్ । కేచిత్ప్రతి మంత్రం, దృష్టోపకారకత్వాదితి ॥ జరాయు, గర్భావేష్టనం । తద్యది నపతేత్తత ఉత్తరోవిధిః కర్తవ్యః । ఏతేచ కర్మణీ స్వభార్యావిషయా—యస్మిన్ గృహీతామన్యాంవేతి కర్మాంతరే యత్నకరణాదితి । అన్యే పునః అవిశేషేణేచ్ఛంతి ॥

సూత్రేతావత్ పుంసవనానంతరం క్షిప్రం ప్రసవార్థం క్షిప్రం సువనమిత్యన్యత్ కర్మోపదిశ్య జరాయుపతనార్థమన్యద్భిషజ్యముక్తం । కేచన కర్మాచార్యాః, పుంసవనానంతరం క్షిప్రం సువనమిత్యాది కర్మసంబంధినః, అభిష్ట్వాహమిత్యాదీన్ మంత్రాన్ పుంసవన కర్మాంగత్వేన పాఠయంతి । అపిచ ఇదానీంతనాః సూత్రోక్తవిధినా క్షిప్రం సువనమిత్యాది కర్మనకుర్వంతి ॥ అతః పుంసవనానంతరం కేవల మంత్రపఠనస్య ప్రయోజకత్వాదకాలే క్షిప్రం ప్రసవరూపానర్థ సంపాదకత్వాచ్చ తన్మంత్రాణాం పఠనం నకార్యమిత్యాశయః ॥

॥ ఇతి క్షిప్రం సువన ప్రకరణమ్ ॥

అథ జాతకర్మ ప్రయోగః

సూ-జాతం వాధ్సప్రీణాభిమృశ్య ఇత్యాది—ఏవమహరహరా నిర్దేశతాయూః ఇత్యన్తమ్?

(౧) పితా పుత్రం జాతం శ్రుత్వా ముఖం సద్యోవిలోకయే దృణాన్ముక్తోభవతి (౨) రాత్రావపి జనన నిమిత్తం సచేలం స్నాయాత్ ॥ (3) నాళచ్ఛేదానన్తరం సూతకేఽపి సంధ్యావందనం కార్యమ్ ॥ సూతకాన్తే దంపతీ సచేలం స్నాత్వాఽఽచమ్య, ఇష్టదేవతా ప్రార్థనాది గణపతి పూజాన్తం పూర్వవత్కుర్యాత్ ॥

పతిః ప్రాణానాయమ్య—దేశకాలౌ సంకీర్త్య (౪) గృహశుద్ధ్యర్థం శరీరశుద్ధ్యర్థం చ పుణ్యాహ వాచనం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్యాథతత్కుర్యాత్ ॥ దుష్టతిథి నక్షత్రాదికాలే జననే గ్రహమఖపురస్సరం శాన్తిహోమం కృత్వా। ప్రాణానాయమ్య॥ దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రరాశౌజాతం కుమారం (౬) జాతకర్మణా సంస్కరిష్యామి॥

సూ-జాతం (౭) వాత్సప్రేణాభిమృశ్య ॥

దివస్పరి ప్రథమంజజ్ఞే అగ్నిరస్మద్ద్వితీయం పరిజాతవేదాః।
తృతీయమప్సునృమణా అజస్రమింధాన ఏనం జరతే స్వాధీః ।
విద్మాతే అగ్నే త్రేధా త్రయాణి విద్మాతే సద్మవిభృతం
పురుత్రా । విద్మాతే నామ పరమం గుహాయద్విద్మాతముత్సం
యత ఆజగంథ । సముద్రేత్వా నృమణా అప్స్వంతర్నృచక్షా
ఈధే దివో అగ్న ఊధన్ । తృతీయేత్వా రజసితస్థివాగ్ంస
మృతస్య యోనౌ మహిషా అహిన్వన్ । అక్రందదగ్నిస్తనయ
న్నివద్యౌః క్షామా రేరిహద్వీరుధస్సమంజన్ । సద్యో జజ్ఞానో
విహీమిద్ధో అఖ్యదారోదసీ భానునాభాత్యంతః । ఉశిక్పావకో
అరతిస్సుమేధా మర్తేష్వగ్నిరమృతో నిధాయి । ఇయర్తి
ధూమమరుషం భరిభ్రదుచ్ఛుక్రేణ శోచిషా ద్యామినక్షత్ ।
విశ్వస్య కేతుర్భువనస్య గర్భ ఆరోదసీ అపృణాజ్జాయమానః ।
వీడుంచిదద్రిమభినత్పరాయంజనా యదగ్నిమయజంత పంచ ।
శ్రీణాముదారో ధరుణో రయీణాం మనీషాణాం ప్రార్పణస్సోమ
గోపాః । వసోస్సూనుస్సహసో అప్సు రాజా విభాత్యగ్ర ఉషసా

మిధానః । యస్తే అద్యకృణవద్భద్రశోచేఽపూపం దేవఘృతవన్తమగ్నే । ప్రతంనయప్రతరాంవస్యో అచ్ఛాభిద్యుమ్నం దేవభక్తంయవిష్ఠ । ఆతం భజసౌశ్రవసేష్వగ్న ఉక్థఉక్థ ఆభజ శస్యమానే । ప్రియస్సూర్యే ప్రియో అగ్నాభవాత్యుజ్జాతేన భినదదుజ్జనిత్వైః । త్వామగ్నేయజమానా అనుద్యూన్ విశ్వావసూనిదధిరేవార్యాణి । త్వయాసహద్రవిణమిచ్ఛమానా వ్రజంగోమంతముశిజో వివవ్రుః । దృశానోరుక్మ ఉర్వ్యా వ్యద్యౌద్దుర్మర్షమాయుశ్శ్రియేరుచానః । అగ్నిరమృతో అభవద్వయోభిర్యదేనం ద్యౌరజనయత్సురేతాః ॥

(౮) అన్తే సకృదభిమృశ్య ॥

సూ-ఉత్తరేణ యజుషోపస్థ ఆధాయ ॥

అస్మిన్నహగ్ం సహస్రం పుష్యాస్మ్యేధమానస్స్వేవశే ॥

పితా స్వాఙ్కే కుమారం నిధాయ ॥

సూ=ఉత్తరాభ్యామభిమంత్రణం మూర్ధన్యవఘ్రాణం దక్షిణే కర్ణే జాపో నక్షత్రనామ చ నిర్దిశతి తద్రహస్యం భవతి ॥

అఙ్గాదఙ్గాథ్సం భవసి హృదయాదధి జాయసే। ఆత్మా వై పుత్రనామాసి స జీవశరదశ్శతమ్॥ అశ్మాభవ పరశుర్భవ హిరణ్యమస్తృతం భవ। పశూనాం త్వా హింకారేణాభిజిఘ్రామి॥ (౯) (రోహిణ)

ద్వాభ్యాం కుమారమభి మంత్ర్య। తాభ్యామేవ శిశోర్మూర్ధానమవఘ్రాయ, తావేవ మన్త్రౌ శిశోర్దక్షిణకర్ణే జపేత్॥ అత్రాభిమంత్రణావఘ్రాణ జపేషు త్రిష్వప్యసౌశబ్దే, కుమారస్యజాతనక్షత్రం సంబుద్ధ్యా రహస్యం నిర్దిశేత్॥ అత్ర నక్షత్ర శబ్దేషు జాతార్థే రూపనిర్ణయాయ సూత్రరూపః (శ్లోకః) రో రెమమృ జ్యే చి షు వృద్ధిరాదా ష్ఠా త్పేచ వా న్తృలి శ్రవ శా౽౽శ్వ యుక్షు। శేషేషు నామ్నాః కపరస్స్వరో౽న్త్యః స్వాపోర్వరదీర్ఘస్సవిసర్గ ఇష్టః॥ సిద్ధరూపాణితు - కృత్తిక - రౌహిణ - మార్గశీర్ష - ఆర్ద్రిక - పునర్వసో - పుష్య (తిష్య) - ఆశ్రేష - మాఘ - పూర్వఫల్గున - ఉత్తరఫల్గున - హాస్త - చైత్ర - స్వాతె - విశాఖ - అనూరాధ - జ్యైష్ఠ - మూలక - పూర్వాషాఢ - ఉత్తరాషాఢ - శ్రవణ (శ్రావణ)

శ్రవిష్ఠ (ధనిష్ఠ) శతభిషక్ (శాతభిషజ) పూర్వప్రోష్ఠపాద-ఉత్తరప్రోష్ఠపాద-రైవత-అశ్వయుక్ (అశ్వయుజ)-అపభరణ (ఆవభరణ) ॥

సూ-మధుఘృతమితి సగ్ంసృజ్య తస్మిన్దర్భేణ హిరణ్యం (౧౦) నిష్టర్క్యం బధ్వాఽవధాయోత్తరైర్మంత్రైః కుమారం ప్రాశయిత్వా ॥

మేధాన్తే దేవస్సవితా మేధాందేవీ సరస్వతీ। మేధాన్తే అశ్వినౌ దేవావాధత్తాం పుష్కరస్రజా ॥ త్వయిమేధాంత్వయి ప్రజాంత్వయ్యగ్నిస్తేజో దధాతు త్వయిమేధాంత్వయిప్రజాం త్వయీంద్ర ఇంద్రియం దధాతు త్వయిమేధాం త్వయిప్రజాం త్వయి సూర్యోభ్రాజో దధాతు ॥

దర్భబద్ధ హిరణ్యేనైవ మధ్వాది చతుర్ణామన్నె సకృదేవకుమారం ప్రాశయిత్వా ॥

సూ-ఉత్తరాభిః పంచభిః స్నాపయిత్వా,

క్షేత్రియైత్వా నిరృత్యై త్వాద్రుహోముంచామి వరుణస్యపాశాత్ ॥ అనాగసం బ్రహ్మణేత్వా కరోమిశివేతే

ద్యావా పృథివీ ఉభే ఇమే ॥ శన్నో అగ్నిస్సహాద్భిరస్తు శం
ద్యావా పృథివీసహౌషధీభిః । శమన్తరిక్షగ్ం సహవాతేన తే
శన్తే చతస్రః ప్రదిశో భవన్తు ॥ యా దైవీశ్చతస్రః ప్రదిశో
వాత పత్నీరభిసూర్యో విచష్టే । తాసాంత్వాజరస ఆదధామి
ప్రయక్ష్మ ఏతు నిర్ ఋతింపరాచైః । అమోచి యక్ష్మాద్దురి
తాదవద్యా ద్ద్రుహః పాశాన్నిర్ ఋత్యై చోదమోచి । అహా
అవర్తిమవిదత్స్యోనమప్యభూద్భద్రే సుకృతస్యలోకే ॥ సూర్య
మృతం తమసో గ్రాహ్యా యద్దేవా అముంచన్నసృజన్వ్యేనసః ।
ఏవమహమిమం క్షేత్రియాజ్జామిశగ్ం సాద్ద్రుహో ముంచామి
వరుణస్యపాశాత్ ॥

(౧౧) పంచభిరన్తైః సకృ దేవకుమారం కూర్చాదినా
సంస్నాప్య ॥

సూ=దధిఘృతమితి సగ్ం సృజ్యకాంస్యేన పృషదాజ్యంవ్యా
హృతీభిరోంకారచతుర్థాభిః కుమారం ప్రాశయిత్వా ॥

భూస్స్వాహా భువస్స్వాహా సువస్స్వాహోగ్ం స్వాహా ॥

(౧౨) కాంస్యేనైవమన్త్రం తేసకృత్కుమారంప్రాశయిత్వా ॥

సూ = అద్భిః శేషగ్ం సగ్ంసృజ్య గోష్ఠేనినయేత్ ॥

ప్రాశిత శేష మద్భిస్సంసృజ్యాఽన్యేన గోష్ఠేనినయేత్ ।

సూ = ఉత్తరయామాతు రుపస్థ ఆధాయ ॥

మా తే కుమారగ్ం రక్షో వధీన్మా ధేనురత్యాస్సారి ణీ । ప్రియా ధనస్య భూయా ఏధమానా స్వేగృహే॥ స్వాంకే స్థితం కుమారం (౧౩) మాతురంకేనిధాయ ॥

సూ = ఉత్తరయా దక్షిణగ్గ్ం స్తనం ప్రతిధాప్య ॥

(౧౪) అయం కుమారోజరాం ధయతు దీర్ఘమా యుః । యస్మై త్వగ్గ్ం స్తనప్రప్యాయాయుర్వర్చో యశో బలమ్ ॥ మాత్రాదక్షిణ స్తనం శిశుం పాయయిత్వా ॥

సూ = ఉత్తరాభ్యాం పృథివీమభిమృశ్య ॥

యద్భూమేర్ హృదయం దివి చన్ద్రమసి శ్రితమ్ । త దుర్వి పశ్యం మాఽహం పౌత్రమఘగ్ం రుదమ్ । యత్తేసు సీమే హృదయం వేదాహం తత్ప్రజాపతే । వేదామృతస్య తే వయం మాఽహం పౌత్రమఘగ్ం రుదమ్॥ దక్షిణహస్తేన

పృథివీం సకృదభిమృశతి, యత్రకుమారశ్శయిష్యతే। తతస్తం కుమారమభిమృష్టాయాం భూమావాలా ప్రాక్ శిరసంతూష్ణీం సంవేశయతి (శాయయతి)॥

సూ = ఉత్తరేణ యజుషా సంవిష్టం॥

నామయత్తి న రుదత్తి యత్రవయం వదామస్తి యత్ర చాభిమృశామసి॥ సంవిష్టం కుమారం యజుషాఽభిమృశతి।

సూ-ఉత్తరేణయజుషా శిరస్తఉదకుంభం నిధాయ॥

ఆపస్సుప్తేషు జాగ్రిత్త రక్షాగ్ంస్తి నిరితోనుదధ్వమ్।

కుమారస్య శిరస్సమీపే ఉదక పూర్ణకుంభం నిధాయ॥

సూ = సర్షపాణ్ ఫలీకరణమిశ్రానంజలినోత్తరైస్త్రి స్త్రిః ప్రతిస్వాహాకారగ్ం హుత్వా॥

(౧౫)తతః శ్రోత్రియాగారాదగ్ని మాహృత్య యత్ర క్వచేతి విధినోప సమాధాయ, పరిస్తీర్యాఽలం కృత్య, తూష్ణీం సమన్తం పరిషిచ్య॥ సర్షపాణ్ ఫలీకరణమిశ్రాన యం కలిమిత్యష్టభిర్మన్త్రైరంజలినా, ప్రతిమన్త్రం (౧౬) త్రిః ప్రతిస్వాహాకారం జుహోతి॥ తతః ద్వావుత్తరా హోమా కేవలం స్వాహాకారేణ, న మన్త్రావృత్యా॥

అయం కలిం పతయన్త్గ్ం శ్వానమివోద్వృద్ధమ్ ।
అజాం వాశితామివ మరుతః పర్యాధ్వగ్ం స్వాహా॥ (౧౬)
మరుద్భ్య ఇదం॥ స్వాహా। మరుద్భ్య ఇదం॥ స్వాహా।
మరుద్భ్య ఇదం॥

శణ్డైరథశ్శణ్డికేర ఉలూఖలః। చ్యవనో నశ్యతాదిత
స్స్వాహా॥ అగ్నయ ఇదం। స్వాహా। అగ్నయ ఇదం। స్వాహా।
అగ్నయ ఇదం॥

అయశ్శణ్డో మర్క ఉపవీర ఉలూఖలః। చ్యవనో నశ్య
తాదితస్స్వాహా॥ అగ్నయ ఇదం॥ స్వాహేత్యాది పూర్వవద్ద్విః॥

కైశినీశ్శ్వలోమినీః ఖజాపోఽజోపకాశినీః। ఆపేత నశ్య
తాదితస్స్వాహా॥ అగ్నయ ఇదం॥ స్వాహేత్యాది॥

మిశ్రవాససః కౌబేరకా రక్షోరాజేన ప్రేషితాః। గ్రా
మగ్ం సజానయో గచ్ఛన్తీచ్ఛన్తోఽపరిదా కృతాన్త్స్వాహా॥
అగ్నయ ఇదం। స్వాహేత్యాది॥

ఏతాన్ఘ్నతైతాన్గృహ్ణీతేత్యయం బ్రహ్మణస్పుత్రః। తా
నగ్నిః పర్యసరత్తానిన్ద్రస్తాన్బృహస్పతిః। తానహం వేద

బ్రాహ్మణః ప్రమృశతః కూటదన్తాన్ వికేశాల్లమ్బనస్తనాన్త్స్వాహా॥ అగ్నీంద్రాబృహస్పతిభ్య ఇదం॥ స్వాహేత్యాది॥

నక్తం చారిణ ఉరస్పేశాఞ్ఛూలహస్తాన్ కపాలపాన్। పూర్వ ఏషాం పితేత్యుచ్చైశ్శ్రావ్యకర్ణకః। మాతా జఘన్యా సర్పతి గ్రామే విధురమిచ్ఛన్తీ స్వాహా॥ అగ్నయ ఇదం॥ స్వాహేత్యాది॥

నిశీథచారిణీ స్వసా సన్ధినా ప్రేక్షతే కులమ్। యా స్వపన్తం బోధయతి యస్యై విజాతాయాం మనః। తాసాం త్వం కృష్ణవర్త్మనే క్లోమానగ్ం హృదయం యకృత్। అగ్నే అక్షిణీ నిర్దహ స్వాహా॥ అగ్నయ ఇదం। స్వాహేత్యాది॥

సమస్తం పరిషిచ్య॥

సూ = సగ్ంశాస్తి ప్రవిష్టే ప్రవిష్ట ఏవ తూష్ణీమగ్నావావపతేతి॥

(౧౭) సూతికా—గృహపాలాన్ జనాన్ సంప్రేషయతి, ప్రతి ప్రవేశనం సర్షపాన్ ఫలీకరణమిశ్రాన్ అంజలినా తూష్ణీమా దశాహ మగ్నౌ ప్రక్షిపత॥ ఇతి॥ —॥ ఉపస్థానాది కర్మసమాపయేత్॥ జాతకర్మముహూర్తస్సు ముహూర్తోఽ

స్త్రీవత్యను గృహ్ణాన్తు! సుముహూర్తోఽస్తు॥ (౧౭) స్త్రీణాం హోమం వినాసర్వం తూష్ణీం కుర్యాత్ ॥ (౧౮) తతస్సువర్ణ ధాన్యాది దానమ్॥ (౨౦) అత్ర ప్రతిగ్రహీతుర్న దోషఇతి।

॥ ఇతి జాతకర్మ ప్రయోగః ॥

అత్రాభ్యుదయం పుణ్యాహ వాచనం చ స్మృతిసిద్ధమ్॥ కృత, కరిష్యమాణ, జాతకర్మ నామకరణాంగం నాందీ అభ్యుదయం కరిష్యే ॥—॥

తత్రైవజాతకర్మ, నామకరణ, కర్మణోః పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు॥ తత్రైవ కర్మభ్యాం స్వస్తిఇతి—తత్రైవ కర్మణో బుద్ధిమితి విశేషః॥

జాతకర్మ ప్రకరణమ్

జాతే పుత్రే ముఖదర్శనమ్

(౧) విష్ణుః- జాతకర్మ తతః కుర్యాత్పుత్రేజాతే యథోదితమితి। (౨) పితాపుత్రస్య జాతస్యపశ్యేచ్చేజ్జీవతోముఖమ్ ॥ ఇతి బహ్వృచ

బ్రాహ్మణం ॥ జాతమాత్ర కుమారస్యముఖమసాప్యలోకయేత్ । పితా ఋణాద్విముచ్యేత పుత్రస్య ముఖదర్శనాదితి వసిష్ఠ వచనాచ్చ¹ జాతకర్మ ముఖదర్శనయోరేకకాలే కర్తవ్యేఽపి పూర్వం ముఖదర్శనాదేః పితృ సంస్కారత్వేన జాత సంస్కారత్వా భావాత్, జాతసంస్కారాత్పూర్వంముఖదర్శనే న దోషగంధ ఇతి ॥

జనన నిమిత్తస్నానమ్

* సంవర్తః-జాతే పుత్రే పితుః స్నానం సచేలం తు విధీయత ఇతి॥ వసిష్ఠః । శ్రుత్వాజాతం పితాపుత్రం సచేలం స్నానమాచరేత్ ॥ ఏతచ్చ స్నానం రాత్రావపికార్యం, నైమిత్తికత్వాదితి ॥ పుత్రజన్మని యజ్ఞే చ తథా సంక్రమణే రవేః । రాహోశ్చ దర్శనే స్నానం ప్రశస్తంనాన్య దానిశి ॥ ఇతి వసిష్ఠవచనాత్ ॥

సూతకారంభ కాలః

* జైమినిః-(3) యావన్నచ్ఛిద్యతేనాళంతావన్నాప్నోతి సూతకమ్ ॥ ఛిన్నేనాళే తతః పశ్చాత్సూతకంతు విధీయతే ॥

అత్రసూతకే సంధ్యావిధిరుక్తః స్మృత్యన్తరే

(2) సూతకే మృతకే చైవ సంధ్యా కర్మ న సంత్యజేత్। మనసోచ్చారయేన్మంత్రాన్ ప్రాణాయామ మృతేద్విజః ॥ అప్యర్ఘం తామావసీ సంధ్యా ప్రాణాయామ వివర్జితా । గాయత్రీం సమ్యగుచ్చార్య సూర్యాయార్ఘ్యం నివేదయేత్ । కించ । అనాగతాంతుయే పూర్వామనతీ పశ్చిమాం । తాంతు సంధ్యాంనోపాసతే విప్రాః కథంతే బ్రాహ్మణాసన్మతాః ॥

అననుష్ఠితసంధ్యావతామ్

సాయం ప్రాతస్సదాసంధ్యాం యే విప్రా నహ్యుపాసతే। కామం తాన్ ధార్మికో రాజా శూద్రకర్మసు యోజయేదితి ॥

మరీచివచనమ్

సూతకే కర్మణాం త్యాగస్సంధ్యాదీనాం విధీయతే ఇతి ॥

యత్తు పులస్త్యేనోక్తమ్

సంధ్యామిష్టిం చరుం హోమం యావజ్జీవం సమాచరేత్ । నత్యజేత్సూతకే వాఽపి త్యజన్ గచ్ఛత్యధోగతిమ్ ॥ ఇతి తన్మానస సంధ్యాఽభిప్రాయమ్ ॥ యతస్స ఏవాహ ॥

సూతకే మృతకే చైవ సంధ్యాకర్మ న సంత్యజేత్ । మనసోచ్చారయేన్మంత్రాన్ ప్రాణాయామ మృతే ద్విజ ఇతి ॥ ఏవంచయాని సూతకాదౌ సంధ్యాకర్మనిషేధ పరాణి, తాని వాచిక మంత్రప్రయోగ నిషేధ పరాణీతి మంతవ్యమ్ ॥ * యద్యపి పైఠీనసినోక్తం-సూతకే సావిత్ర్యాఽఞ్జలిం ప్రక్షిప్య ప్రదక్షిణం కృత్వా సూర్యం ధ్యాయన్, నమస్కుర్యాత్ ॥ ఇతి॥ తదపి సకల సంధ్యాకర్మోప లక్షణార్థమితి సంధ్యామిష్టిమిత్యనేన సమానార్థం ॥ *యద్వా-యదత్ర సంధ్యాకర్మణి శ్రౌతమంజలిదానాది, తదేవానుష్ఠేయమ్ నాన్యదిత్యభిప్రాయ ఇత్యనుసంధేయమ్ ॥ యదత్ర యుక్తమ్? తద్గ్రాహ్యమిత స్మృతి చంద్రికాయామ్ ॥

ప్రయోగపారిజాతే—భరద్వాజోఽపి

సూతకే మృతకే కుర్యాత్ ప్రాణాయామమమంత్రకమ్ తథా మార్జన మంత్రాంస్తు మనసోచ్చార్యమార్జయేత్ ॥ గాయత్రీం సమ్య

గుచ్ఛార్య సూర్యాయార్ఘ్యం నివేదయేత్ । మార్జనంతు నవాకార్య ముపస్థానం నచైవహి ॥ ౩౦ ॥

ఆసనే ఉపవేశనక్రమః

(౪) జాతకే నామకే చైవ అన్నప్రాశన చౌళయోః । ఉపాయనే వివాహే చ పత్నీ పుత్రశ్చ దక్షిణే ॥ * పాణిజాతే-సంస్కార్యః పురుషో వాఽపి స్త్రీ వా దక్షిణతో విశేత్ । సంస్కారకస్తు సర్వత్రతిష్ఠేదుత్తరతస్సదా ॥

పత్న్యుపవేశనే విశేషః

కన్యాపుత్రే వివాహే చ గోదానే వ్రతబంధనే । ఆశీర్వాదేఽభిషేకే చ పత్నీతూత్తరతో విశేత్ ॥

శుద్ధి పుణ్యాహవాచనం

(౫) గృహాదిశుద్ధికామస్తు (౨-౩) శుద్ధ్యర్థం యది పుణ్యాహమితి (౬) ఇత్యాశ్వలాయన వచనరీత్యా, శిష్టాచారాచ్చ, శుద్ధిపుణ్యాహవాచనమాదౌ కృత్వా వాస్తోష్పత ఇతి చతుర్భిర్గృహమాత్మానంచ ప్రోక్ష్య ప్రయతో జాతకర్మాది కుర్యాత్ ॥ పుణ్యాహేన సర్వాః క్రియాః పుణ్యాః పరిపూర్ణా భవంతీతి వైఖానసః ॥

జాతకర్మానుష్ఠాన నిమిత్తమ్

గర్భాంబుపానజో దోషః జాతాత్సర్వోఽపి నశ్యతి । జాతాత్ జాతకర్మానుష్ఠానాదిం ॥

జాతకర్మ శబ్దనిర్వచనమ్

(౭) జాతకర్మేతి యౌగికం కర్మనామధేయమ్ । జాతే కర్మ-జాతకర్మ

ఇతిచయోగః । ఏతేన జాతస్యకర్మ సంస్కారః, జాతకర్మ ॥ జాతః-కర్మ సంస్కారోఽస్య యస్మిన్నితివాయోగోఽతిప్రసంగవారణాయాదరణీయ ఇతి పరాస్తమ్॥

జాతకర్మకాలః

ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుంసో జాతకర్మవిధీయత ఇతి ॥ * మనుః॥ జాతమాత్రే తతః కుర్యాత్ స్తన్యపానాత్పురాక్రియామ్ ॥ నాభిచ్ఛేదాత్పరం వాపి జాతకర్మవిధీయతే ॥ అతిథిస్త్రవారాద్యైః ఫలం నేచ్ఛంతి పండితాః। ఏష్వతీతేషు కాలేషు శుభకాలం నిరీక్షయేత్ ॥

స్వకాలాతిక్రమ ప్రాయశ్చిత్తమ్

జాతకర్మాదీనాం స్వస్వకాలాతిక్రమే సర్వ ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం తదనుష్ఠానమితి సుదర్శనాచార్యైరుక్తం ॥ విశేషస్తూపనయనేవక్ష్యతే ॥

పుంసఏవమన్త్రవత్సంస్కారః

జాతమితి పుల్లింగస్య వివక్షితత్వాత్ పుంస ఏవాయం జాతకర్మాఖ్యస్సంస్కారః । నస్త్రియాః ॥ (౭) ఏకాదశే ప్రతిష్ఠాప్య జాతకాగ్నిం యథావిధి । ప్రాశాయామేనచాగూర్య పశ్చాజ్జాతాభిమర్శనమ్ ॥ వత్సప్రీర్నామ ఋషిః తేనవత్సప్రిణాదృష్టం వాత్సప్రం ॥ దివస్పరీత్యేషోఽనువాకః (౮) కేచిత్ప్రతిమంత్రమితి॥ (౯) నక్షత్రనామనిర్దేశస్సంబుధ్యా జాతకర్మణి । ఘ్రాణే ఽభిమంత్రణే జాపే త్రిష్వపీతి కపర్దినా ॥ (౧౦) మంత్రవత్ప్రాశనం చాస్య హిరణ్యా మధుసర్పిషామ్ ఇతి మనుః ॥ నిష్టర్వ్యాం శిఖాబంధనవత్ వరంధ్రేణ గ్రంథినా-నిష్టర్వ్యాం బధ్నాతి ప్రజానాం ప్రజననాయేతిలింగాత్ ॥ (౧౧) స్నాపనాదిరుయద్భవాను మంత్రకం కర్మతత్క్రియతేఽంత ఏవహి॥ (౧౨) దధిఘృతమితి సంసృష్టం

పృషదాజ్యం, యస్మిన్ కాంస్యే సంసృజ్యతే, తేనైవ ప్రాశయేన్న హస్తేన॥ (౧౩) ఇహచ మాతురితి గ్రహణాదితః పూర్వంస్యోపస్థ ఏవ । అత ఏవ చ శేషనినయనమవ్యకర్తృకమ్ ॥ (౧౪) ఇదంచ మంత్రి నియమయోర్వి ధానం ప్రథమస్తన పాన విషయమ్ । ప్రథమాతిక్రమె కారణాభావాత్ ॥

లౌకికాగ్ని కర్మాణి

(౧౫) చౌల, జాతక, గోదాన, స్నానోపనయన వ్రతం । లాజ హోమ, సమిత్కార్యం, లౌకికాగ్నా వితిస్థితిః ॥ ఉపాయనె వివాహేచ చౌలోవాకర్మజాతకె । స్నానేవ్రతేషు చత్సుషు లౌకికాగ్నౌ విధీయతే॥ (౧౬) అత్ర ప్రతిస్వాహాకారహోమేఽపి ద్రవ్యంచ పునః పునరాదేయమ్॥ కేచిత్తు సకృదుపాత్తేనైవ త్రిర్జుహ్వాతీతి ॥ కించాత్రి సంశాసన హోమార్థం ప్రతిమంత్రం హోమత్రయానంతరం ద్రవ్యం సంపాత వచ్ఛేషయితవ్యమితినోక్తం, అతో మంత్రాష్టక హోమాంతె యచ్ఛిష్యతే, తత్సం శాసనహోమే ఆవాపః కార్య ఇ౨ ॥

ఉద్దేశ్యదేవతా నిర్ణయకారికా

జాతకర్మణ్యయం హోమే (౮) మయితిష్ఠమంత్రకె । అగ్నీన్ద్రౌ బృహస్పతయోః స్యే హోమస్నిరుచ్యతె ॥

జాతకర్మ ఫలం

హోమశ్చాయం కుమారస్య రక్షార్థస్సంస్కారః ॥ తతశ్చ స్త్రీ ప్రసవె దశాహమధ్యె పుత్రమృతౌచ న భవతి ॥ జాతస్యారిష్టనాశాయ సర్వాపద్భయశాంతయె । సర్వసంపత్సమృద్ధ్యర్థం జాతకర్మాదికార యెత్ ॥ ఇతి ॥ గార సర్వపాప ఫలీకరణ మిశ్రానితి బోధాయనః ॥ (౧౭) కాలాంతరె జాతకర్మణి, నేదం సంశాసనం, అర్థలోపాత్, ఏవ కారాచ్చ ॥—॥ కాలాంతరె, మాతకాంతె ॥

స్త్రీణామమంత్రకంజాతాది, వివాహపర్యన్తమ్

(౧౭) జాతకాదితు సంస్కారణం స్త్రీయామోపనాయ నికాదథ ఇష్యతే। దేహసంస్కారణాయ యథాక్రమం కాలఏవ సమస్తమమంత్రికమ్॥ కర్మస్వేతేషు నిష్కృష్య కర్తవ్యాః ప్రాశనాదయః॥ నహోమాదిరితి స్త్రీణామన్యత్సర్వమమంత్రికమ్ ॥ § మనుః ॥ అమంత్రికాతు కార్యేయం స్త్రీణామావృదశేషతః। సంస్కారార్థం శరీరస్య యథాకాలం యథా క్రమమితి॥ *యాజ్ఞ్యవల్క్యః। తూష్ణీమేతాః క్రియాః స్త్రీణాం వివాహస్తు సమంత్రక ఇతి॥ అత్ర స్వస్తివాచనాద్యంగాని మంత్రేణ కర్తవ్యాని, తత శ్చాత్ర, ఘృత మధుప్రాశనాది ప్రధాన మంత్రాణామేవ నివృత్తిః నాంగ మంత్రాణామితిసిద్ధమ్ ॥

సువర్ణాదిదానమ్

(౧౯) బ్రహ్మపురాణే-దేవాశ్చ పితరశ్చైవ పుత్రేజాతే ద్విజన్మ నామ్। ఆయాంతి తస్మాత్తదహః పుణ్యం పూజ్యంచ సర్వదా॥ తత్ర దద్యాత్సువర్ణంచ భూమింగాం తురగం తథా। ఛత్రంచాగంధమాల్యం చ శయనం చాసనం గృహమ్ ॥

ప్రతిగృహీతారం ప్రత్యాహ వ్యాసః

(౨౦) జాతేకుమారే తదహఃకామం కుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్। హిరణ్య ధాన్య గోవాసస్తిలాంశ్చమధుసర్పిషీ ॥ ఇతి ॥ ^గర్గోఽపి-జన్మనో నంతరం తుస్యాజ్జాతకర్మ యథావిధి। నూతకానంతరం కుర్యాన్నామ నిర్దేశనాదథ ఇతి ॥—॥

॥ ఇతి జాతకర్మ ప్రకరణమ్ ॥

నామకరణప్రయోగః

సూ = దశమ్యా ముత్థితాయాం స్నాతాయాం పుత్రస్య (౧) నామ దధాతి పితా మాతేత్యారభ్య—అయుజాక్షరం కుమార్యా ఇత్యంతమ్ ॥

(౨) ఏకాదశేఽహ్ని సూతకస్నానానంతరం మాతాపితరౌ కులదేవతా ప్రార్థనాది గణపతిపూజాంతం కృత్వా, అభ్యుదయం, పుణ్యాహవాచనం చ ఉభయార్థం జాతకాంతే, నామకరణాత్పూర్వం, కుర్యాత్ ॥

ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాస్య కుమారస్య (3) నామ ధాస్యావః—ఇతిసఙ్కల్ప్య॥ తతః కాంస్యపాత్రే భూయస్తండులం ప్రక్షిప్య, తత్ర సువర్ణేన కుమారస్య (౪) మాసనామ, నక్షత్రనామ, (౫) వ్యవహారనామచ సూత్రోక్త ద్వ్యక్షర, చతురక్షరాది లక్షణయుక్తం—కుమార్యాస్తు, అయుజాక్షరం విలిఖేత్ ॥

శ్లో॥ కుమారస్య మాసనామ మార్గశీర్షాదిగన్యతే।
కృష్ణోఽనంతోఽచ్యుతశ్చక్రీ వైకుంఠోఽథజనార్దనః॥
ఉపేంద్రో యజ్ఞపురుషో వాసుదేవ స్తథా హరిః।
యోగీశః పుండరీకాక్షో మాసనామాన్యనుక్రమాదితి॥

కుమార్యాస్తు - లక్ష్మీః, శ్రీః, కమలా, భద్రా, సీతా, సత్యా చ రుక్మిణీ। మాధవీ, చాద్రిజా, భూమిః, యశోదేన్దుమతీ క్రమాత్ ॥ అథవా॥ మార్గశీర్షేచ వాగ్దేవీ పుష్యే పద్మావతీ తథా। శ్రీదేవీ చాపి సావిత్రీ భూమిః కల్యాణీ తథా॥

సత్యభామా పుణ్యవతీ రూపవతీన్దుమత్యపి। చంద్రావతీ చ లక్ష్మీశ్చ స్త్రీనామకరణే విదుః॥

ఏవం మాసనామ, జాతోక్త నక్షత్ర నామ, స్వకులోచిత వ్యవహారనామ చ విలిఖ్య॥ మాసనామ నక్షత్రనామ (నిజ) వ్యవహారనామ దేవతాభ్యో నమః ధ్యానాది షోడశోపచార పూజాం కృత్వా (ఇ) కర్మణః పుణ్యాహం వాచయేత్ — పుణ్యాహార్థం చతురో బ్రాహ్మణాన్భోజయిష్యే — ఓమ్ నామకరణకర్మణః పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు (త్రిః) నామ

కరణ కర్మణే స్వస్తిభవన్తో బ్రువన్తు—సకృత్ । యజ్ఞకర్మణే స్వస్తి భవన్తో బ్రువన్తు—సకృత్ । అస్మైయజ్ఞకర్మణె స్వస్తి॥ ఇతి బ్రాహ్మణాస్సకృత్ ప్రతిబ్రూయుః॥ నామకరణ కర్మణె స్వస్తిభవన్తో బ్రువన్తు-సకృత్-ప్రతివచనం చ సకృత్ । నామకరణ కర్మణః, ఋద్ధిం భవన్తో బ్రువన్తు? (త్రిః) పుణ్యాహ సమృద్ధిరస్తు॥ తతో బ్రాహ్మణాశీర్వచనం, నామకరణ ముహూర్తస్సుముహూర్తోఽస్త్విత్యను గృహ్ణన్తు? సుముహూర్తోఽస్తు॥ తతః ఫల తాంబూల హిరణ్యదానాని కుర్యాత్ కుమారస్య నవవస్త్రాది ఆశీర్వచనపూర్వకం దద్యాత్ ॥

॥ ఇతి నామకరణ ప్రయోగః ॥

ప్రవాసాదాగతస్య పితుః కర్మ

సూ = ప్రవాసాదేత్య పుత్రస్యోత్తరాభ్యా మభిమంత్రణమ్॥

అంగాదంగాత్ ...జాయసె(౨౮-౨) వేదోవై పుత్రనామాసి....శ్శరదశ్శతమ్॥ అశ్మాభవ......అభిజిఘ్రామి యజ్ఞ—

శర్మన్॥ ఇత్యసావిత్యస్యస్థానే దశమ్యాం కృతం నామసంబు
ధ్యాగృహ్ణాతి॥

సూ - మూర్ధన్యవ ఘ్రాణమ్॥

పూర్వవదంగాదఙ్గాత్ — వేదో వై ఇతిద్వాభ్యామేవ
మూర్ధానమవఘ్రాయ॥

సూ=దక్షిణే కర్ణే ఉత్తరాన్మన్త్రాంజపేత్ ॥

అగ్నిరాయుష్మాన్ (౨-౫) ఇతి ప్రతిసరవత్పంచ
మన్త్రాన్ కుమారస్య దక్షిణే కర్ణేజపేత్ ॥

సూ - కుమారీముత్తరేణ యజుషాఽభిమంత్రయతే॥

(౭) ప్రవాసాదేత్య—సర్వస్మాదాత్మనస్సంభూతాసి సాజీవ
శరదశ్శతమ్॥ ఇతి యజుషాఽప్రత్తాం కన్యామభిమంత్రయతే॥

॥ఇతి ప్రవాసాదాగతస్య పితుః కర్మ॥

నామకరణ ప్రకరణమ్

వ్యావహారికం నామప్రశస్తమిత్యాహ బృహస్పతిః

(౧) నామాఖిలస్యవ్యవహారహేతుః శుభావహం కర్మసుభాగ్యహేతుః।
నామ్నైవ కీర్తిం లభతే మనుష్యస్తతః ప్రశస్తం ఖలు నామకర్మ॥ ఇతి ॥

నామకరణ ఫలమ్

ఆయుర్వర్చోఽభివృద్ధిశ్చ సిద్ధిర్వ్యవహృతేస్తథా ॥

నామకరణ కాలః

(౨) నామధేయం దశమ్యాంతు ద్వాదశ్యాం వాఽపికేచన। అష్టాదశేఽహాని తథా వదంత్యన్యేమనీషిణః॥ అహాన్యేకాదశేనామ సూతకాంతే నామకర్మ విధేయం స్వకులోచితం। నామపూర్వంతు బాలస్య (మాసస్య) మంగళం సుసమాక్షరైః (కుసుమాక్షరైః)॥ గోభిలగృహ్య పరిశిష్టయోః సర్వస్మృత్యభిమతం సంగృహ్యోక్తం। జననాద్దశరాత్రేవ్యుష్టే శత, రాత్రే, సంవత్సరేవా నామకరణమి॥ తదయం సంకలితోఽర్థః॥ ప్రథమ దశమైకాదశ ద్వాదశ త్రయోదశ షోడశాష్టాదశైకోనవింశద్వావింశైక త్రింశ ద్వాత్రింశ శతరాత్ర సంవత్సరాంతా యథా వ్యవస్థం నామకరణ కాలాః। ఏవం ప్రాప్తకాలేఽపి వ్యతీపాత సంక్రాంత్యాది నిమిత్తవిశేషేణ నిషిధోద్రష్టవ్యః । ఇతి వీర మిత్రోదయే ఉక్తం ॥ (౩) నామ ధాస్యాపః అత్రపుత్రస్యనామ దధాతీతిసూత్రం-పితామాతా చదధతుః ఇతి శ్రుతిః-పితా, మాతా, చ, నామ ధత్తః, వ్యవస్థాపయాతః, వాచ్య వాచకయోస్సంబంధం, గృహ్ణీత ఇత్యర్థః। అత్రదధాతి-దధతురితి పరస్మైతద శ్రవణాత్ నామదాస్యాపః, ఇత్యేవం సద్భావ్యః ॥ ఇ ॥

మాసనామాని

*తత్రైవగార్గ్యః॥ (౪) మాసనామ గురోర్నామదద్యాద్బాలస్య వైపితా । కృష్ణోఽనన్తోఽచ్యుతశ్చక్రీ వైకుంఠోఽథ జనార్దనః ॥ ఉపేన్ద్రో యజ్ఞపురుషో వాసుదేవస్తథా హరిః । యోగీశః పుండరీకాక్షో మాసనామాన్యనుక్రమాత్ ॥ ఇతి ॥ † అనుక్రమాత్ర మార్గశీర్షాదికః॥ చైత్రాదికమితి వైసంరాదినామశ్రవణాత్ ॥ *తథాచగర్గః॥

చైత్రాదిమాసనామాని వైకుంఠోఽథ జనార్దనః । ఉపేన్ద్రో యజ్ఞపురుషో వాసుదేవో హరిస్తథా ॥ యోగీశః పుండరీకాక్షః కృష్ణోఽనంతోఽచ్యుతస్తథా ॥ చక్రధారీతిచైతాని క్రమాదాహుర్మనీషిణః ॥

వ్యవహార నామ నియమః

ఏకాదశేఽహ్ని విధివన్నామకుర్యాత్కులోచితం। దేవతానాంవిశేషేణ పిత్రోర్వానామకస్యతె ॥ మంగల్యం బ్రాహ్మణస్యస్యాత్ క్షత్రియస్య బలాన్వితం॥ ఇతిమనుః॥ మంగల్యం-మంగళ ప్రతిపాదకం-లక్ష్మీధర ఇత్యాది। బలాన్వితం శౌర్యప్రతిపాదకం-యుధిష్ఠిర ఇత్యాది॥ నక్షత్రనామాహాతుః-శంఖలిఖితౌ ॥ నక్షత్రాభిసంబద్ధం పితావా కుర్యాదన్యోవాకులవృద్ధ ఇతి॥ నక్షత్రాది సంబద్ధమిత్యాదిశబ్దేన వ్యావహారికం నామ గృహ్యతె నక్షత్రనామధేయేన ద్వితీయం నామధేయం । వ్యావహారికాపేక్షయా ద్వితీయం తదేవ గుహ్యం॥ తస్మాద్ద్వినామా బ్రాహ్మణోఽధుకః ఇతిశ్రుతేః (౬) అత్రపుణ్యాహవాచనం ॥ † త్రికపర్దీ॥ పుణ్యాహవాచనేనామ్ని మధ్యమేస్వస్తివాచనె । ఉక్త్వాబాలకనామాస్మై స్వస్తీత్యన్యత్సమం భవేత్ ॥ అత్రవిశేషః—కుమారనామ సంగృహ్య స్వస్తీతి సకృదుచ్చరేదితి బోధాయనః॥ నామాది నాందీకరణం పుణ్యాహం ద్విజభోజనం। రక్షాబంధనమన్నాది చౌళాద్యం కురమేవచ॥ పుంసనామాన్న చౌళోపస్నానపాణిగ్రహేషుచ । అగ్న్యాధానె తథాసోమేదశస్వభ్యుదయం స్మృతమ్॥—॥

ఇతి నామకరణ ప్రకరణమ్ ॥

(౭) ప్రవాసాదాగతస్య కర్మణి-కుమార్యాః నత్వవఘ్రాణజపౌ। అవచనాత్ । తత్ర పుత్రస్యేతిగ్రహణాత్ ॥ మంత్రస్థ పుల్లింగ విరోధాచ్చ॥ ఇతి ప్రవాసాదాగత కర్మణి విశేషః ॥—॥

అన్నప్రాశనప్రయోగః

(౧) సూ=జన్మనోఽధిషష్ఠేమాసి బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాఽఽశిషోవాచయిత్వా, దధి, మధు, ఘృతమోదనమితి, నగ్ంసృజ్యోత్తరైర్మన్త్రైః కుమారం ప్రాశయేత్ ॥ఇతి॥

శుభేఽహని దంపతీ మంగళస్నానం కృత్వా కులదేవతా ప్రార్థనాది, గణపతిపూజాంతం కృత్వా అభ్యుదయంపుణ్యాహవాచనం, రక్షాబంధనం చ పూర్వవత్కుర్యాత్ ॥

ప్రాణానాయమ్య, దేశకాలౌ సంకీర్త్య, నక్షత్రేరాశౌ జాతం కుమారం అన్నప్రాశనకర్మణా సంస్కరిష్యామీతి సఙ్కల్ప్య(౨)సౌవర్ణాదిపాత్రే, దధి, మధు, ఘృతమోదనం చ సంసృజ్య ॥

భూరపాంత్వౌషధీనాగ్ం రసం ప్రాశయామి శివాస్త ఆప ఓషధయస్సన్త్వనమీవాస్త ఆపఓషధయస్సంతు యజ్ఞశర్మన్ ॥—॥ భువోఽపాం త్వౌషధీనాగ్ం రసం.....స్సంతు యజ్ఞశర్మన్॥—॥ సువరపాంత్వౌషధీనాగ్ంరసం....స్సన్తుయజ్ఞ

శర్మ౯ ॥—॥ భూర్భువస్సువర్రసాం త్వౌషధీనాగ్ం రసం ప్రాశయామి శివాస్త్ర ఆప ఓషధయస్సంత్వనమీవాస్త ఆపఓషధయస్సంతు యజ్ఞశర్మ౯ ॥—॥ ఇతి చతుర్నామంత్రే సకృదేవ కుమారం ప్రాశయేత్ ॥ అన్నప్రాశన ముహూర్తస్సుముహూర్తోఽస్త్విత్యనుగృహ్ణాన్తు? సుముహూర్తోఽస్తు॥ అనన్తరం ఫలదానాది బ్రాహ్మణాశీర్వచనాన్తం కుర్యాత్ ॥

॥ ఇత్యన్నప్రాశన ప్రయోగః ॥

అన్నప్రాశన ప్రకరణమ్

అహ్నిరాత్రౌచ కర్మాణి

అన్నప్రాశనమాలేఖ్యం వివాహం వాస్తుకర్మచ । రాత్రౌనహానివా కుర్యాత్ శేషాణ్యహాని కారయేత్ ॥ అన్నప్రాశనమితి కర్మనామధేయం॥ యౌగికత్వాయాదితి ॥

అన్నప్రాశన కాలః

(౧)షష్ఠేఽన్నప్రాశనమాసే॥ నారదః॥ జన్మతో మాసిషష్ఠే స్యాత్సౌరేణోత్తమమన్నదం । తదభావేఽష్టమే మాసే నవమే దశమేఽపివా ॥ ద్వాదశేవాఽపి కుర్వీత ప్రథమాన్నాశనం పరం సంవత్సరేవా సంపూర్ణే కేచిదిచ్ఛంతి పండితాః ॥ ఇతి ॥ నవమ ఇతి కన్యాభిప్రాయేణ ॥

అన్నప్రాశన ప్రకారః

(౨) *నారదః షష్ఠేమాస్యష్టమేవాఽపి పుంసాం స్త్రీణాం చ పంచమే। సప్తమే మాసివా కార్యం నవాన్నప్రాశనం శుభం॥ దేవతా పురతస్తస్య ధాత్ర్యుత్సంగగతస్య చ। అలంకృతస్య దాతవ్యం అన్నం పాత్రే తు కాంచనే॥ మధ్వాజ్య కనకోపేతం ప్రాశయేత్పాయసంతు తత్। కృత ప్రాశమథోత్సంగాద్ధాత్రీ బాలమథస్సృజేత్ ॥ ఇతి మనుః ॥

స్త్రీణాం జాతాది సంస్కారః

జాతకర్మాద్యాస్సంస్కారాశ్చాలాంతాః స్త్రీణాం తత్తత్కాల ఏవతూష్ణీం కార్యాః ॥ ఇతి మార్కండేయ వచనం ॥

॥ ఇత్యన్నప్రాశన ప్రకరణమ్ ॥

అథ చౌళ ప్రయోగః

(౧) సూ॥ జన్మనోఽధి తృతీయే వర్షే చౌళం పునర్వస్వోః, ఇత్యారభ్య, నరందదాతీత్యంతమ్ ॥

శుభేఽహని దంపతీ మంగళస్నాతౌ భూత్వా, పూర్వవత్కులదేవతా ప్రార్థనాది, గణపతిపూజాన్తం కుర్యాత్ ॥ (కేచిత్పూర్వేద్యూరాత్రౌ ఉదకశాంత్యఙ్కురారోపణ, ప్రతిసరబంధకర్మాణి కుర్వంతి) ॥

(౨) సూ = బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్ ॥

చౌళకర్మాంగమభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనంచ కుర్యాత్ (అన్యే కేచనాత్ర ప్రతిసరబంధమాత్రం కుర్వంతి) ॥ ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య, నక్షత్రే, రాశౌ, జాతమముకశర్మాణంకుమారం, చౌళకర్మణా సంస్కరిష్యామి క్షారలవణ వర్జం కుమారం భోజయిత్వా (కేచిన్నాత్రాసహ) శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య ॥

(3) సూ = సీమంతవదగ్నేరుపసమాధానాది ॥

పాత్రప్రయోగాంతే-(౪) యవ, ద్వాదశ, కుశ, జలద్వయ శలాలు దర్భపుంజీలాఽనడుచ్ఛకృత్పిండ శలలీక్షురంచపాత్రోత్తరతస్సకృత్ప్రయుజ్య ॥ సమానాగావితి పవిత్రీకరణాది ? పరిధ్యర్థేఽశమ్యాః । ఆజ్యభాగాంతేఽన్వారబ్ధే కుమారే ॥

ధాతాదదాతునోర్త్రయిమితిచతస్రో యస్త్వా హృదా కీరిణేతి చతస్రః (౨౫౯)

ప్రతిమంత్రం స్రుచాఽష్టావాజ్యాహుతీస్సీమంతవద్ధుత్వా॥ ఏతత్కర్మసమృద్ధ్యర్థం స్రువేణేత్యష్ట పంచాశదుపహోమాః

హుత్వా (౫) బర్హిస్సమంజనవర్జం, శమ్యా అపోహ్యాః ॥

అస్మిన్కర్మణ్యవిజ్ఞాతేత్యాది ప్రణీతామోక్షణాంతే ॥

సూ = అపరేణాగ్నిం ప్రాంచముపవేశ్య తే(ౕ)హ్యాశలల్యా త్రిభి ర్దర్భపుంజీలైశ్శలాలుగ్లప్సే నేతి తూష్ణీం కేశాన్ (౬) వినీయ యథర్షి శిఖా నిదధాతి యథావైషాం కులధర్మస్స్యాత్ ॥

అగ్నేః పశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖం కుమారముపవేశ్య, సహి తైశ్శలల్యాదిభిః శిఖార్థాన్కేశాన్ వప్తవ్యాంశ్చ తూష్ణీం పృథక్కృత్య ॥

(౭) సూ = అపాగ్ంసగ్ం సర్జనాద్యా కేశనిధానాత్సమానమ్॥

సూ = అనువాకస్య ప్రథమేన యజుషా౽పస్సగ్ం సృజ్యోష్ణా శ్శీతాసు వ్యానీయ ॥

ఉష్ణేనవాయ ఉదకేనేహ్యదితిః కేశాన్వపతు ॥

శీతాస్వప్సు, ఉష్ణా అప ఆనీయ ॥

సూ_ఉత్తరయాశిర ఉనత్తి ॥

ఆపఉందంతు జీవసే దీర్ఘాయుత్వాయ వర్చసే।

జ్యోక్చసూర్యంద్రుశే ॥

తాభిరద్భిః కుమారస్య శిరః ప్రాగాది ప్రదక్షిణమునత్తి (క్లేదయతి)

సూ- త్రీగ్ం స్త్రీన్దర్భానంతర్ధాయోత్తరాభిశ్చ తస్సృభిః ప్రతి మంత్రం ప్రతిదిశం ప్రవపతి ॥

త్రిభిర్దర్భైరూర్ధ్వాగ్రైరంతర్హితాన్పురస్తాత్కేశాన్ ॥

యేనావపత్సవితా క్షురేణ సోమస్య రాజ్ఞో వరుణస్య విద్వాన్। తేన బ్రహ్మాణో వపతేదమస్యాయుష్మాంజరదష్టిర్యథాఽసదఽయం (౮) యజ్ఞశర్మా ॥

తిరశ్చాత్క్షురేణ ప్రవపతి (వపనం ప్రారభతే)

(౯) సూ- వపంత ముత్తరయాను మంత్రయతె దక్షిణతో మాతా బ్రహ్మచారీ వా ॥

యత్క్షురేణ మర్చయతా సుపేశసా వప్త్రా వపసి కేశాన్। శుంధిశిరో మాస్యాయుః ప్రమోషీః ॥

అగ్నేదక్షిణత ఉపవిశ్య కుమారస్యమాతా, బ్రహ్మచారీ వా కశ్చిత్, వపంతమాచార్యమనుమంత్రయతే ॥

సూ- అనడుహోశకృత్పిండే యవాన్నిధాయ తస్మిన్కేశా నుపయమ్య ॥

ఉపవిష్టో బ్రహ్మచారీవా కస్మింశ్చిత్పాత్రే ఆనడుహం శకృత్పిండం కృత్వా యవాంశ్చ తస్మిన్పిండే నిధాయ, తస్మి న్నుప్తాన్కేశానుపయచ్ఛతి (ఉపగృహ్ణాతి)॥ అథదక్షిణతస్త్రి భిర్దర్భైరూర్ధ్వాగ్రైరంతర్హితాన్కేశాన్ ॥

యేనపూషా బృహస్పతేరగ్నేరిన్ద్రస్య చాయుషేఽవ పత్ । తేనాస్యాయుషేవప సౌశ్లోక్యాయస్వస్తయే ॥

పూర్వవత్ప్రవపతి తాన్ శకృత్పిండే నిదధాతి, అథపశ్చి మతః శిఖాయాస్త్రిభిర్దర్భైరూర్ధ్వాగ్రైరంతర్హితాన్కేశాన్ ॥

యేనభూయశ్చరాత్ర్యాం జ్యోక్చ పశ్యాతి సూర్యమ్ । తేనాస్యాయుషేవప సౌశ్లోక్యాయస్వస్తయే ॥

పూర్వవత్ప్రవపతి తాన్ శకృత్పిండే నిదధాతి॥ అథోత్త రతః త్రిభిర్దర్భైరూర్ధ్వాగ్రైరంతర్హితాన్కేశాన్ ॥

యేనపూషా బృహస్పతే రగ్నేరింద్రస్య చాయుషేఽ వపత్ । తేనతేవపామి యజ్ఞశర్మన్నాయుష్మా వర్చస్వాయథా జ్యోక్సుమనా అసాః ॥

పూర్వవత్ప్రివపతి, తాన్ శకృత్పిండే నిదధాతి॥ అంతె సకృదేవ అచార్యోఽప ఉపస్పృశేత్ ॥

సూ = ఉత్తరయోదుంబరమూలె దర్భేస్తంబేవా నిదధాతి ॥

ఉప్త్వాయ కేశాన్ వరుణస్యరాజ్ఞో బృహస్పతిస్సవితా సోమో అగ్నిః । తేభ్యోనిధానం బహుధాఽన్వవిన్దన్నన్తరా ద్యావా పృథివీ అపస్సునః ॥

మాతా, బహ్మచారీవా కేశసహితం శకృత్పిండం ఉదుంబర వృక్షస్యమూలే దర్భస్తంబేవా నిదధాతి॥ యది మాతా తామన్యో మంత్రం వాచయతి॥

(౧౦) సూ = క్షురం ప్రక్షాళ్య నిదధాతి (౧౧) తేనత్ర్యహం కర్మనివృత్తిః॥

తతః క్షురం ప్రక్షాళ్యనిదధ్యాత్, (౧౧) తేనత్ర్యహం వపన నివృత్తిః॥ అథాఽవశిష్టాభిః సంస్కృతాభిరద్భిర్వటోశ్శిరోనాపితేన వాపయిత్వా, శిఖాన్ నిధాపయేత్ ॥ అథైన ముష్ణోదకేనస్నాపయిత్వా, స్వయంచస్నాత్వాఽచమ్య వటుమాచ్ఛాద్యాలంకృత్య (౧౨) బహ్మణేవరందదాతి। అగ్న్యుపవ

స్థానం (౧౮౬) వరోమాంతే యక్షేశ్వరాయనమః, గంధాది సకలారాధనంకృత్వోయస్యస్మృత్యేత్యాదికర్మసమాపయేత్ ॥ అథ ఫల (పూజాది) దానం, సవవస్త్రధారణమాశీర్వచనంచ కారయేత్ ॥ బృహత్సామేతి రక్షాధారణం, అథ భూరిదక్షిణాదత్వా, బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాఽఽశిషోవాచయేత్ ॥

॥ ఇతి చౌళప్రయోగః ॥

అథ చౌళ ప్రకరణమ్

(౧) జన్మనోఽధీతి—జనన దివసాదారభ్య తృతీయవర్షే చౌళం పునర్వస్వోఃకర్తవ్యమ్ ॥

సచ చూడాకరణ శబ్దః కర్మనామధేయమ్ । యౌగికన్యాయేనోద్భిదాది శబ్దవత్ । యోగశ్చ చూడాయాః కరణం-చూడార్థం కరణం-చూడాప్రయతే యస్మిన్కర్మణీతి వా త్రిధైవ సంభవతి । వపునః చూడాకరణం యస్మిన్కర్మణీతి । చూడాయా అసిద్ధత్వేన వపనకర్మణి కరణత్వాయోగాత్ ॥ సచసంస్కారస్యాన్యపదార్థత్వే సిద్ధాయాశ్చూడాయాః కరణత్వం సంభవతీతివాచ్యం ॥ తస్య సాక్షాత్పురుష కృత్య విషయత్వేన చూడాకరణం కర్తవ్యమిత్యాది విధివిధయత్వాసంభవాత్ । ఏతేన చూడాకర్మ, చౌలకర్మ, చౌలచూడాది శబ్దాః, తత్తద్వాక్యేషు కర్మనామధేయాని వ్యాఖ్యాతాని ॥

కాలవిధానమ్ తత్రవసిష్ఠః

సర్వేషామేవ వర్ణానాం చౌలకర్మ విధిస్స్మృతః । చౌలేనైవాయుషావృద్ధిః చౌలేనైవాయుషః క్షయః ॥ తస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేన కారయేద్ద్విజసత్తమ ॥ఇతి॥ విహిత నిషిద్ధ కాలయోః చౌలక్రియాయామాయుర్వృద్ధిక్షయౌ భవత ఇత్యర్థః । షడ్గురు శిష్యః । అబ్దేఽబ్దే కుర్వతే కేచిత్పంచమేఽన్యేద్వితీయకే ॥ జాతాధికారా జన్మాదితృతీయేఽబ్దే తు చౌళకమ్॥ ఉపంత్యా సహైవేతి వికల్పాః కులధర్మతః। ఇతి॥ † నారదః॥ జన్మతస్తు తృతీయేచ శ్రేష్ఠమిచ్ఛంతి పండితాః । పంచమే సప్తమే వర్షే జన్మతో మధ్యమం భవేత్ ॥ అధమం గర్భతస్స్యాత్తు దశమైకాదశేఽపివా ॥ ఇతి ॥ అత్ర దశమైకాదశ గ్రహణం కామ్యోపనయనసహభావాభిప్రాయేణమధ్య మాధమత్వం చైషాం నిత్యత్వాభిప్రాయేణ । కామ్యత్వేతూత్తమత్వమేవ ॥

మాతరిగర్భిణ్యాం రజస్వలాయాంచ నిషేధమాహ

సూనోర్మాతరి గర్భిణ్యాం చూడాకర్మ నకారయేత్ । పంచమాసాదధఃకుర్యాదత ఊర్ధ్వం నకారయేత్ ॥ ప్రాప్తమభ్యుదయం శ్రాద్ధం పుత్రసంస్కార కర్మణి । పత్నీ రజస్వలా చేత్తు నకుర్యాత్తత్పితా తదా ॥ సూనోర్మాతరి గర్భిణ్యాం మౌంజీ చూడే న కారయేత్। గతేతుపంచమే మాసే గర్భాదీనాం మృతిర్భవేత్ ॥ వివాహ వ్రత చూడాసు మాతా యది రజస్వలా । తస్యాః శుద్ధేః పరం కార్యం మాంగల్యం మనురబ్రవీత్॥

ముహూర్తాన్తరా లాభే శాన్తిం కృత్వా కుర్యాత్
శాన్తి ప్రకారః

అలాభే సుముహూర్తస్య రజోదోష ఉపస్థితే । శ్రియం సంపూజ్య తత్కుర్యాత్ వృత్రహత్యా భయంకరీ ॥

హైమం మాషమితాం పద్మాం శ్రీసూక్త విధినార్చయేత్। ప్రత్యృచం పాయసం హుత్వా విషిచ్య శుభమాచరేత్ ॥ ఇతి ॥

మండనాన్ముండన నిషేధః

... ... మండనాన్నతుముండనం । ప్రవేశాన్ని ... ... తయం ॥ ఇతి ॥ పుత్రోద్వాహః ప్రవేశాఖ్యః కన్యోద్వాహస్తు నిర్గమః । ముండనం చౌళమిత్యుక్తం ప్రిలోద్వాహనాతు ... ... ముండనమేవోక్తం వర్జయేద్వరణాత్పరం। మౌంజీచోపనయ తః ... ... యలో మౌంజీ నముండనం ॥ ఇతి ॥ ఉభయతః వివాహాత్ప్రా గూర్ధ్వం చేత్యర్థః॥

స్త్రీణాం చూడాకర్మ

అమంత్రకౌతుకార్యం స్త్రీణామాస్పద శేషతః। హుతం కృత్యంతు పుంవత్స్యాత్ స్త్రీణాం చూడాకృతావపి ॥ ఇతి ॥ హుత కృత్యం, హోమః పుంవత్ సమంత్రికః। తేన ప్రధానమాత్రమమంత్రికమిత్యుక్తం ప్రాక్ ॥ కుమారీచౌలేఽపి యథాకులధర్మమిత్యనువర్తతే। తతశ్చ సర్వముండనం। శిఖాధారణం, అముండనమేవవేతి ॥

అనాకులాయాం ఉప్తానాం కేశానాం ప్రతిపత్తిర్విస్తరేణోక్తా

అథ కుమారస్య మాతా బ్రహ్మచారీవాకశ్చిత్ తస్య దక్షిణత ఉపవిశ్య కస్మింశ్చిత్పాత్రే అనడుహం శకృత్పిండంకృత్వా యవాంశ్చ తస్మిన్పిండే నిధాయ తస్మిన్ కేశానుపయచ్ఛతి (ఉపగృహ్ణాతి) యథా భూమౌ నపతన్తి తథా సర్వానుపయమ్య తతస్తాన్ ... నుదుంబరస్య వృక్షస్యమూలే దర్భస్తంబే వా నిదధాత్యుత్తరయచేతి ॥

(౨) బ్రాహ్మణానాం భోజనవచనం, ఆశీర్వచన, కుమారభోజనయోరపి ప్రదర్శనార్థమ్॥

(౩) సీమంతవదితి, అగ్నేరుపసమాధానాదితంత్రం సప్రధానహోమం పరిషేచనాంతమిహేతి । తతశ్చాన్వారబ్ధే కుమారే ప్రధానహోమాః । పాత్రప్రయోగకాలే శలల్యాదీనాం సకృదేవసాదనం । శలల్యాదయః సీమంతే గతార్థాః॥

చూడాకర్మణి విశేషపదార్థ సంగ్రహకారికా

(౪) జలద్వయం కుశాన్యవాన్ శలాలుదర్భపుంజలాన్ । శకృచ్చలల్యసీన్ క్షిపేత్సహైవ చౌళకర్మణి॥ (శీతోష్ణతోయాని శకృచ్ఛలల్యా కౌశేయ పుంజీలయవాన్ కుశాంశ్చ । క్లప్తం శలాలోరితి సంప్రయుంజ్యాత్పాత్రాణిచౌళే సహమానుషాణి॥ (౫) బహిస్సమంజనవర్జమితి (౨-౬-౫) ముఖాంతం యత్రి, వ్రతేషు సవనే, ఇత్యనేన నిషేధః పుంసవనవత్॥ (౬) విసియ, వినయనం పృథక్కరణం । వప్త్రవ్యానాం. శిఖార్థానాంచ॥

దిగ్వపనాంగస్నానమ్

(౭) అపాగంసగంసజనాదీతి, ఉష్ణాశ్శీతాస్స్వానయేత్యాది దర్భస్తంబేనా నిదధాతీత్యంతముపనయనవత్కర్తవ్యమిత్యర్థః॥ కర్తా దిగ్వపనీయస్తు కుమార బ్రహ్మచారిణా । త్రయః స్నానం ప్రకుర్వీరన్ అస్నానాత్కర్మనాశనమ్॥

మంత్రస్థాసౌ పదవిచారః

(౮) ప్రథమే ప్రథమాన్తోసౌ సంబుధ్యన్తస్తు చోత్తమే । ఇతి॥ ప్రథమే మంత్రే అసావిత్యస్యస్థానే యజ్ఞశర్మా ఇతి. ప్రథమాంతేన నామగ్రహణమ్ । చతుర్థేతు సంబుధ్యా॥ యజ్ఞశర్మన్ ఇతి॥ అనుదాత్తం భవేన్మంత్రే సంబుధ్యంతమసౌ పదమ్। ప్రథమాంత ముదాత్తాంతం నయోఽసావితి వర్జయేత్॥

(౯) వపన్తముత్తరయేతి—వపన్తమితి వర్తమాన నిర్దేశాత్ ఆచార్యో యదావపనం ప్రారభతే తదైవానుమన్త్రయేదిత్యర్థః॥

(౧౦) క్షురం ప్రక్షాళ్యేతి క్షురస్య ప్రక్షాళనం విధీయతే। నిధానమర్థాత్ప్రాప్తం। యదా నిదధాతి తదా ప్రక్షాళ్యేతి॥

(౧౧) తేనత్ర్యహమితి — తేనక్షురేణ త్ర్యహం నాపిత కర్మని వృత్తిస్స్యాత్॥

(౧౨) బ్రహ్మణేవరమితి, వరంగాం పితా దదాతి, దక్షిణత ఆసీనాయ బ్రాహ్మణాయ। యదన్యశ్చేత్కర్తా తదాతస్మై॥

॥ ఇతి చౌల ప్రకరణమ్ ॥

విద్యాఽఽరంభ ప్రయోగః—ధర్మసింధూక్తః

పంచమవర్షే అక్షరలేఖనారంభ ఉత్తరాయణే కార్యః।

ప్రాణానాయమ్య, నక్షత్రే రాశౌ, జాతస్య అముకశర్మణః కుమారస్య సకలవిద్యాపారంగతత్వసిద్ధ్యర్థం, విఘ్నేశ,లక్ష్మీనారాయణ, సరస్వతీ, స్వవేద, సూత్రకార, పూజనపూర్వకం। అక్షరలేఖన పఠనారంభంకరిష్యే॥ (కారయిష్యే)

గణేశాదీన్ స్వస్వ మంత్రేణ ... నామమంత్రేణ

వాఽఽవాహ్య। తతస్త్రి భువనమాతః సర్వవాఙ్మయరూపే
ణాగచ్ఛేతి, సరస్వతీమావాహ్య ధ్యానాది-కాలోచిత సమస్త
ఫలాఽపూపాదికం గుడౌదనాదికంచ నివేద్య, సువర్ణపుష్ప
దక్షిణాం సమర్ప్య షోడశోపచారైస్సంపూజ్య, నమస్కృత్య,
వక్రతుండ (౫౪)

సరస్వతి నమస్తుభ్యం వరదే కామరూపిణి।
విద్యారంభం కరిష్యామి సిద్ధిర్భవతు మే సదా॥

ఇత్యాదినా సంప్రార్థ్య, గురుబ్రహ్మా (౧) ఇతి
గురుం, బ్రాహ్మణాన్ ధాత్రీంచ సంపూజ్య నత్వా స్వర్ణ
పాత్రస్థ తండులోపరి ప్రణవపూర్వకం అక్షరమారభేత॥ ఓమ్
నమశ్శివాయ, ఓమ్ నమోనారాయణాయ, సిద్ధం, ఇతి,
త్రిస్సమ్యక్ లేఖయిత్వా, పాఠయేత్॥ తతః ఆశీర్వచనం।
తతః కుమారస్య నిటిలె గంధం లేపయిత్వా లిఖితాక్షరాంస్త
త్రి విన్యసేత్। తతః నవవస్త్రాద్యాశీర్వచన ఫలదానాది
కుర్యాదితి శిష్టాచారః॥

॥ఇతి విద్యాఽఽరంభ ప్రయోగః॥

విద్యాఽఽరంభ ప్రకరణమ్

ప్రాప్తేతుపంచమేవర్షేఽప్రసుప్తే జనార్దనే । విద్యారంభస్తు కర్తవ్యో యథోక్త తిథివాసరే ॥ రిక్తాం షష్ఠీం ప్రతిపదం పర్వాష్టమ్యౌ చ వర్జయేత్ । విద్యాఽఽరంభే గురుశ్శస్తః మధ్యమౌ భృగుభాస్కరౌ ॥ మరణం శనిభౌమాభ్యాం అవిద్యా బుధసోమయోః ॥ అవిద్యా అనగ ధారణం, అన్యథాజ్ఞానంవా ॥ * వసిష్ఠః ॥ ఉదగయనే భాస్వతిపంచమేఽబ్దే ప్రాప్తేఽక్షరస్వీకరణం శిశూనాం । సరస్వతీం విఘ్నవినాయకంచ గుడౌదనాద్యైరభిపూజ్య కుర్యాత్ ॥

దేవతాన్తరం, హోమప్రయోగం, చాహ మార్కండేయః

అభ్యంగస్నానపూర్వంతు గంధాద్యైశ్చ విభూషితః ॥ శుక్లంవస్త్రం సమాస్తీర్య తండులోపరిపూజయేత్ । పూజయిత్వా హరిం లక్ష్మీం దేవీం చైవ సరస్వతీమ్ ॥ స్వవిద్యా సూత్రకారాంశ్చ స్వాం విద్యాంచ విశేషతః ఏతేషామేవ దేవానాం నామ్నాఽపి జుహుయాద్ఘృతం ॥ దక్షిణాభిర్ద్విజేంద్రాణాం కర్తవ్యంచాత్రపూజనం । ప్రాఙ్ముఖో గురురాసీనః వరుణాశాముఖశ్శిశుః । అధ్యాపయీత ప్రథమం ద్విజాశిభిః ప్రపూజితం । వాచం గణపతిం చేష్ట్వా గురుం పశ్చాద్యథాక్రమం । అదదీత గురోర్విద్యాం వారుణ్యభిముఖశ్శిశుః ॥

॥ ఇత్యక్షర స్వీకార ప్రకరణమ్ ॥

ఉపనయన ప్రయోగః

సూ=(౧) ఉపనయనం వ్యాఖ్యాస్యామో గర్భాష్టమేషు (౨) బ్రాహ్మణముపనయీతేత్యాది — వాసశ్చతుర్థీముత్తరయాఽఽదత్తేఽన్యత్పరిధాప్యేత్యంతం ॥

ఉపనయనస్య (౩) కర్తా పితాదిః (౪) ఆచార్యః (౫) ఉపనయనాత్పూర్వేషు దినేషుస్వస్య గాయత్ర్యుపదేశయోగ్యతా సిద్ధిద్వారా, గాయత్రీ ప్రదానార్థం ద్వాదశ సహస్రావృత్తం గాయత్రీమంత్ర జపం కరిష్యే—ఇతిసంకల్ప్య యథావిధిజపం కుర్యాత్ ॥ అథాగ్నిపవిత్రాణి (అగ్నిశ్శుచివ్రతతమః) ఇత్యాదీని చ పఠేత్ ॥

సూ=బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాఽఽశిషోవాచయిత్వా ।

(౬) అథోపనయనదినాత్పూర్వేద్యుః సంభారాన్ ఉపవీతాజినమేఖలా వాససీ కౌపీన భిక్షాపాత్రాదీని సంభృత్య (గ్రహయజ్ఞపక్షే) ప్రాణానాయమ్య-దేశకాలౌ సంకీర్త్య అస్యకుమారస్య శ్వః కరిష్యమాణస్యోపనయనకర్మణః గ్రహాను

కూల్య సిద్ధ్యర్థం గ్రహయజ్ఞం కరిష్యే—ఇతిసంకల్ప్య పూర్వోక్త ప్రకారేణ కుర్యాత్ । తత ఉపనయనాంగమభ్యుదయం, యథాశక్తి, అన్నాదినా, హిరణ్యరూపేణవా (యథా ౭౭చారం నాంద్యాహ్వానాది) పూర్వవత్కుర్యాత్ ॥ (సంప్రదాయానురోధేన కులదేవతా పూజాదికం కుర్యాత్ ॥) (కేచన తస్యాంరాత్రౌ ఉదకశాన్త్యఙ్కుర ప్రతిసరబన్ధాంశ్చ కుర్వంతి) ఉపనయనదినే ప్రాతస్సకుమారౌ దంపతీమంగళస్నానంకృత్వా పూర్వవత్కులదేవతా ప్రార్థనాది (౨౮) గణపతిపూజాంతం కృత్వా కౌపీనధరం శుచివస్త్రం తూష్ణీమాచాంతం కుమారం దక్షిణత ఉపవేశ్య పూర్వేద్యురకృతంచెదభ్యుదయాదికం యథావత్కుర్యాత్ ॥ కృతేఽపి పూర్వేద్యురభ్యుదయె కర్మాదౌ పుణ్యాహవాచనం కుర్యాత్ ॥

(౭) అథ వటోః గర్భాధానాద్యతిపన్నసంస్కారత్వే ప్రత్యేకం ప్రతినిమిత్తం ప్రాయశ్చిత్తం యథావిధ్యనుష్ఠాయ అతిపన్నసంస్కారం కృత్వా ఉపనయనం కుర్యాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తంతు ప్రాణానాయమ్య- అస్యకుమారస్య స్వకాలెజాత

కర్మా కరణదోష నివృత్త్యర్థం సర్వప్రాయశ్చిత్త హోమ
పూర్వకం (ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రద్వయం (పాదకృచ్ఛ్రంవా) య
థాశక్తి హిరణ్యరూపేణ కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య, లౌకికాగ్నిం
ప్రతిష్ఠాప్య ఆజ్యందర్వీంచ సంస్కృత్య సంస్కృతాజ్యేన సర్వ
ప్రాయశ్చిత్తం స్రువేణ హుత్వా। హిరణ్యగర్భగర్భస్థం-ప్రయ
చ్ఛమే। ఇదం ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రద్వయ ప్రత్యామ్నాయం
(పాదకృచ్ఛ్ర ప్రత్యామ్నాయంవా) గోమూల్యద్వయరూపం
(సార్ధరూప్యావరార్ధ్యం) (ప్యాన్యూనం) యత్కించిద్ధిరణ్యంసం
కల్పోక్తఫల సిద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణేభ్యస్సంప్రదదే (నమమ)
ఇత్యేవం ప్రాయశ్చిత్తమనుష్ఠాయ జాతకర్మ కుర్యాత్। ఏవ
మేవ నామకరణాదిషు కుర్యాదితి॥ (౮) (కేచిత్సర్వార్థమాహా
నకృత్వాహిత్రయోదశహోమంకుర్వంతి-అస్యవిధిరన్వేష్టవ్యః)
(౯) ప్రాణానాయమ్య-వటుః-ఉపనేతాచ-ప్రత్యేకం-ఉపనయన
యోగ్యతా సిద్ధ్యర్థం ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రత్రయప్రత్యా
మ్నాయం త్రిసంఖ్యాకం యథాశక్తిగోమూల్యదానం కరిష్యే
ప్రత్యేకం సపాదద్వయరూప్యాన్యూనం హిరణ్యంగృహీత్వా-

హిరణ్యగర్భేత్యుక్త్వా సంకల్పోక్త ఫలసిద్ధిం కామయ మానః బ్రాహ్మణేభ్యస్సంప్రదదే (నమమ) (౧౦) ఆచార్యః ప్రాణానాయమ్య—దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రే రాశౌ జాతం అముకశర్మాణం ఉపనేష్యే — ఇతిసంకల్ప్య। (౧౧) (అత్ర కేచనవటుప్రాయశ్చిత్తం కుర్వంతి ॥)

తాంబూల దక్షిణాది గృహీత్వావటురుత్థాయ నమ స్సదసే,(ర్గ)సభ్యాన్నమస్కృత్య-అశేషే హేపరిషత్ మయా సమర్పితామిమాం సౌవర్ణీం యత్కించిద్దక్షిణాం యథో క్తదక్షిణాత్వేన స్వీకృత్య-నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాముక శర్మ ణోమమ జననప్రభృతి సవర్ణా సవర్ణానేక జనస్తన్యపాన విజా తీయ సహచర క్రీడాసల్లాప సహభోజన పర్యుషితోచ్ఛిష్ట భోజన తిష్ఠన్మూత్రపురీషోత్సర్జన తత్కాలశౌచాభావ జనితా నాం కామచార వాదభక్ష ప్రభృతీనాం సర్వేషాం పాపానా మపనోదనద్వారా ఉపనయన యోగ్యతా సిద్ధిరస్త్వితి మా మనుగృహాణ। ఉపనయనయోగ్యతాసిద్ధిరస్త్వితి ప్రతివచనమ్॥

(౧_౨) అథ ఉపనయనకర్మణః పుణ్యాహవాచనం కరిష్యే

ఇత్యాచార్యో వరుణపూజాం కృత్వా బ్రాహ్మణానన్న దినాతోషయిత్వాఽముక కర్మణః పుణ్యాహంభవన్తో బ్రువన్తు। తథా కర్మణేస్వస్తి। కర్మణఋద్ధిమితి వాచయిత్వా—ప్రజాపతిః ప్రీయతామిత్యుక్త్వా—పుణ్యాహజలేన యజ్ఞోపవీతం కుమారంచప్రోక్ష్య॥

(౧3) (కేచిత్—ప్రాణానాయమ్య—కుమారస్య ఆచమనయోగ్యతా సిద్ధ్యర్థం నవతంతుధారణం కరిష్యే—ఇతి సంకల్ప్య పూజయిత్వా॥

నవో నవో భవతి జాయమానోఽహ్నాం కేతురుషసామేత్యగ్రే। భాగం దేవేభ్యోవిదధాత్యాయన్ప్ర) చన్ద్రమాస్తిరతి దీర్ఘమాయుః॥

ఇతి, నవతంతుం ధారయిత్వా, కుమారం తూష్ణీమాచమయ్య (౧౪) యజ్ఞోపవీతం ధారయేయుః॥ ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రే రాశౌ జాతస్య అముకశర్మణః(మమ) కుమారస్య (ద్విజత్వసిద్ధ్యర్థం) శ్రౌతస్మార్త కర్మానుష్ఠానయోగ్యతా సిద్ధ్యర్థం [బ్రహ్మతేజోఽభివృద్ధ్య

ర్థం]యజ్ఞోపవీతంధారయిష్యే-తదర్థమాచారాత్ యజ్ఞో పవీతపూజాం కృత్వా యజ్ఞోపవీతం దాపయెత్। యజ్ఞోపవీత దేవతాభ్యోనమః ధ్యానాది షోడశోపచార పూజాం సమర్ప యామి। తతో యథా శక్తిదక్షిణాం యజ్ఞోపవీతం గోపీ చందనంచస్నేహైవ దాపయిత్వా। శిష్టైరనుగ్రహం కారయిత్వా కుమారం తూష్ణీమాచమయ్య। [౧౭] యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం.........బలమస్తుతేజః॥ ఇతిమంత్రేణ కుమారస్య యజ్ఞోపవీతం దక్షిణబాహుం ప్రవేశ్యశిరసి ప్రతిముంచేత్— తతస్తన్మన్త్రిం వాచయిత్వాऽऽచామయెత్॥ యజ్ఞోపవీత ధారణ ముహూర్తస్సుముహూర్తోऽస్త్విత్యను గృహ్ణాన్తు— సుముహూర్తోऽస్తు॥

[౧౮] సూ = కుమారం భోజయిత్వా॥

ఆచార్యస్స్వయం మంత్రముక్త్వా ప్రోక్షణ పరిషేచనాని కృత్వా—ఆపోశన ప్రాణాహుతి సహితం క్షారలవణవర్జం కుమారం భోజయెత్॥ [కేచిన్మాతాసహ] భోజనానంతర ముత్తరాపోశనం ప్రాశయిత్వా—హస్తం పాదౌచ ప్రక్షాళ యిత్వా ద్విరాచామయెత్॥

[౧౬] అథాచార్యోఽను వాకస్య ప్రథమేన యజుషా ఉపసృగ్ం సృజ్యేత్యాది...దర్భస్తంబే వా నిదధాతీత్యన్తం, చౌలవత్కుర్యాత్ ॥ తత్రప్రయోగామాచార్య కుమార బ్రహ్మచారిణాంస్నానమ్॥

[౧౭] సూ॥ స్నాతమగ్నేరుప సమాధానాద్యాజ్య భాగాన్తె॥

అథ నాపితేనోప్తకేశం సుస్నాతం ధృతకౌపీనం శుద్ధ వస్త్రాచ్ఛన్నం ధృతోర్ధ్వపుండ్రం బద్ధశిఖం అలంకృతమాచాన్తం కుమారం ఆచార్యోదర్భాసనె దక్షిణత ఉపవెశ్య— శ్రోత్రియాగారాదగ్ని మాహృత్య యత్రక్వచేతి విధినాఽగ్నె రుపసమాధానాది పాత్రప్రయోగకాలె పరిధ్యర్థె శమ్యాః సమిత్కుశాంబు కూర్చవస్త్రాశ్మ దండాజినమెఖలా (భిక్షాపాత్రంచ) పాత్రోత్తరతస్సకృత్ప్రయుంజ్య సమానాగ్రావితి పవిత్రకరణాద్యాజ్య భాగాన్తె॥

(౧౮) సూ॥ పాలాశీం సమిధముత్తరయాఽఽధాప్య॥

ఆజ్యాభ్యక్తాం పాలాశీం సమిధం కుమారస్య దక్షిణ హస్తె ప్రదాయ తంహస్తె గృహీత్వా॥

ఆయుర్దా దేవ జరసం గృణానో ఘృతప్రతీకో ఘృత

వృష్ఠా అగ్నే। ఘృతంపిబన్నమృతం చారుగవ్యం పితేవపుత్రం జరసేనయేమమ్॥ ఆధేహి॥

ఇతి మంత్రమాచార్య స్స్వయముచ్చరన్ మన్త్రాంతే ఆధేహీత్యుక్త్వాఽఽధాపయేత్ ॥

(౧౯) సూ=ఉత్తరేణాగ్నిం దక్షిణేనపదాఽశ్మానమాస్థాపయత్యాతిష్ఠేతి ॥

ఆతిష్ఠేమమశ్మానమశ్మేవత్వగ్ం స్థిరోభవ। అభితిష్ఠ వృతన్యతస్సహస్వ పృతనాయతః ॥

అథోత్థాయ కుమారః ఆచార్యం ప్రదక్షిణమాగత్య అగ్నేరుత్తరతో దక్షిణేనపదా మంత్రాన్తేఽశ్మానమాతిష్ఠతి॥ తత్రైవతిష్ఠతో వాసామాంజ్యాజన హస్తగ్రహణ పరిదానాన్యుక్త్వాఽథైనముపనయత్యాచార్యః ॥

(౨౦) సూ=వాససద్యః కృత్తోతముత్తరాభ్యామభిమన్త్ర్య ॥

రేవతీస్త్వావ్యక్ష్ణన్కృత్తికాశ్చాకృన్తగ్ంస్త్వా। ధియోఽవయన్నవగ్నా అవృంజంత్సహస్రమన్తాగ్ం అభితో అయ

చ్ఛ్ ॥ దైవీర్దీర్ఘావాయ పరిధీ సవితే) మహాత్తదాసామభవ న్మహిత్వనమ్ ॥

ద్వాభ్యామహాతంవాస ఆచార్యోఽభిమన్త్ర్య ॥

సూ = ఉత్తరాభిస్త్రిసృభిః పరిధాప్య ॥

యా అకృన్తన్నవయన్ యా అతన్వతయాశ్చ దైవీరన్తా న్నభితో౽దదన్త । తాస్త్వాదైవీర్జరసె సంవ్యయన్త్వాయుష్మా న్నిదం పరిధత్స్వవాసః॥ పరిధత్తధత్తవాససైనగ్ం శతాయుషం కృణుత దీర్ఘమాయుః । బృహస్పతిః ప్రాయచ్ఛద్వాస ఏత త్సోమాయరాజ్ఞే పరిధాతవాఉ ॥

జరాంగచ్ఛాసి పరిధత్స్వవాసో భవాకృష్టీనామభి శస్తి పావా । శతంచ జీవ శరదస్సువర్చారాయశ్చ పోష ముపసంవ్యయస్వ ॥

ఇతి త్రిభిః కుమారస్య కటిదేశె ప్రదక్షిణం పరిధాప్య॥

సూ=పరిహితముత్తరయాఽనుమంత్రయతె ॥

పరీదం వాసో అధిధాస్స్వస్త యెఽభూరాపీనా మభి

శస్తిపావా। శతంచ జీవశ్శరదః పురూచీర్వసూని చారో వి భజాసి జీవన్ ॥ పరిహితవాససం కుమారమనుమంత్ర్య ॥

(౨౧) సూ = మౌంజీం మెఖలాం త్రివృతాం త్రిః ప్రదక్షిణ ముత్తరాభ్యాం పరివీయ ॥

ఇయందురుక్తాత్పరి బాధమానా శర్మవరూథం పునతీన ఆగాత్ । ప్రాణాపానాభ్యాం బలమాభరంతీ ప్రియా దేవానాగ్ం సుభగామేఖలేయమ్ । ఋతస్యగోప్త్రీ తపసః పరస్పీఘ్నతీ రక్షస్సహమానా అరాతీః। సానస్సమన్త మనుపరీహి భద్రయాభర్తారస్తే మేఖలే మారిషామ ॥

ద్వాభ్యాం కుమారస్య కటిదేశే మౌంజీం ప్రదక్షిణం పరివీయ, నాభిదేశేగ్రంథిం కృత్వా తౌమన్త్రౌ కుమారం వాచయేత్ ॥

సూ = అజినముత్తర ముత్తరయా ॥

మిత్రస్య చక్షుర్ధరుణం బలీయస్తేజో యశస్వి స్థవిరగ్ం సమిద్ధమ్ । అనాహనస్యం వసనం జరిష్ణు పరీదం వాజ్యజినం దధేఽహమ్ ॥

కృష్ణాజిన ముత్తరలోమకముత్తరీయార్థే ధారయిత్వా—తం వాచయీత ॥

(11) సూ= ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భాన్త్సగ్ంస్తీర్య తేష్వేనముత్తరయాఽవస్థాప్య॥

ఆగన్త్రాసమగన్మహి ప్రసుమృత్యుం యుయోతన । అరిష్టాస్సంచరేమహి స్వస్తి చరతాదిహ స్వస్త్యాగృహేభ్యః ॥

అగ్నేరుత్తరత ఉత్తరాగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు కుమారం ప్రత్యఙ్ముఖమవస్థాప్య తం మంత్రం వాచయిత్వా స్వయం ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠేత్ ॥

(13) సూ= ఉదకాంజలిమస్మా అంజలావానీయోత్తరయా త్రిః ప్రోక్ష్య ॥

సముద్రాదూర్మిర్మధుమాగ్ం ఉదారదుపాగ్ంశునా సమమృతత్వమశ్యామ్ । ఇమేను తేరశ్మయస్సూర్యస్య యేభిస్సపిత్వం పితరోన ఆయన్ ॥

తతః ప్రత్యఙ్ముఖస్యతిష్ఠతః కుమారస్యాంజలావాచార్యోఽన్యావర్జితమస్మై, ఉదకాంజలిం నినీయ, తేన జలేన కుమారం సకృన్మంత్రేణ త్రిః ప్రోక్ష్య తం వాచయిత్వా ॥

(౨౮) సూ = ఉత్తరైర్దక్షిణె హస్తే గృహీత్వా॥

అగ్నిష్టే హస్త మగ్రభీథ్సోమస్తే హస్తమగ్రభీథ్సవితా తేహస్త మగ్రభీథ్సరస్వతీ తే హస్త మగ్రభీత్పూషా తే హస్తమగ్రభీదర్యమా తేహస్త మగ్రభీదగ్ంశస్తేహ స్తమగ్రభీద్భగస్తే హస్త మగ్రభీన్మిత్రస్తేహస్త మగ్రభీన్మిత్ర స్త్వమసి ధర్మణా௨గ్నిరాచార్య స్తవ॥

దశానాం మన్త్రాణా మంతే కుమారస్య సాంగుష్ఠముత్తానం దక్షిణహస్తం గృహీత్వా॥

సూ = ఉత్తరైర్దేవతాభ్యః పరిదాయ॥

(౨౯) అగ్నయే త్వా పరిదదామి యజ్ఞశర్మన్। సోమాయత్వా పరిదదామి యజ్ఞశర్మన్। సవిత్రే త్వా పరిదదామి యజ్ఞశర్మన్। సరస్వత్యై త్వా పరిదదామియజ్ఞశర్మన్। మృత్యవే త్వా పరిదదామి యజ్ఞశర్మన్। యమాయ త్వా పరిదదామి యజ్ఞశర్మన్। గదాయ త్వాపరిదదామి యజ్ఞశర్మన్। అన్తకాయ త్వా పరిదదామి యజ్ఞశర్మన్। అద్భ్యస్త్వా పరిదదామి

యజ్ఞశర్మన్ । ఓషధీభ్యస్త్వా పరిదదామి యజ్ఞశర్మన్ ।
పృథివ్యైత్వా వైశ్వానరాయై పరిదదామియజ్ఞశర్మన్ ॥

ఇత్యేతై రేకాదశభిః ప్రతిమంత్రం శర్మాంతె అగ్న్యాదిభ్యో దేవతాభ్యో రక్షణార్థం కించిత్కించిత్ప్రసార్య హస్తం ప్రదర్శ్య దద్యాత్ ॥

(౨౬) సూ = ఉత్తరేణ యజుషోపనీయ ॥

దేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవ ఉపనయె యజ్ఞశర్మన్ ॥
కుమారస్యదక్షిణ హస్తం గృహీత్వాఽఽత్మనస్సమీపం నీత్వాఽభిముఖముపవేశ్య ॥

(అత్ర కేచిత్సుముహూర్తం నిరీక్ష్య చూర్ణికా మంగళాష్టకాని పఠిత్వా దేవస్యత్వేతి యజుషా కుమారం స్వాఙ్కె ఉపవేశ్య సుప్రజాఇతి దక్షిణేకర్ణెజపతి) (అపరేతు ఆచార్యోహస్తాభ్యాం కుమారమాలింగ్య ఆత్మనస్సమీపం నీత్వా. అభిముఖముపవేశ్య ॥)

సూ=సుప్రజా ఇతి దక్షిణే కర్ణె జపతి ॥

సుప్రజాః ప్రజయాభూయాస్సువీరో వీరైస్సువర్చా వర్చసా సుపోషః పోషైః॥ కుమారస్య దక్షిణె కర్ణె జపతి॥

సూ=బ్రహ్మచర్య మాగామితి కుమారఆహ॥

బ్రహ్మచర్య మాగాముపమానయస్వ దేవేన సవిత్రా ప్రసూతః॥ కుమారం వాచయిత్వా॥

(౧౭) సూ=ప్రష్టం పరస్య ప్రతివచనం కుమారస్య॥ (కుమారం దక్షిణహస్తే గృహీత్వా)

కోనామాసి—ఇత్యాచార్యః పృచ్ఛతి! యజ్ఞశర్మానామాస్మి—ఇతికుమారః ప్రత్యాహ।

కస్యబ్రహ్మచార్యసి యజ్ఞశర్మన్ — ఇత్యాచార్యః? ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్మి—ఇతి కుమారః॥

(౧౮) సూ=శేషం పరో జపతి॥

యజ్ఞశర్మన్నేష తే దేవ సూర్య బ్రహ్మచారీ తం గోపాయ సమామృతైష తే సూర్య పుత్రస్సదీర్ఘాయుస్సమామృత। యాగ్ం స్వస్తిమగ్నిర్వాయుస్సూర్య శ్చన్ద్రమా ఆపోను

సంచరన్తి తాగం స్వస్తిమను సంచర యజ్ఞశర్మన్ ॥ ఇత్యా-
చార్యోజపిత్వా ॥

(౨౯) సూ=ప్రత్యగాశిషంచైనం వాచయత్యుక్తమాజ్యభా-
గాన్తమ్ ॥

అధ్వనామధ్వపతే శ్రేష్ఠస్యాధ్వనః పారమశీయ ॥

ఇతి యజుః కుమారం వాచయేత్ ॥

(30) సూ - అత్రైనముత్తరా ఆహుతీర్హావయిత్వా ॥
కుమారః ప్రదక్షిణమగ్నింకృత్వా, ఆచార్యస్య దక్షిణత
ఉపవిశేత్ ॥

అథాచార్యో యోగాదీన్నవ మన్త్రాన్కుమారం వాచ
యన్ హస్తం గృహీత్వా (ఇమమగ్న ఆయుషే—అగ్నిష్ట
ఆయుః) ఇతి మన్త్రద్వయం స్వయముచ్చార్య మన్త్రాన్తేస్వా
హేతి కుమారమేవ వాచయన్ ఏకాదశాజ్యాహుతీః కుమారం
హావయేత్ ॥

యోగేయోగేతవస్తరం వాజేవాజే హవామహే । స
ఖాయ ఇన్ద్రమూతయేస్వాహా - ఇన్ద్రాయేదం ॥ ఇమమగ్న

ఆయుష్టే వర్చసే కృధి ప్రియగ్ం రేతో వరుణ సోమరా
జన్। మాతేవాస్మా అదితేశర్మయచ్ఛ విశ్వేదేవాజరదష్టిర్యధా
సథాస్వాహా-అగ్నివరుణ సోమాదితి విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్॥
శతమిన్నుశరదో అన్తిదేవా యత్రానశ్చకా జరసంతనూ
నామ్। పుత్రాసోయత్ర పితరోభవన్తి మానోమధ్యారీరిషతా
యుర్గన్తోస్స్వాహా-దేవేభ్య ఇదమ్॥ అగ్నిష్ట ఆయుః ప్రత
రాం దధాత్వగ్నిష్టే పుష్టిం ప్రతరాం కృణోతు। ఇన్ద్రో మరు
ద్భిర్ ఋతుధాకృణోత్వాదిత్యైస్తే వసుభిరా దధాతుస్వాహా-
అగ్నీన్ద్రాభ్యామిదం ॥ మేధాంమహ్యమఙ్గిరసా మేధాగ్ం
సప్తర్షయోదదుః। మేధాం మహ్యం ప్రజాపతిర్మేధా
మగ్నిర్దదాతుమేస్వాహా - అఙ్గిరస్సప్తర్షి ప్రజాపత్యగ్నిభ్య
ఇదమ్ ॥ అప్సరాసుచయామేధాగంధర్వేషుచయద్యశః।
దైవీయా మానుషీమేధాసామామా విశతాదిహస్వాహా -
మేధాయశోభ్యామిదం ॥ (౧౬) ఇమంమేవరుణ - ఆచక్షే
స్వాహా-వరుణాయేదమ్॥ (౮౧) తత్త్వాయామి - ప్రమోషీ
స్వాహా-వరుణాయేదమ్ (౧౭3) త్వంనో అగ్నే...ప్రము

ముగ్ధ్యేఽస్మత్స్వాహా-అగ్నీవరుణాభ్యామిదమ్ (౧౨౩) సత్వం నో అగ్నే......ఏధిస్వాహా-అగ్నీవరుణాభ్యామిదమ్ ॥

త్వమగ్నే అయాస్యయాసన్మనసాహితః । అయాసన్ హవ్యమూహిషేఽయానోధేహి భేషజగ్ంస్వాహా- అగ్నయ ఇదమ్ ॥

(౩౧) స్విష్టకృదాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాన్తం కృత్వా ॥

ఆచార్యఏవ ఏతత్కర్మ సమృద్ధ్యర్థం సుత్రేణ జయాది హోమం కరిష్యే, ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ చిత్తంచేత్యష్ట పంచాశదుపహోమాన్హుత్వా, బర్హిస్సమంజననజం । శమ్యా అపోహ్యః ॥ (౩౨) ప్రాణానాయమ్య, అస్మిన్నుప నయనకర్మణి యజుర్భిషప్రాయశ్చిత్తంకరిష్యే-భువస్స్వాహా-వాయవ ఇదమ్ ॥ అస్మిన్నుపనయన కర్మణ్యవిజ్ఞాత ప్రాయ శ్చిత్తంకరిష్యే ॥ అనాజ్ఞాతమిత్యాది ప్రణీతా మోక్షణాంతె ॥ (౩౩౦) అత్రవా కేచిద్వటుప్రాయశ్చిత్తం కుర్వన్తి ॥ (కరిష్య మాణస్య కర్మణః నిర్విఘ్నతా సిద్ధ్యర్థం గణపతిపూజాం) (సుముహూర్తత్వ సిద్ధ్యర్థం బృహస్పతిపూజాం చకృత్వా) (కారయిత్వా ॥)

(౩౩)సూ=అపరేణాగ్నిముదగ్రం కూర్చం నిధాయ, తస్మిన్ను త్తరేణ యజుషోపవేశ్యోపవిశతి ॥

వటుః అగ్నేః పశ్చాదుదగ్రం కూర్చం (దర్భమయ మాసనం) నిదధాతి । తస్మిన్=రాష్ట్రభృదస్యాచార్యా సన్దీ మాత్వద్యోషమ్ ? ఇతియజుషోపవేశ్య (ఆచార్య) ఉపవిశతి ॥

(౩౮) సూ=పురస్తాత్ప్రత్యఙ్ఙాసీనః కుమారో దక్షిణేన పాణినా దక్షిణం పాదమన్వారభ్యాహ ‹సావిత్రీంభో అను బ్రూహి, ఇతి ॥

ఆచార్యస్య పురస్తాత్ప్రత్యఙ్ముఖ ఆసీనః కుమారో దక్షిణేన పాణినా ఆచార్యస్య దక్షిణ పాదమన్వారభ్య ‹సావిత్రీంభో అనుబ్రూహి, ఇతి ప్రార్థయేత్ ।(అత్ర కేచిదాచార్యస్య పాదౌ ప్రక్షాళ్య అన్వారభ్య ప్రార్థ యేదితి) (అన్యేతు కుమారో దక్షిణేనపాణినా ఆచార్యస్య దక్షిణంపాదం సవ్యేనసవ్యముప సంగృహ్య-ఇతి॥) అథాఽచార్య ఉత్థాయ (రం) నమస్సదసె, ఇతిసంపూజ్య సదస్యాన్ ప్రణమ్య గాయత్ర్యుపదేశస్య సుము హూర్తోఽస్త్వితి భవన్తో బ్రువన్తు, సుముహూర్తోఽస్తు ఇతి సభాఽనుజ్ఞామనుప్రాప్య ॥

(37) సూ=తస్మా అన్వాహ తత్సవితురితి, "పచ్ఛోర్ధర్చశ స్తతస్సర్వాం వ్యాహృతీర్విహృతాః పాదాదిష్వన్తేషువా తథార్ధర్చయోరుత్తమాం కృత్స్నాయాం"॥

(౨౧౬) ఓమ్ భూః—తత్సవితుర్వరేణ్య మిత్యాది, కుమారస్య దక్షిణే కర్ణే సముపదిశన్వాచయేత్ ! గాయత్ర్యుపదేశముహూర్తస్సుముహూర్తోఽస్త్విత్యనుగృహ్ణన్తు-సుముహూర్తోఽస్తు॥

(38) సూ=కుమార ఉత్తరేణ మన్త్రేణోత్తరమోష్ఠముపస్పృశతే॥

అవృధమసౌ సౌమ్య ప్రాణస్వం మే గోపాయ ॥

కుమారః స్వీమ ముత్తరమోష్ఠ ముపస్పృశ్య ఆచామేత్॥

సూ=కర్ణావుత్తరేణ॥

బ్రహ్మణ ఆణీస్థః ॥ హస్తాభ్యాంకర్ణాయుగపదుపస్పృశతి॥

(39)సూ=దండముత్తరేణాదత్తే పాలాశోదండో బ్రాహ్మణస్యేత్యాది, వార్క్షోదండ ఇత్యవర్ణసంయోగేనైక ఉపదిశంతి॥

సుశ్రవస్సుశ్రవసం మాకురు యథాత్వగ్ం సుశ్రవస్సు

శ్రవా అస్త్యేవమహమహాగ్ం సుశ్రవస్సుశ్రవా భూయాస్తం యథా త్వగ్ం సుశ్రవస్సుశ్రవో దేవానాం నిధిగోపోస్త్యేవ మహం బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మణోనిధిగోపోభూయాసమ్॥

మన్త్రాన్తె పాలాశం దండ మాచార్యదత్తం వటుర్దక్షి ణేన పాణినా ఉదత్తే॥

సూ=స్మృతంచమ ఇత్యేతద్వాచయిత్వా॥

స్మృతం చ మేఽస్మృతం చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం నిన్దా చ మేఽనిన్దా చ మేతన్మ ఉభయం వ్రతగ్ం శ్రద్ధా చ మేఽశ్రద్ధా చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం విద్యా చ మేఽవిద్యా చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతగ్ం శ్రుతం చ మేఽశ్రుతం చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతగ్ం సత్యం చ మేఽనృతం చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం తపశ్చ మేఽతపశ్చమే తన్మ ఉభయం వ్రతం వ్రతం చ మేఽవ్రతం చ మే తన్మ ఉభయం వ్రతం యద్బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మణి వ్రతం యదగ్నేస్సేన్ద్రస్య సప్రజాపతికస్య సదేవస్య సదేవరాజస్య సమనుష్యస్య సమనుష్యరాజస్య సపితృకస్య సపితృరాజస్య సగన్ధ-

వాఽఽపుర్రస్క న్యా। యన్మ ఆత్మన ఆత్మని వ్రితం తేనావాహగ్ం సర్వవ్రతో భూయాసమ్॥ ఇత్యన్తం కుమారం వాచయతి॥

(37) సూ=గురవె వరం దత్వా॥

గురోవరంతె దదామి, ఇతి, కుమారోగాం, దద్యాత్-

అత్రాఽఽచార్యస్స ప్తదశకృత్వోఽఽపాన్య (౮-౨) దేవస్యత్వాస వితుః ప్రసవె...హస్తాభ్యాం ప్రతిగృహ్ణామి। రాజాత్వా వరుణో నయతు దెవిదక్షిణే గ్రుద్రాయగాం॥ తెనామృతత్వమశ్యామ్। వయోదాత్రె। మయోమహ్యమస్తు ప్రతిగ్రహీత్రె। క ఇదం కస్మా అదాత్। కామః కామాయ। కామోదాతా। కామః ప్రతిగ్రహీతా। కామగ్ం సముద్రమావిశ। కామెన త్వా ప్రతిగృహ్ణామి। కామైతత్తె। ఏషాతె కామదక్షిణా। ఉత్తానస్త్వాంగీరసః ప్రతిగృహ్ణాతు? ఇత్యంతేనశ్రౌతవత్ప్రతి గృహ్ణాతి॥ (38) బ్రహ్మణౌవరందత్వా॥

సూ=ఉదాయుషేత్యుత్థాప్య॥

ఉదాయుషా స్వాయుషోదోషధీనాగ్ం రసేనోత్పర్జ న్యస్య శుష్మేణోదస్థామమృతాగ్ం అను॥

అథాచార్యః ప్రత్యఙ్ముఖమాసీనం కుమారమనేనో త్థాప్య వాచయేత్॥

సూ = ఉత్తరై రాదిత్యముపతిష్ఠతే.

తచ్చక్షుర్దేవహితం పురస్తాచ్ఛుక్రముచ్చరత్ ।పశ్యేమ శరదశ్శతం జీవేమ శరదశ్శతం నన్దామ శరదశ్శతం మోదామ శరదశ్శతం భవామశ్శరదశ్శతగ్ం శృణవామ శరదశ్శతం ప్రబ్రవామ శరదశ్శతమజీతాస్స్యామ శరదశ్శతం జ్యోక్చ సూర్యందృశే॥

ఇత్యాచార్య వాచితైర్దశభిర్మంత్రైర్వటురాదిత్యముప తిష్ఠతే ॥ (అథ కామ్యవిధిమాహ)

(౮౦) సూ =యం కామయేతనాయంమచ్ఛిద్యేతేతి తముత్త రయా దక్షిణె హస్తెగృహ్ణీయాత్॥

యస్మిన్భూతం చ భవ్యం చ సర్వే లోకాస్సమా హితాః। తేన గృహ్ణామి త్వా మహం మహ్యం గృహ్ణామి త్వా మహం ప్రజాపతినా త్వా మహ్యం గృహ్ణామి యజ్ఞశర్మన్,

ఇతి కుమార హస్తగ్రహణం, వేదాధ్యయన శాస్త్రవ్యాఖ్యాన
శక్తివిషయం కామ్యమేవ)

(౪౧) సూ - త్రివృహమేతమగ్నిం ధారయంతి క్షారలవణ
వర్జనంచ। అథ బ్రహ్మచారిణః త్రివృహమగ్ని
ధారణం, క్షారలవణవర్జనంచ భవతి॥

(౪౨) సూ—పరి త్వేతి పరిమృజ్య తస్మిన్నుత్తరైర్మన్త్రైస్సమిధ
ఆదధ్యాత్ ॥ కుమారః ప్రాణానాయమ్య ప్రాతస్సమిదా
ధానం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య॥ పూర్వం కాష్ఠైరగ్నిమిధ్వా॥

పరి త్వాగ్నే పరి మృజామ్యాయుషా చ ధనేన చ।
సుప్రజాః ప్రజయా భూయాసగ్ం సువీరో వీరైస్సువర్చా
వర్చసాసుపోషః పోషైస్సుగృహో గృహైస్సుపతిః పత్యా
సుమేధా మేధయా సుబ్రహ్మ బ్రహ్మచారిభిః।

అగ్నిం పరిమృజ్య (సర్వతో మార్జనముదకేనకృత్వా)
పరిసమూహ్య (విప్రకీర్ణస్యాగ్నే రాశీకరణం కృత్వా) తూష్ణీం
సమంతంపరిషిచ్య—

అగ్నయే సమిధమాహార్షం బృహతే జాతవేదసే

యథా త్వమగ్నే సమిధా సమిధ్యస ఏవం మా మాయుషా వర్చసా సన్యా మేధయా ప్రజయా పశుభి ర్బ్రహ్మవర్చ-సేనాన్నా ద్యేన సమేధయ స్వాహా । ఏధోఽస్యేధిషీమహి స్వాహా । సమిదసి సమేధిషీమహి స్వాహా । తేజోఽసి తేజో మయి ధేహి స్వాహా । అపో అద్యాఽన్వచారిషగ్ం రసేన సమ సృక్ష్మహి । పయస్వాగ్ం అగ్న ఆగమం తం మా సగ్ం సృజ వర్చసా స్వాహా । సంమాఽగ్నే వర్చసా సృజ ప్రజయా చ ధనేన చ స్వాహా । విద్యున్మే అస్య దేవా ఇన్ద్రో విద్యాత్సహ ఋషిభిస్స్వాహా । అగ్నయే బృహతే నాకాయ స్వాహా । ద్యావాపృథివీభ్యాగ్ం స్వాహా । ఏషా తే అగ్నే సమి త్తయా వర్ధస్వ చాప్యాయస్వ చ తయాఽహం వర్ధమానో భూయాసమాప్యాయమానశ్చ స్వాహా । యోమాఽగ్నే భాగినగ్ం సన్తమథాభాగం చికీర్షత్యభాగమగ్నే తం కురు మామగ్నే భాగినం కురు స్వాహా । సమిధమాధాయాగ్నె సర్వవ్రతో భూయాసగ్ం స్వాహా ॥

ఇతి ద్వాదశభిర్మన్త్రైః ప్రతిమన్త్రం సమిధమాదధ్యాత్

శతస్తూష్ణీం సమంతం పరిషిచ్య, పరిసమూహ్య। అగ్నేన ముప తిష్ఠతే॥

యత్తే అగ్నే తేజస్తేనాహం తేజస్వీభూయాసం యత్తే అగ్నే వర్చస్తేనాహం వర్చస్వీభూయాసం యత్తే అగ్నే హరస్తేనాహగ్ం హరస్వీభూయాసమ్॥ మయిమేధాం మయి ప్రజాం మయ్యగ్నిస్తేజో దధాతు మయిమేధాం మయిప్రజాం మయీంద్ర ఇంద్రియం దధాతు మయిమేధాం మయిప్రజాం మయిసూర్యో భ్రాజో దధాతు॥ పటురగున్యుపస్థానం కృత్వా। అగ్నేరుత్తరతో భస్మ గృహీత్వా। మానస్తోకే తనయే మాన ఆయుషిమానో గోషుమానో అశ్వేషు రీరిషః। వీరాన్మానో రుద్రభామితో వధీర్ హవిష్మన్తో నమసా విధేమ తే॥ మేధావీభూయాసం-ఇతినిటిలె, తేజస్వీభూయాసం-దక్షిణబాహౌ, వర్చస్వీ భూయాసం—వామబాహౌ [౪3] బ్రహ్మవర్చసీ భూయాసం-హృదయె, ఆయుష్మాన్భూయాసం—కంఠె, అన్నాదో భూయాసం—శిరసి, ఇతి విభూతివద్రతూం ధారయేత్॥ స్వస్తి॥ శ్రద్ధాం మేధాం .....హవ్యవాహన, (౧౯౬) ఇతి సంప్రార్థ్య

(౮౮) స్వప్రవరముక్త్వా నమేత్ ॥ యస్యస్మృత్యేత్యాది కర్మ సమాపయేత్॥

(౮౯) సూ = ఏవమన్యస్మిన్నపి సదారణ్యాదేధానాహృత్య॥
అగ్నిమిధ్వా పరిసమూహ్య సమిధ ఆదధ్యాత్సాయం ప్రాతర్యథోపదేశమ్ ॥ సాయమేవాగ్ని పూజేత్యేక ॥
॥ ధ-సూ ॥

ఏవం ఉక్తవిధినా ఉపనయనప్రభృత్యా సమావర్తనాత్ అహరహస్సాయం ప్రాతః—సాయమేవవా, త్ర్యహాదూర్ధ్వమన్యస్మిన్నపి లౌకికాగ్నౌ సమిదాధానంకర్తవ్యం॥ సూ = ఉత్తరయా సగ్ంశాస్తి ॥

తతః కుమారమాచార్యః, బ్రహ్మచార్యసీత్యాదీన్ మడర్థాన్ సంశాస్తి, ప్రతిశాసనం కుమారో'బాఢం (ఏవమహం కరోమీత్యర్థః) ఇతి, ప్రతిబ్రూయాత్,

బ్రహ్మచార్యసి-బాఢం॥ అపోశాన బాఢం, కర్మకురు-బాఢం. మాసుషుప్థాః - బాఢం, భిక్షాచర్యంచర - బాఢం, ఆచార్యా ధీనోభవ-బాఢం॥

అథ బ్రహ్మచారీమాతరమేవాగ్రేభిక్షేత, భగినీంవా, అథాస్మై అరిక్తం పాత్రంప్రయచ్ఛన్నాచార్యఆహ, మాతరమేవాగ్రేభిక్షస్వ-ఇతి, స వటుః,భవతిభిక్షాం దేహి, ఇతి మాతరమేవాగ్రే భిక్షేత। తత్సమాహృత్యోప నిధాయాఽచార్యాయ ప్రాహ, భైక్షమిదమితి॥ తత్సుభైక్షమ్-ఇత్యాచార్యస్తత్ప్రతి గృహ్ణాతి॥ (౪౬) ఉపనీతో మధ్యాహ్నే మాధ్యాహ్నికం కృత్వా తదాది నిత్యం నియతః సంధ్యాత్రయముపాసీత। శ్వః బ్రహ్మ యజ్ఞమారభేత - వేదస్థానే గాయత్రీం పఠేత్ తథా మాధ్యాహ్నికానంతరం నిత్యం దేవర్షి పితృ తర్పణం కుర్యాత్। త్రీణ్యహాని ప్రత్యహమామభైక్షమాచరేత్। తత, పక్వాన్న భైక్షమ్॥ త్ర్యహం మస్తవత్సరిహీనమేవ వసీత॥

సూ = వాసశ్చతుర్థీ ముత్తరయాఽఽదత్తేఽన్యత్పరిధాప్య॥

చతుర్థదినే ప్రాతః ప్రభృతిలౌకికాగ్నావిదంసమిదాధానమ్॥

యస్య తే ప్రథమవాస్యగ్ం హరామస్తం త్వా విశ్వే అవన్తు దేవాః। తం త్వా భ్రాతరస్సువృధోఽవర్ధమానమనుజాయన్తాంబహవస్సుజాతమ్॥

చతుర్థేఽహన్యాఽఽచార్యోఽన్యద్వస్త్రం తూష్ణీం పరిధాప్యైన మన్త్రేణ పరిహితే వాససి, వటునా-గురో వాసస్తే దదామి, ఇతిదత్తేగురుః సప్తదశకృత్వో వాన్య యస్యత ఇత్యనేనాదదీత, (४८) అత్రకేచిత్ నవాన్ యజ్ఞోపవీత మేఖలాజిన దండాశ్చ మంత్రేణ సంధార్య పురాణాన్ పాలాశే స్థాపయంతి। అత్ర పుణ్యాహవాచన వసంతమాధవ పూజాఽంకుర విసర్జనస్తంభ పూజాంచ కర్తవ్యమితి, క్వచిదాచారః, తతో బ్రాహ్మణాశీర్వచనం, ఫలదానాది, భూరిదానం, బ్రాహ్మణ భోజనంచ॥

॥ ఇత్యుపనయన ప్రయోగః॥

అథ పాలాశకర్మ ప్రయోగః

ఉపనయన చతుర్థేహన్యాచార్యః కృతప్రాణాయామః మమ కుమారస్య మేధా జననార్థం పాలాశకర్మ కరిష్యామీతి సఙ్కల్ప్య॥ ఉపనయనాది త్రీణ్యహాని వ్రీత్యహామావ

భైక్షం చరిత్వా, తేషాం తండులానాం ఉపనయనాగ్నౌ స్థాలీపాకం పక్త్వా ప్రతిష్ఠితాభిఘారణాంతం కుర్యాత్ ।
ఆచార్యః వటునా సహ ప్రాచీ ముదీచీం వాదిశముప నిష్క్రమ్య పాలాశస్యాధస్తాత్పూర్వేణోత్తరేణవా త్రీణి స్థండిలాన్యుదగప వర్గం కల్పయిత్వా, గణపతి పూజాం, పుణ్యాహవాచనం చ కుర్యాత్ ॥ తతో వటుః ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య- తేషు స్థండిలేషు యథాక్రమం ప్రణవం, శ్రద్ధాం, మేధాం, చావాహ్య, తేభ్యః అర్ఘ్యపాద్యాచమన స్నాన వస్త్ర గంధమాల్య ధూప దీపాంతం విధివదభ్యర్చ్య స్థాలీ పాకాత్ బలీన్ దత్వోప తిష్ఠతే ॥

యశ్ఛందసామృషభో విశ్వరూపః । ఛందోభ్యోఽధ్యమృతాత్సంబభూవ । సమేంద్రో మేధయాస్పృణోతు।అమృతస్యదేవధారణో భూయాసం। శరీరంమేవిచర్షణం।జిహ్వామేమధుమత్తమా । కర్ణాభ్యాం భూరి విశ్రువం । బ్రహ్మణః కోశోఽసిమేధయాపిహితః । శ్రుతంమే గోపాయ ॥

॥ ఇతి నవభిర్వాక్యైః ప్రణవం ॥

శ్రద్ధయాగ్నిస్సమిధ్యతే । శ్రద్ధయా విందతే హవిః । శ్రద్ధాం భగస్యమూర్ధని । వచసా వేదయామసి । ప్రియగ్గ్ం శ్రద్ధే దదతః । ప్రియగ్ం శ్రద్ధే దిదాసతః । ప్రియం భోజేషుయజ్వసు । ఇదం మ ఉదితం కృధి । యథా దేవా అసురేషు । శ్రద్ధాముగ్రేషుచక్రిరే । ఏవం భోజేషు యజ్వసు । అస్మాకముదితం కృధి । శ్రద్ధాం దేవా యజమానాః । వాయుగోపా ఉపాసతే । శ్రద్ధాగ్ం హృదయ్యయాకూత్యా । శ్రద్ధయా హూయతే హవిః । శ్రద్ధాం ప్రాతర్హవామహే । శ్రద్ధాం మధ్యం దినం పరి । శ్రద్ధాగ్ం సూర్యస్య నిమ్రుచి । శ్రద్ధే శ్రద్ధాపయే హమా । శ్రద్ధా దేవానధివస్తే । శ్రద్ధా విశ్వమిదం జగత్ । శ్రద్ధాం కామస్యమాతరం । హవిషా వర్ధయామసి ॥

॥ ఇతి చతుర్వింశతి వాక్యైః శ్రద్ధాం ॥

మేధా దేవీజుషమాణాన ఆగాద్విశ్వాచీ భద్రాసుమనస్యమానా । త్వయాజుష్టానుదమానా దురుక్తాన్బృహద్వదేమ విదథే సువీరాః ॥ త్వయాజుష్టఋషిర్భవతి దేవిత్వయా బ్రహ్మాగత శ్రీ రుతత్వయా । త్వయాజుష్టశ్చిత్రం విందతే వసుసానో

జుషస్వద్రవిణోనమేధే॥ మేధాంమ ఇంద్రో దదాతు మేధాం దేవీ సరస్వతీ । మేధాంమే అశ్వినావుభావాధత్తాం పుష్కర స్రజా ॥ అప్సరాసుచయామేధా గంధర్వేషుచయన్మనః । దైవీం మేధా సరస్వతీ సామాం మేధాసురభిర్జుషతాగ్ం స్వాహా ॥ ఆమాంమేధా సురభిర్విశ్వరూపా హిరణ్యా వర్ణా జగతీజగమ్యా । ఊర్జస్వతీ పయసాపిన్వమానాసామాం మేధాసుప్రతీకాజుషంతాం । మయిమేధాం .. భ్రాజో దధాతు॥ (౩౮౧)

ఇతి చతురనువాకైర్మేధాంచోపస్థాయ పలాశమూలె దండం విసృజ్యాన్య దండం మంత్రేణాదాయ సహాచార్యో గృహమాగచ్ఛేత్ ॥

కేచిత్పాలాశం కర్మ కుర్వన్తి

సదారణ్యాగే ధానాహృత్యత్రిరాత్రోపోషితశ్చతుర్థేఽహని గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీంవా దిశముప నిష్క్రమ్య బ్రహ్మ వృతస్యాధస్తాత్, స్థండిలం కల్పయిత్వా, ప్రణవ శ్రద్ధా మేధానామర్చనం కృత్వాఽత్ర మధురేణ బ్రాహ్మణాన్భోజ

యిత్వా-అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్య భాగాంతే సమంతాద
ప్యాపైరగ్నిం పరిశ్రిత్య యచ్ఛంద సామితి ఛందసూక్తం
వాచయిత్వా - హోమయేత్ । జయాది ప్రతిపద్యంతే పరిషేచ
నాంతం కృత్వా । అత్ర మేఖలాదీని పాలాశే నివేశ్య అన్యాని
నవాని గృహ్ణీయాత్ । ఉత్తరయాసగ్ంశాస్తి, నాసశ్చతుర్థీ
ముత్తరయాఽఽ దత్తేఽన్యత్పరిధాప్య (ఇత్యాంధ్రాచారః)
ఇత్యాండ పిళ్ళాయామ్ ॥

ఉపనయన ప్రకరణమ్

ఉపనయన శబ్దార్థః

(౧) తత్రోపనయన శబ్దః కర్మనామధేయమ్ ॥ తథా చ, భారద్వా
జః—ఉపానయాఖ్యం యత్కర్మ విద్యార్థం తముదీరితమితి ॥ తచ్చ
యౌగికం ఉద్భిన్న్యాయాత్ । యోగశ్చ భావవ్యుత్పత్త్యా, కరణవ్యుత్పత్త్యా
వా ॥ సయథా—ఉపసమీపే ఆచార్యాదీనాం వటోః నీతిః నయనం
ప్రాపణం ఉపనయనమ్ ॥ సమీపే ఆచార్యాదీనాం నీయతే వటుర్యేన
తదుపనయనమితి, వా ॥ భావవ్యుత్పత్తిరేవ సాధీయసీతి గమ్యతే, శ్రౌతార్థ
విధిసంభవాత్ ॥ కరణవ్యుత్పత్తేరన్య పదార్థ లక్షణాపత్తేః వివక్షాధీనత
యా అనేకత్వసంభవేన అనియతశాస్త్రార్థతాపత్తేః ॥ తస్మాదుక్తైవవ్యుత్పత్తి
ర్జ్యాయసీ ॥

గాయత్ర్యుపదేశ ఏవ ఉపనయన పదార్థ ఇతి

తత్రోపనయనం నామ, ఆచార్యేణ వటోః గాయత్ర్యా సంస్కారణమ్। గాయత్ర్యా బ్రాహ్మణముపనయీతేతి కాత్యాయనవాక్యే బ్రాహ్మణాగాయత్ర్యోః ద్వితీయా తృతీయాభ్యాం సంస్కార్య సంస్కారకత్వాభిధానేన ఉపనయన శబ్దస్య సంస్కారమాత్రపరత్వావశ్యంభావాత్ ॥ * తథాచాపస్తంబః — ఉపనయనం విద్యార్థస్యశ్రుతితస్సంస్కార ఇ ॥

తదేవచ బ్రహ్మజన్మత్వేన పరామృష్టం మనునా

తత్రయద్బ్రహ్మజన్మాస్యమౌంజీబంధనచిహ్నితమ్। తత్రాస్య మాతా సావిత్రీ పితాత్వాచార్య ఉచ్యతఇతి॥ బ్రహ్మణా వేదేన గాయత్రీరూపేణ జన్మైవ జన్మ, సంస్కారవిశేషాధానేన పునర్నవీకరణమ్॥ * తథా చ శ్రుతిః — గాయత్ర్యా బ్రాహ్మణమసృజత్। ఇతి॥ ఏతత్త్రితయాభిప్రాయేణైవ బ్రహ్మశబ్దప్రయోగః, న సంపూర్ణవేదాభిప్రాయేణ। స్పష్టయితుం విశేషణమాహ, మౌంజీబంధనచిహ్నితమితి ॥ తస్మాద్గాయత్ర్యుపదేశ ఏవ ఉపనయన పదార్థఇతి సిద్ధమ్॥

ఇదమేవ ద్వితీయం జన్మేత్యాహ గౌతమః

తద్ద్వితీయం జన్మ ॥ తదాస్యమాతా సావిత్రీ పితాత్వాచార్యఇతి॥ ఏతేన ఉపనీతి ఉపనయ ఉపనాయన ఉపానయ ఇత్యాదిశబ్దాః కర్మనామధేయత్వేన వ్యాఖ్యాతాః॥

(౨) విధిపూర్వక గర్భాధానాది సంస్కారో బ్రాహ్మణత్వస్యావశ్యక ఇత్యాహ

అష్టాచత్వారింశతా సంస్కారైస్సంస్కృతో బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం గచ్ఛతీతి స్మృతికారాః॥ వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాదిర్ద్వి

జన్మనామ్ । కార్యశ్శరీరసంస్కారః పావనః ప్రేత్య చేహ చ ॥ చిత్రకర్మ యథాఽనేకైరంగైరున్మీల్యతే శనైః । బ్రాహ్మణ్యమపి తద్వత్స్యాత్సంస్కారైర్విధిపూర్వకైః ॥ గార్భైర్హోమైర్జాతకర్మ చూడామౌంజీనిబంధనైః । బైజికం గార్భికం చైనో ద్విజానామపమృజ్యతే ॥ ఇతి ॥

నామధారక బ్రాహ్మణః

గర్భసంస్కార రహితః కేవలం బ్రహ్మనామధృక్ । నకర్మవిన్న చాధీతే పథవేన్నామధారకః ॥

స్త్రీణాం వివాహః ఉపనయనమితి-మనుః

వైవాహికో విధిః స్త్రీణాం సంస్కారో వైదికస్స్మృతః । పతి సేవా గురౌ వాసః గృహార్థోఽగ్నిపరిక్రియా ॥ ఇత్యాదినా వివాహస్య ఉపనయన స్థానాపత్తిమాహ ॥

(3) ఉపనయన కర్తారమాహ-తత్రాపస్తంబః

తస్మిన్నభిజన విద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేదితి॥ అస్యార్థః తమసో వేతిమాత్రే పూర్వమవిదుషో నిందాముక్త్వా కీదృశ స్తర్హ్యుపనేతాభిగమ్య ఇతి తత్రాహ అవిచ్ఛిన్న వేదవేది సంబంధ జన్మ అభిజనః । షడ్భిరంగైస్సహ యథావదర్థజ్ఞానపర్యన్తమధీతో వేదో విద్యా । పర్యాసంభవే వేద ఏవవా । తస్మిన్నుపనయనే కర్తవ్యే తాభ్యా మభిజనవిద్యాభ్యాం సముదేతం సంపన్నం సమాహితం విహిత ప్రతిషిద్ధేష్వ వహితమనసం సంస్కర్తారమాచార్యమీప్సేత్॥ ఇచ్ఛయా కరణం లక్ష్యతే. అప్నుయాత్ అభిగచ్ఛేదితి ॥ ☞ వ్యాసః-వైదికనిష్ఠం ధర్మజ్ఞం కులీనం శ్రోత్రియం శుచిం । స్వశాఖాజం అనాలస్యం విప్రం కర్తారమీప్సితమితి ॥

శ్రోత్రియ లక్షణమాహ

జన్మనా బ్రాహ్మణో జ్ఞేయః సంస్కారైర్ద్విజ ఉచ్యతే । విద్యయా వాఽపి విప్రత్వం త్రిభిః శ్రోత్రియ ఉచ్యతే ॥ ఇ॰ ॥

(౪) ఆచార్య లక్షణమాహ-యమః

సత్యవాక్ ధృతిమాన్ దక్షః సర్వభూతదయాపరః । ఆస్తికో వేదనిరతః శుచిరాచార్య ఉచ్యతే ॥ ఇతి ॥

(౫) ఆచార్యస్య గాయత్రీ జపమాహ-వృద్ధవిష్ణుః

సావిత్రీమభ్యసేదగ్నిపవిత్రాణి చ సంస్మరేత్ । సహస్రం ద్వ్యాదికావృత్తం సావిత్రీం ప్రజపేద్బుధః ॥ స్వాధికారార్థమేవాస్యాః ప్రదానార్థం హితత్స్మృతమితి॥ అగ్నిపవిత్రాణి, అగ్నిశ్శుచివ్రతతమ ఇత్యాదీని ॥

(౬) అథ సంభార సంభరణమాహ-శౌనకః

పూర్వేద్యురేవ సకలాన్ సంభారాంశ్చ యథోచితాన్ సంభృత్యాభ్యుదయ శ్రాద్ధం అపి కుర్యాద్యథావిధి ॥ అత్ర అపి శబ్దాత్ స్వస్తివాచనం గ్రహమఖ, మండప, దేవతాస్థాపనాది గృహ్యతే ॥ ఉపవీతించ సంపాద్య తథాకృష్ణమృగాజినమ్ । యథోక్తమేఖలాం దండం భిక్షాపాత్రం జలస్య చ॥ కౌపీనాచ్ఛాదనార్థాయ మౌంజీం కార్పాసీం ద్విజః సంభరేత్త్రివృతాం తావద్వాససీ వ్యాహృతే పునః ॥ అత్ర కౌపీనబంధ మాత్రోపదేశాత్ బ్రహ్మచారిణః కౌపీనధారణమప్యుక్తం భవతి ॥ వాససీతే స్వగురవే మేధాజననకర్మణి । వేద్యాంతావత్ప్రిస్తృత్యైవ కౌపీనేన ప్రవర్తయేదితి ॥ ఆహార లక్షణమాహ-ఉపద్ధాతమి ॥ (౧౧) పుటే ॥

(౭) జాతాది సంస్కారాతిపత్తి ప్రాయశ్చిత్తమ్-హేమాద్రౌ-

గౌతమః

ఏకాదశాహంసంత్యజ్య భోజనే చౌళకే౽పివా । వ్రతబంధేతు రాజేంద్ర ప్రాజాపత్యద్వయంపిబేత్ ॥ కృత్వా కర్మప్రకుర్వీత ముఖ్యకాల వ్యతిక్రమాత్ । ఏతేన శుద్ధిమాప్నోతి నాన్యథా శుద్ధిరస్తిహి॥ ఏవమేవాన్న ప్రాశన చౌళకాలాతిపత్తౌ చ ॥ తథాహ-భృగుః-గర్భాద్యసంస్కృత స్యాపి కర్తవ్యం నోపనాయనమ్ । ప్రాయశ్చిత్తంతుపూర్వేషాంనోపనాయ నికస్యతు ॥ శ్రౌతస్మార్తాధికారీస్యాన్నోపనాయనికంవినా । ఇతి ॥ శౌనకో౽పి-ఆరభ్యాధానమాచౌళాత్కాలే౽తీతేతుకర్మణామ్, వ్యాహృత్యాజ్యం సుసంస్కృత్య హుత్వా కర్మయథాక్రమమ్॥ఏతేష్వే కైకలోపే౽పి పాదకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ । చూడాయా అర్ధకృచ్ఛ్రం స్యాదాపదిత్వేవమీరితమ్ ॥ అనాపదితు సర్వత్ర ద్విగుణా ద్విగుణం చరేత్ ॥ ఇతి ॥

ప్రాయశ్చిత్తార్థం సకృత్త్వాపి హోమవిచారః

(౮) కేచిత్ స్వకాలే అననుష్ఠితానాం జాతాది కర్మణాం, ఆద్య ప్రాయశ్చిత్తపూర్వక మనుష్ఠానాయ, సర్వార్థమాదౌ సకృత్త్వాపి త్రయోదశహోమం కుర్వంతి, తన్మందం, అస్య అవిధేయత్వాత్, ప్రతి నిమిత్తం ప్రాయశ్చిత్తస్యానుష్ఠేయత్వాచ్చ । అపిచ కథంచిత్ తస్యావిధే యత్వాంగీకారే౽పిప్రాయశ్చిత్తరూప సాహి త్రయోదశ హోమస్య గురు భూతత్వాత్ ప్రతి నిమిత్తం ప్రత్యేక మనుష్ఠాతుం నశక్యత ఇతి కృత్వా తన్మందమిత్యుక్తమ్ ॥

అథ వటూపనేత్రోరధికార సిద్ధ్యర్థం కృచ్ఛ్రత్రయమాహ వృద్ధవిష్ణుః

(౯) కృచ్ఛ్రత్రయం చోపనేతా త్రీన్ కృచ్ఛ్రాంశ్చ వటుశ్చరేత్ ||

సంకల్పాది

(౧౦) కృత్వా కుమారేణ సహైవ చాగ్నిం అశ్యాద విప్రాన్నపి వాచయీత । భుక్త్వా కుమారః జలయుగ్మకేన ఉనత్త్రి శిష్యం పరి (ప్రతి) వాపనంచ || క్వచిత్పాద నానుసారేణ వా—౩, (౭౪) పృష్ఠేద్రష్టవ్యః ||

(౧౧) వటు ప్రాయశ్చిత్తమ్

యత్తు శిష్టాః వటు ప్రాయశ్చిత్తమిత్, కుర్వన్తి - తత్తు ప్రాప్త్యుక్తిః కిం మూలకమితి నవిద్మః । అథాప్యస్య సర్వ విధ అనాచార జన్య పాప పరిహారార్థత్వాత్ (ఏకస్మిన్ దోషే) ఇతి శాతనూక్తే దోషనివారణార్థం కర్మ, ప్రాయశ్చిత్తమిత్యుక్తత్వాత్ ప్రాయశ్చిత్త సముచ్చయస్యాను ష్ఠేయత్వాచ్చ వటుప్రాయశ్చిత్తకరణమభ్యుదయమితి ||

యజ్ఞోపవీత ధారణస్య కాలద్వయముచ్యతే

(౧౨) అత్ర త్రికాండీ- బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాఽథ ధృతయజ్ఞోపవీతకమ్ । స ప్రాణాహుతి మౌనంచ గురుర్మాణవ మాశయేత్ || ఇతి వచనాత్పుణ్యాహవాచనానన్తరం భోజనాత్పూర్వ మేవ యజ్ఞోపవీతధారణం కుర్యాత్ || ☞ అత్ర బోధాయనః । బ్రాహ్మణానన్నేన పరివిష్య, పుణ్యాహం, స్వస్తి, ఋద్ధి, మితివాచయిత్వా కుమారం భోజయిత్వా తస్య చౌలవత్తూష్ణీం కేశానోప్య స్నాతం శుద్ధ వాససం బద్ధశిఖం ధృత కౌపీనం యజ్ఞోపవీతం ప్రతిముంచన్ వాచయతి, యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రమితి ||

అత్రకపర్దీ । యజ్ఞోపవీతకాలస్స్యాద్వాచనే కృత ఆశిషామ్ । పురస్తాత్సమిదాధానాచ్ఛిష్యస్యామిమ తేన తు ॥ ఇతి వచనాత్ యజ్ఞోపవీత ధారణస్య, పుణ్యాహానంతరం భోజనాత్పూర్వం, వపనానంతరం ఆయు ర్దాయ ఇతి సమిదాధానాత్పూర్వమితి చ, కాలద్వయముక్తం భవతి ॥

నవతంతుధారణ విచారః

(౧౩) యత్తు కేచన కర్మాచార్యాః కుమారస్య ఆచమనయోగ్యతా సిద్ధ్యర్థం నవోనవ, ఇతి మంత్రేణ నవ తంతుం ధారయిత్వా తూష్ణీమాచమ య్య యజ్ఞోపవీతంధారయేయుః–తన్నవతంతుధారణం, ఆచమనయోగ్యతా సిద్ధ్యర్థ మనుష్ఠేయమితి కుత్రాప్యనుక్తేః కింమూలకమితినవిజానీమః । కించ త్ర్యనుపేతానాంతూష్ణీమాచమనం ధర్మశాస్త్రసిద్ధమ్అతో నవతంతుదారణ మాచమనార్థం నవిధేయమ్ ॥ ఏవం నవతంతుధారణస్య శాస్త్రమూలత్వా భావేఽపి, తేషాం చిత్ప్రాచీన కర్మాచార్యాణామభిప్రాయ మూలకం హ్యేతత్ప్రయోగ లేఖనమితి ॥

యజ్ఞోపవీత దానమ్

(౧౪) శిష్టాచారాద్యజ్ఞోపవీతపూజా, దానాదికం, కార్యమ్ । తద్దానస్య విశేషితత్వాచ్చ బ్రహ్మాది దేవతారూప యజ్ఞోపవీతదానస్య విశేషఫలకత్వాదిత్యభిప్రాయః ॥

యజ్ఞోపవీతమంత్రవిధిః—స్మృతిసారే

యజ్ఞోపవీతమిత్యాది మంత్రస్స్యాదుపధారణే। యజ్ఞోపవీతమిత్యేవం వ్యాహృత్యా వాఽపిధారయేత్ ॥

యజ్ఞోపవీతనిరుక్తిః

తత్పాత్రిముపవీతత్వాత్ బ్రహ్మసూత్రమితిస్మృతమ్ । యజ్ఞైనచో

పవీతత్వాత్ యజ్ఞసూత్రం విదుర్బుధాః ॥ జ్ఞాత్వా విజేయయోరైక్యం అవిజానన్ ద్విజోత్తమః । నత్యజేదాత్మనస్సూత్రం బ్రాహ్మం బ్రహ్మవినిర్మితమ్ ॥ యజ్ఞార్థః పరమాత్మా యః ఉచ్యతే చైవహోతృభిః। ఉపవీతం తతోఽస్యేదం తస్మాద్యజ్ఞోపవీతకమితి ॥

యజ్ఞోపవీతోత్పత్తిమాహ—ఆశ్వలాయనః

నిస్పృహః పురా ఏవాగ్రే సమాసీనః శివః స్వయమ్ । దృష్ట్వా గుణమయీం మాయాం సూత్రరూపామివాకరోత్ ॥ తయా తదాత్మకం విష్ణుం సృష్ట్వా పాలం దివౌకసామ్। స్వయం భూరసవ్రహ్మదశ్చాస్య జయాయసః॥ జ్ఞానాత్మకేన హరిణా బ్రహ్మాత్మని శివేఽవ్యయే । తత్సూత్రముపవీతత్వాత్ బ్రహ్మసూత్రమితిస్మృతమ్ ॥ యజ్ఞేనచోపవీతత్వాత్ యజ్ఞసూత్రం విదుర్బుధాః । తదాజ్ఞయా వృతత్వాచ్చ బ్రహ్మణా బ్రహ్మసూత్రకమ్ ॥ తావల్లోకాస్త్రయో వేదాః త్రయో దేవాః త్రయోఽగ్నయః। శివస్సృష్టాస్త్రయో వర్ణాః త్రివృత్సూత్రం సమాశ్రయన్ ॥ తద్గ్రంధిమాశ్రయత్తారః క్రమాత్రినాదసంయుతః । తద్గ్రంథ్యగ్రంచ సావిత్రీ దేవమాతా శివాజ్ఞయా॥ ఏవం ద్వాదశదైవత్యం బ్రహ్మసూత్రం ద్విజన్మనామ్ ॥

ఉపవీత మహిమా

బ్రహ్మాగ్రి కల్పయామాస వేదార్హాణామనుత్తమమ్ । యేనాంసే ధృతమాత్రేణ బ్రహ్మసూత్రేణతే ద్విజాః ॥ భవంతి బ్రాహ్మణానామ వేదార్హాశ్చత్రయస్త్వహ॥

ద్విజత్వకారణమ్

యావత్పరిధృతం వామాంసే బ్రహ్మసూత్రం ద్విజస్యతు ॥ గురుః

ప్రతిష్ఠాపయతే కాల ప్రభృతి సంయతః । తావత్ప్రభృతి తస్యైవ పితాఽఽచార్యస్స ఉచ్యతే ॥ మాతా చ తస్య సావిత్రీ ద్వితీయం జన్మచోచ్యతే ।

యజ్ఞోపవీత ధారణవిధిః

ఉపవిశ్యాసనే దార్భ్యే (దర్భే) ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః । మంత్రం పఠేత్సముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రం గళే క్షిపేత్ ॥ (యజ్ఞోపవీత మంత్రస్య బ్రహ్మ ఋషిరితి స్మృతః । ఛందస్త్రిష్టుబ్దేవతా తు త్రయోవేదా ఇతి స్మృతః ॥) సదోపవీతినేతి—(౧౧) పుటే ద్రష్టవ్యమితి ॥

యజ్ఞోపవీతోద్ధరణేన ప్రాయశ్చిత్తీభవతీత్యాహ—భృగుః

మంత్రపూతం స్థితం కాయే యస్య యజ్ఞోపవీతకమ్ । నోద్ధరేచ్చ తతః ప్రాజ్ఞః య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రియ ఆత్మనః ॥ సకృచ్చాధారణాత్తస్య ప్రాయశ్చిత్తీ వేద్ద్విజః ॥

ప్రక్షాళనార్థం శాఖావిశేషేణాపవాదమాహ—స ఏవ

తైత్తిరీయాః కఠాః కణ్వాః చరకాః వాజసనేయినః । కంఠాదుత్తార్య సూత్రం తు కుర్యుర్వై క్షాళనం ద్విజాః ॥ బహ్వృచాస్సామగాశ్చైవ యేచాన్యే యజుశ్శాఖినః । కంఠాదుత్తార్య సూత్రం తు పునరర్హంతి సంస్క్రియామ్ ॥ సంస్క్రియాం మంత్రేణధారణమిత్యర్థః ॥

మేఖలాదీనాంనాశే—మనుః

మేఖలామజినం దండముపవీతం కమండలుమ్ । అప్సు ప్రాస్య వినష్టాని గృహ్ణీతాన్యాని మంత్రతః ॥ ఇతి ॥

ఉపవీతధారణ నిమిత్తం ధారణ ప్రకారశ్చాహ—భృగుః

పాతితం త్రుటితం వాఽపి బ్రహ్మసూత్రం యదాక్షిపేత్ ।

నూతనం ధారయేద్విప్రః స్నాన సంకల్ప పూర్వకమ్ ॥ ఆచమ్య ప్ర, సూత్రన్తు త్రిగుణీ కృత్య యత్నతః । యజ్ఞోపవీతమేకైకం ప్రతిమంత్రేణ ధారయేత్ ॥ ఆచమ్య ప్రతిసంకల్ప్య ధారయేన్మనురబ్రవీత్ । ఏక మంత్రేణ సంకల్పం కృత్వా యజ్ఞోపవీతకమ్ ॥ ఏకస్మిన్ త్రుటితే సర్వం త్రుటితం నాత్రసంశయః ।

ఉపవీత, ప్రాచీనావీత, నివీత, ప్రకారః

వామస్కంధే యజ్ఞోపవీతం దైవే ॥ ప్రాచీనావీతం దక్షిణస్కంధ పిత్ృయజ్ఞే ॥ నాభ్యాం లగ్నం కంఠపార్శ్వద్వయలంబితమభిచారే ॥ నివీతం అపృష్ఠ దేశావలంబి, మైథున మూత్ర పురీషాదిషు ॥

కుమారభోజనే విశేషః

(౧౫) బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాతు ధృతయజ్ఞోపవీతకమ్ । స ప్రాణాహుతిమౌనంచ గురుర్మాణవమాశయేత్ ॥ భోజన ఆచమనే స్వాధ్యాయే చ యజ్ఞోపవీతీస్యాదిత్యాపస్తంబః ॥ కుమార భుక్తికాలేతు గాయత్రీం సముదీరయేత్ । ఆచార్యః స్వయమేవాన్నం ప్రోక్షయేదితి శౌనకః ॥ వటురక్షారలవణం సప్రాణాహుతిముత్తమమ్ । ఏకోభుంజీతని యతః వ్రతేవ్రతమపీడయన్ ॥ అర్వాగ్బ్రహ్మంత్రిక్రియాయాశ్చమాత్రాచసహ భోజనమ్ । స ప్రాణాహుతిమౌనంచ గురుర్మాణవకం వదేత్ ॥ స్నానస్యతో వరుణః కాంతిం జుహ్వతోఽగ్నిశ్శ్రియం హరేత్ । భుంజతో మృత్యురాయుష్యం తస్మాన్మౌనం త్రిషుస్మృతమితి ॥

ఉపనయనేన సహ చౌలకరణ విధిః

(౧౬) ఉపనయనేన సహ చౌలకరణే చౌలస్య ప్రధానత్వాత్ ప్రథమం చౌలవపనం మంత్రవత్కృత్వా పశ్చాదుపనయనాంగవపనే, అపాగం సగ్

సర్జనాది విధివత్కృత్వా చతుర్దిగ్వపనే కేశాభావేఽపి ప్రతిమంత్రం పతిదిశం త్రీం స్త్రీం దర్భానేవ ఛిన్ద్యాత్ ॥ యుక్తం చైతత్ ॥ ప్రధాన స్య క్రియాయాన్తు సాంగం తత్క్రియతే పునః । తదంగస్య క్రియాయాన్తు నావృత్తిర్నైవ తత్క్రియా ॥ ఇతి కాత్యాయన వచ నేన ప్రధానస్య చౌలస్యాకరణే పునరపి సాంగానుష్ఠాన విధానాత్ అప్యల్పశో లోమాని వాపయతే, ఇతి న్యాయేన ఉపనయనాంగ వపనస్య కించిత్కరణేఽపి చరితార్థత్వాచ్చ ॥ చౌలోపనేతు సహక్రియేతే యదా తదా క్షౌరయుగ ప్రసక్తౌ । చౌలే ప్రధానంత్వితరకర్మ కార్యం ఉపా యనాంగం తు విభావనీయమ్ ॥ ఇతి చ కాత్యాయనవచనమ్ ॥ అత్ర ప్రాచీనకారికా । ద్విముండనే తు సంప్రాప్తే కథం క్షౌరం విధీయతే । మంత్రేణ విధివత్పూర్వం (విధివత్కుర్యాత్) పశ్చాత్ క్షౌరం విధీయతే ॥ ॥ ఇతి ॥ అస్య వచనస్య సంపూర్ణ తాత్పర్యకత్వాత్పూర్వోక్తమేవ గ్రాహ్యమితి ॥

(౧౭) ఉక్తః (౫౯౪) లౌకికాగ్నిః । వినాయచ్ఛిఖయా కర్మ వినా యజ్ఞోపవీతినా । రాక్షసం తద్ధి విజ్ఞేయం సమస్తా నిష్ఫలాః క్రియాః ॥ ఇతి వ్యాసవచనాదుపవీతం ధారయిత్వైవాగ్నేరుప సమాధానాది ॥ శమ్యాః పరిధ్యర్థే వివాహోపనయనేతి ॥

ఉపనయనావశ్య పదార్థాః అత్రికపదీ

పాత్రప్రయోగే తు కుశాంబు కూర్చవస్త్రాశ్మదండాజినమేఖలాశ్చ దైవ్యాని పాత్రాణి నియుజ్య పశ్చాద్యుంజీతచామూని సహోపనేతా ॥

సమిధాన విశేషః

(౧౮) స్వాహాకారో వచాయుర్దా ఇత్యత్ర సమిదాహుతౌ ।

ఆధేహీత్యేవ మంత్రాంతే వటుమాధాపయేన్గురుః॥ సర్వత్ర సమిదాధానే స్వాహాకారత్యాగ ఇష్యతే॥ ఇతి॥ బోధాయనేన తు, జుషేనయోమగ్గం స్వాహా ఇతి పఠ్యతే, నతథాఽత్రేతి సూచయితుమ్॥ కించ యత్రాదాన క్రియోక్తా న తత్ర స్వాహాకార ఇతి చ భాష్యోక్తిః॥ తథా చ మంత్రముక్త్వాఽఽచార్యో మంత్రాంతే ఆధేహి ఇత్యాధాపయతి॥

అంతరాగమన నిషేధః

(౧౯) ఉత్తరేణాగ్నిమితి, విప్రాగ్న్యోరంతరాగమన నిషిద్ధాదాచార్యం ప్రదక్షిణమావృత్యోత్తరతస్తిష్ఠేత్। తథా చాపస్తంబః-అగ్నిం బ్రాహ్మణం చాంతరేణ నాతిక్రామేదితి॥ అశ్మని స్థాపితోయేన వాసోఽపి పరిధాయ చ। మేఖలామజినం చైవ యావదశ్మాన మాచరేత్॥ అశ్మన్యేవ తిష్ఠతో వాసః పరిధాప్య మౌంజ్యాదీనాం పరివ్యయనమితి॥

వాసః పరిధానే మతాంతరమ్

(౨౦) వాసః శాణ్యాదితి, తత్సద్యః కృత్తోతం సద్య ఏవ చిన్నోతం తాన్యస్మిన్నహని। (అశ్మస్థాపనానంతరమధః స్థితస్య వటోః వాసః పరిధాపనాది కార్యమితి కేచిత్॥)

మంత్రాణాం కుమార వాచనయోగ్యత్వమ్

(౨౧) ప్రత్యగాశిషంచైనం వాచయతీతి సూత్ర వ్యాఖ్యానే అధ్వనామిత్యారభ్య ఆ ఉపనయన సమాప్తేః యే ప్రత్యగాశిషః మంత్రాః ఆత్మగామ్యాశీః ఫలం యస్మిన్మంత్రే సప్రత్యగాశీః (జాత్యభిప్రాయ మేకవచనమ్) తాన్ సర్వాన్ కుమారం వాచయతీతి॥

(౨౨) ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భానితి। ఉత్తరాగ్రాన్ దర్భానితిగాతిమః॥

అప్రవటోః ప్రత్యఙ్ముఖత్వం గురోః ప్రాఙ్ముఖత్వంచ కథమితి ఉదకాంజలివిధిశ్చ

(౨౩) (ఉత్తరతో౽గ్నేః ప్రత్యఙ్ముఖమవస్థాప్య అంజలిం కారయేత్। స్వయంచోపరి కుర్యాత్॥ దక్షిణతస్తిష్ఠన్ మంత్రవాన్ బ్రాహ్మణః ఆచార్యోదకాంజలిం పూరయేత్॥ ఇతి గౌతమః) (ఉత్తరతో౽గ్నేః ప్రాఙ్ముఖ ఆచార్యో౽వతిష్ఠతే, ప్రత్యఙ్ముఖ ఇతరో౽పామంజలిం పూరయిత్వా ఇత్యాశ్వలాయనః॥)

హస్తగ్రహణ పరిదానయోర్విశేషః

(౨౪–౨౫) హస్తేగృహీత్వేతి—అస్తేతు సర్వమంత్రాణాం హస్తగ్రహణ మిష్యతే। దేవతాభ్యః పరిదానం రక్షణాయ పృథక్పృథక్॥ గ్రహణంతేత్రిష్వపిశబ్దే ఏచైః ప్రాధాన్యవాచిని। సంబుధ్యాశర్మ వక్తవ్యం అనచైః ప్రదమాన్తత॥ అగ్నిష్టఇతి సర్వేషాం చాస్తే సకృద్ధస్తగ్రహణమ్॥ అగ్నయేత్యేకాదశభిః ప్రతిమంత్రం దేవతాభ్యఃపరిదదాతి, రక్షణార్థమ్॥ తతశ్చ యది సకృత్పరిదానం స్యాత్తదా విధ్యపరాధాత్సర్వ ప్రాయశ్చిత్తం హోతవ్యమ్॥ ఆసా శబ్దేషు చ సర్వేషు సంబుధ్యా నామ గ్రహణాని॥

ఉపనయనే మతభేదః

(౨౬) దేవస్యత్వేతి హస్తాభ్యాం కుమారమాలింగ్య ఇతివైఖానసః॥ కుమారం దక్షిణేహస్తే గృహీత్వా, ఇతి కాత్యాయనః। ప్రదక్షిణమగ్ని మిత్యాశ్వలాయనః॥ ఉపనయేతి-దేవస్యత్వేత్యనేన—ఉపనయతే, ఆత్మనస్సమీపం నయతి। నామగ్రహణం చ సంబుద్ధ్యైవ॥

(౨౭) ప్రష్టం ప్రశ్న ఇత్యర్థః । రూపం ఛాందసం । కోనామాసీ త్యాదిషు ప్రశ్న ప్రతివచనార్థేషు చతుర్షు మంత్రేషు ప్రష్టం పరస్యా చార్యస్య, ప్రతివచనన్తు కుమారస్య ॥ (అత్ర చతుర్థ మంత్ర ప్రతివచనే ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్మి యజ్ఞశర్మా ఇతి కుమారః ॥ ఏష తే దేవ సూర్యే త్యాచార్యః ॥ ఇత్యనాకులాయాం విశేషః ॥)

(౨౮) శేషం, అనువాక శేషమాచార్యో జపతి ॥

ఆచార్యో మంత్రేణ క్రియాం కృత్వా వాచయేత్

(౨౯) ఉక్తమాజ్యభాగాంతమితి । ఇదమనువాదమాత్రం మాభూ దితి సాధ్యాహారం వ్యాఖ్యాయతే । న కేవల మధ్వనామిత్యారభ్య ప్రత్య గాశిషో మంత్రాన్ వాచయతి । ఆజ్య భాగాంతముక్త్వా యే పశ్చాత్ప్రత్య గాశిషో మంత్రాః మేఖలాపరివ్యయణాదిషూక్తాః ఇయందురుక్తాదిత్యాద్యా స్తానపిస్వయముక్త్వా వాచయతి । ఉక్తమితి జాత్యభిప్రాయమ్ ॥ ఇదంత్వ వామంతవ్యం - యాని కుమార ప్రధానాని మేఖలా పరివ్యయణాదిరూప సంస్కారకర్మాణి తత్రకరణ భూతాయే ప్రత్యగాశిషో మంత్రాః తైః క్రియాః కృత్వా పశ్చాత్తానేవ కుమారంవాచయతి । అత్రైకపదీ । మౌంజ్య జినావస్థాపన ప్రోక్షణోత్థాపనాని తు । సమంత్ర మేతాన్యాచార్యః పూర్వంకృత్వాఽథ వాచయేత్ ॥ యత్ర పునర్హోమాదిషు కుమారో గుణ భూతః న సంస్కార్యః తత్ర ప్రత్యగాశిషో మంత్రాన్ వాచయత్యేవ । నపునరాచార్యస్య మంత్రపూర్వక క్రియాకరణమ్ ॥ ఇతి ॥ కేచిత్ పరివ్య యణాదిష్వపి కుమారస్యైవమంత్రః పరస్తు వాచయత్యేవ ॥ మౌంజ్యజినా వస్థాపన ప్రోక్షణోత్థాపనక్రియాః । కుర్యాత్పరో వటుర్మంత్రం శిష్యస్వామి మతేన తు ॥ ఇతి వచనాత్ ॥

మంత్రవాచన దేవతా విధిః

(౩౦) అత్రైనముత్తరా ఆహుతీర్హావయిత్వేతి॥ ప్రదక్షిణమగ్నిం పరీత్యోప విశతీతి కాత్యాయనః ॥ అత్ర కపర్దీ । యోగాదీన్వాచయన్నేవ కుమారం హావయేత్ఖలు । ద్వితీయ చతుర్థే బ్రూయాదాచార్యో జుహుయాద్వటుః ॥ అథాగ్నిస్టైఽగ్నీంద్రమరుదాదిత్యవసవః స్మృతాః । మేధాయశశ్చాప్సరాసు దేవతే పరికీర్తితే ॥ త్వం న స్సత్వం నయోశ్చాగ్నీ వరుణౌ దేవతే స్మృతే ॥ ఇతి ॥

(౩౧) జయాదిప్రసువేణేతి ప్రథమాఘారహోమశ్చేతి (౧౯౮)

యజుర్భేష ప్రాయశ్చిత్తమ్

(౩౨) అత్ర కపర్దీ । యత్కర్మణి బ్రాహ్మణ శబ్ద ఉక్తో భ్రేషోఽస్తి చేత్తత్ర తథోపహతా । తత్కర్మవహ్నౌ భువ ఆహుతిస్స్యాత్ శ్వేదవాజ్ఞాతవిధిర్ద్వయం వా॥ పాకయజ్ఞేష్వగ్నిహోత్రికవిధా, ఉపనయనేచ, అంగవ్యాపత్తౌ, 'భువస్స్వాహా' ఇతి తత్కర్మాంగాగ్నౌ హోమః ॥ ఇతి సౌదర్శనమ్ ॥

అనగ్నౌ శ్రౌతకర్మణి భ్రేషే

ఆచారలక్షణే యస్మిన్ బ్రాహ్మణగ్రహణం స్మృతమ్ । భ్రేషేఽనగ్నౌ యదిత్వస్మిన్ అనాజ్ఞాతజపో భవేత్ ॥

గార్హ్యే భ్రేషే

గార్హ్యేషు కర్మస్వపరాధ దృష్టౌ అబ్రాహ్మణోక్తేషు మునిస్మృతిస్స్యాత్ । ఏకాహుతిర్వ్యాహృతిభిర్హుతాసా సమస్తైర్వ్యనాదేశ ఇహ సుయామః ॥

కూర్చే ఉపనేతురుపవేశనమ్

(33) ఆచార్యాయ వటుః కూర్చం దద్యాదగ్నిముదగ్ర్యదా। తథా నిధాయ తత్కూర్చే రాష్ట్రభృద్యజుషా గురుః॥ ఉపవిశేదితి శేషః॥

అభివాదన నియమః

(34) సూత్రే ,దక్షిణేన పాణినా దక్షిణం పాదం' ఇతి సవ్యస్యాప్యుపలక్షణమితి కేచిత్। పాదావన్వారభ్యాహేతి బోధాయనోక్తేః॥—॥ తస్య పాదౌ పాణిభ్యాం సంగృహ్య-ఇత్యాశ్వలాయనః। తథా చ మనుః-వ్యత్యస్త పాణినా కార్యం పాదయోర్గ్రహణం గురోః। సవ్యేన సవ్యః స్ప్రష్టవ్యో దక్షిణేన తు దక్షిణః॥ జన్మప్రభృతి యత్కించిత్సుకృతం సముపార్జితమ్। తత్సర్వం నశ్యతి క్షిప్రం ఏకహస్తాభివాదనే॥ ఇతి దోషశ్రవణాచ్చేతి॥ అతో దక్షిణేన పాణినేతి సూత్రకారేణోక్తత్వాదుక్తాభివాదననియమో నాస్తీతి కేచిత్॥

గాయత్ర్యుపదేశ క్రమః

(35) తత్సవితురితి — యచ్ఛబ్దో భూస్త్ర్యమ్భువో భర్గస్సుదర్శనాయ ఇతీష్యతే। అథార్చ్ఛబ్దో భూస్త్ర్యమ్భువః ధియస్స్వస్తదన్యథా॥ సూత్రే తావత్ తతస్సర్వామితి సర్వానువచనస్య అదృష్టార్థత్వాత్ గ్రహీతుమసమర్థస్యాపి కుమారస్య సర్వా నిగద్యతే॥ ప్రథమం ప్రణవమన్వాహ॥ ఓమితి బ్రాహ్మణ ఇతి॥ ఓంకారస్స్వర్గద్వారం తస్మాద్బ్రహ్మాధ్యేష్యమాణ ఏతదాదిప్రతిపద్యేత, ఇతి ధర్మశాస్త్ర వచనాచ్చ॥ వ్యాసః—ప్రణవవ్యాహృతి యుతా స్వాహాంతా హోమకర్మణి। త్రికస్యైవ జపేన్మర్త్యః జపయజ్ఞ ప్రసిద్ధయ ఇతి॥

కారికోక్తావాచన విశేషః

(౩౬) అగ్న్యైవమసాదిత. సాహ్నేయాశక్తౌ కర్మనిధానాత్. సమార పరత్వా భావాదితి। అత్రకపర్దీ—ఓష్ఠః శ్వావాంత పర్యంతం స్పృశ్య తెఽన్యధమిత్యాహ। తథా మెస్నిహ సామాస్తిక రాభ్యాం యుగపచ్ఛ్రుతిః॥ కర్ణౌ హస్తాదిత్యేవ గంధానాం సమంత్రం నటురేకయు। ప్రత్యాగాశిష మధ్యెషాం నైవెద్యాచనమెవ తు॥ శ్వావాంతపర్యంతావోష్ఠావుపస్పృశ్యాచామేత్, ఇతి ధర్మసూత్రవచనాచ్చామనమ్॥

(౩౭) ఆచార్యోదకం ప్రయచ్ఛతి, తం ప్రతిగృహ్ణాతి ఇతి కాత్యాయనః॥

వరప్రతిగ్రహే మంత్ర విచారః

(౩౮) గుహోవరం తె దదామీత్యుక్త్వాఽపాన్య యథోదితమ్॥ గృహ్యాతె సావిత్రి ముక్త్వాఽపరో రుద్రాయ గామితి॥ అపాన్య-అధోవాయు మాకృష్య వాయోరన్తరాకర్షణరూప నిశ్వాసకరణం తెన శరీరమధ్య స్థితో భవతి। ఉపనయనం విద్యార్థస్య శ్రుతితస్సంస్కార ఇతివచనాత్ ఏవం వరప్రతిగ్రహః। గౌర్త్వైవర, ఇతి వరో గౌః॥ (నాత్ర) ప్రతిగ్రహ మంత్రః స్వతంత్రగోదాన విషయత్వాత్—తథాహి—యత్రోత్సయముఖీ, కపిలా, ఇత్యాది గౌర్దీయతె తత్రైవ స్వతంత్రగోదానె అయం ప్రతిగ్రహమంత్రః। అన్యథా శ్రాద్ధ, గృహయజ్ఞాది గోదానప్రతిగ్రహేఽపి ప్రతిగ్రహమంత్ర ప్రసక్తిరితి కశ్చిత్, నతథాఽస్తి హి శిష్టాచారః. "దేవాస్త్వై వరుణమయాజయః" ఇతిలింగాత్ యాగీయ ప్రతిగ్రహ ఏవ ప్రతిగ్రహ మంత్రలోపః ఇత్యుపదేశః అతో నమంత్ర ప్రసంగ ఇతి॥ ఉపనయనం విద్యార్థస్యేతి ధర్మశాస్త్రవచనాత్ శ్రౌతవత్ప్రతిగ్రహ ఇతికెచిజ్జపంతి॥

ఉపదేశానంతరం బ్రహ్మవిసర్జనమ్

(౩౯) ఉపనీతో విశేషాఽత్రి బ్రహ్మతిష్ఠతి తత్రహై। తత్సన్నిధా చ గాయత్రీముక్త్వా పశ్చాద్విసర్జయేత్ ॥ ఇతి ॥

హస్తగ్రహణం కామ్యమ్

(౪౦) యం కామయేతేతి సూత్రవ్యాఖ్యానే - అయం కుమారః అసమావర్తనాత్ మత్తోనవిచ్ఛిద్యేత నవియుజ్యేతేతి కామయేత, తము త్తరయా దక్షిణే హస్తే గృహ్ణీయాత్సంబుధ్యా ॥ యద్యయమాచార్యః, చతుర్వేదీ, సర్వ శాస్త్రవిత్, అధ్యాపయితుం, వ్యాఖ్యాతుంచ, శక్నోతీ త్యుక్తమ్ ॥

బ్రహ్మచారి నియమః

(౪౧) త్ర్యహమేతమితి అస్య బ్రహ్మచారిణః త్ర్యహం క్షార లవణ యోర్వర్జనంచభవతి । అత్ర త్ర్యహమితి నియమాత్ ధర్మశాస్త్రే యథా క్షార లవణ మధు, ఇత్యనేన క్షార లవణయోర్నిషేధః త్ర్యహాదూర్ధ్వం పాక్షికః-మధ్వాదేస్తు నిత్య ఏవేతి ॥

సమిదాధాన విధిః

(౪౨) పరిత్వేతి-తస్మిన్ ఉపనయనాగ్నౌ యావద్ధారణముత్తరై ర్మంత్రైర్ద్వాదశభిరగ్నయె సమిధమిత్యాదిభిః ప్రతి మంత్రమేకైకాం సమిధమాదధ్యాత్ । పునశ్చాంతే తూష్ణీం పరిసమూహనమ్ । అనంతర ముభయతస్తూష్ణీం సమంతం పరిషేచనం । స్మృత్యంతరాదాచారాచ్చ । ఏతచ్చ సమిదాధానం పూర్వం కాష్ఠైరగ్నిమిధ్వా కార్యమ్ । అగ్నిమిధ్వా పరిసమూహ్య సమిధ ఆదధ్యాదితి ధర్మశాస్త్ర వచనాదితి ॥ కించపరి

సమూహనస్య పరిత్యేతి పరిమృజ్యేతి విధిః । తథా ధర్మశాస్త్రేగు సమిద్ధమగ్నిం పాణినా పరిసమూహేన్న సమూహన్యా-ఇతి గుణార్థో౽నువాదః ॥ ఇతి ॥

(౪౩) బ్రహ్మవర్చసీ శబ్దార్థః

వృత్తస్వాధ్యాయకృతం యశః బ్రహ్మ వర్చసం-తద్వతి బ్రహ్మవర్చసీ తదుక్తమ్ । వృత్తాధ్యయన సంపత్తిః బ్రహ్మవర్చసముచ్యతే ॥ ॥ ఇతి ॥

అభివాదన నిషేధమాహ

(౪౪) తేవాన్ నదీం సభాం వృక్షాన్ అగ్నినపి తథాయతిమ్ । దండవత్ప్రణమేద్భూమౌ నాభివాదనమాచరేదితి ॥

సమిదాధానారంభ కాలవిధిః

(౪౫) ఏకమిత సతూపనయనాగ్నిర్నష్ట ఇతి త్ర్యహాదూర్ధ్వం నిత్యస్య సమిదాధానస్య లోపః । సమిధశ్చారణ్యాదేవాహృత్యాధేయాః । యచ్చ ధర్మశాస్త్రే సాయం ప్రాతర్యథోపదేశం ఇతి॥ సాయమేవాగ్నిపూజేత్యేక, ఇతితు వికల్ప విధ్యర్థో౽నువాదః॥ అస్మిన్పక్షే సాయమేవోపక్రమః। అనయోః పక్షయోర్యః ప్రథమముపక్రాంతః. స ఏవ, అసమావర్తన మనుష్ఠేయః । నతు యథాకామం । ప్రక్రమాత్తు నియమ్యత ఇత్యాపస్తంబ వచనాత్ ॥ సమిధశ్చాత్ర పాలాశాశ్వత్థోదుంబరఖాదిరాః ॥

అథ సమిన్నియమః—వాయుపురాణే

పాలాశస్సమిధః కార్యాః ఖాదిర్యస్తదలాభతః । శమీరోహిత

కాశ్యర్థే తదలాభేఽర్కవేతసౌ ॥ ఇతి ॥ ఉక్తాలాభే యస్యకస్యాపి యజ్ఞియవృక్షస్యగ్రాహ్యః—సమాఖ్యాబలాత్ ॥

యజ్ఞియావృక్షాః—తథా చ బ్రహ్మపురాణమ్

శమీపలాశన్యగ్రోధప్లక్షవైకంకతోద్భవాః । అశ్వత్థోదుంబరౌబిల్వశ్చందనస్సరళస్తథా ॥ శాలశ్చదేవదారుశ్చ ఖాదిరశ్చేతి యజ్ఞియాః ॥

అత్రవిశేషమాహాపస్తంబః

నప్రోక్షిత మింధనమగ్నావాదధ్యాత్, ఇతి ॥

సర్వకర్మసాధారణం సమిల్లక్షణమాహ—కాత్యాయనః

నాంగుష్ఠాదధికాగ్రాహ్యా సమిత్స్థూలతరా క్వచిత్ । నవిముక్తా త్వచశ్చైవ నసకీటా న పాటితా । ప్రాదేశాన్నాధికాఽన్యూనా తథా నస్యాద్విశాఖికా ॥ నసపర్ణా ననిర్వీర్యా హోమేషు చ విజానతా । విశీర్ణా విదళా హ్రస్వా వక్రా ససుషిరా కృశా ॥ దీర్ఘా స్థూలా ఘుణైర్జుష్టా కర్మసిద్ధివినాశికా ॥ ఇతి ॥

అత్ర విశేషమాహ-మరీచిః

ప్రాగగ్రాస్సమిధో దేయాః తాశ్చకామ్యేతు పాటితాః । కామ్యేషు చ పశల్యాద్యా విపరీతాభిఘారం సత ఇతి ॥

అగ్నికార్యకరణే అలౌకికం హేతుం అకరణే ప్రత్యవాయంచ దర్శయతి ॥ హారీతః

పురాజగ్రాహవై మృత్యుః హింసయన్ బ్రహ్మచారిణమ్ । అగ్నిస్తం

మోక్షయామాస తస్మాత్పరిచరేద్ధితమ్ ॥ బ్రహ్మచారీ యదాత్వగ్నౌ వాద ధ్యాత్సమిధో నహి । గృహ్ణీయాత్తం తథా మృత్యుః అదహ్యాత్సమిధస్తత ఇతి ॥

(౪౬) భిక్షాకాలికాచారమనుసృత్య స్త్రీయోఽభివాదనా హోఽనవేతి విచార — అత్ర గౌతమః

స్వనామప్రోచ్యాహమయమిత్యభివాదోజ్ఞసమవాయే । ఇతి ॥ జ్ఞసమవాయే - ప్రత్యభివాదన విధిజ్ఞ సమాగమే ॥

అత్ర విశేషమాహ - సఏవ

స్త్రీ పుం యోగేఽభివాదనతోఽ నియమమేకే ॥ స్త్రీ పుం యోః జాయాపతి సమాగమే । అభివాదనతః - అభివాదనే - సార్వ విభక్తికస్తసిః । ఏవం తయోస్సమాగమే అభివాదనే ప్రాప్తే ప్రత్యభివాదన విధిజ్ఞస్యాపి భర్తురభివాదనే యథోక్తో నియమోనాస్తి - కింతు, నమస్కార మాత్రమిత్యేకేషాం మతమ్ ॥ [illegible] మనుః - అభివాదాత్పరం విప్రోజ్యాయాంస మభివాదయః । అసౌనామాహమస్మీతి స్వం నామ పరికీర్తయేత్ ॥ నామధేయస్య యేకేచిదభివాదం న జానతే । తాన్ ప్రాజ్ఞోఽహమితిబ్రూయాత్ స్త్రీయస్సర్వాస్తథైవచ ॥ భోశ్శబ్దం కీర్తయేదంతే స్వస్య నామ్నోఽభివాదనే । నామ్నాం స్వరూప భావోహి భోభావ ఋషిభిస్స్మృతః ॥ ఆయుష్మాన్భవసౌమ్యేతి విప్రోవాచ్యోఽభివాదనే ॥ అకారశ్చాస్యనామ్నోఽంతే వాచ్యః పూర్వాక్షరః ప్లుతః । యోనవేత్త్యభివాదస్య విప్రః ప్రత్యభివాదనమ్ । నాభివాద్యస్సవిదుషా యథా శూద్రస్తథైవసః ॥ ఇతి ॥ జ్యాయాంసం వృద్ధమభివాదయన్, అభివాదాత్పరం, అభివాదయే, ఇతి శబ్దోచ్చారణానంతరం, అసౌ, అముకనామాహమస్మీతి స్వకీయం నామ విశేషముచ్చారయేదిత్యర్థః ॥ *తత్ర మనుః ॥ వ్యత్యస్త పాణినా కార్య

ముపసంగ్రహణం గురోః । సవ్యేన సవ్యః స్ప్రష్టవ్యః దక్షిణేనతు దక్షిణః ॥ తథాచ – సవ్యేనపాణినా గురోస్సవ్యః పాదః స్ప్రష్టవ్యః దక్షిణేన దక్షిణః పాద ఇత్యర్థః ॥ పైఠీనసిః — ఉత్తానాభ్యాం హస్తాభ్యాం దక్షిణేన దక్షిణం సవ్యేన సవ్యం పాదావభివాదయేత్. దక్షిణోపరి భావేన వ్యత్యాసోఽయం శిష్టసమాచారాత్ ॥ అత్రగురోః వ్యత్యస్త హస్తత్వే పాణి వ్యత్యాసో నకార్యః, పాణి వ్యత్యాసస్య దృష్టార్థత్వాదితి భావః ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ దక్షిణం దక్షిణేన సవ్యం సవ్యేన, చోప సంగ్రహణమ్ దీర్ఘమాయుః స్వర్గం చేప్సతః కామ మన్యస్మై సాధువృత్తాయ గురుణాఽనుజ్ఞాతోఽసావహం భో ఇతి శ్రోత్రే సంస్పృశ్య మనస్సమాధానార్థ మధస్తాజ్జాన్వోరా పద్భ్యామితి ॥ అలమతి విస్తరేణ ॥

పునస్సంస్కారే, నివర్త్య పదార్థా నాహ

అత్రిమనుః — అజినం మేఖలాదండం భైక్షచర్య వ్రతానిచ । నివర్తన్తే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కార కర్మణి ॥

ప్రసంగాత్పునస్సంస్కార నిమిత్తాన్యుచ్యన్తే

అజ్ఞానాత్ప్రాశ్య విణ్మూత్రం సురాపం స్పృష్టమేవచ । పునస్సంస్కార మర్హన్తి త్రయోవర్ణాః ద్విజాతయః ॥ * శాతాతపః — లశునం గృంజనం జగ్ధ్వా పలాండుం చ తథాఽశనమ్ । ఉష్ట్రీమానుష కేశాశ్వ రాసభక్షీరభోజనాత్ ॥ ఉపాయనం తతః కుర్యాత్ తప్తకృచ్ఛ్రం చరన్మునిరితి ॥ * హారీతః ॥ రాసభం మహిషం మేషం బలీవర్దం త్రిమేశకం ఆరుహ్య బ్రాహ్మణో మోహాత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ శిఖాంధిందంతి యేమోహాద్ద్వాదశ్యానతోఽపివా । పునస్సంస్కార మర్హన్తి త్రయో వర్ణా ద్విజాతయ ఇతి ॥

(౪౬) ఉపనీతో మధ్యాహ్నే సంధ్యాముపాసీత

తదాది నిత్యం నియతస్త్రిసంధ్యం సంధ్యాముపాసీత। * అత్రివ్యాసః పెవెతపూర్వం ప్రాతస్సంధ్యాం మధ్యసంధ్యాం తతః పరమ్। తత్పశ్చాత్ప శ్చిమాం సంధ్యాం వ్రతేన (నియమేన) సతతం ద్విజఇతి॥

(౪౭) శ్వః బ్రహ్మయజ్ఞ మారభేత

అనువాకృత వేదస్య కర్తవ్యో బ్రహ్మ యజ్ఞకః। వేదస్థానేషు గాయత్రీ గృహ్యతేఽన్యత్సమం భవేత్॥

(౪౮) నిత్యం దేవర్షి పితృ తర్పణఙ్కుర్యాత్

కాండర్షి తర్పణం నిత్య ముపేతేన నివీతినా। ప్రజాపతిం సోమ మథాగ్నిం విశ్వాన్నిషత్రి యంచాపిచ హవ్యవాహమ్। విశ్వాన్ స్వయంభుం ప్రవరేవ విశ్వాన్ తతోఽరుణాన్స్వా సదసస్పతిం చ॥

కుమారస్య మంత్రా ఉచ్యంతే

ఇయందురుక్తాన్మంత్రస్యాగంత్రా సముద్రా దూర్మిబ్రహ్మచర్యం యజ్ఞశర్మా ప్రాణస్య ధ్వానాంయోగేయోగే శతమిన్మేధా అప్సరాఇమం మేవరుణ తత్త్వాయామి త్వన్నో అగ్నే సత్వంనో అగ్నే త్వమగ్నే అయాని సావిత్రీంభో రోంభూస్తత్సవితు రస్పృధం బ్రహ్మణ స్పుత్రివస్సత్రం గురో వరముదాయుషా తచ్చక్షుః పరిత్వాగ్నే బాధమ్॥ ఇతి॥

నైష్ఠిక వ్రతమాహ మనుః

అథవా సంప్రవక్ష్యామి నైష్ఠికస్య వ్రతం తథా। సంధ్యాగ్నికార్యం స్వాధ్యాయం భైక్షాధశ్శయనం దమః॥ ఆమృత్యోర్నైష్ఠికః కుర్వన్ బ్రహ్మలోక మవాప్నుయాదితి॥

అథాన్ధ బధిరజడమూకానా ముపనయనమ్

అత్రబోధాయనః—అథాంధబధిరజడ మూకానాం సస్కారముప నయనం వ్యాఖ్యాస్యామః। పుణ్యనక్షత్రే బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాఽఽశిషోవాచయిత్వా-కేశానోప్య-స్నాతం శుచివాససం బద్ధశిఖంయజ్ఞోపవీతం ధారయిత్వా అప ఆచమయ్య దేవయజనముదానయతి। అథ దేవయజనోల్లేఖన ప్రభృత్యాగ్నిముఖాత్కృత్వా యజ్ఞీయ సమిధమాద్యేక్త్వా తూష్ణీమభ్యాదధాతి। యథా లాభం తూష్ణీం వాసః పరిధాపయతి। తూష్ణీం మేఖలామ మంత్రవద్గ్రన్థిం కరోతి। తూష్ణీమజినం ప్రతిముంచతి॥

ఇత్యుపనయన ప్రకరణమ్

పాలాశకర్మ ప్రకరణమ్

అత్ర ప్రయోగ క్రమే పాలాశకర్మ లిఖితమ్ తచ్చ సుదర్శన భాష్యోక్తమ్, చంద్రచూడీయ ప్రయోగోక్తంచ

అస్యకారణమాహ–శౌనకః। యా సావిత్రీ జగద్ధాత్రీసైవ మేధా స్వరూపిణీ। మేధా ప్రసిద్ధయె పూజ్యా విద్యా సిద్ధమభీప్సతా॥ ॥ఇతి॥ *సంగ్రహేఽపి–వేదగ్రహణ సామర్థ్యం యుక్తామేధాఽనుజాయతే। యేన తన్మేధా జనన కర్మోపదిశతిస్వయమ్॥ అగ్నికార్యం చ కుర్వీత మేధావీ తదనంతరమ్॥ ఇతి॥ ϟ మనురపి–దూరాదాహృత్య సమిధః

సన్నిదధ్యాద్విహాయసి। సాయంప్రాతశ్చ జుహుయాత్తాభిరగ్నిమతన్ద్రితః॥ ॥ ఇతి ॥ దూరాత్-అపరిగృహీత దేశాత్ । ✻ తథాచాపస్తంబః—యథా కథంచన పరిగ్రహం మన్యతే స్తేనో హ భవతీతి ॥ విహాయసి-అంతరిక్షే। కేచిత్తు-సాయమేవాగ్ని కార్యమిచ్ఛంతి । సాయమేవాగ్నిపూజేత్యేకే - ఇత్యాపస్తంబః॥ ఇతి ॥ సన్నియమాదయః పూర్వమేవోక్తాః ॥

॥ ఇతి పాలాశకర్మ ప్రకరణమ్ ॥

అధ్యాయోపాకర్మప్రయోగః

(౧) శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యా మధ్యాయ ముపాకృత్యేతి॥ (౨) ఉపాకరణే సమాపనే చ ఋషిర్యః ప్రజ్ఞాయతే। సదసస్పతిర్ద్వితీయః। ఇతి చ సూత్రమ్॥

(3) శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యా మధ్యాయోపాకర్మ కరిష్యమాణాః బ్రహ్మచారిణః ప్రాతస్సమిదాధానం కృత్వా। (౪) తతస్సర్వే జపార్థం పవిత్రపాణయః ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య (౫) తైష్యాం పౌర్ణమాస్యాం ఉత్సర్జనాకరణ దోష ప్రాయశ్చిత్తార్థం అష్టోత్తరసహస్రం (అష్టోత్తర

శతం) కామోఽకార్షీదితి మంత్రజపంకరిష్యే । ఇతి సఙ్కల్ప్య । "కామోఽకార్షీన్మన్యురకార్షీత్" ఇత్యేవ మంత్రముక్త్వా (౬) దోషాభ్యాసానురూపం జపం కుర్యుః ॥ (౭) కేచనపూర్వవత్సఙ్కల్ప్య, షోడశప్రాణాయామాన్కుర్యుః (౮) ఉత్సర్జనంతు నకుర్యుః ॥ (౯) తతోబ్రహ్మచారిణః కేశాదీన్వాపయిత్వా నద్యాదౌ స్నాత్వాఽఽచామేయుః ॥ అథాచార్యప్రముఖాస్సర్వే పవిత్రపాణయః ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య (౧౦) అధీతానాం అధ్యేష్యమాణానాం ఛందసాం యాతయామతా నిరాసేన ఆప్యాయనద్వారా శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం" అధ్యాయోపాకర్మకరిష్యే— ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ (౧౧) మహానద్యాదౌ విధివత్ స్నాత్వాఽఽచమ్య ॥ (౧౨) శిష్టాచారాద్యజ్ఞోపవీత (దాన) ధారణం కుర్యుః ॥ ప్రాణానాయమ్య—మమ శ్రౌత స్మార్త కర్మాను ష్ఠానార్థం యజ్ఞోపవీత (దాన) ధారణం కరిష్యే । (యథా శక్తిదక్షిణా తాంబూల సహితం యజ్ఞోపవీతం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా) మంత్రేణ యజ్ఞోపవీతం ధారయేయుః ॥

(౧౩) ప్రత్యుపవీతం ద్విరాచమనం సంకల్పశ్చ స్మృతి సిద్ధమ్ [౧౪] అత్రైవ బ్రహ్మచారిణః (వాసో) మౌంజ్యజిన దండాంశ్చ మంత్రేణ ధారయేయుః ॥ తతస్సర్వే ఆచమ్య, ప్రాణానాయమ్య—అధ్యాయోపాకర్మణి ప్రజాపత్యాది నవ। ఋషితర్పణంకరిష్యే—ఇతి సఙ్కల్ప్య। [౧౫] సర్వేనివీతినః, ఉపవీతమంగుష్ఠాభ్యాం పరిగృహ్య తిలాక్షతైర్గంధపుష్పోదకైః ఋషితీర్థేన ॥

(౧౬) ప్రజాపతిం కాండఋషిం తర్పయామి

సోమం ,, ,,

అగ్నిం ,, ,,

విశ్వాన్దేవాన్కాండఋషీగ్ంస్తర్పయామి

సాంహితీర్దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి

యాజ్ఞికీర్దేవతా ,,

వారుణీర్దేవతా ,,

[బ్రహ్మతీర్థేన] బ్రహ్మాణం స్వయంభువం తర్పయామి

[ఋషితీర్థేనైవ] సదసస్పతిం తర్పయామి

(౧౭) (సర్వత్ర)ద్విర్ద్విః స్తృర్ణమితి కేచిత్) ఉపవీతినః సర్వే ఆచామేయుః ॥

(౧౮) తతో హోమస్థానం గత్వా ఆచార్యో యత్ర క్వచేతి విధినా లౌకికాగ్నిం (శిష్యాభావే గృహ్యాగ్నిం) ప్రతిష్ఠాప్యాలంకృత్య పరిస్తీర్య (౧౯) ముఖాంతం కృత్వా అన్వారబ్ధేష్వంతే వాసిషు (౨౦) దర్వ్యా నవాజ్యాహుతీర్జుహోతి । (౨౧) ఉపవీతినైవ ॥ ప్రజాపతయే కాండఋషయే స్వాహా ప్రజాపతయే కాండఋషయఇదమ్ ॥ సోమాయ కాండఋషయేస్వాహా—సోమాయ కాండఋషయఇదమ్ ॥ అగ్నయే కాండఋషయే స్వాహా—అగ్నయే కాండఋషయఇదమ్ ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్యః స్వాహా—విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్య ఇదమ్ ॥ సాంహితీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్య స్వాహా—సాంహితీభ్యో దేవతాభ్యఉపనిషద్భ్య ఇదమ్ ॥ యాజ్ఞికీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్య స్వాహా—యాజ్ఞికీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యఇదమ్ ॥ వారుణీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్య స్వాహా—వారుణీభ్యో దేవతాభ్య

ఉపనిషద్భ్య ఇదమ్॥ బ్రహ్మణే స్వయంభువే స్వాహా—బ్రహ్మణె స్వయంభువ ఇదమ్॥

(౨౨) సదసస్పతిమద్భుతం ప్రియమింద్రస్య కామ్యమ్। సనిం మేధామయాసిషగ్ం స్వాహా—సదసస్పతయ ఇదం॥

(౨౩) (అత్రాచారాత్కేచన నిర్విఘ్నతాసిద్ధ్యర్థం గణపతిం (కుంభే, సనబ్రుషీనావాహ్య) షోడశోపచారైః పూజయేయుః।) తత ఆచార్యప్రముఖాః (౨౪) దర్భేష్వాసీనా దర్భాంధారయమాణాః (౨౫) ఆచార్యంనమస్కృత్య (౨౬) విస్పష్టం (౨౭) వేదస్యాదితశ్చతురోఽవరార్ధ్యాననువాకానధీయీరన్। (౨౮) శ్రీగురుభ్యోనమః హరిః ఓమ్॥

ఇషేత్వోర్జేత్వావాయవస్థోపాయవస్థ దేవోవస్సవితా ప్రార్పయతు। శ్రేష్ఠతమాయ కర్మణ ఆప్యాయధ్వమఘ్నియా దేవభాగమూర్జస్వతీః పయస్వతీః ప్రజావతీరనమీవా అయక్ష్మామావస్తేన ఈశతమాఘశగ్ంసో రుద్రస్య హేతిః పరివో వృణక్తు ధ్రువా అస్మిన్గోపతౌ స్యాత బహ్వీర్యజమానస్య పశూన్పాహి॥

యజ్ఞస్య ఘోషదసి ప్రత్యుష్టగ్ం రక్షః ప్రత్యుష్టా అరాతయః ప్రేయమగాద్ధిషణా బర్హిరచ్ఛ మనునాకృతా స్వధయా వితష్టా త ఆవహంతి కవయః పురస్తాద్దేవేభ్యో జుష్టమిహబర్హిరాసదే దేవానాం పరిషూతమసి వర్షవృద్ధమసి దేవబర్హిర్మాత్వాఽన్వఙ్మాతిర్యక్పర్వ తేరాధ్యాసమాచ్ఛేత్తా తేమారిషం దేవబర్హిశ్శతవల్శంవిరోహ సహస్రవల్శాః ॥ విషయగ్ం రుహేమ పృథివ్యాస్సంపృచః పాహి సుసంభృతాత్వాసంభరామ్యదిత్యైరాస్నాసీన్ద్రాణ్యైసన్నహనం పూషాతే గ్రంథిం గ్రథ్నాతుసతేమాఽఽస్థాదిన్ద్రస్యత్వా బాహుభ్యాముద్యచ్ఛే బృహస్పతేర్మూర్ధ్నాహరామ్యుర్వన్తరిక్షమన్విహి దేవంగమమసి ॥

శుంధధ్వం దైవ్యాయ కర్మణే దేవయజ్యాయైమాతరిశ్వనోఘర్మోఽసిద్యౌరసిపృథివ్యసి విశ్వధాయా అసి పరమేణ ధామ్నాదృగ్ంహస్వమాహ్వార్వసూనాం పవిత్రమసి శతధారం వసూనాం పవిత్రమసి సహస్రధారగ్ం హుతస్తోకో హుతోద్రప్సోఽగ్నయే బృహతే నాకాయస్వాహా ద్యావా

పృథివీభ్యాగ్ం సావిశ్వాయుస్సావిశ్వవ్యచాస్సా విశ్వకర్మా సంపృచ్యధ్వమృతావరీరూర్మిణీర్మధుమత్తమా మన్ద్రా ధనస్య సాతయే సోమేన త్వాఽఽతనచ్మీన్ద్రాయదధి విష్ణో హవ్యగ్ం రక్షస్వ ॥

కర్మణేవాం దేవేభ్యశ్శకేయం వేషాయత్వా ప్రత్యుష్టగ్ం రక్షః ప్రత్యుష్టా అరాతయో ధూరసి ధూర్వ ధూర్వన్తం ధూర్వ తం యోఽస్మాన్ధూర్వతి తం ధూర్వయం వయంధూర్వామస్త్వం దేవానామసి సస్నితమం పప్రితమం జుష్టతమం వహ్నితమం దేవహూతమమహ్రుతమసి హవిర్ధానం దృగ్ంహస్వమాహ్వార్మిత్రస్యత్వా చక్షుషా ప్రేక్షే మాభేర్మాసం విక్థామాత్వా ॥ హిగ్ంసిష మురువాతాయ దేవస్యత్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామగ్నయే జుష్టం నిర్వపామ్యగ్నీషోమాభ్యామిదం దేవానామిదమునస్సహస్ఫాత్యై త్వానారాత్యైసువరభివిఖ్యేషం వైశ్వానరం జ్యోతిర్దృగ్ంహన్తాం దుర్యాద్యావా పృథివ్యో

ర్బుర్వన్తరిక్షమన్విహ్యాదిత్యాస్త్వోపస్థే సాదయామ్యగ్నే హవ్యగ్ం
రక్షస్వ ॥

ఉత్తరతో దర్భాన్నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య । (౨౯)తతః
ఆచార్యో జయాద్యారభ్య బర్హిః స్సమంజన వర్జం పరిధీనం
క్త్వా ప్రహృత్య సంస్రావహోమాది (౩౦) తూష్ణీం ప్రణీతా
మోక్షణాంతే, దక్షిణతో నిషాదితాయ దక్షిణా దత్వా,
సర్వైస్సాకమగ్నిముపస్థాయ

(౧౭౬) అగ్నే నయ.....విధేమ ॥

ప్రవస్స్వగ్రాయ భానవే భరధ్వమ్ । హవ్యం మతిం
చాగ్నయే సుపూతమ్ । యో దైవ్యాని మానుషా జనూగ్ంషి ।
అన్తర్విశ్వాని విద్మనా జిగాతి । అచ్ఛా గిరో మతయో దేవ
యంతీః । అగ్నిం యన్తి ద్రవిణం భిక్షమాణాః । సుసం
దృశగ్ం సుప్రతీకగ్ం స్వంచమ్ । హవ్యవాహమరతిం మా
నుషాణామ్ । అగ్నే త్వమస్మద్యుయోధ్యమీవాః । అనగ్నిత్రా
అభ్యమంత కృష్టీః । పునరస్మభ్యగ్ం సువితాయ దేవ । క్షాం
విశ్వేభిరజరేభిర్యజత్ర । అగ్నే త్వం పారయా నవ్యో అస్మాన్ ।

స్వస్తిభిరతి దుర్గాణి విశ్వా । పూశ్చ పృథ్వీ బహులాన ఉర్వీ । భవాతోకాయతనయాయశంయోః । ప్రకారవో మననావచ్యమానాః । దేవద్రీచీంనయథ దేవయంతః । దక్షిణావాడ్వాజినీప్రాచ్యేతి । హవిర్భరన్త్యగ్నయే ఘృతాచీ ॥

నమస్తేగార్హపత్యాయ నమస్తే దక్షిణాగ్నయే। నమ ఆహవనీయాయ మహావేద్యై నమోనమః ॥ కాండద్వయోపపాద్యాయ కర్మబ్రహ్మస్వరూపిణే। స్వర్గాపవర్గరూపాయ యజ్ఞేశాయ నమోనమః । యజ్ఞేశాచ్యుత గోవింద మాధవానంత కేశవ। కృష్ణ విష్ణో హృషీకేశ వాసుదేవ నమోఽస్తు తే॥

సకృత్తే అగ్నే నమః । ద్విస్తే నమః । త్రిస్తే నమః । చతుస్తే నమః । పంచకృత్వస్తే నమః । దశకృత్వస్తే నమః । శతకృత్వస్తేనమః । ఆసహస్ర కృత్వస్తేనమః । అపరిమిత కృత్వస్తేనమః । నమస్తే అస్తు మామాహిగ్ంసీః ॥ అహంపరస్తాదహమవస్తాదహం జ్యోతిషావితమోవవార। యదన్తరిక్షంతదు మేపితాఽభూదహాగ్ం సూర్యముభయతో దదర్శాహం భూయాసముత్తమస్సమానానామ్ ॥ అనృణా అస్మిన్ననృణాః

పరస్మిగ్గ్ం స్తృతీయేల్లోకే అనృణాస్స్యామ । యేదేవయానా ఉతపితృయాణాస్సర్వాన్పథో అనృణా ఆక్షీయేమ ॥

ప్రమాదాత్కుర్వతాం కర్మప్రచ్యవేతాధ్వరేయది । స్మరణాదేవ తద్విష్ణోః సంపూర్ణం స్యాదితి శ్రుతిః ॥ విష్ణుర్విష్ణుర్విష్ణుః ॥

నత్వా, హోమాంత ఇత్యగ్న్యుపచారాన్కృత్వా యస్యస్మృత్యేత్యాది కర్మసమాప్య సర్వాన్ప్రసాదం (31) రక్షాం చ దత్వాఽనుగృహ్ణీయాత్ । (32) (అథాభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనం చ కుర్యాత్ ॥) తత ఆచార్యం దానమానాదిభిః పూజయేయుః । తతః శ్రద్ధావంతో బ్రహ్మయజ్ఞం తదంగ తర్పణం చ చరేయుః (ఆచారాత్సకృత్స్నాన్ప్రాశ్య) గృహాన్గచ్ఛేయుః ॥ (33) ఉపాకర్మానంతరమనధీతవేదః షడ్వయేఽపి వేదమభ్యసేత్ ॥

ఇత్యధ్యాయోపాకర్మ ప్రయోగః

గాయత్రీ హోమజపయోః ప్రయోగః

స చ శ్రావణకృష్ణప్రతిపద్యనుష్ఠేయః *అత్రాపస్తంబః శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తిలభక్షః ఉపోష్య వా శ్వో భూతే మహానదముదకముపస్పృశ్య సావిత్ర్యా సమిత్సహస్రమాదధ్యాజ్జపేద్వా॥ అత్రోక్తదినే ప్రాతః మహానద్యాదౌ విధివత్ స్నాత్వా నిత్యకర్మానుష్ఠాయశుచౌ దేశే, దర్భేష్వాసీనో దర్భాం ధారయమాణః పవిత్రపాణిః త్రిః ప్రాణానాయమ్య – దేశకాలౌ సంకీర్త్య —మిథ్యాఽధీత దోషప్రాయశ్చిత్తార్థం గాయత్ర్యా సహస్రం సమిదాధానం కరిష్యే ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ ధృత దర్భానుత్తరతో నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య యత్ర క్వచేతి విధినా గృహ్యాగ్నిం (లౌకికాగ్నిం) వా ప్రతిష్ఠాప్య అలంకృత్య పరిస్తీర్య తూష్ణీం సమంతం పరిషిచ్య పాలాశాదిభిరాజ్యాక్తైః స్వాహాకారవర్జం గాయత్ర్యా సహస్రం సమిదాధానం కుర్యాత్ ॥ నోద్దేశత్యాగ ఇష్యతే । హోమానంతరం పూర్వవదుత్తరం పరిషిచ్య అగ్నిముపస్థాయ

నత్వా రక్షాం ధృత్వా యస్యస్మృత్యేత్యాది కర్మస
మాపయేత్ ॥

॥ ఇతి గాయత్ర్యా సమిదాధాన ప్రయోగః ॥

జప పక్షేఽపి తస్మిన్నేవ దినే పూర్వవత్ స్నానాదికం సర్వమనుష్ఠాయ త్రిః ప్రాణానాయమ్య-మిథ్యాధీతదోషప్రాయ శ్చిత్తార్థం సహస్రం గాయత్రీ మంత్రజపం కరిష్యే-ఇతి సఙ్క ల్ప్య ॥ ఆయాత్విత్యావాహనాదికృత్వా సహస్రజపఙ్కుర్యాత్ ॥

తత 'ఉత్తమే శిఖరే' ఇత్యుపస్థాయాచమ్య జపస్థానం ప్రోక్ష్య యస్యస్మృత్యేత్యాది కర్మ సమాపయేత్ ॥

॥ ఇతి గాయత్రీజప ప్రయోగః ॥

గాయత్రీ హోమ జపయోః ప్రకరణమ్

మిథ్యాధీతం నియమాలక్రిమేణాధీతమ్ । తద్దోషనిహారణాయ ప్రాయశ్చిత్తం వక్ష్యత ఇతి॥ తిలానేవ భక్షయతి, నాన్యదోదనాదిక మితి, తిల భక్షః ॥ గిరిప్రభవా సముద్రగామినీ నదీ మహానదీ, తత్ర స్నానం మాహా నదమ్॥ సమిత్సహస్రం యజ్ఞియవృక్షస్య ఆదధ్యాత్, అత్రాధానవచనాత్

न होमधर्मस्स्वाहाकारः ॥ किंच, सर्वत्र समिदाधाने नोद्देशत्याग इष्यत इति ॥ जपस्थाने तु । अप्रोक्षिते जपस्थाने शुक्रोहरति तत्फलम्। प्रोक्षिते तु जपस्थाने शुक्रो दिशति तत्फलमिति ॥

॥ इति गायत्रीहोम प्रकरणम् ॥

अध्यायोत्सर्जन प्रयोगः

सू = 'तैष्यां पौर्णमास्यां रोहिण्यां वा विरमेत्' इति सूत्रम् ॥

(३४) तैष्यामुत्सर्जने अकृते श्रावण्यां पौर्णमास्यां ब्रह्मचारिणः प्रातरग्निकार्यं कृत्वा (९) केशादीन्वापयित्वा स्नात्वाऽऽचामेयुः ॥ अथाचार्यः शिष्यैस्सह (११) नद्यादौ विधिवत् स्नात्वाऽऽचम्य गणपतिपूजां कृत्वा, प्राणानायम्य-देशकालौ संकीर्त्य अध्यायोत्सर्जनं अध्यायोपाकर्म विरजा होमं, अभ्युदयं च करिष्यमाणः, तदादौ शुद्ध्यर्थं, पुण्याहवाचनं करिष्ये ॥ इति सङ्कल्प्य । सर्वार्थं मादौ

పుణ్యాహ వాచనం కుర్యాత్ ॥ (౩౫) న సాహిత్రయో దశ హోమ ప్రసక్తిః, అథాచార్య ప్రముఖాః పవిత్రపాణయః ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య (౩౬) అధీతానాం ఛందసా మాప్యాయన ద్వారా శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం ఉపాకర్మదినే అధ్యాయోత్సర్జనాఖ్యంకర్మకరిష్యే(అధ్యాయ ముత్స్రక్ష్యే) ఇతి వా సఙ్కల్ప్య ॥ అథాచార్యో యత్రక్వచేతి విధినా (౧౮) లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, చత్వారి శృంగేత్యాది పరిస్తరణాంతంకృత్వా (౩౭)దర్భమయాన్ నవఋషీన్ వీరే ప్రాగగ్రం నిధాయ తత్ర సర్వే నిషీదినః దక్షిణత ఆరభ్య ప్రజాపత్యాదినవఋషీన్, ‘ ప్రజాపతిం కాండఋషిమావాహయామి। సోమంకాండఋషిమావాహయామి । అగ్నిం కాండఋషి మావాహయామి । విశ్వాన్ దేవాన్కాండ ఋషీనావాహయామి । సాంహితీర్దేవతా ఉపనిషద ఆవాహయామి । యాజ్ఞికీర్దేవతా ఉపనిషద ఆవాహయామి । వారుణీర్దేవతా ఉపనిషద ఆవాహయామి । బ్రహ్మాణం స్వయంభువ మావాహయామి। సదసస్పతిమావాహయామి। ఇత్యావాహ్య

షోడశోపచారైః పూజయేయుః ॥ ఉపవీతినః ప్రాణానా
యమ్య - అధ్యాయోత్సర్జనే కర్మణి ప్రజాపత్యాది నవ
ఋషి తర్పణం కరిష్యే ॥ ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ (౧౭) తతస్సర్వే
నివీతినః ఉపవీతమంగుష్ఠాభ్యాం పరిగృహ్య తిలాక్షతైః గంధ
పుష్పోదకైః ఋషితీర్థేన కేచిత్ ద్విర్ద్విస్తర్పణమితి ॥

(౧౮) ప్రజాపతిం కాండఋషిం తర్పయామి
సోమం ,, ,,
అగ్నిం ,, ,,
విశ్వాన్దేవాన్కాండఋషీగ్ంస్తర్పయామి
సాంహితీర్దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి
యాజ్ఞికీర్దేవతాః ,,
వారుణీర్దేవతాః ,,

[బ్రహ్మతీర్థేన] బ్రహ్మాణం స్వయంభువం తర్పయామి
[ఋషితీర్థేన] సదసస్పతిం తర్పయామి

తత ఉపవీతిన ఆచామేయుః ॥ అథాచార్యః పాత్రి
ప్రయోగాది (౧౯) ముఖాంతేఽన్వారబ్ధేష్వంతేవాసిషు(౨౦)
దర్వ్యా నవాజ్యాహుతీర్జుహోతి ॥

(౨౧) ఉపవీతినైవ॥ ప్రజాపతయే కాండఋషయే స్వాహా-ప్రజాపతయే కాండఋషయఇదమ్॥ సోమాయ కాండఋషయే స్వాహా—సోమాయ కాండఋషయఇదమ్॥ అగ్నయే కాండఋషయే స్వాహా—అగ్నయే కాండఋషయఇదమ్॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్యః స్వాహా—విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్య ఇదమ్॥ సాంహితీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యః స్వాహా—సాంహితీభ్యో దేవతాభ్యఉపనిషద్భ్య ఇదమ్॥ యాజ్ఞికీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యః స్వాహా—యాజ్ఞికీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యఇదమ్॥ వారుణీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యః స్వాహా—వారుణీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యఇదమ్॥ బ్రహ్మణే స్వయంభువే స్వాహా—బ్రహ్మణే స్వయంభువఇదమ్॥

(౨౨) సదసస్పతిమద్భుతం ప్రియమింద్రస్య కామ్యమ్। సనిం మేధామయాసిషగ్ం స్వాహా—సదసస్పతయఇదం॥

(౨౩) ఋగ్వేదాయస్వాహా—ఋగ్వేదాయేదం। యజుర్వేదాయస్వాహా—యజుర్వేదాయేదం। సామవేదాయస్వాహా-

సామవేదాయేదం । అథర్వణ వేదాయ స్వాహా— అథర్వణ వేదాయేదం । (౩౯) (౪౦) నాత్ర (యజ్ఞోపవీత హోమ, దాన, ధారణ వేదారంభాః) ॥ తతో జయాద్యుపహోమాం న్హుత్వా బర్హిరన్వసంజనవర్జం పరిధీనంక్త్వా పరిహృత్య సంస్రావాది బ్రహ్మ విసర్జనాద్యుపస్థానాంతే । యస్య స్మృత్యేత్యాది కర్మ సమాపయేత్ ॥

ఇత్యధ్యాయోత్సర్జన ప్రయోగః

అధ్యాయోపాకర్మ ప్రయోగో ద్వితీయః

(౨)సూ-ఉపాకరణే సమాపనేచ ఋషిర్యః ప్రజ్ఞాయతే సద సస్పతిర్ద్వితీయః ॥ఇతి సూత్రమ్ ॥

(౩) శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యా మధ్యాయోపాకర్మ కరిష్యమాణాః బ్రహ్మచారిణః ప్రాత స్సమిదాధానం కృత్వా (౯) కేశాదీన్వాపయిత్వా నద్యాదౌ స్నాత్వాఽఽచామేయుః ఏత దుత్సర్గాత్పూర్వ మనుష్ఠితం చేత్సలమ్ । అథాచార్య

ప్రముఖాస్సర్వే పవిత్ర పాణయః ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య (౧౦) (అధీతానాం అధ్యేష్యమాణానాం ఛందసాం యాతయామతా నిరాసేన ఆప్యాయనద్వారా శ్రీ పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం) అధ్యాయోపాకర్మ కరిష్యే-ఇతి సంకల్ప్య। ఉత్సర్జనార్థం ప్రతిష్ఠితేఽగ్నౌ పరిస్తరణాం తైఆవాహితాః దర్భమయాన్ఋషీన్ పూర్వవత్ ఉపాకరణార్థం పునస్సంపూజ్య(౧౧)తర్పయిత్వా(౧౨)(కేచిదృషీణాం తర్పణముత్సర్గ ఏవేతి) ఉపవీతిన ఆచామేయుః॥ అథాచార్యః పాత్రప్రయోగాది (౧౯) ముఖాంతేఽన్వారబ్ధేష్వన్తేవాసిషుఉత్సర్గవన్నవాజ్యాహుతీర్జుహోతి॥ (ఉత్సర్గవద్వేద నామ మంత్రైశ్చ కల్పాన్తరాత్ క్రమేణ చత్వారి ఆజ్యాహుతీ హుత్వా (౪౦)ఆచారాద్యజ్ఞోపవీతగ్రంథిం విస్రస్యాజ్యేనాక్త్వాస్రుచినిధాయ॥

యజ్ఞోపవీతం......బలమస్తు తేజస్స్వాహా

యజ్ఞాయ పరమాత్మన ఇదం)। తతస్సర్వే ప్రాణానాయమ్య-అధ్యాయోపాకర్మణి (౧౨) మమశ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానార్థం యజ్ఞోపవీత (దాన) ధారణఙ్కరిష్యే-ఇతి సంకల్ప్య।

(ఆచారాద్యథాశక్తిదక్షిణాసహితంయజ్ఞోపవీతంబ్రాహ్మణేభ్యో దత్వా) మంత్రేణ ధారయేయుః। (౧౩) ప్రత్యుపవీతం ద్విరా చమనం సంకల్పశ్చ స్మృతిసిద్ధమ్॥ (౧౪) అత్రైవ బ్రహ్మ చారిణో (వాసో) మౌంజ్యజిన దండాంశ్చమంత్రేణధారయేయుః। (౨౪) అథ దర్భేష్వాసీనా దర్భాంధారయమాణాః (౨౫) ఆచార్యమభివాద్య(౨౬)విస్పష్టం(౨౭)వేదస్యాదితశ్చతురో౽ వరాధ్యాయా ననువాకా నాచార్యముఖాదధీయీరన్।

(౨౮) శ్రీ గురుభ్యోనమః హరిః ఓమ్ ।(౩౭౬)ఇషేత్వా ... పశూన్పాహి । యజ్ఞస్యఘోషదసి...... దేవంగమమసి । శుంధధ్వం దైవ్యాయకర్మణే......విష్ణో హవ్యగ్ం రక్షస్వ। కర్మణేవాం దేవేభ్యః......అగ్నే హవ్యగ్ంరక్షస్వ॥(౩౭౮) హరిః ఓమ్, శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు॥ ఏతేభ్యో౽ధికం, వేదాంత రాది వా, నాధ్యాపయితవ్యమ్, అస్యకారణం ప్రకరణే (౧౧-౨౭) వక్ష్యతే॥ (ఉపాకృతో వై వేదః) ఉత్తరతో దర్భాన్నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య। అథాచార్యః చిత్తంచేత్యే ష్టపంచాశదుప హోమాన్ హుత్వా బహిస్సమం జన

వర్జం పరిధీనంక్త్వా ప్రహృత్య సంస్రావాది ప్రరిషేచనాంతం కృత్వా ॥ (౪౧) ప్రాణా-మ్య-సర్వేషాం మహాజనానామత్ర త్యానాం సమస్త పాప పరిహారార్థం తిలసక్తుమిశ్రితాజ్య ద్రవ్యేణ విరజా హోమం కరిష్యే-ఇతి సంకల్ప్య। ఉపాకర్మాం గాగ్నౌ చత్వారిశ్శృంగేత్యాద్యాజ్యం సంస్కృత్య తూష్ణీం సమంతం పరిషిచ్య ॥ (౪౨) హస్తైనైవ వక్ష్యమాణ పంచ వింశతి మన్త్రైః ప్రతిమంత్రం తిలసక్తుమిశ్రితాజ్యద్రవ్యేణ హోతవ్యమ్ ॥

తిలాజ్జుహోమి సరసాగ్ం సపిష్టాన్గన్ధార మమచిత్తే రమన్తుస్వాహా -పరమాత్మనఇదం। గావో హిరణ్యం ధనమన్న పానగ్ం సర్వేషాగ్ం శ్రియైస్వాహా॥ పరమాత్మనఇదం। శ్రియం చలక్ష్మీంచ పుష్టించకీర్తించా నృణ్యతామ్॥ బ్రహ్మణ్యం బహు పుత్రతామ్। శ్రద్ధామేధే ప్రజాస్సం దదాతుస్వాహా ॥ పరమా త్మనఇదం॥

తిలాః కృష్ణాస్తిలాశ్శ్వేతా స్తిలాస్సౌమ్యావశానుగాః। తిలాః పునన్తుమేపాపం యత్కించిద్దురితం మయిస్వాహా -

పరమాత్మన ఇదమ్। చోరస్యాన్నం నవశ్రాద్ధం బ్రహ్మహా గురుతల్పగః। గోస్తేయగ్ం సురాపానం భ్రూణహత్యాతిలాశాంతిగ్ం శమయంతు స్వాహా - పరమాత్మన ఇదమ్। శ్రీశ్చ లక్ష్మీశ్చ పుష్టిశ్చ కీర్తించానృణ్యతామ్। బ్రహ్మణ్యం బహుపుత్రతామ్। శ్రద్ధామేధే ప్రజ్ఞాతు జాతవేదస్సం దదాతు స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం॥

ప్రాణాపానవ్యానోదానసమానా మే శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్ం స్వాహా పరమాత్మన ఇదం। వాఙ్మనశ్చక్షుశ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణ రేతోబుద్ధ్యాకూతిస్సంకల్పా మే శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం। త్వక్చర్మ మాగ్ంసరుధిర మేదోమజ్జాస్నాయవోఽస్థీని మే శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం। శిరఃపాణిపాదపార్శ్వపృష్ఠోరూదరజంఘశిశ్నోపస్థపాయవో మే శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం। ఉత్తిష్ఠపురుష హరిత పింగళలోహితాక్షి దేహి దేహి దదాపయితా మే శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా

విప్మాపాప్మా భూయాసగ్గ్ం స్వాహా - పరమాత్మన ఇదం ।

పృథివ్యాపస్తేజోవాయురాకాశా మె శుధ్యన్తాం జ్యో తిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్గ్ంస్వాహా- పరమాత్మన ఇదం। శబ్దస్పర్శరూపరసగంధామె శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్గ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం । మనోవాక్కాయకర్మాణి మె శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్గ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం । అవ్యక్తభావైరహంకారైర్జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూ యాసగ్గ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం । ఆత్మామేశుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్గ్ం స్వాహా-పరమా త్మన ఇదం । అంతరాత్మామె శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్గ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం పరమా త్మామె శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహంవిరజా విపాప్మాభూయాసగ్గ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం। క్షుధేస్వాహా-పరమాత్మన ఇదం। క్షుత్పిపాసాయస్వాహా-పరమాత్మన ఇదం।వివిట్యై స్వాహా-పర మాత్మన ఇదం। ఋగ్విధానాయ స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం ।

క్షుధాత్మనే స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం । క్షుత్పిపాసామలం జ్యేష్ఠామలక్ష్మీర్నాశయామ్యహమ్ । అభూతిమసమృద్ధిం చ సర్వాన్నిర్ణుద మే పాప్మానగ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం। అన్నమయ ప్రాణమయ మనోమయ విజ్ఞానమయమానంద మయమాత్మా మే శుధ్యన్తాం జ్యోతిరహం విరజా విపాప్మా భూయాసగ్ం స్వాహా-పరమాత్మన ఇదం । అగ్నయే స్విష్ట కృతే స్వాహా-అగ్నయే స్విష్టకృత ఇదం ॥

(౨౨) స్విష్టకృదాద్యన్యత్సమానమితి భాష్యమ్ ॥

పునః పరిషిచ్య। తూష్ణీం ప్రణీతా మోక్షణం కృత్వా సర్వాన్ ప్రోక్ష్య బ్రాహ్మణాయ దక్షిణాం దత్వా, ఋషీన్పునరారాధ్య, విసృజ్య (౩-౨) (అభ్యుదయం పుణ్యాహం చ కృత్వా) ఆచార్యం యథాశక్తి వస్త్ర హిరణ్యాదినా సంపూజ్య తోషయిత్వా, పూర్వవదగ్నే నయేత్యగ్ని ముపస్థాయ నత్వా ప్రసాదం స్వీకృత్య హోమాంత ఇత్యగ్నిమారాధ్య రక్షాంధారయిత్వా యస్యస్మృత్యేత్యాది కర్మసమాప్య శ్రద్ధావంతః బ్రహ్మ యజ్ఞం, తర్పణం చ కృత్వా గృహాన్గచ్ఛేయుః ॥

॥ ఇత్యధ్యాయోపాకర్మ ప్రయోగో ద్వితీయః ॥

అధ్యాయోపాకర్మప్రకరణమ్

(౧) అధ్యాయముపాకృత్య గృహ్యోక్తేనవిధినా ఉపాకర్మకృత్వా స్వాధ్యాయమధీయీత । అధీయత ఇత్యధ్యాయో వేదః తస్య ఉపాకర్మ ప్రారంభః ॥

ఉపాకరణం ద్వివిధమ్

(౨) అధ్యాయోపాకరణం కాండోపాకరణం చేతి । అధ్యాయోపాకరణం శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం వేదోపక్రమః తస్య తైష్యాం సమాపనముత్సర్గః । కాండోపాకరణన్తు ప్రాజాపత్య, సౌమ్య, ఆగ్నేయ వైశ్వదేవాఖ్యాని, తేషాం చతుర్ణాం కాండానాం క్రమేణ సమాపనయానంతరం ఉపాకరణాత్పూర్వం కాండానుక్రమణికోక్త తత్తదృషిహోమపూర్వకముపక్రమః । ఇదానీమధ్యయనక్రమప్రాప్త సారస్వతపాఠే కాండానాం సంకీర్ణత్వేన కాండసమాపనం వేదసమాప్త్యనంతరం ఉపక్రమశ్చ ఋషిహోమ పూర్వకం కార్యమ్ । విశేషస్తు కాండోపాకరణ ప్రకరణే వక్ష్యతే ॥ అధ్యాయోపాకరణ సమాపనయోస్తు సర్వకాండ ఋషీణాం హోమఇతి ॥

తస్యకాలవిధానమ్

(౩) స చ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శ్రవణేనయుక్తాయామితి శేషః । తదభావే కేవలపౌర్ణమాస్యామితి ॥ తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః । అధ్యాయానాముపాకర్మ శ్రావణ్యాం శ్రవణేన వా । హస్తేనౌషధిభావే వా పంచమ్యాం శ్రావణస్య తు ॥

తచ్చపూర్వాహ్ణ ఏవేతి

ఉపాకర్మాపరాహ్ణే స్యాదుత్సర్గః ప్రాతరేవతు । ఇతియత్ తత్సామగవిషయం । వస్తుతస్తు—భవేదుపాకృతిః పౌర్ణమాస్యాం పూర్వాహ్ణ ఏవ తు । ఇతి ప్రచేతసో వచనాత్ పూర్వవాక్యం సామగవిషయమితినిర్ణయసింధావుక్తత్వాత్ ॥

ఉపాకర్మోత్సర్జనే సర్వైరనుష్ఠేయే

(౪) ప్రయోగ పారిజాతే గోభిలః । ఉపాకర్మోత్సర్జనంచ వనస్థానామపీష్యతే । ధారణాధ్యయనాంగత్వాద్గృహిణాం బ్రహ్మచారిణామ్ ॥

తదకరణేదోషః

ఉత్సర్జనంచ వేదానాముపాకరణ కర్మచ । అకృత్వా వేదజప్యేన ఫలం నాప్నోతి మానవః ॥ అతఉపాకర్మోత్సర్జనే బ్రహ్మచారి సమావృత గృహస్థ వానప్రస్థైస్సర్వైః కర్తవ్యే ఇతి ॥

సర్వథా లోపేతు

కృచ్ఛ్ర ఉపవాసశ్చ । వేదోదితానాం నిత్యానాం కర్మణాం సమతిక్రమే । స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమ భోజనమితి మనునా౽ భోజనోక్తః ॥ ఏవముత్సర్జనేఽపి ॥

తైష్యాముత్సర్జనాకరణ ప్రాయశ్చిత్తమ్

(౫) ఆశ్రమమనుః ॥ పుష్యే తు ఛందసాం కుర్యాద్బహిరుత్సర్జనం ద్విజః । మాఘ శుక్లస్యవా ప్రాప్తే పూర్వాహ్ణే ప్రథమే౽హని ॥ ఇతివిహితస్యాకరణే ప్రాయశ్చిత్త మాహాపస్తంబః । ఏవ మన్యేష్వపి దోష వత్స్వపత

నియేషూత్తరాణి యాని వక్ష్యామః । ఇత్యత్ర పఠ్యమానత్వాత్ ఇతి కర్మసు యేషు అత్ర ప్రాయశ్చిత్తం నోక్తం తద్విషయాణి వక్ష్యమాణాని ద్రష్టవ్యాని, కామమన్యుభ్యాం వాజుహుయాత్. కామోఽకార్షీన్మన్యురకార్షీరితి ॥ హోమేత్వాజ్యం ద్రవ్యం । స్వాహాకారాంతాభ్యాం హోమః । తథాచ కామోఽకార్షీ న్మన్యురకార్షీ త్స్వాహా—కామ మన్యుభ్యామిదమ్ ॥ జపేద్వా ॥ అస్మిన్పక్షే న స్వాహాకారః । కామోఽకార్షీన్మన్యురకార్షీత్, ఇత్యేవ మంత్రః ॥ ఇతి ॥ (౬) దోషాభ్యాసానురూపం చ జప హోమ యోరావృత్తిరితి ॥ (౭) షోడశ ప్రాణాయామానితి । తథాచాపస్తంబః ॥ పర్వణి వా తిలభక్ష ఉపోష్య వా శ్వోభూత ఉదకముపస్పృశ్య సావిత్రీం ప్రాణాయామశః సహస్రకృత్వ ఆవర్తయేద ప్రాణాయామశో వా । ఇతి ॥ పర్వణి పౌర్ణమాస్యా మమావాస్యాయాం వా తిలానేవ భక్షయతి నాన్యదోదనాదికమితి తిలభక్షః । ఉదకముపస్పృశ్య స్నాత్వా । ఏకస్మిన్ప్రాణాయామే యావత్కృత్వ ఆవర్తయితుం శక్యాతే తావత్కృత్వ ఆవర్తయేత్ । ఏవమాసహస్రపూర్తేః ప్రాణాయామావృత్తిః । అప్రాణాయామశో వా ॥ ఇదం మిథ్యాఽధీతేఽపీతి ॥

ఉత్సర్గకరణా కరణాది

(౮) అనాకులాయాం । అథ యే సారస్వతం పాఠమధీయతే తేషాముపనయనానంతరం తదానీమేవ చత్వారి వేద వ్రతాని క్రమేణ కృత్వా కాలే అధ్యాయముపాకృత్య యథాపారమధ్యయనమ్ ॥ తైష్యాముత్సర్గః ॥ అస్మిన్కల్పే కేచిదుత్సర్గం న కుర్వతే । ఉపాకరణాదధీత్య పునరుపాకుర్వతే । అన్యే తూత్సృజ్య పునరధీయత ఇతి ॥ (౯) బ్రహ్మచారిణాం క్షురకర్మణి నాత్రవారాదిదోషః । కర్మాంగత్వాత్ । వైధకర్మణి తు ప్రాప్తే కాలదోషం న చింతయేదితి సంగ్రహవచనాచ్చ ॥

అవశ్యముపాకర్మ కరణమ్

(౧౦) ధర్మసింధూక్తస్సంకల్పః । తథా చ ఏతత్కర్మ ఛందసా మయాతయామత్వా యెత్యాహ కాత్యాయనః । పర్యబ్దం యదుపాకర్మ సోత్సర్గం విధివద్ద్విజైః । క్రియతే ఛన్దసాం తేన పునరాప్యాయనం (రధ్యయనం) భవేత్ ॥ అయాతయామైశ్ఛందోభిర్యత్కర్మ క్రియతే ద్విజైః క్రీడమానైరపి సదా తత్తేషాం సిద్ధికారణమితి ॥

ఉపాకర్మోత్సర్జన కారికా

(౧౧) అత్రికపదీ । ఉపాకర్మోత్సర్జనయోస్సశిష్యః ఆచార్య ఆప్లుత్య మహాపగాప్సు । సంతర్ప్య వార్యం జలిభిర్మునీం స్తానేభ్యస్తు హోష్య సదసస్పతిం చ ॥ ప్రజాపతిముఖాం దేవాన్నైకైకం ప్రస్తిలోదకమ్। ఉద్ధృత్య తర్పణం కుర్యాచ్చ ప్రవణ్యాం తైత్తిరీయకాః ॥ కాండ్వగ్నివిశ్వాం శ్చనిషత్స్వయంభూన్ హుత్వా ముఖాస్తే సదసస్పతిం చ। ఆద్యానువాకాం శ్చతురోఽనరాధ్యాన్ నధీయతే తత్రతతో జయాదీన్ ॥

ఉపవీతధారణ నిమిత్తమ్

(౧౨) సూతకాంతే ఉపాకర్మ గతేమాసి చతుష్టయే। అనవం వా నవం వాఽపి యజ్ఞసూత్రం విసర్జయేదితి ప్రాచీనకారికాలో యజ్ఞసూత్ర ధారణమితి ॥

ఉపవీతధారణ విధిశ్చాహ భృగుః

(౧౩) పాటితం, త్రుటితం, వాఽపి బ్రహ్మసూత్రం యదాక్షిపేత్। సూతనం ధారయేద్విప్రః స్నానసంకల్పపూర్వకమ్ ॥ ఆచమ్య ప్రతిసూత్రస్తు త్రిగుణీకృత్య యత్నతః। యజ్ఞోపవీతమేకైకం ప్రతిమంత్రేణ ధారయేత్ ॥

ఆచమ్య ప్రతిసంకల్ప్య ధారయేన్మనురబ్రవీత్। ఏకమస్త్రైక సంకల్పం కృత్వా యజ్ఞోపవీతకమ్॥ ఏకస్మిన్ త్రుటితే సర్వం త్రుటితం నాత్ర సంశయః। ఉపవీతం వటోరేకం ద్వే తథేతరయోః స్మృతే॥

ఉపవీత ప్రాచీనావీత నివీతప్రకారః

వామస్కంధే యజ్ఞోపవీతం దైవే। ప్రాచీనావీతం దక్షిణస్కంధే పిత్ర్యయజ్ఞే। నాభ్యాం లగ్నం కంఠపార్శ్వద్వయ లంబితమభిచారే। నివీతమాపృష్ఠ దేశావలంబి, మైథున మూత్ర పురీషాదిషు॥ ఇతి॥

బ్రహ్మచారిణాం మౌంజ్యాది ధారణమ్

(౧౪) మౌంజీం యజ్ఞోపవీతం చ నవం దండం చ ధారయేత్। అజినం కటిసూత్రంచ నవం వస్త్రం తథైవచ॥ ఇతి బ్రహ్మచారిణో విశేషః ప్రతి వర్షంజ్ఞేయః॥

తర్పణవిధిమాహ భరద్వాజః

(౧౫) కేవలైస్తండులైర్దేవాన్ ఋషీన్ స తిలతండులైః। పితౄన్ సాక్షాత్తిలైరేవ తర్పయేద్ద్విజ సత్తమః॥ గంధ పుష్పాక్షతైస్సార్ధం తర్పణ ముత్తమమ్। (౨౫౪) పుటే - మాను షిష్వం సయోస్సక్త మిత్యాది॥
* హారీతః। పూర్వాశాభిముఖో దేవానుత్తరాభి ముఖస్త్వృషీన్। పితౄంస్తు దక్షిణాస్యస్తు జలమధ్యే తు తర్పయేత్॥

(౧౬) ప్రజాపతిముఖాం దేవానేకైక మిత్యుక్తమ్॥

(౧౭) ద్వే ద్వే తు సనకాదయ ఇతి వ్యాసవచనమ్॥ కించ ఋష్యాదితర్పణ ముత్సర్జన ఏవేతి ధర్మసింధౌ॥

అగ్నినిర్ణయః

(౧౭) లౌకికాగ్నిమితి (౨౯౪) చౌలోపాకర్మజాతక ఇత్యుక్తమ్॥ అత్రవిశేషః । ఋధ్యాయోపాకృతిం కుర్యాత్తత్రౌపాసనవహ్నావితి॥ శౌనకః॥ ఆచార్యశ్శిష్యైస్సహోపాకరణే లౌకికాగ్నావేవేతి । కపర్దిభాష్యే-నాన్యస్యాగ్నావన్యో జుహుయాదితి నిషిధాచ్చ॥

(౧౯) ముఖాంతమితి । చరుప్రధానేష్వఖిలేషు కర్మసు ప్రధానత్వాచ్చరుణో ముఖాహుతిః। ఉత్సర్జనోపాకరణ వ్రతేషు ఘృతేఽపి కార్యాగ్నిముఖాహుతిస్స్యాత్॥ (ఘృతప్రధానేఽపి ముఖాహుతిస్స్యాదితి వాసాతః॥) (౨౦) దర్వ్యేతి-(౧౯౪) ప్రధానాహుతయస్తథేతి॥ (౨౧) కాండఋషిహోమస్య నివీతత్వం నక్షత్రాప్యుక్తమ్। తర్పణ ప్రకరణ ఏవ-మాను షిష్వంసయోస్సక్తమితి విశేషవిధానాత్ ఉపవీతినాహోమః కార్యః ఉపాసనే గురూణామిత్యాదియజ్ఞోపవీతీస్యాదిత్యాపస్తంబసూత్రే-హోమే జప్యకర్మణీత్యత్రహోమే సాంగేపితౄదన్యత్రేతి వ్యాఖ్యానాత్॥

(౨౨) సదసస్పతిమిత్యేతయర్చా నవమీమాహుతిం జుహోతీతి భాష్యే ఉక్తమ్। అతస్సదసస్పతయే స్వాహేతి పృథఙ్నహోతవ్యమ్॥ కించ ఇయమాహుతిః స్విష్టకృత్స్థానీయా సదసస్పతి ద్వితీయః, ఇత్యుక్తత్వాదితి॥ (౨౩) బ్రహ్మాధ్యయనస్య నిర్విఘ్నతా సిద్ధ్యర్థం (౫౦) సర్వవిఘ్న నాయకః పూజ్య ఇత్యుక్తత్వాత్॥

(౨౪) దర్భేష్వాసీనా ఇతి—ఆపస్తంబః। ఉచ్చైస్తరాం వాసీతేతి నిషిధ్య సర్వతః ప్రతిష్ఠిత ఇతిమాత్ర వ్యాఖ్యానే ఆసనేష్వాసీత స్వయం పైత్రాసనాదావాసీతేత్యుక్తత్వాద్దర్భాదావుపవేశనం న్యాయ్యమితి॥

(౨౫) ఆచార్యమితి—అత్రిమనుః। బ్రహ్మారంభేఽవసానేచ పా

దాగ్నిహోత్ర్యాగురోస్సదా ॥ సదా, నిత్యమధ్యయనే । పాదగ్రహణ మభివాదనమ్ ॥

అభివాదన శబ్దార్థః ఫలం చ-భవిష్యత్పురాణే

అభీతిర్భగవాన్ విష్ణుః వాదయామీతి శంకరః । ద్వావేతౌ పూజితౌ తేనయః కరోత్యభివాదనమ్ ॥

గుర్వాధికారే-మనుః

దూరస్థో నార్చయేదేనం న క్రుద్ధో నాంతికే స్త్రియాః । యానాసనస్థశ్చైవైనమవరుహ్యాభివాదయేత్ ॥ ఇతి ॥ (౨౬) విస్పష్టమితి నావిస్పష్టమధీయీత న శూద్రజనసన్నిధౌ ॥ ఇతి చ ॥

(౨౭) వేదస్యాదిత ఇతి—హారీతః । చతురోఽనువాకానిత్యేవ నియమాదనువాకాంతర వేదాంతర సూత్రాది వ్యవచ్ఛేదః ॥ ప్రారబ్ధ స్వవేద సమాప్త్యనంతరమేవ వేదాంతరాధ్యయన విధానాత్ ॥

స్వవేద మనధీత్య శాఖాంతరాధ్యయనే దోషః

యస్స్వశాఖాం పరిత్యజ్య పారక్యామధిగచ్ఛతి । శాఖారండస్స విజ్ఞేయస్సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ ఇత్యుక్తం పాపం శిష్యతే ॥ అత ఊర్ధ్వం తు ఛందాంసి శుక్లేషు నియతః పఠేత్ ॥ వేదాంగాని చ సర్వాణి కృష్ణపక్షే చ సంపఠేత్ ॥ ఇతి మనునా కాలభేదేనైవాధ్యయనవిధానాచ్చ, అనువాక చతుష్టయ వ్యతిక్రమ్యాధ్యయనం చింత్యమ్ ॥ ఉపాకృతా వై వేదా ఇతి తు కల్పితమితి ॥ గ్రహణాధ్యయనే బ్రహ్మచారిభిరాచార్యోచ్చారణానూచ్చారణం కర్తవ్యమ్ ॥ అధీతవేదాస్తు సర్వే సహాధీయీరన్నితి వివేకః ॥ (౨౮) శ్రీ గురుభ్యో నమః హరిః ఓం-ఇతి గురుపరంపరాం నత్వా ఉదాస

త్రైచ ఓంకారం పఠేత్ । తథా చ మనుః । బ్రాహ్మణః ప్రణవం కుర్యా దాదావంతే చ సర్వదా । స్రవత్యనోంకృతం పూర్వం పరస్తాచ్చ విశీర్యత ఇతి ॥ (౨౯) న బహిఃస్సమంజనం । (౨౦౦) వ్రతేషుసవన ఇత్యాదినా ॥

అధ్యయన విధిః

(౩౦) ప్రణీతాప్రోక్షణం (౨౦౨) తూష్ణీమితి ॥ (౩౧) రక్షాంచేతి (౧౩౯) పలాశ్యామితి ॥ (౨౦౩) హుత్వాగ్నావితి (౩౨) అత్ర ప్రథమారంభే వృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాదితి నారాయణ వృత్త్యాదావుక్తమితి ॥

(౩౩) ఉపాకర్మానంతరం పక్షద్వయేఽపి వేదమభ్యసేత్ ॥ యుక్త శ్ఛందాంస్యధీయీత మాసాన్విప్రోర్ధ పంచమాన్ । ఇతి మానవాత్ ॥ తత్ర వసిష్ఠః । యచ్ఛాఖీయైస్తు సంస్కారైస్సంస్కృతో బ్రాహ్మణో భవేత్ । అధీత్య శాఖామాత్మీయాం పరశాఖాం తతః పఠేదితి ॥

స్వశాఖామసమాప్యశాఖాంతరాధ్యయనే దోషమాహ సఏవ

ఏకవేదేఽపి శాఖానాం మధ్యే యోఽన్యతరాశ్రయేత్ । స్వశాఖాంతు పరిత్యజ్య శాఖారండస్స ఉచ్యతే ॥

శాఖాన్తరీయ కర్మకరణే దోషమాహ, సఏవ

న జాతు పరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ । ఆచరన్ పరశాఖోక్తం శాఖారండః ప్రకీర్తితః ॥

వేదాభ్యాసః పంచప్రకార ఇత్యాహ

వేదస్వీకరణం పూర్వం విచారోఽభ్యసనం జపః । తద్దానం చైవ శిష్యేభ్యో వేదాభ్యాసో హి పంచధా ॥ విచారః వేదార్థవిచారః ॥

అధ్యయనీయాని శాస్త్రాణ్యాహ-మనుః

బుద్ధివృద్ధికరాణ్యాశు ధర్మ్యాణి చ హితాని చ । నిత్యం శాస్త్రాణ్యవేక్షేత నిగమాంశ్చైవ వైదికాన్ । * పురాణేఽపి । ధర్మశాస్త్రంతు విజ్ఞేయం శబ్దశాస్త్రం తథైవచ । పురాణానీతిహాసాంశ్చ తథాఽఽఖ్యానాని యానిచ ॥ మహాత్మనాం చ చరితం శ్రోతవ్యం నిత్యమేవ చ ॥ ఇతి ॥

నియమాతిక్రమేఽపి వేదాభ్యాసః ఉత్కృష్ట ఇత్యాహ మనుః

వేదమేవ సదాఽభ్యసేత్తపస్తప్స్యం ద్విజోత్తమః । వేదాభ్యాసో హి విప్రస్య తపః పరమిహోచ్యతే ॥ ఆహైవ సనఖాగ్రేభ్యః పరమం తప్యతే తపః । యస్స్రగ్వ్యపి ద్విజోఽధీతే స్వాధ్యాయం శక్తితోఽన్వహమ్ ॥ ఇతి ॥ యః ధృతమాల్యోఽపిసన్ నిరంతరం స్వాధ్యాయమధీతే సః ఆనఖాగ్రముత్కృష్టం తపః కరోతీత్యర్థః ॥ స్రగ్గ్రహణం నియమాతిక్రమ ప్రదర్శనార్థం । తతశ్చ నియమాతిక్రమేణాపి కృతమధ్యయనముత్కృష్టఫలం భవతి, కిం పునర్నియమవదితి భావః ॥

అధ్యయనాదితరత్రైవ శ్రమోదోషాయేత్యాహ-మనుః

యోఽనధీత్య ద్విజో వేదానన్యత్ర కురుతే శ్రమమ్ । స జీవన్నేవ శూద్రత్వమాశు గచ్ఛతి సాన్వయ ఇతి ॥

అధ్యయనాదికర్మ నిష్ఠస్య పాపలేపోనాస్తీత్యాహ

* యాజ్ఞవల్క్యోఽపి । వేదాభ్యాసరతం క్షాన్తం మహాయజ్ఞక్రియాపరమ్ । న స్పృశన్తీహ పాపాని మహాపాతకజాన్యపి ॥

శూద్రాన్నాది సంపర్కః పుణ్యక్షయ ఇత్యాహ

శూద్రాన్నం శూద్రసంపర్కః శూద్రేణ చ సహాసనమ్। శూద్రాత్ జ్ఞానాగమశ్చైవ జ్వలంతమపి పాతయేత్ ॥ ఇతి పరాశరేణ శూద్రాదధ్యయనస్య పర్యుదస్తత్వాత్ ॥

అధ్యాపక ధర్మాః

తత్ర యమః ॥ సతతం ప్రాతరుత్థాయ దంతధావనపూర్వకమ్। స్నాత్వా హుత్వాఽథ శిష్యేభ్యః కుర్యాదధ్యాపనం నరః ॥ * ఆపస్తంబోఽపి। శయనాచ్చాధ్యాపనం వర్జయేత్ న చ తస్యాం శయ్యాయామధ్యాపయేత్ యస్యాం శయీత ॥ * మనుః। అధ్యేష్యమాణస్తు గురుః నిత్యం కాలముపస్థితమ్। అధీష్వ భో ఇతి బ్రూయాద్విరామోఽస్త్వితి చారమేత్ ॥ * యమోఽపి। ధర్మార్థౌ యత్ర న స్యాతాం శుశ్రూషా వా ధనాగమః। విద్యయా సహ మర్తవ్యం న విద్యామూషరే వపేత్ ॥ * విష్ణుః। నాపరీక్షితం యాజయేన్నాధ్యాపయేన్నోపనయేదితి ॥ ఆద్యంతే చ ఓంకారముక్త్వా గురుమభివాద్య విస్పష్టమశూద్రసన్నిధావధీయీతేత్యుక్తమ్ ॥

నిశాన్తేఽధీత్య న పునస్స్వపేత్

అత్ర మనుః। న నిశాన్తే పరిశ్రాన్తో బ్రహ్మాధీత్య పునస్స్వపేదితి ॥

గురుశుశ్రూషయా విద్యాఽధిగన్తవ్యేత్యాహ స ఏవ

యథా ఖనన్ ఖనిత్రేణ నరో వార్యధిగచ్ఛతి। ఏవం గురుగతాం విద్యాం శుశ్రూషురధిగచ్ఛతి ॥

శుశ్రూషాది త్రికస్త్వైవ విద్యాఽధిగన్తవ్యేతి

* నారదః। గురుశుశ్రూషయా విద్యా పుష్కలేన ధనేన వా। అథ వా విద్యయా విద్యా చతుర్థం నోపపద్యతే॥

విద్యావిఘ్నానప్యాహ-స ఏవ

ద్యూతం పుస్తక శుశ్రూషా నాటికాఽఽసక్తిరేవచ। స్త్రియః ప్రీతిశ్చ తన్ద్రీ చ విద్యావిఘ్నకరాణిషట్॥ నాటకాఽఽసక్తిరిత్యపి పాఠః॥ ద్యూతం—ప్రసిద్ధమ్। పుస్తక శుశ్రూషా లిఖనశోధనాది వ్యసనమ్। నాటికాఽఽసక్తిః ఆరామవిహారః। స్త్రియః—స్త్రీవ్యసనం। ప్రీతిః-ప్రసక్తిన్దనాదా। తన్ద్రీ ఆలస్యం। ఏతాన్యేకైకశ సమస్తాని విద్యావిఘ్నకరాణి భవన్తీత్యర్థః॥

ఉపాకరణాదిషు నానధ్యాయ నిషేధ ఇత్యాహమనుః

వేదోపాకరణే చైవ స్వాధ్యాయేచైవ నిత్యకే। ననిషిధోఽస్త్యన ధ్యాయే హోమ మంత్రేషు చైవహి॥

ఉత్సర్జనకాల విధిమాహ

(३४) తైష్యాః పౌర్ణమాస్యాం రోహిణ్యాం వా విరమేదితి సూత్రమ్॥ ఖాదిరగృహ్యే—పుష్యే తూర్జనం కుర్యాదుపాకర్మదినే తథేతి॥ స్మృతి సముచ్చయే—ఉత్సర్జనం పౌషమాసే ఉపాకర్మదినే ఽథవేతి॥

ఉభయం ప్రత్యబ్దం కార్యమిత్యాహ కాత్యాయనః

ప్రత్యబ్దం యదుపాకర్మ సోత్సర్గం విధివద్ద్విజైః। క్రియతే ఛన్ద

సాం తేన పునరాధ్యాయనం భవేదితి ॥ తథాచ – నిగమః । శ్రావణ్యాం
ప్రోష్ఠపద్యాం వా ప్రతిపత్ షణ్ముహూర్తకైః । విద్ధాస్యాచ్ఛందసాం
తత్రోపాకర్మోత్సర్జనం భవేదితి ॥ శ్రావణీ ప్రోష్ఠపదీ గ్రహణం పాక్షి
మాఘ్యోరుప లక్షణమ్, ఉత్సర్జనోపాదానాత్ ॥ అత ఏవకాలాదర్శః ।
ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే పౌర్ణమాస్యాం పరాతిథిః । షణ్ముహూర్తక
విద్ధాస్యాదితి వేధోనిరూపితః ॥ ఇతి పౌర్ణమాసీమాత్రమేవోపాదదౌ ।
తథాచ–యోగీశ్వరః ॥ పౌషమాసస్య రోహిణ్యామష్టకాయా మథాపివా ।
జలాంతే ఛందసాం కుర్యాదుత్సర్గం ఛందసాం బహిరితి ॥ తతోఽర్వా
గ్గృహే ఉపాకర్మ ॥ ఇతి ॥

పాహి హోమస్యకారణాభావసూచ్యతే

(౩౫) ప్రాచీనైః కైశ్చిదుత్సర్గస్యైక ఏవముఖ్యః కాలఇతికృత్వా
ఉపాకర్మదినే కాలాతీత ప్రాయశ్చిత్తార్థం పాహి త్రయోదశ హోమం
పూర్వం కృత్వా పశ్చాదుత్సర్గః క్రియతే ॥ వక్ష్యమాణవచనైర్మహతాం
సంమత్యాపి పాహిత్రయోదశ హోమస్యేదానీం కారణం నాస్తీత్యుచ్యతే
తథాచ – ఉత్సర్గం మేజారహితానాముపాకర్మదినే కార్యమ్ ॥ తదుక్తం
బాదర గృహ్యే । తైష్యాంతూర్జనం కుర్యాదుపాకర్మదినే తథా ।
పూర్వోపాకర్మతః పూర్వం కార్యమితి ॥ *తథా స్మృతిసముచ్చయేఽపి ॥
అపిచ – ఉత్సర్జనం చెన్నకరోతి పుష్యే సహైవ కుర్యాదుభయంతదాను ।
యద్యేకకాలే ప్రథమం విసృజ్య ఛందాంస్యుపాకర్మ కరోతి పశ్చాత్ ॥
ఇతి ప్రాచీన కారికాద్యనేక గ్రంథేషు దర్శనాదుత్సర్గస్య ఉపాకర్మ

దినమపి ముఖ్యః కాల ఇత్యభిప్రేత్యోక్తం కాలాతీత ప్రాయశ్చిత్తార్థం సాహిత్రయోదశ హోమా న కార్యాః, కాలస్య అనతీతత్వాదితి ॥

(౩౬) ధర్మసింధూక్తస్సఙ్కల్పః ॥

(౩౭) ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే యథాకాలం సమేత్య చ ఋషీన్ దర్భమయాన్కృత్వా పూజయేత్తర్పయేత్తత ఇతి ॥ బోధాయనః । ప్రాజాపత్యానృషీన్ రంధాన్కృత్వా దర్భమయానప్సు వా । పూజయిత్వా యథాశక్తి తర్పయేద్వంశముద్ధరన్నితి ॥ ఉపాకర్మోత్సర్జనే బ్రహ్మచారి సమావృత గృహస్థ వానప్రస్థైస్సర్వైః కర్తవ్యే । అకరణే దోషశ్రవణేన ప్రత్యబ్దమేతే కర్తవ్యే ॥ ఉపాకర్మోత్సర్జనయోరుభయోరపి ఋషిపూజనముక్తమ్ । ఋష్యాది తర్పణంతు ఉత్సర్జన ఏవేతి ధర్మసింధౌ ॥

(౩౮) అనాకులాయాముపాకర్మోత్సర్జనపటలే సత్యాషాఢసూత్రే చ ఏవమేవ హోమ ఉక్తః, అతో భాష్యేఽనుక్తేఽపి ఆచారార్థం వేద నామ మంత్రైరేవ హోమో లిఖితః । వేదాదిమన్త్రైర్హోమే ఇషే త్వా ఇతి ప్రథమో మంత్రః । తథా ఊర్జే త్వా ఇతి ద్వితీయః । ఏవం నిత్యే కియత్పర్యంతముక్త్వా హోమః కర్తవ్య ఇతి సంశయస్య పరిహారః క్వాపి న దృష్టః, అత ఉక్త ప్రమాణమనుసృత్యైవం లిఖితమితి ॥

ఉత్సర్గే న వేదాధ్యయనమ్

(౩౯) నాత్రోత్సర్గే వేదస్యాదితోఽనువాకానామధ్యయనమ్ । ఉత్సర్గత్వాత్ । నిగమేష్వధ్యయనం వర్జయేదితి ధర్మసూత్రాచ్చ । సౌదర్శనేఽప్యేవముక్తం–తథానాదితో వేదస్యానువాకానామధ్యయనమితి ॥ తస్మాదుత్సర్గే, నవేదాధ్యయనమితి ॥

(౪౦) కించ సమావేశహాని ఉత్సర్గానంతరమేవ క్రియమాణే ఉపాకర్మణి యజ్ఞోపవీతహోమధారణాదీనామాచారాదనుష్ఠానస్య సత్వాత్ పృథగుత్సర్గేఽపి తదనుష్ఠానం వ్యర్థమితి మత్వా యజ్ఞోపవీతహోమాదీనాం వేదారంభాంగత్వాదుపాకర్మణ్యేవ వేదారంభకరణాత్ తత్రైవ యజ్ఞోపవీత హోమాదికముక్తమిత్యభిప్రాయః॥ అపిచ-యజ్ఞోపవీతహోమస్య ప్రమాణం మృగ్యమ్॥ కథం వా శిష్టాచార ప్రవృత్తిరితి విస్మితోఽహమ్॥ అథాపి యజ్ఞోపవీత హోమధారణాదీనామనుష్ఠేయత్వాంగీకారే బ్రహ్మచారిణామపి పునః మౌంజ్యాది ధారణ ప్రసక్తిః॥

విరజా హోమస్త్వనఙ్గమ్

(౪౧) విరజాహోమస్తు న ఉపాకర్మాంగమ్। అస్య సమస్తపాప పరిహారార్థత్వ ముక్తమితి। ప్రాచీనైశ్శిష్యైస్స్వకృపయాఽత్ర ఉపాకర్మ దినేఽనుష్ఠీయతే। స్వస్వపాప పరిహారోద్దేశేన తైస్తైః పృథగనుష్ఠానమేవ న్యాయ్యమ్। విధ్యభావాత్ సర్వార్థమత్రైకవార మనుష్ఠానం చిన్త్యమితి॥

హస్తేన హోతవ్యపదార్థాః

(౪౨) ఓషధ్యస్సక్తవః పుష్పం కాష్ఠం మూలం ఫలం తృణమ్। ఏతద్ధస్తేన హోతవ్యం నాన్యత్కించిదనోదనాదితి సత్యాషాఢః॥

(౪౩) సర్వత్రహవిర్గ్రాహిణీదేవతా తు పరమాత్మైవ॥

(౪౪) స్విష్టకృదాద్యన్యత్సమానం। ఇతిచ భాష్య ఉక్తమ్॥

ఇత్యధ్యాయోపాకర్మోత్సర్జన ప్రకరణమ్

అథ నిత్య బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రయోగః

బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్యమాణ ఇత్యాదిః। యః పుమాన్ (౧) బ్రహ్మయజ్ఞం కరిష్యతి సోఽయముదిత ఆదిత్యే ప్రాతః హోమానంతరమకృతప్రాతరాశో గ్రామాత్ప్రాచీముదీచీ మైశానీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య గృహాస్యోపర్యాచ్ఛాదనార్థాని తృణకటాదీని ఛదీంషి యావతి దూరే తాని న దృశ్యంతే తత్రోదకసమీపం గత్వా పాదౌ ప్రక్షాళ్య యజ్ఞోపవీత్యాచమ్య-ప్రాణానాయమ్య-బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్యే॥ ఇతి సంకల్ప్య॥

(౨) విద్యుదసి విద్య మే పాప్మానమృతాత్సత్యముపైమి॥

(౩) హస్తావవనిజ్య, (౪) త్రిరాచామేత్, (౫) ద్విః పరిమృజ్య, (౬) సకృదుపస్పృశ్య, (౭) శిరః, చక్షుషీ, నాసికే, శ్రోత్రే, హృదయమాలభ్య, (౮) యత్సవ్యం పాణిం పాదౌ ప్రోక్షతి, (౯) దర్భాణాం మహదుపస్తీర్యోపస్థం కృత్వా ప్రాఙాసీనస్స్వాధ్యాయమధీయీత, (౧౦) దక్షిణోత్తరౌ పాణీ (పాదౌ) కృత్వా (౧౧) సపవిత్రౌ వోమితి ప్రతిపద్యతే।

(౧౨) ఓమ్ (౧౩) భూర్భువస్సువః (సువః), (౧౪) తత్సవితుర్వరేణ్యమ్ । భర్గో దేవస్య ధీమహి । ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ । (౧౫) తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి। ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ ।(౧౬)తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ ॥ (౧౭) శ్రీగురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్, (౩౭౬) ఇషేత్వోర్జే త్వా-యజమానస్య పశూన్పాహి, (౩౭౭) యజ్ఞస్య ఘోషదసి... ఋతుభిః కల్పయాతి । హరిః ఓమ్ (అత్ర కేచిత్ "అగ్నిమీళే, "అగ్న ఆయాహి, "శంనో దేవీః-హరిః ఓమ్" ఇతి)

[అపరేతు 'బ్రహ్మసంధత్త'మితి, 'బ్రాహ్మణాది వాక్యాన్యధీత్య 'అగ్నిమీళ' ఇత్యాది వేదాదీనంగాని చ యథాకామముక్త్వా హరిః ఓమ్ ఇతి పఠన్తి) తత్తథా న కార్యమితి, వక్ష్యతే॥

(౧౮)తతః 'భూర్భువస్సువస్సత్యంతపశ్శ్రద్ధాయాం జుహోమి' (౨-౨౭) 'నమో బ్రహ్మణే నమో అస్త్వగ్నయె......కరోమి, ఏవం త్రిః । 'ఓమ్ తత్సత్ । వృష్టిరసి వృశ్చమె పాప్మానమృతా

త్సత్యముపాగామ్, అపఉపస్పృశ్య, ద్విరాచమ్య । గృహాణేతి, తత్రోయత్కించ దదాతి సాదక్షిణా ॥

॥ ఇతి నిత్య బ్రహ్మయజ్ఞస్య ప్రథమేఽహ్ని ప్రయోగః ॥

(౧౯) ఏవం ప్రత్యహాముదిత ఆదిత్య ఇత్యాది వేదారంభ పర్యన్తమనుష్ఠాయ పూర్వేద్యుర్యావదధీతం తత ఏవారభ్య ఉత్తరేద్యురధీయీత ॥ అశక్తివిషయె వ్రజగ్గంస్త్రిష్వన్నిత్యేవమాదయోగాణ కల్పాభవిష్యన్తీతి ॥

॥ ఇత్థమధీత వేదస్య బ్రహ్మయజ్ఞ ఉక్తః ॥

అథానధీత వేదస్య బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రయోగ ఉచ్యతే

(౨౦) అవేదవిదేవం పూర్వవదుదిత ఆదిత్య ఇత్యారభ్య వేదారంభపర్యన్తం కృత్వా వేదస్థానె గాయత్రీం పఠేత్ । తతఃపరం 'గాథాః' 'పురాణాని' చ నిత్యం పఠేత్ । హరిః ఓమిత్యాది పూర్వవత్ ॥

॥ ఇత్యనధీత వేదస్య బ్రహ్మయజ్ఞః ॥

నిత్యం వేదానువచనా శక్తస్య

(౨౧) అధీత వేదానామపిక్రమేణ వేదస్యాదితోఽనువచనా శక్తస్య పౌరుషం సూక్తం విధీయతే ॥ ఇతి ॥

అథ కామ్య బ్రహ్మయజ్ఞః

(౨౨) దేవానాం పితౄణాం చ తృప్తి కామనయా ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఙ్గిరసేతిహాస పురాణాదీనామన్యతమమేవాన్వహం శక్తితోఽధ్యయనం కామ్యబ్రహ్మయజ్ఞ ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః ॥

॥ ఇతి బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రయోగః ॥

(౨౩) అథ బ్రహ్మయజ్ఞాఙ్గ తర్పణప్రయోగః

ఆచమ్య ప్రాణానాయమ్య — పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం దేవర్షి పితృతర్పణఙ్కరిష్యే॥ దేవతీర్థేన — ఓమితిసర్వత్ర బ్రహ్మాదయోయేదేవాః ॥

౧ తాన్ దేవాం స్తర్పయామి ౨ సర్వాన్దేవాం స్తర్పయామి
౩ సర్వాన్దేవగణాంస్త ,, ౪ సర్వా దేవపత్నీస్త ,,
౫ సర్వాన్దేవగణపత్నీస్త ,, ౬ సర్వాన్దేవపుత్రాంస్త ,,
౭ సర్వాన్దేవపౌత్రాంస్త ,, ౮ భూర్దేవాంస్త ,,
౯ భువో దేవాంస్త ,, ౧౦ సువర్దేవాంస్త ,,

౧౧ భూర్భువస్సువర్దేవాంస్తర్పయామి ।)

నివీతీ, ఋషితీర్థేన, కృష్ణద్వైపాయనాదయోఽయో ఋషయః

ద్వీపస్సర్వత్ర

తానృషీం స్తర్పయామి। సర్వానృషీం స్తర్పయామి।

సర్వానృషిగణాంస్త ,, సర్వాఋషిపత్నీస్త ,,

సర్వాఋషిగణపత్నీస్త ,, సర్వానృషిపుత్రాంస్త ,,

సర్వానృషిపౌత్రాంస్త ,, ప్రజాపతింకాండఋషింత ,,

సోమంకాండఋషింత ,, అగ్నింకాండఋషింత ,,

విశ్వాన్దేవాన్కాండఋషీంస్తర్పయామి।

సాంహితీర్దేవతాఉపనిషదస్తర్పయామి।

యాజ్ఞికీర్దేవతాఉపనిషదస్త ,, వారుణీర్దేవతాఉపనిషదస్త ,,

హవ్యవాహంతర్పయామి విశ్వాన్దేవాన్కాండఋషీంస్త ,,

బ్రహ్మతీర్థేన—బ్రహ్మాణం స్వయంభువంతర్పయామి।

విశ్వాన్దేవాన్కాండఋషీం స్తర్పయామి।

అరుణాన్కాండఋషీంస్తర్పయామి। సదసస్పతిం తర్పయామి।

ఋగ్వేదంత ,, యజుర్వేదంత ,,

సామవేదంత ,, అధర్వాంగిరసంత ,,

ఇతిహాస పురాణం తర్పయామి, కల్పాన్తర్పయామి ।

ప్రాచీనావీతీ, పితృ తీర్థేన, సోమః పితృమాన్ యమోఽఙ్గి

రస్వాన్ అగ్నికవ్యవాహనాదయో యే పితరః, సర్వాన్త్రిః ।

తాన్పితౄం స్తర్పయామి సర్వాన్పితౄం స్తర్పయామి

సర్వాన్పితృగణాంస్త ,, సర్వాః పితృపత్నీస్త ,,

సర్వాః పితృగణపత్నీస్త ,, సర్వాన్ పితృపుత్రాంస్త ,,

సర్వాన్ పితృ పౌత్రాం స్తర్పయామి ॥

ప్రమీత పితృకస్తు

అముక గోత్రానముక శర్మణః పితౄన్ స్వధానమ స్తర్పయామి । ఏవం, పితామహాన్ । ప్రపితామహాన్ ॥ ఏవం ఏకైకోంజలిః, మాతౄః । పితామహీః । ప్రపితామహీః ॥ మాతా మహానామప్యేవం పితృవత్ ॥ మాతా మహీనామపి మాతృవత్ । క్వచిత్ పితృవ్యమాతులాది కారుణ్యపితౄణాం చేతి ॥ (౨౪) పితృవంశ్యా మాతృవంశ్యా యే చాన్యే మత్త ఉదకం—మర్హన్తి తాన్ స్వధానమస్తర్పయామి । ఏవంత్రిః ॥ ఉపవీత్యాచమ్య । (౨౫) అశక్తస్య । ఆబ్రహ్మాస్తంబపర్యన్తం జగత్తృప్యతు। ఇతిత్రీనుదకాంజలీన్ క్షిపేదితి విధీయతే ॥ అనేన దేవర్షి పితృతర్పణేన వాసుదేవః ప్రీణాతు ॥

॥ ఇతి బ్రహ్మయజ్ఞాఙ్గ తర్పణమ్ ॥

బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రకరణమ్

బ్రహ్మయజ్ఞస్య లక్షణమాహ

(౧) యత్స్వాధ్యాయం......తద్బ్రహ్మయజ్ఞస్సంతిష్ఠతె ॥ ఇతి ॥ స్వస్య సాధారణత్వేన పితృపితామహాది పరంపరయా ప్రాప్తా వేదశాఖా 'స్వాధ్యాయః' తత్ర విద్యమానమృగాదీనామన్యతమమేకమపి వాక్య మధీయీతేతియత్, సో௨యం 'బ్రహ్మయజ్ఞః' తావతైవ సమాప్యతె ॥ ॥ ఇతి సాయణ భాష్యమ్ ॥

విద్యుద్వృష్టి విచారః

(౨) సాయణభాష్యరీత్యా ఆద్యంతయోఃవిద్యుద్వృష్టినస్యాతామ్॥ ధ-భా-భా-రీత్యాతు . యక్ష్యమాణావేష్ట్వా' ఇతివిద్యుద్వృష్టీ భవతః॥

అంగస్పర్శన క్రమః

(౩) ఆ మణిబంధాద్ధస్తౌ ప్రక్షాళ్య (౪) ఆచమనతస్తూష్ణీం . త్రిరపః పిబేత్, అంతశ్శుద్ధ్యర్థం (౫) ఓష్ఠౌ ఉదకేన ద్వివారం పరిమృజేత్, తాభ్యామేవపానాత్ ॥ (౬) శుద్ధ్యర్థముదకేన హస్తం ప్రక్షాళయేత్ ॥ (౭) శిరః ప్రభృతి హృదయపర్యంతానవయవాన్ క్రమేణ ప్రత్యేక ముదకేన స్పృష్ట్వా ,శుద్ధ్యర్థమదృష్టార్థంవా (౮) అత్ర సవ్యపాణి ,పాదయోః ప్రోక్షణ కథనాదేవ ప్రోక్షణ విధిరున్నేతవ్యః ॥

ఉపవేశన క్రమః

(౯) ప్రభూతం యథాతథా ఆసనత్వేన దర్భానాస్తీర్య తత్ర

ఆకుంచితసవ్యజానున ఉపరి దక్షిణపాదం ప్రక్షిప్య ప్రాఙ్ముఖో యథా సుఖముపవిశ్య (౧౦) దక్షిణః పాణిరుత్తరః ఉపరి భూతో యయోస్తౌ దక్షిణోత్తరౌ। వామం పాణిం దక్షిణ జానున ఊర్ధ్వముత్తానం కృత్వా తస్యోపరి దక్షిణహస్త మవాంచం కుర్యాత్ ॥ (౧౧) తాదృశౌ చ పాణీ పవిత్రయుక్తౌ కృత్వా సవ్యస్యపాణేరఙ్గుష్ఠ ప్రదేశిన్యోర్మధ్యే దక్షిణస్యాఙ్గుష్ఠ తర్జనీతాళ్ళతపాళ్యఙ్గులీర్న్యస్య సవ్యకరాఙ్గుష్ఠం దక్షిణాఙ్గుష్ఠ వేష్టితం నిధాయ (తదా దక్షిణ పాదోఽపి వామపాదస్యోపరికృత్వా)॥

అథ సావిత్ర్యనువచన క్రమః

(౧౨) ఓమిత్యుక్త్వా స్వాధ్యాయమారభతే- తేన ప్రణవేన ప్రారభ్య పశ్చాత్పురయాన్మంత్రాన్ దర్శయతి (౧౩) ‘త్రీణ్యేవ ప్రాయుఙ్క్త భూర్భువస్సువరిత్యాహ’ (౧౪) ‘అథ సావిత్రీం గాయత్రీం త్రిరన్వాహ’ వ్యాహృత్యనంతరం సవితృదేవతాకాం గాయత్రీఛందస్కాం ‘తత్సవితు’ రిత్యృచం। ‘రనుక్రమేణ పచ్ఛః’ ప్రథమం పాద పాదే విరమ్య పఠేత్ ॥ (౧౫) ‘అర్ధర్చశః’ ఏకైకస్మిన్నర్ధే విరమ్య పఠేత్ ॥ (౧౬) అనవానం’ అర్ధర్చేఽప్యనుపరమణ (అనుచ్ఛ్వాసం) విరామ రహితం యథా స్యాత్ తథా పఠేత్॥ (అత్ర కేచిత్, ‘వ్యాహృతీర్విహృతాః’ త్రిష్వనువచనేషు కుర్వంతి) ॥

సావిత్ర్యనువచనస్య ఫలమాహ

సవితా శ్రియః ప్రసవితా శ్రియమేవాప్నోతి’, ‘తస్యామృచి ప్రతిపాద్యో యస్సవితా సోఽయం శ్రియః ప్రేరకః’ అతో బ్రహ్మయజ్ఞానుష్ఠాయీ శ్రియం ప్రాప్నోత్యేవ ॥ (౧౭) సావిత్ర్యనువచనాంతే గురూణాం నమస్కృత్య ఇషే త్వోర్జే త్వేత్యాది ప్రశ్నమనువాకం యజుర్వా యథాశక్తి స్వాధ్యాయమధీయీత ॥

అశక్త కల్పానాహ

యత్పూర్వముక్తం ప్రాచ్యాందిశి. గ్రామాదిత్యాది. తత్రాశక్తస్యానుకల్పం విధత్తే. 'గ్రామేమనసేత్యాదినా' యదా బహిర్గంతుమశక్తః గ్రామె మనసైవాధీయీత ॥

ఉదిత ఆదిత్యే ప్రారబ్ధుమశక్తశ్చేద్దివా నక్తం వాఽధీయీత

కస్యచిన్మహర్షేరయం పక్షోముఖ్య ఇతి దర్శయతి, ఇతి హస్మాహ శౌచ ఆహ్నేయః' శుచినామకస్య మహర్షేః పుత్రః శౌచః। అహ్నిసంజ్ఞకో యోఽమావసుః పుత్రః ఆహ్నేయః మహర్షిః ఇతి హస్మాహ' గ్రామే మనసేత్యాదికమపి ముఖ్యపక్ష ఏవేత్యాహ ॥

నియమాంతరేష్వశక్తస్య అనుకల్పం విధత్తే

'అరణ్యే... . స్వాధ్యాయమధీతె' గ్రామేమనసాఽన్యయః ముక్తం। అరణ్యేఽపి అబలః అశక్తశ్చేత్ మనసాఽధీయీత ॥

తమేవాబలం ప్రతి ఉతవాచేతి పక్షాంతరముచ్యతే

ఉచ్చైరధ్యేతుమశక్తః కేవలేన మనసా యదా నిద్రాఽఽలస్య చింతాదికం భవతి. తదాంవాచా, జిహ్వాస్పందనమాత్రేణ అధీయీత ॥

దర్భేష్వాసీన ఇతియదుక్తం తత్రాసన నిర్బంధ శక్తిరహితస్య ఉతవ్రజన్నిత్యాదయః పక్షాః

ఆలస్య పరిహారాయ ఇతస్తతశ్సైః వ్రజన్వా క్వచిదేవ తిష్ఠన్వా నియమమంతరేణ స్వేచ్ఛయైవోపవిశ్య వా శయానో వా స్వశక్త్యనుసారే స్వాధ్యాయమధీయీతైవ-సర్వాంగలోపానుసారేణ ప్రధానస్య లోపో న్యాయ్య ఇతి ॥

తాన్యృతస్వాధ్యాయయుక్తోఽపి "తపస్వీ పుణ్యో" భవతి

అధ్యయన ఫలం ప్రాప్నోతి-పఙ్క్తిపావనశ్చ భవతి । 'మధ్యందిన' ఇత్యాదినా బ్రహ్మయజ్ఞే కంచిదన్యం విశేషం విధాయ , చిత్రం దేవానా' మిత్యాదినాఽఽదిత్య మాహాత్మ్యం ప్రతిపాదయతి ॥ కించ ॥

బ్రహ్మయజ్ఞస్య ఇతర వైలక్షణ్యం దర్శయతి

సవా ఏషయజ్ఞః.... ..తస్య ప్రాక్సాయమవభృథః' అయం బ్రహ్మయజ్ఞః యస్మిన్నహని ప్రారభ్యానుష్ఠీయతే తస్మిన్నేవాహని సమాప్యతే-వరుయజ్ఞాంతరవత్ ఇతర దినేష్వనుగచ్ఛతి తస్మాత్ ప్రాక్ ప్రాతః కాలే ప్రారబ్ధస్య తస్య యజ్ఞస్య సాయం అవభృథః (౧౫) సమాప్తికాలే ధర్మమూర్తిష్ఠ వాజసనేయి బ్రాహ్మణ వాక్యాత్, ,హరిః ఓమ్' ,భూర్భువ స్స్వరిత్యాది' నమో బ్రహ్మణ ఇతి పరిధానీయాం (పరిసమాపనీయాం) త్రిర న్వాహ । అదాహపీతి కేచిత్ , త్రిః ప్రథమామన్వాహ త్రియత్తమాం' ఇతి న్యాయాదితి ॥ , అప ఉపస్పృశ్య' అత్రాప్యాదాహం తెచెతివేదితవ్యం 'యక్ష్యమాణోవేష్ట్వా' ఇతి వచనాత్ । తత్రాదౌ , విద్యుదసి ' అంతే , సృష్టిరసి ' ఇతి ॥ .గృహానేతి......సాదక్షిణా' తతో గృహంగత్వా యత్కించిదపి గృహస్థో దద్యాత్, అతోఽస్యయజ్ఞస్యాజ్ఞత్వే న దద్యాదితి విధిః । భిక్షాదానాది వా ॥

॥ ఏవమేకస్మిన్నహని విధానముక్తమ్ ॥

ద్వితీయాద్యహని కర్తవ్యతాం దర్శయతి

(౧౬) అథో ప్రజ్ఞాతయైవ ప్రతిపదా ఛందాగ్ంసి ప్రతిపద్యతే ॥ ॥ ౩౮ ॥ అథో అనంతరం తెదాది దినేషు (ప్రజ్ఞాతయైవ ప్రతిపదా) పూర్వ

పూర్ణే దివసే కించిత్పరిత్యజ్య పరేద్యురనుష్ఠానాయ అయముపక్రమః ఇతి యా ప్రతిపత్ ప్రజ్ఞాతా, యః ప్రారంభ ప్రదేశః బుద్ధ్యా స్థాపితః తస్మాదేవ ప్రతిపదా, ప్రారంభ ప్రదేశేన (ఛన్దాంసి) వేదావయవాః పరేద్యుః (ప్రతిపద్యన్తే) ప్రారభ్యన్తే ॥ పూర్వేద్యుర్యావదధ్యవసితం తత ఏవారభ్య ఉత్తరేద్యురధీయీత, నతు విప్రయుక్తం కంచిద్వేదభాగమితి ॥

అత్ర తావత్కేచన విషయాస్సప్రమాణముపన్యస్యన్తే

ప్రాయస్సర్వైరపి బ్రహ్మయజ్ఞానుష్ఠానపరైః . ఋషయో అక్షర . సమాసతే' ఇతీమం మంత్రముచ్చార్య ప్రణవాదికం పఠ్యతే। న చాస్య మంత్రస్య పఠనే భాష్యాది సమ్మతిర్దృశ్యతే । కథం వాఽయమాచారః ప్రవృత్తః । అపి చాస్య ప్రణవప్రస్తావకత్వేనార్థవాదరూపత్వాత్ కర్మాఙ్గత్వాభావాచ్చ న పఠనావశ్యకతా ॥ * అత్ర కేచన 'యత్స్వాధ్యాయమధీయీతైకామప్యృచం యజుస్సామ వా తద్బ్రహ్మయజ్ఞస్సంతిష్ఠతే' 'యద్బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్పురాణాని కల్పాన్గాథా నారాశంసీః' ఇతి వాక్యాభ్యాం, స్వవేదపఠనానంతరం ఋగాదివేదేష్వాదిమం మంత్రం బ్రాహ్మణాదీని వాక్యాని చ, యావన్మనస్తోషం పఠన్తి । ఏవం నిత్యం కర్తవ్యమితి వక్ష్యమాణ వాక్యైర్న ప్రతీయతే । యత్స్వాధ్యాయమితి వాక్యస్య సాయణభాష్యార్థః ఆదావేవ వర్ణితః। ౨-భా-భాష్యార్థస్తు- ఏవం వక్ష్యమాణేన బ్రహ్మయజ్ఞవిధినా । ఏకామితి । ప్రశ్నానువాకాది ముఖ్యాసంభవే యథోక్తం అనూక్తాదనువాకాద్వా బ్రహ్మయజ్ఞో విధీయత ఇతి । యజుస్సామ వేతి । ఏకమపీతి గమ్యతే । యదృచ ఇత్యాది పృథక్త్వేన స్తుతిరితి ॥ ఏవం చ స్వశాఖాస్థమేవ ఋగాదీనామన్యతమం క్రమప్రాప్తం యథాశక్తి పఠనీయం న కించిదపి హాపనీయమితి భాష్యద్వయస్యాభిప్రాయ ఇతి జ్ఞాయతే ॥

అత ఏవ మీమాంసాధికరణస్థం భాష్యే చింతితం। ద్వితీయాధ్యా
యస్య ప్రథమపాదే అష్టమాధికరణే, నాస్త్యేతద్బ్రాహ్మణానిత్యత్ర బ్రాహ్మ
ణస్య లక్షణం నాస్తీత్యాశంక్య మంత్రవ్యతిరిక్తభాగో బ్రాహ్మణమితి
నిశ్చిత్య। పునరపి-నన్విత్యాదినా బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రకరణే మంత్ర బ్రాహ్మణ
వ్యతిరిక్తా ఇతిహాసాదయోఽపి భాగా ఆమ్నాయంతే 'యద్బ్రాహ్మణా
నీతిహాసాన్పురాణాని కల్పాన్గాథా నారాశంసీ' రిత్యాశంక్య। మైవం-విప్ర
పరివ్రాజకన్యాయేన బ్రాహ్మణావాంతరభేదానామేవ ఇతిహాసాదీనాం
పృథగభిధానాదితి సమాహితం। తత్ర తావద్యజుర్వేదే 'దేవాసురాస్సం
యత్తా ఆసన్నిత్యాదయ ఇతిహాసాః'। 'ఇదం వా అగ్రే నైవ కించ
నాసీ' దిత్యాదికం వాక్యజాతం పురాణం। కల్పస్త్వారుణకేతుకే 'ఇతి
మంత్రాః' 'కల్పోఽత ఊర్ధ్వం' 'యది బలిꣳ హరేత్' ఇత్యా
దయః। అగ్నిచయనే 'యమగాథాభిః పరిగాయతీతి' విహితా మంత్ర
విశేషా గాథాః మనుష్యవృత్తాంతప్రతిపాదకా ఋచః నారాశంస్యః।
తస్మాద్బ్రాహ్మణవ్యతిరిక్తభాగాభావాల్లక్షణం సుస్థమితి॥ * అత్రాపి
క్రమేణ స్వశాఖాస్థ మంత్ర బ్రాహ్మణాధ్యయనాదేవ ఇతిహాసాదిక
మధీతం భవతీతి సిద్ధం నపృథగ్బ్రాహ్మణాదికం, నిత్యమధ్యేతవ్యమితి॥ కించ
ఆపస్తంబః। నిత్యప్రశ్నస్యావిధినా ఇత్యాదిః-అకృత ప్రాతరాశ ఉద
కాంతం గత్వా ప్రయతః శుచౌదేశేఽధీయీత యథాఽధ్యాయముత్సృజ
న్వాచా। మనసాచానధ్యాయే, ఇతి। యథాధ్యాయం-యథాపాఠం।
ఆసనపదక్రమాద్యనుషంగో నిషిధ్యతే। వాచేతి-మానసస్యవ్యావాసః।
ఉత్సృజన్-ఆదిత ఆరభ్య ప్రథమాదిష్వహస్స్వధీతం ద్వితీయాదిష్వహ
స్సూత్సృజ్య, తతః పరమధీయీత। వాచా-ఉచ్చైరిత్యర్థః। ఇతి॥
నాత్రాపి బ్రాహ్మణ భాగాద్యధ్యయనం నిత్యం కర్తవ్య మిత్యభిహితం॥

వై-ఆహ్నికే-స్వశాఖాధ్యయనం, బ్రహ్మయజ్ఞః

హారీతోఽపి । స్వశాఖాధ్యయనం యత్తద్బ్రహ్మయజ్ఞం ప్రచక్షతే । బ్రహ్మయజ్ఞపరో విప్రో బ్రహ్మలోకే మహీయత, ఇతి ॥

ఆశ్వమేధికేఽపి । వేదమాదౌ సమారభ్య తథోపర్యుపరి క్రమాత్, యదధీతేఽన్వహం శక్త్యా తత్స్వాధ్యాయం ప్రచక్షతే ॥ ఋచం వాఽథ యజుర్వాపి సామగాథామథాపి వా । ఇతిహాసపురాణాని యథాశక్తి సహః పఠేదితి ॥

యోగయాజ్ఞవల్క్యః । ప్రదక్షిణం సమావృత్య నమస్కృత్యోపవిశ్య చ । దర్భేషు దర్భపాణిభ్యాం సంహతాభ్యాం కృతాంజలిః ॥ స్వాధ్యాయం తు యథాశక్తి బ్రహ్మయజ్ఞార్థమాచరేదితి ॥

శౌనకః । ప్రణవం వ్యాహృతీశ్చైవ గాయత్రీం చ జపేత్క్రమాత్ । నిత్యం ప్రశ్నమధీయీత యథాశక్త్యథవా పఠేత్ ॥ తంత్రిత్రయం కౌరకం చ వైశ్వదేవ మనుం పఠేత్ । తంత్రిత్రయం-ఆధ్వరం-యాజమానం-హౌత్రమితి । మంత్రప్రశ్నే పునశ్చైవం బ్రహ్మయజ్ఞే క్రమం విదుః ॥ యావంతం మంత్రమధ్యేతుం శక్యం స్వాధ్యాయమాత్మనః । తావంతమనువాకం వా సూక్తం ప్రశ్నమథాపి వా ॥ తదాయాసత్ప్రలక్షితం అధ్యాయం సూక్తమేవ వా । ఋచం వాఽప్యంతతోఽవశ్యమధీయీత స్వశక్తితః ॥ ఓం నమో బ్రహ్మణ ఇతి జపిత్వా ప్రణవం జపేత్ ॥ ఇత్యాది ॥

స్మృతిచంద్రికాయాం । ఓంకారం వ్యాహృతీస్తిస్రః సావిత్రీం చ తదిత్యృచం । మనసైతాననుస్మృత్య వేదాదీన్ సముపక్రమేదితి ॥ అత్రాదిశబ్దేన పురాణాదీనాం గ్రహణం । అత ఏవ యోగయాజ్ఞవల్క్యః । వేదాథర్వపురాణాని సేతిహాసాని శక్తితః । జపయజ్ఞ ప్రసిద్ధ్యర్థం

(యజ్ఞార్థసిద్ధ్యర్థం) విద్యాంచాధ్యాత్మికీం జపేత్ ॥ జపయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞః । శ్రుతిరపి। యదృచోఽధీతే పయ ఇత్యాద్యన్నాద్యేన చ తర్పయంతీత్యంతమ్ ॥

స్మృత్యర్థరత్నావళ్యాం । స్నాత్వా యజ్ఞోపవీతీచ భూత్వాఽఽచమ్యోదకం తథా । పవిత్రలక్షణైర్యుక్తః కృత్వాఽచ్ఛిన్నాగ్రతాదికైః ॥ తయోరేకైకమేకైకపాణినాధారయేత్పృథక్ । సవ్యస్య పాణేరఙ్గుష్ఠప్రదేశిన్యోస్తు మధ్యతః ॥ దక్షిణస్యాంగులీర్న్యస్య చతస్రోఽంగుష్ఠవర్జితః। తథా సవ్యకరాంగుష్ఠం దక్షిణాంగుష్ఠవేష్టితం ॥ నిధాయచైవం సంబద్ధౌ పాణీ దక్షిణసక్థిని । ప్రణవం వ్యాహృతీశ్చైవ గాయత్రీంచ జపేత్త్రిమాత్ ॥ పచ్ఛోఽర్ధర్చశ ఉచ్ఛ్వాసా ద్వేదాదీం శ్చతురో జపేత్ । నిత్యం ప్రశ్నమధీయీత యథాశక్త్యథవా పఠేత్ ॥ తంత్రత్రయం కౌతకం చ వైశ్వదేవమనుం పఠేత్ । మంత్రప్రశ్నే పునశ్చైవం బ్రహ్మయజ్ఞే క్రమం విదుః ॥ యావంతం మంత్రమధ్యేతుం శక్యం స్వాధ్యాయమాత్మనః । తావంతమనువాకం వా సూక్తం ప్రశ్నమథాపివా ॥ తథా యావత్ప్రతిజ్ఞాతం అధ్యాయం సూక్తమేవవా । ఋచంవాఽప్యంతతోఽవశ్యమధియీతస్వశక్తితః । ఓం నమో బ్రహ్మణ ఇతి జపిత్వా ప్రణవం జపేత్॥ యోదద్యాదతిథిభ్యస్తు బ్రహ్మయజ్ఞస్య దక్షిణామ్ । న కుర్యాదాసనస్థస్తు బ్రహ్మయజ్ఞం కదాచనేతి ॥ ఆసనస్థః కంబళాద్యాసనస్థః ॥

అనధీత వేదస్య బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః

(౨౦) అనధీత వేదస్య బ్రహ్మయజ్ఞే గాయత్రీ జపమాహ—మనుః అపాం సమీపే నియతో నైత్యకం విధిమాస్థితః । గాయత్రీమప్యధీయీత గత్వాఽరణ్యం సమాహితః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రవృత్త్యర్థం సావిత్రీమాత్రముచ్యతే । అవేదవిజ్జపేన్నిత్యం గాథాద్యాశ్చ తతః పరమ్ ॥ పురాణాన్యా

జపేన్నిత్యం బ్రాహ్మద్యా యజ్ఞసిద్ధయె॥ గాథాః యజ్ఞగాథా ఇన్ద్రగాథా ఇత్యాది॥

అనుక్రమేణాదితో వేదమధ్యేతు మశక్తస్య సంగ్రహే

(౨౧) బ్రహ్మయజ్ఞం జపేత్సూక్తం పౌరుషం చింతయన్ హరిమ్। ససర్వాన్ జపతో వేదాన్ సాఙ్గో పాఙ్గాన్విధానతఇతి॥ స్మృత్యంతరే। నమో బ్రహ్మణ ఇత్యేతాం త్రిరుక్త్వా ప్రణవం వదేత్। గాయత్రీమాదృచ్ఛాహిరధీయీత మధ్యమేన స్వరేణతు॥ అధీత్యమనసాగాయత్రీ బ్రహ్మయజ్ఞం కరోతిచేత్। అయంతు బ్రహ్మయజ్ఞోఽస్య భిక్షాదానాది దక్షిణేతి॥

* స్మృత్యర్థసారే। ప్రణవం వ్యాహృతీరుక్త్వా బ్రహ్మయజ్ఞే సావిత్రీం పచ్ఛోర్ధర్చశోఽనవానముక్త్వా అధ్యాయం సూక్తమృచంవా ప్రశ్నమనువాకం వా యజుర్వా సామవా సావిత్రీం వా ఇతిహాస పురాణం వా మంత్రేణ, మధ్యమస్వరేణ వా అధీత్య నమోబ్రహ్మణఇతి త్రిరుక్త్వా ఓమ్, తత్సత్, ఇతి సమాపయేదితి॥

కామ్య బ్రహ్మయజ్ఞ లక్షణమ్

(౨౨) యాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ శ్లో (౪౧) మధునా పయసాచైవ స దేవాంస్తర్పయేద్ద్విజః। పితౄన్మధు ఘృతాభ్యాంచ ఋచోఽధీతేహి యోఽన్వహమ్॥ యజూంషిశక్తితోఽధీతే యోఽన్వహం సఘృతామృతైః॥ ఇత్యాదిః॥ అస్యవిజ్ఞానేశ్వరః—ఇదానీం కామ్య బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయన ఫలమాహ। మధునేతి। యోఽన్వహమృచోఽధీతే సమధునా పయసా చ దేవాన్, పితౄంశ్చ మధుఘృతాభ్యాం ప్రీణాతి। యస్తుసామాన్యన్వహమధీతే ససోమఘృతైర్దేవాన్, పితౄంశ్చమధుసర్పిర్భ్యాం ప్రీణాతి। ఋగాది గ్రహణం సామాన్యేన ఋగాది మన్త్రప్రాప్త్యర్థం॥

ఏవమేవాన్వహం శక్తితోఽథర్వాంగిరసో బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్పురా
ణానిత్యాదినా దేవాన్పితౄంశ్చ తర్పయతీతి॥ అత్రాపి కామ్య బ్రహ్మయజ్ఞ
ఇత్యుపక్రమ్య ఋగాదీనామధ్యయనే శక్తితోఽన్వహమిత్యుక్తేః నైకస్మిన్న
హని ఋగ్యజుస్సామాదికం సర్వం వక్తవ్యమితి సిద్ధ్యతీతిభావః॥

బ్రహ్మయజ్ఞో ద్వివిధః

నిత్యః కామ్యశ్చేతి। నిత్యోఽపి ద్వివిధః అధీతవేదస్య అనధీత
వేదస్యేతి। కామ్యస్తు బహువిధః। అధ్యయనభాగ భేదేన ఫల భేదాత్॥
తద్యథా। నిత్యమృగధ్యయనస్య కశ్చిత్ఫల విశేషః। ఏవం నిత్యం యజురధ్య
యస్య-తథా నిత్యం సామాథర్వాంగిరస పురాణాదీనామన్యతమాధ్యయన
స్యాపియః కశ్చిత్ఫల విశేషశ్శ్రుతః, యాజ్ఞవల్క్య స్మృతౌ॥ ఏవమధ్యయ
నభాగ భేదాత్ఫలభేదస్య శ్రుతత్వాద్బహువిధ ఇతి॥

ఏవమత్రోపన్యస్త భాష్యాదివాక్యైర్నిశ్చితోఽర్థః॥ ఏకశాఖా
ధ్యేతృభిర్నిత్య బ్రహ్మయజ్ఞే స్వశాఖాయామాదితో యథాక్రమం పూర్వే
ద్యురధీతం భాగం విహాయ ఉత్తరేద్యురుత్తరో భాగః పఠనీయః। తథా చ
తత్తత్తత్ర, స్వశాఖాయాం విద్యమాన బ్రాహ్మణాదీనాం క్రమప్రాప్తానా
మధ్యయనాదేవస్వాధ్యాయ బ్రాహ్మణోక్తం ఫలం సిద్ధ్యతి। నత్వేతదర్థ
మనధీతమృగాది వేదాధ్యయనం కర్తవ్యమితి॥ ద్వి, త్రి, చతు, శ్వేది
నాంతు, ఉపాకరణ సమాపనయోశ్చపారాయణస్యతాం విద్యామితి'
ధర్మసూత్రోక్తేశ్చాఖిలోపాకరణాద్యనంతరమేవ బ్రహ్మ యజ్ఞాదా
పారాయణ యోగ్యతేతి॥అతోఽస్మిన్ బ్రహ్మయజ్ఞేఽనధీతశాఖాస్థమంత్రా
ధ్యయనం నోక్తఫలకమితి॥

బ్రహ్మయజ్ఞాఙ్గ తర్పణప్రకరణమ్

ప్రసంగాద్బ్రహ్మయజ్ఞకాలవిధి మనూద్య విశేషమాహ

బ్రహ్మయజ్ఞస్య - ఉదిత ఆదిత్య ఇత్యనేన ఉదయాత్ప్రాక్కాలో నిషిధ్యతే। ఉదయానన్తరం హోమకాలత్వాత్ తదనన్తరకాలో విధీయతే। ఏతచ్చాహ్ని విహిత కాలోపలక్షణమ్। తథా చ బృహస్పతిః। సచార్వాక్తర్పణాత్కార్యః పశ్చాద్వా ప్రాతరాహుతేః। వైశ్వదేవావసానే వా నాన్యదర్త్త నిమిత్తత ఇతి। అత్ర వైశ్వదేవశబ్దేన మనుష్యయజ్ఞాన్తం కర్మ వివక్షితమ్। యదాహ వ్యాసః। యది స్యాత్తర్పణాదర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కృతో న హి। కృత్వా మనుష్య యజ్ఞన్తు తతః స్వాధ్యాయమారభేత్ ॥

తర్పణం చ మాధ్యాహ్నిక సావిత్రీ జపానన్తరం విహితమ్

(అత) ప్రాతర్మధ్యన్దినే వాఽపి బ్రహ్మయజ్ఞో విధీయతే। ప్రాతర్యది తదా ప్రాతరాహుత్యాః పరతో భవేత్ ॥ మధ్యాహ్నే చేత్తర్పణాత్ప్రాగ్వైశ్వదేవాత్పరత్ర వేతి ॥ ఏవం ప్రాతరాహుత్యనన్తరం వా మాధ్యాహ్నిక సావిత్రీ జపానన్తరం తర్పణాత్పూర్వం వా మనుష్య యజ్ఞానన్తరం వా బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్యః ॥ ఆపస్తంబోఽపి। అకృతప్రాతరాశ ఉదకాన్తం గత్వా ప్రయతశ్శుచౌ దేశేఽధీయీతేతి ॥ ప్రాతర్హోమానన్తరం బ్రహ్మయజ్ఞాకరణే మాధ్యాహ్నిక జపానన్తరం తర్పణాత్ప్రాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కార్యః ॥ సచార్వాక్తర్పణాత్కార్య ఇతి స్మృతేః ॥

మధ్యాహ్నె బ్రహ్మయజ్ఞానన్తరం తర్పణం కార్యమ్

తథాచవ్యాసః। ఆచమ్యతు యథాశాస్త్రం శక్త్యా స్వాధ్యాయమాచరేత్। తతస్సన్తర్పయేద్దేవాన్ పితౄనృషిగణాంస్తథా॥ ఆదావోంకారముచ్చార్య నామాన్తేతర్పయామిచ। దేవాన్బ్రహ్మఋషీంశ్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః॥ తిలోదకైః పితౄన్భక్త్యా స్వసూత్రోక్తవిధానతః। యజ్ఞోపవీతీదేవానాం నివీతీఋషితర్పణే॥ ప్రాచీనావీతీ పితౄంస్తు స్వేన తీర్థేన భావితః। ఆర్ద్రకపర్దిన్। కాండర్షిన్ తర్పణంనిత్య ముపవీతేననివీతినా॥ వార్యంజలిభిరన్యైశ్చకార్యం పర్యాప్తమీషు చ॥ ప్రజాపతింసోమ మథాగ్నిం విశ్వాన్ ఋషిత్రయంచాపిచహవ్యవాహమ్। విశ్వాన్ స్వయంభుం పునరేవ విశ్వాన్ తతో౽రుణాన్తే సదసస్పతించ॥

చంద్రికాయామ్। సార్ధయామాదూర్ధ్వం మధ్యాహ్నః తత్ర మాధ్యాహ్నికానన్తరం నిత్యతర్పణఙ్కుర్యాత్ తచ్చదేవర్షిపితృతర్పణమ్

* మాధవీయే। ప్రాగగ్రేషు సురాంశ్చైవ మనుష్యాంశ్చైవ మధ్యతః। పితౄంస్తుదక్షిణాగ్రేషు హ్యేకద్విత్రి జలాంజలీన్। ఇతి॥ *వ్యాసః। ఏకైక మంజలిందేవాః ద్వౌద్వౌతు సనకాదయః। అర్హన్తి పితరస్త్రీం స్త్రీన్ స్త్రియశ్చైకైకమంజలిమ్॥ * విష్ణుః। స్థలేస్థిత్వా జలేయస్తు ప్రయచ్ఛేదుదకంనరః॥ నోపతిష్ఠతి తత్తోయంయన్న భూమౌప్రదీయతే॥ *యత్తుకార్ష్ణాజినినోక్తం। దేవానాం చ పితౄణాం చ జలేదద్యాజ్జలాంజలిమితి॥ తదశుద్ధస్థలవిషయం। స్నానాఙ్గతర్పణ విషయంవా॥ *తదాహ విష్ణుః। యత్రాశుద్ధం స్థలం వాస్యాదుదకే దేవతాః పితౄన్॥ తర్పయేత్తు యథాకామమప్సు సర్వంప్రతిష్ఠితమ్। సఏవ। స్నాతశ్చాసావార్ద్రవాసా దేవర్షిపితృతర్పణమ్। అంభస్థ ఏవకుర్వీతేతి॥ *పితామహః।

పాత్రాద్వా జలమాదాయ శుద్ధపాత్రాన్తరే క్షిపేత్ । హేమరూప్యమయం పాత్రం తామ్రకాంస్య సముద్భవమ్ ॥ పితౄణాం తర్పణే పాత్రం మృన్మయన్తు పరిత్యజేత్ ॥ *మరీచిః । సౌవర్ణేన చ పాత్రేణ తామ్రరూప్యమయేన వా । ఔదుంబరేణ ఖడ్గేన పితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ స ఏవ । వినా రూప్యసువర్ణేన వినా తామ్రతిలైస్తథా వినా మన్త్రైశ్చ దర్భైశ్చ పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ తిలానామప్యభావే తు సువర్ణరజతాన్వితమ్ । తదభావే నిషించేత్తు దర్భైర్మన్త్రేణ వా పునః ॥

తిలగ్రహణే విశేషమాహ దేవలః

అంగుష్ఠమూలదేశే తు వామహస్తస్య నిక్షిపేత్ । తత్తిలం పూతపుణ్యం స్యాత్తత్తోయమమృతోపమం ॥ శిలాతలే పటే పత్రే రోమస్థానేషు కుత్రచిత్ । తత్తిలం క్రిమితుల్యం స్యాత్తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥ రోమసంస్థాన్తిలాన్కృత్వా యస్తు తర్పయతే పితౄన్ । పితరస్తర్పితాస్తేన రుధిరేణ మలేన చ ॥

తిలగ్రహణే తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోగం వర్జయేత్

†దక్షిణాఙ్గుష్ఠేనైవాంజలౌ తిలాన్ప్రక్షిపేత్ ॥ తథా చ స ఏవ । తర్జన్యంగుష్ఠసంయోగో రాక్షసీ ముద్రికా స్మృతా । తయా తిలాన్న గృహ్ణీయాద్దక్షాంగుష్ఠేన నిక్షిపేత్ ॥ స ఏవ । శుక్లైస్తు తర్పయేద్దేవాన్ మనుష్యాన్ శబలైరపి తైః । పితౄంస్తు తర్పయేత్కృష్ణైర్వేణవర్షీనపి వాఽతు తైః । †సత్యవ్రతః । కృతోపవీతో దేవేభ్యో నివీతీ చ భవేత్తతః । మనుష్యాంస్తర్పయేద్భక్త్యా బ్రహ్మపుత్రానృషీంస్తథా ॥ అపసవ్యం తతః కృత్వా సవ్యం జాన్వాచ్య భూతలే । దర్భపాణిస్తు విధినా పితౄంత్సంతర్పయేత్తత ఇతి ॥

అవసానాంజలిమాహ కాత్యాయనః

(౩౮) పితృవంశ్యా మాతృవంశ్యా యేచాన్యే మత్త ఉదకమర్హన్తి। తాన్స్వధానమస్తర్పయామి ॥ ఇతి ॥

విస్తరేణ కర్తుమసమర్థస్య సంక్షేపేణ, తర్పణముక్తమ్ మాధవీయే

(౩౯) ఆబ్రహ్మస్తంబ పర్యన్తం జగత్తృప్యత్వితి బ్రువన్। క్షిపేత్పయోఽఞ్జలీంస్త్రీంస్తు కుర్యాత్సంక్షేప తర్పణమ్ ॥ ఏతదు పవీతినైవ గమ్యతే ॥

ఉపవీయ నిర్వపేత్। ఉభయోహి దేవాశ్చ పితరశ్చేజ్యన్త ఇతి శ్రుతేః ॥

ఇతి బ్రహ్మయజ్ఞాఙ్గ దేవర్షి పితృతర్పణ ప్రకరణమ్ ॥

అథ వేదవ్రత చతుష్టయోపక్రమ ప్రయోగః

(౧) వెద వ్రతానుష్ఠానేఽహని వటు స్సమిదా ధానా నంతరం (౨) కేశా న్వాపయిత్వా నద్యాదౌ స్నాత్వాఽఽ చామేత్ ॥ ఆచార్యశ్శిష్యేణ సహ దేవతా ప్రార్థనాదిగణ పతిపూజాంతం కృత్వా పుణ్యాహం వాచయిత్వా (3) ప్రాణా నాయమ్య = దేశకాలౌ సంకీర్త్య, ఇమం బ్రహ్మ చారిణం ప్రాజాపత్య సౌమ్య ఆగ్నేయ వైశ్వదేవ వ్రతోపక్రమకర్మభిః సమానతంత్రేణ సంస్కరిష్యామి॥ (శిష్యోఽపి ప్రాణానాయమ్య ప్రాజాపత్య సౌమ్య అగ్నేయ వైశ్వదేవ వ్రతాని సమానతంత్రేణ ఉపాకరిష్యే) ॥ ఇతి సఙ్కల్ప్య॥ శిష్యేణ సహ ఆచార్యః యథావిధి మాహేనద ముదక ముపస్పృశ్య (స్నాత్వా) ఆచమ్యశిష్యః (3౮౧) ఉపాకర్మవత్ (ఋష్యర్చనం) తర్పణం కుర్యాత్ ॥ అథాచార్యోఽగ్నేరుపసమాధానాది పాత్రప్ర యోగాంతే చతస్ర ఔదుంబరీస్సమిధః మదంతీ కలశమపాతం

శిరోవేష్టనవస్త్రం చాసాద్య పవిత్ర కరణా ద్యగ్ని ముఖాంతే

అన్వారబ్ధే వ్రతిని ॥

(౪) ప్రజాపతయే కాండఋషయేస్వాహా--ప్రజాపతయే

కాండఋషయఇదమ్ ॥

(౧-౪) ప్రజాపతే నత్వత్ ....రయీణాగ్ం

స్వాహా--ప్రజాపతయఇదమ్ ॥

రయీణాంపతింయజతం బృహంతం। అస్మిన్భరేనృతమం

వాజసాతౌ । ప్రజాపతిం ప్రథమజామృతస్య । యజామ దేవ

మధినోబ్రవీతు స్వాహా ప్రజాపతయ ఇదమ్ ॥

ప్రజాపతేత్వం నిధిపాః పురాణః। దేవానాం పితాజనితా

ప్రజానాం । పతిర్విశ్వస్య జగతః పరస్పాః । హవిర్నో దేవ

విహవేజుషస్వస్వాహా-ప్రజాపతయ ఇదమ్ ॥

తవే మేలోకాః ప్రదిశోదిశశ్చ। పరావతోనివత ఉద్వ

తశ్చ । ప్రజాపతే విశ్వ సృజ్జీవధన్య ఇదంనో దేవ । ప్రతిహర్య

హవ్యగ్ంస్వాహా-ప్రజాపతయ ఇదమ్ ॥

ప్రజాపతిం ప్రథమం యజ్ఞియానాం । దేవానామగ్రే

యజతం యజధ్వం । సనోదదాతు ద్రవిణగ్ం సువీర్యం ।
రాయస్పోషం విష్యతు నాభిమస్మే స్వాహా-ప్రజాపతయ ఇదమ్॥

యోరాయ ఈశే శతదాయ ఉక్థ్యః । యః పశూ
నాగ్ం రక్షితా విష్ఠితానాం । ప్రజాపతిః ప్రథమజా ఋతస్య।
సహస్రధామాజుషతాగ్ం హవిర్నస్స్వాహా - ప్రజాపతయ
ఇదమ్ ॥

సోమాయ కాండఋషయే స్వాహా - సోమాయ కాండ
ఋషయ ఇదమ్ ॥

(౧-౭) సోమో ధేనుం...... ..యోదదాశదస్మై
స్వాహా సోమాయేదం ॥

అషాఢం యుత్సు పృతనాసు పప్రిం । సువర్షామప్స్వాం
వృజనస్య గోపాం । భరేషుజాగ్ం సుక్షితిగ్ం సుశ్రవసం । జయం
తం త్వా మనుమదేమ సోమస్వాహా-సోమాయేదమ్ ॥

త్వగ్ం సోమ క్రతుభిస్సుక్రతుర్భూః । త్వం దక్షైస్సు
దక్షో విశ్వవేదాః । త్వం వృషా వృషత్వేభిర్మహిత్వా ।
ద్యుమ్నేభిర్ద్యుమ్న్యభవో నృచక్షాస్స్వాహా- సోమాయేదమ్।

యా తే ధామాని హవిషా యజన్తి తా తే విశ్వా పరిభూరస్తు యజ్ఞంగయస్ఫానః ప్రతరణస్సువీరో వీరహా ప్రచరా సోమదుర్యాంత్స్వాహా-సోమాయేదమ్ ॥

త్వమిమా ఓషధీస్సోమవిశ్వాః । త్వమపో అజనయస్త్వంగాః । త్వమాతతంథోర్వన్తరిక్షం । త్వం జ్యోతిషా వితమోవవర్థ స్వాహా-సోమాయేదమ్ ॥

యా తే ధామాని దివియా పృథివ్యామ్ । యాపర్వతేష్వోషధీష్వప్సు । తేభిర్నో విశ్వైస్సుమనా అహేడన్ । రాజంత్సోమ ప్రతిహవ్యా గృభాయస్వాహా-సోమాయేదమ్ ॥

అగ్నయే కాండఋషయేస్వాహా-అగ్నయే కాండఋషయ ఇదమ్ ॥

(౧౮౬) అగ్నేనయ-విధేమస్వాహా-అగ్నయఇదమ్ ॥

(౩౭౯) ప్రవశ్శుక్రాయ...జిగాతిస్వాహా - అగ్నయ ఇదమ్ ॥

అచ్ఛాగిరోమతయః...మానుషాణాగ్ంస్వాహా- ,,

అగ్నేత్వమస్మత్—యజత్రస్వాహా- ,,

అగ్నేత్వంపారయ—శంయోస్స్వాహా- ,,

ప్రకారవో మననా...ఘృతాచీస్స్వాహా - అగ్నయ ఇదమ్ ।

విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్యస్స్వాహా. విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్య ఇదమ్ ॥

ఆనో విశ్వే అస్క్రా గమన్తు దేవాః । మిత్రో అర్యమా వరుణస్సజోషాః । భువన్ యథానో విశ్వే వృధాసః । కరన్త్సుషాహా విథురన్న శవస్స్వాహా - విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్ ॥

శంనో దేవా విశ్వదేవా భవంతు । శగ్ం సరస్వతీ సహ ధీభిరస్తు । శమభిషాచశ్శము రాతిషాచః । శంనో దివ్యాః పార్థివాశ్శంనో అప్యాస్స్వాహా-విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్ ॥

యే సవితుస్సత్యసవస్య విశ్వే । మిత్రస్య వ్రతే వరుణస్య దేవాః । తే సౌభగం వీరవద్గోమదప్నః । దధాతన ద్రవిణం చిత్రమస్మే స్వాహా-విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్ ॥

అగ్నే యాహి దూత్యం వారిషేణ్యః । దేవాగ్ం అచ్ఛా బ్రహ్మకృతా గణేన । సరస్వతీం మరుతో అశ్వినాపః । యక్షి దేవాన్రత్నధేయాయ విశ్వాంత్స్వాహా-విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్ ॥

ద్యౌః పితః పృథివి మాతరధ్రుక్ । అగ్నే భ్రాతర్వసవో మృడతానః । విశ్వ ఆదిత్యా అదితే సజోషాః । అస్మభ్యగ్ం శర్మ బహులం వియంత స్వాహా-విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్ ॥

విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమగ్ం హవంమే । యే అంతరిక్షే య ఉపద్యవిష్ఠ । యే అగ్నిజిహ్వా ఉతవాయజత్రాః । ఆసద్యాస్మిన్బర్హిషిమాదయధ్వగ్గ్ంస్వాహా-విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్ ॥

సాంహితీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యస్స్వాహా-సాంహితీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్య ఇదమ్ ॥

యాజ్ఞికీభ్యోదేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యస్స్వాహా-యాజ్ఞికీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యఇదమ్ ॥

వారుణీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యస్స్వాహా వారుణీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్య ఇదమ్ ॥

బ్రహ్మణే స్వయంభువేస్వాహా-బ్రహ్మణే స్వయంభువ ఇదమ్ ॥

(३२८) సదసస్పతిమద్భుతం...మయాసిషగ్‍ంస్వాహా-సదసస్పతయ ఇదమ్॥

పటురత్తరతః స్థిత్వా

అగ్నే వ్రతపతే కాండఋషిభ్యః। ప్రాజాపత్యంవ్రతం చరిష్యామి। తచ్ఛకేయం తన్మేరాధ్యతాం॥

వాయో వ్రతపతే కాండ ... ...

ఆదిత్య వ్రతపతే కాండ ... ...

వ్రతానాం వ్రతపతే కాండ ... ...

ఇతి చతుర్భిరగ్నిముపస్థాయోపవిశ్య॥ ఆచారాఽగ్నె రుత్తరపూర్వదిశి తండులరాశేరుపరి సుధాలిప్తం తంతునా వస్త్రేణచావేష్టితం కలశం నిధాయ వ్యాహృతీభిరుష్ణోదకైరా పూర్యకుంభరత్నం నిక్షిప్య తదుపరిచూతపల్లవనారికేళ ఫలం నిధాయ। మదంతీ దేవతాభ్యోనమ ఇతి షోడశోపచారపూజాం కృత్వా। మదంతీరుపస్పృశ్య (७) (హస్తా ప్రక్షాళ్యేత్యేకే)

ఓం నమోఽనుమదన్తు॥ ఓం శాంన్తిశ్శాన్తిశ్శాన్తిః॥

నమోవాచే యాచోదితా యాచానుదితా తస్యైవాచే నమోనమోవాచే నమో వాచస్పతయే నమ ఋషిభ్యో

మన్త్రకృద్భ్యో మన్త్రపతిభ్యో మామామృషయో మన్త్ర
కృతో మన్త్రపతయః పరాదుర్మాహమృషీన్మన్త్రకృతో
మన్త్రపతీన్పరాదాం వైశ్వదేవీం వాచముద్యాసగ్ం శివామ
దస్తాం జుష్టాం దేవేభ్యశ్శర్మమేద్యౌశ్శర్మ పృథివీ శర్మవిశ్వ
మిదం జగత్ । శర్మచన్ద్రశ్చ సూర్యశ్చ శర్మ బ్రహ్మ
ప్రజాపతీ । భూతం వదిష్యే భువనం వదిష్యే తేజోవదిష్యే
యశోవదిష్యే తపోవదిష్యే బ్రహ్మవదిష్యే సత్యం వదిష్యే
తస్మా అహమిదముపస్తరణముపస్తృణ ఉపస్తరణం మే ప్ర
జాయై పశూనాం భూయాదుపస్తరణమహం ప్రజాయై పశూ
నాం భూయాసం ప్రాణాపానౌ మృత్యోర్మాపాతం ప్రాణా
పానౌ మామాహాసిష్టం మధుమనిష్యే మధుజనిష్యే మధు
వక్ష్యామి మధువదిష్యామి మధుమతీం దేవేభ్యో వాచముద్యా
సగ్ం శుశ్రూషేణ్యాం మనుష్యేభ్యస్తంమాదేవా అవన్తు
శోభాయైపితరోఽనుమదన్తు ॥ ఓం శాన్తిశ్శాన్తిశ్శాన్తిః ॥

పృథివీ సమిదిత్యాది భిశ్చతుర్భిశ్చతస్ర ఔదుంబరీ
స్సమిధో ఘృతేనాక్తోఽగ్నిత్రప్వన్నభ్యాదధాతి ॥

(౬) పృథివీ సమిత్ । తామగ్నిస్సమిన్ధే । సాగ్నిగ్ం సమిన్ధే । తామహగ్ంసమిన్ధే । సా మా సమిద్ధా । ఆయుషా తేజసా । వర్చసా శ్రియా । యశసా బ్రహ్మవర్చసేన । అన్నాద్యేన సమిన్ధాగ్ం స్వాహా ॥

అన్తరిక్షగ్ం సమిత్ । తాం వాయుస్సమిన్ధే । సా వాయుగ్ం సమిన్ధే । తామహమిత్యాదిపూర్వవత్ ॥ ద్యౌస్సమిత్ । తామాదిత్యస్సమిన్ధే । సాఽఽదిత్యగ్ం సమిన్ధే । తామహమిత్యాది—॥ ప్రాజాపత్యామే సమిదసి సపత్నక్షయణీ । భ్రాతృవ్యహా మేఽసి స్వాహా ॥

అగ్నే వ్రతపతే కాండఋషిభ్యః । సౌమ్యం వ్రతం చరిష్యామి । తచ్ఛకేయం తన్మే రాధ్యతాం ॥

వాయో వ్రతపతే ... ...

ఆదిత్య వ్రతపతే ... ...

వ్రతానాం వ్రతపతే ... ...

ఇతి చతుర్భిరుపస్థాయోపవిశ్య, మదంతీరుపస్పృశ్య యుంజతే సవితా-వటుం వాచయిత్వా ॥ పూర్వవత్స్నాత్వా ॥

అగ్నే వ్రతపతే కాండఋషిభ్యః । ఆగ్నేయం వ్రతం చరిష్యామి । తచ్ఛకేయం తన్మేరాధ్యతాం ॥

వాయో వ్రతపతె ... ...

ఆదిత్య వ్రతపతె . . . . . .

వ్రతానాం వ్రతపతె . . . . . .

అగ్నే వ్రతపతె కాండఋషిభ్యః । వైశ్వదైవం వ్రతం చరిష్యామి । తచ్ఛకేయం తన్మేరాధ్యతాం ॥

వాయో వ్రతపతె . . . . . .

ఆదిత్య వ్రతపతె . . . . . .

వ్రతానాం వ్రతపతె . . . . . .

ఇత్యుపస్థాయ దక్షిణత ఉపవిశ్య ఆచార్యో జయాది బ్రహ్మవిసర్జనాంతె ॥ వటురుత్తరత ఉపవిశ్య, మదంతీరుప స్పృశ్య ॥

శం నో వాతః పవతాం మాతరిశ్వా శం న స్తపతు సూర్యః । అహాని శం భవన్తు నశ్శగ్ం రాత్రిః ప్రతిధీయ తామ్ । శముషా నో వ్యుచ్ఛతు శమాదిత్య ఉదేతు నః॥ శివా

స్యోనస్త్వమా భవ సుమృడీకా సరస్వతి । మా తే వ్యోమ
సందృశి। ఇడాయై వాస్త్వసి వాస్తుమద్వాస్తుమన్తో భూయాస్మ
మా వాస్తోశ్ఛిథ్స్మహ్యవాస్తుస్స భూయాద్యోఽస్మాన్ద్వేష్టి
యం చ వయం ద్విష్మః । ప్రతిష్ఠాఽసి ప్రతిష్ఠావన్తో భూయా
స్మమా ప్రతిష్ఠాయాశ్ఛిథ్స్మహ్యప్రతిష్ఠస్సభూయాద్యోఽస్మా
న్ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మః । ఆవాతవాహి భేషజం వివా
తవాహి యద్రపః । త్వగ్ం హి విశ్వభేషజో దేవానాం దూత
ఈయసే । ద్వావిమౌ వాతౌ వాత ఆసిన్ధోరాపరావతః ॥
దక్షం మె అన్య ఆవాతు పరాన్యో వాతు యద్రపః। యద్దదో
వాత తే గృహేఽమృతస్య నిధిర్హితః । తతో నో దేహి
జీవసే తతో నో ధేహి భేషజమ్ । తతో నో మహ ఆవహ వాత
ఆవాతు భేషజమ్। శంభూర్మయోభూర్నో హృదే ప్రణ ఆయూ
గ్ంషి తారిషత్। ఇన్ద్రస్య గృహోఽసి తం త్వా ప్రపద్యే సగు
స్సాశ్వః । సహ యన్మే అస్తి తేన । భూః ప్రపద్యే భువః
ప్రపద్యే సువః ప్రపద్యే భూర్భువస్సువః ప్రపద్యే వాయుం
ప్రపద్యేఽనార్తాం దేవతాం ప్రపద్యేఽశ్మానమాఖణం ప్రపద్యే

ప్రజాపతేర్బ్రహ్మకోశం బ్రహ్మ ప్రపద్యే ఓం ప్రపద్యే। అన్తరిక్షం మ ఉర్వన్తరం బృహదగ్నయః పర్వతాశ్చయయా వాతస్స్వస్త్యా స్వస్తిమాన్తయా స్వస్త్యా స్వస్తిమానసాని। ప్రాణాపానౌ మృత్యోర్మాపాతం ప్రాణాపానౌ మా మా హాసిష్టం మయిమేధాం మయి ప్రజాం మయ్యగ్నిస్తేజో దధాతు మయి మేధాం మయిప్రజాం మయీన్ద్ర ఇన్ద్రియం దధాతు మయిమేధాం మయి ప్రజాంమయి సూర్యో భ్రాజో దధాతు ॥ ద్యుభిరక్తుభిః పరిపాతమస్మానరిష్టేభిరశ్వినా సౌభగేభిః।తన్నో మిత్రో వరుణో మామహన్తామదితిస్సిన్ధుః పృథివీ ఉతద్యౌః। కయా నశ్చిత్ర ఆ భువదూతీ సదా వృధస్సఖా। కయా శచిష్ఠయా వృతా। కస్త్వా సత్యో మదానాం మగ్ంహిష్ఠో మత్సదన్ధసః। దృఢా చిదారుజే వసు। అభీషుణస్సఖీనా మవితా జరితౄణామ్। శతం భవాస్యూతిభిః। వయస్సుపర్ణా ఉపసేదురిన్ద్రం ప్రియమేధా ఋషయో నాధమానాః। అప ధ్వాంతమూర్ణుహి పూర్ధి చక్షుర్ముముగ్ధ్యస్మాన్నిధయేఽవ బద్ధాన్ ॥ శం నో దేవీరభిష్టయ ఆపో భవంతు పీతయే। శం

యోర్భిస్రివన్త్యనః । ఈశానా వార్యాణాం క్షయంతీశ్చర్
షణీనాం । అపో యాచామి భేషజం । సుమిత్రా న ఆప ఓషధ
యస్సన్తు దుర్మిత్రాస్తస్మై భూయాసుర్యోఽస్మాన్ ద్వేష్టియం
చ వయం ద్విష్మః । ఆపో హిష్ఠా మయోభువస్తా న ఊర్జే ద
ధాతన । మహే రణాయ చక్షసే । యో వశ్శివతమో రసస్తస్య
భాజయతేహ నః । ఉశతీరివ మాతరః । తస్మా అరంగమామవో
యస్య క్షయాయ జిన్వథ । ఆపో జనయథా చ నః ॥ పృథివీ
శాన్తా సాగ్నినా శాన్తా సామే శాన్తా శుచగ్ం శమయతు ।
అన్తరిక్షగ్ం శాన్తం తద్వాయునా శాన్తం తన్మే శాన్తగ్ం
శుచగ్ం శమయతు । ద్యౌశ్శాన్తా సాదిత్యేన శాన్తా సామే
శాన్తా శుచగ్ం శమయతు ॥ పృథివీ శాన్తిరన్తరిక్షగ్ం శాన్తి
ర్ద్యౌశ్శాన్తిర్దిశశ్శాంతి రవాంతర దిశాశ్శాంతి రగ్ని
శ్శాంతి ర్వాయుశ్శాన్తి రాదిత్యశ్శాన్తి శ్చన్ద్రమా శ్శాన్తి
ర్నక్షత్రాణి శాన్తి రాపశ్శాన్తి రోషధయశ్శాన్తిర్వనస్ప
తయశ్శాన్తి ర్గౌశ్శాన్తి రజా శాన్తి రశ్వశ్శాన్తిః పురుష
శ్శాన్తిర్బ్రహ్మ శాన్తి ర్బ్రాహ్మణశ్శాన్తి శ్శాన్తిరేవ శాన్తి

శ్శాన్తిర్మే అస్తు శాన్తిః। తయాహాగ్ం శాన్త్యా సర్వశాన్త్యా
మహ్యం ద్విపదే చతుష్పదే చ శాన్తిం కరోమి శాన్తిర్మే అస్తు
శాన్తిః। ఏహ శ్రీశ్చ హ్రీశ్చ ధృతిశ్చ తపో మేధా ప్రతిష్ఠా శ్ర
ద్ధా. సత్యం ధర్మశ్చైతాని మోత్తిష్ఠన్తమనూత్తిష్ఠన్తు మా
మాగ్ం శ్రీశ్చ హ్రీశ్చ ధృతిశ్చ తపో మేధా ప్రతిష్ఠా శ్రద్ధా
సత్యం ధర్మశ్చైతాని మా మా హాసిషుః। ఉదాయుషా స్వా
యుషోదోషధీనాగ్ం రసేనోత్పర్జన్యస్య శుష్మేణోదస్థా
మమృతాగ్ం అను। తచ్చక్షుర్దేవహితం పురస్తాచ్ఛుక్ర
ముచ్చరత్। పశ్యేమ శరదశ్శతం జీవేమ శరదశ్శతం నం
దామ శరదశ్శతం మోదామ శరదశ్శతం భవామ
శరదశ్శతగ్ం శృణవామ శరదశ్శతం ప్రబ్రవామ శరదశ్శతమజీ
తాస్స్యామ శరదశ్శతం జ్యోక్చ సూర్యం దృశే। య ఉద
గాన్మహతోఽర్ణవాద్విభ్రాజమానస్సరిరస్య మధ్యాథ్స
మా వృషభో లోహితాక్షస్సూర్యో విపశ్చిన్మనసా పునాతు।
బ్రహ్మణశ్స్రోత్యసి, బ్రహ్మణ ఆణీస్థో బ్రహ్మణ ఆవపనమసి ధారి
తేయం పృథివీ బ్రహ్మణా మహీ ధారితమేనేన మహదన్తరిక్షం

దివం దాధార పృథివీగ్ం సదేవాం యద్రహం వేద తద్రహం ధారయాణి మా మద్వేదోఽధి విస్రసత్ । మేధామనీషే మా విశతాగ్ం సమీచీ భూతస్య భవ్యస్యావరుద్ధ్యై సర్వ మాయురయాణి సర్వమాయురయాణి । ఆభిర్గీర్భిర్యదతో న ఊనమాప్యాయయ హరివో వర్ధమానః । యదా స్తోతృభ్యో మహి గోత్రా రుజాసి భూయిష్ఠభాజో అధ తే స్యామ । బ్రహ్మ ప్రావాదిష్మ తన్నో మా హాసీత్ । ఓం శాన్తిశ్శాన్తిశ్శాన్తిః ॥

ఇత్యనువాకేన శాన్తిం కృత్వా వాచం యచ్ఛేత్ ॥ అహతేన వాససాప్రదక్షిణం సముఖం వ్రతినశ్శిరో వేష్టయిత్వా రవావస్తమితే కృత సంధ్యోపాసినం వ్రతినం గ్రామం ప్రాప యేత్ ॥ వ్రతీ తాం రాత్రిం వాగ్యతస్తిష్ఠేదాసీతవా । శ్వో భూతే శిరోవస్త్రముత్సృజ్యాచమ్య శిరోవస్త్రంగురవే దత్వా గ్రామాద్బహిర్నిర్గత్య । అగ్నిం, సూర్యం, ఉదకుంభం, ఆకాశం, గిరిం, వత్సం, సువర్ణం, యథాసంభవం శిష్యా యాచార్యో దర్శయేత్ ॥ శిష్యస్తు =

నయన్నృప్పర్ణా ఉపసేదురిన్ద్రం ప్రియమేధా ఋషయో నాధమానాః । అపధ్వాంతమూర్ణుహి పూర్ధిచక్షుర్ముముగ్ధ్య స్మాన్నిధయేవ బద్ధాన్ ॥

ఇతి హిరణ్యమాదిత్యం వా పశ్యేత్ ॥ అథాచార్యో వ్రతాంగమభ్యుదయం పుణ్యాహం చ కుర్యాత్ ॥

॥ ఇతి సమానతంత్రేణ వేదవ్రతాని ॥

అథోత్సర్జనప్రయోగః

సశిష్యః — ప్రాణానాయమ్య ॥ ఇమం మాణవకం ప్రాజాపత్య సౌమ్య, ఆగ్నేయ, వైశ్వదేవ, వ్రతోత్సర్జన కర్మభిః సమానతంత్రేణ సంస్కరిష్యామి శిష్యోఽపి ప్రాజాపత్యాది వ్రతోత్సర్జనం సమానతంత్రేణ కరిష్యే, (ఋష్యర్చన) తర్పణాది హోమాన్తం సర్వం పూర్వవత్కుర్యాత్ ॥

* ఉపస్థానే విశేషః =

ప్రాజాపత్యం వ్రతమచారిషం। తదశకం తన్మే౽రాధి।
ఇత్యాది... సౌమ్యవ్రతేతు చతస్ర ఔదుంబరీ స్సమిధః॥

(౧) ద్యౌస్సమిత్ ...అంతరిక్షగ్ం సమిత్ ...పృథివీ
సమిత్ ......ప్రాజాపత్యావు॥ ఉపస్థానే౽పి॥

ఆదిత్య వ్రతపతే కాండఋషిభ్యః। సౌమ్యం వ్రతమ
చారిష్॥ తదశకం తన్మే౽రాధి॥ ఏవం—

వాయో వ్రతపతే ... ...

అగ్నే వ్రతపతే ... ...

వ్రతానాం వ్రతపతే ... ...

ఏవమగ్నే వ్రతపతే...ఆగ్నేయం॥ అగ్నే వ్రతపతే...
వైశ్వదేవం, ఇతి ప్రాజాపత్యవత్॥ జయాద్యుత్తరతంత్రమ్॥
శంనోవాతః॥ యుంజతే... ...సమిమ్మార్జనాది వర్జం కర్మ
సమాప్తిః॥

॥ ఇత్యుత్సర్జనమ్॥

లఘుకల్ప వేదవ్రత చతుష్టయ ప్రయోగః

(౬) పూర్వవత్ సర్వం సమిదాధానాది ప్రజాపతయే కాండ ఋషయే స్వాహేత్యంతం। ప్రజాపతే నత్వదిత్యాది సూక్తహోమః। సోమాయ కాండఋషయే స్వాహేత్యాది। సోమో ధేనుమితి సూక్తహోమం కృత్వా। అగ్నయే కాండ ఋషయే—విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః। అనయోశ్చ సూక్తహోమః సాంహితీభ్యః-యాజ్ఞికీభ్యః-వారుణీభ్య - బ్రహ్మణే-సదసస్పతిమద్భుతమిత్యుచాహుత్వా మదన్తీః స్పృష్ట్వా 'నమోవాచే, పఠిత్వా। పృథివీసమిదిత్యాదిభిశ్చతస్రస్సమిధ ఆధాయ-అగ్నే-ఇత్యాది సౌమ్యవ్రతోపస్థానం కృత్వా యుంజతే సవితేతి జపిత్వా—ఆగ్నేయ వైశ్వదేవయోరుపస్థాన వర్జం జయాది పరిషేచనాంతే మదంతీరుపస్పృశ్య శంనోఽనువాకం పఠిత్వా సమిన్మాలనాది కర్మ సమాపయేత్॥ ఏవమేవోత్సర్జనేఽపి సౌమ్యాదృతే సూక్త హోమోపస్థానం వినా ఉత్సర్జన ప్రయోగోక్త విశేషేణ సహానుష్ఠానమ్॥

॥ఇతి వ్రతానాం విధానాంతరమ్॥

వ్రతచతుష్టయ ప్రకరణమ్

సర్వైరశేషై రపి సర్వైరంగీకృతసారస్వతపారాధ్యయనే తు కాండానాం సంకీర్ణత్వేన యథాకాండ మధ్యయనా సంభవాత్ వ్రతాన్యేవ ఉదగయనే కాండవదేకైకశః ఉపాకృత్య సంవత్సరం చరిత్వా విధివదుత్సృజేత్ । చత్వార్యేవ వేదవ్రతాని ఇత్యుక్తం సుదర్శనభాష్యే ॥ వైదాంతికైర ప్యేవం క్రియతే । సమానేఽహని సమానతంత్రేణ చత్వారి వేదవ్రతాని చరిత్వా అనుపదమేవ ఉత్సర్జనాని చ సమష్టికారికారీత్యా సర్వేప్యనుతిష్ఠన్తి ॥ కించ తత్రైవ-కాండోపాకరణేష్వేతాః పురస్తాత్సదసస్పతేః। హూయన్తే కాండ సమాప్తౌ చ శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ (కాండాను ౨-౧౧) ఇతి కాండానుక్రమణ్యాం కాండఋషి దేవతాత్వస్య విధత్వాత్ "ఉపాకరణే సమాపనే చ" ఇతీదం సూత్రం వ్యర్థ మిత్యాక్షిప్య సమాధత్తే । సత్యమితి । అతఏవ ప్రజాపత్యాదయ శ్చత్వారః ప్రధాన హోమ దేవతాః, సాంహిత్యాదయః స్వయంభూపర్యన్తా శ్చత్వార ఉపహోమ దేవతాః, తేనైతే చత్వారః సర్వకాండానా ముపాకరణ సమాపనయో రనువర్తన్తే, ప్రధా నానువర్తిత్వాదంగానా మిత్యేవం పరం సూత్రమ్॥ న దేవతాత్వ విధిపరమ్ । అతోనవ్యర్థమితి ॥ అనాకులాయాం - సారస్వతపారాధ్యయనే ఉపనయనానన్తరమేవ వేదవ్రతాని చత్వారి క్రమేణ కృత్వా కాలేఽధ్యాయ ముపాకృత్య యథాసార మధ్యయనం కుర్యుః ॥ కేచిత్ వేదవ్రతాని యదాకదాచిత్కుర్వతే । శేషం మూలమృగ్యమితి॥

వ్రతే వపన విచారః

వటోశ్చ కేశవపనం వ్రతేషూత్సర్జనేషు చ । వదన్తి కేచిత్సా

మ్యాఖ్య వ్రత ఏవేతరేషు న ॥ భ్రూ ప్రకోష్ఠ వినా సర్వం కేశలోమాని వాపయేదితి ॥

సమాప్తివ్రత చతుష్టయ కారికా

శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాం వా వైశాఖ్యా మపి వా ద్విజః । ఆసన్నే ద్వాహతోర్త్ వా హ్యాచార్యః (హ్యాపది) స్వయమేవ వా ॥ ఏకతంత్రేణవా కుర్యాత్తెత్ద్రవ్రత చతుష్టయమ్ । ఏక తంత్రప్రయోగస్య పక్షం వక్ష్య మ్యహంస్ఫుటమ్ ॥ ఏక తంత్రేణచే త్యాగః (హుః) ఋషీణాంతర్పణా (మర్చనా) దికమ్ । అగ్నిముప సమాధాయ ముఖాన్తే జుహుయాదృషీన్ ॥ ప్రజాపతయ ఇత్యేతాన్ (౪౦) షట్ప్రజాపతి సూక్తతః ।సోమాయసోమాధ సుంచ అగ్నయేఽగ్నవయేఽచ ॥ విశ్వేభ్య ఆనోవిశ్వేచ హుత్వాచో పనిషత్రియమ్ । బ్రహ్మణే చ తతోహుత్వా సదసస్పతి మిత్యృచా ॥ వటు ఋత్తరతః స్థిత్వా ప్రాజాపత్యం వ్రతంబ్రువన్ । అగ్నఆది చతు ష్వేషుదేవతా ఉపతిష్ఠతె ॥ మదన్తి స్పర్శనం కృత్వానమోవాచాదికం పఠెత్ । పృథివ్యాది ఏతుభిస్తు సమిదాధాన మాచరేత్ ॥ ఉపస్థానం చాగ్నఆది సౌమ్యంవ్రతమితిబ్రువన్ । మంత్రవిధ్యనువాకానిసర్వాణ్యేతాని వాచయేత్ ॥ యుంజతే సవితా త్వేవా తృతీయా దియుపస్థితిః । జయాదీంశ్చ తతోహుత్వా మదంతీంసముపస్పృశేత్ ॥ శంనోఽనువాక పఠనం తతస్సం మీలనాదికమ్ । గురోశ్చ వస్త్రదానాన్తంవ్రతానాం త్వేకతంత్రతా ॥

సర్వవ్రత సామాన్య కారికా

సంకల్ప వపన స్నాన తర్పణాగ్నిముఖాని చ । ఋషి హోమా న్యుపస్థానం జయాభ్యుదయ మేవచ ॥ ఋషీన్ముఖాన్తే జుహుయా ద్వ్రతేషు సూక్తోప హోమాన్ సదసస్పతిం చ । ఉపస్థితిం చాప్యధ దేవతానాం జయాదయో బ్రాహ్మణ తర్పణంచ ॥

సౌమ్య వ్రతకారికా

సోమసూక్తం నిషత్పదసస్పతిం మన్త్రైర్జుహుయాత్సమిలం నమః । శుక్రియోసమిధో౽గ్న ఇతి వ్రతీ యుంజతే సవితా జయ వారి శం । మీలనే యతవాక్కైరసః కృతే వేష్టనే౽స్తమితే గృహమావిశేత్ ॥ స్థీయతే౽న్ధ ఇవత్ర్యథ వాస్యతే వాగ్యతేన తతో౽భ్యుదిత క్రియా । తతః ప్రభాతే తు బహిర్గ్గృహాణాం వహ్నిం చ సూర్యం చ తథోదకుంభం ॥ ఆకాశముద్వీక్ష్య గిరిం చ వత్సం పశ్యేద్ధిరణ్యం చ వయస్సుపర్ణాః ॥

సూత్రార్థ సంగ్రహకారకృత సౌమ్యవ్రతకారికా

సౌమ్యవ్రతే తు సోమాయ కాండర్షయ ఇతీరితమ్ । సోమాధను మిదం సూక్తం సాంహితీభ్యః ప్రభృత్యతః । మదంతీస్తా ఉపస్పృశ్య వమో వా వేతు శాంతికమ్ । జప్త్వా చతస్రస్సమిధః సాజ్యా ఔదుంబరీ ర్యటుః ॥ పృథివీ సమిదిత్యేతైరుత్తిష్ఠన్నాదదాతి హ । యుంజతే వృష్ణ ఇత్యాది ద్వాదశ ద్వాదశోత్తరే ॥ మంత్రబ్రాహ్మణ పారానువాకానాం పదవాచనమ్ । యుంజతేసవితేత్యేతౌ ద్వౌ వా వాచయతి స్ఫుటమ్ ॥ అగ్నే వ్రతపతే కాండర్ష్యుపస్థాయస్పృశేదపః । శంనోవాతశ్చాంతి జపః సంమీల్యాహతవాససా ॥ శిరస్సంవేష్ట్యాస్తమితే త్వగారం వా ప్రవేశ యేత్ । పరేద్యుర్బ్రాహ్మణానాంచ భోజనం కారయేదితి ॥ (౪) ఉపాసనె గురూణామితి-ధర్మ-సూత్రే హోమెజప్యకర్మణీత్యాది-యజ్ఞోపవీతి స్యాదిత్యంతముక్తమ్ । హోమె-సాంగె పిత్ర్యవద్యన్యత్ర ఇతి వ్యాఖ్యా తత్వాదుపవీతైనైవఋషిహోమం కుర్యాదితి ॥

ఉత్సర్జనె విశేషమాహ

(౫)ఉత్సర్జనె త్వేవమేవద్వ్యరాద్యస్సమిధఃక్షిపేత్ ।ఆదిత్య వ్రతపతే

కాండర్షి ప్రశమచారిషమ్ ॥ ఉపస్థానే విశేషోఽయం యుంజతే మాలవం నహీతి ॥ ఉత్సర్జనేత్రయుంబాదిం మాలవాదిం చ వర్జయేత్ । సమిదాధానమంత్రేషు ద్యా ప్సమిత్పూర్వమిష్యతే ॥

పరిధిప్రహరణమ్

(౨౦౦) వ్రతేషు సవన ఇతి ॥ సవనే గ్రహపూజాయాముపాకర్మ వ్రతోత్సృతే । పరిధి ప్రహరణం కుర్యాత్స్వంత్రావస్తు విధీయతే ॥ ఇతి చ ॥

లఘుకల్ప వ్రత చతుష్టయ ప్రయోగకారికా

(౬) వ్రతేషు చాపరో విధిర్న సూక్తచిత్తమాదికమ్ । ఉపస్థితిర్న దేవతా గణస్య శుక్రియాదృతే ॥ + సౌదర్శనేఽపి । యథా సౌమ్యాదృతే కాండోపాకరణ సమాపనయోశ్చ న సూక్తోపహోమ దేవతోపస్థాన జయాదయః ॥ ఏవమాపస్తంబమతఏవావస్థితాః । కేచిత్కుర్వతే యథోక్తమితి ॥

బ్రహ్మచర్యేజ్ఞాతిమృతాశౌచాననుష్ఠానే

బ్రహ్మచారీ–యది బ్రహ్మచర్యే సపిండాదీనాం ప్రాప్తమృతాశౌచాననుష్ఠానాత్సమాప్తవ్రత, స్నానాత్పూర్వముదకం దత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । ఆదిష్టినోదకం కుర్యాదావ్రతస్య సమాపనాత్ । సమాప్తేతూదకం దత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేదిత్యుక్తత్వాత్ ॥ బ్రహ్మచర్యమృతాశౌచాననుష్ఠానపక్షోయమితి । జనసేత్వతిక్రాంతాశౌచాభావాన్నానుష్ఠానమితిదిక్ ॥

॥ ఇతి వ్రతోపక్రమోత్సర్జన ప్రకరణమ్ ॥

గోదానకర్మ ప్రయోగః

'ఏవం గోదాన మన్యస్మిన్నపి నక్షత్రే షోడశేవర్షే'
ఇతిసూత్రమ్ ॥

రోహిణ్యాదౌ నక్షత్రే ఆచార్యాదిః కర్తా కృతప్రాణాయామః ఇమం కుమారం గోదానేన కర్మణా సంస్కరిష్యామీతి సఙ్కల్ప్య। చౌలవద్బ్రాహ్మణ భోజనాది వరదానాన్తం కర్తవ్యమ్ । అత్ర చౌలాద్విశేషమాహ ॥

సూ॥ ఏతావన్నానా సర్వాన్కేశా న్వాపయతే ॥

ఏతావాన్భేదః యదపిధానాధర్యాఽపి శిఖయా సహ సర్వాన్కేశాన్వాపయత ఇతి ॥ తతశ్చేహ వినయనాఖ్యావాచ్ఛలల్యాదీనామప్యభావః। కేచిచ్ఛిఖాయావపనం నాస్తీతి॥

॥ ఇతి గోదానకర్మ ॥

గోదాన ప్రకరణమ్

గోదానమితి కర్మనామధేయం । యస్మిన్కర్మణి అంగభూతం గోదానయోః శిరఃప్రదేశవిశేషయోః వపనం । యత్రాపి పక్షే శిఖా వర్జిత సర్వకేశవపనం । తథా చ యథర్షి శిఖాః తత్రాపి గోదానయో ర్వపనం కర్మనామధేయ ప్రవృత్తి నిమిత్తం విద్యత ఏవ । తద్గోదానాఖ్యం కర్మ ఏవం, యథా చౌళం బ్రాహ్మణ భోజనాది వరదానాంతం కర్తవ్యం। తచ్చాన్యస్మిన్నపి నక్షత్రే రోహిణ్యాదౌ షోడశే చ వర్షే భవతి । అత్ర కపర్దీ । సాత్రప్రయోగ ఖలు యోజనీయా గోదాన కర్మణ్యపి చౌల వత్సః। నగ్లప్స పుంజీల కలల్య ఇష్టాః అత్రార్ధ లుప్తాని భవంతి యస్మాత్ ॥

॥ ఇతి గోదాన ప్రకరణమ్ ॥

అథ సమావర్తన ప్రయోగః

వేదమధీత్య స్నాస్యన్ప్రిగుదయాద్వ్రజం ప్రవిశ్యాంత ర్లోమ్నా చర్మణాద్వార మపిధాయాస్త ఇత్యాది, 'రాతినా సంభాష్యయథార్థం గచ్ఛతీ' త్యంతం సూత్రమ్ ॥

మంత్రి బ్రాహ్మణలక్షణం వేదం పారతోఽర్థతశ్చ స షడఙ్గం సమీామాం సమధీత్య స్నానాఖ్యం కర్మ కరిష్యమాణః

ఆదిత్యోదయాత్ప్రాక్పరిశ్రితాం గోశాలాం ప్రవిశ్యాంతర్లో
మ్నా చర్మణాద్వారమపి ధాయాస్తే॥

సూ॥ నైనమేతదహరాదిత్యోఽభితపేత్ ।

అస్మిన్నహన్యస్తమయ పర్యంతం మంటపాద్బహిర్మూ
త్ర పురీషోత్సర్జనార్థమపి న గచ్ఛేత్ ॥

సూ॥ మధ్యన్దినేఽగ్నేరుప సమాధానాద్యాజ్య భాగాంతే॥

యథా మధ్యన్దినే ప్రధానహోమా భవంతి తథా
కర్మ కుర్యాత్॥

(౧) ప్రాణానాయమ్య స్నాస్యే—ఇతి సఙ్కల్ప్య ।
అగ్నిప్రతిష్ఠాపనాది పరిస్తరణాన్తే । (౨) బ్రహ్మ చర్యవ్రతలోప
ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ । అశేషే హే పరిషత్—స్వీకృత్య
మమ ఉపనయన ప్రభృతి స్నానపర్యన్తం ఆచార్యోపదిష్టశౌ
చాచమన స్నాన సంధ్యావందన జప బ్రహ్మయజ్ఞ మాధ్యా
హ్నికాగ్నికార్య గురుకులవాస గురుశుశ్రూషా స్వాధ్యా
యాది విహితక్రియాలోప జనితానాం, దివాస్వాప పాదుక
ఛత్ర గంధమాల్యాంజన గీతవాద్యశ్రవణ తాంబూలచర్వణ

నాకూత వీక్షణ స్త్రీసంభాషణ దర్శనావలోకన శూద్రాన్న మూతికాన్న పర్యుషితా న్నోచ్ఛిష్ట భోజనాది జనితానాం, దండాజిన మెఖలా భైక్షచర్యాదినియమలోప జనితానాం, సర్వేషాం పాపానామపనోదనద్వారా స్నానకర్మ యోగ్యతా సిద్ధిరస్త్వితి మామనుగృహాణ। తదర్థం ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రం కరిష్యే। హిరణ్యగర్భగర్భస్థం. ప్రయచ్ఛమె—ఇదం ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్ర ప్రత్యామ్నాయం యత్కించిద్ధిరణ్యం పూర్వోక్త దోషపరిహారం కామయమానః బ్రాహ్మణేభ్య స్సంప్రదదె (నమమ) ఉత్తరేణాగ్ని మిత్యాది శమ్యాభిస్సహ పాత్ర ప్రయోగాన్తె సూత్రె వస్త్రె మణియుగ సమిత్రస్రుక్సు గన్ధా ప్రవర్త్యే శీతోష్ణాంబు క్షుర కట యవచ్ఛత్ర దండాంజనాని। మానోపానద్వయ కుశ శకృత్స్నాన చూర్ణోద పాత్రం స్నాన స్యాంజ్యాత్సకృదిహ నరః కాష్ఠ మాదుంబరం చ॥ (మానం, దర్పణం) పాత్రో త్తరతస్సకృత్ప్రయుంజ్య పవిత్ర కరణాద్యాజ్య భాగాంతె॥

(3) సూ-పాలాశీం సమిధముత్తరయాఽఽధాయ ॥

ఇమగ్గ్ం స్తోమమర్హతే జాతవేదసే రథమివ సం మహేమా మనీషయా । భద్రా హి నః ప్రమతిరస్య సగ్ం సద్యగ్నే సఖ్యేమా రిషామా వయం తవ ॥

పాలాశీం సమిధమాజ్యాభ్యక్తాం స్వాహా కారవర్జ మగ్నావాధాయ ॥

(4) సూ- అపరేణాగ్నిం కటవీరకాయాం వోపవిశ్యోత్తర యాక్షురమభి మంత్ర్య ॥

త్ర్యాయుషం జమదగ్నేః కశ్యపస్య త్ర్యాయుషమ్ । యద్దేవానాం త్ర్యాయుషం తన్మే అస్తు త్ర్యాయుషమ్ ॥

అగ్నేః పశ్చాత్తృణమయాద్యాసనే ఉపవిశ్య-ఋచా క్షుర మభిమంత్ర్య ॥

సూ-ఉత్తరేణ యజుషా వప్త్రే ప్రదాయ ॥

శివో నామాసి స్వధితిస్తే పితా నమస్తే అస్తు మా మా హిగ్ంసీః ॥

యజుషా వప్త్రే క్షురం ప్రదాయ ॥

సూ-అపాగ్ం సగ్ం సర్జనాద్యాకేశ నిధానాత్సమానమ్ ॥

ఉష్ణేన వాయవుంకె నేత్యాది కేశనిధానాన్త ముప నయన వత్కృత్వా, సర్వాఙ్గం వాపయిత్వా, యథాశాస్త్రం స్నాత్వాఽఽచమ్య ॥

(౫) సూ—జఘనార్ధే వ్రజస్యోపవిశ్య విస్రస్య మేఖలాం బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛతి ॥

వ్రజస్య పశ్చిమార్ధే ఉపవశ్య మెఖలాదీని బ్రహ్మచారి లింగాని విస్రస్య బ్రహ్మచారిణెప్రయచ్ఛతి ॥

సూ—తాంస ఉత్తరేణ యజుషోదుంబరమూలె దర్భస్తంబె వోపగూహతి ॥

(౬) ఇ॒మమ॒హం య॒జ్ఞశ॑ర్మణో॒ భారద్వాజ గో॒త్రస్య॑ ప్రా॒ప్మాన॒ముప॑గూహా॒మ్యుత్త॑రో॒యజ్ఞ శ॒ర్మా॒ద్ద్వి॒షద్భ్యః॑ ॥

తాంమెఖలాంస, బ్రహ్మచారీ అనెన యజుషా ఉదుం బరమూలె దర్భస్తంబెవా ప్రచ్ఛాదయెత్ ॥ అప్సు ఇండాజినె ప్రాస్యేత్ ॥

సూ—ఏవం విహితాభిరేవాద్భిరుత్తరాభిష్షడ్భిస్స్నాత్వా ॥

తూష్ణీం మిశ్రితాభి శ్శీతోష్ణాభిరద్భిః, ఆపోహిష్ఠేతి

త్రిభిః' 'హిరణ్యవర్ణా ఇతి త్రిభిః' ఏతైః షడ్భిర్మన్త్రైః శిరంతే సకృ దేవాభిషించతి ॥

సూ=ఉత్తరయోదుంబరేణ దతోఁధావతే ॥

అన్నాద్యాయ వ్యూహధ్వం దీర్ఘాయురహమన్నాదో భూయాసమ్ । సోమో రాజా యమాగమత్స మే ముఖం ప్రవేక్ష్యతి భగేన సహ వర్చసా ।

ఇత్యుదుంబరేణ కాష్ఠేన దంతేభ్యో మలమపనయతి ॥

సూ=స్నానీయోచ్ఛాదిత స్స్నాతః ॥

స్నానోపకరణైః క్లీతకమసూరచూర్ణాదిభిరుద్వర్తితదేహః ఆమలకపిష్టాదిభిః స్నానీయైఃస్నాతశ్శుభవతి ॥ క్లీతకంహారిద్రా ॥

(౭) సూ=ఉత్తరేణయజుషాఽహతమంతరంవాసఃపరిధాయ ॥

సోమస్య తనూరసి తనువం మే పాహి స్వామా తనూరావిశ ॥

ఇత్యహత మంతరీయం వాసః పరిదధాతి ॥

(౮) సూ=సార్వసురభిణా చందనేనోత్తరైర్దేవతాభ్యః ప్రదాయోత్తరయాఽనులిప్య ॥

౧ నమో గ్రహాయ చాభిగ్రహాయ చ ౨ నమశ్శాకజఞ్జభాభ్యాం ౩ నమస్తాభ్యో దేవతాభ్యో యా అభిగ్రాహిణీః ।

ఇతి త్రిభిర్యజుర్భిః కస్తూరికాది గంధద్రవ్యవాసితేన చందనేన పూర్వం దేవతాభ్యో నమశ్శబ్దేన ప్రదాయ॥ అప్సరస్సు యోగంధ ఇత్యాత్మానమనులింపతి॥

అప్సరస్సు యో గన్ధో గన్ధర్వేషు చ యద్యశః । దైవో యో మానుషో గన్ధస్సమా గన్ధస్సురభిర్జుషతామ్ ।

(౯) ఇతి ముఖస్యాగ్రేऽనులేపః॥

సూ: మణిం సౌవర్ణం సోపధానం సూత్రోతముత్తరయోదపాత్రే త్రిః ప్రదక్షిణం పరిప్లావ్యోత్తరయా గ్రీవాస్వాబధ్య॥

ఇయమోషధే త్రాయమాణా సహమానా సహస్వతీ। సా మా హిరణ్యవర్చసం బ్రహ్మవర్చసినం మా కరోతు ।

ఇతి సువర్ణవికారం వజ్రవైడూర్యాదినా ఉభయతః పరిగృహీతం సూత్రప్రోతం మణిం సకృదుచ్చరితేనోదపాత్రే ప్రదక్షిణమవిరతం త్రిః పరిప్లావ్య॥

అపాశో౽స్యరో ష్మై మా సగ్ం శారీశ్శివో మోప తిష్ఠస్వ దీర్ఘాయుత్వాయ శతశారదాయ । శతగ్ం శరద్భ్య ఆయుషే వర్చసె జీవాత్వై పుణ్యాయ ।

ఇతి త్ర్యవసానయా తం మణిం కంఠె ఆబధ్య ।

(౧౦)అత్రతూష్ణీం శిరస్యుష్ణీషం బధ్నీయాత్॥

సూ- ఏవమేవ బాదరం మణిం మంత్రవర్జం సవ్యే పాణా వాబధ్య ॥

బదరీబీజమయంమణింసూత్రప్రోతంసువర్ణమణివదుద పాత్రే త్రిః ప్రదక్షిణం తూష్ణీం పరిప్లావ్య తూష్ణీమేవ సవ్యే పాణా వాబధ్నాతి ॥

(౧౧) సూ- అహతముత్తరం వాసో రేవతీస్త్వేతి సమానం ॥

ఇహాచార్యా భావాద్రేవతీ స్త్వేతిద్వాభ్యాం పరిధానీయం వాసో౽భిమన్త్ర్య యా అకృన్తన్నితి తిసృభిః పరిధాయ పరీదం వాస ఇత్యనుమన్త్రయతె ॥

(౧౨)అత్ర కేచిత్ ద్వితీయయజ్ఞోపవీతధారణఙ్కుర్యుః॥

సూ- తస్యదశాయాంప్రవర్తౌ ప్రబధ్య దర్వ్యామాధాయా జ్యేనాభ్యానాయన్నుత్తరా ఆహుతీర్హుత్వా ॥

తస్య ఉత్తరీయ వాససోఽన్తే సౌవర్ణకుండలే ప్రబధ్య తావుపాయేన దర్వ్యగ్రే స్థాపయిత్వా స్వయమేవ సవ్యేన హస్తేనాన్యేనవాస్థాపితయోఃప్రవర్తయోరుపర్యాజ్యమానీయ తే నైవాజ్యేనోత్తరా ఆయుష్యం వర్చస్య మిత్యాద్యా అష్ట ప్రధానాహుతీర్జుహుయాత్ ॥

ఆయుష్యం వర్చస్యగ్ం సువీర్యగ్ం రాయస్పోష మౌద్భిద్యమ్ । ఇదగ్ం హిరణ్యం జైత్రాయావిశతాం మాగ్ంస్వాహా-హిరణ్యాయేదమ్ ॥

ఉచ్చైర్వాది పృతనాజి సత్రాసాహం ధనఞ్జయమ్ । సర్వాస్సమృద్ధిరృద్ధయో హిరణ్యేఽస్మిన్త్సమాహితా స్స్వాహా-హిరణ్యాయేదమ్॥

శునమహగ్ం హిరణ్యస్యపితురివనామాగ్రభైషమ్।తం మా హిరణ్యవర్చసం పూరుషు ప్రియం కురు స్వాహా హిరణ్యాయేదమ్ ॥

ప్రియంమాదేవేషు కురు ప్రియంమా బ్రహ్మణే కురు।

ప్రియం విశ్వేషు శూద్ర ఆర్యే ప్రియగ్ం రాజసు మా కురు స్వాహా-
హిరణ్యాయేదమ్ ॥

యా తిరశ్చీ నిపద్యసే౽హం విధరణీ ఇతి । తాం త్వా
ఘృతస్య ధారయా యజే సగ్ంరాధనీమహగ్ంస్వాహా-సగ్ం
రాధన్యా ఇదమ్ ॥

సగ్ంరాధన్యై దేవ్యై స్వాహా-సగ్ంరాధన్యై దేవ్యా
ఇదమ్ ॥

ప్రసాధన్యై దేవ్యై స్వాహా-ప్రసాధన్యై దేవ్యా ఇదమ్ ॥

సమ్రాజం చ విరాజం చాభి శ్రీర్యా చ నో గృహే ।
లక్ష్మీ రాష్ట్రస్య యా ముఖే తయా మా సగ్ంసృజామసి
స్వాహా శ్రీలక్ష్మీభ్యామిదమ్ ॥

తతో దర్వ్యా అగ్నౌ త్వావపనీయ ॥

సూ-జయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా ॥

జయాది బ్రహ్మ విసర్జనాంతే ।

సూ - ఏతాభిరేవ దక్షిణే కర్ణ ఆబధ్నీతైతాభిస్సవ్యే ॥

ఆయుష్యం వర్చస్య మిత్యష్టాభిరేవైకం కుండలం

దక్షిణే కర్ణే బధ్వా పునశ్చ తైరేవాష్టభి స్సవ్యే కర్ణేఽన్య త్కుండల మాబధ్నీత ॥

(౧౩) అత్ర కుండలాదీని షడేతాన్యాసీన ఏవకుర్యాత్ ॥

(౧౪) సూ = ఏవముత్తరైర్యథా లింగం స్రజశ్శిరస్యాంజన మాదర్శావేక్షణ ముపానహౌ చ్ఛత్రం దండమితి ॥

ఏవముత్తరైర్మన్త్రైః మంత్రలిగానుసారేణ స్రగాది షట్కమాబధ్నీత ॥ (కర్తవ్యం వా)

శుభిక్త్రే శిర ఆరోహ శోభయన్తీ ముఖంమమ । ముఖగ్ం హి మమ శోభయ భూయాగ్ంసంచ భగంకురు । శిరసి స్రజం బధ్వా ॥

(౧౫) యదాఞ్జనం త్రైకకుదంజాతగ్ం హిమవతఉపరి । తేన వామాఞ్జే తేజసేవర్చసే భగాయ చ ॥

ఇతి మంత్రం సకృదుచ్చార్య పాణిభ్యాం యుగపద క్ష్ణోరంజనం కుర్యాత్ ॥

యన్మేవర్చః పరాగతమాత్మానముపతిష్ఠతి । ఇదం తత్పునరాదదేదీర్ఘాయుత్వాయ వర్చసే । ఆదర్శమవేక్ష్య ।

ప్రతిష్ఠే స్థో దేవతానాం మా మా సంతాప్తమ్ ।

ఉపానహౌ యుగపదున్ముచ్య ॥

తూష్ణీం ఛత్ర మాదాయ ॥

ప్రజాపతే శ్శరణమసి బ్రహ్మణశ్ఛదిర్విశ్వజనస్యఛాయాఽసిసర్వతో మా పాహి । ఇతి యజుషాఽఽత్మానమభిచ్ఛాదయతి ॥

(౧౬) దేవస్యత్వా సవితుః...హస్తాభ్యా మాదదే ద్వేషతో వధాయేన్ద్రస్య వజ్రోఽసి వార్త్రఘ్నశ్శర్మ మేభవ యత్పాపం తన్నివారయ ॥

ఇతి యజుషా మూర్ధ ప్రమాణం వైణవం దండం దక్షిణేన పాణినాఽఽదత్తే ॥

సూ = వాచం యచ్ఛత్యా నక్షత్రేభ్య ఉదితేషు నక్షత్రేషు ప్రాచీముదీచీం వా దిశముప నిష్క్రమ్యోత్తరేణార్ధర్చేనదిశ ఉపస్థాయోత్తరేణ నక్షత్రాణి చంద్రమసమితి॥

దేవీష్షడుర్వీ రురుణః కృణోత విశ్వేదేవాస ఇహ వీరయధ్వమ్ ॥

ఇత్యర్ధర్చేన ప్రాగాదయఊర్ధ్వావధరాచేతిదిశ ఉపస్థాయ॥

(౧౭) మాహాస్మహి ప్రజయా మాతనూభిర్మారధామ ద్విషతే సోమరాజన్ ॥

ఇత్యర్ధర్చేన నక్షత్రాణి చంద్రమసంచ యుగపదు పతిష్ఠతే॥

(౧౮) సూ = రాతినా సంభాష్య యథార్థం గచ్ఛతి॥

మిత్రేణ ఆత్మశక్త్యాద్యనురూపం ధర్మాదికం విచార్య నిశ్చిత్య గార్హస్థ్యం మోక్షాశ్రమం వా ప్రతిపద్యేత। తతోఽభ్యుదయం పుణ్యాహం చ కుర్యాత్ ॥

॥ ఇతి సమావర్తన ప్రయోగః ॥

అథ తూష్ణీం స్నాన ప్రయోగః

అప్యైతదపరం తూష్ణీమేవ తీర్థే స్నాత్వా తూష్ణీం సమిధమాదధాతీతి సూత్రమ్॥

ప్రాణా-మ్య-తూష్ణీం స్నానకర్మ కరిష్యే ఇతిసంకల్ప్య

సర్వాఙ్గవపనం కృత్వా విధివత్స్నాత్వాఽఽచమ్య మేఖలాఽజినదండాన్ బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛేత్—స తానప్సు ప్రాస్యేత్ ॥ అన్తరీయోత్తరీయ వాససీ పరిధాయాలంకృత్య (ద్వితీయ యజ్ఞోపవీతం ధారయిత్వా) లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పరిస్తీర్య సమన్తం పరిషిచ్య తూష్ణీమగ్నౌ పలాశ సమిధమాజ్యాక్తామాధాయోత్తరం పరిషిచ్య కుండలధారణాదీని సర్వాణ్యమంత్రకం కృత్వా । అభ్యుదయం పుణ్యాహం చ కుర్యాత్ ॥

॥ ఇతి తూష్ణీం స్నానప్రయోగః ॥

సమావర్తన ప్రకరణమ్

సమావర్తన శబ్దార్థ విచారః

(౧) అథేదానీం—వేదం వ్రతాని వా పారం నీత్వా హ్యుభయమేవ వా । ఇత్యాది వచనార్థానుష్ఠానేన కృతకృత్యస్య గురుకులాత్సమావృత్తస్యానుష్ఠేయం సమావర్తనాపరపర్యాయం స్నానాఖ్యం కర్మ వ్యాఖ్యాయతే । ఏవం చ సమావర్తనం వేదాధ్యయనానంతరం గురుకులాత్స్వగృహాగమనమ్ ॥

సమావర్తన కాలవిధిః

వేదమధీత్య ఛందోవిషయార్థాన్బుధ్వా స్నాయాదితి ॥

గురవే దక్షిణాదాన విచారః

తథాచాశ్వలాయనః । చరిత్వా చతురో వేదాన్ త్రీన్ ద్వా వైకమథాపివా । తోషయేద్దక్షిణాభిస్తు గురుం భక్త్యా విచక్షణః ॥ ధనం పిత్రాది బంధుభ్య స్సమాహృత్యాథవాపరాత్ । రాజన్యో వా గురుం సమ్యక్తోషయిత్వాన్నతో వ్రతీ ॥ ఇతి ॥ శౌనకోఽపి । అధీత్య వేదశాస్త్రాణి కృత్వా వేదవ్రతాని చ । చత్వారి గురవే దత్వా యథాశక్తి చ దక్షిణామ్॥ తతస్తేనాభ్యనుజ్ఞాతస్సమావర్తనమాచరేత్ । తత్ర చ వేద వ్రతయోస్సమాప్తిరుత్తమః పక్షః ॥ అన్యతరసమాప్తిర్మధ్యమః । తదే తత్స్పష్టమాహ హారీతః । త్రయః స్నాతకా భవంతి, విద్యాస్నాతకః-వ్రతస్నాతకః-విద్యా వ్రత స్నాతక ఇతి ॥ దక్షిణా స్వరూపమాహ మనుః । క్షేత్రం హిరణ్యం గామశ్వం ఛత్రోపానహమంతతః । ధాన్యవాసాంసి శాకం వా గురవే ప్రీతిమాహరేత్ ॥ ఇతి ॥ అనేన సత్యాం శక్తౌ గుర్వభిలషితమేవ దేయమిత్యుక్తం భవతి ॥ గురవే తు వరం దత్వేతి యోగి స్మరణాత్ । వరమభిలషితం । తదసంభవే గౌర్వా । గౌర్వై వర ఇతి శ్రుతేః । వ్యాస స్మృతిరపి । గురు శుశ్రూషయా విద్యాం సమాప్య విధివద్ద్విజః । స్నాయీత గుర్వనుజ్ఞాతః దత్వాఽస్మై దక్షిణాం హి గామ్ ॥ ఇతి ॥ గోర్వరత్వం మాత్రాఽహీనత్వాత్ । గోస్తుమాత్రా న విద్యత ఇతి శ్రుతేః । అత ఏవ లఘుహారీతః । ఏకమప్యక్షరం యస్తు గురుః శిష్యే నివేదయేత్ । పృథివ్యాం నాస్తి తద్ద్రవ్యం యద్దత్వా హ్యనృణీ భవేత్ ॥ ఇతి ॥ ఛందోగ శ్రుతిరపి । యద్యస్మా ఇమామద్భిః పరిగృహీతాం ధనేన పూర్ణాం దద్యాత్ ఏతదేవ తతో భూయః ॥ ఇతి ॥ తాండ్య శ్రుతిరపి । సప్తద్వీపవతీ భూమిః దక్షిణార్థం న కల్పతే ॥ ఇతి ॥

దక్షిణాదానముభయార్థమితి

ఏతచ్చ దక్షిణా దానం న కేవలం స్నానార్థమేవ, అపితు ఆశ్రమాంతర పరిగ్రహార్థమపీతి ద్రష్టవ్యం ॥

సరాగ విరాగ విషయః

తథా చ నరసింహ పురాణం । గురవే దక్షిణాం దత్వా స్నాయమిచ్ఛేత్తమావసేత్ । విరక్తః ప్రవ్రజే ద్విద్వాన్ సరాగస్తు గృహేవసేత్ ॥ ఇతి ॥

దక్షిణాదానా సమర్థస్తు

తదనుజ్ఞామాత్రేణైవస్నాయాత్ ॥ తథా చ గౌతమః । విద్యాన్తే గురుమర్థేన నిమంత్ర్య కృతానుజ్ఞాతస్య వా స్నానమితి ॥

బ్రహ్మచర్య వ్రతలోప ప్రాయశ్చిత్తమ్

(౧). ఉపేతస్యాచార్యకులే బ్రహ్మచారివాస' ఇత్యారభ్య వ్రతాని విహితాని । తత్ర బ్రహ్మచర్యం నామ బ్రహ్మ వేదః తదర్థం వ్రతం చరతీతి బ్రహ్మచారీ । తథాచ-అధ్యయనాంగాని వ్రతాని చరతా ఆచార్యకులేవస్తవ్యమితి । వేదార్థం యద్వ్రతం చరితవ్యం తద్బ్రహ్మచర్యమితి-తాదృశవ్రతలోపే ప్రాయశ్చిత్తార్థం ప్రాజాపత్య కృచ్ఛ్రాచరణం కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి । . అథ బ్రహ్మచర్య విధిరిత్యారభ్య ఆపస్తంబోక్త వ్రతవిధీనాం బహువిధత్వాత్తత్రోపేదానీం తత్తైరన్యతమస్యాప్యనుష్ఠానాభావాత్ శ్రద్ధావద్భిర్యథాయోగ్యముక్తకృచ్ఛ్రాచరణమప్యను ష్ఠేయమితి ॥

ప్రసంగాదుపనయనోక్తవటు ప్రాయశ్చిత్తమప్యేవమిత్యుచ్యతే

. ప్రాగుపనయనాత్కామచారవాద భక్ష ఇతి గౌతమ సూత్రాత్ బ్రహ్మహత్యాది వ్యతిరిక్త దుష్టకర్మత్వే సంభవాత్తేషాం ప్రాయశ్చిత్తమే

తదిం నిశ్చిత్యానుష్ఠీయత ఇత్యలమ్ । (౩) పాలాశీం సమిధమిత్యత్ర అగ్ని దేవతేత్యాండికీర్త్యాయాం॥ (౪) కటః ప్రసిద్ధస్తృణమయః । ఏరకా కట ప్రకృతి భూతం పద్మసృతి కటాఖ్యాంతృణం । కశిప్వితి కేచిత్ ॥ (౫) విప్రస్య మేఖలామితి మౌంజీ మాత్రోక్తా । తథాఽపి బ్రహ్మచారి లింగాని త్యక్త్వా ఇతీతరత్ర వ్యాఖ్యానాద్దండాజినయోరప్యుప్స త్యాగః । నతూపవీతస్య-తస్య నిత్యం ధార్యత్వాచ్చ ॥ (౬) ఇదమహమితి మంత్రే స్నాతుర్నామ గోత్రే గ్రాహ్యే ॥ (౭) అహత లక్షణ ముక్తమ్ ॥ అతఊర్ధ్వం స్నాతక స్యాసత్యం మంతర్వాసో విధీయతే । నతు కౌపీనం । బ్రహ్మచారిణో నాంత ర్వాసః ॥ అస్నాతత్వాత్ కౌపీనమేవ । స్వోక్తం నాసత్ప కౌపీనం ధార యేత్ప్రిదమాశ్రమీ ॥ఇతి భరద్వాజ స్మృతేః ॥ యజుః పునః కర్మార్థ మేవ-ప్రకరణామ్నానాత్ ॥ (౮) దేవతాభ్యః ప్రదానంచ-నమశ్శబ్దేన, నతు మంత్రాంతేన । నమస్కారస్యాపి ప్రదానార్థత్వాత్ ॥ (౯) అగ్రే ముఖస్యానులేపనం । ముఖమగ్రే బ్రాహ్మణో లింపేదితి వచనాత్ । అపి చ । యస్మిన్ దినే తత్సర్వం తిలకంచ వినాకృతమ్ ॥ ఇతి బ్రహ్మాండ వచ నాత్ త్రి పుండ్రోర్ధ్వ పుండ్రాద్యధరం ముఖమగ్రేఽను లిప్యేత్ । (౧౦) ఉష్ణీషేణ శిరో వేష్టయతే । "యువాసువాసా" ఇతి కాత్యాయనః ॥ మణింకంఠే ప్రముచ్యోష్ణీషం కృత్వా-ఇత్యాశ్వలాయన వచనాదాచారాచ్చ ॥ (౧౧) అహతముత్తరంవాసః పరిధానమేవ, నాంతరీయమ్ । తదుపనయనేన సమానం స్వయం పరిదధాతి । ఇహాచార్యాభావాద్ద్వితీస్త్వతి సమానమితి ..న బలాచ్చ మంత్రస్థయుష్మదర్థ లింగబాధ ఏవ । స్నాతకానాం ద్వితీయం స్యాదంతర్వాసస్తథోత్తరమ్ । ఇతి మనునా స్నాతస్యాంతరీయో త్తరీయ విధానాత్ । ఉత్తరీయ వ్యతీతస్య సమస్తానిష్ఫలాః క్రియాః । ఇతి వచనాచ్చ ఉత్తరీయమేవ ॥ (౧౨) ఏకైకం ప్రతియత్యోర్వాస్త్రద్వి నా తేత్రిగృహిణస్స్మృతే । యజ్ఞోపవీతేద్వేధార్యే శ్రౌతస్మార్తే చ కర్మణి ॥ తృతీయముత్తరీయన్తు వస్త్రాభావే తదిష్యత ఇతి ॥ (౧౩) అత్రి

కుండలాదీని తీ-అసీన ఊర్ధ్వః ప్రహ్వోవానియమోయత్ర నేదృశః । తదా
సీనేన కర్తవ్యం నప్రహ్వేణ న తిష్ఠతా ॥ ఇతి కాత్యాయనః ॥ (౧౪)
ప్రగ్బంధనే 'యామాహరదిత్యేషా' వికల్పార్థా । 'ఏకమంత్రాణి
కర్మాణి' 'అపశిష్టా వికల్పార్థాః' ఇతి పరిభాషా వచనాత్ । స్రజ ఇతి
ద్వితీయైక వచనార్థే । శుభికే యామాహరదిత్యేక వచన లింగాత్ ॥
(౧౫) మయిపర్వతేత్యాదీనిచత్వారియజూంషి వికల్పార్థాన్యేవ॥ (౧౬)
దండ లక్షణంతు-మూర్ధప్రమాణమృజుం సత్వచ మసుషిరం యుగ్మ
పర్వ తంవైణవం దండమాదదీతేతి స్మృత్యంతరాత్ ॥ (౧౭) మానాస్మహి
త్యత్ర శ్రుతిబలాత్ నక్షత్రాణీత్యధ్యాహృత్య ప్రకాశ్యాన్యేవ ॥ (౧౮)
రాత్రినా సంభాషేతి వచనాత్ బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజితో౽పి సంభా
షణాంతం స్నానం కృత్వైవ ప్రవ్రజ్యా ॥ ఇతి ॥

తూష్ణీం సమావర్తన ప్రకరణమ్

ఏవం స్నానస్య ముఖ్యకల్పం విధాయ అనుకల్పం విదధాతి ।
'అథైతదపరమితి' ఏవం మంత్రవత్ స్నానకర్మాశక్తః తూష్ణీం సమా
వర్తనం కుర్యాత్ ॥ ఇతి ॥ తత్రశ్లోకః । స్నానంవక్ష్యే౽పరంతూష్ణీం
తీర్థే స్నాత్వైవ లౌకికమ్। వహ్నిమాధాయ విధివత్ పరిషిచ్య సమంతతః ॥
పాలాశీం సమిధం తూష్ణీ మగ్నావాధాయయత్నవః । పరిషేకం తతః
కుర్యాద్యథా పూర్వమితిస్మృతిః ॥

॥ ఇతి తూష్ణీం స్నానప్రకరణమ్ ॥

అథ మధుపర్క ప్రయోగః

యత్రాస్మా అపచితిం కుర్వన్తీత్యాది—ఓఙ్కల్పయ తేత్యుచ్చైరిత్యన్తంసూత్రమ్ ।

(౧) దాతా పత్న్యా సహ ప్రాణానాయమ్య వివాహార్థమాగతం వరం మధుపర్కేణ పూజయిష్యే । (వైవాహ్యస్య అపచితి కర్మకరిష్యే) ఇతివా సఙ్కల్ప్య । (౨)వరాయోదగగ్రం కూర్చం (దర్భాసనం) నిదధాతి ॥

సూ — యత్రాస్మా అపచితిం కుర్వంతి తత్కూర్చ ఉపశతి యథా పురస్తాత్ ।

రాష్ట్రభృదస్యాచార్యాసన్దీ మా త్వద్యోషమ్ ।

ఇతియజుషా తస్మిన్కూర్చే వరః ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశేత్ ।

సూ—ఆపః పాద్యా ఇతి ప్రాహ ॥

దాతా ఉదపాత్రమాదాయ ‘ఆపః పాద్యాః’, ఇతిబ్రూయాత్ ।

సూ—ఉత్తరయాఽభిమంత్ర్య దక్షిణం పాదంపూర్వంబ్రాహ్మణాయ ప్రయచ్ఛేత్సవ్యగ్ం శూద్రాయ ।

ఆపః పాదావనేజనీర్ద్విషన్తం నాశయన్తు మే । అస్మి
న్కులే బ్రహ్మవర్చస్యసాని ॥

అనేన వరస్తా అపోఽభిమంత్ర్య ప్రథమం ప్రక్షాళ
యిత్రే బ్రాహ్మణాయ దక్షిణం పాదం ప్రయచ్ఛేత్ ॥ దాతా
వరస్య దక్షిణంపాదం సవ్యంచ తాభిరద్భిః ప్రక్షాళయేత్ ॥

సూ = ప్రక్షాళయితార ముపస్పృశ్యోత్తరేణ యజుషాఽఽ
త్మానం ప్రత్యభిమృశేత్ ॥

మయి మహో మయి యశో మయీన్ద్రియం వీర్యమ్ ।

వరః ప్రక్షాళయన్తం దక్షిణ పాణావుపస్పృశ్యానేన
యజుషాస్వస్య హృదయదేశం ప్రత్యభిమృశ్యైవ ఉపస్పృశేత్ ॥

సూ = కూర్చాభ్యాం పరిగృహ్య మృన్మయే నార్హణీయా
ఆప ఇతిప్రాహ ॥

దాతా మృన్మయే పాత్రే పుష్పాక్షత సంయుక్తా
అప ఆనీయ సకూర్చాభ్యాముపరిష్టా దధస్తాచ్చ తత్పాత్రం
పరిగృహ్య ,అర్హణీయా ఆపః, ఇతిప్రాహ ॥

సూ = ఉత్తరయాఽభి మంత్ర్య ॥

ఆ మాగన్యశసావర్చసా సగ్ంసృజ పయసా తేజసా చ । తం మా ప్రియంప్రజానాం కుర్వధిపతిం పశూనామ్॥

వరస్తా అపోఽభిమంత్ర్య॥

సూ = అంజలావేకదేశ ఆనీయమాన ఉత్తరంయజుర్జపేత్॥

తాసామేకదేశం జలం స్వాంజలౌ దాత్రానీయమానం॥

విరాజో దోహోఽసివిరాజో దోహమశీయ మమ పద్యాయవిరాజ । ఇతి జపిత్వా॥

సూ = శేషం పురస్తాన్నినీయమాన ముత్తరయాఽనుమంత్రయతే॥ శేషం జలం పురస్తాత్ప్రాచీనం నీయమానం॥

సముద్రంవః ప్రహిణోమి స్వాంయోనిమపిగచ్ఛత । అచ్ఛిద్రః ప్రజయా భూయాస్తం మా పరాసేచి మత్పయః॥

ఇత్యేతయా వరోఽనుమంత్రయతే ॥ అస్మిన్కాలే, (భోజనాన్తే, వా) దాతా పూజ్యాయ వస్త్రాఙ్గులీయకాద్యలంకరణాని దద్యాత్ ॥ (అత్రద్వితీయం బ్రహ్మసూత్రం కేచిత్ప్రయచ్ఛంతి। గృహస్థాశ్రమయోగ్యం ద్వితీయ యజ్ఞోపవీత ధారణఙ్కరిష్యే, ఇతిసంకల్ప్య। (యజ్ఞోపవీతపూజాంకృత్వా) మంత్రేణ ధారయేత్ ॥)

సూ - దధిమధ్వితి సగ్ం సృజ్య కాంస్యేన వర్షీయసాఽపి
ధాయ కూర్చాభ్యాం పరిగృహ్య మధుపర్క ఇతిప్రాహ॥

దాతా దధి మధ్వేత్యేతద్ద్వయం కస్మింశ్చిత్పాత్రే
సంసృజ్య బృహతా కాంస్యపాత్రేణ పిధాయ పూర్వవత్కూ-
ర్చాభ్యాం పరిగృహ్య సముద్ధృత్య 'మధుపర్కః', ఇతి
బ్రూయాత్ ॥

సూ - ఉత్తరాభ్యా మభిమంత్ర్య యజుర్భ్యామప ఆచామతి
పురస్తాదుపరిష్టాచ్చోత్తరయా త్రిః ప్రాశ్యానుకంప్యాయ
ప్రయచ్ఛేత్ ।

వరః పాణిభ్యాం తం మధుపర్కంపరిగృహ్య అపిధాన
పాత్రమపనీయ ॥

త్రైయ్యై విద్యాయై యశోఽసియశసో యశోఽసి బ్రహ్మ
ణో దీప్తిరసి । తం మా ప్రియం ప్రజానాం కుర్వధిపతిం పశూ
నామ్ । ఆమాగన్......పశూనామ్ ॥ ఇతి ద్వాభ్యామభి
మంత్ర్య ॥

అమృతోపస్తరణమసి॥ ఆపోఽశనం కృత్వాఽఽచమ్య॥

యన్మధునా మధవ్యం పరమ మ్మన్నాద్యం వీర్యమ్।
తేనాహం మధునా మధవ్యేన పరమేణాన్నాద్యేన వీర్యేణ
పరమోఽన్నాదో మధవ్యోఽసాని॥

ఇతి మధుపర్కం సకృన్మన్త్రేణ ద్విస్తూష్ణీం ప్రాశ్య॥
అమృతాపిధానమసి॥ ఆపోఽశనం కుర్యాదాచామేచ్చ॥

(४) శేషమనుకంప్యాయ ప్రయచ్ఛేత్॥

(५) యదిపూజ్యస్యాజ్ఞస్యార్థ వేదః॥

సూ= గౌరితి గాం ప్రాహ॥

తతో దాతా గాం నిర్దిశ్య 'గౌః' ఇతి ప్రాహ॥

సూ= యద్యుత్సృజేదుపాగ్ం శూత్తరాం జపిత్వోముత్సృజ
తేత్యుచ్చైః॥

తతోవర ఉత్తరాన్మన్త్రానుపాంశుజపేత్॥

యజ్ఞో వర్ధతాం యజ్ఞస్య వృద్ధి మను వర్ధతాప
చితి రస్యప చితిం మా కుర్వపచితోఽహం మనుష్యేషు
భూయాసమ్। గౌర్ధేనుభవ్యా మాతా రుద్రాణాం
దుహితా వసూనాగ్ం స్వసాఽఽదిత్యానామమృతస్య నాభిః।

ప్రణువోచం చికితుషే జనాయమా గామనాగామదితిం వధిష్ట।
పిబతూదకం తృణాన్యత్తు ॥ ఇత్యుపాం శూక్త్వా॥

ఓముత్సృజత । ఇత్యుచ్చైః ప్రబ్రూయాత్ ॥

(౬) దాతా తిష్ఠన్ సిద్ధమన్నం ‹భూతమ్› ఇతి వరా య నివేదయేత్ ॥

సూ—అన్నంప్రోక్త ముపాగ్ం శూత్తైరభిమంత్ర్యోజ్కల్ప యతేత్యుచ్చైః ॥

(౧) భూతమ్ (౨) సావిరాట్ (౩) తన్మాక్షాయి (౪)తస్యతె ఒశీయ (౫) తన్మ ఊర్జంధాః ।

ఇతి వరః పంచభిర్మంత్రై రుపాం శ్వభి మంత్ర్య ॥

ఓం కల్పయత ॥ ఇత్యుచ్చైరను జానీయాత్ ॥ తతో భోజనం పూజ్యస్య ॥

కెచిద్గోనివెదనాది న కుర్వంతి । అర్థాభావాదితి ॥

॥ ఇతి మధుపర్క ప్రయోగః ॥

అథ మధుపర్క ప్రకరణమ్

మధుపర్కార్హాః

(౧) విశ్వామిత్రః । సంపూజ్యమధుపర్కేణ ఋత్విజః కర్మకారయేత్ । అపూజ్య కారయన్కర్మ కిల్బిషైస్సంయుజ్యతే ॥ ఇతి ॥ ఋత్విజ ఇతి వైవాహ్యాదీనాముపలక్షణమ్ ॥

ప్రసంగాద్విష్టర, బ్రహ్మకూర్చ, లక్షణమ్-పరిశిష్టే

(౨) కతిభిస్తు భవేద్బ్రహ్మ కతిభిర్విష్టరో మతః। పంచాశతా భవేద్బ్రహ్మ తదర్ధేనతు విష్టరః॥ ఊర్ధ్వకేశో భవేద్బ్రహ్మలంబకేశస్తు విష్టరః। దక్షిణావర్తకో బ్రహ్మ వామావర్తస్తు విష్టరః ॥ ఇతి ॥ పంచాశతా కుశపింజూలై రిత్యర్థః ।

అథాపోశనానంతరమాచమన విచారః

అతోఽయత్ర అపోశనానంతరమాచామేదితి, బోధాయనః ॥

ఉచ్ఛిష్ట విచారః

మధుపర్కే చ సోమేచాప్స్వప్సు ప్రాణాహుతీషు చ । నోచ్ఛిష్టస్యభవేద్దోషస్త్వత్రిస్తు వచనం యథా ॥ అప్సు-అమృతోపస్తరణమసీత్యాదిషు, ప్రాణాహుతీషు-మంత్రోచ్చారణే దోషోనాస్తి ఉచ్ఛిష్టత్వా భావాత్ ॥ తతో మధుపర్కాదిషు శుద్ధ్యర్థమాచమనం న కార్యమితి స్మృతి చంద్రికాయాముక్తమ్ ॥

*తథాచ, పరాశరః॥ తాంబూల భక్షణేచైవ భుక్తిస్నేహానులేపనే। మధుపర్కే తిలే సోమే నోచ్ఛిష్టం మనురబ్రవీదితి॥ అతో విధిప్రతిషేధా ద్వికల్పః॥

శేషదాన విచారః

(౪) శేషమనుకంప్యాయ అనుగ్రాహ్యాయ పుత్రశిష్యాదయే పమా వృత్తాయైవ ప్రాశితుం ప్రయచ్ఛేత్॥ న బ్రహ్మచారిణే, నచాస్తై ప్రతి విప్రతిషిద్ధముచ్ఛిష్టం దద్యాదితి నిషేధాత్॥

గో నివేదన విచారః

(౫) యదిపూజ్యస్యాంగస్స్యాదర్ఘ వేదస్తదా గో నివేదనమ్॥ నాన్యథా॥ (౬) సిద్ధేఽన్నే తిష్ఠన్భూతమితి వైశ్వదేవవద్బ్రూయాత్ మధుపర్క ప్రకరణే కల్పాంతరోక్తత్వాత్॥ తతో భోజనమితి అన్న నివేదనస్య దృష్టార్థత్వా దాచారాచ్చ॥ కేచిత్ గో నివేదనమేవ నకార్యమితి, కృతేతు గో నివేదనే, సంజ్ఞపనోత్సర్గ పక్షయోరన్యతరస్యాప్యవశ్యానుష్ఠేయత్వాత్, తచ్చవరాధీనమితికృత్వా, కలౌ ఉత్సర్గపక్ష ఏవాశ్రయణీయ ఇతి వాక్యాభావాచ్చ॥ తథాఽన్న నివేదనమపి—శిష్టైశ్చావహానైస్సం స్కృతైస్సహాన్నం భోజయేదిత్యుక్తత్వాత్ సంజ్ఞపన పక్షాంగమేవాన్న నివేదనమితి॥

ప్రతిసంవత్సరం మధుపర్కార్హాః

ప్రతి సంవత్సరంత్వర్ఘ్యాః స్నాతకాచార్య పార్థివాః। ప్రియో వివాహ్యశ్చ తథా యజ్ఞం ప్రత్యృత్విజః పునః॥ ఇతి॥

॥ఇతి మధుపర్క ప్రకరణమ్॥

అథ వివాహ ప్రయోగః

(౧) సూ=సర్వఋతవో వివాహస్యేత్యాదినా కాలాదికముక్త్వా॥

॥ అనుష్ఠానాయ ॥

సుహృదస్సమవేతాన్మంత్రవతో వరాన్ప్రహిణుయాదిత్యారభ్య... శేషగ్ం సమావేశనే జపేదిత్యంతం సూత్రమ్॥

వివాహదినాత్పూర్వేద్యురపి మంగళస్నానం కృత్వా నిత్యకర్మానంతరం ఇష్టదేవతాప్రార్థనాదిగణపతిపూజాంతం కృత్వా, పుణ్యాహవాచనమభ్యుదయం, గ్రహయజ్ఞం (కులదేవతా పూజనం) చ యథాచారం కృత్వా, తత్ప్రీత్యర్థం ఫల (పూజా) దానాది బ్రాహ్మణ సువాసినీ భోజనాదిచ కారయేత్ ॥ తద్రాత్రావపి యథాకులాచారం వివాహార్థ మాగతంవరం పూజయిత్వా వస్త్రాదినాతోష యిత్వా యథా విభవం బ్రాహ్మణ, సువాసినీభ్యః, గంధ, పుష్ప, ఫల తాంబూలాదీని దత్వా వరాదీన్ సర్వాన్ స్వగృహ మానాయ్య యథా విభవం భోజయేత్ ॥ కేచిద్వస్త్రాభరణా

ధీని నిశ్చితార్థత్వేన కన్యాయై ఆశీర్వచన పూర్వకం దత్వా
సర్వాన్భోజయేయుః ॥)

అథ వివాహదినే గుర్వనుజ్ఞాం ప్రాప్యస్వగృహమాగతో
బ్రహ్మచారీ యథావిధి స్నానకర్మ కృత్వా, తదఙ్గత్వేన వస్త్రా
దినా భూషయిత్వా-రాతినా సంభావ్య యథార్థం గచ్ఛ
తీతి సూత్రార్థానుష్ఠానాయ క్వచిద్దూర ముత్తరస్యాం దిశి
కాశీయాత్రావ్యపదేశేన గత్వా మిత్రీభూతం కన్యావన్తం
పృచ్ఛతి కృతస్నాతక కర్మాహంజాతోగుర్వాజ్ఞయాఽధునా।
కాశీయాత్రాస్తు గార్హస్థ్యం వానం వా వద మే హితమ్ ॥

కన్యావానాహ

స్వధర్మిణీం రూపవతీం తవచిత్తానువర్తినీమ్ ।

దాస్యామి మమ కన్యాం తే గృహీభూత్వా సుఖీభవ ॥

ఇత్యేవ్నైవ ముక్తః స్నాతో స్వీకృత్య కులగోత్రాది
విచార పూర్వకం కన్యావరణార్థం గృహమాగస్య వరః =

ప్రాణానాయమ్య—ధర్మప్రజాసంపత్త్యర్థం స్త్రియ
ముద్వాహే ॥ తదర్థంవరాన్ ప్రేషయిష్యే ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥

(౨) సూ = సుహృదస్సమవేతాన్మంత్రవతో వరాన్ప్రహిణుయాత్ ॥

సూత్రోక్తగుణ యుక్తాన్ నరాన్ యూయం అముష్మాత్కులాత్, మహ్యం కన్యాం వృణీధ్వమితి ప్రేషయేత్ ॥

సూ = తానాదితోద్వాభ్యా మభిమంత్రయేత ॥

ఓమ్ ॥ ప్రసుగ్మన్తా ధియసానస్య సక్షణి వరేభిర్వరాగం అభిషు ప్రసీదత । అస్మాకమిన్ద్ర ఉభయం జుజోషతి యథ్సోమ్య స్యాన్ధసో బుబోధతి । అనృక్షరా ఋజవస్సన్తు పన్థా యేభిస్సఖాయో యన్తి నో వరేయమ్। సమర్యమానం భగో నో నినీయాత్ సం జాస్పత్యగ్ం సుయమమస్తు దేవాః ॥

ఇతిద్వాభ్యాం తాన్ప్రస్థితాం శ్చతురో బ్రాహ్మణానభిమంత్రయేత్ ॥ (౩) అత్ర కేచిత్ ,అనుహావమిత్యాది, శాకున మంత్రజపం కుర్వంతి, తన్నప్రసక్తి రేవనా స్తీతి ॥ తతస్తే దుహితృమతో గృహం గత్వా, కన్యాం దత్తసగోత్రత్వాది దోషరహితాం, బంధ్వాదిగుణ సంపన్నాం చ యత్నతో ఽవధార్య దుహితృమన్తం పిత్రాదికం అంగిరస బార్హస్పత్యభారద్వాజత్ర్యార్షేయప్రవరాన్విత భారద్వాజగోత్రో

ద్భవస్య, అముకశర్మణో నప్త్రే, అముకశర్మణః పౌత్రా
య అముకశర్మణః పుత్రాయ, అముకశర్మణే వరాయ
భవదీయాం కన్యాం ప్రజాసహత్వ కర్మభ్యోవృణీమహే
ఇతి బ్రూయుః ॥ స కన్యాపిత్రాదిః దాస్యామి ఇతి
ప్రతిబ్రూయాత్ ॥ తతస్తే ప్రత్యేత్య సిద్ధార్థా వయమితి
వరాయ నివేదయేయుః ॥ అథాచారాద్వరప్రేషణానంతరం
వాగ్దానం కుర్యాత్ ॥ (తతః కేచిత్ వివాహదినే మంగళ
స్నానానంతరం దంపతీ వివాహమంటప మాగత్య సబంధుం
వర మానాయ్య బ్రాహ్మణానుజ్ఞాం స్వీకృత్య గణపతిపూజాం
పుణ్యాహవాచనమంకురారోపణం ప్రతిసర బంధం చ కృత్వా
వాగ్దానం కుర్వంతి ॥

అన్యేతు ప్రాణానాయమ్య—అముక గోత్రాయా
ముకశర్మణే వరాయ మదీయాంకన్యాం ప్రజాసహత్వ కర్మభ్యః
ప్రదాతుం వాఙ్నిశ్చయం కరిష్యే ॥ (౪) తత్కాలే శచీపురం
దర పూజాం కరిష్యే ॥ శచీపురందరాభ్యాం నమ ఇతి—
ధాన్యాది షోడశోపచార పూజాం కృత్వా—

దేవేన్ద్రాణి నమస్తుభ్యం దేవేన్ద్ర ప్రియభామిని ।

వివాహం భాగ్యమారోగ్యం పుత్రలాభం చ దేహి మే ॥

ఇతి ప్రార్థ్య దాతా ఫల పుష్ప తాంబూలాని గృహీత్వోత్థాయ —

వాచా దత్తా మయా కన్యా పుత్రార్థం స్వీకృతా త్వయా ।

కన్యావలోకనవిధౌ నిశ్చితస్త్వం సుఖీభవ ॥

ఇతి వరపిత్రాదిం ప్రత్యుక్త్వా గంధపుష్ప తాంబూలాది దద్యాత్ ॥ సోఽపి వరపిత్రాదిః తాంబూలాది గృహీత్వా । వాచా దత్తా త్వయా కన్యా పుత్రార్థం స్వీకృతా మయా । వరావలోకనవిధౌ నిశ్చితస్త్వం సుఖీభవ ॥

దాతారం ప్రత్యుక్త్వా గంధ పుష్ప తాంబూలాది దద్యాత్ ॥ వాగ్దాన ముహూర్తస్సుముహూర్తోఽస్త్విత్యనుగృహ్ణన్తు సుముహూర్తోఽస్తు ॥ తతో బ్రాహ్మణాదీన్ గంధపుష్ప ఫల తాంబూలాదిభి స్సంపూజ్య ఆశిషో వాచయీత ॥ అత్రైవ కేచిత్ అంకురారోపణం ప్రతిసరబంధం (౫) మధుపర్క ప్రదానం చ కుర్వన్తి ॥ తత్ర రాష్ట్ర భృదసీత్యాది... సుముద్రా

త్యనుమన్త్రణానన్తరం వరాయ వస్త్రాంగులీ యకాదిదత్వా ద్వితీయం యజ్ఞో పవీతం (సంపూజ్య) గృహస్థాశ్రమ యోగ్య మితి సంకల్ప్య యథావిధి ధారయిత్వా। దధి మధ్వాతిసంసృజ్యే త్యాది భోజనాన్తంకుర్యుః॥

తతస్సుముహూర్తె మంగళాష్టకాని పఠిత్వా—

సూ — స్వయందృష్ట్వాతృతీయాంజపెత్ ॥

అభ్రాతృఘ్నీం వరుణా పతిఘ్నీం బృహస్పతె। ఇన్ద్రా పుత్రఘ్నీంలక్ష్మ్యంతామస్యై సవితస్సువ॥

వరః స్వయం కన్యాం దృష్ట్వా చాతుస్వర్యేణ జపెత్॥

సూ — చతుర్థ్యాసమీక్షేత ॥

అఘోర చక్షురపతిఘ్న్యేధి శివాపతిభ్య స్సుమనా స్సువర్చాః। జీవసూర్దేవ కామాస్యోనా శంనో భవ ద్విపదే శంచతుష్పదె।

(వధ్వాదృష్టౌ స్వదృష్టిం నిపాత్య అవయవశః ప్రతీ క్షేత॥)

అత్రకన్యాదానమ్

దాతా—ప్రాణానాయమ్య=యావన్మనస్తోషం మహా సఙ్కల్పం వాపఠిత్వా=

మహాసంకల్పః

అస్య శ్రీభగవతో మహాపురుషస్య శ్రీమదాదినారాయణస్య మహాజలౌఘమధ్యే। పరిభ్రమమాణానామనేక కోటి బ్రహ్మాండానామేకతమే॥ అవ్యక్త మహదహంకార పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశాద్యా వరణైరావృతే। అస్మిన్మహతి బ్రహ్మాండ ఖండయోర్మధ్యే। ఆధారశక్తి కూర్మ వరాహ వైష్ణవానంత నాగ శేష తక్షకాద్యష్టాధారో పరి ప్రతిష్ఠితే। అతల వితల సుతల తలాతల రసాతల మహాతల పాతాళాది సప్తలోకానా ముపరిభాగే। భూర్లోక భువోలోక సువర్లోక మహర్లోక జనోలోక తపోలోక సత్యలోకా నామధోభాగే। చక్రవాళ శైల మధ్యగత మహాసుమేరోస్సహస్ర శిఖరాను వర్తిని మహాకాలాయమాన ఫణిరాజ రాజ మహాదిశేషస్య

సహస్రఫణాఫణ మండల మండితే । ఐరావత పుండరీక వామన కుముదాంజన పుష్పదంత సార్వభౌమ సుప్రతీకా ఖ్యాష్ట దిగ్గజానాం, దిగ్దంతి శుండా దండోత్తంభితే। ఇంద్రాగ్ని యమ నిర్ఋతి వరుణ వాయు కుబేరైశానాద్యష్ట దిక్పా లకైః పరిపాలితే । అమరావతీ తేజోవతీ సంయమనీన యనవత్యంభోవతీ భోగవత్యలకావతీ శాష్యవతీ త్యాది దిక్పాలక నగరీ మధ్య పరివిలసితే । కాంచీవత్యం శువతీ గంధర్వ వతీహస్తినావతీ వారాణసీ సత్యవత్యం కుశవత్య యోధ్యావన్తీనగరీ చీనా మాయా పాటలీ ద్వారకీత్యాది మహాపుణ్య నగరీ ప్రతిష్ఠితే । అంగ-వంగ-కళింగ-కాశ్మీర-కాంభోజ-కామరూప-కేరళ - కేకయ-కోసల - మైథిల-కుంతల-కురంగ-కురవక-సౌవీర-సౌరాష్ట్ర-మహారాష్ట్ర - మత్స్య-మాగధ-మాళవ-మరాళ-సిహ్మళ - మళయాళ-చోళ - బంగాళ-పాంచాల-సాళ్వ-పుళింద్రి-కర్ణాటక-వరాటక-మరా టక-సిక్కు-సింధ-పంజావికా-పావకా-పాండ్య-ద్రవిడ-యవన-శూరసేన - ఘూర్జర - కుక్కుర - పరాశర-గాన్ధార-విదర్భ-

బర్బర-బరమా-భోజ-బాహ్లీక-కొంకణ-కేంకణ-చీనా-హూ
ణ-దశార్ణాది షట్పంచాశద్దేశభేదైస్తత్తదాచార విచిత్ర
వస్త్రాభరణాలంకారైశ్చాష్టా దశవర్ణ భోజ్యభాషా భేదైర్జన
పదవిశేషైర్విలసితే । అక్షర లక్ష చతుర్వేద షడంగ షట్ఛా
స్త్రాష్టాదశస్మృతీతిహాసాష్టా దశపురాణ వీణాగాథా విశ్వకర్మ
స్తూప భైషజ కావ్య నర్తన నాటకాలంకార కృతక కళా
మహేంద్రాది చతుష్షష్టి విద్యాజనైర్విరాజితే । లోకాలోకా
చలైర్వలయితే । లవణేక్షు సురాసర్పిర్దధి క్షీర జలార్ణ
వాది సరిత్సప్తావరణైః పరివృతే । జంబూప్లక్ష కుశక్రౌంచ
శాకశాల్మల పుష్కరాఖ్యేతి సప్తద్వీపాంతరైర్దీపితే । మతంగ
మాల్యవంత ఋష్యమూక హేమకూట హిమాచల రజతా
చల గంధమాదనాఖ్య సప్తమహాశైలాధారైస్సమధిష్ఠితే ।
ఇంద్రఖండ శ్వేత ఖండ తామ్రఖండగభస్తిఖండనాగఖండ సౌ
మ్యఖండ గంధర్వఖండ చారణఖండ భరతఖండాఖ్యేతి నవ
ఖండాత్మకే । భారతీ కింపురుష హారిళావృత కురుభద్రాశ్వకేతు
మాలాహిరణ్య పాంచజన్యాది నవవర్ష విభాగ విశేషైర్విల

సితే । దండకారణ్య చంపకారణ్య బదరికారణ్య దేవికారణ్య కామికారణ్య కదలికారణ్య నైమిశారణ్య నహుషారణ్య జంబుకారణ్యాది దశారణ్యైర్విలసితే । సరస్వతీ భాగీరథీ యమునా గోదావరీ కృష్ణవేణీ తామ్రపర్ణీ సువర్ణముఖీ నర్మదా తుంగభద్రా చంద్రభాగా చర్మణ్వతీ కుముద్వతీ సరయూ ఫల్గునీత్యాది మహాపుణ్యనదీభిః పరిశోభితే ॥

అయోధ్యా మథురా మాయా కాశీ కాంచీ అవంతీత్యాది మహాపుణ్యనగరీభి రుపశోభితే । తత్తజ్జనపదజన కృతాలయ హరిహరాది దేవతా మంత్రమహోత్సవాదిభిః పరిశోభితే । పంచాశత్కోటి విస్తీర్ణ భూమండలే । లక్షయోజన విస్తీర్ణ జంబూద్వీపే । భారతవర్షే । భరతఖండే___ ప్రజాపతిక్షేత్రే । కృష్ణాకావేర్యోర్మధ్యప్రదేశే । బ్రహ్మణః ఏక పంచాశద్వత్సరే । ప్రథమవర్షే । ప్రథమదివసే । అహనిద్వితీయయామే । తృతీయ ముహూర్తే । త్రయోదశ ఘటికాయాం । ప్రథమ ప్రాణాయామకాలే । పార్థివ కల్పానంతకల్ప కూర్మకల్ప శ్వేత వరాహకల్ప బ్రహ్మకల్ప సావిత్రీ

ಕರ್ಮ యాజుష పూర్వప్రయోగ రత్నాకరః

కల్ప ప్రళయకల్పేతి సప్తకల్పానాం మధ్యే శ్వేతవరాహకల్పే

స్వాయంభువస్వారోచిష ఉత్తమతామసరైవత చాక్షుష

వైవస్వత దక్షసావర్ణి ఇంద్రసావర్ణి రుద్రసావర్ణి సూర్య

సావర్ణి బ్రహ్మసావర్ణి రౌచ్యభౌచ్యావత ఇతి చతుర్దశ

మన్వంతరాణాం మధ్యే సప్తమే వైవస్వత మన్వంతరే।

సప్తవింశతి మహాయుగానాం మధ్యే ద్వాత్రింశత్సహస్రాన్విత

చతుర్లక్ష సంఖ్యాబ్దే। వర్తమానే—కలియుగే। ప్రథమపాదే

మత్స్యాది దశావతారాణాం మధ్యే నవమే బౌద్ధావతారే।

యుధిష్ఠిర విక్రమ శాలీవాహన విజయాభి నందన నృపనాగా

ర్జున శకానాం మధ్యే శాలీవాహనశకే। చాంద్రమానేన ప్రభ

వాది షష్టి సంవత్సరాణాం మధ్యే వర్తమాన సంవత్సరే।

...అయనే...ఋతౌ...మాసే...పక్షే అస్మిన్ శుభదినే।

సువారే। సునక్షత్రే। సుముహూర్తే। గంగావాలుకాభి

స్సప్తఋషిమండలపర్యంతం కృతరాశేర్దివ్యవర్ష సహస్రా

వసానే ఏకైకవాలుకాపకర్షణ క్రమేణ సర్వరాశ్యపకర్షణ

సమ్మితకాలే బ్రహ్మలోకేనివాస సిధ్యర్థం। తిలైస్సూర్య

మండలపర్యంతం...నివాస సిద్ధ్యర్థం। యద్వైశ్చంద్రమండల పర్యన్తం...నివాస సిద్ధ్యర్థం। సర్వత్రైధ్రువమండల పర్యంతం...నివాస సిద్ధ్యర్థం।మయాసహ దశపూర్వేషాం దశాపరేషాం మద్వంశ్యానాం మాతృవంశ్యానాం సర్వేషాం పితౄణాం నరకాదుత్తీర్య శాశ్వత బ్రహ్మలోకే నివాస సిద్ధ్యర్థం అగ్నిష్టోమాతిరాత్ర వాజపేయాది శతక్రతు ఫలావాప్త్యర్థం॥

॥ ఇతి మహాసంకల్పః ॥

అథవా దేశకాలౌ సంకీర్త్య-మమ సమస్తపితౄణాం నిరతిశయ బ్రహ్మలోకావాప్త్యర్థం కన్యాదాన కల్పోక్త ఫలావాప్తయే శ్రీమహావిష్ణు ప్రీత్యర్థం బ్రాహ్మ వివాహవిధినా యథాశక్తి సాలంకృత కన్యాదాన మహంకరిష్యే॥ తదర్థం వధూవర పూజాం కరిష్యే॥ లక్ష్మీం భవత్యామావాహయిష్యే। నారాయణం భవత్సు ఆవాహయిష్యే। లక్ష్మీనారాయణ స్వరూపౌ వధూవరౌ గంధ పుష్పాదిభిరలంకృత్య, కన్యాదానార్థం దేవబ్రాహ్మణాననుజ్ఞాప్య వరః ప్రత్యఙ్ముఖస్తిష్ఠేత్। దాతా చ ప్రాఙ్ముఖః, ఆచారాద్ధాన్యరాశౌ ఉపవిశ్య,

స్వాంకే కన్యాముపవేశయిత్వా ఫల తాంబూల హిరణ్య పాణిస్సన్ కన్యా దక్షిణహస్తం వరహస్తే నిధాయ-గృహీత్వా॥

(గీ) కన్యాం కనక (లక్షణ) సంపన్నాం కనకాభరణై ర్యుతామ్।

దాస్యామి విష్ణవే తుభ్యం బ్రహ్మలోక జిగీషయా॥

విశ్వంభరః పంచ (సర్వ) భూతాః సాక్షిణ్యస్సర్వదేవతాః।

ఇమాం కన్యాం ప్రదాస్యామి పితౄణాం తారణాయచ॥

కన్యేమమాగ్రతో భూయాః కన్యే మే దేవి పృష్ఠతః।

కన్యే మే సర్వతో భూయాః త్వద్దానాన్మోక్షమాప్నుయాం॥

కన్యాం చా (సా) లంకృతాం సాధ్వీం సుశీలాయ సుధీమతే।

ప్రయతోఽహం ప్రదాస్యామి ధర్మకామార్థ సిద్ధయే॥

ఆఙ్గీరస, బార్హస్పత్య, భారద్వాజ, త్ర్యార్షేయ ప్రవరాన్విత భారద్వాజగోత్రోద్భవస్య అముకశర్మణో నప్త్రీం అముక శర్మణః పౌత్రీం—అముక శర్మణః పుత్రీం—అముక నామ్నీం—శ్రీరూపిణీమిమాం కన్యాం॥

కాశ్యపావత్సారనైధ్రువత్ర్యార్షేయ ప్రవరాన్విత

కాశ్యపగోత్రోద్భవస్య—అముకశర్మణో నప్త్రే.....అముక శర్మణః పౌత్రాయ—అముకశర్మణః పుత్రాయ—అముకశర్మణే నారాయణ స్వరూపాయ వరాయ తుభ్యం ప్రజాసహత్వ కర్మభ్యః ప్రతిపాదయామి ॥ ఇతి సహిరణ్యోదకం కన్యా దక్షిణ హస్తం వరదక్షిణహస్తే దద్యాత్ ॥

ధర్మేచ—అర్థేచ—కామేచ—నాతిచరితవ్యాత్వ యేయం-ఇతివదేత్ ॥ నాతిచరామి ఇతి వరః ప్రతిబ్రూయాత్ ॥ ఏవం త్రిర్వదేత్ ॥

వరస్తాం పరిగృహ్య వివాహస్థానే ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశేత్ ॥

ఏతస్మిన్కాలే వరాయ గో భూ హిరణ్య వస్త్ర భూషణాలంకారాది యథాశక్తి దద్యాత్ ॥

(క్వచిదాచారః ॥ అథవరః పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్య—ఉద్వాహ కర్మకరిష్యే ॥ ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ యత్రక్వచేతి విధినా శ్రోత్రియాగారాదాహృత్యాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పరిస్తరణాంతంకృత్వా, మధుపర్కం విధినా ప్రతి గృహ్య భోజనాంతే యథాస్థాన ముపవిశ్య ॥ స్వయందృష్ట్వాతృతీయాం జపేచ్చతుర్థ్యాం సమీక్షేత, ఇత్యంతమ్ (౪౮౩) పూర్వవత్ ॥)

తతోఽపరః ప్రాణానాయమ్య వధ్వాసహ ఆవాభ్యాం కర్మాణి కర్తవ్యాని ప్రజాశ్చోత్పాదయితవ్యాః, ఇతిసఙ్కల్ప్య (అత్రవాకంకణ బంధనం కేచిత్)॥

సూ॥ అఙ్గుష్ఠేనోపమధ్యమయాచాఙ్గుళ్యా దర్భగ్ం సంగృహ్యోత్తరేణ యజుషా తస్యాభ్రువోరంతరగ్ం సంమృజ్య ప్రతీచీనం నిరస్యేత్ ॥

ఇదమహం యాత్వయిపతిఘ్న్యలక్ష్మీస్తాం నిర్దిశామి॥

(౬) అఙ్గుష్ఠోప మధ్యమాభ్యాం దర్భమాదాయ తేన వధ్వాః భ్రువోరంతరం సంమృజ్య ప్రతీచీనం నిరస్యాప ఉపస్పృశేత్ ॥

సూ॥ ప్రాప్తేనిమిత్త ఉత్తరాం జపేత్ ॥

జీవాగ్ం రుదన్తివిమయన్తే అధ్వరే దీర్ఘామను ప్రసితిం దీధ్యుర్నరః । వామం పితృభ్యో య ఇదగ్ం సమేరిరే మయః పతిభ్యో జనయః పరిష్వజే ॥

(౭) ఇతిరోదనాది నిమిత్తే జపః ॥

సూ॥ యుగ్మాంస్తసమవేతాన్మంత్రవత ఉత్తరయాద్భ్యః ప్రహిణుయాత్ ॥

వ్యుత్తస్థూర్మిరముద చన్త్వాపత అస్యై బ్రాహ్మణా స్న
పనగ్ం హరన్తు। అవీరఘ్నీరుదచన్త్వాపః॥

వధూ స్నానార్థమప ఆహర్తుం చతురో బ్రాహ్మణా
నేకశుస్త్వాప్యుత దిత్యుచ్చైర్భాగః ప్రేషయేత్॥

తైరవీరఘ్నీ ష్వపస్స్వాహృతాను సత్సు॥

సూ= ఉత్తరేణ యజుషా తస్యాశ్శిరసి దర్భేణ్వం నిధాయ॥

అర్యమ్ణో అగ్నిం పరియన్తు క్షిప్రం ప్రతీక్షన్తాగ్ం
శ్వశ్రువో దేవరాశ్చ॥

(ఆ) ఇతి దర్భైర్మండలీకృతమిణ్వాం వధ్వాశ్శిరసి
నిధాయ॥

సూ= తస్మిన్నుత్తరయా దక్షిణం యుగచ్ఛిద్రం ప్రతిష్ఠాప్య॥

ఖేఽనసః ఖేరథః ఖేయుగస్య శచీపతే। అపాలామిన్ద్ర
త్రిః పూత్వ్యకరత్సూర్యవర్చసమ్॥

తస్మిన్నిణ్వే దక్షిణం బాహ్యం యుగచ్ఛిద్రం ప్రతిష్ఠాప్య॥

సూ= ఛిద్రే సువర్ణముత్తరయాఽన్తర్ధాయ॥

శం తే హిరణ్యగ్ం శము సన్త్వాపశ్శం తే మేధీ భవతు శం

త్రయుగస్యత్పృదస్మ। శంత ఆపశ్శతపవిత్రా భవన్త్వథా పత్యా
తన్వాగ్ం సగ్ం స్పృశస్వ ॥

ఇతి ఛిద్రే సువర్ణ మంతర్ధాయ ॥

(౯) సూడుత్తరాభిః పంచభిః స్నాపయిత్వా ॥

హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయః పావకాః ప్రచక్రముర్ హిత్వాఽవద్యమాపః । శతం పవిత్రా వితతా హ్యాసు తాభిష్ట్వా దేవస్సవితా పునాతు । హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయః పావకా యాసు జాతః కశ్యపో యాస్వగ్నిః । యా అగ్నిం గర్భం దధిరే సువర్ణాస్తాస్త ఆపశ్శగ్ంస్యోనా భవన్తు । యాసాగ్ం రాజా వరుణో యాతి మధ్యే సత్యానృతే అవపశ్యఞ్జనానామ్ । యా అగ్నిం గర్భం దధిరే సువర్ణాస్తాస్త ఆపశ్శగ్ంస్యోనా భవన్తు । యాసాం దేవా దివి కృణ్వన్తి భక్షం యా అన్తరిక్షే బహుధా నివిష్టాః । యా అగ్నిం గర్భం దధిరే సువర్ణాస్తాస్త ఆపశ్శగ్ంస్యోనా భవన్తు । శివేన త్వా చక్షుషా పశ్యన్త్వా పశ్శివయా తన్వోప స్పృశన్తు త్వచం తే । ఘృతశ్చుతశ్శుచయో యాః పావకాస్తాస్త ఆపశ్శగ్ంస్యోనా భవన్తు ।

ఇతి పంచభిరంతే పూర్వమాహృతాభి రద్భిస్సకృ దేవ వధూం స్నాపయిత్వా॥ (ప్రోక్షయిత్వా)

సూ = ఉత్తరయాఽహతేన వాససాఽఽచ్ఛాద్య॥

పరిత్వా గిర్వణోగిర ఇమా భవన్తు విశ్వతః। వృద్ధాయుమనువృద్ధయో జుష్టా భవన్తు జుష్టయః॥

(౧౦) సకంచుకేనాహతేన వాససాఽఽచ్ఛాద్య ద్విరాచమయ్య॥

(౧౧) మాంగల్యపూజాం కుర్యాత్ (౬౦) సర్వమంగళమాంగల్యే... నమోఽస్తుతే) మాంగల్యదేవతాభ్యో నమః ధ్యానాది షోడశోపచార పూజాం సమర్పయామి॥ బ్రాహ్మణైరనుగ్రాహయితవ్యం॥

మాంగల్యం (ల్యతం) తంతునానేన మమ జీవనహేతునా।
కంఠే బధ్నామి సుభగే త్వం జీవ శరదశ్శతమ్॥

ఆసీనాయాః ప్రాఙ్ముఖ్యాః వధ్వాః కంఠే వరో మంగళ్య సూత్రం బధ్వా॥ మాంగల్యధారణ ముహూర్తస్సుముహూర్తోఽస్త్విత్యనుగృహ్ణాన్తు — సుముహూర్తోఽస్తు॥ తతో వధూం పతికుల ప్రాప్తభూషణై ర్భూషయేత్॥

(౧౨)సూ = ఉత్తరయా యోక్త్రేణ సంనహ్యతి॥

ఆశాసానా సౌమనసం ప్రజాగ్ం సౌభాగ్యం తనూమ్ ।
అగ్నేరనువ్రతా భూత్వా సంనహ్యే సుకృతాయకమ్ ॥

ఇతి వధూం యోక్త్రేణ సంనహ్యతి (అత్ర వా కౌతుక బంధనాచారః క్వచిత్ ")

(౧౩) తతో మంగళాచారప్రాప్తం కపిలావాచనం కుర్యాత్ —తస్య ప్రయోగః ॥

వరః పాణినాయమ్య — బ్రాహ్మణైస్సహ కపిలావాచనం కరిష్యే । ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ వరః స్వాంజలినా స్వపయసా వధ్వాంజలౌ ద్విరుపస్తీర్య ద్విస్తండులానోప్య ద్విరభిఘారయతి॥ తతః పురోధాన్తాభ్యామేవ తండులపయోభ్యాం వరాం జలౌ పూర్వవత్కృత్వా వధ్వాంజలేరుపరి స్థాప్య సోదకం కలశమాదాయాంజలౌ సంతతముదకధారాం స్రావయేత్-శాంతిరస్తు-పుష్టిరస్తు-తుష్టిరస్తు- వృద్ధిరస్తు- అవిఘ్నమస్తు-ఆయుష్యమస్తు-ఆరోగ్యమస్తు-స్వస్త్యస్తు-శివంకర్మాస్తు-ఇతి వదేత్ ॥ తతో వరః॥

ప్రజాపతిః స్త్రియాం యశః । ముష్కయోరదధాత్సపం । కామస్య తృప్తిమానందమ్ । తస్యాగ్నే భాజయేహమా । మోదః ప్రమోద ఆనందః । ముష్కయోర్నిహితస్సపః । సృత్వేవ కామస్య తృప్యాణి । దక్షిణానాం ప్రతిగ్రహే । మనసశ్చిత్తమాకూతిం । వాచస్సత్యమశీమహి । పశూనాగ్ం రూపమన్నస్య । యశః శ్రీ శ్శ్రయతాం మయి । యథాఽహమస్యా అతృపగ్గ్ం స్త్రియైపుమాన్ । యథా స్త్రీ తృప్యతి పుగ్ంసి ప్రియే ప్రియా । ఏవం భగస్య తృప్యాణి । యజ్ఞస్య కామ్యః ప్రియః । దదామీత్యగ్నిర్వదతి । తథేతి వాయురాహ తత్ । హంతేతి సత్యం చంద్రమాః । ఆదిత్యస్సత్యమోమితి । ఆపస్తత్సత్యమాభరన్ । యశో యజ్ఞస్య దక్షిణాం । ప్రజామ్మై కామస్సమృద్ధ్యతామ్ ॥

ఇతి వధూవరౌ మిథశ్శిరసి తండులానావపతః, పూర్వం వరో వధ్వాశ్శిరసి, పశ్చాద్వధూః ॥ ఏవం ద్వితీయపర్యాయే సంస్పృష్టాభ్యాం పయస్తండులాభ్యాం పూర్వం వరాంజలౌ పూర్వవత్కృత్వా ॥

(ప్ర)జాపతి స్త్రియాం యశః........యశోయజ్ఞస్య దక్షిణాం। పశుక్రేమే కామస్సమృధ్యతామ్॥

వరస్య శిరసి పూర్వం ప్రాపయేత్ ॥

తృతీయె పర్యాయే సంసృష్టాభ్యాం పూర్వవత్కృత్వా ప్రజాపతిస్త్రియామిత్యాది...యజ్ఞో మే కామస్సమృధ్యతామ్॥ ఇతి చ ప్రథమపర్యాయవత్ ॥ తూష్ణీం చతుర్థ పర్యాయే అన్యోన్యం యుగపదావపతః॥ ఏవ మక్షతారోపణంకృత్వా॥

(౧౪) అత్రైవ వాక్యచిదాచారః (వధ్వాసహ ప్రాణా నాయమ్య=ఆవయోః పాణిగ్రహణాంగంరక్షాబంధనంకరిష్యే॥ ఇతి సఙ్కల్ప్య॥ యథావిధి రక్షాబంధనం, వధూవరయోః పిత్రాదిర్వా కుర్యాత్)

(౧౫) సూ=అథైనా ముత్తరయా దక్షిణే హస్తే గృహీత్వాఽగ్నిమభ్యానీయాపరేణాగ్నిముదగగ్రం కటమాస్తీర్య తస్మిన్నుపవిశత ఉత్తరో వరః॥

వరస్తూష్ణీం వధ్వాః దక్షిణహస్తం గృహీత్వా॥

పూషాత్వేతో నయతు హస్త గృహ్యాశ్వినాత్వా

ప్రవహతాగ్ం రథేన । గృహాన్గచ్ఛ గృహపత్నీ యథాఽసో
వశినీత్వంవిదథమావదాసి॥

ఇత్యగ్నిమభిముఖమానీయాగ్నేః పశ్చాదుదగగ్రం
కటమాస్తీర్య, తస్మిన్కటనిర్మితే తల్పే వధూవరౌ ప్రాఙ్ము
ఖౌ దక్షిణోత్తరౌ యుగపదుపవిశ్య॥ ప్రాణానాయమ్య - అన
యా నవోఢయావధ్వాసహ ప్రధానహోమం కరిష్యే॥ ఇతి
సఙ్కల్ప్య॥

సూ - అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే॥

అగ్నిమిద్ధ్వేత్యాది శమ్యాః । పాత్ర ప్రయోగాంతే॥

(౧౬) అశ్మలాజాదర్వీ (అంజలించ) పాత్రోత్తరతస్స
కృత్ప్రయుజ్య పవిత్ర కరణాద్యాజ్య భాగాంతే॥

సూ - అథైనామాదితో ద్వాభ్యా మభిమంత్రయేత ।

సోమః ప్రథమో వివిదే గన్ధర్వో వివిద ఉత్తరః ।
తృతీయో అగ్నిష్టే పతిస్తురీయస్తే మనుష్యజాః సోమోఽద
దద్గన్ధర్వాయ గన్ధర్వోఽదదగ్నయే । రయించ పుత్రాగ్ం
శ్చాదాదగ్నిర్మహ్యమథో ఇమామ్ ।

ద్వాభ్యాం వధూమభిమంత్ర్య ॥

(౧౭) సూ = అథాస్యై దక్షిణేన నీచా హస్తేన దక్షిణముత్తా
నగ్ం హస్తం గృహ్ణీయాత్ ॥

న్యగ్భూతేన స్వదక్షిణహస్తేన వధ్వా ఉత్తానం
దక్షిణహస్తం సాంగుష్ఠమ్ ॥

సూ = గృభ్ణామిత ఇత్యేతాభిశ్చతసృభిః ॥

గృభ్ణామి తే సుప్రజాస్త్వాయ హస్తం మయా పత్యా
జరదష్టిర్యథాఽసః । భగో అర్యమా సవితా పురన్ధిర్మహ్యం
త్వాఽదుర్గార్హపత్యాయ దేవాః । తే హ పూర్వే
జనాసో యత్ర పూర్వవహో హితాః । మూర్ధన్వాన్ యత్ర
సౌభ్రవః పూర్వో దేవేభ్య ఆతపత్ । సరస్వతి ప్రేదమవ
సుభగే వాజినీవతి । తాం త్వా విశ్వస్య భూతస్య ప్రగాయా
మస్యగ్రతః । య ఏతి ప్రదిశస్సర్వా దిశోఽను పవమానః ।
హిరణ్యహస్త ఐరంమస్స త్వా మన్మనసం కృణోతు ॥

మంత్రాన్తే గృహీత్వోత్తిష్ఠేత్ వధ్వాసహ వరస్స
ముత్థాయ హస్తమముంచన్ ॥

(౧౮) సూ=అథైనాముత్తరేణాగ్నిం దక్షిణేన పదా ప్రాచీ ముదీచీం వా దిశమభిప్రక్రమ యత్యేకమిషఇతి ।

అగ్నేరుత్తరతః ప్రాచీముదీచీం వా దిశంప్రతి సప్త పదాని ప్రతిపద ముద్ధృత్యోద్ధృత్య నిక్షేపేణ ప్రక్రమయేత్ ॥

ప్రాక్సం స్థా ఉదక్సంస్థా వా సప్తతండుల రాశీః ప్రకల్ప్య తత్ర సప్తపదీదేవతాత్వేన పూజయిత్వా ప్రతిమంత్రమేకైకాంరాశిం ప్రక్రమయతీతి వృద్ధాచారః ॥

ఏకమిషే విష్ణుస్త్వాన్వేతు । ద్వే ఊర్జే విష్ణుస్త్వాన్వేతు। త్రీణి వ్రతాయ విష్ణు స్త్వాన్వేతు । చత్వారి మాయో భవాయ విష్ణు స్త్వాన్వేతు । పంచ పశుభ్యో విష్ణు స్త్వాన్వేతు । షడృతుభ్యో విష్ణు స్త్వాన్వేతు । సప్తసప్తభ్యో హోత్రాభ్యో విష్ణు స్త్వాన్వేతు । ఇత్యేతైః ప్రతిమంత్రం ప్రక్రమణం కారయిత్వా

సూ=సఖేతి సప్తమే పదే జపతి ॥

సప్తమే పదే నిహితే॥

సఖాసప్తపదాభవ సఖాయౌసప్తపదాబభూవ సఖ్యంతే

గమేయగ్ం స్తుత్యాత్తే మాహోషగ్ం స్తుత్యాన్మే మాహో
ష్ఠాస్సమయావ సంకల్పావహై సంప్రియా రోచిష్ణూసుమనస్య
మానా॥ ఇషమూర్జమభిసం వసానౌసంనౌ మనాగ్ం సినం
వ్రతాసముచ్ఛిత్తాన్యాకరమ్। సాత్వమస్య మూహమమూహమ
స్మిసాత్వం ద్యౌరహం పృథివీత్వగ్ం రేతోఽహగ్ం రేతో
భృత్త్వంమనోఽహమస్మివాక్త్వగ్ంసామూహమస్మ్యృక్త్వగ్ం
సామా మనువ్రతా భవపుగ్ంసె పుత్రాయవేత్తవై శ్రియై
పుత్రాయ వేత్తవ ఏహి సూనృతే॥ ఇత్యన్తం జపిత్వా
సూ = ప్రాగ్ఘోమాత్ప్రదక్షిణమగ్నిం కృత్వా యథాస్థాన
ముపవిశ్యాన్వారబ్ధాయాముత్తరా ఆహుతీర్జుహోతి సో
మాయజనివిదే స్వాహేత్యేతైః ప్రతిమంత్రమ్॥

ప్రదక్షిణమగ్నిం (౧౮) బ్రాహ్మణమభ్యనుజ్ఞాయ (సహ
వా బ్రాహ్మణం) వధ్వాసహ పరీత్య దక్షిణతో వధూరుత్తరతో
వరః ప్రాఙ్ముఖం సహోపవిశ్య వధ్వాఽన్వారబ్ధోవరః స్రుచా
షోడశాజ్యాహుతీర్జుహోతి॥

(౨౦) సోమాయ జనివిదే స్వాహా—సోమాయేదమ్ ॥

గంధర్వాయ ,, గంధర్వాయేదం

అగ్నయే ,, అగ్నయఇదం

కన్యలా పితృభ్యో యతీపతి లోకమవ దీక్షామదాస్థ స్వాహా-ఆత్మన ఇదమ్॥

ప్రేతో ముఞ్చాతి నాముతస్సుబద్ధామముతస్కరత్ । యథేయమిన్ద్ర మీఢ్వస్సుపుత్రా సుభగాఽసతి స్వాహా-ఇంద్రా యేదమ్

ఇమాం త్వమిన్ద్ర మీఢ్వస్సుపుత్రాగ్ం సుభగాంకృణు। దశాస్యాం పుత్రానాధేహి పతిమేకాదశంకృధి స్వాహా-ఇంద్రా యేదమ్ ॥

అగ్నిరైతు ప్రథమో దేవతానాగ్ం సోఽస్యై ప్రజాం ముఞ్చతు మృత్యుపాశాత్ । తదయగ్ం రాజా వరుణోఽను మన్యతాం యథేయగ్గ్ం స్త్రీ పౌత్రమఘం నరోదాథ్స్వాహా- అగ్నీ వరుణాభ్యామిదమ్ ॥

ఇమామగ్ని స్త్రాయతాం గార్హపత్యః ప్రజా మస్యై నయతుదీర్ఘమాయుః । అశూన్యోపస్థాజీవతామస్తుమాతా పౌత్రమానన్దమభిప్రబుధ్యతామియగ్ స్వాహా- అగ్నయేగార్హపత్యాయేదమ్ ॥

మాతే గృహే నిశిఘోష ఉత్థాదన్యత్ర త్వద్రుదత్య స్సంవిశన్తు । మాత్వం వికేశ్యురఆవధిష్ఠాజీవ పత్నీ పతిలోకే విరాజ పశ్యంతీ ప్రజాగ్ం సుమనస్యమానాగ్ం స్వాహా - అగ్నయఇదమ్ ॥

ద్యౌస్తే పృష్ఠగ్ం రక్షతు వాయురూరూఅశ్వినౌ చ స్తనంధయంతెగ్ం సవితాఽభి రక్షతు । ఆ వాససః పరిధానాద్బృహస్పతిర్విశ్వే దేవా అభి రక్షన్తు పశ్చాత్స్వాహా- ద్యువాయ్వశ్విసవితృ బృహస్పతి విశ్వేభ్యో దేవేభ్యఇదమ్ ॥

అప్రజస్తాంపౌత్రమృత్యుంపాప్మానముతవాఽఘమ్। శీర్ష్ణ స్స్రజమివోన్ముచ్యద్విషద్భ్యః ప్రతిముఞ్చామి పాశగ్ంస్వాహా- అగ్నయఇదమ్ ॥

ఇమంమే వరుణ...అచకేస్వాహా—వరుణాయేదమ్ ॥

తత్త్వాయామి......ప్రమోషీస్స్వాహా ,,

త్వంనో అగ్నే......అస్మత్స్వాహా-అగ్నివరుణాభ్యామిదమ్॥

సత్వంనో అగ్నే......ఏధిస్వాహా ,,

త్వమగ్నె అయాసి....భేషజగ్ంస్వాహా—అగ్నయఇదమ్ ॥

సూ-అథైనాముత్తరేణాగ్నిం దక్షిణేన పదాఽశ్మానమా

స్థాపయత్యా తిష్ఠేతి ॥

ఆ తిష్ఠేమమశ్మానమశ్మేవ త్వగ్ం స్థిరా భవ । అభి

తిష్ఠ పృతన్యతస్సహస్వ పృతనాయతః

(౨౧) అశ్మాన మాతిష్ఠేతి వధ్వాః దక్షిణ పాదాం

గుష్ఠేన స్పర్శయేత్ ॥

(౨౨)సూ-అథాస్యా అంజలా వుపస్తీర్య ద్విర్లాజానోప్యాభి

ఘారయతి తస్యాస్సోదర్యోలాజానావపతీత్యేకే జుహోతీ

యంనారీతి ॥

తతః పూర్వవదుపవిశ్య ప్రోక్షితే వధ్వంజలౌ సకృ

దుపస్తీర్య వధ్వాస్సోదర్యో ద్విర్లాజానావపతి॥ త్రిజుహుయాదగ్నౌ

నామ్ ॥ అథవరోఽభిభూర్య వధ్వాంజలిం గృహీత్వా శ్లిష్టేన తేన కేవలీభూతేన (అంజలివామభాగేనవా ॥)

ఇయన్నార్యుపబ్రూతే కుల్పాన్యావపన్తికా । దీర్ఘాయురస్తు మే పతిర్జీవాతు శరదశ్శతగ్ంం స్వాహా ॥

ఇత్యాసీనపవపశ్చిమజిహ్వాయాం హుత్వా - అగ్నయఇదమ్॥

సూ-ఉత్తరాభిస్తిసృభిః ప్రదక్షిణమగ్నిం కృత్వా ॥

తుభ్యమగ్రే పర్యవహన్త్సూర్యాం వహతునా సహ । పునః పతిభ్యో జాయాం దా అగ్నే ప్రజయా సహ । పునః పత్నీమగ్నిరదాదాయుషా సహ వర్చసా । దీర్ఘాయురస్యాయః పతిస్స ఏతుశ్శరదశ్శతమ్ । విశ్వా ఉత త్వయా వయంధారా ఉదన్యా ఇవ। అతిగాహేమహి ద్విషః ॥

వధూహస్తం గృహీత్వా తుభ్యమిత్యాది మంత్రత్రపాఠాంతే వధ్వాసహాగ్నిం (సబ్రాహ్మణం) ప్రదక్షిణీకృత్య-

సూ-అశ్మానమాస్థాపయతి యథాపురస్తాత్ ॥

ఆతిష్ఠేమమశ్మానమ్॥ఇతిమంత్రేణపూర్వవదశ్మాస్థాపనమ్॥

సూ - హోమశ్చోత్తరయా ॥

పూర్వవదుపవిశ్య హస్తం విముచ్య పూర్వవల్లాజానోప్య ॥

అర్యమణం ను దేవం కన్యా అగ్నిమయక్షత। స ఇమాం దేవో అధ్వరః ప్రేతో ముఞ్చాతి నాముతస్సుబద్ధామముతస్కరత్స్వాహా ॥

పూర్వవల్లాజాన్ హుత్వా — అగ్నయ ఇదమ్ ॥

సూ:— పునః పరిక్రమణమాస్థాపనగ్ం హోమశ్చోత్తరయా ॥

పునశ్చ పూర్వవత్తుభ్యమగ్ర ఇతి ప్రదక్షిణమాతిష్ఠేత్యశ్మాస్థాపనముపవేశనం లాజావాపం చ కృత్వా ॥

త్వమర్యమా భవసి యత్కనీనాం నామ స్వధావత్స్వర్యం బిభర్షి। అఞ్జన్తి వృక్షగ్ం సుధితం న గోభిర్యద్దమ్పతీ సమనసా కృణోషి స్వాహా ॥

ఇతి లాజహోమం కుర్యాత్ ॥ అగ్నయ ఇదమ్ ॥

సూ:— పునః పరిక్రమణమ్ ॥

పునస్తుభ్యమగ్ర ఇత్యగ్నిం వధ్వా సహ ప్రదక్షిణీకృత్య యథాస్థానముపవిశ్య ॥

సూ:— జయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాన్తం కృత్వా ॥

అనన్వారభ్య స్రువేణ జయాద్యష్టపంచాశదుపహో మాన్హుత్వా బర్హిస్సమంజనవర్జం శమ్యా అపోహ్యాః ॥ అవిజ్ఞాత ప్రాయశ్చిత్తాది (౨౩) ప్రణీతామోక్షణం, బ్రహ్మ విసర్జనాంతే ॥

సూ-ఉత్తరాభ్యాం యోక్త్రం విముచ్య –

ప్రత్వాముఞ్చామి వరుణస్య పాశాద్యేన త్వాఽబధ్నాథ్సవితా సుకేతః । ధాతుశ్చ యోనౌ సుకృతస్య లోకే స్యోనం తే సహ పత్యా కరోమి । ఇమంవిష్యామి వరుణస్య పాశం యమబధ్నీత సవితా సుశేవః । ధాతుశ్చ యోనౌ సుకృతస్య లోకేఽరిష్టాం త్వా సహ పత్యా కృణోమి ॥

ఇతిద్వాభ్యాం దక్షిణత ఏవ యోక్త్రం విముచ్య ప్రత్యక్ప్రాస్యాప ఉపస్పృశ్య । సమిధమాధాయాగ్నిముపస్థాయ (౨౪) బ్రాహ్మణానామాద్రాక్షతారోపణ మనుభూయ (౨౫) సదస్యాన్ సంభావయేత్ ॥ యస్యస్మృత్యేత్యాది కర్మ సమాపయేత్ ॥—॥

॥ ఇతి వివాహ ప్రధానహోమః ॥

అథ వివాహ ప్రధాన హోమ ప్రకరణమ్

వివాహ శబ్దార్థః

(౧) తత్ర వివాహశబ్దః ‘వహ ప్రాపణే’ ఇత్యస్మాద్ధాతోః భావే ఘఞి కృతే వహనం వాహః విశిష్టో వాహో వివాహః ఇతి వ్యుత్పత్త్యా నిష్పద్యతే । వైశిష్ట్యం చ ప్రతిగ్రహాద్యష్టవిధోపాయాన్యతమోపాయేన స్వీకృతాయాం హోమాది సప్తమపదనయనాంత కర్మభిస్సంస్కృతత్వం । తథా చ వివాహపదార్థః ద్విదళస్సిధ్యతి । స్వత్వోత్పాదనం, సంస్కారాధానం, చేతి । తదేతత్ స్పష్టీకృతం పారస్కరేణ । ‘క్షేత్రాత్ప్రత్యామాదాయ (ప్రతిగృహ్య) అథైనాముత్తరయా దక్షిణే హస్తే గృహీత్వాఽగ్నిమభ్యానయేత్యుపక్రమ్య ప్రదక్షిణమగ్నిం పర్యాణీయ శేషం సమావేశనాజ్జపేదిత్యంతేన సూత్రేణ, * పరిశిష్టేఽపి । గంధర్వా సురపైశాచా వివాహారాక్షసాశ్చయే । పూర్వం పరిణయస్తేషాం పశ్చాద్ధోమో విధీయతే ఇతి । పరిణయః-స్వీకరణం । ఏవంచ ‘స్వీకృతాప్య సంస్కృతా’ ‘సంస్కృతాప్య స్వీకృతా’ వా న భార్యా భవతీతి నిశ్చీయతే । విశిష్టస్య వివాహపదార్థత్వాత్ । తత్రోత్తర దళార్థం స్పష్టయతి-వసిష్ఠః । బలాదపహృతా కన్యా యది మంత్రైర్న సంస్కృతా । అన్యస్మై విధివద్దేయా యథా కన్యా తథైవ సా ॥ ఇతి ॥ అపహారోఽపి ప్రతిగ్రహాది సప్తవిధస్వత్వోపాయానాముప లక్షణమ్ ॥ పూర్వదళార్థం స్పష్టయతి-యమః । నోదకేన న వాచావా కన్యాయాః పతిరుచ్యతే । పాణిగ్రహణ సంస్కారాత్పతిత్వం సప్తమేపదే ॥ ఇతి ॥ ఉదకం ఉదకపూర్వకం దానం । అలంకృత్య కన్యాముదక పూర్వాం దద్యాదిత్యాశ్వలాయన స్మరణాత్ ॥ ఏతేన బ్రాహ్మాది పంచక నిత్యవద్దాన శ్రవణాత్ అసురాదిత్రయే—

గుణాపేతం భవేద్దానమా సురాదిషు చ త్రిషు । ఇతి నారదీయ పాక్షిక దానవిధానాచ్చ దానమపి తృతీయం దళం సిధ్యతి । వస్తు తస్తు । ఉదకపదం స్వీకారపరం । అతశ్చ దళద్వయమేవ వివాహ పదార్థః । అన్యథా దానస్యాపి తత్త్వే ఆసురాదిష్వవ్యాప్తేః ॥ యద్వా కన్యాయాః పితృగోత్రాద్యథోక్త విధినా భర్తృగోత్రప్రాపణం వివాహః । తదపి సప్తపద ప్రాపణేనైవ । స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నారీ వివాహాత్సప్త మేపదే । ఇతి స్మరణాత్ ॥

ఉద్వాహశబ్దేఽప్యయ మేవార్థః

యద్యపి పరిణయన శబ్దే పరిణీయ పరిణీయాశ్మానమారోహయతీ త్యాది స్మృత్యా అగ్నిప్రదక్షిణీకరణమేవార్థః ప్రతీయతే । తథాప్యగ్ని శబ్దోఽవ్యభిచరితాంగ సంబంధిప్రధానమేవాభిధత్తే । ఉద్వహేతద్విజో భార్యాం సవర్ణాం లక్షణాన్వితాం । అవిప్లుత బ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేత్ ॥ స్నాత్వా సముద్వహేత్కన్యాం సవర్ణాం లక్ష ణాన్వితామ్ । వేదానధీత్య కృత్స్నేన పాఠతో జ్ఞానతస్తథా ॥ సమావర్తన పూర్వంతు లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేత్ ॥ ఇతి ॥

కులపరీక్షా నిరూపణమ్

అథ ఉద్వాహస్య కులపరీక్షాపూర్వకత్వాత్కులపరీక్షా తావన్నిరూ ప్యతే । తథా చ విష్ణుః । బ్రాహ్మణస్య కులం గ్రాహ్యం న వేదాః, సపద క్రమాః । కన్యాదానే తథా శ్రాద్ధే న విద్యాతత్ర కారణమ్ ॥ మనురపి । ఉత్తమైరుత్తమైర్నిత్యం సంబంధానాచరేత్సదా । నినీషుః కులముత్కర్ష మధమా నధమాంస్త్యజేత్ ॥

సపవ ఉత్తమానాహ

విశుద్ధాః కర్మభిశ్చైవ శ్రుతిస్మృతి నిదర్శితైః । అవిప్లుత బ్రహ్మచర్యాః మహాకుల సమన్వితాః ॥ మహాకులేయె సంబద్ధాః మహత్వేచ వ్యవస్థితాః । సంతుష్టాస్సజ్జన హితాః సాధవః సమదర్శినః ॥ లోభరాగద్వేషామర్షమానమోహాది వర్జితాః । అక్రోధనాస్సుప్రసాదాః కార్యాస్సంబంధినస్సదా ॥

అధమానాహ సపవ

యేస్తేనాః పిశునాః క్లీబాయేచనాస్తిక వృత్తయః । వికర్మణా చ జీవంతః విశ్రుతా కృతయస్తథా ॥ ప్రబద్ధవైరాన్యూనార్యైరాజకిల్బిషిణస్తథా । బ్రహ్మస్వాదన నిత్యాశ్చకదర్యాశ్చ విగర్హితాః । అప్రజాయేషు వంశేషు స్త్రీప్రజాప్రసవాస్తథా । పతిఘ్న్యశ్చ సువాసిన్యః తాంశ్చ యత్నేన వర్జయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః । స్థితాదపి న సంచారి రోగదోష సమన్వితాత్ । ఇతి ॥ మనురపి ॥ మహాంత్యపి సమృద్ధాని గోఽజావి ధన ధాన్యతః । స్త్రీ సంబంధే దశైతాని కులాని పరివర్జయేత్ ॥ హీనక్రియం నిష్పురుషం నిశ్ఛందో రోమశార్శసమ్ । క్షయామయావ్యపస్మారి శ్విత్రి కుష్ఠికులాని చ ॥ ఇతి ॥ హీనక్రియం–యాగాదిక్రియారహితం । నిష్పురుషం–స్త్రీమాత్రశేషం । నిశ్ఛందః–వేదాధ్యయన వర్జితం । శేషం ప్రసిద్ధం । యమోఽపి । చతుర్దశకులాన్యమూన్య వివాహ్యాని నిర్దిశేత్ । అనార్షేయం బ్రాహ్మణానాం మృత్విజాంచైవ వర్జయేత్ ॥ అర్శస్శ్వమల హ్రస్వం చ అతి వర్ణం చ వర్జయేత్ । హీనాంగమతిరిక్తాంగమామయావి కులాని చ ॥ శ్విత్రికుష్ఠి కులాదీనాం కుర్యాద్ధి పరివర్జనమ్ । సదా కౌముకులం వర్జ్యమాగమానాం చ యత్కులమ్ ॥ అపస్మారి కులం యచ్చ యచ్చ పాండుకులం భవేత్ । ఇతి ॥ అనార్షేయం–అకరణీయార్షేయం ।

చతురార్షేయాది । న చతురో వృణీతే । న పంచాతి ప్రవృణీతే-ఇతి శ్రుతేః ॥

వివాహానంతరమపి త్యాగమాహ సంగ్రహే

అప్రజాం దశమే వర్షే స్త్రీప్రజాం ద్వాదశే త్యజేత్ । మృతప్రజాం పంచదశే సద్యస్త్వప్రియవాదినీమ్ ॥

అథ గోత్ర ప్రవర పరీక్షా-తత్ర శాతాతపః

ఆదౌ గోత్రవిశుద్ధిస్స్యాత్తతస్సప్తమ పంచమమ్ । రాశికూటం తతశ్చైవ తేభిదా సంబంధ లక్షణమ్ ॥ గోత్రవిశుద్ధిః-అసమాన గోత్రత్వేన ॥

ఋతుమతీ ప్రతిగ్రహే దోషమాహ-బృహస్పతిః

యస్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహితః । అసంభాష్యో హ్యపాంక్తేయః స విప్రో వృషలీపతిః ॥ వృషలీసంగ్రహీతాయః బ్రాహ్మణో మదమోహితః । సతతం సూతకం తస్య బ్రహ్మహత్యా దినే దినే ॥ ఇతి ॥

అతః నగ్నికాదేయేతి-పైఠీనసిః

యావన్నోద్భిద్యేతే స్తనౌ తావద్దేయా, అథ ఋతుమతీ భవతి, దాతా ప్రతిగ్రహీతా చ నరకం ప్రాప్నోతి పితామహః ప్రపితామహశ్చ విష్ఠాయాం జాయతే తస్మాన్నగ్నికాదేయా ॥

కన్యాదాన ప్రసంగాద్వివాహ భేదానాహ

తథాచాపస్తంబః । బ్రాహ్మే వివాహే బంధుశీలశ్రుతారోగ్యాణి బుద్ధ్వా ప్రజాం సహత్వ కర్మభ్యః ప్రతిపాదయేచ్ఛక్తి విషయేణాలంకృత్య । ఇతి ॥ బ్రహ్మణాదృష్టో బ్రాహ్మః తస్మిన్ ప్రజాం మహితరం సహ

కర్తవ్యాః కర్మాణి కర్తుం దద్యాత్ ॥ ప్రజా సహత్వ కర్మభ్య ఇతిపాఠ ప్రజార్థం సహత్వ కర్మార్థంచేతి ॥

తత్రైవ ఆర్షాది వివాహ లక్షణముక్తమ్

ఆర్షః, మహిత్వనుతే మిథునౌ గావౌ దేయౌ ॥ దైవ. యజ్ఞతంత్రే ఋత్విజే ప్రతిపాదయేత్ ॥ మిథః కామాత్ సాంగత్యేతే స గాంధర్వః ॥ అతి సంయోగానంతరం వివాహ సంస్కారః కర్తవ్యః ॥ శక్తి విషయేణ ద్రవ్యాణి దత్వా ఆహరేత్ స అసురః ॥ విత్తేనానతః స్త్రీమతా మాసుర ఇతి గౌతమః ॥ తేన, కన్యాయై గృహక్షేత్రాభరణాదిదానేన వివాహో నాసురః ॥ మహిత్వమతః పోథయిత్వా హరేత్ స రాక్షసః ॥ క్రోశయిత్వా ప్రమథ్య హత్వాభిత్వాచ శీర్షాణి రుదంతీం రుదద్భ్యో హరేత్ స రాక్షస ఇత్యాశ్వలాయనః ॥ అత్రాపి వివాహసంస్కారః కర్తవ్యః ॥ ద్వావపరౌ వివాహౌ శాస్త్రాంతరేషూక్తౌ । తత్రాశ్వలాయనః । సహధర్మం చరత ఇతి ప్రాజాపత్యః ॥ సుప్తాం ప్రమత్తాం వా హరేత్ స పైశాచః ॥ ఇతి ॥ తౌ వివాహౌ పృథఙ్నోక్తౌ బ్రాహ్మరాక్షసయోరంతర్భావాదితి ॥

తత్రైకః ప్రశస్తః కింతత్ఫలమితివిచారః

తేషాం త్రయ ఆద్యాః ప్రశస్తాః పూర్వః పూర్వః శ్రేయాన్ ॥ యథాయుక్తో వివాహః తథాయుక్తా ప్రజా భవతి ॥ ప్రశస్తే వివాహే జాతా ప్రజా ప్రశస్తా భవతి । నిందితే నిందితా ॥ తత్ర మనుః । బ్రాహ్మాదిషు వివాహేషు చతుర్ష్వేవానుపూర్వశః । బ్రహ్మవర్చస్వినః పుత్రాః జాయంతే శిష్టసంమతాః ॥ రూప సత్వగుణోపేతాః ధనవంతో యశస్వినః । పర్యాప్త భోగా ధర్మిష్ఠా జీవంతి చ శతం సమాః ॥ ఇతరేషు

ఈ జాయంతే నృశంసాఽనృతవాదినః । తనయా మర్విణాహేషు బ్రహ్మ ధర్మ జుగుప్సితాః ॥

బ్రాహ్మణాదీనాం యోగ్యా వివాహా ఉచ్యంతే

ప్రాజాపత్యేనసహ బ్రాహ్మాద్యాశ్చత్వారో వివాహా బ్రాహ్మణస్య॥ గాంధర్వ రాక్షసౌ క్షత్రియస్య॥ ఆసురస్తు వైశ్య శూద్రయోః॥ పైశాచో నకస్యచిదితి ॥

కీదృశీం కీదృశ ఉపయచ్ఛేదితి

అత్ర ప్రగ్విణీం భుక్తవతీం స్నాతాం అహతవాససం కన్యామ్-స్రగ్వీ భుక్తవాన్ స్నాతః అహతవాసాః ఉపయచ్ఛేదితి బోధాయనః॥

వరణే, దానే, చ త్రిపూరుషం ప్రపితామహాపూర్వకం బ్రూయాదితి— హేమాద్రి

(౧) అముష్యనప్త్రే పౌత్రాయ పుత్రాయ । అముష్యనప్త్రీంపౌత్రీం పుత్రీమితి॥ (౨౨) నాందీముఖే వివాహే చైత్యాది, స్మృత్యర్థసారేఽపి॥

వరప్రేషణం న కర్తవ్యమితి విచారః

సుదర్శనాచార్యేణ-వరప్రేషణాద్యా సురాక్షయోరేవ-నాన్యేషు, అర్థలోపాత్ । ఇత్యుక్తమ్ ॥ అనాకుల వృత్తౌతు, తత్ర బ్రాహ్మే వివాహే దైవే, చ అర్థ లోపాద్వరణలోపః ॥ కల్పాంతర దర్శనాచ్చ నాత్రవరాన్ ప్రహిణుయాత్ ॥ తథా గంధర్వ రాక్షసయోశ్చ । ఇతి ॥ అత ఏవ చంద్రమాడభట్ట విరచిత సంస్కార నిర్ణయేఽపి వర ప్రేషణం వినా వాగ్దానమాత్రముక్తమ్ । అతో బ్రాహ్మే దైవేచ గంధర్వ రాక్షసయోశ్చ వరప్రేషణా భావ ఇతి సిద్ధమ్ ॥

తథాఽపి దాక్షిణాత్యేషు వరప్రేషణాచారస్య కారణ ముచ్యతే

అథాపి దాక్షిణాత్యానాం వరప్రేషణాచారః కిం మూలక ఇత్యుక్తా-వీరమిత్రోదయస్య సంస్కార ప్రకాశే । అత్ర బ్రాహ్మాది లక్షణాని—తత్ర మనుః । అచ్ఛాద్యచార్హయిత్వా చ శ్రుతశీలవతే స్వయమ్। ఆహూయ దానం కన్యాయాః బ్రాహ్మో ధర్మః ప్రకీర్తితః ॥ ఇతి ॥ ఆచ్ఛాద్య వాససా । అర్హయిత్వా-ప్రత్యుందనాదిభిః । వరమితి శేషః । న కన్యామితి, ఆహూయేత్యస్య అపేక్షితత్వాత్ । స్వయ మితి న వరప్రార్థనావ్యుదాసః । కన్యావరణవిధి విరోధాపత్తేః ॥ శ్రుతశీలే విజ్ఞాయ బ్రహ్మచారిణే అర్థినే దీయతఇతి స బ్రాహ్మ ఇతి బోధాయన వాక్యే బ్రాహ్మ వివాహేఽప్యర్థనా శ్రవణాచ్చ బ్రహ్మ చారిణే-అవిప్లుత బ్రహ్మచర్యాయ । తచ్చార్థనం వరణరూపమేవ । స్వయ మేవ వరస్యాహ్వానమపూర్వం బ్రాహ్మవివాహాంగత్వేన విధీయతే । అత ఏవ దాక్షిణాత్య శిష్టాచారోఽపతథేతి ॥

శాకున మంత్ర జప విచారః

(౩) అనువాకమిత్యాది మంత్రజపః, కన్యావరణం ప్రసిద్ధమథ్వానంగ తస్య పరిత్యవ పరికాసనాది దుర్నిమిత్తే జాతే అప శాంన్త్యపూర్వకార్యః । తస్య జపస్య నైమిత్తికత్వాన్నిమిత్తా భావే మంత్ర జపోనకార్యః । కించ ఇదానింతనాః కన్యావరణాఫ్ఱం స్వస్థానా ప్రలనమ... ... కారు వా అనుహవ మంత్రి జపప్రవృత్తిస్స్యాదిం ॥

శచీ పురందర పూజా

(౪) వాగ్దానకాలే శచీపురందరపూజాతు । అస్మృతత్వాత్ర్త్రీస్యః

ప్రతీయేరన్, ఇతి కులాచారమూలకమ్ ॥ కించ కాశ్యప సంహితాయాం ॥ అథాతస్సం ప్రవక్ష్యామి కన్యావరణముత్తమమ్ । ఇత్యారభ్య। ఆదౌ కృత్వా శచీ పూజాం పశ్చాత్సర్వం సమాచరేత్ ॥ ఇత్యుక్త్వా తత్ప్రకారమాహ ॥ సువర్ణాభాం పద్మపత్రాక్షీం దివ్యస్రగ్వస్త్ర శోభితాం । సర్వ లక్షణ సంయుక్తాం సర్వాభరణ భూషితాం ॥ అనర్ఘమణిమాలాభిః భాసయంతీం దిగంతరం । విలాసిని సహస్రైస్తైః సేవ్యమానా మహర్నిశం ॥ ఇతి ఇంద్రాణీం ధ్యాత్వా సితతండులపుంజే ఆవాహనాద్యుపచారైః పూజనం కార్యాకారయేత్ ॥ తతః దేవేంద్రాణీతి ప్రార్థనాం కారయేత్। తతః పురంధ్రీభిర్నీరాజనాదిమాంగలికం కార్యమ్। విప్రాశ్చ గంధ పుష్ప తాంబూలాదిభిః పూజితా ఆశీర్మంత్రాన్పఠేయుః (తే చ-ఓమ్ సమిద్ధస్య శ్రయమాణః .....మహతే సౌభగాయ॥ ఓమ్-వనస్పతే శతవల్శో విరోహ ......మహతే సౌభగాయ ॥ ఓమ్ సందివ్యేనదీదిహి... మహతే సౌభగాయ ॥ ఇతి పఠేయుః) ॥

వాగ్దానానంతరమపి అన్యస్మైదాన విచారః

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః-దత్తామపిహరేత్పూర్వాత్ శ్రేయాంశ్చేద్వర ఆవ్రజేత్ ॥ ఇతి ॥ ఏతిచ్చ వాగ్దత్తా విషయమ్. వాగ్దత్తాఽపి వరదోషజ్ఞాతే అన్యస్మై దేయేత్యర్థః ॥

వధూవరయోః సహభోజనమాహ సంగ్రహకారః

మాతృసహోపనీతస్య వివాహే భార్యయా సహ । భుంజీతాన్యత్ర సహచేత్పతిత్యం ప్రాప్నుయాన్నర ఇతి ॥ * హేమాద్రౌ ప్రాయశ్చిత్త కాండే గాలవోఽపి-ఏకయాన సమారోహ ఏకపాత్రే చ భోజనం । వివాహే పథి యాత్రాయాం కృత్వా విప్రో న దోషభాక్ ॥ అన్యథా దోషమాప్నోతి తత్ర చాంద్రాయణం చరేదితి ॥

స్మృతిరత్నాకరే శాకలః విశేషమాహ

పరిరక్షన్బ్రహ్మచర్యం సహశయ్యాఽఽసనాశనైః । వధ్వా సహ వసేత్తత్ర యావద్దినచతుష్టయమితి ॥ - సంగ్రహే ॥ ఏకాసనంచైకశయ్యా ఏకపాత్రేచ భోజనం । ఏకత్ర మంగళం స్నానం ఏకవాహనరోహణం ॥ కుర్వన్వివాహ ఏతాని భవేద్విప్రో న దోషభాక్ ॥ ఇతి ॥ విప్రగ్రహణం, క్షత్రియ వైశ్యయోరుపలక్షణమ్ ॥

వాయుపురాణోక్తః

(౫) కన్యాదాన మంత్రః

కేచిత్కన్యాదానానంతరం మధుపర్కం కుర్వంతి ॥ చంద్రి చూడీయ సంస్కార నిర్ణయే తథైవోక్తమితి ॥

చిత్రలక్షణమ్

అధీతేయష్షడంగంతు వేదం జానాతి చార్థతః । వేదాధ్యాయ స్సతు ప్రోక్తః ప్రకాశశ్చాత్ర ఉచ్యతే ॥ సూత్రోక్త గోమధుపర్కార్హా ఇత్యస్మిందక్షిణాతుగాః । మద్యేతు మధుపర్కస్యసాఽఽతిథ్యా సర్వ దైవతు ॥ తిష్ఠేత్పూర్వముఖోదాతా వరః ప్రత్యఙ్ముఖో భవేత్ । మధు పర్కార్చితాయైనాం తస్మైదద్యాత్స దక్షిణామ్ ॥ స్నాతకాయ గురవే మధుపర్కో గార్హ్యకస్మృతిషు చోదిత ఏవహి స్నాతకేతు । చరితేదివ లిగతే తస్య కార్యమతిథా వితరతిన ॥

వరశాఖయా మధుపర్కదానమ్

వరస్య యస్య యచ్ఛాఖా తచ్ఛాఖా గృహ్యచోదితా (మార్గతః)। మధుపర్కః ప్రదాతవ్యః స్వస్వశాఖేఽపి దాతరి ॥ అత్ర కపర్దీ— ప్రాణసంయమనం ప్రథమం భవేత్ ప్రేషణం సుహృదామభిమంత్రిణాం। సంగతాయ వరాయ సమర్ప్యతే స్వామినా తు వధూర్జలపూర్వకమ్ ॥ స్థాప్యతే చ వివాహమహీతలే పావకో విధివన్మధుపర్కకః। సోఽత్ర గోసహితోఽసహితోఽపి వా దీయతే వరవృత్తసమీక్షయా ॥ ఏవమేవ వరోపచితాయ చ భ్రాతృమంత్రజపోఽథ నిరీక్షణమ్। అత్ర చాగురణం వరకన్యయోఃభ్యంతరం యజుషా పరిమృజ్యతే ॥ వరః ప్రత్యఙ్ముఖస్తిష్ఠేద్వధూశ్చ ప్రాఙ్ముఖీ భవేత్। ఉదఙ్ముఖస్తు దాతా స్యాత్కన్యాదానే త్వయం విధిః ॥ ప్రాఙ్ముఖాః ప్రయచ్ఛంతి-ప్రత్యఙ్ముఖాః ప్రతిగృహ్ణాతి ఇత్యఖండాదర్శే ॥

గవాదీనాం ప్రతిగ్రహ విధిః

గోదానే కన్యకాశ్చైవ తద్వన్నేవ ప్రయోజయేత్। వాలం కేశం తథా హస్తం న్యస్య హస్తే జలం క్షిపేత్ ॥ ఇతి హేమాద్రౌ ॥ అయజ్ఞత్వాన్న ప్రతిగ్రహమంత్రః—

(౧) ఉపమధ్యమా-ఉపకనిష్ఠికా-న తు ప్రదేశిని తస్యా విస్రింసి కేతివ్యపదేశాత్ ॥

(౨) నిమిత్త ఇతి-కన్యకా స్వజనో యది సాఽపి వా యది రోదితి బంధు వియోగతః। తర్హి జీవవతీం తు జపేదృచం కన్యకావరణే పరివర్జనమ్ ॥ ఇతి ॥

(౩) ఇణ్వం—దర్భైః కల్పితం నిగళాకృతి - పరిమండలాకారమిత్యర్థః ॥

మంత్రాంతే సకృత్ స్నాన విచారః

(౯) ఆహ కపర్దీ — స్నాపనాదిర్యద్బహుమంత్రకం కర్మ, తత్క్రియతేఽంతత ఏవహి ॥ ఇతి ॥ ఆది శబ్దేనాన్నప్రాశన హస్తగ్రహణ, జాతకర్మ, సమావర్తనాది సంగ్రహః ॥ ఏతచ్చ పంచానామంతే సకృదేవేతి । ఏవం హి జాతకర్మణి వివాహే చ ఉత్తరాభిః పంచభిః స్నాపయిత్వేత్యత్ర సకృదేవస్నానం కారయంతి । స్నానమతి ప్రోక్షణమేవ — హిరణ్యవర్ణా-పవమానాభ్యాం ప్రోక్షేత-ఇతి వైఖానసే దర్శనాత్ ॥

అత్ర అహత లక్షణంత్వన్యదాహ కశ్యపః

(౧౦) అహతం యంత్ర నిర్ముక్తం వాసః ప్రోక్తం స్వయంభువా । శస్తం తన్మాంగలిక్యేషు తావత్కాలం న సర్వదా ॥ ఇతి ॥

మాంగల్యధారణ విధిః

(౧౧) ఆచ్ఛాద్యనూతనం వాసో వధూం మాంగల్యసూత్రకమ్ । సువర్ణమణి సంయుక్తం బధ్నీయాత్కన్యకాగళే ॥ ఇతి వచనాదాచారాచ్చ మాంగళ్యసూత్రం కంఠేబధ్వా ॥

(౧౨) యోక్త్రేణ సన్నహ్యతి — కృత్స్నం విధానం చేదమితి ॥ అతోనైష్టికవిధిః ఉత్తరేణాభిరిత్యాది ॥ తత్తుకేచిన్మతమ్ ॥

కన్యకా దాన ఫలమాహ

గౌరీందద న్నాక పృష్ఠం వైకుంఠం రోహిణీం దదత్ । కన్యాం దదద్బ్రహ్మలోకం రౌరవంతు రజస్వలామ్ ॥

గౌర్యాది శబ్దార్థోఽత్రైవ దర్శితః

అష్టవర్షా భవేద్గౌరీ నవవర్షా తు రోహిణీ। దశవర్షా భవేత్కన్యా అత ఊర్ధ్వం రజస్వలా ॥ ఇతి ॥

పరకీయాఽసగోత్రాఽనాథకన్యాదానవిశేషమాహ, స్కాందే

ఆత్మీకృత్య సువర్ణేన పరకీయాం తు కన్యకామ్। ధర్మ్యేణ విధినా దాతుమసగోత్రోఽపి యుజ్యతే। అనాథాం కన్యకాం దత్వా సదృశే నాధికే వరే। ద్విగుణం ఫలమాప్నోతి కన్యాదానే యదీరితమితి ॥

కపిలా వాచన శబ్దార్థాది విచారః

(౧౩) కపిలావాచనమితి కామ్యత ఇతి కపిలా-కముకాంతౌ ఇష్టవస్తు విషయక ప్రార్థనారూప మంత్ర పఠనమిత్యర్థః॥ ప్రజాపతిః స్త్రియాం యశ ఇత్యాది......అసౌ మే కామస్సమృధ్యతా మిత్యంతస్య మంత్ర షట్కస్య కన్యాప్రతిగ్రహే వినియోగమాహ బోధాయనః ॥ అథ యది దక్షిణాభిస్సహ దత్తాస్యాత్ నాత్ర వరాన్ప్రహిణుయాత్ తాం ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ‘ప్రజాపతిః స్త్రియాం యశ’ ఇత్యేతాభిష్షడ్భిరనుచ్ఛందసమితి ॥ ఆపస్తంబ మతానుసారిణస్తు వధ్వాశ్శిరసి తండులప్రక్షేపే వినియోగమాహురితి. మంత్రస్య ఇష్టవస్తు విషయక ప్రార్థనారూపత్వం చ, భాష్యే స్పష్టమ్ ॥

రక్షా బంధన విధిః

(౧౪) విశ్వేత్తా ఇత్యృచా పుంసాం బధ్నీయాద్దక్షిణేకరే। అథవా మకరే స్త్రీణాం బృహత్సామేతి మంత్రతః। సంకల్పానంతరం తస్య ముఖ్యకాల ఇతి స్మృతః। హస్తగ్రహణకాలే వా చతుర్థ్యాం నిశి మాచరేత్ ॥ ఇతి ॥ బోధాయనేన తు బృహత్సామేతి సార్వత్రికమ్ ॥

వధూవరయోరుపవేశ క్రమః

(౧౫) గృహ్యాగ్నే ఖలుపాణిగ్రహ మన్త్రకం గమ్యతేజ్వలనస్తుసమన్త్రక మితి॥ గృహప్రవేశ హోమాత్ప్రాక్ వర ఉత్తరతో భవేత్ । తతో దక్షిణ తోఽన్యత్ర ఫలదానం వినాశకోరితి త్రికాండి వచనమ్ ॥

అంతరాగమన నిషేధః

హోమకాలే తథా దోహే స్వాధ్యాయే దారసంగ్రహే । అంత రేణ యదా గచ్ఛేత్ ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఇతి॥

పాత్రాసాదన క్రమః

(౧౬) వధ్వంజలిం హోమవిధాన దర్వీం ద్వితీయదర్వీం చ సహాజ్య ధాన్యా । ప్రోక్షాదర్శ పాత్రేణ సహ ప్రణీతామిధ్మం చ శమ్యా సహ లాజమశ్మా ॥ అస్యా అంజలావుపస్తీర్యేత్యాది కృత్స్నవిధానాత్ అతి దేశా భావాచ్చ తన్త్రాభావాత్పాకయజ్ఞ ధర్మాంజలి సంస్కారాగ్నిముఖ ప్రత్యభిమారణ స్విష్టకృల్లేపాంజనానామ ప్రాప్తి రేవేతి, ఉభయపక్షేఽపి ॥

అత్రతు లాజాః నవశూర్పేణ నేతవ్యాః

(లాజాం శూర్పే కృత్వా-శూర్పేణ శిష్టాల్లాజానోప్య-సూర్ప పుటేన తూష్ణీం-ఇతి గౌతమాశ్వలాయనాదిషుదర్శనాత్ ॥ బోధాయనా పస్తంబాదిభిరనుక్తేరనుక్తమస్మాభిః)॥

కామ్యవిధిద్వయమాహ—సూత్రే

(౧౭) యదికామయేత స్త్రీరేవ......యదికామయేత పుంస ఏవేతి॥

దక్షిణేన పదా ప్రక్రమణక్రమః

(౧౮) వధ్వా దక్షిణేన పాదేన - ఏకమిషే విష్ణుః, ఇతి తాం పర్యాణీయాక్రమయ్య ఇతి వైఖానసే దర్శనాత్ — అసంభవాచ్చ - వధ్వా సహ వరస్సముత్థాయ - హస్తమముంచన్ ఉత్తరేణాగ్నిం ప్రాచీముదీచీం వాదిశం ప్రతి, సప్తపదాని ప్రతిపదం ఉద్ధృత్యోద్ధృత్య నిక్షేపే ప్రక్రమయేత్ ॥ అసంభవాదితి - వధ్వా సహ వరస్యానుత్థానే అగ్నేరుదగ్దేశే సప్తపదక్రమణాసంభవాత్ అతో వధ్వా సహోత్థాయ ప్రక్రమయితవ్యం ॥ అత్రేసత్న్యాః పాదగ్రహణస్య అయుక్తత్వాత్, వర స్తత్పాణిమముంచన్నేవ పాదముద్ధృత్య నిక్షిప — ఇత్యేవం వధూం ప్రక్రమయతీతియుక్తమ్ ॥

అంతరాగమన నిషేధః

(౧౯) బ్రాహ్మణావస్థానాదంతరాగమనస్య నిషిద్ధత్వాత్ - బ్రాహ్మణానుజ్ఞయా అగ్నిం ప్రదక్షిణం కుర్యాత్ ॥ తథాచాపస్తంబః — "అగ్నిం బ్రాహ్మణంచాం తరేణనాఽతిక్రామేత్ " "బ్రాహ్మణాంశ్చానుజ్ఞాప్య వాఽతిక్రామేత్॥ ఇతి ॥ అత్ర కేచిత్ — లాజమాజ్యం స్రుచంచైవ ప్రణీతాశ్మానమేవచ । సర్వమభ్యంతరం కృత్వా బ్రహ్మా వైశోబహిర్భవేత్ ॥ దక్షిణాంగే సమాశ్రిత్య యమోమృత్యుశ్చ తిష్ఠతి। దంపత్యో రక్షణార్థాయ బ్రహ్మా వైశోబహిర్భవేత్॥ అద్యం ప్రదక్షిణంకుర్యాత్ బ్రహ్మణా సహ మానవః । ప్రదక్షిణత్రయం పశ్చాత్ వినాతమితికేచన ॥

విశిష్ట కల్పనా విచారః

(౨౦) ౧౯౮ పుటే - నవిశిష్టకల్పనాయాః ప్రయోజనమ్, సోమాయ జనివిద ఇత్యాదౌ - సోమాయేదమిత్యేవాలమితి ॥

వివాహ ప్రధాన హోమ ప్రకరణమ్ ౧౨౩

అశ్మాస్థాపన విధిః

(౨౧) అశ్మాస్థాపనం—ఉపశ్స్పర్శనం ॥ + అత్రి , గౌతమః, దృషత్పుత్రిమాక్రమయేద్వధూం దక్షిణేన ప్రపదేన ఇతి ॥ తథా వైఖానసః—అశ్మానమాతిష్ఠేతి వధ్వాః పాదాంగుష్ఠేన దక్షిణేన స్పర్శయేత్, ఇతి ॥ అతో నాశ్మని పాదనిధానం, ఏతేన ఉపనయనాశ్మాస్థాపనమపి వ్యాఖ్యాతమ్-ఉభయత్రాశ్మ స్థాపనస్య తుల్యత్వాత్ ॥

వివాహే శమ్యా విధాన కర్మాణి

ప్రధానహోమేయద్భుతాది హోమేష్వివేశహోమే చ వివాహ శేషే, వివాహ ఏతేషు భవంతి శమ్యాః నత్వగ్ని దైవత్యే ఇతరా భవంతి ॥

లాజహోమే విశేషః

నేష్యతేఽగ్నిముఖం న చ తేపయోః స్విష్టకృన్న చ నాప్యభిఘారణం । స్యాద్వరో జమదగ్ని సముద్భవః తస్య పంచగృహీతమపేష్యతే ॥

ప్రధానహోమేష్వన్వారంభ విధిః

అన్వారంభః ప్రధానేషు హోమేష్వన్యత్రనేష్యతే । యత్రాస్తి చోదనా తత్రసాఽన్వారంభస్తు హోమకృత్ ॥

లాజాంజలిహోమే విశేషః

(౨౨) అభిన్నవధ్వాంజలినారు హోమః యథాజుహూవన్న ముఖేన హోమః । సంమార్జన ప్రోక్షణ సాదనాని యథా జుహూవన్న చ తేపకార్యం॥ అంగుల్యాగ్రైర్నహోతవ్యం న కృత్వాంజలి భేదనం । అంజలే ర్వాయుభాగేన లాజహోమ ఇతి స్మృతః ॥ లాజకం శుకహోమస్తు అభిన్నే హాంజలినేతి భాష్యమితి చ ॥

వివాహమధ్యేఽగ్నినాశే

యోక్త్రస్య మోక్షాత్ పరతో యది స్యాత్ ఆయాశ్చపత్న్యో రుపవాస ఏవ । సద్యోఽగ్నినాశే త్వథ విప్రకృష్టే పునర్వివాహం విధివచ్చ కుర్యాత్ ॥

పునర్వివాహే వర్జ్యాని

యోక్త్రం ప్రతిసరం చైవ వరణం చ ప్రతిగ్రహం । వాససః పరిధానం చ కర్మాణ్యేతాని వర్జయేత్ ॥

అత్ర ప్రణీతా మోక్షణే బోధాయనః

(౨౩) ప్రణీతాభ్యో దిశః కల్పయతి—ప్రాచ్యాం దిశి దేవా ఇతి మంత్ర వర్జం ప్రణీతామోక్షణం కుర్యాదిత్యర్థః ॥

(౨౪) ఆద్రాన్తత్ర తారోపణము, శిష్టాచార ప్రసిద్ధం ॥

(౨౫) పదస్యానిల, యూకంతో వైపదస్యాస్తి సర్వో దక్షిణాయాః, ఇతి శ్రుతిః ప్రత్యభిజ్ఞాయతే-అన్యత్సుస్పష్టమ్ ॥

॥ ఇతి వివాహ ప్రధాన హోమ ప్రకరణమ్ ॥

అథ వివాహ ప్రవేశ హోమ ప్రయోగః

(౧) ప్రవేశ హోమార్థం భాండే వివాహాగ్నిం
సమోప్య వివాహాదిశాస్త్రోక్తదినే స్వగృహంగచ్ఛేత్ వరః నిమిత్త
సత్యేతాన్తత ఇత్యాది...వాహావుత్తరాభ్యాంపముంచతిదక్షిణ
మగ్ర ఇత్యన్తం ప్రతి నిమిత్తం యథాసూత్రమనుతిష్ఠేత్ ॥

(౨) సూ = లోహితం చర్మానడుహం ప్రాచీనగ్రీవ ముత్తర
లోమ మధ్యేఽగారస్యోత్తరయాఽఽస్తీర్య గృహాన్ప్ర
పాదయన్నుత్తరాంవాచయతి దక్షిణేనపదా ॥

శర్మవర్మేదమాహరాస్యై నార్యా ఉపస్తిరే । సినీ
వాలి ప్రజాయతామియం భగస్య సుమతా అసత్ ॥

ఇతి యథాసూత్రం చర్మాస్తీర్య తతో వధూం దక్షి
ణేన పదా గృహాన్ప్రవేశయేత్ ॥

గృహాన్భద్రాన్త్సుమనసః ప్రపద్యేఽవీరఘ్నీ వీరవత
స్సువీరాన్ । ఇరాం వహతో ఘృతముక్షమాణాస్తేష్వహగం
సుమనాస్సం విశామి ॥ ఇత్యేతాం వాచయతి ॥

సూ = నచ దేహళీ మభితిష్ఠతి ॥

సాచ ప్రవిశన్తీ దేహళీం (ద్వారస్యాధో దారుం) నాభి తిష్ఠతి ॥ గృహం ప్రవిశ్య పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య।

(3) సూ = ఉత్తర పూర్వదేశేఽగారస్య ॥

గృహస్యైశాన్యదేశే వరో వధ్వాసహ కటతల్పే పూర్వవదుపవిశేత్ ॥ తతః వధూగృహప్రవేశహోమపత్న్యఽపి దర్భేష్వాసీన ఇత్యాది-ప్రాణా-మ్య-అనయా నవోఢయా వధ్వాసహ వివాహప్రవిశ్య హోమంకరిష్యే-ఇతి సంకల్ప్య ॥

సూ = అగ్నెరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాన్తే ॥

అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య చత్వారిశ్శృంగేత్యాది—పరిధ్యర్థే శమ్యాః స్థాప్య ఆజ్యభాగాన్తే ॥

సూ = అన్వారబ్ధాయా ముత్తరా ఆహుతీర్జుహోత్వా ॥

వధ్వామన్వారబ్ధాయాం, ఆగన్గోష్ఠమిత్యాదిభిస్త్రయోదశభిర్మంత్రైః, ప్రతిమంత్ర మాజ్యేన జుహుయాత్ ॥

(౪) ఆగన్గోష్ఠం మహిషీ గోభిరశ్వైరాయుష్మత్పత్నీ ప్రజయా స్వర్విత్ । బహ్వీం ప్రజాం జనయంతీ సురత్నే మమగ్నిగ్ం శతహిమాస్సపర్యాత్స్వాహా-అగ్నయఇదమ్ ॥

అయమగ్ని గృహపతిస్సుసగ్గ్ం సత్పుష్టివర్ధనః ।
యథా భగస్త్వాభ్యాం దదద్రయిం పుష్టిమథో ప్రజాగ్ం
స్వాహా-అగ్నయే గృహపతయ ఇదమ్ ॥

ప్రజయా అభ్యాం ప్రజాపత ఇన్ద్రాగ్నీ శర్మ యచ్ఛ
తమ్ । యథైనయోర్న ప్రమీయాతా ఉభయోర్జీవతోః
ప్రజాస్స్వాహా-ప్రజాపతయ ఇన్ద్రాగ్నిభ్యామిదమ్ ॥

తేన భూతేన హవిషాఽయమాప్యాయతాం పునః ।
జాయాం యామస్మా ఆవాక్షుస్తాగ్ం రసేనాభివర్ధతాగ్ం
స్వాహా-ఇంద్రాగ్నిభ్యామిదమ్ ॥

అభివర్ధతాం పయసాఽభిరాష్ట్రేణ వర్ధతామ్ ।
రయ్యా సహస్రపోషసేమౌ స్తామనపేక్షితౌ స్వాహా-ఇంద్రా
గ్నిభ్యామిదమ్ ॥

ఇహైవ స్తం మా వియోష్టం విశ్వమాయుర్వ్యశ్ను
తమ్ । మహ్యా ఇన్ద్రస్స్వస్తయే స్వాహా-ఇంద్రాగ్నిభ్యామిదమ్ ॥

ధ్రువైధిపోష్యామయి మహ్యం త్వాఽదాద్బృహస్పతిః ।

మయా పత్యాప్రజావతీ సం జీవశ్శరదశ్శతగ్ంస్వాహా-బృహస్పతయ ఇదమ్ ॥

త్వష్టా జాయామజనయత్త్వష్టాఽస్యై త్వాం పతిం। త్వష్టా సహస్రమాయూగ్ంషి దీర్ఘమాయుః కృణోతు వాగ్ం స్వాహా-త్వష్ట్ర ఇదమ్ ॥ ఇమం మే వరుణ......తత్త్వా యామి......త్వం నో అగ్నే......సత్వం నో అగ్నే...... త్వమగ్నే అయాఽసి......

సూ = జయాదిప్రతి పద్యతే పరిషేచనాన్తంకృత్వా ॥

చిత్తంచేత్యష్ట పంచాశదుపహోమాన్ హుత్వా ॥ శమ్యాఅపోహ్య ॥ అవిజ్ఞాత ప్రాయశ్చిత్తమిత్యాది బ్రహ్మ విసర్జనాంతే ॥

సూ = ఉత్తరయా చర్మణ్యుపవిశత ఉత్తరో వరః ॥

ఇహ గావః ప్రజాయధ్వమిహాశ్వా ఇహ పూరుషాః। ఇహో సహస్రదక్షిణో రాయస్పోషో నిషీదతు।

పూర్వమాస్తీర్ణే చర్మణి వధూవరౌ ఉపవిశతః పూర్వా వదుత్తర ఏవ వరః ॥

సూ = అథాస్యాః పుగ్ం స్వాజీవ పుత్రాయాః పుత్రమంక ఉత్తరయోపవేశ్య ॥

సోమేనాదిత్యా బలినస్సోమేన పృథివీ మహీ । అథో నక్షత్రాణామేషాముపస్థే సోమ ఆహితః ॥

జీవపుత్రాయాః పుత్రవత్యాః పుత్రం—యా పుత్రానేవ (పుంసఏవ) సూతే-జీవపుత్రాచ-తస్యాః పుత్రం-పత్న్యాంకే ఉపవేశ్య ॥

సూ = తస్మై ఫలాన్యుత్తరేణ యజుషా ప్రదాయ ॥

ప్రస్వస్థః ప్రేయంప్రజయా భువనే శోచేష్ట ॥

తస్మైపుత్రాయ కదళ్యాది ఫలాని దత్వా ॥

సూ = ఉత్తరే జపిత్వా వాచం యచ్ఛత్యా నక్షత్రేభ్యః ॥

ఇహ ప్రియం ప్రజయా తే సమృధ్యతా మస్మిన్గృహే గార్హపత్యాయ జాగృహి । ఏనా పత్యా తన్వగ్ం సగ్ం సృజస్వాథాజీర్విర్విదథమావదాసి । సుమఙ్గలీరియం వధూరిమాగ్ం సమేత పశ్యత । సౌభాగ్యమస్యై దత్వాయాథాస్తం విపరేతన ॥

ఇతిద్వా మన్త్రా - వరోజపేత్ ॥ అథనక్షత్రోదయ పర్యంతముఖౌ వాచం యచ్ఛతః ॥

సూ= ఉదితేషు నక్షత్రేషు ప్రాచీముదీచీం వా దిశముప నిష్క్రమ్యోత్తరాభ్యాం యథా లింగం ధ్రువ మరుం ధతీం చ దర్శయతి ॥

ధ్రువక్షితి ధ్రువయోని ధ్రువమసి ధ్రువతస్థిత తమ్ । త్వం నక్షత్రాణాం మేథ్యసి సమాపాహి పృతన్యతః । సప్తర్షయః ప్రథమాం కృత్తికానామరున్ధతీంయద్ధ్రువతాగ్ం హనిన్యుః । షట్కృత్తికా ముఖ్యయోగం వహన్తీ యమస్మాక మేధత్వష్టమీ ।

అథ దంపతీ నక్షత్రోదయానంతరం ప్రాచీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమతః ॥ అథవరః ఆచారాదరుంధతీపూజాం కృత్వా, ధ్రువక్షితిరితి-ధ్రువం । సప్తర్షయః ప్రథమామితి- అరుంధతీం చ వధ్వై ప్రదర్శయేత్ ॥ తతో ఽగ్న్యుపస్థానాది కర్మసమాపయేత్ ॥

॥ ఇతి వివాహ ప్రవేశహోమ ప్రయోగః ॥

అథ వివాహ ప్రవేశ హోమ ప్రకరణమ్

అథ వధ్వాః ప్రథమ గృహప్రవేశ విధిః

తత్ర గర్గః

(౧) వధూప్రవేశః ప్రథమే తృతీయే శుభప్రదః పంచమకేఽథవాహ్ని। ద్వితీయకే వాఽథ చతుర్థకే వా షష్ఠే వియోగామయ దుఃఖదస్స్యాత్ ॥ * నారదోఽపి — ఆరభ్యోద్వాహదివసాత్ షష్ఠే వాఽప్యష్టమే దినే । వధూప్రవేశస్సంపత్త్యై దశమేఽథ సమే దినే ॥ * వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — షష్ఠేఽష్టమే వా దశమే దినే వా వివాహమారభ్య వధూప్రవేశః । పంచాంగసంశుద్ధిదినం వినాఽపి విధావసద్గోచరగేఽపి కార్యః ॥ షష్ఠస్య విహిత ప్రతిషిద్ధత్వాద్వికల్పః । అయంచ యుగ్మదిన విధిః పంచమదినాదూర్ధ్వం షోడశదినాదర్వాగ్ద్రష్టవ్యః — షోడశ వాసరాంతాదితి వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ తదూర్ధ్వం విషమే మాసి విషమే సంవత్సరే వా కార్యః । సమే దోష శ్రవణాత్ ॥ తథోక్తం తేనైవ — సమే వర్షే సమే మాసే యది నారీ గృహం ప్రవిశేత్ — ఆయుష్యం హరతే భర్తుః సా నారీ మరణం వ్రజేత్ ॥ అయం యుగ్మవత్సర నిషేధః పంచమవత్సరాదర్వాక్ ద్రష్టవ్యః। ఊర్ధ్వంతు న నియమః ॥ * తథాచోక్తం సంగ్రహే — వివాహమారభ్య వధూప్రవేశో యుగ్మే తిథౌ షోడశ వాసరాంతాత్ । ఊర్ధ్వం తిథౌఽబ్దేఽయుజి పంచమాంతాదతః పరస్తాన్నియమో న చాస్తి ॥౩౬॥

నియతకాలేఽపి కదాచిన్నిషేధమాహ । గర్గః

వ్యతీపాతే చ సంక్రాంత్యాం గ్రహణే వైధృతావపి । శ్రాద్ధం వినా శుభం నైవ ప్రాప్తకాలేఽపి మానవః ॥

తథాచ సంగ్రహే—వధూప్రవేశో నిశ్యేవకార్యో న దివా

వధూప్రవేశో న దివా ప్రశస్తః రాజప్రవేశో ననిశిప్రశస్తః। దివా చ రాత్రౌచ గృహప్రవేశః ప్రకీర్తితస్తు త్రివిధః ప్రవేశః— ఇతి స్మరణాత్ ॥

అథ ప్రతిశుక్ర విచారః—తత్ప్రల్లః

స్వ గ్రామ పురప్రవేశే దేశానాం విప్లవే తథోద్వాహే। నవవధ్వా గృహగమనే ప్రతిశుక్ర విచారణా నాస్తి॥ * శ్రీధరీయే—ప్రతిశుక్రోఽయం నాస్తి స్త్రీణాం భర్తృగృహం ప్రతి। నూతనవధ్వాగమనే ప్రతిశుక్ర విచారణా నాస్తీత్యర్థః॥ మాండవ్యః—నిత్యయానే గృహేజీర్ణే ప్రాశనాం తేషు సప్తసు। వధూ ప్రవేశమాంగల్యే న దోష్యం గురు శుక్రయోః॥ ఇతి॥

వధ్వర్థం మంత్రపఠనం వరః కుర్యాదిత్యాహ శౌనకః

యస్మిన్కాలే వివాహస్స్యాత్ రజన్యాం యది వా దివా। తత్ర హోమముపక్రమ్య పాణిగ్రహణ సమాపనాత్ ॥ వధూర్వ్రాత్యేన్నియమం కృత్వా భర్త్రా సహితాసతీ। నిష్కృత్తేతు తాం వధూం ధ్రువమరుంధతీం॥ సప్తఋషీశ్చ దర్శయేత్పశ్చాత్ వధ్వా వక్తుమశక్తితః। వధ్వర్థం జీవ పత్న్యాది వాక్యంచ వ్యాహరేద్వర ఇతి॥

గ్రామాంతరే వివాహోయది

వరగృహ ఏవ ప్రవేశ హోమశ్చేత్తదా వరో—రథం—శిబికాం—యానం—వా మనుష్యం— మాతులాదీన్వా — వధూ మధిరోప్య స్వగృహం ప్రాపయేత్ ॥ తదానీం ప్రతి నిమిత్తం నైమిత్తిక మంత్రా

ణాం జపః కార్యః తేషు—సత్యేనోత్తభితేత్యాదయః—స్వగ్రామె యది వివాహః తదా న జపః నిమిత్తాభావాత్ ॥ నిమిత్తాభావె— నైమిత్తికస్యాభావ ఇతి న్యాయ ఇతి ॥ వధూం స్వగృహం ప్రాపణకాలే ఉఖాయాం ధృతం వివాహాగ్నిం సమోప్య వధ్వాః పశ్చాదన్వారమన అపహరంత్యనుచరాః ॥ కేచిత్—స్వగ్రామె వధూగృహె ప్రవేశహోమె క్రియమాణేఽపి స్వరూపేణ వేదజపస్య పురుషార్థత్వాత్ నిమిత్తా భావేఽపి మంత్రజపః కార్య ఇతి॥ సత్యధీత వేదస్యావాస్యాత్ తద్విపరీతస్య అభావ పక్ష ఏవ శ్రేయానితి ॥ అత వధూగృహ ఏవ ప్రవిశ్యహోమె కర్తవ్యేఽపి లోహితం చర్మానడుహమిత్యాది యథా సూత్రమనుష్ఠేయం॥ నతూత్తంభనాదిః, నిమిత్తాభావాదిల ॥ * అత్ర కపర్దీ—ఉత్తంభనాదిషు నివర్తతేర్వాక్ తామందసానేతి మనుష్యయానే। ఉమత్తరాద్విత్రయ మేక అహుః విమోకమంత్రానపి నో భవతాం ॥ ఇతి ॥ సర్వదా ప్రత్యక్ష స్యైవాగ్నేరుఖాయాం నయనం। న సమారోపణాదినా వికల్పేనాపి । పాణి గ్రహణాదారభ్యాఽయం యావజ్జీవం నోత్సృష్టవ్యః ॥ పాణిగ్రహణాద రగ్నిః ఔపాసనమిత్యాచక్షతే తస్మిన్గృహ్యాణి కర్మాణీతి వచనాత్ ॥ ఏష ప్రవిశ్యహోమః వివాహదినే దినాంతరే వా గత్వా స్వగృహ ఏవ కర్తవ్య ఇతిముఖ్యః కల్పః। ఇదానింతనానామాచారస్తు శ్వశుర గృహ ఏవ ॥ తస్మిందం-ఏవం చ నిమిత్త సత్వే ఉత్తంభనాదిమంత్రాణాం జపః । కేచేత్—రథాద్యభావే—భాండ రథ నాశాభావే+స్వగృహె ప్రవేశహోమా భావేచ పూర్వోక్త న్యాయేన నైమిత్తిక మంత్రజపస్య అర్థాభావాత్+కృతాకృత న్యాయేన అకరణేపి న ప్రత్యవాయఇతి ॥

కేచిత్ ప్రవిశ్య హోమార్థం పరగృహం ప్రతి రథాదినా ప్రయాణేవిశ్చతే । — అర్థలోపేఽపి — ‹ సత్యేనోత్తభితా › ఇత్యాది మంత్రాం జపేత్ ॥ వేదమంత్రజపస్య పురుషార్థత్వాత్ ॥ నిమిత్తసత్వే న విచారః ॥ ఇతి ॥

☞ తథా యద్వృతాదిహోమ ప్రవిశ్యహోమావపి ఏకగ్రామే ఉష్యేత గృహేవా న త్యజేత్ ॥ యజ్ఞాదిసత్కాలాంతర దేశాంతర భావ్యర్థసాధనత్వాత్ ॥ ప్రధానహోమాది కర్మసముదాయస్యైవ వివాహ శబ్దవాచ్యత్వేన ఏకదేశ వైకల్యేన వివాహాసిద్ధేశ్చ అవశ్యం యద్వృతాదీన్కుర్యాత్ ॥ ☞ నను—రథాద్యభావే—భాండరథనాశాభావే—స్వగృహప్రవేశాభావేచ „నిమిత్తాభావేసతి నైమిత్తికస్యాభావ ఇతిన్యాయేన" తత్తన్నిమిత్తం కర్మ న కార్యమిత్యాశంక్యాహ-అర్థలోపఇతి॥ వేదస్య పాఠమాత్రేణవిగతం మష్కృతం పవేత్ । తూలమగ్నౌయథాక్షిప్తం పాపరాశిర్వినశ్యతి ॥ ఇతి స్వరూపేణ వేదజపస్య పురుషార్థత్వాత్-నిమిత్తాభావేఽపి మంత్రజపః కార్య ఇత్యర్థః ॥ కించ—ప్రధానహోమే యద్వృతాదిహోమే ప్రవిశ్యహోమేఽద వివాహశేష ॥ ఇతియద్వృతాది హోమప్రవిశ్యహోమసహితస్యైవ వివాహశబ్ద వాచ్యత్వనిర్ణయాత్ ॥ వివాహేయద్వృతాదీని కుర్యాదుద్వాహసిద్ధయె । ఏకగ్రామేఽపివాఽస్యేతగృహేవానత్యజేద్బుధః—ఇత్యభియుక్తోక్తేశ్చ।శక్తశానాథవ్యతిరిక్తమస్య భూషణ వస్త్రాదినాశస్యవాఽవశ్యం భావిత్వాదవశ్యం కుర్యాదితి॥)

వరగృహం గత్వా ప్రవిశ్య హోమపక్షే

సూ—తాన్తతః ప్రవాహయేత్పరివాహయేత్సమోప్యైతమగ్నిమనుహరంతి॥

తాంతతః పరివాహయేదశ్వేన రథేనవా—పరివాహయేద్వా మనుష్యయానేన। భాండే వివాహాగ్నిం సమోప్యానుహరంతి। అగ్నేరన్వాయేన వధూః పురోయాతె॥

సూ—నిత్యోధార్యః—ఏష ఔపాసనాగ్నిర్యావజ్జీవం ధార్యః । సర్వాచార లక్షణ కర్మార్థం॥

ప్రమాదాదనుగతేఽగ్నౌ అగ్న్యుత్పత్తి ప్రాయశ్చిత్తే భవతః

మూ=అనుగతో మన్థ్యః = తేభ్య ఏవావక్షాణేభ్యః । యద్యసమర్థాన్య వక్షాణాని తదా వివాహకాల పరిగృహీతారణి ప్రమాణం స్పర్శమన్థితవ్యః ॥ యదిమథితాగ్నౌ వివాహస్స్యాత్ ॥

మూ=శ్రోత్రియాగారాద్వాఽఽహార్యః = అధీత వేదస్య గృహాద్వాఽఽహార్యః । యద్యాహృతాగ్నౌ తదాఽఽహార్య ఇతి వ్యవస్థిత వికల్పోఽయమ్ ॥ అథ ప్రాయశ్చిత్తం = ఇయమగ్న్యుత్పత్తిః ॥

మూ=ఉపవాసశ్చాఽన్యతరస్య భార్యాయాః పత్యుర్వా = ఉపవాసో భార్యాయాః పత్యుర్వా — అన్యతరస్య హోమకాలస్య (సాయం ప్రాతరన్యతర సంబద్ధకాలే ఉపవాస ఇత్యర్థః ॥)

మూ=అనుగతేఽపివోత్తరయా జుహుయాన్నోపవసేత్ = అనయా అయాశ్చేతి జుహుయాన్నోపవసేత్ । నాశాపహృతయోరుపవాస ఏవ న వికల్పాహుతిః ॥

తయోః ప్రయోగః

ప్రాణానాయమ్య = ఔపాసనాగ్నిమాధాస్యే — విచ్ఛిన్న సంధానార్థం ॥ ఇతి సంకల్ప్య ॥ నిర్మథ్య — అధీత వేదస్య గృహాద్వా — ఽగ్నిం గృహీత్వా యత్ర క్వచాగ్నిమిత్యాదినాఽగ్నిమిధ్వా పరిస్తీర్యాఽఽజ్యం సంస్కృత్య సకృద్గృహీత్వా, అయాశ్చేతి జుహోతి ॥ సర్వప్రాయశ్చిత్తం చ జుహోతి ॥ నష్టేఽపహృతేచ ఇదమేవ ప్రాయశ్చిత్తం । అనుగతే వివాహుతిః — యదినష్టః అపహృతో వా ఉపవాస ఏవ — శ్రోత్రియాత్ — అధీతవేదస్య గృహాద్గృహీత్వా నిధాయ వహ్నిం విధినా సమింధే । ఆజ్యం చ సంస్కృత్య

సకృద్గృహీత్వా పరిస్తృతేఽగ్నౌ జుహుయాదయాశ్చ ॥ ఇత్యగ్న్యుత్పత్తి ప్రాయశ్చిత్త ప్రయోగః ॥

గ్రామాన్తరే పరిగ్రహే ప్రవేశ హోమార్థం స్వగ్రామ గమనే నైమిత్తిక ప్రయోగక్రమః

సూ=ఉత్తరాః ప్రోత్తం ... ॥

యది రథేన ప్రవాహయతే సత్యేనేత్యృగుత్తం నమన్త్రః ॥

సూ=వాహౌ వుత్తరాభ్యాం యునక్తి దక్షిణమగ్రే ॥

యుంజన్తి బ్రధ్నంయోగే యోగ ఇన్ద్రావాభ్యాం మృగాభ్యామేకైకం వాహాయునక్తి దక్షిణమగ్రే ॥

సూ=ఆరోహతీముత్తరాభిరభిమంత్రయతే ॥

సుకింశుకమితి నవ సృగ్భిర్వధూమారోహన్తీమభి మంత్రయతే ॥

తత్రశ్లోకః= ఉత్తిష్ఠ నాద్విస్తు నివర్తతేర్వాక్ తామన్దసానేతి మనుష్యయానే। ఉమత్తరాదిత్రయమేకఆహుః విమోక మంత్రావపి నో ఘవేతాం ॥

సూ=సూత్రే సృ్వనోర్వ్యవస్తృణాత్యుత్తరయానలం దక్షిణస్యాం లోహితముత్తరస్యాం= నల లోహితే ఛవత ఇత్యృచా సూత్రయోర్వ్యగ పత్స్తరణం వర్త్మనోః ॥ నలం దక్షిణస్యాంలోహితముత్తరస్యాం ॥

సూ= తే ఉత్తరాభిరభియాతి ॥

యేఃధ్వ ఇతి తిసృభిర్ ఋగ్భిః సూత్రే అభియాతి ॥ (తయోరుపరీత్యర్థః)

సూ=తీర్థస్థాణు చతుష్పదన్యతిక్రమేచోత్తరాం జపేత్ ॥

తీర్థస్థాణు చతుష్పథవ్యతిక్రమే । తామందసానేత్యేతామృచం జపేత్ ॥ తీర్థం నద్యాది। స్థాణుః గవాం కండూయనార్థం నిఖాతో దారుః। చతుష్పథః ప్రసిద్ధః। అన్యతమవ్యతిక్రమేఽపి సమస్తాయా జపః। ఋగియంజగతీ ద్విదేవత్యా చ ॥

సూ=నావముత్తరయానుమన్త్రయతేన చ నావ్యాగంస్తరతీంధూః పశ్యేత్

।అయంనో మహ్యా' ఇత్యృచావరో నావమనుమంత్రయతే తతస్తాముభావగ్నినా సహారోహతః ॥ యదినావాతరంతీ=తరణకాలే నౌ సేత్యాన్వధూర్న పశ్యేత్ ॥

సూ=తీర్త్వోత్తరాం జపేత్ ॥

పారంప్రాప్య—అస్య పార ఇత్యేతాం పర ఏవ జపేత్ ॥

సూ=శ్మశానాది వ్యతిక్రమే భాండే రథేవారిష్టే ॥

భాండం=వధ్వాఅలంకరణాది, తస్మిన్ । రథేవారిష్టే-నష్టే । తస్మిన్నేవకాలే ॥

సూ=అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే ॥

పరిధ్యర్థేశమ్యాః= ఆజ్యభాగాంతే కృతే ॥

సూ= అన్వారబ్ధాయాముత్తరా ఆహుతీర్హుత్వా ॥

వధ్వామన్వారబ్ధాయాం ।యదృతేచిదభిశ్రిష' ఇతి సప్తభిః ఋగ్భిః సప్తాజ్యాహుతీర్జుహోతి ॥

అత్రదేవతానిర్ణయ కారికా

యదృతే మఘవా చేడా మగ్నౌ ఽగ్నిశ్చైవదేవతా ॥

మూ=జయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాన్తం కరోతి క్షీరిణామన్యేషాంవా లక్ష్మణ్యానాం వృక్షాణాం నదీనాం ధన్వానాంచ వ్యతిక్రమ ఉత్తరే యథాలింగం జపేత్—యేగంధర్వా ఇతిద్వే ఋచా యథాలింగం జపేత్ ॥ క్షీరిణః—క్షీరవంతః । లక్ష్మణ్యాః—సీమాతిన్త్రిణ్యాదిః ఏతద్వ్యతిక్రమే—యే గంధర్వా ఇత్యృచం జపతి ॥ వృక్షస్థాః గంధర్వా అప్సరసశ్చోచ్యంతే॥ నదీనాంధన్వానాం చ వ్యతిక్రమే— యా ఓషధయ ఇతి కృత్స్నయా జపః ॥ ధన్వశబ్దేన (భూస్తంభః) దీర్ఘారణ్యముచ్యతే ।

మూ=గృహానుత్తరయా సంకాశయతి ॥

సంకాశయామీత్యృచా ఆత్మ గృహాన్ జ్ఞాతి ధనయుక్తాన్ దర్శయతి ॥

మూ=వాహావుత్తరాభ్యాంవిముంచతి దక్షిణమగ్రే ॥

'ఆవామగన్' ఇతి ద్వాభ్యామృగ్భ్యాం వాహౌ విముంచతి దక్షిణమగ్రే ॥

(౨) మూ=లోహితం చర్మేత్యాది...నచదేహళీమభితిష్ఠతీత్యంతమ్ ॥ వరః పూర్వం వహతుం గృహాన్ప్రాపయ్య, శర్మవర్మేతి యథామాత్ర మగారస్యమధ్యేచర్మాస్తీర్యగృహాన్భద్రానితివాచయన్—వధూంగృహాన్ ప్రవేశయతి—దేహళీ మనభితిష్ఠతా దక్షిణేన పాదేన ప్రవేశ్య—కేచిత్ చకారా ద్వరోఽపి॥ పాదౌప్రక్షాళ్యాచమ్య వధ్వాసహ వరః పూర్వవదుపవిశేత్ ॥

(౩) మూ=ఉత్తర పూర్వదేశేఽగారస్యాఽగ్నేరుపసమాధా నాద్యాజ్య భాగాన్తే-అగారస్యైశాన్యదేశే యత్రక్వచేత్యాదినా వివాహాగ్నిం

ప్రతిష్ఠాపయతి। తస్మిన్నేతదగ్నౌ నిత్యం ధార్యతే। కటకత్పే వధ్వా సహవరః పూర్వవదుపవిశ్య ప్రాణానాయమ్యేత్యాది ప్రవేశ హోమం కుర్యాత్ ॥

(౪) అత్రైకపదీకారికా—అగన్గోప్తాయమగ్న్యశ్చ అగ్నిగృహపతిస్స్మృతః ॥ ప్రజాపతిస్తథేంద్రాగ్నీ ప్రజాయై మంత్ర ఈరితాః। తేన భూతేనాభి వర్ధతామిహైవేతిచత్రిషు ॥ ఇన్ద్రాగ్నీహిధ్రువైధీతిబృహస్పతి రుదీరితః। త్వష్టాజాయామితిత్వస్మిన్ త్వష్టాదేవః ప్రకీర్తితః ॥ ఇమంమే తద్ద్వయే ప్రోక్తో వరుణస్త్వన్న సత్వయోః। అగ్నివరుణౌ త్వమగ్నిరయా అగ్నిరియం మనా ॥

☞ యద్యేతద్వివాహ కర్మ అన్యగ్రామే స్యాత్ తదాఽయం సత్యేనేత్యాదిజపవిధిః ॥ స్వగ్రామే వివాహే, తన్న, ఇతి చంద్రిమాడీయే॥

॥ ఇతి వివాహ ప్రవేశ హోమ ప్రకరణమ్ ॥

ఆగ్నేయ స్థాలీపాక ప్రయోగః

(౧) సూ= అథైనామాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాజయతీ త్యాది—తస్మా ఋషభం దదాతీత్యన్తమ్॥

అరుంధతీ దర్శనానన్తరం పత్న్యాసహ ప్రాణానా యమ్య॥ అనయా నవోఢయా వధ్వాసహ ఆగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యక్ష్యే॥

(౨) సూ= పత్న్యవహంతి॥

వ్రీహీన్యవాన్వా॥ వ్రీహ్యాదిసత్వే అవహననం పత్న్యేవ కుర్యాత్। నతండులాదేరవహననమ్॥

సూ= శ్రపయిత్వాఽభిఘార్య ప్రాచీనముదీచీనం వోద్వాస్య ప్రతిష్ఠితమభిఘార్య॥

తతో హోమ బ్రాహ్మణభోజన పర్యాప్తం వరపవ ఔపాసనాగ్నౌ చరుం శ్రపయిత్వా, లౌకికాజ్యేనాభిఘార్యో దగుద్వాస్య ప్రతిష్ఠితమభిఘార్య॥

సూ= అగ్నేరుప సమాధానాద్యాజ్య భాగాంతే॥

(౩) అగ్నిమిధ్వేత్యాది పరిధీన్పరిధాయాగ్నిముఖాన్తే॥

సూ = అన్వారబ్ధాయాం స్థాలీపాకాజ్జుహోతి ॥

ఉపస్తరణ ప్రభృత్యన్వారంభః ప్రధానహోమాంతః ॥

సూ = సకృదుపస్తరణాభిఘారణే ద్విరవదానమగ్ని దేవతా స్వాహాకార ప్రదానః ॥

(౪) దర్వ్యాముపస్తీర్య హస్తేన చరుమధ్యాదంగుష్ఠపర్వ మాత్రం తిరశ్చీన మవద్యతి । పూర్వార్ధాద్ద్వితీయమనూచీనం చతురవత్తినః । పశ్చార్ధాత్తృతీయం పంచావత్తినః ॥ దర్శపూర్ణమాసవదవత్తమభిఘార్య హుతమభిఘారయతి ॥

(౫) సూ = అపివా సకృదుపహత్య జుహుయాత్ ॥

అథవా అవదానధర్మంవినా దర్వ్యా సకృద్గృహీత్వా జుహుయాత్ ॥

(౬) అగ్నయే స్వాహా—స్రుగుత్తరపార్శ్వేన ॥

సూ = మధ్యేహోమః ॥

(౭) అగ్నిమధ్యే జుహోతి ॥ అగ్నయ ఇదమ్ ॥

సూ = అగ్నిస్స్విష్టకృద్ద్వితీయస్సకృదుపస్తరణావదానే ద్విరభిఘారణమ్ ॥

పూర్వవద్దర్వ్యాముపస్తీర్య (ఉత్తరార్ధాత్) భూయిష్ఠం సకృదవద్యతి। ద్విః పంచావత్తినః । ద్విరభిఘారయతి॥

(౭) సూ = ఉత్తరార్ధాదుత్తరస్య॥

ఉత్తరార్ధాద్ధవిషః స్విష్టకృతోఽవదానమ్, అయమప్యపివెతి పక్షః॥

ఉచ్చైః-అగ్నయేస్విష్ట కృతేస్వాహా॥

సూ = ఉత్తరార్ధే పూర్వార్ధే హోమః॥

అగ్నయేస్విష్టకృత ఇదమ్॥

దర్వ్యా పరిధీనసక్తి। విధానక్రమేణ॥

(౮) సూ = లేపయోః ప్రస్తరవత్తూష్ణీం బర్హిరజ్య్వాగ్నౌ ప్రహరతి॥

ప్రధానందక్షిణతః — ఇతరంమధ్యే — ఆజ్యస్థాలీముత్తరతః కృత్వా। పాత్రాసాదనార్థం సంస్తీర్ణంహస్తాభ్యాం బర్హిరాదాయ హోమదర్వ్యామగ్రమనక్తి। ఇతరస్యాం మధ్యం। ఆజ్యస్థాల్యాం మూలం—ఏవంత్రిః। అక్తస్య తృణమపాదాయ ప్రజ్ఞాతం నిధాయ। అవశిష్టం దక్షిణోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాం గృహీత్వా దర్వ్యాం మూలం

ప్రతిష్ఠాప్య వివాసవ్యం దక్షిణకరేణ ప్రస్తరవత్ప్రాంచం బహిరగ్నౌ ప్రహరేత్ । త్రిరుద్యత్య—తృణం ప్రహృత్య త్రివార మంగుళ్యా నిర్దిశ్యాగ్నిమభిమంత్ర్య పృథివీమభిమృశతి । మధ్యమం పరిధిం ప్రహృత్య, ఇతరౌ ప్రహరన్నుత్తరార్ధస్యాగ్రమంగారేషూపగూహతి । పరిధీనభిమంత్ర్య । ఆఘారసమిధౌ ప్రహృత్య । ఆజ్యపూరితజుహ్వాం నాజ్యం స్రువం నిధాయ కరాభ్యాం విపర్యాసేన ధృత్వా తూష్ణీం సంస్రావేణాభి (పరిధీనాముపరి) జుహోతి। వసుభ్యో—సంస్రావభాగేభ్య ఇదమ్ ॥ అస్మిన్కర్మణ్యవిజ్ఞాత ప్రాయశ్చిత్తమిత్యాది ॥

(౧౦) సూ = సిద్ధముత్తరం పరిషేచనమ్ ॥

అన్వమంస్థా ఇత్యుత్తరం పరిషిచ్య ॥ ప్రణీతాసు ప్రోక్షణీరానీయ హస్తేన తూష్ణీం ప్రతిదిశం వ్యుత్సిచ్య శిరసి మార్జయిత్వా శేషం భూమౌ నినయేత్॥ పత్న్యంజలౌ వా॥

(౧౧) సూ = తేన సర్పిష్మతా బ్రాహ్మణం భోజయేత్॥

తేన హవిశ్శేషేణ ప్రభూతలౌకికాజ్యావసిక్తేన బ్రాహ్మణం దక్షిణతో దర్భేషు నిషాదితం భోజయేత్॥

(౧-౨) సూ = యోஉస్యాపచితస్తస్మా ఋషభం దదాతి ॥

బ్రాహ్మణాయాపచితాయ దక్షిణత ఆసీనాయ ఋషభం దత్త్వా ఉగ్న్యుపస్థానాది కర్మ సమాప్య తేన హవిశ్శేషాదినా బ్రాహ్మణం భోజయేత్ ॥

ఇత్యాగ్నేయస్థాలీపాక ప్రయోగః

ఆగ్నేయ స్థాలీపాక ప్రకరణమ్

ఆగ్నేయ స్థాలీపాక శబ్దనిర్వచనమ్

(౧) ఆగ్నేయ స్థాలీపాక ఇతి కర్మనామధేయమ్। స్థాల్యాంపచ్యత ఇతి స్థాలీపాకః సత్వగ్నిదేవతాకోయాగ విశేష ఇత్యర్థః।

ఆగ్నేయస్థాలీ పాకానుష్ఠానకాలః

అథేతి వచనాత్ అరుంధతీ దర్శనానంతరమస్యామేవ రాత్ర్యామనుష్ఠేయః ॥

సఙ్కల్ప ప్రకారః

కేచిత్ ఏనాం యాజయతీత్యత్ర హరదత్త పక్షమాశ్రిత్య ఏనాం వధూమాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాజయిష్యే ఇతి సంకల్పయంతి।

ఏవం కృతే వర ఋత్విక్త్వేనియుక్తస్య వధూధనేనైవ యాగార్థం వ్యయః కార్యః॥ కించ, వరాదన్యోఽప్యస్య యాగస్య కర్తా స్యాదితి॥

పక్షాంతరే, ఆగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యక్ష్యే - ఇతి సంకల్పః। తదా తు ఆచారసిద్ధవరకర్తృకత్వసిద్ధ్యా అన్యార్త్విజ్యబాధాత్ పర్వసు పార్వణ విశేషేషు చ, అతిదేశతోఽన్వారంభప్రాప్త్యాద్యభావాచ్చాయం సుదర్శనార్యపక్ష ఏవ శ్రేయానితి॥ ప్రాచీన పుస్తకేష్వప్యథాపఠితే ఇతి చ॥

తండులాశ్చేన్నావహననాది

(౨) ప్రత్యవహంతీతి= స్థాలీపాకార్థం వ్రీహ్యాదిచేత్। పత్న్యవహంతీత్యధికారాత్పత్నీ అవఘాతమేవ కుర్యాత్, న తు శ్రపణాదికమపి, తదాదికం వర ఏవ॥ అపిచ, వ్రీహయశ్చేత్పత్న్యవహంతి - ఫలీకృత్య ప్రక్షాలయతి। తండులానాం నావహననం। తస్యదృష్టార్థత్వాత్ వైతుష్యరూప దృష్టప్రయోజనస్య జాతత్వాత్॥ శ్రౌతే తు, అవహననాదీనాం మంత్రసద్భావాత్, ధిన్నపిష్టఇతి, పశ్చాద్వా మంత్రస్య విధానాత్, మంత్రద్వైకల్యభయాద్భవత్యేవ। నాత్రపునరవహననాది, మంత్రాభావాదితి॥ ఉద్వాస్య, సౌకర్యాదపరేణాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్యేతి భాష్యమ్॥

ఇంధనాదీనాం విధిః

(౩) యద్యప్యర్థప్రాప్తమింధనం తథాప్యగ్నిమిద్ధ్వేతి వచనాత్కర్మార్థం పునరింధీతేత్యర్థః। తత్రాపి క్త్వాప్రత్యయాత్పరిస్తరణాత్పూర్వం ప్రోక్షితకాష్ఠైరింధీత, నాప్రోక్షితమింధనమగ్నావాదధ్యాదితి వచనాత్॥ కించ, ముఖేన నోపధమేదిత్యాది నిషేధాత్, వైణవేనాయసేన వా సుషిరేణ ధమనం కార్యమ్॥

ఇధ్మ సంఖ్యావిధిః

పంచదశ సంఖ్యాకమిధ్మం కృత్వాపచ పలాశకాష్మర్య ఖదిరో దుంబరబిల్వరోహిత కవికఙ్కతానా మన్యతమః, తత్ర ప్రాదేశమాత్రా దీర్ఘకాష్ఠాని బహుమాత్రాః పరిధయ ఇతి తంత్రాంతరకారాః॥ పంచదశ సంఖ్యాకమిధ్మం కృత్వారత్ని మాత్రాః పరిధయశ్చ ష్టాదశ వా సర్వేకాష్ఠాః ప్రాదేశ మాత్రాణీధ్మదారూణి భవంతీతి బోధాయనః॥ యతః సమిదభావశ్చ। అగ్నిహోత్రవర్జమ్ । ఇతి పరిభాషావచనాదా ఘార సమిధోర్నివృత్తిః। దర్విహోమేషు సమిద్ద్వయవర్జం కుర్యాదితి కపర్దిస్వామి వ్యాఖ్యానాత్ । నూ త్రిప్యను క్తత్వాచ్చ॥ కేచిత్కుర్వన్తి। తస్మిన్నప్యేషపరిధి నిధానానంతరం, త్రితేతథాత్వస్థత్వాత్ ॥ అనూయాజ సమిత్, అనూయాజా భావాదేవ నివృత్తా॥ తత్రేధ్మసన్నహనం పరిధిభిస్స హాష్టాదశధా, వింశతిధావా, న పునరేక వింశతిధా॥ ఇతిచన్ద్ర చూడభట్టః॥

అవదానాదీనాం ప్రమాణమ్

(౧) అఙ్గుష్ఠేతి కుక్కుటాండ ప్రమాణస్తు పిండ ఇత్యభిధీయతే। అఙ్గుష్ఠ పర్వమాత్రం స్యాదవదానమితి స్థితిః॥ యత్రబహూని ప్రధానాని తత్రాంతే హవిః ప్రత్యభిఘారణమ్। స్విష్టకృదర్థత్వాత్ ॥ అస్యైకావ దానప్రదర్శనార్థత్వాదాచారాచ్చ॥ ప్రధానాహుతి బహుత్వేపూర్వాం పూర్వాం సంహితాముత్తర ముత్తరం జ్యాయ ఇతి చ భవతి॥

అవదానధర్మాభావస్తు

(౨) అపిహిత, అనవాదర్వ్యైక సత్వాత్పాత్రీవాకాద్గృహీత్వా జుహు యాత్ । సతు పూర్వవచ్చతురవత్తం పంచావత్తం వా, అపూర్వత్వాద్దర్వి హోమానామ్। అతో నాత్రోపస్తరణావదానాది ధర్మాః॥

ద్రవ, కఠిన, ద్రవ్యయోర్హోమవిధిః

(౬) ద్రవద్రవ్యం స్రుఙ్ముఖేన పార్శ్వేన కఠినం హవిరితి ॥

(౭) అగ్నయ ఇద మిత్యస్య, ఇదమగ్నయ ఇత్యజామిత్యర్థః ॥

హోమానంతర మేవం చేనతాస్మరణా భావే దోషమాహ, ఉశనాః

అత్యక్త్వాజుహుయాద్యస్తు హోమేనాన్వితమానసః । దేవానాం నోపతిష్ఠేత నరకం ప్రతిపద్యత ఇతి ॥

అవదాన, జయాది, ప్రాజాపత్యహోమ, విచారాః

(౮) ఉత్తరార్ధాద్ధవిషః ఉత్తరస్య స్విష్టకృతః అవదానఙ్కార్యమ్ । అయమపి పూర్వవ దపివేతి పక్షార్థ ఏవ ॥ స్విష్టకృతోఽనంతరం నాత్రజయాదయః, ఉపదేశాభావాత్ ॥ కేచిజ్జుహ్వతి ॥ కేచిత్కర్మ సమృద్ధ్యర్థమితి ప్రాజాపత్యహోమం కుర్వంతి ॥ తత్ర ప్రమాణం మృగ్యమ్ ॥

బర్హీరంజనపక్షాః

(౯) లేపయోరిత్యత్ర కేచిదాజ్య స్థాల్యాం మూలమనక్తీత్యాహుః । తచ్చింత్యమ్ । లేపయోః ప్రస్తరవత్తూష్ణీం బర్హీరజ్యేతి ద్వివచనాత్ ॥

యేషుకుశేషు పాత్రాణి ప్రయుక్తాని । తే బర్హిశ్శబ్దేనోచ్యంతే ॥ బర్హీరంజనే — అనేకపక్షాస్సంతి — తానత్ర ప్రదర్శయిష్యామః ॥ దర్వ్యామగ్ర మనక్తి — ఉపస్తరణాఽభిఘారణార్థయాంమధ్యమాలే । ఏవం ద్విస్త్రిర్వా ॥ అథవా, మూల ముపస్తరణార్థయామక్త్వా మధ్య

గ్రహోమాధారాయాం॥ ఏవం చేత్సకృత్ ॥ అథవా, దర్వ్యామగ్రం। ఉపస్తరణాధారాయాం మధ్యం। ఆజ్యస్థాల్యాం మూలం। ఏవం త్రిర్ద్విర్వా॥ ఆజ్యస్థాల్యాదేర్వా ఉపక్రమస్స కృద్వాభవతి॥ బర్హీరంజనాది సంస్రావాంతం తూష్ణీం కరోతి॥

బర్హీరంజనవిధికారికా

* త్రికపదీ — దర్వ్యా మనక్త్యగ్రమథేతరస్యాం మధ్యం స మూలం స్రువిహోపివాద్యః...... ఇత్యాది (౨౧౧) తృణప్రహారః॥ సవ్యేతరస్యైవకరస్య తర్జన్యా త్రివారం ప్రతినిర్దిశేచ్చ । నిర్దేశనం చాగ్న్యభిమంత్రణం చ భూమాని మృష్టిః పరిధిప్రహారః॥ సంస్రావహోమాంత మమంత్రకం స్యాత్ పాత్ర ప్రయుక్తం తృణమత్ర బర్హిః। ప్రహృత్య మధ్యమం పూర్వమితరౌ యుగపద్దహేత్॥ దహన్వామ పరిధ్యగ్ర మంగారేషూప గూహతీతి॥

(౧౧) అత్రవచనా భావాజ్జయాదినివృత్తౌ సత్యాం తద్బద్ధత్వమపి పరిషేచనం ననివర్తతే, అగ్న్యగ్నిత్వాదిత్యతాహ — సిద్ధముత్తరమితి॥ స్పష్టోఽర్థః। తతః ప్రణీతావిమోకోఽపి॥

(౧౧) భోజయేదిత్యుక్తః సర్వాహుతిమాత్రం చరుః కార్యః। కిం తు బ్రాహ్మణ భోజనాయ పర్యాప్తం॥

ఆగ్నేయ స్థాలీపాకాదిరత్ర న ఋషభదానమితి

(౧౨) ఋషభం దదాతీతి—యోఽయం లోకే విద్యాభిజనాది సంపత్త్యా అపచితః, తస్మై జయహేతుస్థాలీపాక కర్తా ఋషభం దదాతి, సర్వథాతద్వికృతిష్వపి స్థాలీపాకాంతరేషు ఋషభదానం నాస్త్యేవ॥

॥ ఇత్యాగ్నేయ స్థాలీపాక ప్రకరణమ్॥

యద్యాగ్నిహోత్రిక విధినా స్థాలీపాకం కుర్యాత్

సూ= పర్వణి పర్వణ్యాగ్నేయవస్థాలీపాక అగ్నిహోత్రికః ॥ శాకికానాం పాకయజ్ఞ శబ్దస్తత్ర బ్రాహ్మణావేక్షో విధిః ॥ ఇతి చ బోధాయనాపస్తంబాభ్యాముక్తం ॥

సూ= ద్విర్జుహోతి ద్విర్నిమార్ష్టి-ద్విః ప్రాశ్నాతి-ఉత్సృప్యాచామతి-నిర్లేఢి-ఇతి శ్రుతి ప్రసిద్ధశ్చాగ్నిహోత్రిణో విధిః ॥

తస్య ప్రయోగః

యద్యాగ్నిహోత్రిక విధినా స్థాలీపాకం కుర్యాత్ । నాత్రావదాన ధర్మో-నశమ్యా-నపరిధిః ॥

ప్రాణానాయమ్య—అగ్నిహోత్రవిధినా-పౌర్ణమాసేన దార్శేన వా స్థాలీపాకేనయక్ష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ యత్రక్వచేతి విధినాఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య । ప్రజ్వాల్య-పరిసమూహ్య-పరిస్తీర్య ॥ అగ్నేః పశ్చాత్ప్రాగగ్రం బర్హిరాస్తీర్య । ఉత్తరేణాగ్నిం దర్భాన్ సంస్తీర్య, దర్వ్యాజ్యయోస్సంస్కారం కృత్వా అగ్నిం పరిషిచ్య-శ్రపయిత్వా-అభిఘారితో ద్వాసిత-ప్రతిష్ఠితాభిఘారితేన హవిషా ప్రధాన హోమస్విష్టకృత్ ప్రాశన భక్షణార్థం దర్వీం సంపూర్య బర్హిష్యాసాద్య అగ్నావేకాం సమిధమాధాయ ॥ ప్రాణానాయమ్య సమిధో ద్వ్యంగులమతీత్య హవిష్పూర్ణాం దర్వీమాదాయ అగ్నయేస్వాహేతి మధ్యేఽగ్నావాహుతి మాత్రం విభజ్య-హుత్వా-పునశ్చ తాం బర్హిష్యాసాద్య-ఆకాశముద్వీక్ష్య బర్హిషి లేపం నిమృజ్య-అహుతి శేషం విభజ్య-స్విష్టకృతం హుత్వా-దర్వ్యాఽగ్నిం-త్రిరుదంచం-ఇతివల్గయతి ॥ ప్రాచీనావీతీ—దర్వ్యా లేపమాదాయ అగ్నే దక్షిణతో భూమ్యామవాచీనపాణిః లేపం నిమృజ్య-పునరుపవీతీ లేప

మంగళ్యాదాయ ప్రాశ్యాతిహాయ తతోఽప ఆచమ్య ఏవం పునః ప్రాశ్యా చమ్య దర్వ్యా అవశిష్టం కృత్స్నం హవిరాదాయ నిష్క్రమ్య ప్రాశ్యా చమ్యోదకాన్యతోఽక్ష్ణ్యాస్రుక్పాత్రాగత్య దర్వీం ప్రక్షాళ్య లేపకార్యం కృత్వా ఘృతస్స్రువహోతహుత్వా అనాజ్ఞాతత్రయంచ ॥ అగ్నిం పరిషిచ్యోప తిష్ఠేత ॥

ఇత్యగ్నిహోత్రికవిధి ప్రయోగః

అగ్నిహోత్రిక ప్రయోగ విధికారికా

* అత్ర కపర్దీ — అష్టకాథవ సర్వబలిష్వథ పార్వణే పిత్ర్యకర్మణి మాసికే । అగ్నిహోత్రిక ఏష విధిర్వేదోపదేశ మతాదపి లేపయోః ॥
ప్రజ్వాల్యవహ్నిం పరితస్సమూహ్యపర్యుక్ష్య హస్తస్థజలేనసమ్యక్ । దర్భైః పరిస్తీర్య యథోక్తమస్య పశ్చాచ్చ బర్హిః స్తృణుయాత్పురోగం ॥
సంపూర్యదర్వీం హవిషా ప్రధానతత్స్విష్ట కృత్ప్రాశన భక్షణార్థం ॥
నేష్టా వినోపస్తరణాఽభిఘారౌ ప్రధానహోమం తత ఏవ హుత్వా ।
తతోగృహీత్వా నిమృశేచ్చలేపం బహిఃష్యతః స్విష్టకృతశ్చ హోమః ॥
ప్రాచీనమావీత్య నిగృహ్య లేపం నిమార్జనం దక్షిణతశ్చభూమ్యాం ।
ప్రాశ్యాతి హాయాచమనం పునశ్చ నిష్క్రమ్య శేషస్య భవేచ్చ భక్షః ॥
లేహ్యోఽథదర్వ్యాఽఽచమనం పునశ్చ స్వధర్మతోఽయం విధిరాగ్ని హోత్రః ॥

॥ ఇత్యగ్నిహోత్రిక విధి కారికా ॥

ఔపాసన హోమ ప్రయోగః

సూ - సాయం ప్రాతరత ఊర్ధ్వం హస్తేనైతే ఆహుతీ తం
దులైర్యవైర్వాజుహుయాత్ స్థాలీపాకవద్దైవతం సౌరీపూర్వా
హుతిః ప్రాతరిత్యేక ఉభయత్ర పరిషేచనం యథాపురస్తాత్ ॥
॥ ఇతి ॥

(౧) వైవాహిక స్థాలీపాకానంతరం పరిషదనుజ్ఞాం
స్వీకృత్య — దర్భేష్వాసీన ఇత్యాది — ప్రాణానాయమ్య —
ఔపాసన మారప్స్యే ॥ తేన యావజ్జీవం (౬౪) తండులైర్య
వైర్వాహోష్యామి, ఉభా సఙ్కల్ప్య ॥

పునః ప్రాణానాయమ్య — సాయ మౌపాసనహోమం
తండులైర్హోష్యామి ॥ ఉభా సఙ్కల్ప్య, ఉత్తరతో దర్భా
న్నిరస్యావ ఉపస్పృశ్య ॥ (ఏవం ప్రాతరౌపాసనహోమం
తండులైర్హోష్యామి ।' ఇతి ప్రాతః ॥) అగ్నిమిధ్వా-(౧౬౫)
చత్వారి శృంగా... ఆవివేశ — అగ్నింధ్యాయామి ॥ (౧౭౫)
ఏషహి దేవః... విశ్వతోముఖః — హే అగ్నే మమాభిముఖో

భవ ॥ ఓమ్-భూర్భువస్సువః—ప్రాగాది పరిమృజ్య—అలం కృత్య—అగ్నయే నమః......శ్రీయజ్ఞ పురుషాయనమః ॥ పరిస్తీర్య (౧౭-౨) అదితేఽనుమన్యస్వ...ప్రసువ ॥ పరిషిచ్య ॥

(౨) ద్వాదశపర్వపూరితతండులహస్తేన సాయం పూర్వాహుతిరగ్నిమధ్యే । అగ్నయేస్వాహా-అగ్నయఇదమ్॥ (సూర్యాయస్వాహా—ప్రాతరేవం పూర్వాహుతిః-సూర్యాయేదమ్॥) తతోఽధికద్రవ్యేణ= అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా-ఉత్తర పూర్వదేశే-అగ్నయేస్విష్టకృత ఇదమ్ ॥ ఏవం సాయం ప్రాతశ్చ ప్రధానాహుత్యనన్తరం స్విష్టకృద్ధోమః ॥

(౩) అథ ఆహుతిసంసర్గ ప్రాయశ్చిత్తార్థం సర్వప్రాయశ్చిత్తంహుత్వా ఆతమితోః ప్రాణాయామశ్చ । అన్యతరోవా (౧౮-౫) అదితేఽన్వమగ్ం స్థాః......ప్రాసావీః ॥ ఇత్యుత్తరం పరిషిచ్య ॥ సమిధమాధాయ, ఉపస్థానఙ్కరిష్యే (౧౮-౬) అగ్నేనయేత్యాదినా...ప్రదక్షిణనమస్కారం కుర్యాత్ (స్వప్రవరముక్త్వానమేత్)

హోమసాద్గుణ్యార్థం అనాజ్ఞాతత్రయం జప్త్వా ॥ యజ్ఞేశ్వరాయనమః గంధాది సర్వోపచారపూజాస్సమర్పయామి ॥ యస్యస్మృత్యేత్యాది ॥ (౪) ద్విరాచామేత్ ॥

॥ ఇత్యౌపాసనహోమః ॥

అథ ఔపాసన హోమ ప్రకరణమ్

ఔపాసన హోమారంభకాలం విధాయ హోమ కాలాతీత ప్రాయశ్చిత్తమాహ

(౧) అథ నిత్యౌపాసనం–తస్య సాయమారంభః ఇతి ॥ ఔపాసనం గృహ్యాగ్నిః ॥ యస్మిన్నహ్ని వివాహస్స్యాత్ సాయమారభ్య తస్య తు । పరిచర్యా వివాహాగ్నేః విదధీత స్వయం ద్విజ ఇతి॥ *సుదర్శనభాష్యే— తస్య చారంభణం రాత్రావేవ । యది నవనాడ్యో నాతీతాః । అతీతాశ్చేత్ పరేద్యుః సాయమేవాగ్నిహోత్రవేలాయామారంభః ఇతి ॥ సంధ్యాభాష్యేపి— ప్రాతర్హోమే సంగవాంతః కాలస్త్వనుదితేఽథవా । సాయమస్తమితే హోమః కాలస్తు నవనాడికః ఇతి॥ స్థాలీపాకాంతం విధాయ అత ఊర్ధ్వమితి విధానాత్ । రాత్రావేవ స్యాత్సమారంభ ఇతి, యది నవనాడ్యో నాతీతాః ॥ అతీతాశ్చేద పరేద్యుస్సాయమేవేతి— ప్రాతర్హోమస్సంగవాంతః సాయంతు నవనాడికః । హోమకాలస్తు విజ్ఞేయో హ్యన్యథా లంఘనం స్మృతమితి కాత్యాయనః ॥ కాలద్వయాత్యయే దర్శపూర్ణమాసాత్యయే తథా, పునరేవాగ్నిమాదధ్యాదితి భార్గవశాసనమ్॥ ఇతి బోధాయనః ॥

హోమ, ద్రవ్య, దేవతావిశేషాణాం విధిః

(౨) యేనైవ ద్రవ్యేణ సాయం జుహోతి–తేనైవ ప్రాతః–ఏకఫలత్వాత్ ॥ మార్జనాచమన బలి కర్మ హోమ భోజనాని దేవతీర్థేన కుర్యాదితి— హారీతః ॥ (౧౯) పాణ్యాహుతిర్ద్వాదశపర్వపూరికేత్యాది ద్రవ్య పరిమాణముక్తమ్ ॥ అంగుల్యగ్రైర్న హోతవ్యం అశ్రుత్వాంగుళి

ఖేదనమ్ ॥ అంగుష్ఠోత్తరపార్శ్వేన హోతవ్యమితి తత్ప్రతీతి ॥ దేవ తీర్థేనైవ నిత్యస్స్యాదిత్యత్రదేశే ప్రమాణాభావాత్ । విహిత ప్రతిషిద్ధ త్వాచ్చ దేవతీర్థేన హోమోవికల్పిత ఇతి ॥ "కనీయస్తస్యపూర్వాగ్ం హుత్వా । ఉత్తరం భూయో జుహుయా" దితి శ్రుతేః స్విష్టకృద్ధోమస్య ప్రధానాహుత్యపేక్షయా ద్రవ్య భూయస్త్వముక్తం ॥ "ఉచ్చైస్స్విష్ట కృతముత్సృజతీ" త్యుచ్చైస్త్వంచ॥ "తథాగ్నయే సాయగ్ం హూయతే" సూర్యాయ ప్రాతః । ఇతి చ దేవతా విశేషః స్మర్యతే ॥

ఆహుతి సంసర్గ ప్రాయశ్చిత్తమ్

(3) ఆహుతిసంస్పృష్టగాత్రేషు కర్మస్వితి (3-౨) వచనాత్, సర్వ ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ప్రాణాయామశ్చ ॥ ప్రాయశ్చిత్తార్థం ప్రాణాయామః అగ్లానైః కార్యః, తదా త్రిరభ్యాసనియమా భావాద్యావచ్ఛక్యం, త్వాపేక్షయా అభ్యాసాధిక్యేఽపినక్షతిరిత్యర్థః ॥ "అతమితోః ప్రాణాయామశ్చేతి స్మృతేః॥ (౪) నాగ్న్యుదకశేషేణ వృథాకర్మాణికుర్వీతాచామేద్వేతి వచనాత్ ॥ అగ్ని కర్మశేషోదకేనాచమనం నిషిద్ధ్యతే॥

కర్మకాలే హోమాత్పూర్వమౌపాసనాగ్నౌ స్వయమేవ ప్రజ్వలితే (౧-౫) ప్రాయశ్చిత్తముక్తమ్ ॥

ఔపాసనాగ్ని నాశే ప్రాయశ్చిత్త విశేషః

ప్రారబ్ధే ఔపాసనహోమే నిత్యన్నివా వినష్టేఽగ్నౌ సద్య స్సంధానమిష్యతే । తతోపోషణమేవస్యాత్ నష్టేచాపహృతేఽనలే ॥ ఉపోషణం వామగతావయాశ్చాహుతిరేవవా । భుక్త్వా ప్రాగగ్ని నాశశ్చేత్ సద్యస్సంధాయ పాచకమ్ ॥ అహోమకాలాన్నాశ్నీయాత్ ద్వికాలం తత్ప రంయది । అగ్నౌనష్టేత్రియః కృచ్ఛ్రాః కర్తవ్యా వత్సరం ప్రతి ॥ స్వా

ధ్యాయజపశీలానాం కృచ్ఛ్రమేతం విధీయతే। అష్టభ్యో హోమకాలేభ్యః పాత్రికాప్రాయశ్చిత్త పూర్వకం॥ పృథక్కుర్యాచ్ఛ్యతాన్ హోమాన్ దద్యాద్విపాత్రయుతత్పరం। ధార్యమాణశ్చతూరాత్రం అహుతోఽగ్ని స్తులౌకికః॥ (సమిదాత్మ సమారూఢో ద్వికాలమహుతస్తథా।) ఇతి మహర్షి వచనాని॥

కేచిత్సమారోపణ విధింబ్రువతే

విశేషస్తు (౨౩౮) విచ్ఛిన్నాగ్ని సంధాన ప్రకరణే దర్శితమిల) (ఏకాగ్నౌ త్రివిధం సమారోపణం-ఆత్మన్యరణ్యోర్వా సమిధి చ। సమిధశ్చాత్ర పాలాశాశ్వత్థౌదుంబర ఖాదిరా ఇత్యాదికమిహ భాష్యమిల॥) సమారోపణంతు సుదర్శన భాష్యవిరుద్ధం॥ ఉక్తో మతాంతరమితి గమ్యతే॥

స్త్ర్యనుపేత కర్తృక హోమ నిషేధః

చతూరాత్రి మహూయమానోఽగ్నిర్లౌకికస్సంపద్యతే, ఇతివచనాదహుతేఽగ్ని హోత్రి సర్వత్రత్వథోఽగ్నిర్లౌకికస్స్యాత్। తతశ్చ జ్వరాదిభిరుపద్రవే సత్యపి వైశ్వదేవాగ్నిహోత్రాదేః తత్ప్రాయశ్చిత్తానాంవా హోమానామవశ్యకార్యత్వాద్వృత్విగంతరాలాభేసత్యపి ద్వయోరపి స్త్ర్యనుపేతయోః యేనకేనచిత్ప్రకారేణ మంత్రోజ్జలోపేనాపి తత్ప్రసక్తిః॥

తథాఽవరాన్న సంసృష్టాన్నేన చ

తథా వైశ్వదేవస్య శ్రాద్ధాదిషు అధగృహమేధినోయదశనీయస్య హోమాబలయశ్చ, ఇతి వచనాత్, సువర్చకౌ యవక్షారాభ్యాం లవణేన చావరాన్నేన చ కోశధాన్యాపరనామ్నా మాషాదినా తైలస్యతిరిక్తేన సం

స్పృష్టస్యాపి కేవల హవిషో హోమె ప్రసక్తిః । తదుభయ నిషేధార్థ మాహ—

నాఽస్త్రియాఽనుపేతేన క్షారలవణావరాన్న సంస్పృష్టస్య చ హోమం
పరిచక్షతే ॥

స్త్రియా అనుపేతేన (అనుపనీతేన) హోమం—హోమమాత్రం శ్రౌతం స్మార్తం చ శిష్టాః పరిచక్షతే వర్జయంతి । యస్మాత్తస్మాదేవ తాభ్యాం నహోతవ్యమితి వాక్యశేషః ॥

క్షారాది యథోష్ణభస్మని హూయతే తథా తస్మిన్నపి
తాభ్యాం న హోతవ్యమ్

యత్తు ధర్మశాస్త్రే, న క్షారలవణ హోమో విద్యతే । తథాఽవరాన్న సంస్పృష్టస్య చ ఇతి తత్, పరీచీన ముష్ణం భస్మాపోహ్య తస్మిన్ జుహుయాత్, ఇతి విధానార్థోఽనువాదః । యదపి తత్రైవ ' న స్త్రీ జుహుయాన్నానుపేత ఇతి తత్ క్షారాది యథోష్ణే భస్మని హూయతే తథా తస్మిన్నపి స్త్ర్యనుపేతాభ్యాం న హోతవ్యమితి నిషిద్ధమ్ ॥

॥ ఇత్యౌపాసనహోమప్రకరణమ్ ॥

అథ వివాహదీక్షాఽనుష్ఠానం యావత్త్రిదినమ్

సూ—ఏతదహర్విజానీయాద్యదహర్భార్యామావహేత్త్రిరాత్ర ముభయోరధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణవర్జనంచ ॥

యస్మిన్నహని గృహప్రవేశహోమాది స్థాలీపాకాన్తం కర్మకరోతి, తతః స్థాలీపాకాదారభ్య దంపత్యోర్వివాహదీక్షా ఽనుష్ఠానమ్ ॥ తదేతదహః అవధిత్వేన విజానీయాత్ । తత ఆరభ్య ఉభయోర్దంపత్యోః త్రిరాత్ర మధశ్శయ్యాస్యాత్ । ఏకస్మిన్ తల్పే శయనమిత్యర్థః ॥ న తు ఖట్వాదౌ । నాపి పృథక్శయ్యా, ఉభయోరితిగ్రహణాత్ । శయ్యాయాంతయోర్మధ్యే దండం స్థాపయేత్ ॥ తథాఽష్టాంగమైథున వర్జన లక్షణంబ్రహ్మచర్యంస్యాత్ ॥మైథునస్యాష్టాంగత్వమపి బృహస్పతినోక్తమ్—స్మరణం కీర్తనం కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణమ్।సఙ్కల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియా నిర్వృతిరేవ చ ॥ ఏతన్మైథునమష్టాంగం ప్రవదన్తి మనీషిణః ॥ ఇతి ॥

ఏతచ్చ స్థాలీపాకాత్ప్రాగప్యధ్వని ద్వితీయాదివివాహే చ బ్రహ్మచర్యం కర్తవ్యమ్ । శేషగ్ం సమావేశనే జపే దిత్యుత్తరత్ర క్రమ విధానాత్ ॥ అతఏవాత్రి మాత్రే కర్మ్యైక్యాద్వర్వారమపి మైథునం అతి

ప్రయత్నేన వర్జనీయమిత్యేవమర్థస్తన్నిషేధః ॥ తత్రైవ క్షారలవణ వర్జనం చ స్యాత్ । చకారాన్మధుమాంస దంతధావనాంజనాభ్యంజనానులేపన ప్రస్థారణానాం వర్జనమపి । సర్వత్ర త్రిరాత్రమిత్యేవ ॥

ఇతి వివాహ దీక్షా ప్రకరణమ్

అథ గంధర్వసమిత్థాస్థాపన ప్రయోగః

సూ — తయోశ్శయ్యామన్తరేణ దండో గంధలిప్తో వాససా సూత్రేణ వా పరివీతస్తిష్ఠతి ॥

తయోః వ్రతస్థయోర్దంపత్యోశ్శయ్యాపత్రి గాత్రమభిన్నా శయ్యాతస్యా మధ్యే వాససా సూత్రేణ వా పరివీతో గంధానులిప్తః పుష్పైరలంకృత ఆశ్వత్థో దండో విశ్వావసు గంధర్వ భావనయా స్థాపయితవ్యః । తథా చా చారః — ప్రాణా-మ్య- విశ్వావసుగంధర్వదేవతాపూజాం కరిష్యే - ఇతి సంకల్ప్య- విశ్వావసుగంధర్వదేవతాయైనమ ఇతి ధ్యానాది షోడశోపచార పూజాం కృత్వా శయ్యామధ్యే స్థాపయేత్ ॥ ఆచారాత్ప్రి జ్ఞాతం వా నిదధ్యాదాశేషహోమాత్ ॥ ఏవమాచారో నానాకారణ గర్భిత ఇతి ॥

॥ ఇతి గంధర్వ సమిత్థాస్థాపన ప్రయోగః ॥

అథ పార్వణ స్థాలీపాక ప్రయోగః

(౧) సూ = ఏవమత ఊర్ధ్వం దక్షిణావర్త ముపోషితాభ్యాం పర్వసు కార్యః ॥ ఇతి॥

యదహారాహితాగ్నేరన్వాధానం తస్మిన్నహని।ప్రాతరౌపాసనం కృత్వా, గణపతిపూజామభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనం చ కృత్వా । దర్భేష్వాసీనః-పత్న్యాసహ ప్రాణానాయమ్య — దేశకాలౌ సంకీర్త్య — దర్శపూర్ణమాసావారప్స్యే । ఇత్యుభావారంభసంకల్పం కృత్వా-పునః ప్రాణా-మ్య-ప్రీత్యర్థం (౨) పౌర్ణమాస స్థాలీపాకేన యక్ష్యే। (తథా దర్శస్థాలీపాకేనయక్ష్యే॥ ఇత్యమావాస్యాయామ్‌సఙ్కల్ప్య॥) ప్రచురాన్ దర్భానాదాయ సన్నహ్య-ఇధ్మం చ సన్నహ్య అనధోనిదధాతి ॥ శ్వోభూతే ప్రాతరౌపాసనం కృత్వా

ఆగ్నేయస్థాలీపాక ధర్మాతిదేశేన పత్న్యైవహాంతీత్యాద్యన్వారభ్య ప్రధానాహుతిం హుత్వా-బ్రాహ్మణ భోజనాన్తం ఋషభదానవర్జం సర్వం కుర్యాత్ ॥

(3) సూ = పూర్ణపాత్రస్తు దక్షిణేత్యేకే।

ధాన్యాదేః పూర్ణం యత్కించిత్పాత్రం దక్షిణాత్వే న దద్యాత్ ॥ అథవా ధాన్యముష్టీనామష్టావింశత్యధికం శతం దద్యాత్॥

ఉపస్థానాది కర్మసమాపయేత్ ॥ తేన సర్పిష్మతా బ్రాహ్మణం భోజయేత్ ॥

ఇతి పార్వణస్థాలీపాక ప్రయోగః ॥

* సద్యస్కాల పక్షమాశ్రిత్య వా సంకల్పాదిసర్వంకుర్యాదితి శిష్టాచారః॥ *(౪) మాతా పితృశ్రాద్ధ దినె స్వకాలేఽపి స్థాలీపాకంనకుర్యాత్ ॥

గంధర్వదండస్థాపన ప్రకరణమ్

తదుక్తం గృహ్యే ॥ విశ్వావసు గంధర్వ భావనయా స్థాప్యమానో దండః నైయగ్రోధోదుంబరాశ్వత్థప్లాక్షాణామన్యతమోఽగ్రాహ్యః ॥ ఏతే వై గంధర్వాప్సరసాం గృహ ఇత్యర్థవాదాత్ ॥ ఏతచ్చ దండస్థాపనం యస్మిన్నహన్యాగ్నేయ స్థాలీపాకం కరోతి. తస్మిన్నేవ దినె ఔపాసనారంభపక్షే ఔపాసనానన్తరం కుర్యాత్ । తత్రాతీత కాలత్వాదనారంభె స్థాలీపాకానన్తరమెవ దండస్థాపనాదికం కర్తవ్యమితి వివేకః ॥ ఔపాసనారంభస్తు పరేద్యుస్సాయమగ్నిహోత్ర కాలెకర్తవ్య ఇతి శివమ్ ॥

॥ ఇ౦ గంధర్వ దండస్థాపన ప్రకరణమ్ ॥

అథ పార్వణ స్థాలీపాక ప్రకరణమ్

పార్వణస్థాలీపాకవిధిరాదావతోఽభ్యుదయ విధిశ్చ

(౧) పర్వ శబ్దేన-పక్షసంధిః-పర్వయుక్తమహర్గృహ్యతే । తేష్వాగ్నేయ స్థాలీపాకాదూర్ధ్వం । పర్వసుచోభయోరుపవాస ఇత్యాదివిధినా కృతోపవాసాభ్యాం దంపతిభ్యాం పర్వసు । పౌర్ణమాసీష్వమావాస్యాసు చ ద్వితీయాసు దక్షిణాపర్జం (ఋషభదానవర్జం) ఏవం ఏవం ప్రకారం॥ ఏతత్స్థాలీపాక సదృశో హోమః కర్తవ్య ఇతివిధిః ॥ అస్యాపి పాక యజ్ఞాన్తర్భూతత్వాత్ , శుచిన్మంత్రిపత ' ఇతిధర్మశాస్త్రాదభ్యుదయాదికం కృత్వైవ ఆరంభః కార్యఇతి ॥ ఏతచ్చ కర్మాంగ శ్రాద్ధం ఆప కృత్రిక్రియమాణాగ్ని హోత్రాది కర్మసు ప్రథమ ప్రయోగ ఏవ కర్తవ్యమ్॥ యతఆహ కాత్యాయనః= నానిష్ట్వాతు పితౄన్ శ్రాద్ధే కర్మవైదిక మాచరేత్ । అసకృద్యాని కర్మాణి క్రియేరన్కర్మకారిభిః ॥ ప్రతి ప్రయోగం నైతాస్స్యుర్మాతరశ్శ్రాద్ధమేవ చేతి॥ స ఏవ= ఆధానే హోమయోశ్చైవ వైశ్వదేవే తథైవచ। బలికర్మణి దర్శేచ పౌర్ణమాసే తథైవచ। నవయజ్ఞేచ యజ్ఞాః వదంత్యేవం మనీషిణః । ఏకమేవ వేచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు న పృథక్పృథక్ ॥ ఇతి ॥ అతస్సర్వత్ర వైదిక కర్మసు అభ్యుదయ శ్రాద్ధం కర్తవ్యమేవేతి ॥

స్థాలీపాకకర్తుర్నియమః

ఉభయోర్నైవ ఏకకాల భోజనముపవాస ఇతి ॥ న తస్యసాయమశ్నీయాదితి నిషేధాత్ । తృప్తిశ్చాన్నస్య యచ్చైనయోః ప్రియంస్యాదితి త్యాది మైథునవర్జనంచ శ్వోభూతే స్థాలీపాక ఇత్యంతం ధర్మసూత్ర విహితమనుష్ఠేయమ్ ॥

తత్రాపి పౌర్ణమాస్యామేవారంభః కార్యః

(౨) అత్ర చ అత ఊర్ధ్వమిత్య విశేష వచనం-తథాపి పౌర్ణమాస్యామారంభదర్శనాత్॥ వ్యక్తం చైతచ్ఛందోగానాం ॥ అమావాస్యా చేత్పూర్వమాపద్యతే॥ పౌర్ణమాసే నేష్ట్వాఽథ తత్కుర్యాత్॥ అపర్వణ పౌర్ణమాసీమాకాంక్షేదిత్యేకే। ఇతి ॥ తస్మాదాగ్నేయ స్థాలీపాకానంతరం పౌర్ణమాసీచేత్పూర్వమాగచ్ఛేత్తదా వివాహమధ్యేఽపి పర్వారంభః। యది ప్రమాదాదినా వివాహానంతరం పౌర్ణమాస్యాం నారబ్ధం భవేత్। తదాద్వితీయాయాం పౌర్ణమాస్యాం సర్వప్రాయశ్చిత్త పూర్వకం కర్మారంభః కార్యః। నాస్యామన్వారంభణీయా॥ నాపి చతుర్హోతేతి, చంద్రచూడీయే ఉక్తమ్॥ తథా సుదర్శన భాష్యేఽపి॥ ఏవముద్వాహ సమనంతరపర్వణ్యనారంభే, ఉద్వాహ ప్రభృతి దర్శపూర్ణమాసారంభపర్యంతం మధ్యే విలంబిత కాలానురోధేన శాస్త్రపర్యాలోచన పూర్వకం పరిషదనుజ్ఞాతం ప్రాయశ్చిత్తమనుష్ఠాయ స్వకాలే దర్శపూర్ణమాసారంభః కార్యః॥ దర్శశబ్దస్య పూర్వనిపాతస్తు అల్పాచ్తరమితి, శాస్త్రాత్॥

ప్రసంగాత్ మాసిశ్రాద్ధారంభకాల ఉచ్యతే

మాసి శ్రాద్ధస్యత్వారంభశ్చతుర్థీ హోమాంతే అపరపక్షే ..శిష్టాచారాత్ ॥ బోధాయన వచనాచ్చ ॥ కర్మమధ్యే కర్మాంతరారంభస్యాయుక్తత్వాత్। పార్వణస్యతు వికృతిత్వాన్న్యుక్తమేవేతి॥ అన్వారంభ కాలే అభ్యుదయానుష్ఠానం నాస్తీతి వక్ష్యతే॥

తథా వైశ్వదేవారంభకాలశ్చ

తథా వైశ్వదేవస్యాపి తేషాం మంత్రాణాముపయోగే ద్వాదశాహమధశ్శయ్యా-ఇత్యాది వ్రతం సపత్నీకశ్చరిత్వా ప్రశస్తేఽహన్యారంభః॥

అస్యాపి వివాహ చతుర్థీ హోమానంతర మనారంభే విలంబిత కాలాను రోధన పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తపూర్వకమభ్యుదయం పుణ్యాహం చ కృత్వా ఆరంభః కార్యః ॥ (౫౬౧) నానిష్ట్వాతు పిత్ర్యాణీతివచనాత్ ॥

పూర్ణపాత్రలక్షణమ్

(౩) పూర్ణపాత్రమితి—ధాన్యాదేః పూర్ణంయత్పా— చత్వారిం పూర్ణపాత్రం। యద్వా—అష్టముష్టిర్భవేత్కుంచిః కుంచయోఽష్టౌతు పుష్కలం। పుష్కలానిచ చత్వారి పూర్ణపాత్రం ప్రచక్షతే ॥ ఇతి వచనాత్ ॥ ధాన్యముష్టీనామష్టావింశత్యధికం శతం పూర్ణపాత్రం। [illegible] భయలింగః। తుశబ్దాత్ పర్వస్వయం వికల్పః। న పృథ[illegible]దాత్ ॥

స్థాలీపాకదినే మాతాపిత్రోశ్శ్రాద్ధసంభవే

(౪) మాతాపిత్రోశ్శ్రాద్ధదినే స్థాలీపాక ఉపస్థితే। స్థాలీపాకం న కర్తవ్యం శ్రాద్ధభోజనతః పురా ॥ స్థాలీపాకం కృతం చేత్స్యాత్ శ్రాద్ధహానిర్భవిష్యతి। తత్సంతతిః [illegible] యమాపాన్నోఽపి చ ॥ నిరాశాః పితరో యాంతి శాపం దత్వా [illegible] కృత్వా మహా ఘోరవ్యాంధతమసిమజ్జ ॥ [illegible] వృద్ధవసిష్ఠ—స్మృతౌ శ్రాద్ధదినే స్థాలీపాక ఉపస్థితే। స్థాలీపాకం న కర్తవ్యం [illegible] శ్రాద్ధాత్పూర్వం కృతం చేత్స్యాత్ స్థాలీపాకం [illegible] తచ్ఛ్రాద్ధం నిష్ఫలం జ్ఞేయం [illegible]

ఆహితాగ్నేర్విశేషమాహ—స్మృత్యంతరే వసిష్ఠః

పిత్రోశ్శ్రాద్ధే సమాయాతే ఆహితాగ్నిర్ద్విజోత్తమః ఆగతా యదివేద్దర్శపూర్ణమాసావహస్సముఖే ॥ ఇష్టిం కృత్వా చ విధివత్ తతశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్। స్థాలీపాకం న కుర్వీత ప్రాబల్యాత్ శ్రౌతకర్మణః ॥ ఇతి ॥

☞ ఔపాసన హోమాద్వైశ్వదేవం పార్వణమిత్యాది పాకయజ్ఞ సంస్థాగణనాయాం వైశ్వదేవానంతర భావిత్వేఽపి వివాహమధ్యే సర్వ ప్రాప్తానుష్ఠాన సంభవాత్, వైవాహిక స్థాలీపాక ధర్మాతి దేశసౌకర్యా చ్చాత్రైవ పార్వణ స్థాలీపాక ప్రయోగో లిఖితః ॥

॥ ఇతి పార్వణస్థాలీపాక ప్రకరణమ్ ॥

అథ వైవాహిక శేష హోమ ప్రయోగః

సూత్రం చతుర్థ్యాఽపరరాత్ర ఉత్తరాభ్యా ముత్థాప్య ప్రక్షాళ్య నిధాయ ॥

చతుర్థ్యాహోరాత్రస్య రాత్రేరపరత్ర తృతీయ భాగే (౧) సుస్నాతౌ ద్విరాచాంతౌ దమ్పతీ ॥

ఉదీర్ష్వాఽతో విశ్వావసో నమసేడామహే త్వా । అన్యామిచ్ఛ ప్రఫర్వ్యగ్ం సంజాయాం పత్యా సృజ । ఉదీర్ష్వాఽతః పతివతీ హ్యేషా విశ్వావసుం నమసాగీర్భిరీట్టే । అన్యామిచ్ఛ పితృషదంవ్యక్తాగ్ంస తే భాగో జనుషా తస్యవిద్ధి ।

(౨) ఇతిద్వాభ్యాం తం వివాహదీక్షాఽఽదానిహితం గంధర్వదండముత్థాప్య పరిహృత్య శయనాదన్యత్ర నిదధ్యాత్ ॥ అథ వరః కాలే పూర్వవదుపవిశ్య పత్న్యాసహ ప్రాణానాయమ్య—అనయా నవోఢయా వధ్వాసహ వివాహ శేష హోమం కరిష్యే ॥ ఇతి సంకల్ప్య ॥

సూ = అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేఽన్వారబ్ధాయా ముత్తరా ఆహుతీర్జుహోతి ॥

అగ్నిప్రతిష్ఠాపనాది, శమ్యా నిధాయాజ్యభాగాంతే పత్నీమన్వారభ్య ॥

అగ్నే ప్రాయశ్చిత్తే త్వం దేవానాం ప్రాయశ్చిత్తిరసి బ్రాహ్మణస్త్వా నాథకామః ప్రపద్యే యాఽస్యాం పతిఘ్నీ తనూః ప్రజాఘ్నీ పశుఘ్నీ లక్ష్మీఘ్నీ జారఘ్నీ మస్యై తాం కృణోమి స్వాహా । అగ్నయ ఇదమ్ ॥

వాయో ప్రాయశ్చిత్తే త్వం దేవానాం ... కృణోమి స్వాహా । వాయవ ఇదమ్ ॥

ఆదిత్య ప్రాయశ్చిత్తే త్వం దేవానాం ... కృణోమి స్వాహా । ఆదిత్యాయేదమ్ ॥

ప్రజాపతే ప్రాయశ్చిత్రైత్వం దేవానాం .. కృణోమి స్వాహా । ప్రజాపతయఇదమ్ ॥

ప్రసవశ్చోపయామశ్చ కాటశ్చార్ణవశ్చధర్ణాసిశ్చ ద్రవిణంచభగశ్చాంతరిక్షంచసింధుశ్చసముద్రశ్చసరస్వాగంశ్చవిశ్వవ్యచాశ్చ తేయంద్విష్మోయశ్చనోద్వేష్టి తమేషాం జమ్భేదధ్మస్వాహా । ప్రసవాదిభ్యో దేవతాభ్య ఇదమ్ ॥

మధుశ్చ మాధవశ్చ శుక్రశ్చ శుచిశ్చ నభశ్చ నభస్యశ్చేషశ్చోర్జశ్చ సహశ్చ సహస్యశ్చ తపశ్చ తపస్యశ్చ తేయం ద్విష్మోయశ్చ నోద్వేష్టి తమేషాం జమ్భేదధ్మస్వాహా । మధ్వాదిభ్యో దేవతాభ్యఇదమ్ ॥

చిత్తంచ చిత్తిశ్చాకూతం చాకూతిశ్చాధీతం చాధీతిశ్చ విజ్ఞాతం చ విజ్ఞానం చ నామచ క్రతుశ్చ దర్శశ్చ పూర్ణమాసశ్చ తేయంద్విష్మోయశ్చ నోద్వేష్టి తమేషాం జమ్భేదధ్మస్వాహా । చిత్తాదిభ్యో దేవతాభ్యఇదమ్ ॥

ఇతి సప్తాజ్యాహుతీర్హుత్వా ॥

సూర్జయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా ॥

ప్రణీతావిమోకణ బ్రహ్మవిసర్జనాంతే ॥

సూ= అపరేణాగ్నిం ప్రాచీముపవేశ్య తస్యాశ్శిరస్యాజ్యశేషా ద్వ్యాహృతీభిరోంకారచతుర్థాభిరానీయ ॥

భూస్స్వాహా భువస్స్వాహా సువస్స్వాహా ఓగ్ం స్వాహా- అగ్నేః పశ్చాద్వధూం ప్రాఙ్ముఖీ ముపవేశ్య దర్వ్యాహుత శేషమాజ్యమాదాయ వధ్వాశ్శిరసి స్వాహాకారాన్తాభిస్సర్వే షామంతే (3) సకృదానయతి ।

సూ= ఉత్తరాభ్యాం యథాలింగం మిథస్సమీక్ష్య ॥

అపశ్యంత్వా మనసా చేకితానం తపసో జాతం తపసో విభూతమ్ । ఇహ ప్రజా మిహ రయిగ్ం రరాణః ప్రజాయస్వ ప్రజయా పుత్రకామ । ఇతి వధూర్వరమ్ ।

అపశ్యంత్వా మనసా దీధ్యానాగ్ం స్వాయాం తనూగ్ం ఋత్వియే నాధమానామ్ । ఉప మా ముచ్చా యువతిర్బ భూయాః ప్రజాయస్వ ప్రజయా పుత్రకామే ।

ఇతి వరో వధూం చ అన్యోన్యం యుగపత్సమీక్ష్య ॥

సూ= ఉత్తరయాజ్యశేషేణ హృదయదేశౌ సంమృజ్య ॥

సమఞ్జన్తు విశ్వే దేవా స్సమాపో హృదయాని నౌ।
సం మాతరిశ్వా సం ధాతా సము దేష్ట్రీ దిదేష్టునౌ।

అంగుష్ఠ విసర్జిసినీభ్యాం హుత శేషమాజ్యం స్పృష్ట్వా వధూం దక్షిణహస్తేన పరిష్వజ్య స్వాంగుష్ఠేన వధూహృదయ దేశం తర్జన్యా స్వహృదయదేశం చ (౮) యుగపన్నృక్తి॥ సూ=ఉత్తరాస్తిస్రో జపిత్వా॥

ప్రజాపతే త్వన్ద్వం మేజువస్స్వత్వష్టదై వేభిస్సహాసామఇన్ద్ర। విశ్వైర్దేవై ర్రాతిభిస్సగ్ంరరాణః పుగ్ంసాం బహూనాం మాతరస్స్యామ। ఆ నః ప్రజాం జనయతు ప్రజాపతిరాజరసాయ సమనక్త్వర్యమా। అదుర్మఙ్గలీః పతిలోకమావిశ శంనో భవ ద్విపదే శం చతుష్పదే। తాం పూషఞ్ఛివతమా మీరయస్వ యస్యాం బీజం మనుష్యా వపన్తి। యా న ఊరూ ఉశతీ విశ్రయాతై యస్యాముశన్తః ప్రహరేమ శేఫమ్॥

ఇతిత్రీన్మన్త్రాన్స్వరోజపిత్వా॥ ఉపస్థానాదికర్మ నమాప యేత్॥ తతస్సంధ్యాద్యౌపాసనాన్తం కృత్వా (౯) వివాహ ర్థాఙ్గ మభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనం చ కుర్యాత్॥ వివాహ నైన ఏవ ప్రధాన హోమానన్తరం వా కుర్యాత్॥

(అత్ర కేషాంచిదాచారః దంపతీ నూతనవస్త్రం సంధార్య ఫలపూజా తాంబూలపూజా దానాది తాంబూలచర్వణ మంగళనీరాజన బ్రాహ్మణాశీర్వచనస్వీకారాంతం, కర్మనిర్వర్త్య వధూగృహాప్రవేశమితి చ కారయిత్వా స్వగృహే గణపతి పూజాఽభ్యుదయ పుణ్యాహవాచన ఫలదాననీరాజన బ్రాహ్మ ణాశీర్వచనాంతం కర్మ కుర్యురితి ॥)

సూ= శేషగ్ం సమావేశనె జపె దన్యోన్వైనామభిమన్త్రయేత॥

(౬) రాగసతి (అసత్యపి) వివాహకర్మార్థమస్మి న్నహని శేషహోమానంతరం తస్యాం రాత్రౌ సమావేశనం కుర్వీత ॥

ఆరోహోరుముపబర్హస్వ బాహుం పరిష్వజస్వ జాయా గ్ం సుమనస్యమానః । తస్యాం పుష్యతం మిథునౌసయోనీ బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తౌ సరేతసా । ఆర్ద్రయాఽరణ్యా యత్రామన్థత్పురుషం పురుషేణ శక్రః । తదేతౌ మిథునా సయోనీ ప్రజయాఽమృతేనేహ గచ్ఛతమ్ । అహం గర్భ మదధామోషధీష్వహం విశ్వేషు భువనేష్వన్తః । అహం

ప్రజా అజనయం పిత్పృణా మహం జనిభ్యో అప్తరీష్ఠ పుత్రాన్। పుత్రిణ్ణేమా కుమారిణ్ణా విశ్వమాయుర్వ్యశ్నుతమ్। ఉభా హిరణ్యపేశసా వీతిహోత్రా కృతద్వసూ। దశస్యం త్వాఽమృతాయ కగ్ం శమూధో రోమశగ్ం హవో దేవేషు కృణుతో దువః॥

ఇత్యనువాకం (౭) ప్రథమ సమావేశన ఏవజపేత్ ॥

వరాదన్యో వా ఏనాం వధూం (ఏనౌ) ఇమమనువాకం జపిత్వా అభిమంత్రయేత॥

(౮) అస్మిన్నేవక్రమే యదిదైవాదృతుగమనమపి కర్తవ్యం స్యాత్తదా పూర్వం ఆరోహోరు మిత్యాది జపః॥

తతో 'విష్ణుర్యోనిం' ఇత్యాదిభిరభిమంత్రణం కర్తవ్యమ్॥

॥ఇతి వివాహ శేషహోమ ప్రయోగః॥

వైవాహిక శేష హోమ ప్రకరణమ్

స్నాత్వైవ శేషహోమం కుర్యాత్

(౧) సుస్నాతావితి। అస్నాతో నాచరేత్కర్మజపహోమాదికించన। లాలాస్వేద సమాకీర్ణ శయనాదుత్థితః ప్రమానితి॥

వివాహ శేషహోమయోర్మధ్యే గంధర్వ సమిన్నాశే

(౨) ఛిన్నేభిన్నే వినష్టేవా దగ్ధే గంధర్వనాశకే। తంతుమత్యా ఘృతైర్న్యస్తైః స్వాగ్నౌ శాంతిం తతశ్చరేత్॥ ఆర్యాగుతాపనాద్దగ్ధో గంధర్వోయదినశ్యతి। అభిగీర్భిరిహుత్వా తతః కర్మ సమాచరేత్॥ ఛిన్నేభిన్నే వినష్టే వాదగ్ధే గంధర్వనామకే। తంతుమత్యా ఘృతైర్న్యస్తైః స్వాగ్నౌహోమం సమాచరేత్॥ వివాహశేషహోమయోర్మధ్యే గంధర్వస్య సమిద్గతే। ప్రణవేనాన్య సమిధం గృహిత్వా (స్థాయాత్) మంత్రత పత్న్యైదేత్॥ ఇతి॥ ఆర్యాగుత్థాపనాద్దండో గంధర్వో యదినశ్యతి। తుభ్యంతా ఇత్యృచా హుత్వా శేషకర్మ సమాచరేత్॥ ఇతిచాన్యత్॥

(౩) సకృదానయతీతి। కేచిత్ప్రతిమంత్రమితి॥ (౪) యుగపదితి। సమంజావో హృదయానినౌ ఇ। ద్వివచనలింగాత్॥

(౫) వివాహాంగమభ్యుదయం (౨౪౭) యదాశిషామితికారికా రీత్యా తత్రైవ అంతతో బ్రాహ్మణ భోజనమిత్యుజ్జ్వలావాక్యాచ్చ అతః శేషహోమానంతరమేవ కర్తవ్యమ్॥ కేచిదాదౌ కుర్వంతి తస్యమూలం మృగ్యమ్॥ ప్రధాన హోమానంతరం వా కార్యమ్॥ తథా చ స్మృతిముక్తా ఫలే వృద్ధిశ్రాద్ధ ప్రకరణే॥ వివాహాద్యావంతే విహితమభ్యుదయ శ్రాద్ధం

పూర్వాహ్ణే వివాహేదాసతి తస్మిన్నేవదినే పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యమ్, రాత్రౌ వివాహేదాసతి శ్వః ప్రభాతే కర్తవ్యమిత్యుక్తమ్ ॥

(౬) రాత్రౌ సహ సమావేశనం (వధ్వాసహ మైథునార్థం శయనం) కర్తవ్యమితి సుదర్శనాచార్యమతమ్ ॥ కేచిత్-అసత్యపి రాగే కర్మార్థమస్మిన్ రాత్రిమే సమావేశనం నియతమేవేతి ॥

(౭) ప్రసమే సమావేశన ఇతి-అరోహోరుమిత్యనువాక మంత్రజపః। బోధాయనేన తు వికల్పోఽభిహితః । 'సర్వాణ్యుపగమనాని మంత్రి వంతి బోధాయనో యచ్ఛాదా యచ్ఛతాం' నితిశాలికిరితి ॥ అన్యోవేతి- 'ఆహం గర్భమదధామ్' ఇత్యాది లింగవిరోధఽప్రసు తైత్తరీయస్త్వాదిః ॥

(౮) తత ఋతుమధిగమ్య స్నాతాయాం ఋతు సమావేశనకాలే 'విష్ణుర్యోనిమిత్యార్భ్య-అంమేవాహో సమర్థయేత్యంతేన వధూమభిమంత్రయతే ॥ యది చతుర్థీ సంవేశనం ఋతుసంవేశనం చ యుగపత్ప్రాప్నుతః తదా 'అరోహోరుమితి జపిత్వా విష్ణుర్యోనిమిత్యభిమంత్రయతే ॥ చతుర్థ దివసాదారభ్య ఆషోడశాదృతు దివసాః ॥ ఇతి ॥

॥ ఇతి వివాహ శేషహోమప్రకరణమ్ ॥

అథ మంత్రామ్నానక్రమప్రాప్తశాకునమంత్రజపాది కర్మవిధిః

సూ=అర్థప్రాప్త్యస్య పరీక్షవే పరికాసనేచాపఉపప్పృశ్యోత్తర యథా లింగం జపేత్ ॥

అథ యస్యకస్య చిత్ప్రయోజనార్థం గచ్ఛతః ఉపక్రమవేళాయాం పరీక్షవేక్ష్యతే-పరికాసనేచ ॥ అనువాకమిదద్వయోః ఋచోర్యథా

లింగం-ఉపస్థోపస్పృశ్య-ఆచమ్య-స్పర్శనమాత్రం వా యథా తుష్టిః కృత్వా-
జపః । అనుహావమిత్-ఋత్విజే । అనుహావాతమితి-కాసే ॥

సూ= ఏకముత్తరైర్యథాలింగం చిత్రియం వనస్పతిం శకృద్వీపిం సిగ్వాతం
శకునిమితి ॥

ఆరాత్ ఇత్యృచా చిత్రియం వనస్పతిం । నమశ్శకృత్సదే-ఇత్యా
దిష్య మాహిగ్ం సీదిక్యం తేన శకృత్సంతతిం । సిగసీతి-మాహిగ్ం సీదిత్యం
తేన-సిగ్వాతం । ఉద్గాతేవేత్యృచా-శకునిం (అశోభనవాదినం ।)

సూ= ఉభయోః హృదయ సంసర్గేప్సుః...సిద్ధిం వాచయీత ॥

జాయాపత్యోర్హృదయ సంసర్గం కర్తుమిచ్ఛన్ । పత్యాహితైషీ
పితృభ్రాత్రాదిరపాపోఽపి త్రిరాత్రావరం బ్రహ్మచర్యం చరిత్వా-పున
ర్వసోః కృతప్రాణాయామః జాయాపత్యోః హృదయసంసర్గం కరిష్యే ॥
ఇతి సంకల్ప్య ॥ తయోరౌపాసనే స్థాలీపాకం శ్రపయిత్వాఽభిఘార్యో
ద్వాస్య ప్రతిష్ఠితమభిఘార్యాగ్నిముఖాంతే తస్యామన్వారబ్ధాయాం స్థాలీ
పాకాత్ ప్రతిరగ్నిమితి ప్రత్యృచం సప్తాన్నాహుతీర్జుహోతి ॥ అంతే తు
తాభిఘారణం అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహేతి స్విష్టకృత్ ॥ జయాది ప్రతి
పద్యతే-శేషహోమాది ॥ తతః పరిషేచనాంతే స్థాలీపాకేన తేన సపిణ్షష్మృతా
యుగ్మాన్ ద్వ్యవరాన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా । సిద్ధిం వాచయీత ఓమ్
కర్మసిద్ధిం భవంతో బ్రువంత్వితి కర్తా-ఓమ్ కర్మ సిద్ధిరస్త్వితీతరే బ్రువతే ॥

అథ భర్తృవశ్య కర్మ

సూ= శ్వస్తిష్యేణేతి... ..నిష్క్రీణామీతి ॥

తతః పాఠాన్ పరికిరతి

పాంశామేకవింశత్యా యద్వైస్సర్వతో వేష్టయతి । యది వారుణ్యాసి-
వరుణాత్వా నిష్క్రీణామి-యది సౌమ్యాసి-సోమాత్వా నిష్క్రీణామి ॥ ఇతి ॥

సూ—శ్వోభూత ఉత్తరయోత్థాప్య......శ్వోభవతి ॥

శ్వోభూతే॥ఇమాం ఖనామీత్యనయా పాఠాముత్థాప్య । ఉత్తానపర్ణ ఇతి తిసృభిఋగ్భిః అభిమంత్ర్య సైవపత్నీ తస్యా మూలం ద్విధా భిత్వా అహామస్మీత్యృచా అవరణార్థేన కంచుకేన ప్రతిచ్ఛన్నాం హస్తయోరాబధ్నాతి॥ అపామథ్యాదన్యో బధ్నాతి । తస్యాపి మంత్రోచ్చారణం । ఉపతేధామిత్యృచా శయ్యాకాలే బాహుభ్యాం భర్తారం పరిగృహ్ణీయాత్ ॥ ఉపధానలింగత్వేతి జ్ఞానం కర్మాంగం । వశ్యో భవతి భర్తా ॥

సపత్నీబాధనస్యైతత్కర్మ భవతి

సూ—సపత్నీబాధనంచ......సదాదిత్యముపతిష్ఠతే ॥

అథ సపత్నీ ప్రాగ్భోజనకాలాత్ప్రియతా సతీ-ఉదసౌ సూర్యో అగాదిత్యనువాకేన సదాఽఽదిత్యముపతిష్ఠతే ॥

సూ—యత్సుమ్గృహీతామన్యాం వా......నిరస్యేత్ ॥

యాఽపిరాజయత్సుమ్గృహీతా అన్యైరున్మాదాదిభిర్గృహీతా వా తాం బ్రహ్మచర్యయుక్తో భర్తా పద్మసంవర్తనమూలైః । అక్షీభ్యాంత ఇతి యథాలింగమంగాని సంమృశ్య ప్రతీచీనం నిరస్యేత్ ॥ సర్వత్ర వివృహామీత్యంతేన సంమార్జనం-అంగాదంగాదిత్యాదిశిష్టాంగం ॥

సూ—వధూవాస ఉత్తరాభిరేతద్విదే దద్యాత్ ॥

ఏతత్కర్మ సమంత్రార్థవాదం యో వేద తస్మై బ్రాహ్మణాయ పరాదేహీత్యాదిశిష్టేన మంత్రేణ వధూవాసో దద్యాత్ ॥ యస్యా వధ్వా ఇదం భైషజ్యం క్రియతే తస్యా వాసః ॥ ఇతి ॥

। ఇతిమంత్రామ్నానక్రమప్రాప్తం అర్థప్రాధ్వస్యేత్యాది భైషజ్యాంతం కర్మ ॥

అథ నాకబలిప్రయోగః

(కేషాంచిదనుష్ఠానాయ)

అథాతో నాకబలిం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥

మంగళస్నానం ఔపాసనం కృత్వా । గృహమధ్యే హస్తద్వయమాత్రం చతురశ్రం గౌరవర్ణం మృన్మయేనాను లిప్య, పంచవర్ణతండులైః చతురశ్రం పుష్కరాకారం లిఖిత్వా । దక్షిణోత్తరయోః లవణఖాత్వా గజౌ లిఖిత్వా ॥ ఇన్ద్రాణీం తదుత్తరతో గౌరీం చ ప్రతిష్ఠాప్య, ఆయుధం నిధాయ, పూర్ణకలశద్వయం ప్రాగ్భాగేనిధాయ, చతుర్దిక్షు నాకబలిమృన్మయపాత్రాణి నిధాయ, సర్వతస్తన్తునావేష్ట్య గంధపుష్పాక్షతాదిభిరభ్యర్చ్య త్రియస్త్రింశద్దీపాః పాత్రద్వయే నిధాయ, సువాసిన్యా దీపసహితకాంస్యపాత్రద్వయం గృహీత్వా, తత్పురతో వృద్ధసువాసినీ చ ఉదకుంభం గృహీత్వా యజమానః ఆయుధేనసహ ॥

సిగ్ంహే వ్యాఘ్ర ఉత యా పృదాకౌ । త్విషిరగ్నౌ

బ్రాహ్మణేసూర్యాయా । ఇన్ద్రాణీ యాదేవీసుభగా జజాన।
సానఆగన్వర్చసా సంవిదానా । యారాజన్యే దున్దుభావాయ
తాయామ్। అశ్వస్య క్రన్దే పురుషస్య మాయౌ । ఇన్ద్రాణీ
యా దేవీ సుభగాజజాన । సానఆగన్వర్చసా సంవిదానా ।
యాహస్తినిద్వీపినియాహిరణ్యే॥ త్విషిరశ్వేషుపురుషేషుగోషు॥
ఇన్ద్రాణీ యాదేవీసుభగాజజాన । సానఆగన్వర్చసా సంవిదానా।
రథేఅక్షేషు వృషభస్య వాజే। వాతేపర్జన్యే వరుణస్య శుష్మే।
ఇన్ద్రాణీయాదేవీ సుభగాజజాన । సానఆగన్వర్చసాసంవిదానా।
రాడసివిరాడసి। సమ్రాడసి స్వరాడసి। ఇన్ద్రాయత్వా తేజస్వతే
తేజస్వన్తగ్ం శ్రీణామి। ఇన్ద్రాయత్వౌజస్వత ఓజస్వన్తగ్ం శ్రీణా
మి॥ ఇన్ద్రాయత్వా పయస్వతే పయస్వన్తగ్ం శ్రీణామి।
ఇన్ద్రాయత్వాఽఽయుష్మత ఆయుష్మన్తగ్ం శ్రీణామి। తేజోసి।
తత్తేప్రయచ్ఛామి । తేజస్వదస్తు మే ముఖమ్। తేజస్వచ్ఛిరో
అస్తు మే । తేజస్వాన్విశ్వతః ప్రత్యఙ్ । తేజసా సంపిపృగ్ధి
మా । ఓజోసి । తత్తేప్రయచ్ఛామి। ఓజస్వదస్తు మేముఖమ్।
ఓజస్వచ్ఛిరో అస్తు మే । ఓజస్వాన్ విశ్వతః ప్రత్యఙ్ । ఓజసా

సంపిపృగ్ధిమా । పయోసి । తత్త్రైప్రయచ్ఛామి । పయన్వదస్తు
మైముఖమ్ । పయస్త్వచ్ఛిరో అస్తుమే । పయస్వాగ్ విశ్వతః
ప్రత్యఙ్ పయస్తా సంపిపృగ్ధిమా ॥ ఆయురసి । తత్త్రైప్రయ
చ్ఛామి । ఆయుష్మద్దస్తు మైముఖమ్ । ఆయుష్మచ్ఛిరో అస్తు
మే । ఆయుష్మాగ్ విశ్వతః ప్రత్యఙ్ । ఆయుష్మానంపిపృగ్ధి
మా । ఇమమగ్న అయుషే వర్చసే కృధి । ప్రియగ్ం రేతో
వరుణసోమరాజన్ మాతేవాస్మా అదితే శర్మయచ్ఛ ।
విశ్వే దేవాజరదష్టిర్యథా౽సత్ ॥ ఆయురసి విశ్వాయురసి ॥
సర్వాయురసి సర్వమాయురసి । యతో వాతో మనోజవాః ।
యతః క్షరన్తి సింధవః । తాసాం త్వా సర్వాసాగ్ం రుచా ।
అభిషిఞ్చామివర్చసా సముద్ర ఇవాసిగ్రహ్మనా । సోమ
ఇవాస్యదాభ్యః । అగ్నిరివ విశ్వతః ప్రత్యఙ్ । సూర్య ఇవ-
జ్యోతిషావిభూః ॥ అపాంయోద్రవణేరసః । తమహమస్మా
అముష్యాయణాయ । తేజసే బ్రహ్మవర్చసాయ, గృహ్ణామి ।
అపాం య ఊర్మౌరసః । తమహమస్మా అముష్యాయణాయ।
ఓజసేవీర్యాయ గృహ్ణామి । అపాంయో మధ్యతోరసః । తమ

హామస్మా ఆముష్యాయణాయ । పుష్ట్యై ప్రజననాయగృహ్ణామి।
అపాంయో యజ్ఞియోరసః । తమహమస్మా ఆముష్యాయణాయ॥
ఆయుషే దీర్ఘాయుత్వాయ గృహ్ణామి ॥

ప్రాచీతిష్ఠత్యాగదతి- తేన ప్రాచీం దిశం జయతి । ప్రాగ్ది గ్భాగే ఇన్ద్రో దేవతా ఇంద్రప్రసాదాద్విజయాయ ॥ తం దక్షిణా పరివహంతి... తేన దక్షిణాం దిశం జయతి। దక్షిణదిగ్భాగే యమో దేవతా—యమప్రసాదా ద్విజయాయ ॥ తం ప్రత్యంచ మావర్తయంతి । తేన ప్రతీచీం దిశంజయతి—ప్రతీచీదిగ్భాగే వరుణో దేవతా—వరుణ ప్రసాదా ద్విజయాయ ॥ తముదీచీ స్తిష్ఠత ఉపావహరతి ॥ తేనోదీచీం దిశం జయతి—ఉదీచీది గ్భాగే కుబేరో దేవతా-కుబేర ప్రసాదాద్విజయాయ॥ సోమేన రాజ్ఞా సర్వాదిశోజయతి య ఏవం వేద ॥ ఇత్యనువాకైస్త్రయ స్త్రింశద్దీపాన్ ప్రదక్షిణీకుర్యుః ॥ ప్రాగ్దక్షిణే సర్వతః త్రయస్త్రిం శద్దీపాన్నిధాయ.త్రయస్త్రింశదన్నకబళాన్ సర్వతోనిధాయ, ఉపహారాదికం కృత్వా తంతూనుద్వాస్య పుష్కరం ప్రవిశ్య చతుర్దిక్షు నాకబలిదేవతాభ్యోబలిముదకపురస్సరం విసృజ్య దంపతీ చిత్రవస్త్రాదికం ధారయిత్వాఇన్ద్రాణీం ప్రార్థయేతాం॥

(౪౭-౨) (దేవీంద్రాణి నమస్తుభ్యం......)

ఇతిప్రార్థ్య ॥ నీలలోహిత పూజాం కృత్వా-నీలలో
హితేభవతః కృత్యాసక్తిర్వ్యజ్యతే । ఏధన్తే౽స్యాజ్ఞాతయః
పతిర్బన్ధేషు బధ్యతే ॥ ముక్తా ప్రనాళగ్రథిత సూత్రేణ
బధ్వా-నీలలోహితధారణ ముహూర్తస్సుముహూర్తో౽
స్త్విత్యనుగృహ్ణన్తు—సుముహూర్తో౽స్తు ॥ సువాసినీభ్య
శ్శూర్పవాయనాని దత్వా ॥ దక్షిణదిగ్గజస్యోపరి వధూః స్థిత్వా
వర ఉత్తరగజే స్థిత్వా ॥

ఇన్ద్రాయరాజ్ఞే సూకరో వరుణాయరాజ్ఞే కృష్ణోయమా
యరాజ్ఞ ఋశ్య ఋషభాయరాజ్ఞేగవయశ్శార్దూలాయ
రాజ్ఞే గౌరః పురుషరాజాయ మర్కటః క్షిప్రశ్యేనస్య వర్తి
కా నీలఙ్గోః క్రిమిస్సోమస్య రాజ్ఞః కుళుఙ్గస్సిన్ధో శ్శింశు
మారో హిమవతోహస్తీ ॥

ఇత్యన్తం జపేత్ ॥ త్రిః ప్రదక్షిణం కృత్వా-ఫలదానాని
కృత్వా బంధుభ్యో మిథునేభ్యస్తాంబూలాని దద్యాత్ ॥
అథాశీర్వాదః ॥ నాందీదేవతా కంకణవిసర్జనార్థం

పుణ్యాహం కుర్యాత్ ॥ కంకణవిమోచనం। కంకణం మోచయామ్యద్య రక్షాఽస్మిన్న కదాచన। మయిరక్షాం స్థిరం బధ్వా దేవస్వం గచ్ఛ కంకణ॥ ఇతి కంకణ విమోచనం కృత్వా॥ వసంతమాధవ పూజాం కుర్యాత్ ॥

వసన్తేనర్తునా దేవాః। వసవస్త్రివృతాస్తుతమ్। రథన్తరేణ తేజసా। హవిరిన్ద్రేవయోదధు। గ్రీష్మేణ దేవా ఋతునా। రుద్రాః పఞ్చదశేస్తుతమ్। బృహతాయశసా బలమ్। హవిరిన్ద్రే వయోదధు। వర్షాభిర్ ఋతునాదిత్యాః। స్తోమే సప్తదశేస్తుతమ్॥ వైరూపేణ విశౌజసా। హవిరింద్రే వయోదధు। శారద దేనర్తునా దేవా। ఏకవిగ్ంశ ఋభవ స్తుతమ్। వైరాజేనశ్రియాశ్రియమ్। హవిరింద్రేవయోదధుః। హేమన్తేనర్తునా దేవాః। మరుత స్త్రిణవే స్తుతమ్। బలేన శక్వరీస్సహః। హవిరిన్ద్రే వయోదధుః। శైశిరేణర్తునా దేవాః। త్రయస్త్రిగ్ంశేఽమృతగ్ం స్తుతమ్। సత్యేన రేవతీః క్షత్రమ్। హవిరిన్ద్రేవయోదధుః॥

॥ ఇత్యనువాకేన మార్జనం॥

॥ ఇతి నాకబలి ప్రయోగః॥

అథ ఉపనయన మంగళాష్టకమ్

ఆదౌగణేశస్తదను స్వయంభూ స్తతో గిరీశ స్తదనంతరం హరిః ।

ఏతేసదా దేవగణాదిశంతు వటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తి విద్యాః ॥

సుమేరుసారస్వ గిరీంద్రనీలకైలాస వింధ్యాచల హేమకూటాః ।

సర్వేగిరీంద్రాస్సతతం దిశన్తు వటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తివిద్యాః ॥

గోదావరీసింధుమలాపహారీ వేదావతీ నాదవతీ ప్రశస్తాః ।

నద్యస్సమస్తాస్సతతం దిశంతు వటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తివిద్యాః ॥

కృష్ణాజినం దర్భమయీ చమౌంజీ పాలాశదండః పరిధానశాటీ ।

యజ్ఞోపవీతంచదిశంతు నిత్యం వటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తి విద్యాః ॥

తాంబూలగంధాక్షతపత్రపుష్పదీపాంకురాశీర్వచనాని యాని ।

పుణ్యాహవాక్యాని దిశంతు తాని వటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తి విద్యాః

మందార ధాత్రీరుహపారిజాత సంతానకల్పద్రుమ చన్దనాని ।

కల్పద్రుమాఖ్యాని దిశంతు తాని వటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తి విద్యాః ॥

జంభారివైశ్వానర కాలపుణ్యాః నిరిత్పతిర్వాయు కుబేరశర్వాః ।

ఏతేసదాదిక్పతయో దిశంతు వటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తివిద్యాః ॥

౯౮౨ యాజుష పూర్వప్రయోగ రత్నాకరః

ఓంకారసవ్యాహృతిమన్త్రముద్రాసావిత్రిగాయత్రిసరస్వతీస్వరాః
ఛందాంసివేదాశ్చదిశంతుసర్వేవటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తి విద్యాః॥
వసిష్ఠజాబాలిపరాశరాత్రివాధూలబోధాయనజామదగ్న్యాః।
భృగ్వంగిరోగౌతమకాశ్యపాశ్చవటోశ్చిరాయుశ్శుభకీర్తి విద్యాః॥

॥ ఇతి ఉపనయన మంగళాష్టకమ్ ॥

అథ నవగ్రహ మంగళ నవకమ్

భాస్వాన్కాశ్యపగోత్రజోఽరుణరుచిర్యస్సింహపోఽర్కస్సమిత్ షట్త్రిస్థో దశగశ్శుభశ్శశిగురూ భౌమశ్చ మిత్రం సదా ॥ శుక్రో మందరిపుః కళింగజనపశ్చాగ్నీశ్వరౌ దేవతే మధ్యేవర్తులపూర్వదిగ్దినకరః కుర్యాత్సదా మంగళమ్ ॥ ౧ ॥

చంద్రః కర్కటకప్రభుస్సితనిభశ్చాత్రేయగోత్రోద్భవశ్చాగ్నేయశ్చతురశ్రవారుణముఖశ్చాపోహ్యుమాధీశ్వరః । షట్సప్తాగ్నిదశైకశోభనకరో నారిర్బుధార్కౌ ప్రియః స్వామీ యామునిపః పలాశసమిధః కుర్యాత్సదామంగళమ్ । ౨ ।

భౌమో దక్షిణ దిక్త్రికోణనిలయో వింధ్యేశ్వరః ఖాదిరః -
స్వామీ వృశ్చికమేషయోస్సురగురుశ్చార్కశ్శశీసౌహృదః ॥
జ్ఞోఽరిష్షట్త్రిఫలప్రదశ్చవసుధాస్కంధౌ క్రమాద్దేవతేభారద్వాజ
కులోద్భవోఽరుణరుచిః కుర్యాత్సదామంగళమ్ ॥ ౩ ॥

సౌమ్యః పీతఉదఙ్ముఖస్సమిదపామార్గోఽత్రిగోత్రోద్భ
వో బాణేశాన దిశస్సుహృద్రవిసితో వైహీందురన్యసమాః ॥
కన్యాయుగ్మపతిర్దశాష్టక చతుష్షణ్ణేత్రగశ్శోభనో విష్ణుః
పూరుషదైవతో మగధపః కుర్యాత్సదామంగళమ్ ॥ ౪ ॥

జీవశ్చాంగిరగోత్రజోత్తరముఖో దీర్ఘోత్తరాశాస్థితః
పీతోశ్వత్థసమిత్పురందరవిధిః కోదండమీనాధిపః॥ సూర్యేందు
క్షితిజప్రియోబుధసితౌ శత్రూ సమస్సూర్యజః సప్తాంకద్విక
పంచగస్తు శుభదః కుర్యాత్సదామంగళమ్ ॥ ౫ ॥

శుక్రో భార్గవగోత్రజస్సితనిభః పూర్వాముఖఃపూర్వ
దిక్ పంచాశోత్రి వృషభస్తులాధిప మహారాష్ట్రాధిపౌదుంబరః ॥
ఇంద్రాణీ మఘవాచసౌమ్యరవిజౌ మిత్రేఽర్క చంద్రావరీ
షడ్వ్యాభృద్దశవర్జితో భృగుసుతః కుర్యాత్సదామంగళమ్॥౬॥

మందః కృష్ణనిభస్తు పశ్చిమముఖస్సౌరాష్ట్రపః కాశ్య
పోనక్రిశ్శోఘటవస్సుహృద్బుధభృగుర్వైరీం ద్వినత్యా సుః ।
స్థానం పశ్చిమ దిక్ప్రజాపతియమౌదేవౌ ధనుస్త్వాసనం షట్త్రిస్థ
శ్శుభకృచ్ఛమీరసి సుతః కుర్యాత్సదా మంగళమ్ ॥ ౭ ॥

రాహుస్సింహళదేశపోనిర్ ఋతిః కృష్ణాంగ శూర్పా
సనోయః పైఠీనసిగోత్రజోఽస్యతు సమిద్దూర్వాముఖం దాక్షి
ణం । యస్సర్పోఽప్యధిదైవతంనిర్ ఋతిః ప్రత్యాఖ్యదేవస్సదా
షట్త్రిస్థశ్శుభకృచ్చసింహక సుతః కుర్యాత్సదా మంగళమ్ ॥ ౮ ॥

కేతుర్జైమినిగోత్రజః కుశ సమిద్వాయవ్యకోణస్థితశ్చి
త్రాంకధ్వజలాంఛనోహిభగవాన్యో దక్షిణాశాముఖః బ్రహ్మా
చైవతు చిత్రగుప్త అధిపః ప్రత్యాఖ్యదేవస్సదా షట్త్రిస్థ శ్శుభ
కృచ్చ బర్బరపతిః కుర్యాత్సదా మంగళమ్ ॥ ౯ ॥

॥ ఇతినవగ్రహ మంగళ నవకమ్ ॥

అథ వైశ్వదేవ ప్రయోగః

(౧) సూ॥ వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాః ॥

సమావేశనజపాన్తే వివాహే సమాప్తే—

(౨) తేషాం వైశ్వదేవమన్త్రాణాముపయోగే యద్విహితం—
"ద్వాదశాహమధశ్శయ్యా. బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణవర్జ
నం చోత్తమస్యైకరాత్రిముపవాస ఇతి" తత్సపత్నీకశ్చ
రిత్వా ప్రశస్తేఽహని వైశ్వదేవారంభఙ్కుర్యాత్ ॥

(౩) (ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవేఽన్న సంస్కర్తారస్స్యురిత్యా
దివిధినా) సిద్ధేఽన్నే తిష్ఠన్నిదానీమన్నసంస్కర్తా భార్యాదిః
'భూతమ్' ఇతిస్వామినే ప్రబ్రూయాత్ "తత్సుభూతమ్, "విరా
డన్నమ్, తన్మాక్షాయి" ఇతి—స్వామీ ప్రతిబ్రూయాత్ ॥

(౪) అథగృహే ప్రయాణే వా యద్యుఖాయామగ్నిశ్చేత్తదా
వైశ్వదేవహోమస్థానే— యత్రక్వచేతి విధినా ఔపాస
నాగ్నిం (పచనాగ్నిం) వోపసమాధాయ ధ్యానాది పరిస్తర

శా సంకృత్వా గృహమేధినో యదశనీయమన్నమాహృ

త్యాగ్నావధిశ్రిత్యప్రోక్ష్య, సౌకర్యాత్ స్వస్య దక్షిణతో

నిధాయ,

౫) [అత్ర కేచన శిష్టాః—ప్రాణా...మ్య-మమ సకల పాప

క్షయార్థం శకల హోమం కరిష్యే-ఇతి సంకల్ప్య అష్టౌ

సమిధః ఆదాయ।

౧. దేవకృతస్యైనసోఽవయజనమసి స్వాహా।

౨. మనుష్యకృతస్యైనసోఽవ... ,, ,,

౩. పితృకృతస్యైనసోఽవ... ,, ,,

౪. ఆత్మకృతస్యైనసోఽవ... ,, ,,

౫. యద్దివాచనక్తంచైనశ్చకృమతస్యావ ... హా।

౬. యత్స్వపంతశ్చజాగ్రతశ్చైనశ్చకృమతస్యావ. .హా।

౭. యద్విద్వాగ్ంసశ్చావిద్వాగ్ంసశ్చైన..హా ,,

౮. ఏనసఏనసోఽవయజనమసిస్వాహా। ఏతైరాదధతి।

నోద్దేశత్యాగః ॥]

(౬) ప్రాణా...మ్య-పరమేశ్వర ప్రీత్యర్థం [అన్నసంస్కార ద్వారా] ఆత్మసంస్కారార్థం,

(౭) పంచసూనాపాపాపనుత్త్యై ప్రాత్ర్వైశ్వదేవేనయక్ష్యే- ఇతి సంకల్ప్య ।

(౮) హవిష్యమన్నం పాత్రే కల్పయతి । అహవిష్యం క్షార లవణాది సంసృష్టం ద్వితీయే । హవిష్యమన్నం దేవయజ్ఞార్థం తృతీయే। సర్వతస్సమవదాయాగ్రదానార్థంచతుర్థే। సర్వత ఏవసమవదాయ మనుష్య యజ్ఞార్థం పంచమే॥ తతోఽదితేఽనుమన్యస్వేతి పరిషిచ్య ॥

(౯) ప్రథమ కల్పితాత్సర్పిరాదినాఽభ్యక్తాదన్నాం గుష్ఠ పర్వమాత్రమాదాయ। హస్తేన మధ్యేఽగ్నౌ పూర్వాం పూర్వాం సంహితాం ప్రదక్షిణం జుహోతి॥

౧. అగ్నయేస్వాహా (౧౦) అగ్నయ ఇదం నమమ ।

౨. (౧౧) సోమాయస్వాహా—సోమాయేదం ॥

3. విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా-విశ్వేభ్యో దేవేభ్యఇదమ్॥

౪.ధ్రువాయభూమాయస్వాహా-ధ్రువాయభూమాయేదం।

౫. ధ్రువక్షితయేస్వాహా-ధ్రువక్షితయ ఇదమ్ ॥

౬. అచ్యుత క్షితయేస్వాహా-అచ్యుతక్షితయఇదమ్ ॥

(౧౨) తతోధికమాదాయ (౧౩) ఉచ్చైః అగ్నయే స్విష్టకృతేస్వాహా ఉత్తరార్థ పూర్వార్ధేజుహుత్వా అగ్నయే స్విష్టకృత ఇదమ్ ॥ అదితేఽన్వమగ్ంస్థా ఇత్యుత్తరం పరిషిచ్య। (౧౪) ఉదీచీనముష్ణం భస్మాపోహ్య। తస్మిన్ క్షారలవణావరాన్న సంసృష్టమహావిష్యం-స్వాహాకారేణ జుహోతి — (ప్రజాపతయ ఇదమ్) [అగ్నయ ఇదమితి కేచిత్] (౧౫) అథ షడాహుతి శేషమహావిష్య హోమశేషేణ సంసృజ్య-సలిసూపే- తేన చ-సంసృష్టాన్నేన ధర్మసూత్రోక్తవిధినా రౌద్రాంతం బలిం దద్యాత్ ॥ (౧౬) తథాకర్తుమశక్తః-ఆయురారోగ్యకామీ అపరేణాగ్నిం వ్యజనాకారం బలిం హరేత్ ॥ (౧౭) ప్రతిబలి స్థానమద్భిర్హస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్య యథాఽంగుల్యగ్రాణి భూమిం స్పృశంతి తథాబలిం న్యుప్య (గంధమాల్యాదిభిరభ్యర్చ్య) ప్రత్యేకం తూష్ణీం సమంతం పరిషించేత్ ॥

(౧౮) ఏకదేశ విహితానామపి మార్జనావోక్షణే పృథక్కృత్వా పరిషేచనమంతే సకృత్కుర్యాత్ ॥

(౧౯) అపరేణాగ్నిముదగపవర్గం-అద్భిర్హస్తేన పరిమృ
జ్యావోక్ష్య, బదరీఫలమాత్రమన్నమంగుళ్యగ్రైర్గృహ్య నిక్షిపేత్ ॥

౭. ధర్మాయస్వాహా—ధర్మాయేదం ॥

పూర్వవత్పరిమార్జనావోక్షణాది—ఏవం సర్వత్రబ
లిదానేషు ॥ ౮. అధర్మాయస్వాహా—అధర్మాయేదం॥ ఉభౌస
కృత్పరిషిచ్య ॥

ఉదధానసంనిధౌ ౯. అద్భ్యస్స్వాహా, అద్భ్యఇదమ్,
పరిషిచ్య॥

మధ్యేఽగారస్యైతాభ్యాం ప్రాగపవర్గం ॥

౧౦. ఓషధివనస్పతిభ్యస్స్వాహా—ఓషధివనస్పతిభ్య ఇదం॥

౧౧. రక్షో దేవజనేభ్య స్స్వాహా—రక్షో దేవజనేభ్య ఇదం ॥

ఉభౌపరిషిచ్య ॥

ఉత్తరపూర్వదేశేఽగారస్యోత్తరైశ్చతుర్భిః ప్రాగపవర్గం॥

౧౨. గృహ్యాభ్య స్స్వాహా-గృహ్యాభ్య ఇదమ్ ॥

౧౩. అవసానేభ్యస్స్వాహా-అవసానేభ్య ఇదమ్ ॥

౧౪. అవసాన పతిభ్య స్స్వాహా-అవసానపతిభ్య ఇదమ్ ॥

౧౫. సర్వభూతేభ్యస్స్వాహా-సర్వభూతేభ్యఇదమ్॥ పరిషిచ్య

(౨౦) శయ్యాదేశే ౧౬. కామాయస్వాహా-కామా
యేదమ్, పరిషిచ్య ॥

దేహళ్యామ్ ౧౭. అన్తరిక్షాయస్వాహా-అన్తరిక్షా
యేదమ్, పరిషిచ్య ॥

కవాటదేశే ౧౮. యదేజతిజగతియచ్చచేష్టతినామ్నో
భాగో యన్నామ్నే స్వాహా-వాయవ ఇదం-పరిషిచ్య ॥

(౨౧) ఉత్తరైరగ్నేర్దక్షిణతో బ్రహ్మసదనే ప్రాగ
పవర్గమ్-మధ్యాద్వారంవా ।

౧౯. పృథివ్యై స్వాహా - పృథివ్యా ఇదమ్ ।
౨౦. అన్తరిక్షాయ ,, అంతరిక్షాయేదమ్ ॥
౨౧. దివే ,, దివ ఇదమ్ ॥
౨౨. సూర్యాయ ,, సూర్యాయేదమ్ ॥
౨౩. చన్ద్రమసే ,, చంద్రమస ఇదమ్ ॥
౨౪. నక్షత్రేభ్యః ,, నక్షత్రేభ్య ఇదమ్ ॥
౨౫. ఇన్ద్రాయ ,, ఇంద్రాయేదమ్ ॥
౨౬. బృహస్పతయే ,, బృహస్పతయ ఇదమ్ ॥

౨౭. ప్రజాపతయే స్వాహా ప్రజాపతయ ఇదమ్ ।

౨౮. బ్రహ్మణే ,, బ్రహ్మణ ఇదమ్ ః

దశానామంతె సకృత్పరిషేచనం ॥

దశానాం బలీనాందక్షిణతః ప్రాచీనావీత్యవాచీన పాణి దక్షిణం పాణిముత్తానం కృత్వాంగుష్ఠ తర్జన్యోరంతరాళేన॥

(౨౨) ౨౯. స్వధా పితృభ్య స్స్వాహా-[స్వధా] పితృభ్య ఇదమ్ ॥ [అప్రదక్షిణం పరిషిచ్య] అపఉపస్పృశ్య॥

ఉపవీతీ-తస్యోత్తరతః

౩౦. నమో రుద్రాయ పశుపతయే స్వాహా-రుద్రాయ పశు పతయ ఇదమ్ ॥ [ప్రదక్షిణం పరిషిచ్య] అప ఉపస్పృశ్య ॥

ఉభయబల్యనంతరం ప్రాచీనావీతీ-పిత్ర్యమ ప్రదక్షిణం పరిషిచ్య-పునరుపవీతీ రౌద్రం ప్రదక్షిణం పరిషించేదితి కేచిత్॥

బ్రహ్మబలెరుత్తరతః -

(౨౩) ౩౧. యే భూతాః ప్రచరన్తి దివానక్తం బలిమిచ్ఛన్తో వితుదస్య ప్రేష్యాః। తేభ్యో బలిం పుష్టికామో హరామి మయి పుష్టిం పుష్టి

పతిర్ధాత్రుస్వాహా-దివాచారిభ్యో భూతేభ్య ఇదమ్ ॥ పరి
షిచ్య ॥ ఆకాశేవోత్క్షిపేదితి కేచిత్ ॥

(౨౪) ౩౨. ప్రాణానాయమ్య=అగ్రదానంకరిష్య ఇతి
సంకల్ప్య చతుర్థభాగం (ఇదమన్న మకామపహతాయ శ్రోత్రి
యాయదదామి) ఇత్యగ్రంభిక్షవే (బ్రాహ్మణాయవా) దద్యాత్ ॥
ప్రాణానాయమ్య దేవయజ్ఞేనయక్ష్యే ॥

(౨౫) విద్యుదసి...అదితేఽనుమన్యస్వ,అగ్నింపరిషిచ్య॥
తృతీయభాగాదన్నమాదాయాగ్నిమధ్యే హస్తేనజుహోతి ॥

౩౩. దేవేభ్యస్స్వాహా-దేవేభ్య ఇదమ్ ।

అదితేఽన్వమగ్ంస్థాః...ఉత్తరంపరిషిచ్య, వృష్టిరసి॥

(౨౬) ప్రాణానాయమ్య=ప్రీత్యర్థం ప్రాచీనావీతీ-
పిత్రృ యజ్ఞేనయక్ష్యే—విద్యుదసి......

శుచౌభూమ్యాం (అగ్నేర్దక్షిణతః పిత్రృ కార్యబల్యోః
పురతః దేవయజ్ఞశేషాద్ధస్తేనాంగుష్ఠప్రదేశిన్యావన్తరేణాహుతి
మాత్రం దద్యాత్ —

౩౪. పితృభ్యస్స్వధాస్తు-పితృభ్య ఇదమ్॥ వృష్టిరసి...

(౨౭) యజ్ఞోపవీతీ - ప్రాణానాయమ్య—భూతయజ్ఞేన యక్ష్యే॥ విద్యుదసి...[అగ్నేరుత్తరత] శ్చచాదశే దేవయజ్ఞ శేషాదన్నాదేవ హస్తేన దద్యాత్॥

3౫. భూతేభ్యోనమః। [ఇదం భూతేభ్యోఽస్తు] భూతేభ్య ఇదమ్ ॥ పరిషిచ్య ॥ వృష్టిరసి...

(౨౮) ప్రాణానాయమ్య—మనుష్యయజ్ఞేనయక్ష్యే ॥

విద్యుదసి ... ... ఉపవీతినైవ।

3౬. మనుష్యేభ్యోహన్తా—క్షారలవణయుక్తేనపంచమ భాగాన్నేన బ్రాహ్మణతర్పణం॥ అశక్తశ్చేత్స్వం కల్పమాత్రం॥ అథవా భూతబలేరుత్తరతః పంచమభాగాదన్నాదాహుతి మాత్రం బలిందద్యాత్ మనుష్యేభ్యఇదమ్॥ పరిషిచ్య॥ వృష్టిరసి॥

(౨౯) (అత్ర) కేచిత్ శిష్టాచారమనుసృత్య ప్రాణానాయమ్య=చిత్రబలిం కరిష్యే॥ సర్వబలీనాముత్తరతః ప్రాగపవర్గం॥ చతురః పంచ వా బలీన్ హరంతి॥

3౭. చిత్రాయస్వాహా—చిత్రాయేదమ్॥

3౮. చిత్రగుప్తాయస్వాహా—చిత్రగుప్తాయేదమ్॥

౩౯. యమాయస్వాహా — యమాయేదమ్॥

౪౦. (ధర్మరాజాయస్వాహా — ధర్మరాజాయేదమ్॥)

౪౧. సర్వభూతేభ్యస్స్వాహా — సర్వభూతేభ్యఇదమ్॥

పంచనామమన్త్రైస్సకృత్పరిషిచ్య॥ సమిధమాధాయాగ్నిముప స్థాయ యస్యస్మృత్యేత్యాది కర్మసమాప్య-బలిహరణావశిష్ట మన్నంగృహీత్వా గృహాఙ్గణం ద్వారదేశం వా గత్వా శుచౌ దేశేస్థలద్వయమద్భ్యుక్షితయా జలంక్షిప్త్వా-౪౨. శ్వానౌహిశ్యామ శబలౌ వైవస్వతకులోద్భవౌ। తాభ్యాం బలిం ప్రదాస్యామి స్యాతామేతావహింసకౌ (రక్షేతాం పథిసర్వదా)॥ ఇతికించి త్క్షిప్త్వా। ఐంద్రవారుణవాయవ్యయామ్యానైరృతోద్భవాః వాయసాః ప్రతిగృహ్ణన్తు భూమావన్నం మయార్పితమ్॥ ఇతి దేవతీర్థేనావశిష్టమన్నం క్షిపేత్॥ (శ్వపతిత శ్వపచ వాయస క్రిమిభ్యఇదమ్) పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య శంచమ ఇత్యను వాకం శాంతింపఠిత్వా బలిహరణదేశే జలంక్షిపేదిత్యాచారః॥

(౩౦) బ్రహ్మయజ్ఞస్తు అగ్నిహోత్రమౌపాసనం వా కృత్వా దేవయజ్ఞాదిభ్యః పూర్వమేవ కుర్వీత। ఉదిత ఆదిత్యే

ఇతి శ్రుతేః॥ తతో వైశ్వదేవం కృత్వాఽతిథిమాకాంక్షే దితి వచనాత్, గోదోహన సమకాలం ప్రతీక్ష్యాతిథీనేవాగ్రి భోజయేత్సర్వాన్ వైశ్వదేవభాగినః కుర్వీతేతివచనాద్బాలా న్వృద్ధానాగ్రిసంబద్ధాన్ స్త్రీశ్చాంతర్వత్నీరితి భోజయిత్వా (3౧) శరీరస్థిత్యర్థం వైశ్వదేవశేషేణైవ స్వయంభుంజీత ॥ (3౨) (తతస్సర్వేషు పత్న్యన్తేషు భుక్తవత్సుపాక పరివేషణ పాత్రేభ్యాలేపాన్ సంకృష్యోత్తరతశ్శుచౌ దేశే రుద్రాయ స్వాహా, ఇతి నినయేత్ ॥) య ఏతానవ్యగ్రో యథోపదేశం కురుతే నిత్యః స్వర్గః పుష్టిశ్చేతి॥

॥ ఇతి ప్రాతర్వైశ్వదేవ ప్రయోగః ॥

అథ సాయం వైశ్వదేవ ప్రయోగః

ఏవమృతే మహాయజ్ఞేభ్యః సాయం రాద్ధాంతంకృత్వా వైహాయసమాకాశే భూతబలిం కుర్వీత ॥ ఔపాసనహోమా నంతరం ప్రాణా-య్య-ఆత్మసంస్కారార్థం సాయం వైశ్వదేవేన

యత్ప్యేఇతిసంకల్ప్య-యత్రక్వచేతి విధినాగ్నింప్రతిష్ఠాప్య ధ్యా
నాది పరిస్తీర్య-పరిషిచ్య పూర్వవదన్నమాహృత్యాగ్నావధిశ్రి
త్య ప్రోక్ష్య నిధాయ అగ్నయేస్వాహేత్యాదిపూర్వవదగ్నౌస్వి
ష్టకృదంతంహుత్వా ధర్మాయేత్యాదిరౌద్రాంతంబలింహరేత్॥
అథ యేభూతాః ప్రచరంతి నక్తంబలిమిచ్ఛన్తోవితుదస్య..పుష్టి
పతిర్దధాతుస్వాహా-వైహాయసబలిం దద్యాత్ (ఆకాశ ఏవోత్క్షి
పేత్) నక్తంచారిభ్యో భూతేభ్య ఇదమ్॥ *అథవా షడాహుతీ
ర్హుత్వా బలీనాం స్థానే వైహాయసమేవ బలిం దద్యాత్, న
రౌద్రాంతం బలిం హరేదితి॥ సమిధమాధాయోపస్థాయ
హోమాంతె...ఇత్యుపచారాది కర్మ సమాపయేత్॥

॥ ఇతి సాయం వైశ్వదేవ ప్రయోగః॥

అథ వైశ్వదేవ ప్రకరణమ్

వైశ్వదేవ శబ్దార్థోఽంగ ప్రధాన విచారశ్చ

(౧) వైశ్వదేవమితి కర్మ నామధేయం ॥ ప్రవృత్తి నిమిత్తం చ— విశ్వే సర్వే దేవాః అత్రేజ్యంత ఇతి తస్మిన్ వైశ్వదేవే సర్వా ఏవ దేవ తాః ప్రధాన దేవతాః । ఇహ చ మంత్రైస్తాసాం సిద్ధానాం దేవతాత్వస్యావిశే షత్వాత్–అగ్న్యాదయస్సర్వేఽపి హోమాః బలిహరణాని చ అనన్యదే శ్యాన్యపి సర్వాణ్యేవ ప్రధానాని ॥ న తు కించిదపి శేషాపరనామాంగమ్, నను యది నానన్యా ప్రధానం కింతు శేషఏవేతి—తిప్తేస్తచ్ఛేషలక్షణే తృతీయాధ్యాయే దృశ్యేత, న తు దృష్టం నాపిసూత్రకారోక్తం దృశ్యతే ॥ ఇతి సుదర్శనాచార్యైరుక్తమ్ ॥

వైశ్వదేవ మంత్రగ్రహణ నియమః

(౨) తేషామితి—హోమానాం బలీనాం చ యేమంత్రాః తేషా ముపయోగః నియమపూర్వకం విద్యాగ్రహణం ద్వాదశరాత్రమధ శ్శయ్యా, స్థండిలశాయిత్వం బ్రహ్మచర్యం, మైథునవర్జనం । క్షారలవణ వర్జనం చ భవతి ॥ ఉత్తమస్య—యేభూతా ఇత్యస్య మంత్రస్య గ్రహణార్థం త్రయోదశేఽహని ఏకరాత్ర ముపవాసః కర్తవ్యః ఏతద్వ్రతం కర్తవ్యం, అధ్యయనాంగత్వాత్ ॥ కేచిత్సాధకారత్వాత్పఠాన్త్యపిచ్ఛన్తి ॥

పాకకర్తారః

(౩) ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవేఽన్నసంస్కర్తారస్స్యుః ఆర్యాః త్రైవర్ణికాః । ఆర్యాధిష్ఠితా వా శూద్రాః ఉపప్రయతాః—స్నానాదివా

శుద్రాః వైశ్వదేవే గృహమేధినో వైశ్వదేవ భోజనార్థే పాకే అన్నంచ ఏతద్భోజ్యపేయాదికం సంస్కుర్యుః ॥ ఆయమార్యేషు ద్వితీయ తృతీయ వర్ణాభ్యాంత దధిష్ఠితైశ్చాన్న సంస్కారో యుగాంతర విషయః ॥

అగ్ని నిర్ణయః

(౪) ఔపాసనే తామౌపాసనం । విధురాదేః పచనం-యత్రపచ్యతే సపచనాగ్నిః । ఇత్యన్యాగ్నిలో వికల్పః । అన్యేతుల్యవికల్పం మన్యంతే ॥

అన్నసంస్కారే విశేషః

ఉప మాదానమేవమన్యత్రాపౌపాసన హోమాదిషు ॥ ఆగ్నావధి శ్రిత్యైవ-యగ్ వాదాని ఆర్యాధిష్ఠితాః పరోక్షమన్నం సంస్కుర్యుః తదా ఆహృతమన్నం స్వయమగ్నావధి శ్రిత్యప్రోక్షేత్ ॥ ఇదం శూద్రసంస్కార పక్షే వేదితవ్యమ్ నార్యాదా । కేచిదార్యాదాసపిచ్ఛంతి-తచ్చింత్యమితి చంద్రచూడపట్టః ॥

పక్వాభావేఽనుకల్పమాహ వ్యాసః

పక్వాభావే ప్రవాసేచ తండులైశ్చౌషధీస్సృవా । పయో దధి ఘృతంనాఽపి కందమూలఫలానివా ॥ అథవా మంత్రతః కుర్యాద్భవేన్నా వైశ్వదేవిక ఇతి ॥ అన్నాభావే వైశ్వదేవం తండులేనజలేన వా । అథవా మంత్రతః కుర్యాద్వైశ్వదేవంచతుర్విధమ్ ॥ నచేదుత్పద్య తేచాన్నమద్భిరేతాం సమాపయేదితిచ ॥

కాలద్వయేఽపి వైశ్వదేవం-దివైవ పంచయజ్ఞాః

వైశ్వదేవం దివారాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతింతథా । మహాతః పంచ యజ్ఞాంస్తు దివైవేత్యాహ గౌతమః ॥ మనురపి ॥ మహాయజ్ఞైశ్చయజ్ఞైశ్చ

బ్రాహ్మ్యాం క్రియతే తనురితి॥ కాత్యాయనోఽపి॥ సాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యో బలి కర్మచ। అనశ్నతాఽపి సతతమన్యథా కిల్బిషీ భవేదితి॥

వైశ్వదేవాకరణే దోషం కరణే ఫలంచాహ వసిష్ఠః

వైశ్వదేవేన యే హీనా ఆతిథ్యేన బహిష్కృతాః। సర్వే తే వృషలా జ్ఞేయాః ప్రాప్తవేదా అపి ద్విజాః॥ అకృత్వా పంచ యజ్ఞాంస్తు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్॥ అకృత్వా వైశ్వదేవం తు యో భుంక్తేఽనాపది ద్విజః। స మూఢో నరకం యాతి కాలసూత్రమవాక్ఛిర ఇతి॥ గృహమేధినో యదశనీయం పక్వమపక్వం వా ఉపస్థితం తదేకదేశేన హోమా బలయశ్చ వక్ష్యమాణాః కర్తవ్యాః। తేషాం స్వర్గః పుష్టిశ్చ ఫలమితి॥

శకల హోమః

(౫) వై-ఆ-శిష్టాః కేచన వైశ్వదేవాత్పూర్వం సకలపాపక్షయార్థం శకల హోమం కుర్వంతి॥ సతు-బో-ధ-ర-ప్ర-౩-అ-౭-సూ। అష్టౌ వా సమిధ ఆదధ్యాత్ - దేవకృతస్యైనసోఽవయజనమసి స్వాహేత్యాది—అవయజనం-నిరసనం। ఏనస ఏనసోఽవయజనమసి స్వాహా॥ ఇత్యేతైరష్టభిర్హుత్వా సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యత ఇతి॥

(౩౫౯) సర్వత్ర సమిదాదానే నోద్దేశత్యాగ ఇతి నిషేధాదితి॥

వైశ్వదేవం కర్మ ఉభయార్థం న వేతి విచారః

(౭) స్మృత్యర్థసారే వైశ్వదేవాఖ్యం కర్మాన్నస్య చాత్మనశ్చ సంస్కారార్థమితి॥ వ్యాసోఽపి॥ గృహస్థో వైశ్వదేవాఖ్యం కర్మ ప్రారభతే దివా। అన్నస్య చాత్మనశ్చైవ సంస్కారార్థం తదిష్యతే॥ తదేతద్విజ్ఞానేశ్వరీయ మాధవీయాదౌ పురుషార్థత్వేన వ్యవస్థాపితమ్।

తథాహి–కేచిద్వైశ్వదేవస్య పురుషార్థత్వమన్నసంస్కారకర్మత్వం చ
చ్ఛంతి–తదయుక్తమ్–పరస్పర విరోధాత్। అన్న సంస్కారత్వేహ్యన్నస్య
ప్రాధాన్యాద్వైశ్వదేవస్యగుణతా । పురుషార్థత్వేతు తద్విపర్యయః ।
ఏకస్యైవ యుగపత్ప్రాధాన్యమప్రాధాన్యం చ విరుధ్యేయాతామ్। తత్రహి
ప్రతిపాకమావృత్తి ప్రసంగాత్–ప్రతిప్రధానం గుణావృత్తిరితిన్యాయాత్।
తస్మాత్పురుషార్థత్వం న్యాయ్యమ్॥ అత ఏవ గృహ్య పరిశిష్టేఽభి
హితమ్। ప్రోక్షితోఽప్యాత్మ సంస్కారం కుర్యాదేవా విచారయన్నితి॥
గోభిలోఽపి। యద్యేకస్మిన్కాలే వ్రీహియవౌ పచ్యేయాతాం తదాఽ
న్యతరస్య హుత్వాకృత మన్యేన। యద్యేకస్మిన్కాలే పునః పునరన్నం
పచ్యేత సకృదేవబలింకుర్వీత। యద్యేకస్మిన్కాలే బహుధాన్యం పచ్యేత
గృహపతి మహానసాదేవైవం బలిం కుర్వీత॥ అయమర్థః॥ నానాద్రవ్య
కాన్నపాకేఽపి పునః పునః పాకేఽపి బహూనామవిభక్తానాం భ్రాత్రా
దీనాం పృథక్పృథక్పాకేఽప్యేకస్మాదేవ గృహపతిపాకాదేవ హోతవ్య
మితి॥ స్మృతిసంగ్రహే। ఏకపాకేన వసతాం పితృదేవ ద్విజార్చనమ్।
ఏకం భవేద్విభక్తానాం తదేవస్యాద్గృహేగృహే ఇతి॥

పంచసూనాశబ్దార్థ విచారః

(2) పంచసూనాగృహస్థస్యవర్తంతేఽహరహస్సదా। ఖండిని–
పేషణీ–చుల్లీ–జలకుంభ–ఉపస్కరః॥ ఏతాభిర్వాహయన్విప్రోబధ్యతేవై ము
హుర్ముహుః। ఏతాసాంపావనార్థాయ పంచయజ్ఞాః ప్రకల్పితా ఇతి॥
సూనాః–హింసాస్థానాని। ఖండినీ–ముసలోలూఖలాదిః। పేషిణీ–దృష
దుపలాదిః। చుల్లీ–పాకస్థానం। జలకుంభః–ఉదధానం। ఉపస్కరః–
సూర్పాదిః। ఏతాభిస్సూనాభిః స్వకార్యం ప్రాపయన్ పాపేనయుజ్యత
ఇత్యర్థః॥

విష్ణునివేదన వైశ్వదేవార్థపాకవిచారః

(౧) వ్యాసః । నైవేద్యార్థం పృథగ్భాండే పక్త్వాన్నం త్వాపచేద్గృహే । వైశ్వదేవార్థమన్యస్మిన్ వ్యంజనాని పృథక్పృథక్ ॥ ఏకస్మిన్వాపచేద్భాండే పూర్వం విష్ణునివేదనమ్ । వైశ్వదేవం తతః పశ్చాద్వ్యాసస్య వచనం యథా ॥

వ్యంజనాన్వితైరన్నైర్బలిహరణమ్

వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీత స్వశాఖా విహితం తతః । సంస్కృతాన్నైస్తు వివిధైః హవిష్య వ్యంజనాన్వితైః ॥ తైరన్నైర్బలిం దద్యాత్ శేష మాప్లావ్య వారిణా । కృత్వాపసవ్యం స్వధయా సర్వం దక్షిణతో హరేదితి ॥

పంచధా కల్పనం భాష్యాదిషూక్తమ్ । చతుర్ణాస్తు యస్యైవాగ్రమితి వచనాత్ । పంచమం తు యది బ్రాహ్మణతర్పణం సంకల్ప్యతే । మనుష్యేభ్యో యథాశక్తి దానమితి వచనాత్ ॥

హోతవ్యమన్నం సర్పిరాదినామిశ్రితవ్య మిత్యాహ

(౨) జుహుయాత్సర్పిషాభ్యక్తం తైల క్షార వివర్జితమ్ । దధ్యక్తం పయసాఽభ్యక్తం తదభావేఽంబునాఽపి వేతి ॥

అథావదానబల్యోః ప్రమాణమాహ స్మృత్యర్థసారే

అంగుష్ఠపర్వమాత్రం స్యాదవదానం తతోఽపి చ । జ్యాయస్స్విష్టకృదాఖ్యం తు చతురంగుళ సంమితమ్ ॥ కుక్కుటాండప్రమాణం తు (బదరీ ఫలమాత్రం తు) బలిమిత్యభిధీయతే । ఆహుతే ర్ద్విగుణం గ్రాసః మయూరాండాకృతిస్తథా ॥ గ్రాసమాత్రా భవేద్భిక్షా అగ్రం గ్రాస చతుష్టయమ్ । అగ్రం చతుర్గుణీ కృత్య హంతకారస్స ఉచ్యత ఇతి ॥ యత్ర ప్రధానహోమ

బాహుల్యం తత్ర పూర్వాంపూర్వాం సంహితాం ప్రదక్షిణం జుహుయాదితి శ్రౌతసూత్రాత్ ॥

(౧౧) ఇదమగ్నయేత్యజామిత్యర్థః । ఏవం సర్వత్ర తత్తద్దేవతానామ్ ॥

ఏవముద్దేశత్యాగవచనాభావే దోషమాహ ఉశనాః

ఉక్త్వాజుహుయాద్యస్తు హోమేనాన్వితమానసః । దేవానాంనో పతిష్ఠేత నరకం ప్రతిపద్యత ఇతి ॥

(౧౧) సోమాయస్వాహేతి వాక్యం కేచిన్నాధీయతే । తదా స్విష్టకృతాషట్సంఖ్యాపూరణీయేతి ॥

(౧౨) ఉత్తరం భూయోజుహుయాదితిశ్రుతేః ॥

(౧౩) ఉచ్చైస్స్విష్టకృతముత్సృజతీతిచ ॥

అహావిష్యహోమః

(౧౪) యస్యాగ్నౌన క్రియతే యస్యచాగ్రం నదీయతే న తద్భోక్తవ్యమితి కారలవణావరాన్నసంసృష్టస్య చ హోమం పరిచక్షత ఇతి వచనాచ్చ అహావిష్య ముష్ణభస్మని జుహోతీతి । ఉదీచీనముష్ణం భస్మాపోహ్యహావిష్య హోమే కృతే-తద్భుతమహుతం చాగ్నౌ భవతీతి వచనాచ్చ ॥

(౧౫) అహుతశేషైర్వ్యంజనాన్వితైశ్చ బలిహరణం కర్తవ్యం (ర) ఇత్యుక్తమ్ ॥

బలిహరణం కామనా విశేషేణ బహువిధమిత్యాహ

(౧౬) ఇదం బలిహరణం వ్యజనాకారమగ్నిసమీపే శిష్టాః కుర్వం

తీత్యాహ్నిక ఉక్తమ్॥ * అతఏకాత్యాయనః । ధ్వజాకారం నరాకారం తథాకల్పకరూపకం। చక్రాకారంచ కామ్యానాం బలీనాం లక్షణం విదుః॥ చతుష్వేతేషు విప్రాణాం నిత్యం చక్రాకృతిర్భవేత్। చక్రాకారం ధ్వజాకారంకుర్యాదగ్ని సమీపత ఇతి ॥

శౌనకోఽపి। ఆయుష్కామో దివారాత్రౌస్రువాకారం బలిం హరేత్ । బదరీఫలమాత్రాన్నమంగుళ్యాగ్రైర్భవిక్షిపేదితి ॥ ఇదం బలి హరణం ధర్మసూత్రోక్త తత్తద్దేశకర్తుమశక్తః । ధ్వజాకారం (వ్యజనాకారం) సర్వకామీ నిత్యమగ్నిసమీపే కుర్యాదితి భావః ॥

బలిస్థానసంస్కారాది క్రమః

(౧౭) బలీనాం తస్యతస్యదేశే సంస్కారో హస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్యన్యుప్య పశ్చాత్పరిషేచనమితి సూత్రమ్ ॥ బలీనాం మధ్యే తస్యతస్య బలేర్దేశః సంస్కార్యః । తత్తు-హస్తేన పరిమార్జనమవోక్షణం చ । తం కృత్వా బలింన్యుప్య పశ్చాత్పరిషేచనం కర్తవ్యమ్ । ఉపదేశక్రమాదేవ సిద్ధే పశ్చాద్గ్రహణం మధ్యే గంధమాల్యాదిదానార్థమిత్యాహుః । తస్యతస్యేతి వచనం సత్యపి సంభవే సకృదేవమార్జనమవోక్షణం చ మాభూత్, ఏకస్మిందేశే సమవేతానామపి పృథక్పృథగ్యథాస్యాదితి ॥

ఏకదేశ విహితానామేవాంతే సకృత్పరిషేచనమ్

(౧౮) ఏవం బలీనాం దేశేదేశే సమవేతానాం సకృత్సకృదంతే పరిషేచనం । ఇతి ధర్మసూత్రవ్యాఖ్యానే అత్ర చ ఉపదేశాదేవ యే ఏకదేశస్థా బలయః తేషామేవ సకృత్పరిషేచనం నయాదృచ్ఛికే సమవాయే తేన యద్యప్యగారస్యోత్తర పూర్వదేశః—శయ్యాదేశః-తథాపి కామలింగస్య పృథక్పరిషేచనం భవతీతి ॥

(౧౯) అపరేణాగ్నిం సప్తమాష్టమాభ్యాముదగపవర్గం । బదరీ ఫలమాత్రాన్నమంగుళ్యగ్రైరప్రవిక్షిపేత్ ॥ ఇతి స్మృత్యర్థసారే ॥

(౨౦) తయ్యాదేశోయద్యప్యుత్తరపూర్వదేశః తస్యయాదృచ్ఛికత్వాత్ పృథక్పరిషేచనమ్ ॥

(౨౧) ఉత్తరైర్బ్రహ్మసదనే – ఇత్యత్ర మధ్యే౽గారస్య (అగ్నే ర్దక్షిణతో బ్రహ్మసదనే) ఇతి చ ॥

(౨౨) స్వధాపితృభ్యస్స్వాహా—నమో రుద్రాయ పశుపతయే స్వాహేత్యనయోః ధర్మభేదాత్పరిషేచనస్య నానాత్వే౽పి పితృబలేర నంతరం పరిషేచనమకృత్వా రౌద్రబలేరనంతరం పిత్ర్యం పరిషిచ్య రౌద్రం పరిషించేదిత్యయం క్రమః కేనప్రాప్త ఇతి ॥ ‹ తయోర్నానాపరిషేచనం ధర్మభేదాత్ ›› ఇతి సూత్రవ్యాఖ్యానేన తాదృశార్థస్యానుదయాత్ ॥ తత్తద్బలిహరణానుపదమేవ తత్తద్ధర్మక పరిషేచన కరణే౽పి న దోషగంధ ఇతి గమ్యతే ॥

(౨౩) నక్తమేవోత్తమేన వైహాయసమితి సూత్రాత్-ఉత్తమేన 'యేభూతాః' ఇతి వైహాయసం నక్తమేవ కుర్యాత్, వైహాయసమితి వచనాదాకాశ ఏవ బహిరుత్క్షేప్యః । నభదిఃపరిష్కృతే దేశే । తథైవబోధాయనో౽పి ॥ అన్యేతూహేన దివా౽పి బలిం హరంతి ॥ దివా బలిమిచ్ఛంత ఇతి ॥ ఆశ్వలాయనకే తథా దర్శనాత్ ॥ దివాచారిభ్య-ఇతి దివా । నక్తంచారిభ్య ఇతి నక్తమితి ॥ (విశ్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యో బలిమాకాశ ఉత్క్షిపేత్ । దివాచారిభ్యో భూతేభ్యో నక్తంచారిభ్య ఏవ చేతి) అపర ఆహ । ఏవకారోభిన్నక్రమః । నక్తముత్తమేనైవ బలిరిల । తత్ర బల్యంతరాణాం రాత్రౌ నివృత్తిః ॥

(౨౪) బలిహరణానంతరం, అగ్రంచదేయం, భిక్షవే ॥ యస్య

చాగ్రం నదీయతే న 'తదోప్యక్తవ్యమితి వచనాత్॥ అత్ర కేచిత్-దదామీ త్యగ్నిర్వదతీత్యాది, వాక్యసప్తకం పఠంతి-తస్యమూలం మృగ్యమ్ ॥ ఇద మన్నమకౌమహాతాయశ్రోత్రియాయ దదామీత్యపర । తదపి వాక్యం పాక్షికమ్ ॥

(౨౫) దర్విహోమేషు నవిద్యుద్వ్యృష్టీ ఇత్యుపదేశమతమ్ ॥ ఔపాసనే పచనేవాకల్పితాదన్నాత్, తదభావే హావిష్యమన్నం వ్రీహియవాది. ఆకాష్ఠాత్ దేవేభ్యస్స్వాహేతి హస్తేన జుహుయాత్-సన్నిపాతీతి కర్తవ్యతయోరౌపాసనహోమ వైశ్వదేవయోర్హస్తేన హోమస్యాదృష్టత్వాత్। మంత్రవచ్చోభయతః పరిషిచనమ్, తయోర్దృష్టత్వాదేవ । వృష్టిరసి । వ షట్కార హోమేషు విద్యుద్వ్యృష్టీ ఇత్యుపదేశః ॥

(౨౬) అగ్నేర్దక్షిణత ఇల సౌదర్శనేనాస్తి । ఓత్ర్యంబలిహరణ విధనేత్యుపదేశః ॥

(౨౭) అథ బలిహరణస్య హోమతుల్యత్వాద్యజ్ఞోపవీతీ భూత యజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యుక్త్వా-విద్యుత్ । శుచా భూమావేవ హస్తేన, ఇదం భూతేభ్యోఽస్తు' ఇతి దద్యాత్॥ వృష్టిరసి । నాత్రాగ్నేరుత్తరత ఇతి । బలిహరణ విధనేత్యుపదేశ ఇతి సౌదర్శనమ్ ॥

(౨౮) అథ దానస్య హోమతుల్యత్వాద్యజ్ఞోపవీతీ మనుష్యయజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యుక్త్వా విద్యుత్ । బ్రాహ్మణ తర్పణమ్ । యది బ్రాహ్మణ తర్పణం నావకల్పతే-సంకల్పితస్యవాదానం । మనుష్యేభ్యో యథా శక్తిదానమితివచనాత్ । వృష్టిః । దానమాత్రమిత్యుపదేశః ॥ అశక్తశ్చేత్సం కల్పమాత్రమితి చంద్రచూడ భట్టః ॥

(౨౯) అత్రకేచన శిష్టాః సర్వ బలీనాముత్తరతః ప్రాగపవర్గం

చిత్రబలిం హరంతి । అపరేతు భోజనకాలె దక్షిణతః పాత్రసన్నిధౌ । నాస్తి తదాభోజనాభావె ॥ ఇతి ॥ వైశ్వదేవాంతె బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతికేచన ॥

ప్రసంగాద్బ్రహ్మ యజ్ఞాంగలోపప్రాయశ్చిత్తముచ్యతె

(౩౦) బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్యమాణ ఇత్యాది-యథా విధ్యాచామేత్ । అస్మింస్త్వాచమనె విశేషః-దక్షిణ ఉపవీయేత్యారభ్య-సకృదుపస్పృశ్యే త్యేవమంతె విగుణేకృతె, 'యది యజుష్ట' ఇతి భువస్స్వాహేతి హోమః ప్రాయశ్చిత్తమ్ । దక్షిణేన పాణినా సవ్యం ప్రోక్ష్యేత్యారభ్య శేషె విగుణేకృతె, 'యద్వవిజ్ఞాతెతి' సర్వప్రాయశ్చిత్తమితి సౌదర్శనఉక్తమ్॥ ఉపనయన ప్రకరణే (౬౬౨) అనగ్నౌ శ్రౌతకర్మణి ప్రేష ఇత్యత్రకారికా యాన్తు-అనాజ్ఞాత జపోభవేదిత్యుక్తమ్ ॥

వైశ్వదేవశేషేణైవ భోక్తవ్యమ్

(౩౧) 'యస్యాగ్నౌనక్రియతె' ఇతి ధర్మశాస్త్రాత్ శరీర స్థిత్యర్థమపి భోజనం ద్విజస్య వైశ్వదేవశేషేణైవ భవితవ్యమ్॥

పాకపాత్రాది లేపనినయనమ్

(౩౨) నిత్యవచ్ఛనినయనమ్ । ప్రతిపత్తి కర్మత్వాత్ । ఏవం వాస్తు శవం భవతీత్యర్థవాదః । ద్రవ్య సంస్కార కర్మసు పరార్థత్వాదితి న్యాయాత్ ॥ ఫలం వా సూత్రకారేణోపదిష్టత్వాత్ ॥

పంచమహా యజ్ఞాన్ప్రశంసతి భృగుః

యత్ఫలం సోమయాగేన ప్రాప్నోతి ధనవాన్ ద్విజః । సమ్యక్పంచ మహాయజ్ఞైః దరిద్రస్తదవాప్నుయాదితి ॥ మనురపి । మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతె తనురితి ॥

వైశ్వదేవే, లోపప్రాయశ్చిత్తమ్

వైశ్వదేవే హోమాబలయశ్చ ప్రధానభూతాః-తత్రైకమపి విస్మృత్య కర్మణి సమాపితే ప్రాగ్భోజనాత్స్మరణే సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా విస్మృతమాత్రమనుష్ఠేయమ్। భోజనానంతరం స్మరణే పరేద్యుస్సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుత్వా ఉపోష్య ప్రాణాయామంచ కుర్యాత్॥

స్త్ర్యాదిభిర్నహోతవ్యమ్

న స్త్రీ జుహుయాన్నానుపేతః। స్త్రియాఽనుపేతేన క్షార లవణావరాన్న సంసృష్టస్య చ హోమం పరిచక్షత ఇతి గృహ్యేఽప్యుక్తమ్॥

వైశ్వదేవకర్తుర్భోజనకాలమాహ

బాలాన్వృద్ధాన్రోగసంబద్ధాన్ స్త్రీశ్చాంతర్వత్నీరగ్రే భోజయిత్వా స్వయంభుంజీత॥

‘ఏవం వృత్తావనంతలోకౌ భవతః’

యౌ గృహమేధినౌ వివాహాదారభ్య అంతాదేవం వృత్తౌ భవతః తయోరనంతాలోకా భవంతి। జ్యోతిష్టోమాదిభ్యోఽపి హి కతిపయదినసాధ్యేభ్యో దుష్కరమేతదాంతాద్వృత్తమితి ధర్మసూత్రమ్॥

॥ ఇతి వైశ్వదేవ ప్రకరణమ్॥

గృహనిర్మాణప్రయోగః

ఆదౌ గృహనిర్మాణ ప్రదేశం గత్వా సుముహూర్తే కాలే కరిష్యమాణస్య గృహనిర్మాణ కర్మణః నిర్విఘ్నతా సిద్ధ్యర్థం గృహనిర్మాణకర్తా మహాగణపతిపూజాం కృత్వా సంప్రార్థ్య। గృహనిర్మాణం కర్తుం పుణ్యాహవాచనం కరిష్యే-ఇతిసంకల్ప్య—చతురో బ్రాహ్మణానన్నేన పరివిష్య గృహనిర్మాణ కర్మణః పుణ్యాహంభవన్తోబ్రువన్తు-ఏవంకర్మణె స్వస్తీత్యాది పుణ్యాహవాచనం కృత్వా ॥

(౧) సూ- దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమగారావకాశముద్ధత్యపాలాశేన శమీమయేన వోదూహేన్నైతా మేవదిశముత్తరయో దూహతి ।

నైర్ఋత్యాందిశి నిమ్నం గృహప్రదేశం ఖనిత్రాదినా సర్వతః ఖనిత్వా పాలాశాదినా దారుణా

యదూర్ధ్వమేః క్షూరం తద్గితోహరామి వరాచ్చీం నిర్

ఋత్తిం నిర్వాహయామి । ఇదగ్గ్ం ౹ శ్రేయోఽవసానమాగన్మ దేవా గోమదశ్వావదిదమస్తు ప్రభూమ ॥

ఇతి ఏతామేవ కోణదిశం మృదః ప్రాపయేత్ ॥

సూ-ఏవంఛ్రితః ॥ ‹యదూర్ధ్వ మేః కూరిర, మితిమంత్రావృత్త్యా ద్వితీయవారం తృతీయవారం చోద్యూహ్య గృహప్రదేశం ప్రాగుదక్ప్రవణఙ్కుర్యాత్ ॥

సూ=క్లృప్తముత్తరయాఽభిమృశ్య ప్రదక్షిణం స్థూణాగర్తాన్ ఖానయిత్వాఽభ్యన్తరం పాంసూనుదుప్యోత్తరాభ్యాం దక్షిణాంద్వార స్థూణామవదధాతి ॥

స్యోనా పృథివి భవానృక్షరా నివేశనీ । యచ్ఛా నశ్శర్మ సప్రథాః ॥

ప్రాగుదక్ప్రవణ ఙ్కృతం భూతలమభిమృశ్య ॥ గృహస్థూణానాం గర్తాన్ ప్రాగాదిషు ప్రదక్షిణం కర్మకరైః ఖానయిత్వా అగారాభ్యంతరంపాంసూన్ ప్రాపయిత్వా

ఇహైవ తిష్ఠనిమితాతిల్వలాస్యా దిరావతీ । మధ్యే తాల్ప్యస్య తిష్ఠాన్మాత్వా ప్రాపన్నఘాయవః । ఆత్వా కుమా

రన్త్సరుణ్వ ఆ వథ్సో జగతా సహ । ఆ త్వా పరిస్రుతః కుమ్భా ఆ దధ్నః కలశీరయన్ ॥

ఇతి ద్వాభ్యాం గృహాన్ని పాశ్చిమత ఏవ పురుషస్య దక్షిణాం ద్వారస్థూణాం ద్వారస్య దక్షిణగర్తే ప్రతిష్ఠాపయతి॥

సూ:-ఏవమితరామ్॥ ద్వారస్యోత్తరగర్తే 'ఇహైవ తిష్ఠ' ఇతి,

ద్వాభ్యామేవోత్తరాం స్థూణాం నిదధాతి॥

సూ:-యథాఖాతమితరా అన్వవధాయ వంశమాధీయమాన ముత్తరేణ యజుషాఽభి మన్త్రయతే॥

ఇతరాః గృహస్థూణాః ఖననక్రమేణ తూష్ణీం గర్తేష్వవస్థాప్య

ఋతేన స్థూణావధిరోహ వంశోగ్రో విరాజన్నప సేధ శత్రూన్॥

ఇతి స్థూణాస్వాధీయమానం వంశమభిమన్త్ర్య॥

(౨)సూ సన్మితముత్తరైర్యథాలిఙ్గమ్॥

'బ్రహ్మ చ తే క్షత్రం చ పూర్వే స్థూణే అభిరక్షతు'

నిర్మితమగారం ప్రాఙ్ముఖోఽభిమంత్ర్య॥ యజ్ఞశ్చ దక్షిణాశ్చ

దక్షిణే, తమేవ దక్షిణాభిముఖోఽభిమంత్ర్య ॥ "ఇమశ్చోర్జ శ్చాపరే" తమేవ పశ్చిమాభిముఖోఽభిమంత్ర్య ॥ "మిత్రశ్చ వరుణశ్చోత్తరే" తమేవోత్తరాభిముఖోఽభిమంత్ర్య ॥ "ధర్మ స్తేస్థూణా రాజః శ్రీస్తేస్తూపః" తమేవ మధ్యమాభిముఖోఽభి మంత్రయేత్ ॥

॥ ఇతి గృహనిర్మాణ ప్రయోగః ॥

అథ నవాగార ప్రవేశ ప్రయోగః

శుభేఽహని కర్తామంగళస్నానం కృత్వా నిత్యకర్మా నంతరం బ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతః ఇష్టదేవతా ప్రార్థనాది గణపతి పూజాంతం కృత్వా ॥ చతురో బ్రాహ్మణానన్నాదినా పరివిష్య గృహశుద్ధ్యర్థం పుణ్యాహవాచనఙ్కరిష్యే-ఇతి సంకల్ప్య- నవాగారప్రవేశకర్మణః పుణ్యాహం భవంతో బ్రువన్తు కర్మణే స్వస్తీత్యాదివాచయిత్వా-"వాస్తోష్పతే ప్రతిజానీహి" ఇత్యా దిభిః చతుర్భిర్మంత్రైః గృహాణ్ ప్రోక్ష్య "హిరణ్యవర్ణా" ఇత్యా

దిభిః స్వయం పత్నీం చ ప్రోక్షేత్॥ (తతో యథావిభవం నవాగార ప్రవేశ కర్మణి గ్రహానుకూల్యసిద్ధ్యర్థం గ్రహారాధన పురస్సరం గ్రహయజ్ఞంచ కుర్యాత్॥)

తతో గర్భేణాస్వాసీన ఇత్యాద్యపరేణాగ్నిం ప్రాణానాయమ్య-దేశకాలౌ సంకీర్త్య విధివత్ నవాగార ప్రవేశాత్, అపేక్షితాయురారోగ్య యజ్ఞధనాది ఫలసిద్ధ్యర్థం నవాగార ప్రవేశకర్మ కరిష్యే-ఇతి సంకల్ప్య-ఉత్తరతో దర్భాన్నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య॥ తతస్సుముహూర్తకాలె

(3) సూ = పాలాశం శమీమయం వేధ్మమాదీప్యోత్తరయాఽగ్ని ముద్ధృత్యోత్తరేణ యజుషాఽగారం ప్రపాద్యోత్తరపూర్వ దేశేఽగారస్యోత్తరయాఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి॥

పాలాశాదిభిర్యజ్ఞియైః కాష్ఠైరౌపాసనాగ్నిం ప్రజ్వాల్య। ఉద్ధ్రియమాణ ఉద్ధర పాప్మనో మాయదవిద్వాన్ యచ్చ విద్వాగ్ంశ్చకార।

రాత్రౌ ప్రవేశే—అహ్నా యదేనః కృతమస్తి పాపం।

అహ్ని ప్రవేశే—రాత్ర్యా యదేనః కృతమస్తి పాపం।

సర్వస్మాన్నో ద్ధృతో ముఞ్చతస్మాత్ । ఇతీమమవశిష్టం పాదముభయపక్షే ఉపివదేత్ ॥ ఇత్యనేనజ్వలంతమగ్నిముద్ధృత్య

ఇన్ద్రస్య గృహో వసుమన్తో వరూథినస్తానహంగ్ం సుమనస్తః ప్రపద్యే ॥ గృహం ప్రపాద్య ॥ (ఆచారాన్మంగళవాద్య ఘోషైః స్వలంకృతాభిః ఉదకుంభ హారిద్రాకుంకుమఫలపుష్ప తాంబూలాది సమేతాభిః సుమంగలీభిః ఇష్టదేవతా సవత్సగో సహితైః బ్రాహ్మణైస్సర్వోపకరణైశ్చసహ నవాగార ప్రవేశం కుర్యాత్ ॥) అథ పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య ॥ అగారస్యోత్తర పూర్వదేశేయత్రక్వచేతివిధినాఽమృతాహుతిమమృతాయాం జుహోమ్యగ్నిం పృథివ్యామమృతస్య జిత్యై తయాఽనన్తం కామమహం జయాని ప్రజాపతిర్యం ప్రథమో జిగాయాగ్నిమగ్నౌ స్వాహా ।

ఇతి తమగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి ॥

సూ = తస్మాద్దక్షిణముదధానాయనం భవతి తస్మిన్ప్రాచీనాగ్రాం దర్భాంత్సంస్తీర్య తేషూత్తరయా వ్రీహియవాన్యుప్యతతోఽదధానం ప్రతిష్ఠాపయతి ॥

ప్రతిష్ఠితాదగ్నేర్దక్షిణతస్సర్వతో౽గ్రాం దర్భాం త్సంస్తీర్య తేషుఃఅన్న పతే౽న్నస్యనోదేహ్యనమీవస్యశుష్మిణః। ప్రప్రదాతారంతారిష ఊర్జంనోధేహిద్విపదే చతుష్పదే ॥

ఇతి వ్రీహియవాంశ్చ సంయుక్తాన్ ద్రోణపరిమాణాద న్యూనాన్ రాశీకృత్య తస్మిన్నుదకుంభం సుధాలేపితం తూష్ణీం ప్రతిష్ఠాపయతి ॥

సూ = తస్మిన్నుత్తరేణ యజుషా చతుర ఉదకుంభానానయతి।

అరిష్టా అస్మాకం వీరాస్సన్తు మా పరాసేచి మే ధనమ్।

ఇతితస్మిన్నుదకుంభే మంత్రావృత్త్యా చతురః ఉదకుం భానానయతి। తస్మిన్నుదకపూరితే కుంభే వాస్తోష్పతిప్రతిమా మామ్రపల్లవమూర్ధ్వాగ్రంకూర్చంకుంభరత్నం నారికేళఫలంచ నిధాయ వస్త్రయుగ్మేనావేష్ట్య స్యోనాపృథివీత్యాదిభిః కలశ స్థాపనం కృత్వా వాస్తోష్పతఇతి చతుర్భిర్మంత్రైర్వాస్తోష్పతి మావాహ్య షోడశోపచార పూజాం కుర్యాత్ ।

(౪) సూ=దీర్ణముత్తరయా౽ను మంత్రయతే।

యదిమణికం దీర్ణం స్యాత్ ॥

భూమిర్భూమిమగాన్మాతా మాతరమప్యగాత్ । భూయాస్మ పుత్రైః పశుభిర్యో నో ద్వేష్టి సభిద్యతామ్ ॥

ఇత్యేతయాఽను మంత్రయతే ॥

సూ॥ అగ్నెరుపసమాధానాద్యాజ్య భాగాంత ఉత్తరా ఆహు తీర్హుత్వా ॥

అగ్నిధ్యానాదిపట్పాత్రాణిప్రయుంజ్య ఆజ్యభాగాన్తేకృతే

వాస్తోష్పతే ప్రతి జానీహ్యస్మాన్త్స్వావేశో అనమీవో భవానః । యత్త్వేమహే ప్రతితన్నో జుషస్వ శంన ఏధిద్విపదే శం చతుష్పదే స్వాహా—వాస్తోష్పతయ ఇదమ్ ॥

వాస్తోష్పతే శగ్మయాసగ్ంసదా తే సక్షీమహిరణ్వయాగాతుమత్యా । అవః క్షేమ ఉతయోగేవరం నోయూయం పాతస్వస్తిభిస్సదానస్స్వాహా—వాస్తోష్పతయఇదమ్ ॥

వాస్తోష్పతే ప్రతరణోన ఏధిగోభిరశ్వేభిరిందో । అజరాసస్తే సఖ్యే స్యామపితేవ పుత్రాన్ప్రతినో జుషస్వస్వాహా—వాస్తోష్పతయ ఇదమ్ ॥

అగ్నిర్వహా వాస్తోష్పతే విశ్వారూపాణ్యా విశ ।
సఖా సుశేవ ఏధినస్స్వాహా-వాస్తోష్పతయఇదమ్ ॥

ఇతి చతుర్భిః ప్రతిమంత్ర మాజ్యేన హుత్వా ॥

సూ జయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా ॥

జయాద్యుత్తర తంత్రం పరిషేచనాంతం కుర్యాత్ ॥

(౫)సూ=ఉత్తరేణ యజుషోదకుంభేన త్రిః ప్రదక్షిణ మంత రతో౽గారం నివేశనం వా పరిషిచ్య బ్రాహ్మణాన్భోజ యేదపూపైః సక్తుభిరోదనేనేతి ॥

ఉదకుంభముద్వాస్య "శివగ్ం శివమ్" ఇతి గృహాం తరాళం నివేశనం వా౽౽న్తతః ప్రదక్షిణం నిరంతరధారయా సకృదుపాత్తేనోదకుంభేనత్రిః పరిషించేత్ ॥ దేహాళ్యామయశ్మం కుస్థాపన గృహసూత్రవేష్టన దిగ్బలివరణాని యథాపేక్షం కుర్యాదితి॥ తతః కలశవస్త్రప్రతిమాంచాచార్యాయదద్యాత్ ॥

తతో నవాగార ప్రవేశాంగమభ్యుదయం పుణ్యాహవా వచనం చ కృత్వా౽పూపాదిభి స్సమ్యగ్బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ ॥
తతః ఫలదానాద్యాచార్య సంభావనాంత మాచారసిద్ధమ్॥

॥ ఇతి నవాగార ప్రవేశ ప్రయోగః ॥

అథ గృహనిర్మాణప్రవేశయోః ప్రకరణమ్

పురుషస్య గర్భాధానాదయో దేహసంస్కారాః గృహ ఏవ కార్యా ఇతి విధివత్ గృహనిర్మాణప్రవేశయోః ప్రయోగ ఉచ్యతే॥ సచ యజ్ఞాదివత్ న నిత్యః-నాప్యద్భుతప్రాయశ్చిత్తవన్నైమిత్తికః। కింతర్హి-కామ్యత్వాదక్రియాయాం న దోషః॥ కరణపక్షే స్మార్తోక్తవిధినా నిర్మాయ ప్రవేశకరణం అపేక్షితాయురారోగ్యాది సంపత్ప్రదమితి॥

(౧) ఉదూహేన-ఉదూహ్యంతే దేశాంతరం ప్రాప్యంతే పాంసవో అనేనేత్యుదూహః।

(౨) సంమితముత్తరైః—పంచభిః। కేచిత్-షడ్భిః। తత్ర ధర్మస్థూణారాజః-ఇతి మధ్యమం। శ్రీస్తూప ఇతి పృష్ఠవంశమితి॥ అత్ర కేచిత్ ద్వితీయాదిషు త్రిషు మంత్రేషు వాక్య సమాప్త్యర్థం-స్థూణే అభిరక్షతు-ఇత్యాద్యనుషంగమన్యంతే। తథా ధర్మస్త్వా ఇత్యాదౌ-అభిరక్షతు-ఇత్యస్యచ। అపరేతు నైవైకస్యచిత్క్వచిదప్యనుషంగః-అనుషజ్యమానస్యవైరూప్యాత్-అంతేఽపి పాఠాభావాత్-వాక్య సమాప్తిస్తు ప్రకృతతయా బుద్ధిస్థపదార్థాన్వయాత్సిధ్యతీతి॥

(౩) ఇధ్మమాదీప్యేతి-మహత ఇధ్మేనాదధాతీతివత్ సంఖ్యాదికమనియతం వివక్షితమితి। పాలాశమిత్యాదిః గృహప్రవేశనవిధిరయం। ఉదగయనాపేక్షితమితి కేచిత్ నేత్యన్యే। బీజవతో గృహాన్ ప్రతిపద్యేత ఇత్యాశ్వలాయనః। బీజగ్రహణం సర్వేషామేవ గృహోపకరణానాముపలక్షణం। ఉద్ధ్రియమాణ ఇత్యేతయా పంచపాదయా। యద్యహని ప్రవేశో రాత్రిలింగోఽవివాదః ప్రయోక్తవ్యః। తథా రాత్రౌ అహర్లింగోనిర్వ

వాదః విభక్త్యర్థనియోగాభావాత్। క్షేమంతాదగయనాశేత్తా తే రాత్రౌ ప్రవేశం నేచ్ఛంతి – అహః కృతస్య రాత్రికృతస్య చ సామ్మనో వినియోగః (వియోగః) ప్రపాద్యత ఇత్యర్థః। విరోధో ఽపి నాస్తి। యథా-యదాపో వత్సం దురితం చరామ। యద్వాదివేతి। పాలాశమిత్యాద్యేతత్పర్యంతమనాకులా॥ తథా క్రీతాగ్నీనపి విధివదాహితానస్మిన్నేవ కాలే అగారం ప్రపాద్యాగ్న్యగారే యథావిధి ప్రతిష్ఠాపయతి॥

(౪) దీర్ణం దీర్యేత భిద్యతే తద్భూమిరిత్యనుమంత్రియతే। కాలాన్తరే దీర్ణ ఏతద్భవతి। ఉదధానాంతరే ఽపి తత్స్నానాపన్నే। ఏతచ్చ ప్రకరణాత్కర్మాంగమేవేతి॥

(౫) ఓదనే నేతి — ఇతి శబ్దస్సముచ్చయార్థః। సక్తూనాం తు భోజనాత్ప్రాగేవ ఉపయోగః। శుచీన్మంత్రవత ఇతి సిద్ధస్య భోజనస్య పునర్వచనం అపూపాది గుణవిధ్యర్థమ్॥

॥ ఇతి గృహనిర్మాణప్రవేశయోః ప్రకరణమ్॥

అథ సర్పబలి ప్రయోగః

సూ—శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యా మస్తమితే స్థాలీపాకః ॥

శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యా మాదిత్యే ఉస్తమితే ఔపాసన హోమానంతరం సర్పబలి కర్మ కరిష్యమాణః గణపతిపూజాం హిరణ్యేనాభ్యుదయంచ కృత్వా (౧) పుణ్యాహవాచనార్థం చతురో బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా సర్పబలి కర్మణః పుణ్యాహం భవంతో బ్రువంతు, సర్పబలి కర్మణె స్వస్తి భవంతో బ్రువంత్విత్యాది వాచయిత్వా ॥ (వివాహ వత్సర శ్రావణమాస్య కరణే అతీతకాలానుగుణం కాలాతీత ప్రాయశ్చిత్తార్థం పరిషదనుజ్ఞాం లబ్ధ్వా యథాశక్తి కృచ్ఛ్రాచరణం కృత్వా । సర్వ ప్రాయశ్చిత్తంచ హుత్వా । దర్భేష్వాసీన ఇత్యాది-ప్రాణానాయమ్య-దేశకాలౌ సంకీర్త్య-సర్పబలినా యక్ష్యే-ఉత్తరసంకల్ప్య-దర్భాన్నిరస్యాప ఉపస్పృశ్య! పత్నీశ్చ వహంతీత్యాదిప్రతిష్ఠితాభిఘారణాంతఙ్కుర్యాత్ ॥

సూ=పార్వణవదాజ్యభాగాంతే స్థాలీపాకాద్ధుత్వాఽంజలినో
త్తరైః ప్రతిమంత్రం కింశుకాని జుహోతి ॥

తతః పార్వణవదగ్నేరుప సమాధానాది పాత్రప్రయో
గాంతే ఉదపాత్రం సంభారపాత్రాణి (౨) స్వహస్తౌ చ
ప్రయుంజ్య సంమార్జనకాలె దర్వీభ్యాం సహ హస్తౌ చ
ప్రతాప్య అన్యః దర్వ్యా హస్తౌచసంమృజ్య పునః ప్రతితప్యే
త్యాది కృత్వా నిధాయ (3) ముఖహోమాంతం సమానమ్॥
తతస్థాలీపాకాద్విధివదవదాయహవిః ప్రత్యభిఘార్య శ్రావణ్యై
పౌర్ణమాస్యైస్వాహా-శ్రావణ్యై పౌర్ణమాస్యా ఇదమ్ ।
తతోఽన్యో యజమానస్యాం జలావుపస్తీర్య పలాశ పుష్పాణి
ద్విస్త్రిర్వావదాయాభిఘార్య॥

జఙ్ఘో మశకో జఙ్ఘావితృప్తిర్జఙ్ఘావ్యధ్వరస్స్వాహా-సర్పేభ్య
ఇదమ్ । పునరవదాయ—జఙ్ఘావ్యధ్వరో జఙ్ఘామశకో జఙ్ఘావి
తృప్తిస్స్వాహా-సర్పేభ్య ఇదమ్ । పునః పూర్వవదవదాయ—
హవిః ప్రత్యభిఘారయతి—జఙ్ఘావితృప్తిర్జఙ్ఘావ్యధ్వరో జఙ్ఘామ
శకస్స్వాహా-సర్పేభ్యఇదమ్ ।

ఇత్యేతైఃప్రతిమంత్రమంజలినాకింశుకపుష్పాణిజుహోతి॥

సూ—ఉత్తరాభి స్తిసృభిరారగ్వధమయ్యస్సమిధః ॥

తత స్తిసః (౪) ఆరగ్వధమయ్యస్సమిధో జుహోతి ॥

ఇన్ద్రజహి దంద్రశూకం పతత్రిణంయస్సరీసృపః। దంష్ణంతం చద్రశంతంచ సర్వాగ్ంస్తానిన్ద్ర జంభయస్వాహా। అప్సుజాత సరే వృద్ధ దేవానామపిహా స్త్య। త్వమగ్న ఇన్ద్ర ప్రేషితస్సనామాహిగ్ంసీస్స్వాహా॥ త్రాణమసి పరిత్రాణమసి పరిధిరసి। అన్నేన మనుష్యాగ్ంస్త్రాయసేతృణైః పశూన్గర్తేన సర్పాన్ యజ్ఞేన దేవాంత్స్వధయా పితౄన్త్స్వాహా ॥ (౫) సమిదాధానే నోద్దేశత్యాగః ॥

సూ—ఆజ్యాహుతీరుత్తరాః ॥ తతశ్చతస్ర ఆజ్యాహుతయః ॥

తత్సత్యం యత్తేమావాస్యాయాంచ పౌర్ణమాస్యాం చ వివబలిగ్ంహరన్తి సర్వ ఉదరసర్పిణః। తత్తే ప్రేరతేత్వాయి సంవిశన్తి త్వయినస్సంతస్త్వయిస్పదోభ్య వర్ష్పాభ్యోనః పరిదేహి స్వాహా-సర్పేభ్య ఇదమ్ ॥

నమోఅస్తు సర్పేభ్యోయే కేచ పృథివీమను। యే అన్తరిక్షే యేదివి తేభ్యస్సర్పేభ్యోనమస్స్వాహా-సర్పేభ్యఇదమ్ ॥

యే౽దో రోచనే దివో యే వా సూర్యస్య రశ్మిషు। యేషా

మప్సు సదః కృతం తేభ్యస్సర్పేభ్యో నమస్స్వాహా- సర్పేభ్య ఇదమ్

యా ఇషవో యాతుధానానాం యే వా వనస్పతీగ్ం

ను। యే వా౽వటేషు శేరతే తేభ్యస్సర్పేభ్యో నమస్స్వాహా

ర్పేభ్య ఇదమ్॥

తతో దర్వ్యాముపస్తీర్య స్థాలీపాక శేషాత్కంశుక శేషా

చ్చోత్తరార్ధాత్సకృత్సకృద్ద్విర్వావదాయ ద్విరభిఘార్య॥ అగ్న

యే స్విష్టకృతే స్వాహా- ఇత్యుత్తరార్ధపూర్వార్ధే జుహోతి -

అగ్నయే స్విష్టకృత ఇదమ్॥

సూ- జయాది ప్రతిపద్యతే॥

తతో జయాది ప్రతిపద్యతే దర్వ్యా సహాంజలేర్లేపాంజనం

కృత్వా పరిధి ప్రహరణాది తంత్ర శేషముపస్థానాంతం సమాప్య॥

౦ పరిషేచనాంతం కృత్వా వాగ్యతస్సంభారానాదాయ

ప్రాచీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థండిలం కల్పయిత్వా

తత్ర ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్తిస్రో లేఖా లిఖిత్వా౽ద్భిరుపని

నీయ తాసూత్తరయా సక్తూన్నివపతి॥

(౬) సంభారాన్ సర్వాన్ద్ర్వీ-సంపుష్కధానాః లాజాన్ ఆంజనాభ్యంజనే-స్థగరోశీరం- ఇత్యాదాయ - వాగ్యతోగృహా త్ప్రాచీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థండిలం పీఠం కల్ప యిత్వా తత్రపీఠే ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్తిస్రో రేఖాలిఖిత్వాద్భి రుపనినీయ॥ తాసు షట్సు రేఖాసు లేఖన క్రమేణ॥

నమోఽస్తు సర్పేభ్యో యేపార్థివాయ అంతరిక్ష్యా యె దివ్యాయె దిశ్యాః । తేభ్యఇమం బలిగ్ం హరిష్యామి॥

ఇతి సర్వాన్ సకృన్నివపతి । సకృదేవమంత్రః ॥ నతు స్వాహాకారః ॥

(౭) సూ=తూష్ణీం సంపుష్కధానాలాజానాం జనాభ్యంజనె స్థగరోశీరమితి॥

తత స్తథైవ ధానాదీని తూష్ణీం నివపతి॥

(౮) సూ=ఉత్తరై రుపస్థాయాపః పరిషిచ్యాప్రతీక్షస్తూష్ణీ మేత్యాపశ్వేతపదేత్యేతాభ్యా ముదకుంభేన త్రిః ప్రద క్షిణమంతరతోఽగారం నివేశనం వా పరిషిచ్య బ్రాహ్మ ణాన్భోజయేత్ ॥ అథోపతిష్ఠేత—

తక్షక వైశాలేయధృతరాష్ట్రైరావత స్తేజీవాస్త్వయి నస్సుతస్త్వయి సద్భ్యో వర్షాభ్యోన్నః పరిదేహి ॥

ధృత రాష్ట్రైరావత తక్షక వైశాలేయస్తేజీవాస్త్వయి నస్సుతస్త్వయి సద్భ్య...... దేహి ॥

అహిగ్ంసాతిబలస్తేజీవాః......... దేహి ॥

అతిబలాహిగ్ంసస్తేజీవాః......... దేహి ॥

యేదంద్రశూకాః పార్థివాస్తాగ్ంస్త్వ మితః పరో గవ్యూతి నివేశయ । సంతి వై నశ్శ్వఫిన్నసంతి దడిన్నస్తేవో నేద్దిన స్తాన్నేద్దుర్వ్యాయ మస్మాన్ హినసాత ॥

సమీచీ నామాసి ప్రాచీ దిక్తస్యాస్తేఽగ్ని రధిపతి రసితో రక్షితా యశ్చాధిపతిర్యశ్చ గోప్తా తాభ్యాం నమస్తౌ నో మృడయతాం తేయంద్విష్మో యశ్చ నో ద్వేష్టి తంవాం జంభే దధామి ॥

ఓజస్వినీ నామాసి దక్షిణా దిక్తస్యాస్తఇంద్రోఽధిపతిః పృదాకూ రక్షితా.........దధామి ॥

ప్రాచీనామాసి ప్రతీచీ దిక్తస్యాస్తే సోమోఽధిపతిస్స్వజో రక్షితా.........దధామి ॥

అవస్థావా నామాస్యుదీచీ దిక్తస్యాస్తే వరుణోఽధిపతిస్తిరశ్చరాజీ రక్షితా......దధామి ॥

అధిపత్నీ నామాసి బృహతీ దిక్తస్యాస్తే బృహస్పతిరధిపతిః శ్విత్రో రక్షితా..........దధామి ॥

వశినీ నామాసీయం దిక్తస్యాస్తే యమోఽధిపతిః కల్మాష గ్రీవో రక్షితా.........దధామి ॥

హేతయో నామస్థ తేషాం వః పురో గృహా అగ్నిర్వ ఇషవస్సలిలో వాతనామం తేభ్యో వో నమస్తే నో మృడయత తే యం ద్విష్మో యశ్చనో ద్వేష్టి తం వో జమ్భే దధామి ॥

నిలిమ్పానామస్థ తేషాం వో దక్షిణా గృహాః పితరో వ ఇషవస్సగరో వాతనామం......దధామి ॥

వజ్రిణో నామస్థ తేషాం వః పశ్చాద్గృహాస్స్వప్నో వ ఇషవో గహ్వరో వాతనామం......దధామి ॥

అవస్థావాన్నోనామస్థతేషాంవ ఉత్తరాద్గృహా ఆపోవ ఇషవస్సముద్రోవాతనామం......దధామి ॥

అధిపతయోనామస్థతేషాంవ ఉపరిగృహావర్షంవ ఇషవోఽవస్వాన్వాతనామం .... దధామి ॥

క్రవ్యానామస్థపార్థివాస్తేషాంవ ఇహగృహా అన్నంవ ఇషవో నిమిషో వాతనామం ...... దధామి ॥

అథ స్వస్త్రం బలిమద్భిః పరిషిచ్య తమప్రతీక్షమాణస్తూష్ణీం వాగ్యతోగృహాన్ప్రత్యేత్య ॥

అవ శ్వేతపదాజహి పూర్వేణ చాపరేణచ । సప్తచమానుషీరిమా స్తిస్రశ్చ రాజబంధవీః ॥ నవై శ్వేతస్యాధ్యాచారే హిజఘాన కించన । శ్వేతాయ వైదర్వాయ నమోనమశ్శ్వేతాయ వైదర్వాయ ॥

(౯) ఇత్యేతాభ్యాముదకుంభేనత్రిః ప్రదక్షిణ మంతరతోఽగారం నివేశనం వా పరిషిచ్య (౧౦) బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ ॥ భుక్తవద్భిశ్శాశిషోవాచయేత్ ॥ అభ్యుదయం పుణ్యాహంచ కుర్యాదిత్యర్థః ॥

సూ = ధానాః కుమారాన్ప్రాశయంతి ॥

బలిహరణ శిష్టాధానాః కుమారేభ్యో దద్యాత్ ।

ఇతి సర్పబల్యారంభదిన కర్తవ్యః ప్రయోగః ॥

అథ ద్వితీయాదిదినకర్తవ్య ప్రయోగ క్రమమాహ =

సూ = ఏవమతఊర్ధ్వం యదశనీయస్య సక్తూనాంవైతం బలిం హరేదామార్గశీర్ష్యాః ।

ఏవమత ఊర్ధ్వం మార్గశీర్ష పౌర్ణమాసీపర్యంతం సక్త్వాదీనాదాయ, అశనీయం వా, వాగ్యత ఇత్యాద్య ప్రతీక్ష స్తూష్ణీమేత్యేత్యంతమహరహస్సాయం కుర్యాత్ ॥

అథమార్గశీర్ష పౌర్ణమాస్యాంకర్తవ్యః ప్రయోగః ॥

సూ మార్గశీర్ష్యాం పౌర్ణమాస్యామస్తమితే స్థాలీపాకః ।

అథ మార్గశీర్ష్యాం పౌర్ణమాస్యాం అస్తమిత ఆదిత్యే దర్భేష్వాసీన ఇత్యాది కృతప్రాణాయామః సర్పబల్యు త్సర్జనేన యక్ష్యే । ఏవముక్త్వా సఙ్కల్ప్య । స్థాలీపాకవిధా నాత్ ధానాప్రాశనాంతం పూర్వవత్కుర్యాత్ । స్థాలీపాక హోమే-మార్గశీర్ష్యై పౌర్ణమాస్యై స్వాహా - మార్గశీర్ష్యై పౌర్ణమాస్యా ఇదమ్ । ఇతి విశేషః ।

ఉ—బా యాజుష పూర్వప్రయోగ రత్నాకరః

సూ—అహరహర్మితి బలిమంత్రస్యసన్నామః ॥

బలిమంత్రస్య అహర్హం-ఇతి మంత్రసన్నామః ॥

సూ = అత్రైనముత్సృజతి ॥

ఏవమహరహః క్రియమాణం బలిముత్సృజతి ॥ ఏవం యావజ్జీవం ప్రతిసంవత్సరంచరేత్ ॥

॥ ఇతి సర్పబలి ప్రయోగః ॥

అథ సర్పబలి ప్రకరణమ్

(౧) వైదికతాంత్రికచోదా ఇతి (౫౬) సర్వత్రాదౌ పుణ్యాహవాచనముక్తమ్॥ (ఆగ్నేయస్థాలీపాకప్రకరణ ఏవ, (౫౪౫) పత్న్యవహంతీత్యత్రవిశేష ఉక్తః)॥ (౨) అంజలిసంస్కారస్తు—యేన జుహోతి తదగ్నౌ ప్రతితిష్ఠేతి వచనాత్॥ కేచిత్కృత్స్నవిధానాదేవసాధారణతంత్రస్యాభావాల్లాజకింశుకదధ్యంజలి హోమేష్వంజలి సంస్కారంనేచ్ఛంతి॥ (౩) సర్వేష్వోషధిహావిష్కేషు తంత్రవత్సుకర్మసు అగ్నిముఖస్య విహితత్వాత్ ॥ (౪) ఆరగ్వధో రాజవృక్షః । మహారాష్ట్రాణాం బహావ ఇతి ప్రసిద్ధః ॥ ఆంధ్రతుకక్క ఇతి ॥ (౫) నోద్దేశత్యాగః । సర్వత్ర సమిదాధానేనోద్దేశత్యాగ ఇష్యతే—ఇతి కారికోక్తేః ॥ (౬) సంపుష్కాః-సంపుష్టాః-ఇతి

ధావా విశేషణం-భ్రష్టేయవా ఇత్యర్థః ॥ (౪) స్థగరం (తగరం) ఆపణస్థం గంధద్రవ్యం । అన్యాని ప్రసిద్ధాని ॥ ఇతి శబ్దస్సముచ్చయార్థః ॥ ఏతాని షడ్ద్రవ్యాణి తూష్ణీం రథాన్యేవ నివపతి ॥ (౮) ఉత్తరైః । తక్షక వైశాలేయ' ఇత్యాదిభిరష్టాదశభిః మాంత్రవర్ణికీం బలిదేవతాముపతిష్ఠతే ॥ (౯) ఉదకుంభేన సకృదుపాత్తేన అగారం, నివేశనం వా, అంతరతః నబహిః, త్రిః ప్రదక్షిణం పరిషిచ్య ॥ (౧౦) తత్రాపి బ్రాహ్మణభోజనవచనం క్రమార్థమ్ ॥ ఉపనయనవద్వృద్ధక్రమత్వాదత్రైనాభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనంచ కుర్యాదిత్యర్థః ॥

॥ ఇతి సర్పబలి ప్రకరణమ్ ॥

ఆగ్రయణ స్థాలీపాక ప్రయోగః

(౧) అనాహితాగ్నే రాగ్రయణ మిత్యాది......
అగారస్థూప ఉద్వృద్ధేత్ —ఇత్యన్తం సూత్రమ్ ॥

శరది పర్వణి స్థాలీపాకవత్ ఆగ్రయణంకుర్యాత్ ॥
ప్రాతరౌపాసనం కృత్వా దర్భేష్వాసీన ఇత్యాది ప్రాణానా
యమ్య వ్రీహ్యాగ్రయణ స్థాలీపాకేనయక్ష్యే॥ ఇతిసఙ్కల్ప్య॥
(౨) సూ నవానాగ్ం (౩) స్థాలీపాకగ్ం శ్రపయిత్వా ।

నవానాం తణ్డులానాం పూర్వవత్ స్థాలీపాకం శ్రప
యిత్వా । అగ్నేరుప సమాధానాద్యగ్నిముఖాన్తే ॥
(౪) సూ—ఆగ్రయణ దేవతాభ్యః (౫) స్విష్టకృచ్చతుర్థా-
భ్యోహుత్వా ॥

సర్వత్ర చ స్వేనైవా వదానధర్మేణావదాయ—
ఇన్ద్రాగ్నిభ్యాగ్ం స్వాహా—ఇన్ద్రాగ్నిభ్యామిదమ్ ॥
విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహా—విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్॥
అవదాయ స్విష్టకృదర్థం హుతమభిఘార్య—

ద్యావా పృథివీభ్యాగ్ం స్వాహా—ద్యావాపృథివీభ్యా మిదమ్ ॥

తతః స్విష్టికృతంహుత్వా, పరిధ్యంజనం, లేపయోరి త్యాది, తంత్ర శేషం సమాపయేత్ ॥

సూ-తండులానాంముఖం పూరయిత్వాగీర్త్వాచమ్య ॥

హుత శేషాత్ప్రితిపత్త్యపెక్షాద్ధవిషాదాదాయ శృత పక్షే (తండులానాంవా) ముఖమాస్యమా పూర్య—నిగీర్య సకృదపః ప్రాశ్య శుద్ధ్యర్థం ద్విరాచమ్య ॥

(౬) సూ-ఓదనపిండగ్ం సంవృత్యోత్త రేణ యజుషాఽగార స్తూప ఉద్వృద్ధేత్ ॥

హుత శేషేణ యథాఉద్వృధ్య మానోనశీర్యతి తథా ఓదనేన దృఢమేకం పిండంకృత్వా "వర్షమేధ్య సివర్షమాం ఋగ్ం శ్రియంగమయ—ఇతి గృహాస్యపృష్ఠవంశే తం పిండం ఊర్ధ్వం నిక్షిపేత్ ॥ అగ్న్యుపస్థానాదికర్మ సమాప్య తేన సపిండమ్మతాబ్రాహ్మణం భోజయే దితి పార్వణవత్ ॥

ఇత్యాగ్రయణ స్థాలీపాకప్రయోగః

ఆగ్రయణ స్థాలీపాక ప్రకరణమ్

(౧) ఆగ్రయణమితి కర్మ నామధేయం । యేన కర్మణా అగ్రం నవద్రవ్యం దేవానాప్రాపయతీతి ॥ యత్కర్మకృత్యేన వా ఆగ్రయణం ప్రథమాయనం నవాన్నప్రాశనప్రాప్తిర్భవతీతి ॥ (౨) నవానాం వ్రీహీణాం యవానాం వా సంబంధినాం పత్న్యవహంత్యాది విధినా (౩) స్థాలీపాకం శ్రపయిత్వా ॥ (౪) తిస్రః ప్రధానాహుతీర్హుత్వా ॥ (౫) స్విష్టకృచ్చతుర్థాభ్య ఇత్యనేన అనాహితాగ్నీనాం శ్యామాక యవాగ్రయణస్య చ నానాతంత్రమితి ॥ అతో వర్షాసు పర్వణి శ్యామాకాగ్రయణమ్ ॥ వసంతేచ యవానాం పర్వణ్యేవ । శ్యామాకాగ్రయణేన యక్ష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ తత్ర సోమో దేవతా । తథా యవాగ్రయణేన యక్ష్య ఇతి చ, శేషం ప్రాగ్వత్ (౬) యథా ఉద్విధ్యమానో నశీర్యేత తథా దృఢం పిండం కృత్వా, యథాఽగారస్థూపే పృష్ఠవంశే పతతి, తథోద్విధ్యాదిత్యర్థః ॥ సూత్రే ఉద్విద్ధ్యాదిత్యత్ర యకారలోపశ్ఛాందసః ॥

॥ ఇత్యాగ్రయణ స్థాలీపాక ప్రకరణమ్ ॥

అథ హేమన్త ప్రత్యవరోహణ ప్రయోగః

సూ-- హేమంత ప్రత్యవరోహణముత్త్రేణ యజుషా ప్రత్య
వరుహ్య ॥

హేమన్తర్తౌ ప్రత్యవరోహణం కర్తవ్యమ్॥ కృత ప్రాణా
యామః,—హేమన్త ప్రత్యవరోహణం కరిష్య ఇతిసఙ్కల్ప్య॥

ప్రత్యవరూఢో నో హేమంతః, ఇత్యేతావదుక్త్వా ఖట్వా
దేః ప్రత్యవరుహ్య ॥

సూ--ఉత్త్రైర్దక్షిణైః పార్శ్వైర్నవస్త్రరే సంవిశంతి ॥

శయనదేశే నవాన్ పల్లవాన్ సంస్తీర్య

ప్రతిక్షత్రే ప్రతితిష్ఠామిరాష్ట్రే । ప్రత్యశ్వేషు ప్రతి
తిష్ఠామిగోషు । ప్రతిప్రజాయాం ప్రతితిష్ఠామిభవ్యే । 'ఇహ
ధృతిరిహవిధృతి' 'రిహరన్తిరిహరమతిః' ॥

ఇతి పంచభిర్మంత్రైః దక్షిణైః పార్శ్వైః దక్షిణాని
పార్శ్వాన్యధః కృత్వా ప్రాక్ఛిరసః నవస్త్రరే సంవిశంతి ॥

సూ-- దక్షిణతః పితోత్తరా మాతైవమవశిష్టానాం జ్యేష్ఠో
జ్యేష్ఠోఽనంతరః ॥

దక్షిణతః పితోత్తరా మాతా మధ్యే కర్తా ॥

ఏవమితరే జ్యేష్ఠాదయస్సహితాః పుత్రాః దుహితరో వా స్వస్తరే సంవిశంతి॥

సూ=సగ్ంహాయోత్తరాభ్యాం పృథివీమభిమృశంతి॥

సంగతా ఏవశయిత్వా, న పునః పృథక్పృథక్ । తతః స్వస్తరాదవరుహ్య॥

స్యోనాపృథివి ... ... సప్రథాః ॥ (౧_౨౦)

బడిత్థా పర్వతానాం ఖిద్రంబిభర్షిపృథివి । ప్రయా భూమి ప్రవత్వతిమహ్నాజినోషిమహిని ॥ ద్వాభ్యామృగ్భ్యాం పృథివీమభిమృశంతి ॥ అత్రచ మన్త్రోచ్చారణయోగ్యానామేవ॥

సూ=ఏవగ్ం సంవేశనాది త్రిః ॥

ఏవం సంవేశనాది పృథివ్యభిమర్శనాంతం సర్వేషాం మంత్రావృత్తిస్త్రిః ॥

॥ సమాప్తం హేమంత ప్రత్యవరోహణమ్ ॥

అథేశానబలి ప్రయోగః

స్యా ఈశానాయ స్థాలీపాకం శ్రపయిత్వా క్షైత్రపత్యంచ ప్రాచీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థండిలం కల్పయిత్వాఽగ్నేరుప సమాధానాది॥

కర్తా ఉదగయనాదౌ ప్రశస్తేఽహని ప్రాతరౌపాసనానంతరం గణపతిపూజా మభ్యుదయం పుణ్యాహవాచనం చ కృత్వా అతీతకాలశ్చేత్పరిషదనుజ్ఞయా ప్రాయశ్చిత్తమనుష్ఠాయాపరేణాగ్నిం దర్భేష్వాసీన ఇత్యాది పవిత్రపాణిః ప్రాణానాయమ్య, దేశకాలౌ సంకీర్త్య (౧) ఈశానబలినా యక్ష్యే-ఉభా సఙ్కల్ప్య ॥ ఉత్తరతో దర్భాన్నిరస్యావడుపస్పృశ్య । ఈశానాయ స్థాలీపాకం హోమాదిభ్యః పర్యాప్తం పార్వణవదౌపాసనే శ్రపయిత్వా ప్రతిష్ఠితాభిఘారణాంతం కరోతి ॥ (౨) తతః క్షైత్రపత్యం చ స్థాలీపాకం లౌకికాగ్నౌ శ్రపయిత్వాఽభిఘార్య ॥ ఔపాసనాగ్ని మాదాయ కర్మ్మయాపేక్షితాన్ చర్వాదిసంభారానాదాయ పత్న్యర్త్విగ్భిస్సహ గ్రామా

ద్భిః ప్రాచీముదీచీం వా దిశముప నిష్క్రమ్య శుచౌ దేశే
నదీతీరే దేవాలయేవా అగ్నికుట్యాదిభ్యః పర్యాప్తం స్థండిలం
కల్పయిత్వా పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య తత్ర యత్రక్వచేతి విధినా
ఔపాసనాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య । అగ్నిధ్యానాద్యగ్నిముఖాంతే ॥
సూ అపరేణాగ్నిం ద్వే కుటీ కృత్వా॥

తతోఽగ్నేః పశ్చాద్ద్వే కుటీ కరోతి, దేవాయ,
దేవ్యైచ, ప్రాగ్ద్వారే ఉదగపవర్గే కృత్వా ద్వయోర్మధ్యే
యథాఽవకాశో భవతి తథా కుర్యాత్ । తయోర్దేవస్య
దేవ్యాశ్చ ప్రతికృతీ కృత్వా॥

సూ ఉత్తరయా దక్షిణస్యామీశాన మావాహయతి॥

ఓమ్॥ ఆత్వావహన్తు హరయస్సచేతసశ్శ్వేతైరశ్వై స్సహ
కేతుమద్భిః । వాతాజిరైర్మమహవ్యాయశర్వ॥

ఓమ్, ‘ఈశాన మావాహయామి’ ఇతి దక్షిణస్యాం
కుట్యామీశాన మావాహయతి, ‘మూర్తిమన్ మహాదేవ,
ఆగచ్ఛేతి ధ్యాయేత్ ॥

సూ—లౌకిక్యావాచోత్తరస్యాం మీఢుషీమ్ ॥

అథోత్తరస్యాం కుట్యాం 'ఆయాహిమీఢుషి' ఇతి లౌకిక్యా వాచా ఈశానస్య పత్నీం ఉమా దేవీమావాహయతి॥ సూ మధ్యేజయ న్తమ్॥

కుట్యోర్మధ్యే ఆకాశఏవ స్కన్దస్య ప్రతికృతిం కృత్వా 'ఆయాహి జయంత' ఇత్యావాహయతి,

(3) సూ యథోఢముదకాని ప్రదాయ త్రీనోదనాన్కల్పయిత్వాఽగ్నిమభ్యానీయోత్తరైరుపస్పర్శయిత్వోత్తరైర్యథాస్వమోదనేభ్యో హుత్వా సర్వతస్సమవదాయోత్తరేణ యజుషాఽగ్నిం స్విష్టకృతమ్॥

యథాఽఽవాహనం తథాక్రమేణ 'ఈశానాయ నమః' 'మీఢుష్యైనమః' 'జయన్తాయనమః' ఇతి నామమన్త్రైరేవ ఆసనాని, పాద్యాదీని ప్రత్యేకం ప్రకర్షేణ భక్తిపురస్సరం దీపాన్తం దదాతి॥ అథైశానస్థాలీపాకాదుద్ధృత్య త్రిషు పాత్రేషు కల్పయతి- ఈశాన మీఢుషీ జయంతేభ్యోహోమార్థం బల్యర్థం। స్థాల్యాంచ బ్రాహ్మణానాం భోజనార్థంం భూయాంసమోదనమవశినష్టి। తతస్తానోదనానగ్నిస్సమీప

మానీయాపరేణాగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి దక్షిణత ఉత్తరో మధ్యేచ।

(౮) ఉపస్పృశతు మీఢ్వాన్మీఢుషే స్వాహా॥

ఇత్యేకం దక్షిణతస్థితముపస్పృశ్య ఈశానస్యేదమితి ధ్యాయేత్।

ఉపస్పృశతు మీఢుషీ మీఢుష్యై స్వాహా॥

ఇతి ద్వితీయముత్తరతస్థితముపస్పృశ్య మీఢుష్యా ఇదమితిధ్యాయేత్।

జయన్తోపస్పృశ జయన్తాయ స్వాహా॥

ఇతి శిష్టం మధ్యేస్థితముపస్పృశ్య - జయంతస్యేదమితి ధ్యాయేత్। అథాగ్నిమభితః స్వీయాః గాః స్థాపయేత్, యథైనా హోమధూమః ప్రాప్నుయాత్॥ తత ఈశానపాత్రాత్స్వ్రుణవదవదానధర్మేణావదాయ హోష్యన్ అన్తిమావదానే ప్రతి హవిః ప్రత్యభిఘార్య ప్రధానాహుతీర్జుహోతి॥

౯) భవాయ దేవాయ స్వాహా—భవాయ దేవాయేదమ్॥

శర్వాయ దేవాయ స్వాహా—శర్వాయ దేవాయేదమ్॥

ఈశానాయ దేవాయ స్వాహా — ఈశానాయ దేవాయేదమ్ ॥

పశుపతయె దేవాయ స్వాహా — పశుపతయె దేవాయేదమ్ ॥

రుద్రాయ దేవాయ స్వాహా — రుద్రాయ దేవాయేదమ్ ॥

ఉగ్రాయ దేవాయ స్వాహా — ఉగ్రాయ దేవాయేదమ్ ॥

భీమాయ దేవాయ స్వాహా — భీమాయ దేవాయేదమ్ ॥

మహతె దేవాయ స్వాహా — మహతె దేవాయేదమ్ ॥

ఇత్యేతైః ప్రతిమంత్రం హుత్వా। తతో మీఢుషీ భాగాత్పూర్వవదవదాయ ॥

భవస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా - భవస్య దేవస్య పత్న్యై ఇదమ్ ॥

శర్వస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా - శర్వస్య దేవస్య పత్న్యై ఇదమ్ ॥

ఈశానస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా - ఈశానస్య దేవస్య పత్న్యై ఇదమ్ ॥

పశుపతేర్దేవస్య పత్న్యై స్వాహా - పశుపతేర్దేవస్య పత్న్యై ఇదమ్ ॥

రుద్రస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా - రుద్రస్య దేవస్య పత్న్యై ఇదమ్ ॥

ఉగ్రస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా - ఉగ్రస్య దేవస్య పత్న్యై ఇదమ్ ॥

భీమస్య దేవస్య పత్న్యై స్వాహా - భీమస్య దేవస్య పత్న్యై ఇదమ్ ॥

మహతో దేవస్య పత్న్యై స్వాహా - మహతో దేవస్య పత్న్యై ఇదం ॥

ఇత్యేతైశ్చ పూర్వవద్ధుత్వా ॥ తతో జయంతభాగా త్పూర్వవత్ ॥

జయన్తాయస్వాహా—జయన్తాయేదమ్ ॥

తతస్సర్వేభ్య స్త్రీభ్యోఽదనేభ్యః స్విష్టకృతో ఽవదాన ధర్మేణ సహావదాయ ॥

అగ్నయే స్విష్టకృతే సుహుతహుదాహుతీనాం కామానాగ్ం సమర్ధయిత్రే స్వాహా-అగ్నయే స్విష్టకృత ఇదమ్ ॥ నూ-ఉత్తరేణ యజుషోపస్థాయోత్తరైస్సహోదనాని పర్ణా న్యేకైకేన ద్వే ద్వే దత్వా దశ దేవసేనాభ్యో దశోత్తరాభ్యః ॥

(౬) స్వస్తి నః పూర్ణముఖః పరిక్రామతు ॥

ఇత్యగ్నిమీశానం వోపతిష్ఠతే ॥ తతో లేపయోరి త్యాది పరిషేచనాంతం తంత్రశేషం సమాప్య ॥ ద్విచత్వారిం శత్పలాశపర్ణాన్యాదాయ తత్ర త్రింశత్పర్ణేషు ఈశాన పాత్రా దవాన్నేన్యుద్వాయిత్వా ॥ మీఢుష్యేవాత్రాపి షట్సు ॥ జయంత పాత్రాదపి షట్సు ॥ ఉద్ధృత్య ॥

గృహపాపస్పృశే గృహపాయస్వాహా ॥

ఇతి త్రింశన్మధ్యాత్ సహోదనె ద్వేపర్ణే దక్షిణస్యాం కుట్యాం మంత్రావృత్త్యా దదాతి ॥ ఏవమ్ ॥

గృహావ్యవస్పృశ గృహాప్యైస్వాహా ॥

ఇతి మీఢుషీపట్కాత్ ద్వే ఉత్తరస్యాం దదాతి ॥

ఘోషిణ ఉపస్పృశత ఘోషిభ్యస్స్వాహా ॥

ఇతి జయంతపట్కాత్ ద్వే మధ్యే దదాతి ॥

శ్వాసిన ఉపస్పృశత శ్వాసిభ్యస్స్వాహా ॥

ఇత్యష్టావింశతిమధ్యాత్ ద్వే దక్షిణస్యాం ॥

విచిన్వన్త ఉపస్పృశత విచిన్వద్భ్యస్స్వాహా ॥

ఇతి మీఢుషీచతుష్టయాత్ ద్వే ఉత్తరస్యామ్ ॥

ప్రపున్వన్త ఉపస్పృశత ప్రపున్వద్భ్యస్స్వాహా ॥

ఇతి జయంత చతుష్టయాత్ ద్వే మధ్యే ॥

సమశ్నన్త ఉపస్పృశత సమశ్నద్భ్యస్స్వాహా ॥

ఇతి షడ్వింశతి మధ్యాత్ ద్వే ఉత్తరస్యామ్ ॥

దేవసేనా ఉపస్పృశత దేవసేనాభ్యస్స్వాహా ॥

ఇతి చతుర్వింశతిమధ్యాద్దశ దక్షిణస్యామ్ ॥

యా ఆఖ్యాతా యాశ్చానాఖ్యాతా దేవసేనా ఉప

స్పృశత దేవసేనాభ్యస్స్వాహా ॥

ఇతి చతుర్దశమధ్యాద్దశ తస్యామేవ ॥

(౭) సూ=పూర్వవదుత్తరైః ॥

ద్వారా (ర) పోపస్పృశద్వార్తా (ర) పాయస్వాహా ॥

ఇతి చతుష్కాద్ద్వే తత్రైవ ॥

ద్వారా (ర) ప్య పస్పృశద్వార్తా (ర) ప్యైస్వాహా ॥

ఇత్యుత్తరస్యాం మీఢుషీశిష్టే ద్వే ॥

అన్వాస్తారిణ ఉపస్పృశతాన్వా స్తారిభ్యస్స్వాహా ॥

ఇతి జయంతశిష్టే ద్వే మధ్యే ॥

నిషంగిన్నుపస్పృశ నిషంగిణే స్వాహా ॥

ఇతి దక్షిణస్యాం శిష్టే ద్వే ॥

సూ ఓదనపిండం సంవృత్య పర్ణపుటేనధాయోత్తరేణ

యజుషా వృక్ష ఆసజతి ॥

(౮) పాత్రత్రయగతశిష్టోదనైస్సుదృఢంపిండంకృత్వా

పర్ణపుటేవధాయ "నమో నిషంగిణ ఇషుధిమతే"

ఇతి కస్మింశ్చిద్వృక్షే ఆసజతి (శిక్యే కృత్వాఽవలంబయతి)

సూ అతౌ రుద్రాన్ జపేత్ । ప్రథమోత్తమౌవా॥

అస్మిన్కాలే (వృక్షసమీపే) నమస్తే రుద్రమన్యవ ఇత్యేకాదశానువాకాన్ - అథవా రుద్రాణాం ప్రథమాంతిమానువాకౌ జపేత్ - చాతుస్వర్యేణ ॥

తతో 'త్తమానువాకే—'అస్మిన్మహతి' ఇత్యాద్యష్టసు తేషాగ్ంసహస్రయోజనే, ఇత్యాద్యనుషఙ్గః। తథా 'నమో రుద్రేభ్యోయే పృథివ్యాం యేషామన్నమిషవస్తేభ్యః 'నమో రుద్రేభ్యో యేఽన్తరిక్షే యేషాంవాత ఇషవస్తేభ్యః 'నమో రుద్రేభ్యోయేదివి యేషాం వర్షమిషవస్తేభ్యో దశప్రాచీర్దశ దక్షిణా, ఇత్యాది జంభేదధామీత్యంతమనుషంగస్సర్వత్ర ॥

సూ అభితపతమగ్నింగాస్థాపయతియథైనాధూమః ప్రాప్నుయాత్తాగంధైర్దర్భగ్రముష్టినాఽవోక్షతివృషాణామేవాగ్రే॥

(౯) తతః యాః పూర్వం హోమకాలేఽగ్నిమభితస్థాపితాగావః తా గా స్సగంధచందనాదినా యుక్తైః ముష్టిపరిమితదర్భైః వృషభపూర్వకమవోక్ష్య గోచరాయ గాః ప్రస్థాపయతి ॥

(౧౦) సూ=గవాం మార్గే౽నగ్నౌ క్షేత్రస్యపతిం యజత ఈశా నవదావాహనమ్ ॥

తతః ప్రస్థితానాం గవాం మార్గే భూమావేవ శుచౌ దేశే ఇత్యావహంతు, ఇత్యేతయా క్షేత్రపతిమావాహ యామీత్యావాహ్య ॥

(౧౧) సూ=చతుర్షు సప్తసు వా పర్ణేషు నామాదేశం దధాతి, క్షిప్రం యజేత పాకో దేవః ॥

(అర్ఘ్యం దత్వా గంధాదిభిరభ్యర్చ్య క్షైత్రపత్య స్థాలీపాక మాసాద్యాభిఘార్య) ఉదకమేవ దత్వా క్షిప్రం చత్వారి సప్తవా పర్ణాని దేవస్య సమీపే భూమౌ స్థాప యిత్వా క్షేత్రపతిస్థాలీపాకాదోదనమాదాయ ‹ క్షేత్రస్య పతయే ఏత్వాం దదామి, ఇతి ప్రతిపర్ణం మంత్రావృత్యా దధాతి ॥

తతస్తస్య ఆచమనాది యథావిధి పూజా విధాయ— మా ఉత్తరాభ్యా ముపతిష్ఠతే ॥

క్షేత్రస్యపతినా వయగ్ం హితేనేవ జయామసి ।

గామశ్వం పోషయిత్న్వాసనో మృడాతీదృశే ॥ క్షేత్రస్యపతే మధుమన్తమూర్మింధేనురివపయో అస్మాసుధుక్ష్వ । మధుశ్చుతం ఘృతమివ సుపూత మృతస్యనః పతయో మృడయన్తు॥

ఇతి ద్వాభ్యాం క్షేత్రపతి ముపస్థాయ॥

సూ=స్థాలీపాకం బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ ॥

(౧౨) ఈశానచరుశేషేణ సర్పిష్మతా బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా భుక్తవద్భిశ్చాశిషోవాచయిత్వా॥

సూ క్షైత్రపత్యం ప్రాశ్నంతి యె సనాభయో భవంతి ॥

తతో యజమానస్సపిండైస్సస్త్రీకైశ్చ క్షైత్రపత్యం చరుం ప్రాశ్నాతి॥

సూ-యథావైషాం కులధర్మస్స్యాత్ ॥

యథా కులధర్మానుసారేణ అసపిండైరపివా॥

తత ఔపాసనాది కుర్యాదితి కేచిత్ ॥

॥ ఇతీశాన స్థాలీపాక ప్రయోగః॥

అథేశానబలి ప్రకరణమ్

ఈశాన శబ్దస్యార్థః

(౧) ఈశ—ఐశ్వర్యే । నిరతిశయమేవ ఐశ్వర్యం యస్యస ఈశానః ॥ ప్రణవోపాసనాదిభి రుపాస్యో మహేశ్వర ఇత్యర్థః ॥ తస్మై ఈశానాయ బలిర్దేయ ఇతి ॥ తస్య సర్పబలి వత్కా-ల విశేషో నోక్తః । అతస్సామాన్యతః ఉదగయనాది దేవకాలో గ్రాహ్యః ॥ తత్రేశానాయ ఔపాసనాగ్నౌ పాకం శ్రపయిత్వా (౨) క్షైత్రపత్యం చ లౌకికాగ్నౌ శ్రపయతి । తస్యానగ్నౌ ప్రదేయత్వాత్ । (3) యథోఢం—యథోపక్రమం ॥ ఉదక గ్రహణస్య ప్రదర్శనార్థత్వాద్దీపాంతంప్రకదాతీత్యుపదేశః । (౪) ఉపస్పృశతు మీఢ్వానిత్యాదిభిర్యథాసంఖ్యం యథాదేవతముపస్పృశతి। అస్య చోపస్పర్శనవిధి ద్వితీయ తృతీయయోరోదనయోరపి తేశానదేవతాకయోర్మీఢుషీజయంతాఖ్యదేవతాంతరసంబంధవిధానే తాత్పర్యమ్, ప్రథమే త్వీశాన సంబంధస్థాపనే మీఢ్వచ్ఛబ్దస్యేశాన వాచకత్వాత్ ॥

(౫) అథ భవాయేత్యాదిభిస్సప్తదశభిర్యథాలింగం స్వమోదనేభ్యః రౌాయ ఓదనో యస్యా యస్యా దేవతాయా స్స్వభూతస్తస్మాత్తస్మాజ్జుహోతి ॥ తతః స్విష్టకృతం సమవదాయ-సర్వతస్సమవదాయేతి వచనం ఆగ్రయణమాసిశ్రాద్ధాదివత్ సకృదేవావదాయ స్విష్టకృదితి శంకానిరాసార్థమ్ ॥

(౬) స్వస్తి నః పూర్ణముఖః—ఇత్యగ్నిమీశానం వా (చ) పరితిష్ఠతే । ।దం చ యథాపాఠం స్విష్టకృతోఽనంతరమ్। తతో లేపయోరిత్యాది తంత్ర ।షం సమాపయేత్ ॥ పరిషేచనాంతం కృత్వాపర్ణదానమితి భాష్యకార

వచనాత్ ॥ తతో యథాస్వమోదనేభ్యో యజ్ఞియేషు పర్ణేషు అవదాయ తాని సహోదనాని పర్ణాని, గృహాపోపస్పృశేత్యాదిభిస్సప్తభిః ప్రతిమంత్రమేకైకస్య ద్వేద్వే దదాతి । దశదేవసేనాభ్యో దశోత్తరాభ్యో దక్షిణస్యామేవ । దేవస్యేశానస్య సేనా దేవసేనేత్యర్థః ॥

(౬) ఏవమష్టావశిష్టాని స్వాహా (౭) పోపస్పృశేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః పూర్వవద్దద్యాత్ ॥ అత్ర యద్యపి కేచన మంత్రా అవ్యక్తలింగకా బహువచన లింగకాశ్చ తథాపీశాన మీఢుషీ జయంతా ఏవదేవతాః ॥

(౮) ఓదన శేషేభ్యః పిండం సంకృత్య పర్ణపుటేఽవధాయ ॥ నమో నిషంగిణ ఇషుధిమతే — ఇత్యేతావతైవ మంత్రసమామ్నాయగతేన తస్మింశ్చిద్వృక్ష ఆసజతి॥ శక్యేకృత్వాఽవలంబయతీత్యర్థః॥ శేషాణాం ప్రతిపత్తిత్వాత్ ॥ ఏకాదశ రుద్రానువాకాన్ జపేత్ప్రథమోత్తమౌ వా । ప్రధాన హోమకాలేతు అభిత ఏతమగ్నిం స్వకీయా గాః స్థాపయతి—యథైనా ధూమః ప్రాప్నుయాత్ ॥ హోమాగ్నేస్సమీప ఇత్యర్థః ॥ (౯) తా గంధైర్దర్భగ్రుముష్టినా—దర్భాణాం గురుముష్టిరిత్యర్థః ॥ గ్రుముష్టినాఽవోక్షతి ప్రాజాపత్య ఇతి శ్రుతిః॥ వృషాణాం వృషభమేవాగ్రేఽవోక్షేత్ ॥ తతో గోచరాయ గాః ప్రస్థాపయతి ॥ (౧౦) తతః ప్రస్థితానాం మార్గేఽనగ్నౌ ధూమావేవ క్షేత్రస్య ప ం యజతే ॥ ఈశాన మంత్రేణావాహయతి ॥ (౧౧) చతుర్షు సప్తసు వా పర్ణేషు, క్షేత్రపత్య స్థాలీపాకాదోదన మాదాయ, నామాదేశం-నామ చతుర్థ్యంత మాదిశ్య దదామీతి దధాతి॥ డుధాఞ్ ధారణ పోషణయోరితి స్మరణాత్ । అత్ర న సహౌదనాని పర్ణాని దేయాని॥ పర్ణేష్వితి సప్తమీనిర్దేశాత్ ॥ క్షిప్రంయజేత పాకో దేవః - యతః పాకోఽల్పోదేవః ॥ క్షేత్రపతే రావాహనా నంతరం శీఘ్రమేవ బలిర్దేయ ఇతి । గంధాదిప్రదానంతు బలి దానోత్తరకాలఏవ ॥

కేచిత్ప్రాక్కాలమితి॥ తథా గంధాదిద్రవ్యైర్వాత్రాపి బలిరితి। తతః క్షేత్రస్య పతినేతి ద్వాభ్యాముప తిష్ఠతే॥ (౧౨) స్థాలీపాకశేషం బ్రాహ్మణాన్భోజయేచ్ఛేషస్య ప్రతి పత్తిత్వాత్ ॥ తేన సర్పిష్మతేతి పార్వణాతిదేశే నైవ సిద్ధే బహుత్వ విధానార్థం వచనమ్॥ క్షైత్రపత్యం ప్రాశ్నంతి సనాభయః॥ సనాభయస్సపిండాః ॥ యథావై షాంకుల ధర్మస్స్యాత్ ॥ ఇదం సకృత్కృత్వా విరమేత్ ॥ సకృత్కృతే కృతశ్శాస్త్రార్థ ఇతి న్యాయాత్। కేచిచ్ఛాస్త్రాంతరాత్ప్రతి సంవత్సరమావర్తనీయమితి। తథా శాస్త్రాంతరాద్గవాం శాంత్యర్థం పుత్రాది కామార్థం చ కర్తవ్యమితిసంక్షేపః॥

॥ ఇతీశానబలి ప్రకరణమ్ ॥

శ్వగ్రహగృహీతశాన్తిప్రయోగః

సూ॥ శ్వగ్రహగృహీతం కుమారం తపోయుక్త ఇత్యాది ప్రాతర్మధ్యందినే సాయమగదో భవతీత్యంతమ్ ॥

పిత్రాదిః కర్తా యావన్మనస్తోషం బ్రహ్మచర్యాది అనశనాది యుక్తశ్చ ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య నక్షత్రే రాశౌ జాతస్యాస్య కుమారస్య శ్వగ్రహ గృహీత శాంతిం కరిష్యామి ॥ పిశాచి శునా వా దష్టస్య శాంతిం కరిష్యామి ఇతి వా సఙ్కల్ప్య ॥

శ్వ వచ్చేష్టా కారిణం శ్వనన్నదంతం వా కుమారం జాలేన (మత్స్యగ్రహణ సాధనేన) ప్రచ్ఛాద్య, కంసం-కింకిణిం ఘంటావిశేషంవా ప్రాదయన్, అన్యతరస్య ధ్వనిం అన్యేన పురుషాంతరేణ కారయన్, స్వయం కుమారం గృహీత్వా సభాయామధ్యాఽధి దేవనం యత్ర కితవాః దీవ్యంతి తత్స్థానం అద్వారేణ ఛదిరపోహ్య (కుడ్యాద్యపోహ్య) మార్గం కృత్వా తేన ప్రపాద్య ఉద్ధత్యాఽద్భిరవోక్ష్య తత్ర అక్షాన్, శరాన్,

(విభీతకానాం) నివపతి॥ తాన్ పృథు ప్రథయిత్వా తేష్వేనం కుమారం ఉత్తానం శాయయతి॥ తతో లవణ మిశ్రేణ దధ్నా "కూర్కురస్సుకూర్కురః" ఇత్యాదిభిఃయజుర్దశమైః, యద్వా ఏకాదశభిః అంజలినా సర్వేషాం మంత్రాణామంతే, సకృత్, ప్రతి మంత్రం వా అవోక్షేత్ ॥ యావత్కర్మ సమాప్యతే తావత్ కంసకింకిణ్యోరన్యతరస్య వా ప్రాదనమ్॥ ఏవమేతత్కర్మ జాలప్రచ్ఛాదనాది అవోక్షణాంతం ప్రాతరాది త్రి సంధ్యం కర్తవ్యమ్ ॥

సూ అగదో భవతి.

ఏవమేతస్మిన్కర్మణి త్రిషు కాలేషు కృతే కుమారః అగదో భవతి ॥ యది న భవతి, పునరపి తపోయుక్తేన ఫల సిద్ధ్యవగమ పర్యంతం కర్తవ్యమ్ ॥

ఇతి శ్వగ్రహ గృహీత శాంతిప్రయోగః

శంఖగ్రహగృహీతశాన్తిప్రయోగః

సూ శంఖినం కుమారం తపోయుక్త ఉత్తరాభ్యామిత్యాది ప్రాతర్మధ్యందినే సాయమగదోభవతీత్యంతమ్ ॥

పూర్వవత్ బ్రహ్మచర్య యుక్తః పిత్రాదిః, ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య శంఖ గ్రహగృహీత శాంతిం కరిష్యామి॥ ఇతి సఙ్కల్ప్య॥ శంఖినం-శంఖ గ్రహ గృహీతమ్ కుమారం, "ఏ తేతే ప్రతిశృ శ్వైతే" "హతశ్శంఖోహతశ్శంఖ పితా" ఇత్యేతాభ్యామభిమంత్ర్య ॥ తతఃఉదకుంభేన "ఋషి రోబ్ధః ప్రబోధః" ఇత్యేతయా శిరస్యభిషించేత్ ॥ ఏవమేత దభి మంత్రణాది పూర్వవత్త్రి సంధ్యం కర్తవ్యమ్ ॥

సూ_అగదో భవతి.

పూర్వవదస్య ప్రయోజనమ్ ॥

ఇతి శంఖగ్రహ గృహీత శాంతిప్రయోగః

శ్వగ్రహగృహీత శంఖగ్రహగృహీత
శాంత్యోః ప్రకరణమ్

శ్వగ్రహగృహీత శబ్దార్థః

బహవో బాలగ్రహాః దివస మాస సమాదికాః । తత్ర యేనగృహీతః శ్వవచ్చేష్టతే, స శ్వగ్రహః ॥ తేన గృహీతః-శ్వగ్రహగృహీతః ॥ అథవా యేనగృహీతః కుమారః శ్వేవ వదతి । పిశాచికునావాదష్టః ॥ శ్వగ్రహ గృహీత ఇతి పుల్లింగ నిర్దేశాత్, కుమార్యా నభవతీత్యేకే ॥ తపోయుక్తః కర్తా పితేత్యేకే ॥ యః కశ్చిదిత్యన్యే ॥ తపో బ్రహ్మచర్యాది ॥ యావతా తపసస్సిద్ధిం మన్యతే తావత్ కృత్వేత్యర్థః ॥ సభాయామధ్యే కితవా యత్ర దీవ్యంతి. తస్యామధ్య ఇత్యర్థః ॥ అద్వారేణ కుడ్యాద్యపోహ్యమార్గం కృత్వా తేనేత్యర్థః ॥ అక్షాః-విభీతకఫలాని కేచిత్-శరాఇతి ॥ అధిదేవనంయత్ర కితవా దీవ్యంతి తత్స్థానమితి ॥

శంఖినం ఇతి శబ్దస్యార్థః

శంఖో నామగ్రహః కుమారాణాం భయంకరః యేన గృహీతః శంఖవన్నదతి । తద్గృహీతః శంఖీ, తం శంఖినమిత్యర్థః ॥ "అగదోభవతి" ఇతి ఫలవచనమ్, సర్వత్ర శ్రుతితః అర్థతో వా ఉపగతస్య కామినః కర్మోపదేశః సామర్థ్యాత్ ఫలసిద్ధ్యవగమ పర్యంతమితి ప్రదర్శయితుమ్ ॥ తేన యత్కుమ్రగృహీతామిత్యాదౌ ఫలవచనాభావేఽపి ఉపదేశః కామ్యసిద్ధి పర్యంత ఏవ ॥ ఏవమేతమఘియం ఏకస్మిన్నహని ప్రాతరాది త్రిసంధ్యం కర్తవ్యమితి ॥

॥ ఇత్యనయోః ప్రకరణమ్ ॥

ఉదకశాన్తిప్రయోగః

ఉదకశాంతి భూప్రదేశం గోమయేన గోచర్మమాత్రం
చతురశ్రం స్థండిల ముపలిప్య రంగవల్యాదిభిరలంకృత్య తస్యో
పరి కదళ్యాది పత్రేషు ద్రోణద్వయం వ్రీహీన్ నిక్షిప్య తదు
పరి పత్రాణ్యాస్తీర్య ద్రోణపరిమిత తిలాన్ ప్రక్షిప్య పూర్వ
వత్పత్రాణాముపరి ద్రోణపరిమిత తండులాన్ ప్రక్షిపతి ॥
యుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ సుప్రక్షాళిత పాణి పాదానప ఆచ
మయ్య ప్రతిదిశమాసనేషూపవేశ్య స్వయం దర్భేషు ప్రాఙ్ముఖ
ఉపవిశ్య పూర్వవత్కులదేవతా ప్రార్థనాది గణపతిపూజాం
సంకృత్వా దర్భాన్ దూర్వాశ్చ ధారయమాణః పవిత్రపాణిః
ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సంకీర్త్య నక్షత్రే రాశౌ జాత
స్యాస్య కుమారస్య (చౌళ) అముక కర్మకర్తుం (అథవా
పుణ్యేనక్షత్రే యజమానస్య ద్విపాత్సు చతుష్పాత్సు వా భ
యం విందేత తన్నివృత్త్యర్థం ఏభిర్బ్రాహ్మణైస్సహ బోధా
యనోక్తం ఉదకశాంతి కర్మకరిష్యామి ॥ (ష్యే) ॥

ఉత్తరతో దర్భాన్నిరస్యాపఉపస్పృశ్య,నిక్షిప్త ధాన్య
రాశౌ సమచతురశ్రం ప్రాక్ప్రవణం స్థండిలంకృత్వా దర్భైః

స్తత్సువర్ణరజతాది శకలం అంగుష్ఠేనానామికయాచోపసం
గృహ్యాస్థండిలస్యమధ్యతః ‘బ్రహ్మజజ్ఞానం......విశః’ ॥ మం
త్రాంతే ప్రాచీనం సంతత మృజుముల్లిఖేత్ ॥ తస్యదక్షిణతః
‘నాకేసువర్ణం......భురణ్యమ్’ ॥ మంత్రాంత ఇత్యాది
పూర్వవదుల్లిఖ్య ॥ తస్యోత్తరతః ‘ఆప్యాయస్వ...సంగథే’
మంత్రాంత ఇత్యాది॥ తస్య మధ్యతః ‘యోరుద్రో అగ్నౌ...
నమో అస్తు’ మన్త్రాన్తే ఉదీచీనం సంతతమృజుముల్లిఖేత్ ॥ తస్యప
శ్చాత్ ‘ఇదంవిష్ణుః...పాగ్ంసురే’ ఉదీచీన మిత్యాది పూర్వ
వత్ ॥తస్యపురస్తాత్ ‘ఇంద్రంవిశ్వాః...పతిమ్’ఉదీచీనమిత్యాది॥
ఏవం లక్షణముల్లిఖ్య దర్భాదీనుత్తరతో నిరస్యాపఉపస్పృశ్య
అద్భిరవోక్ష్య దూర్వాభిరక్షతై రవకీర్య గంధోదకేనా
భ్యుక్ష్య పుష్పైరవకీర్య బ్రహ్మపాత్రం సుధాలిప్తం ధూపితం
గంధాదిభిరలంకృత్య సూత్రేణపరివేష్ట్య తేషు ‘బ్రహ్మజజ్ఞానం
...విశః’ బ్రహ్మపాత్రం నిధాయ తస్మిన్ తిరఃపవిత్రం నిధా
యాప ఆనయన్, తత్సవితుర్వరేణ్యమ్, ఇతి జపతి ॥ తత్ర
‘భూర్భువస్సువరోమ్’ యవాక్షత తండులానా వపతి ॥ అథ
పుష్పైః దూర్వాభిరామ్రపల్లవాదిభిరవకీర్య ॥ ‘అగ్నేశత
శ్ఛందః...తరేయమ్’ హిరణ్యం ప్రక్షిప్య ॥ ‘బృహస్పతే

జుషస్వనః...దాశుషే' పంచరత్నాని, హేమవా, ప్రక్షిప్య కలశోపరి నారికేళఫలం నిధాయ దూర్వాభిః దర్భైఃప్రతి చ్ఛాద్య 'శంనో దేవీః...నః' అభిమృశతి ॥

అథ బ్రహ్మకలశే 'బ్రహ్మజజ్ఞానమ్' ఇతి బ్రహ్మాణమా వాహ్య షోడశోపచార పూజాఙ్కుర్యాత్ ॥ అస్మిన్నుదక శాంతి కర్మణి ప్రాచ్యాందిశి జపం కర్తుమృత్విజం త్వాం వృణే ఏవం దక్షిణస్యాం, ప్రతీచ్యాం, ఉదీచ్యాందిశీత్యాది ॥

కృణుష్వపాజ ఇత్యేతమనువాకం మదేచిదస్యేత్యర్ధర్చ మహోద్ధృత్యేంద్రంవో విశ్వతస్పరి హవామహ ఇత్యేతమను వాకం యతఇంద్రస్వస్తిదా మహాగ్ం ఇంద్రస్సజోషా ఇంద్రేతి మంత్రాయే దేవాః పురస్సదోఽగ్నియేరక్షోఘ్నేఽగ్నిరాయు ష్మానితి త్రయోఽపిప్రత్యేకం పంచ పర్యాయాయావా మింద్రా వరుణేతి చతస్రో యోవామింద్రావరుణావిత్యష్టా వగ్నే యశస్విన్నితి చతస్రఋతాషాడృతధామేత్యేత మను వాకం నమోఅస్తుసర్పేభ్య ఇతి తిసృభిరనుచ్ఛన్దసమయంపురో హరికేశ ఇతి పంచ పర్యాయా ఆశుశ్శిశానశ్చంచమే మమా గ్నేఽగ్నేర్మన్వ ఇత్యేతే ఽనువాకా స్సమీచీనామాసీతి షట్పర్యాయాహేతయోనామస్థేతి షట్పర్యాయా శ్శతాయు

నాయేతి పంచ భూతంభవ్యమింద్రో దధీచో అస్థభిరిత్యేతా
నువాకౌ చక్షుషోహేత ఇతి ప్రతిపద్య భ్రాతృవ్యం పాదయా
మనీత్యంతం ప్రాణోరక్షతి సిగ్ంహే౽హమస్మి తాసూర్యా
చంద్రమసా౽గ్నిర్నః పాతు కృత్తికా బుధ్యాస్మ నవోనవ
ఇత్యేతే౽నువాకౌ ఉత్తమైరుపహోమైస్సురభిమత్యా౽బ్లింగా
భిర్వారుణీభిర్హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభి ర్వ్యాహృతీభిశ్చ
సహితాస్తచ్ఛంయోరావృణీమహ ఇత్యేతమనువాకం నమో
బ్రహ్మణ ఇతి పరిధానీయాం త్రిరన్వాహేతి బ్రాహ్మణమ్ ॥
ప్రణవేనోద్ధృత్య వ్యాహృతీభిః ప్రోక్షతి ॥ అథ దక్షిణాం
దదాతి, పురస్తాదుపవిష్టాయ హిరణ్యం దదాతి దక్షిణతో
రజతం పశ్చాత్కాంస్యం ఉత్తరతో వాసో దదాతి ॥ తత ఆశీ
ర్వచనాది ॥ ॥ ఇత్యుదకశాంతి ప్రయోగః ॥

అస్య ప్రకరణంతు (౨౮౭) పుటే ఉక్తమ్ ॥

☞ మాసిశ్రాద్ధాదేః పాకయజ్ఞాంతర్భూతత్వే౽పి
త్త్వప్రయోగ సంప్రదాయ భేద ప్రదర్శనస్యావశ్యకత్వేన
ర్ధ్ర ప్రయోగత్వాచ్చ పుస్తకాంతరే సప్రమాణం
ముదాహ్రియిష్యత ఇత్యావేదయతి ॥

శుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩	౪-౫	సంస్ప్ర)శేఽ	సంస్పృశే
,,	౯	కదాచవ	కదాచన
౪	౪	అనల్లంఘ్య	అనుల్లంఘ్య
,,	౬	తత్పృతన	తత్పృన
,,	౯	ప్రహ్వాతాదీనా	తాదీనాం
౫	౬	దిశ్చైష	దిశ్యైష
,,	౮	బహీర్జానను	బహిర్జానను
౬	౫	స్వాహాన్త	స్వాహాన్త
,,	౧౨	ఇదమెవ	ఇదమేవ
౭	౯	జపతి	జపతి
,,	౧౧	కృభ్ఛి	కృధ్ఛి
౮	౧౫	లౌకికా	లౌకికా
౯	౧౧	హాస్త	హాస్త

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦	౪	దెపతా	దెవతా
,,	౬	వర్ణై	ఫర్ణై
౧౧	౫	కర్మదా	కర్మాదా
,,	౬	మమూఖె	మయూఖె
౧౪	౯	ద్విప్రి	ద్విప్రిః
,,	౧౨	సబ్రి	నబ్రిహ్మ
,,	౧౫	చమనః	చమన
౧౬	,,	హోమ అ	హోమ । అ
౧౭	౫	సమిచ్ఛేదా	సమిచ్చ్ఛేదా
,,	౮	ఇద్ధ్మస్తు	ఇధ్మస్తు
,,	,,	ద్విగుణం	ద్విగుణః
,,	౧౩	మద్ధ్యతః	మధ్యతః
,,	౧౫	,,	,,
,,	౧౬	,,	,,
,,	౧౭	,,	,,
,,	౧౯	దక్షిణానాపా	దక్షిణాపా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౮	౧౮	్రనిష్వ	నిష్వ్రి
౨౦	౩	ఉపవిత్ష	ఉపవిష్ట
,,	౬	అరత్నింక	ఆరత్నింక్య
౨౧	౧౨	వనెనెజ	వనెజనె
౨౪	౧౨	అగుష్ఠి	అంగుష్ఠి
౨౮	౭	దృష్ట్వా	దృష్ట్వా
,,	౧౮	స్తథా	స్తథా
౩౦	౭	నురెందరి	సురెంద్ర
౩౧	౯	మెద్రా	ముద్రా
౩౨	౨	భ్యాపి	భ్యామపి
,,	౩	్రయత్నెన	ప్రయత్నెన
,,	౭	ఏవ	ఏవం
,,	౧౧	గ్రంథః	గ్రంథిః
,,	౧౮	కౌ ణమ్	కౌరణమ్
,,	౩	సమనితె	సమన్వితె
౩౩	౧౧	సపవి్రతెణ	సపవిత్రేణ

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౪౦	౭	ఘృతం	చ్ఛ్రితం
౪౧	౫	భానునా	భానునా ।
౪౨	౯	ద్వాం	ధ్వాం
,,	౩	భవ	భవ
౪౩	౧౩	ఈశ్వరీ	ఈశ్వరీ
౪౪	౫	పుష్పిణీః	పుష్పిణీః ।
..	౧౪	మనసా	మనసా
౪౬	౪	సదా	సదా ।
..	౭	కస్యకా	కన్యకా
౪౮	౪	తదెవ	తదేవ ।
,,	౬	వదన్తి	వదన్తి ।
౫౨	౧౩	పస్త్రం	వస్త్రం
౫౫	౫	పర్వాన్నసం	సర్వాన్నం
౫౭	౨	యత్త్వేమహే	యత్త్వేమహే
.	౧౨	మృగియ	మృగియం (గ్రీవం)
౫౮	౪	పూజాం	పూజాం

పు॥	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౬౧	౧	భ్యా నమః	భ్యాం నమః
౬౫	౨	నాంచే అ	(నాందీ) అ
౬౬	౧౬	భోధా	బోధా
౬౭	౧	మాతృభి	మాతృభి
,,	౨	సస్త	సస్త
౬౯	౧౩	సవనేషు	సవనేషు
౭౦	౧	పవ్యుషం	పవ్యుషం
౭౪	౧	అవ	అవ
,,	౪	భవన్తి	భవన్తి
,,	౭	మోజో	మోజో
౭౫	౩	విశ్వ	విశ్వ
,,	౧౦	వైశ్వాన	వైశ్వాన
౭౬	౯	మాసస్వ	మాసః స్వ
౭౭	౭	చ్యా	చ్యా ।
౭౮	౧౬	లాయన	లాయనః ।
,,	౯	స్త్రీవతిర	స్త్రీవతిచ

పుట	పజ్త్రా	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౭౫	౧౭	కంచిలజ్జలం	కించిజ్జలం
,,	,,	జలం	జలం ।
౭౯	౧౫	చాతః	చాతః
,,	౧౬	చిస్వ్యత	చిన్వ్యత
౫౦	౧	పుణ్యాహ	పుణ్యాహ
౫౩	౨	సరస్వ	సరస్వ
,,	౫	కామమ	కామ
౫౪	౧౩	ప్రరకణ	ప్రకరణ
౫౫	౨౨	ర్యస్త్మా	ర్యస్మా
౫౯	౫	చైప	చైవ
౯౬	౪	ప్రథమ । వప్రః	ప్రథమవప్రః
౯౫	౧౦	తధా	తదా
,,	౧౭	గ్రహాస్థా	గ్రహాఃస్థా
౧౦౦	౧౦	క్షత్రైరిహ	క్షత్రైరిహ
,,	౧౨	త్రైః స్థ్సాప	త్రైః స్థాప
,,	౧౫	త్రైః స్థ్సా	త్రైః స్థాప

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦౨	౮	విధానా నైవె	నైవే
౧౦౩	౧౮	యాజమ్యాక	యాజమానక
౧౦౫	౪	తి్రస్త్రిస్ప్రి	త్రిస్త్రి్రస్రి
,,	౧౬	ననరంస్విష్టకృదోభమః	నన రంస్విష్టకృద్ధోమః
౧౦౬	౨	కృద్ధోనూ	కృద్ధోమా
,,	౨౧	భూయిష్ట	భూయిష్ఠ
,,	౨౩	ఫవలిత	ఫవల్లీతి
౧౦౭	౧౦	కార్య	కార్యః
౧౦౮	౯	దిక్పాలాః	దిక్పాలాః
,,	౧౦	మతిః	మతిః ।
,,	౧౧	శ్చద్రవమా	శ్చంద్రవమా
౧౦౯	౬	త్రాయము	త్రాయాము
,,	౧౦	సూర్యాయ	సూర్యాయ
,,	౧౨	శూనవె	సూనవే
,,	౧౫	నమా	నసమా
,,	౧౬	ణాంన్యా	ణాఽన్యా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦౯	౧౯	ఇతి ॥	ఇతి చింతా
౧౧౦	౧౭	శాన్తిప్ర	శాన్తింప్ర
౧౧౧	౧౨	శ్చాంతిం	శ్శాన్తిం
,,	౧౭	త్వాగోభ్య	గ్వాగోభ్య
౧౧౨	౬	భూాణము	భూాణమి
,,	౧౦	పుష్టా	పుష్పా
,,	౧౩	న్యిత	నిత్య
,,	౨౪	నరః ॥	నరఇతి ॥
౧౧౩	౧౧	తప్పి	తత్పి
౧౧౪	౧౪	స్త్రిప్తాః	స్త్రప్తాః
,,	౧౮	ణాం	ణాం ।
,,	౧౭	యాః	యాః ।
౧౧౫	౩	మశ్యౡ	పశ్యౡ
,,	౧౧	ఃస్థాప	ః స్థాప
౧౧౯	౧౬	అకౡః	అకౡః
౧౨౦	౯	ప్రత్యదే	ప్రత్యధిదే

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౨౬	౧౩	ఆ్రత్య	ఆ్రత
౧౨౭	౯	పృపలఇ	పృఇ
౧౨౯	౬	సాదన్యం	సాదన్యం
,,	౧౩	వాయెత్	వాహయెత్
౧౩౦	౧	సున	సున
౧౩౧	౧౫	జ్ఞం॥	జ్ఞంకర్మ
౧౩౪	౮	మూర్యాది	మూర్యాది
౧౩౫	౬	సరాణ	సర్వాణ
౧౩౬	౮	ఇతత	ఇత్యత
,,	౧౫	సిద్ధప్రా	సిద్ధః ప్రా
౧౪౦	౨	న్యధ్వరె	న్యధ్వరె
,,	౩	సదాఇ	సదా।ఇ
,,	౮	పృచ్యణ	పృచణ
౧౪౨	౬	ద్విబా	ద్విబా
౧౪౯	౩	బృహస్ప	బృహస్ప
౧౫౨	౧౦	అభి	అభి

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౫౨	౧౩	గృద్ధ	గృధ్ర
,,	౧౫	గృద్ధ్రి	గృధ్ర
౧౫౬	౧౮	కాండాసు	కాండాను
౧౫౭	౫	వర్వదా	సర్వదా
,,	౧౩	నిష్పావ	నిష్పావా
,,	,,	స్యేష్టా	స్యేష్టాః
౧౬౨	౨౦	తిః త	తిః । త
౧౬౪	౧౨	త్రిఃత్వా	త్రిత్వా
,,	౧౪	కం	కం ।
౧౪౨	౫	ప్యప్రో	ప్యకుశైస్సంప్రోక్ష్య యథాక్రమం ని
౧౪౩	౧	భ్యాంతూ	భ్యాంగృహీత్వోప విశ్యైవ తూ
,,	౫	సంతతం	(౧౪) సంతతం
,,	,,	జుహోతి (౧౪)	జుహోతి
,,	౬	ప్రధాన	(౧౭) ప్రధాన

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౭౩	౮	(౧౮)	(౧౯) ప్రసువేణాజ్యమాని
,,	౯	(౧౯)	(౨౦) ప్రయ
,,	౧౧	సోమా	సో॑మా
,,	,,	(౨౦)	(౨౧)
,,	౧౪	(౨౧)	
౧౭౫	౯	అత్యే	అత్యే
౧౭౮	౨	దే॑వహూ	దేవహూ
,,	౬	దేవహూ	,,
,,	౧౨	సో॑స్విత్యా	సో॑స్విత్య
,,	౧౫	ఓష	ఓ॑ష
,,	౧౬	హో	హూ
,,	౧౬	త్యాగం	త్యాగం
౧౭౯	౩	త్యాగం	త్యాగం
౧౮౦	౭	ఇదం	ఇదం
౧౮౧	౯	ప్సరో	ప్సరో
౧౮౨	౧౬	త్వగ్గం	త్వగం

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౮౨	౧౬	తథగ్ం	తనగ్ం
౧౮౩	౧	దీనద	దీనదక్షా
౧౮౪	౩	(౩౨)	(౩౭)
౧౮౬	౧౧		(౪౧)
,,	౧౩	మత్రషం	మత్రమం
౧౮౭	౭	(౪౧)	(౧౫౭) పుటె
,,	౮		(౪౨)
౧౯౦	౬	అనూ	అనూ
౧౯౧	౧౩	గుల్ఫప్ర	గుల్ఫంప్ర
,,	౧౫	స్వం	స్నం
,,	౧౭	గృహి	గృహీ
౧౯౩	౬	దక్షిహీన	దక్షిణౌన
,,	౭	గృహిత్వా	గృహీత్వా
౧౯౪	౧౦	జూహావుః	జూహువుః
,,	౧౩	కపర్దినే	కపర్దినే
౨౦౦	౧౪	క్త్యైగ్ర	క్త్యైగ్ర

పుట	పజ్త్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౨౦౩	౧౧		(౪-౨)
౨౦౫	౧	బాణా	బాణా
౨౦౯	౧౧	పలి	ఫలి
,,	౧౨	అశ్వా	అశ్వా
౨౧౦	౧౪	పలి	ఫలి
,,	,,	పలా	ఫలా
౨౧౯	౩	చికిద్ధి	చికిద్ధి
౨౨౧	౪	పృచాం	పృచాం
౨౨౨	౧౨	వసాన	వసాన
,,	౧౩	పినా	పినాకం
,,	౧౫	మభ్భ	మభ్భ
౨౨౩	౧౪	భూతాని	భూతాని
౨౨౪	౧	ఘృతం	ఘృతం
,,	౬	విష్ణో	విష్ణోః
,,	౯	మన్వ	మన్వ
౨౨౫	౧	పలేషు	ఫలేషు

పుట	పజ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౨౨౯	౯	ఘృద	ఘృత
౨౩౦	౧౬	స్నైనాన్నైస్నై	స॑న్నైనాన్న
౨౩౧	౧౧	సెస్వ్యా	సెస్వ్యాహా
,,	౧౩	తో॑స్వ్యా	తో॑స్వ్యా
౨౩౨	౫	చస్వ్యా	చస్వ్యా
౨౩౪	౭	యయ్యో	యమ్యో
౨౩౫	౬	,,	,,
,,	౯	,,	,,
,,	,,	కప్రా	కాశరణప్రాయశ్చిత్తా
౨౩౮	౧౨	ధివా॥	ధివెలి॥
౨౩౯	౭	ధార్యాః	ధార్యః
౨౪౦	౬	కెచెవ	కేచిన
౨౪౨	౧౬	గొంప్తై	గొంప్తై
౨౪౪	౧౮	జాతర	జాతక
౨౪౫	౧౫	బ్రాహ్మనో	బ్రాహ్మణో
౨౪౬	౧౧	పతిరో	పతితో

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౨౪౬	౧౫	చోళో	చాళో
,,	,,	చారిణా	చారిణే
౨౪౭	౧౬	సృష్ఠానాం	సృష్టానాం
,,	౧౭	సంభంధి	సంబంధి
,,	౧౯	జ్ఞాం౦౨వి	జాం౦౨వి
,,	౨౧	త్ర్యుప	త్ర్యప
౨౪౮	౭	కె॥వ	కేవ
,,	౧౦	షోషు	షేషు
౨౫౧	౧౨	స్యాదస్త్రై	స్యాదస్త్రే
౨౫౩	౫	స్రీయో	స్త్రీయో
,,	౧౦	శనం॥య	శనంయ
౨౫౬	౮	న్రాశః	నాశః
౨౫౮	౧	షువసం	సువనం
,,	౩	శొభ	శుభె
౨౬౧	౧౦	మూర్ధ్వ	మూర్ధ
౨౬౫	౧	గర్భాధానప్ర	పుంసవనప్ర

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౨౬౫	౮	చక్ష్యుష్య	చక్షుష్య
౨౭౪	౨	భుక్తే	భుఙ్తే
౨౭౯	౨	నిర్దేశ	నిదర్శ
౨౮౨	౧౩	మార్గశి	మార్గశీ
౨౮౩	౩	దేవా	దేవ
౨౮౪	౪	దదామి	దధామి
,,	౫	ద్దురి	ద్దురి
౨౮౭	౧౩	గచ్ఛ	గచ్ఛ
౨౮౮	౮	మనః	మనః
౨౮౯	౩	దోషి	దోష
౨౯౦	౨౦	పశ్చిమాంతాన్తు	తాన్తుపశ్చిమాం
౨౯౩	,,	నరం	పరం
,,	౨౨	తపి	తతపి
౨౯౫	౭	యాజ్ఞ్య	యాజ్ఞ
౨౯౯	౩	మార్ధ	మూర్ధ
,,	౪	వెదూ	వేదో

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩౦౦	౧౫	స్థాపతాళః	స్థాపయుతః
,,	౧౬	పరస్మైత	పరస్మైప
,,	౧౭	సజ్యాల్వ్యః	సజ్యాల్వః
,,	౧౮	మాన	మాస
౩౦౬	౧౫	అ॑ప	అప॑
౩౧౭	౮	ఽయం	యం
౩౦౮	౩	స్నుప్తా	న్నుప్తా
,,	౧౫	అసాః	అసాః
౩౧౦	౧	యక్షేష్వ	యక్షేశ్వ
,,	౯	కృత్వో	కృత్వా
,,	౧౪	చూడాప్ర	చూడాక్రి
,,	౧౬	సచ	నచ
౩౧౧	౯	చోశే	చాశే
౩౧౩	౬	నిమంతె	సీమంతె
,,	౧౭	చారిణా	చారిణౌ
౩౧౪	౮	యదన్య	యద్యన్య

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩౧౬	౧౨	దేవీ	దేవీం
,,	౧౩	విశేషతః।	విశేషతః।
౩౨౧	౭	మయీా	మయా
౩౨౪	౩	మన్త్రాంస్త్రై	మన్త్రాన్త్రై
౩౨౬	౮	మాసా	మానా
,,	౧౦	మౌంజీం	మౌంజీంప్రాః
౩౨౭	౫	ప్రసు	ప్ర॑సు
౩౨౮	౭	దశనాం	దశానాం
,,	౧౪	శర్మ్ణ	శర్మన్
,,	౧౫	అదభ్యస్త్వా	అద్భ్యస్త్వా
౩౩౩	౧	ముగ్ధ్యే	ముగ్ధ్యే
౩౩౬	౧౧	సత్యాచ	సత్యంచ
౩౩౭	౫	స్వత్వా	స్వత్వా
౩౪౦	౧౦	వీభాగం	వీభ్యాగం
౩౪౩	౧	అధ	(౪౬) అథ
,,	౬	(౪౬)	(౪౭)

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
,,	౭	శ్వం.	(౪౮) శ్వః
,,	౯	నిత్యం	(౪౯) నిత్యః
౩౪౪	౪	దరీత. (౪౭)	దరీత.
.	౫	దండాఃశ్చ	దండాంశ్చ
౩౪౫	౩	ఆచార్యః	ఆచార్యః
౩౪౬	౧౩	ద్విశ్వా	ద్విశ్వా
౩౪౭	౪	తాగ్గం	తాగం
,,	౧౦	జ్యావ్య	జ్యావ్య
,,	౧౨	కుర్వన్తి	కుర్వన్తి ఇత్యారభ్య
,,	౧౩	పాషి	పోషి
౩౫౩	౯	ప్యతు	ప్యను
౩౫౮	౨	పతి	ప్రతి
.	౧౧	విధీయతె	విభాఃయేత్
,,	౧౩	గ్రాహ్య	తాత్పర్య
౩౬౦	౧	అప్ర	అత్ర
౩౬౨	౧౮	గాిహ్యాఽ	గాఽహ్యాఽ

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩౬౩	౧౧	మూత్ర	సూత్ర
౩౬౪	౧౯	శిపాచా	శిష్టాచా
౩౬౭	౭	నప్రోక్తి	నాప్రోక్తి
౩౬౮	౬	న్వనా	స్వనా
౩౭౦	౧	(౪౬)	(౪౭)
..	౫	(౪౭)	(౪౮)
,,	౮	(౪౮)	(౪౯)
౩౭౧	౨	సస్కార	సంస్కార
౩౭౨	౧౨	మూత్రమ్॥	సూత్రమ్॥
౩౭౫	౮	సోమాయ	సోమాయా
౩౮౨	౧౪	రాజ్యో	రాజ్యా
౩౯౩	౯	సర్గం	సర్గం
౩౯౪	౧౮	కమేణ	క్రమేణ
౩౯౮	౨౧	త్రిగుణి	త్రిగుణీ
౪౦౧	౮	హ్యాషి	హ్యాభి
..	..	స్నష్ట	స్పష్ట

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౪౦౩	౨	కర	కరా
౪౧౯	౮	మన్త్రముం	మన్త్రైః
౪౨౩	౧	గాదాః	గాథాః
౪౨౭	౧౫	పెక్షిత్	క్షిపేత్
,,	౨౧	విధివా	విధినా
౪౩౧	౧౧	సువర్	సుపర్
,,	౧౨	భేరెషు	భేరీషు
౪౩౨	౧౪	పాణాగ్ం	పాణాగ్ం
౪౩౪	౬	న్వర్ హి	న్వర్ హి
౪౩౭	౪	న్తాగ్ం	న్తాగ్ః
౪౪౧	౭	పృథివీ	పృథివీ
౪౪౬	౧౭	వ్రతాం	వ్రతానాం
౪౫౮	౧౦	నగ్న...అత్రా	అత్రా...నగ్న
౪౫౬	౬	ఉపవశ్య	ఉపవిశ్య
౪౮౨	౪	గృహీతో	గృహీత్వా
౪౮౫	౩	ఇద్రా	ఇంద్రా

పు॥	పజ్త్తా	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౪౮౮	౧౧	షష్ఠి	షష్టి
౫౦౩	౨	గంధ	గంధ
౫౦౪	౩	మియగ్గ్	మియగ్గ్ం
౫౧౧	౧౦	బ్రహ్మా	బహ్మా
౫౧౩	౮	తన	తెన
౫౧౭	౧౯	వహిస్నా	వహి।స్నా
,,	,,	కేతు।	కేతు
౫౨౧	౪	శశో	శషో
,,	౧౫	లాజాం	లాజాన్
౫౨౮	౧౪	ఇహా	ఇహా
౫౩౩	౧౭	గ్రహ	గృహ
,,	౨౪	మంత్రాం	మంత్రాన్
౫[illegible]	౧	ద్గపీం	దృ్గహీ
౫:	౧౯	ప్రత్షా	ప్రత్షా
౫౪౧	౮	వశ్చా	పశ్చా
౫౪౬	[illegible]	బహు	బాహు

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౫౪౬	౧౦	తృష్ట	దృష్ట
,,	౧౫	మిఠ	మితి
౫౬౨	౧౯	అన్వ్యా	ఆప్యా
౫౬౩	౧౭	చెత్వ్యాత్	చెత్వ్యాత్
౫౬౪	౨	సర్వ	పర్వ
౫౭౩	౯	మిచ్చన్	మిచ్ఛన్
౫౭౯	౧౨	ఽంలగో	నిలంగో
౫౮౨	౧౦	షష్ట్రి	షట్త్రి
౫౮౪	౪	మాగవి	మారవి
౫౮౮	౭	తి-ప్ర	తి-నోద్దేశత్యాగః
౫౮౯	౧౭	స్వాహః	స్వాహః
౫౯౨	౯	స్వాహాదె	స్వ్వాహాద
౫౯౩	౮	హస్తా	హస్తా
౬౦౧	౧౭	దపదా	దవదానం
౬౧౬	౧౨	పరిణానియణా	హారణానియథా
౬౨౦	౧౭	మంజలి	మభిన్నానాంజలి

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౬-౨౪	౭	దడిన	దండిన
౬-౨౫	౧౦	స్సలిలా	స్సలిలో
౬-౨౬	౯	పూర్వేణ	పూర్వేణ
౬-౨౭	౧౬	౦	(౫-౨౩) లాజకింశుక
౬-౩౦	౧౪	గ్నిభామి	గ్నిభ్యామి
౬-౩౧	౬	దధివిషాదాపా	దధివిషాऽపా
౬-౪౧	౧౪	ఉత్తరస్యామ్	దక్షిణస్యామ్

యదక్షర పదభ్రష్టం మాత్రాహీనన్తుయద్భవేత్ ।

తత్సర్వం క్షమ్యతాం దేవ నారాయాణ నమోస్తుతే ॥

॥ ఓమ్ తత్సత్ ॥